$50

מלחמות השם

Milchamot Ha-schem.

Milchamot Ha-schem.

Die Kämpfe Gottes.

Religionsphilosophische und kosmische Fragen,

in sechs Büchern abgehandelt

von

Levi ben Gerson.

Neue durchgehends berichtigte Ausgabe.



Leipzig,

Druck und Verlag von Carl B. Lorck.

1866.

ספר

מלחמות השם

חברו

הפלוסוף הרב הגדול

רבי

לוי בן גרשון

נדפס ראשונה בריווא דטרינטא שנת ש"כ לפ"ק

ועתה יצא לאור שנית



ליפציג

בהוצאת האדון קארל ב' לארק

בשנת תרכ"ו לפ"ק

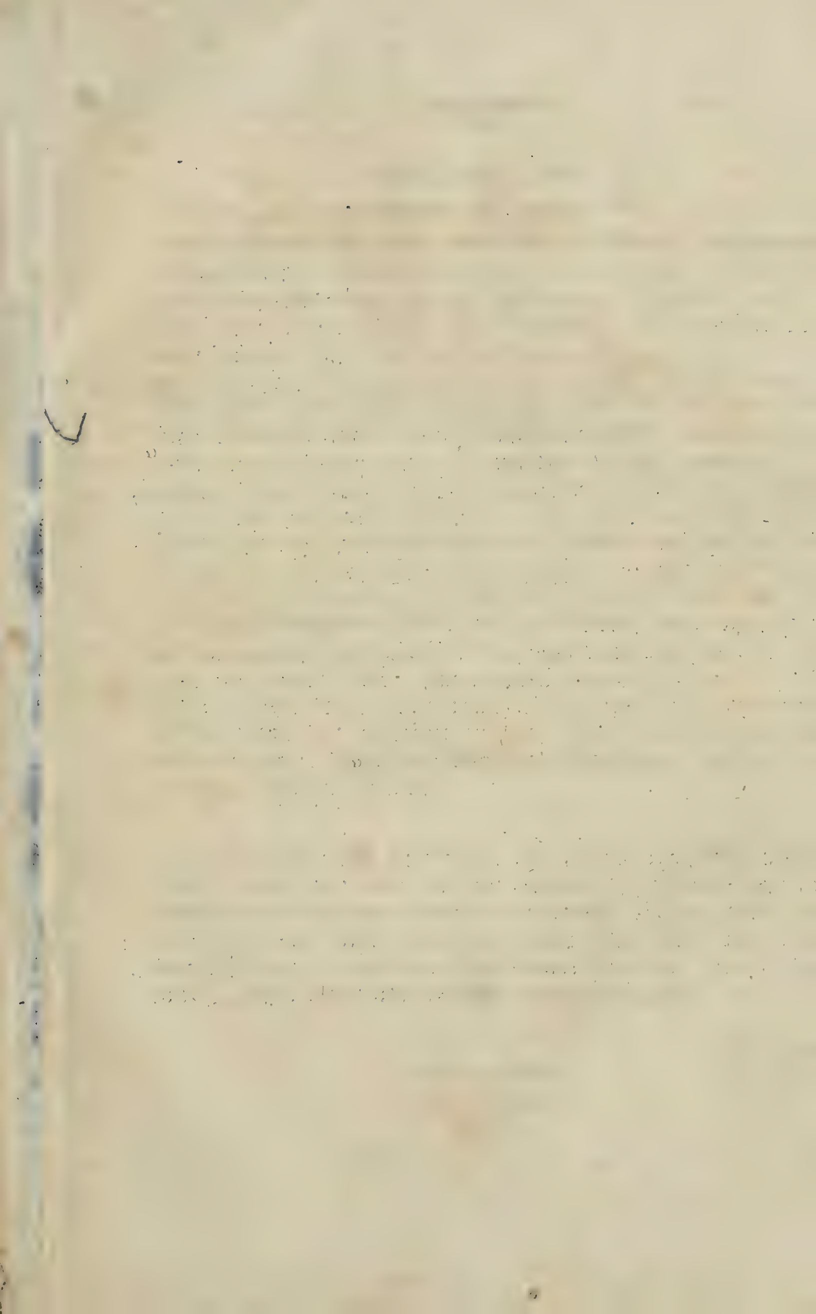
דברי

יעקב מרקריאה

מוציא הספר הזה לאור ראשונה

אל הקורא. הפעם ילוה אישי אלי, כי ילדתי לך, ותקרא ספר מלחמות השם להפלוסוף האלהי הרב רבי לוי בן גרשון זלה"ה אשר בפלוסופיא עלה עד למרום וידבר על אלהים, ואף כי נראין דבריו סותרים להורתינו וחכמי אומתינו, ולה' המלחמה פנים ואחור עזר כנגדו, וכן רבים יכנוהו מלחמות עם השם, והמה מי מריבה אשר רבו, ורבים לוחמים לו מרום, הלא הוא התנצל על ככה בהקדמת הספר ובפרק אחרון מאמר ראשון. ראינו משם כי דברי תורה לחוד ודברי פלוסופיא לחוד, אינהו בדידהו ואנן בדידן. ואני לא באתי להיות לו מלאך מליץ ישר, וכי מלחמת ה' נלחם, הלא כבר בא לעזרת ה' בגבורים הרב בעל ספר נוה השלום ושאר אנשי מלומדי מלחמה, אך כתוב זאת זכרון בספר, כי כל האיש החפץ לבא ולעלות במעלות ועד תוכן קצה הפלוסופיא ראה דרכיו וחכם, ואל יעזוב ואל יטוש ספר הזה, כי כלם כאין נגדו. ולהאיש מודע בישראל שמו, חבר חברים מהוכב, ברכב ובפרושים, על כן אחשוך פי מלספר קצת שבחו, גם אדר והוד המלאכה הזאת אי צריך, כי בעיניך תראה, כמה נאה נייר זה כמה נאה אילן זה, גם הגהתיו והסירותי מקרבו כל רע, לא ראה עמל ביעקב ואון בישראל, והדבר קשה הכתובים בספר הזה. ושהיה לי ספק ספיקא בו, ראיתיו בספרי ארסטוטלוס ושאר אנשי השם הזכר והביא בכלייתיו המחבר הלז וצרפתינהו לי משם. על כן מהרי קח קמח כאה סלת ספר הבריה. ועתה כבא הספר הזה, ינובבון שפתיך. ברוך המלמד ידי לקרב, ואצבעותי למלחמה.

ולי מגיה הספר הזה אשר לפניך, אתה הקורא, אין להרבה בדברים, כי הכם אתה, בחון והדע. אך זאת אבקש ממך, בדרשך בספר הזה ובבחנך את עבודתי אשר עבדתי בו אל תבחנהו בעין רע ובנפש מרה, כי רב היה עמלי אשר עמלתי בו, ומעט הזמן, ואחד הוא הספר אשר היה בעזרתי, והוא הוא מלא שגיאות וחסרונות, כאשר המצא זאת אם הקרא בספר אשר הוציאהו ראשונה יעקב הנ"ל. —



הקדמת המחבר

(תהלה לאל)

בדבר ה׳ שמים נעשו · מעשה חושב שלם תמים · באורו איר להם · בשלמה עטהו · ויוציא לאור תעלומה · ברוחו שמים שפרה· וזוללה ידו גשם נרבות · הניפו רוממו רוממות רב · על יתר הגשמים· על מכונתו הכינו כראי מוצק · חזקו הרקיעו מתחו כאהל לשבת· יקוע חוק לא ישתנה · וגשם אין יערוך לו במהותו ונצחיותו · וביפיו אליו לא דמה: ה׳ בהכמה יסד ארץ על מכיניה · נטה עליה קו תהו ואבני בהו · וישם אפל צלמות אבן שלמה · יבשת ידיו יצרו· למען עשה כיום הזה מעשהו על פני תבל ארצה · ולהשביע לכל חי רצון הצמיח צמח האדמה · כל מאורי אור בשמים לחסד ימציאם· לעשות כל אשר יצוום · שמם משטרו בארץ · שם אותותם אותות· ואם אין אתנו יודע עד מה · בהם יוכן לקנות נפש כל הויה למטה לארץ · דגי הים רמש וצפור כנף אדם ובהמה · ממקורו חיים לכל חי · ואם המשחית הציבו באישיהם · על נדיבותו יקומו מיניהם: יבחר לו אלהים מדבר מתוך המורכבות · הוא לבדו יאור באור פני מלך חיים · ביתר שאת נתן לו בדעה · ובינה היתה על לבו שומה · ממנו בחר להיות לו ממלכת כהנים וגוי קדוש · ישובו על ילכו רומה· כח מעשיו הגיד לעמו בתורתו התמימה · לתת נפשם מהלכים בין העומדים בה החכימה: לו נאוו תהלות בעל כל אשר גמלנו רב טוב · בתתו לנו דעה לנפשנו נעמה בנעימותו נצח · כל נמצא נורא מאד מציאותו ומי יכילהו · שכל משכיל לא ישכילהו · עוצם התהלות לא יערכהו · מרומם על כל ברכה ותהלה · ואיך יהיה בקול המילה מבולה · בקרוב איש להשתחוות לו יאות לו מאשר ירים קול דממה· ובזה תתהלל כל נשמה:

אמר לוי בן גרשום אחר התהלה וההודאה לאל והשאלה ממנו להישיר לפנינו דרכו, ראינו בזה הספר לחקור בשאלות יקרות מאד וסתומות נתלו בהם פנות גדולות מפינות המביאות האדם אל הצלחתו המדעית. האחת היא, אם תשאר הנפש המדברת כשהשלמה קצת שלמות· ואם תשאר, האם התחלף מדרגת האנושית בזה ההשארות. כי זאת השאלה חשובה ומסופקת מאד, והטעות בה מרחיק האדם מהצלחתו האמתית הרחקה עצומה. השנית, האם כשיודעו לאדם העתידות בחלום או בקסם או בנבואה, נודעו לו בעצם, או במקרה ר"ל בזולת סבה פועלת· ואם היה שתהיה שם סבה פועלת, מה היא, ואיך תשלח זה ממנה. כי בכאן ספקות עצומות איך שהונח. השלישית, האם ידע השם יתברך הדברים הנמצאים· ואם היה שידעם, על איזה צד ידעם. כי איך שהונח ימשכו לו ספקות מבוכות ובלבולים. הרביעית, אם השם יתברך משגיח בנמצאות, ועל איזה צד, וביחוד במין האנושי ובאישיו. החמישית, איך יניעו מניעי הגרמים השמימיים אותם, וכמה מספר אלו המניעים לפי מה שאפשר לנו, ובאיזה צד תשלם זאת התנועה מהם. כי זאת השאלה מסופקת מאד. הששית, האם העולם קדום או מחודש· ואם הוא מחודש, איזה הוא דרך חדושו. כי זאת השאלה גם כן מסופקת מאד, ונתלות בה הפנות המישירות האדם אל הצלחתו המדעית והמדינית באופן מה.

והוא מבואר שהחוקר בזאת החקירה חוקר בדבר אינו מעט. וזה כי מעלת הדרוש יהיה מפני מעלת הנושא אשר בו הדרישה, והנה אין בכאן נושא יותר נכבד מהנושא אשר בו הדרישה הנה, וזה כי העולם בכללו הוא יותר נכבד מאד מחלקיו, ועוד שהחלוף הנופל למעיינים בזאת השאלה יביא להתחלף דעותיהם בענינים רבים ויקרים. ולזה היתה זאת השאלה מן השאלות אשר הם התחלות לדברים רבים, והוא מבואר שהעמידה על האמת בההתחלות היא נכבדת מאד, כי היא תביא המעיין לעמוד על האמת במה שאחר ההתחלות ההם, כמו שהטעות הנופל בהם הוא רב מצד שיביא לטעות באלו העניינים אשר הם להם התחלה, וביחוד כאשר היו העניינים הנתלים בהתחלה דברים מישירים האדם אל הצלחתו המדעית והמדינית כמו העניין בזאת השאלה. ולזה כלו בזאת החקירה ימי החשובים במה שקדם מזאת הזמן, לפי שהשאלה הזאת למעלתה היא חשוקה בטבע לכל מעיין. וראוי שלא יעלם ממנו שלא יעמוד בזאת השאלה מופת מעניינים קדומים לעולם, כאלו האמר הסבה הראשונה, כי היתה ידיעתינו בעצם הסבה הראשונה חלושה מאד, ולזה אי אפשר שנעשה ממנה התחלה מופת בזאת החקירה. אמנם המופתים שאפשר העשותם בזאת השאלה הם מסוג מופתי הראיה

בהכרח, ר"ל שהם לקוחים מענינים מהאחרים לזאת הראיה, אם היה שיהיה העולם הווה.

והנה צרפנו עוד אל אלו השאלות שהי שאלות דתיות מכופקות מאד. האחת בענין האותות והמופתים, במה זה אפשר היותם, ועל יד מי, ומי הוא הפועל, לפי מה שימשך לאמונתינו, כשיצורף אליה מה שיראה מצד העיון. והשנית, אם בכאן יעוד יבחן בו הנביא, כמו שהנראה ממאמר ירמיה ע"ה לחנניה בן עזור.

וממה שאין ספק בו, שהמעיין בזה הספר ראוי שיקדם לו העיון בלמודיות וטבעיות ואלהיות. וזה כי אלו השאלות אשר זכרנום קצתם הם מחכמת הטבע וקצתם מחכמת האלהות וקצתם יעמדו עליהם מהחכמות הלמודיות, כמו העניין במספר מניעי הגרמים השמימיים, לפי שכבר נעמד על זה המספר ממספר הגרמים השמימיים המתנועעים מהם, ועמידתינו על מספר הגרמים השמימיים תהיה בחכמת הכככים הלמודית, כמו שבאר זה כלו הפלוסוף במאמר הנרשם באות הלמד ממה שאחר הטבע. ועוד כי החקירה בעולם, אם הוא או קדום או מחודש, יעמדו עליה בהכרח אם מצד עצם העולם או מצד משיגיו, טבעיים היו או למודיים, אם מצד הפועל, אם היה זה אפשר. ואנחנו אין רצונינו לזכור בזה הספר איך נתבאר האמת באלו הדברים במקומותיהם, שאם נהגנו זה המנהג היה ספרנו זה כולל כל החכמות או רובם· אך נציע במדרגת השרשים מה שהתבאר שם במופת. וכן השרשים ההם אשר מהם יתאמת מה שנחייבהו, לא יקוה המעיין שנביאם לו בשלמות, אבל נקצר מהם במקומות מה, להיותם מבוארים למעיין בזה הספר· הכוונה ממנו שיהיה דברינו בהכליה הקצור, כי אורך הדברים באלו העניינים העמוקים הוא העלם אל עין הקורא. והנה במקומות מה הארכנו בביאור מה שיחשוב המעיין שהתבאר בדברי זולתינו, והביאנו לזה דבר מה חדשנו בו, או הצענוהו על צד ההישרה לנפילת האמת בדבר.

ואולם מיני המופתים הנעשים בזה הספר הנה מבואר ממה שקדם, שהוא מחוייב בהם שיהיו קצתם למודיים וקצתם טבעיים וקצתם פלוסופיים׳ לפי העניינים אשר תהיה בהם החקירה. וידענו כי ההמנע מההשתדלות באלו השאלות היה מן הראוי לנו לסבות. — מהם, כי לקשים תקשה מאד החקירה בהם, כל שכן עם מה שקרה ברוב אלו הדרושים שלא אמרו בו הקדמונים דבר בדרך עיוני. ומה שאמרו בו מהם דבר בדרך עיוני קרה שהיה הפך האמת. כמו שהתבאר מדברינו בזה הספר. כי זה ממה שיוסיף לנו קושי עצוב באלו החקירות מצורף לזה מה שאנחנו בו מטרדת הזמן המינעות כל עיון. — ומהם. כי בלי ספק רבים ירחיקו דברים, מצאם

בהם דברים זרים אצלם מצד דעות באו להם, לא מצד העיון ולא מצד הפנות התוריות, אלא שירשום מאחרים. אלא שדברינו אינם עם הכת הזאת, כי יספיק להם שיאמינו ולא ישתדלו בשידעו׳ ואמנם דברינו הם עם אשר נבוכו באלו השאלות העצומות, ולא תנוח דעתם בהשגת סודות המציאות במה שידובר בו לבד אלא במה שצוייר לנפש. — ומהם, כי לפי מה שאחשוב מקנאת האנשים אשר לא סרה ולא תסור, הנה רבים ייחסו לנו לעזות מצח ולהריסה חקרנו בקדמות העולם וחדושו. כי אם אולי יחשבו כי אין דרך לשכל החכם לעמוד על אמתת זאת השאלה אלא אם היה נביא, וכל שכן בראותם השלמים הקודמים באומתנו ובהוכם נזר החכמים עטרת תפארת בעלי התורה הרב רבינו משה בר מיימון׳ נ"ע לא חקרו בזה המבוקש כמו זאת החקירה, ויתחייבו מזה המנע השגת זה המבוקש בדרך העיון׳ שאם היה אפשר זה, לא היה נעלם מן הקודמים. אלא שזו סבה חלושה מאד, לפי שאיננו מחויב במה שנעלם מן הקודמים שיעלם מן הבאים אחריהם, כי הזמן מספיק בהוצאת האמת, כמו שאמר הפלוסוף בשני מספר השמע, ולולא זה לא נמצא איש חוקר בחכמות מהחכמות אם לא במה שלמדם מזולתו׳ ואם הונח הענין כן, לא היתה בכאן חכמה כלל, וזה מבואר הבטול. ועוד שדברינו בזאת החקירה אם היו צודקים, יהיה מה שיחשבו בו גנות שבח, רוצה לומר אם השגנו מה שנעלם מן הקודמים׳ ואם לא היו צודקים, הוא מבואר שמהצד ההוא לבד ישיגנו הגנות. ואולם היה אפשר שיאמרו כי זאת החקירה לא יפול בה האמת כי אם לנביא׳ כי הם אולי יאמרו שמה שיודע לנביא בדרך הנבואה אי אפשר ידיעתו לחכם מדרך העיון, עוד ישנו אבל זה המבוקש התבאר לנביא בדרך הנבואה ויחויב מזה המנע ידיעתו לחכם מדרך העיון. ואולם היתר זה הספק איננו ממה שיקשה׳ וזה, הנביא יחויב היותו חכם, ולזה היו הענינים שישיגם הנביא יודעו לו קצתם מצד מה שהוא נביא לבד, וזה ברוב בהגדת הענינים הפרטים האפשריים הנופלים בזמן מה, וקצתם אפשר גם כן שישיגם מצד מה שהוא חכם, והוא מה שיושג מסודות סדר המציאות, אלא שההבדל בזה בין החכם והנביא הוא בקלות ההגעה לבד, לפי שחכמת הנביא היא על הרוב יותר גדולה מחכמת החכם אשר איננו נביא׳ ולזה היה שימשך לה הנבואה, לא שיהיה מה שהוא לחכם מושכל שני מושכל ראשון לנביא, כמו שיחשבו אנשים, שאם היה הענין כן היתה ידיעת החכם בזה יותר שלמה, כי הוא ידע הדבר בסבותיו והנביא לא ידעהו בסבותיו, וזה בטל. והוא אפשר שתהיינה בכאן מושכלות לא ישיגם החכם שאיננו נביא, וישיגם החכם שהוא נביא מצד מה שהוא חכם.

ולהיות הענין כן כמו שהצענו, רצוני שבכאן מושכלות אפשר שישיגם החכם והנביא, תמצא בדברי הנביאים דברים אין ספק באמתתם אצל בעלי העיון, כמו יחוד השם יתברך אשר נזכר בתורה ומעשה מרכבה אשר נזכר ביחזקאל ובישעיה עליהם השלום, ועוד רבים למטה מאלו מעיון נזכרו בדברי הנביאים, עד שימצאו שם ענינים הם כמו מושכלות ראשונות לבעלי העיון, כאמרו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, הצור תמים פעלו, ומה שנתבאר בתורה מהכרח הצומח אל המטר ועבודת האדמה כאמרו כי לא המטיר ה׳ אלהים על הארץ ואדם אין לעבוד את האדמה, ומה שנתבאר מעלייה האד מן הארץ כאמרו ואד יעלה מן הארץ, ורבים כמו אלה, והנה ייוחדו אלו ההשגות שאין בהם ויאמר ה׳, וידבר ה׳, ויהי דבר ה׳ אלי ודומיהם׳ ואם היה שימצא דבר מזה החלק העיוני במה שיש בו הוראה על היותו נבואיי, הנה יהיה זה לערוב אלו ההשגות. ובהיות הענין כן כמו שהנחנו, הוא מבואר שחדוש העולם הנזכר בתורה אפשר מן החלק אשר אפשר התבארו לחכם מדרך עיוני׳ ואם אמר אומר אולי הוא מן החלק אשר הוא בלתי אפשר התבארו להכם, אמרנו לו שאין זה טענה עלינו, אם לא ביאר לנו חיוב היותו מהחלק ההוא. ומה שגזר הרב רבינו משה נ״ע בהמנע ההשגה בזה המבוקש אינו טענה עלינו, אם לא נתבאר בטול מה שנתחייב ממנו אחד מחלקי הסותר בזאת החקירה כמו שקדם. והנה אפשר שנבאר בפנים מה חיוב אפשרות האמת זה המבוקש מדרך עיוני׳ וזה שאנחנו נמצא לכל בעלי העיון תשוקה טבעית לעמוד על אמתת זאת השאלה זה אלפים מן השנה, כמו שזכר הפלוסוף וזכרו ג״כ הרב רבינו משה נ״ע ונתבאר לנו בחוש מכל המעיינים אשר הגיעו אלינו דבריהם, והתשוקה הטבעית לא תהיה במה שהוא נמנע ההגעה אליו וכל שכן לעדת המעיינים. סוף דבר לא נמנע מפני אלו הסבות אשר קדם זכרם מהשלים החקירה באלו השאלות כיד שכלנו׳ וזה כי ההצלחה האנושית תשלם כשידע האדם דבר מהדברים הנמצאים כפי מה שאפשר, והיא תהיה יותר בהשגת הדברים היותר נכבדים ממה שתהיה בהשגת הדברים אשר הם למטה מהם במעלה וכבוד׳ ולזה היה שנחשוק יותר ההשגה המעטיית אשר אפשר לנו בדברים הנכבדים מההשגה השלמה אשר לנו במה שלמטה מהם. וזה יתבאר באור שלם בראשון מזה הספר בגזרת השם.

ועוד שאין ראוי למי שהשיג דבר מה מהדברים העיונים שימנע מהשפיע לזולתו מה שהשיגו מזה, כי זה יהיה בתכלית הגנות. ובכלל הנה כמו ששפע מהשם יתברך זה המציאות בכללו מזולת תועלה יגיע

לו, כן ראוי לכל מי שהגיע לו מהשלמות דבר מה, שישתדל להשלים זולתו בו, כפי מה שאפשר להדמות בזה להשם יתברך כפי היכולת.

והוא מבואר שאין ראוי לאחד מהשלמים שיגננו על הכנסנו בכמו אלו החקירות הקשות, אבל ראוי שנשובח על השתדלותינו בחקירה בכמו אלו הענינים העמוקים, ואם לא עלה בידינו כי אם ההשתדלות לבד, כל שכן שראוי שנשובח בהשלמתינו המאמר באלו החקירות בתכליה מה שאפשר, כמו שיראה מדברינו. וכן הוא מבואר שאין ראוי למעיין בדברינו שירדפנו תחת אהבתנו אותו וכוונתנו להועילו, לטעון על דברינו בסבות הנצות. כי זה, אולי יהיה סבה שלא יבין מדברינו מה שרצינו בהם, וראוי לו בלא ספק שיודה לנו מההקדמות מה שיודה לבעל ריבנו· ואם לא היה בעל דת, הנה זה יותר ראוי לו, וזה כי אלו הדרושים כלם הם ממה שנתלו בהם הפנות התוריות, כמו שיתבאר מדברינו בגזרת השם. וחי האמת, לא סרנו מלירוא מחבר בספר כמו אלו הדברים, לרעתנו מנהג הסכלים החכמים בעיניהם בכמו אלו העמוקות· אבל מה שהביאנו לזה הוא עוצם השוקתינו להרים מכשול מדרך בעלי העיון באלו השאלות הגדולות אשר הטעות בהם מרחיק האדם מאד מהצלחתו.

והנה הסכמנו לזכור בדרוש דרוש מאלו הדרושים כל הדעות שיפלו בו ומה שיקיים דעת דעת מהם ויבטל אותו, כי בזה יוכנו לו ההקדמות רבות בדרוש דרוש מאלו הדרושים, ויקל לנו לברור הצודק מהם מהבלתי צודק, בדרך שישלם לנו הגעת האמת בדרוש דרוש מאלו הדרושים, באופן שלא ישאר בו ספק. וזה כי הספק יהיה בדבר מפני המחשבות המקבילות אשר לנו בו, וכאשר תשלם החקירה בהם תוברר הצודקת מהבלתי צודקת, יסור הספק מהדרוש ההוא. ולפי שכבר קרה בכל אלו הדרושים שהיו לקודמים בהם דעות בלתי צודקות, והפלגנו בהם החקירה לבאר שדעות הקודמים הם בלתי צודקות בכל אחד מהאופנים שאפשר שיתבאר מהם זה, וקרה עם זה שכל מה שהתבאר לנו מדרך העיון הוא דעת תורתינו· הנה קראנו מפני זה הספר מלחמות ה׳, כי מלחמות ה׳ נלחמנו בדעות הבלתי צודקות אשר נמצאו לקודמים בהם.

ולא יחשוב המעיין שתהיה התורה היא המניעה אותנו, בהאמתת מה שיתאמת ענינו בזה הספר, מזולת שיהיה האמת כן בעצמו· וזה כי הוא מבואר, כמו שבאר הרב המורה זכרונו לברכה, שהוא ראוי שנאמין מה שיתבאר אמותו מצד העיון· ואם היה שתחלוק עליו התורה לפי מה שיראה מפשוטי דבריה, הנה ראוי שיפורשו הדברים ההם בדרך שיאותו אל העיון· ולזה באר הרב המורה זכרונו לברכה מה שנראה מדברי

התורה שיהיה השם יתברך בעל גשם באופן שלא יחלוק עליו העיון· ולזה שפט הרב המורה זכרונו לברכה שאם היה שיתבאר קדמות העולם במופת, היה ראוי שנאמין בו, ויפורשו דברי התורה הנראים חולקים על זה הדעת באופן שיאות אל העיון. ולזה הוא מבואר שאם היה דרך העיון מביא אותנו באלו הענינים אל זולת מה שיראה מפשוטי התורה, לא היינו נמנעים מלפני התורה מלהגיד בהם האמת, כי אין זה חולק על התורה לפי האמת, כי אין התורה נמוס יכריח אותנו להאמין הדברים הכוזבים, אבל היא מישרת אותנו בתכלית מה שאפשר להשגת האמת, כמו שבארנו במה שהחלונו לפרש מדברי התורה. ולזה היה מנהגנו באלו הדרושים לחקור בהם חקירה שלימה, תחלה מצד העיון, ואחר כך נתבאר לנו שמה שהביאנו אליו העיון בדבר דבר מאלו הדרושים הוא דעת תורתינו. ובקצת אלו הדרושים הישירנו למצא האמת הישרה נפלאה מה שבא מזה בתורה· וראוי היה להיות כן, לפי שהתורה תכוין להגיע המתנהגים בה אל השלמות האנושית בתכלית מה שאפשר, כמו שבארנו בפרושנו לדברי התורה. ובהיות הענין כן, והיו בכאן דרושים עמוקים מאד יקשה לאדם ההגעה אליהם, הנה מן הראוי היה שתישיר אותנו התורה להגיע אל אמתתם.

והוא מבואר לפי מה שקדם שחקירתנו בזה הספר תהיה בהכרח בענינים חלוקים, ויחויב לנו לבאר הסבה אשר בעבורה הקדמנו קצתם לקצת· ואם בארנו הסבה בכל ענין וענין, יקרה בזה ההכפל בענינים אשר הוקדמו קצתם לקצת לסבה אחת בעינה, על כן ראינו להציע הצעה תבאר העלומות סדור זה הספר, עד אשר לא נצטרך להזכיר הסבה בכל ענין. והיא זאת.

דע כי הסדור בדברים מועיל מאד להגיע המעיין לתכלית המכוון בדברים ההם וזה אצלנו לשבע סבות· קצתם על צד החיוב, וזה אם מצד הענין ומצד המעיין, אם מצד המעיין לבד· וקצתם על צד היותר טוב, וזה אם מצד הענין, אם מצד המעיין, אם מצד שניהם יחד. — האחת. כי יש שם ענינים קודמת ידיעת קצתם בטבע לקצת, כקדימת ידיעת ההקדמות לידיעת התולדה המחוייבת מהם, וזה אם בחכמה אחת ואם בשתי חכמות, כמו שהעניינים הלמודיים תקדם ידיעתם בטבע לעניינים הטבעיים, ואם הנושא האחד יותר כולל מן האחר, וזה כי הלמודיי יתקור בגשם מוחלט, והטבעי יחקור גם כן בגשם מוחלט, אלא שהוא יחקור בו מצד שהוא מתנועע. ולזה היו בחכמה אחת עניינים קודמים קצתם לקצת בסדר ובטבע, והיו קצת החכמות קודמות בסדר ובטבע לקצת. וזה המין מן הקדימה מחוייב מצד הענין והמעיין. —

והשנית. הקדמת העניינים הכוללים לעניינים המיוחדים, לפי שבזה הדרך תהיינה ההקדמות הלקוחות לאמת העניינים ההם ראשונות, ינשאו נשואם על נושא מדרך מהו, ולא יקרה בזה הכפל. וזה המין מן הקדימה הוא כמו אמצעי בין מה שהוא מחויב משני הצדדים ומה שהוא על צד היותר טוב משני הצדדים, ואם היה היותר מחויב משני הצדדים יותר ראוי. — והשלישית. כי המחבר הוא מבואר שלא יחבר לעצמו, אבל להשפיע לזולתו· ולזה ראוי לו שישים השתדלותו לסדר דבריו בדרך יגיע בה המעיין אל תכלית הכונה בספר ההוא, ומפני זה יחויב לו שיתחיל הלמוד בקל, ואם לא היה הקודם מודיע המתאחר בעצם. וזה המין מן הקדימה הוא מצד הענין בעצמו על צד היותר טוב, ומצד המעיין אשר לו היתה הכוונה בחבור הספר ההוא הוא כמו מחויב, וזה כי בזה ירגיל ויחנך עצמו בחכמה ההיא עד שישוב לו בזה הדרך הקשה קל. — אבל המחברים אשר לא ינהגו כמו זה המנהג, אלא שהם מוסיפין העלם והסתר בדבריהם מצד סדורם ,או לעומק לשונם, עד שישימו הדברים הקלים קשים, הם מפסידים הכונה אשר בעבורה יחבר כל מחבר כי הם לא די שלא יועילו למעיין, אלא שיוסיפו על מבוכתו מבוכה. האלהים, אם לא שתהיה כונת המחבר להעלים מההמון המעיינים, שלא יבינו דבריו אלא יחידים, להיות דבריו כשיובנו להמון מזיקים. ואולם לפעמים יהיה זה לתחבולה מן המחבר· וזה כי בשערו במום מאמריו או בחולשתם, יתקן להם לשונות עמוקים וצחים ויחבר להם עוד עניינים יבהילו המעיין הבהלה חזקה, עד שיסתיר זה ממנו מה שבמאמרים ההם מן המום או מן החולשה במה שהוטרד עיונו בהבנת הלשונות ההם, והעניינים עם מה ששם בהם המחבר מן ההעלם ומשיכת הלבבות למה שירצהו מבהילים אותם. אבל אנחנו כונתינו בזה הספר הפך הכונה ההיא· וזה שאנחנו נרצה שנשים הרחבת לשונינו ובאורו וטוב הסדור כונתינו למעיין מבוארת עם עמקה, לא שיסתיר ממנו עומק הלשון ורוע סדור העניינים מום הכונה וחולשתה. ולזאת הסבה לא השתמשנו בו במליצות נאות ובלשונות עמוקים, כי די בעומק הכונה בו עם יושר הסדור והלשון המבואר, לא שיצורף אליו גם כן עומק הלשון ורוע הסדור. — והרביעית. כי המחבר כאשר יחויב לו הדבור בענינים חלוקים בלתי מודיעים קצתם לקצת, והיה לעניינים ההם סדור מה במציאות או בטבע, כקדימת האחד לשנים והמשולש למרובע, ראוי שינהיג בסדור הדברים ההם הסדור אשר להם במציאותם. וזה יהיה סבה גם כן שלא ישמיט מהם דבר מן המחבר ושיהיו מקומות דרושי המספר יותר ידועים. וזה המין מן הקדימה הוא מצד העניין והמעיין

על צד היותר טוב. — והחמישית. כי המחבר פעמים יצטרך להקדמה אחת לבאר ממנה ענינים חלוקים· וכאשר הזדמן שיהיה הראות אמתת ההקדמה ההיא יותר קל ויותר נגלה בענין אחד מן העניינים ההם מזולתו, ראוי למחבר שיקדים הענין ההוא מזה הצד, ואם היה אפשר בו שיהיה יותר קשה משאר הענינים מצד אחר. וזה המין מן הקדימה הוא כמו מחויב מצד המעיין. — והששית. שכאשר יחויב באמות ענין מן הענינים קיום חלק מחלקי הסותר ובטול סותרו, ראוי שיקדים המחבר בטול הסותר לקיום החלק אשר יקיימהו כשיהיה אפשר לו זה, כמו שיחויב לרופא שישתדל להסיר החולי קודם הקנותו מזג הבריאות. — והשביעית. שהמחבר כאשר יראה בדבריו באור ענינים אשר הם זרים למעיין בהם מצד דעות מה שהורגל בהם וגדל עליהם, עד שיקוץ בדבריו ואם לא ימצא בהם סתירה מדרך העיון, ויהיה זה סבה להמנע ממנו השגה במה שכלל אותו הספר ההוא· ראוי לו שיסדר דבריו בדרך יאות מה שיאמרהו אל המעיין. וזה יהיה ממנו בהקדימו הענינים אשר בהם לו יותר מעט מהזרות, וכן יגרשהו מעט מעט מהסתפח בנחלתו, עד שלא יביאהו מה שהוטבע בו מהדעות ההם להמנע ממנו האמת במבוקש ההוא. וזהו מן התחבולות הטובות אשר יעשו כמוה רופאי הגופים והנפשות, והיא הכרחית להם מאד מצד תכונת החולה. וכן התחייב למחבר מצד תכונת המעיין בעיון ההוא אשר הוא חולי מה, והוא בלתי מרגיש בו, אבל יחשבהו בריאות לזה לא יאות לו קבול הענינים הרפואיים, גם לא ישמע לרופא· והחולה שזה דרכו יחויב שיעתיקוהו אל הענינים הרפואיים מעט, עד שלא יהיה מרגיש בהם הרגש חזק. ולזה כאשר יראה המחבר דעות במעיין אשר יאמת הוא הפכם, הנה יחויב שיעקרם ממנו מדרגה אחר מדרגה· ולפי שזה בלתי אפשר ממנו אלא ברצונו, כי אין לו תחבולה להכריחו על זה בכח הזרוע, והוא לא ירצה עקירתם ממנו בשום פנים, הנה ראוי למחבר שישתמש בעקירת השרשים ההם בכל הסבות אשר אפשר לו עקירתם ממנו, בצד שלא ירגיש בו הרגש חזק, עד שיסור חליו וירפא. ולזה צריך לו שישתדל שיעדרו מזונות השרשים ההם קודם שישתדל בעקירתם. וגם במזונות ההם יצטרך לו סדור מה בזה, רוצה לומר שיעדר ראשונה המזון אשר ירגיש יותר מעט בהעדרו, וכן לא יסור מדרגה אחר מדרגה, עד שיעדרו כל המזונות אשר יזון בהם השרש ההוא, ואז יקל לו לעקור השרש, ואולי יעקר מעצמו. ואם יקרה שבהעדר מזון מה מן השרש ההוא ישיבהו המחבר מזון למה שיקיימהו או ירצה לקיימהו, יהיה אז יותר, כמי שירצה במלחמה למעט העוזרים למתנגד לו· ואם יקרה עם זה שישיבם עזר לו, כבר התחזק על בעל ריבו משני צדדים, מצד

חולשת בעל ריבו ומצד חוזקו בעצמו. וזה המין מן הקדימה הוא מצד המעיין על צד היותר טוב, וכמעט שהוא מחויב לפי מה שהקדמנו זכרו.

וכאשר התבארו הסבות אשר יחייבו הקדמת קצת ענינים לקצת, לא תשאל ממני אתה המעיין שנבאר לך הסבה בהקדימנו החקירה משאלה אחת מהשאלות הקודמות על זולתה, או בהקדימנו בשאלה אחת בעצמה בטול ענין מה לבטול ענין אחר או אמות ענין מה לאמות ענין אחר, כי אתה תוכל לבחון הסבה אשר בעבורה סדרנו זה על זה הסדור. והוא מבואר לפי הסבות הקודמות שאפשר היות שם שני ענינים ראוי להקדים האחד לאחר מצד מה והאחר לו מצד האחר· והענינים אשר זה דרכם ראוי שיעיין המחבר אי זה מהקדימות יותר ראויה בדברים ההם.. ובהיות הענין כן, הוא ראוי שלא תקשה עלינו בכמו אלו הענינים מדוע הקדמנו זה הענין לזה הענין· והיה ראוי להקדים האחר לו לאחת מהסבות הקודמות, כי כבר הקדמנוהו גם כן לאחת מהסבות הקודמות, והוא מבואר שאם עשינו הענין בהפך תפול השאלה גם כן. וממה שאין ספק בו, שלפי הסבות הקודמות או רובן יחויב למעיין בספר מה שלא יעיין במאוחר קודם עיונו בקודם, אם היה המחבר מי שמסדר דבריו סדור טוב לפי הסבות הקודמות. ובחיוב העיון למעיין בקודם הספר קודם עיונו במאוחר סבה שמינית· והיא שהמחבר לפעמים, כאשר יהיה אפשר לו זה, ישען במאוחר מדבריו במה שהתבאר בקודם, ולזה לא ירחיב בו הבאור במקום ההוא· שאם הרחיב בו הבאור, עוד היה זה ממנו כפל ומותר אין צריך לו· ואם הקדים המעיין עיונו במאוחר, יקרה לו שלא יבינהו, או יבינהו בזולת כונת המחבר. ובהיות הענין כן, ראוי לך אתה המעיין, אם תרצה לעמוד על אמתת זה הספר, שתמשיך עיונך בו בסדור אשר סדרנוהו אנחנו, שאם לא נהגת בו זה המנהג, תבולבל בלבול חזק ברוב עניניו, והבלבול ההוא הוא ממה שלא יעלם ממך בעמדך על תעלומות זה הספר וסודותיו. וראוי שלא יעלם מן המעיין בדברינו שזה הספר לא נפלו בו הדברים מזולת עיון, אבל נפל בו מה שנפל אחר החקירה השלימה, באופן שלא ישאר ספר במה שכללו זה הספר, והוסרו בו גם כן הרבה מהספקות הנופלות בחכמות בכללם, כמו שיתבאר למעיין בחכמות והרגיש בספקות ההם וקיומו בו עם זה הפנות התוריות בכללם. ולזה הוא מבואר שאין ראוי לאחד מהמעיינים בדברינו שישנה דבר במה שכללו זה הספר לא בסדורו ולא בענינו ולא בשיבאר בו דבר, כי הוא אולי יפסיד כונתינו.

והנה חלקי זה הספר הראשונים הם ששה.
הראשון הוא המאמר בהשארות הנפש,
והשני הוא בהודעת העתידות,
והשלישי הוא בידיעת השם יתברך בדברים,
והרביעי הוא בהשגת השם יתברך בנמצאות,
והחמישי הוא בגרמים השמימיים ובמניעיהם ובמדרגתם קצתם עם קצת ובמדרגת השם יתברך מהם לפי מה שאפשר לנו,
והששי הוא מאמר בחדוש העולם וכללנו בו המאמר באותות ומופתים ובמה יבחן הנביא.
ובכאן התבאר כונת הספר הזה ותועלתו ומה שיורה עליו שמו וסדרו וחלקיו ההכרחיים ומדרגתו והוא המכוון הנה.

הודיעני דרך זו אלך כי אליך נשאתי את נפשי.
ה׳ נחני בצדקתך למען שוררי הישר לפני דרכך.
מאויבי תחכמני מצותך כי לעולם היא לי.

מאמר ראשון

בהשארות הנפש והוא נחלק לארבעה עשר פרקים.

פרק ראשון

נזכור בו דעות הקודמים במהות השכל האנושי.

בעבור שהיה השכל היותר ראוי מחלקי הנפש שיחשב בו ההשארות והנצחיות, לפי ששאר חלקי הנפש מבואר מענינם שהם נפסדים בהפסד החומר, להיותם עושים פעולותיהם בכלי גופיים · הנה ראוי, קודם שנחקור מענין השארות הנפש אם הוא נמצא אם לא, ואם היה שיהיה נמצא, איך הוא נמצא, שנחקור ממהות השכל האנושי. כי ההשארה וההצלחה האנושית הם ממשיגיו, ואין ראוי שנחקור ממשיגי הדבר קודם שנדע מהותו, כי מה שלא יודע מהותו לא יודעו משיגיו. ולמה שכבר התחלפו הפלוסופים בזה חלוף רב, ראוי שנחקור תחלה בדעותיהם בו, ומה שנמצא אותו ישר נקחהו מהם, ומה שנמצאהו בלתי ישר נבאר הצד אשר יפול בו האמת בבטולו. ובזה האופן נסיר מהמעיינים מה שהחזיקו בו מדעות הקודמים אשר הם בלתי ישרות, ולא ימנעם מה שגדלו עליו והרגילו להאמינו מהגעת האמת בזאת החקירה.

ונאמר שהפלוסופים הקודמים נחלקו בזה לשלש דעות. הדעת האחת היא דעת אלכסנדר, והוא יחשוב שזאת ההכנה, ר"ל השכל ההיולאני, הוא בנושא, כאלו האמר הנפש בכללה או חלק מחלקיה, כמו הנפש המדמה או הצורות הדמיוניות הנמצאות בה, ושהוא אינו בעצמו דבר זולת ההכנה. — והדעת השנית היא דעת תִּמִסטיוס והנמשכים אחריו, והוא יחשוב שזאת ההכנה היא שכל נבדל בלתי הווה ולא נפסד. — והדעת השלישית היא דעת בן ר׳שד בביאורו לספר הנפש, והוא יחשוב שזאת ההכנה היא השכל הפועל בעצמו, אלא שמצד דבקותו בנו הוא הכנה וימצא לו כח על שישכיל מה שבכאן, ר"ל אלו המושכלות אשר הם נסמכות אל העניינים המוחשים הנמצאים חוץ לנפש, כאלו תאמר אמרנו שכל חי מרגיש וכל אדם מדבר, ומה שידמה לזה, ומצד עצמו הוא שכל משכיל עצמות ולא ישכיל מה שבכאן. ובכאן דעת רביעית לקצת המתאחרים בזמננו זה, והיא שהם יחשבו שזאת ההכנה הוא שכל נבדל הווה בעצמותו לא מדבר.

פרק שני

נזכור בו מה שיש מאופני ההראות לדעת דעת מאלו הדעות.

ואחר שכבר זכרנו דעות הקודמים במהות השכל, ראוי שנזכיר מה שימצא מאופני ההראות בדעה דעת מאלו לפי מה שמצאנו בדברי הקודמים או בכח דבריהם. וזה שכאשר היו הטענות המקיימות דעת דעת מאלו מובנות אצלנו, יקל לנו יותר העמידה על האמת בם, וזה גם כן הישרה נפלאה לנפילת האמת בזה הדרוש׳ כי כאשר היו עמנו הקדמות רבות מקיימות אחת אחת מהחלוקות אשר יהיו בזה הדרוש, יקל לנו יותר לבאר מהם מה שיש לו רושם בהגעת האמת בזאת החקירה כמו שקדם.

ונאמר שכאשר יחשב יהיה דעת אלכסנדר מסכים למה שירצהו ארסטוטלוס ולמה שיתחייב משרשיו. אם למה שירצהו, לפי שארסטוטלוס קרא אותו שכל היולאני, וזה ממה שיורה, כי ארסטוטלוס יראה שזאת ההכנה אינה בשכל נבדל, אבל לה דבר ילך ממנה מדרגת ההיולי. ואם למה שהתחייב משרשיו, כי ארסטוטלוס יעשה שרש בזאת ההכנה, ר"ל השכל ההיולאני, שאינה דבר מהנמצאות, ודמה אותה מפני זה אל ההכנה אשר בלוח לקבל הכתיבה. וזה אשר השרישו ארסטוטלוס מענין זאת ההכנה היא מחויב׳ וזה שמה שיהיה כחיי על דבר יחויב שלא יהיה הדבר בפועל ממה שהוא כחיי עליו, כי הכח והפועל הם סותרים. ולמה שהיה זה ההיולאני כחיי על כל הצורות באופן מה, הנה הוא אם כן אינו

דבר בפועל מהצורות. ועוד שאם היה דבר מהצורות, היתה הצורה ההיא מונעת אותו מקבולו צורה אחרת, כמו שהתבאר בספר הנפש· ולזה יחויב בזאת ההכנה שלא תהיה דבר מהנמצאות. וזה אמנם אפשר שיצוייר, אם הונחה זאת ההכנה שכל היולאני על צד שיאמר אלכסנדר. וזה שאם הונחה שכל נבדל, הוא מן השקר שתהיה בכאן צורה נבדלת עומדת בעצמה אינה דבר מן הנמצאות. ואולם כאשר הנחנו זאת ההכנה בנושא על הצד שיאמר אלכסנדר, הנה צדק בהכנה שאינה דבר מהצורות הנמצאות, אבל היא כחיית עליהם ואינה העדר פשוט, כי הכח איננו העדר פשוט. ועוד כי בזה הצד אשר יראה אלכסנדר לא יקרה בטול ממה שיאמר מההויה וההפסד לאדם. וזה כי הצורה אשר הוא בה מה שהוא תהיה בזה האופן מתחדשת בהויתו ונפסדת באופן מה בהפסדו, וזה דבר ראוי בהווה ונפסד, לפי שכל הווה נפסד בצורתו המתחדשת בו אחר שהוכן החמר לקבולה· ואולם כאשר הונחה זאת הצורה נבדלת בלתי הווה ולא נפסד כמו שיראה תמסטיוס, הנה יחויב מזה בטול חזק, בהיות האדם והפסדו אין המלט ממנו בשום פנים. וזה שכאשר הונחה זאת הצורה בזה האופן, הנה לא ימנע הענין בה מאחר משני פנים· אם שנניח שצורת ראובן, דרך משל, היתה נחבאת בחמר אשר נתהווה ממנו ראובן טרם התהוותו, וכשיוכן החמר ויקבל כח ההזנה וההרגש תראה פעולתה, או שנניח שתעתק אליו בהתהוותו. ואולם אמרנו בצורה שתהיה נעתקת בעצמותה הוא שקר, כי כבר התבאר בטבעיות בספר השמע חיוב היות כל מתנועע גשם. וכאשר נניח בצורה הזאת שתהיה נחבאת בחמר אשר יתהוה ממנו האדם, חוייב עוד אם שתהיה נעתקת ובאת לו בחדוש החמר ההוא, או שתהיה נחבאת בחמר אשר יתהוה ממנו זה החמר· וכאשר היה שקר שתהיה נעתקת, הנה יחויב שתהיה נחבאת בחמר אשר יתהווה ממנו זה החמר, ובזה יתחייב מזה שתהיה נחבאת בחמר שלישי, וזה אל לא תכלית, עד שיתחייב מזה שיהיו כל החמרים ההוים הנפסדים בעלי שכל אנושי, וזה בתכלית הבטול והגנות. וזה השקר בעינו יתחייב כשנחקור מזאת הצורה בהפסד האדם אם היא נעתקת או היא נשארת נחבאת בו, וזה מבואר בנפשו. וכאשר היה זה כולו שקר, הנה יראה מזה כי זאת ההכנה אינה נבדלת ושהיא הווה ונפסדת.

ואם יאמר אומר שזה הבטול לא יחויב מהנחת זאת הצורה נבדלת, וזה כי מפני שהיא נבדלת לא יונח מציאותה עם החמר, ולזה לא תצטרך אל ההעתק ואל החביאה בהראות פעולתה באיש ואיש, אבל תהיה זאת הצורה אחת במספר, ויגיע פעולתה בכל חמר מוכן לקבלה, כמו הענין

בשכל הפועל· אמרנו לו שדבקות הצורה הנבדלת לחמר יובן על שני פנים, אם דבקות אינו בעצמו, כמו דבקות השכל הפועל לשכבת הזרע ולזרעים שאינו באופן שיהיה הוא להם צורה קרובה, ואם דבקות בעצמו, כמו דבקות השכלים הנפרדים לגרמים השמימיים שהם בעצמם צורה קרובה להם, וכמו דבקות זה השכל ההיולאני בנו לפי דעת המסטיוס שהוא צורה קרובה לנו. ואמנם יצויר שיהיה החמר רק מהצורה כאשר תדבק בו דבקות אינו בעצמו· ואולם כאשר תדבק בו דבקות בעצמו כמו הענין בצורת הגרמים השמימיים, לא יצוייר זה בשום פנים. כי זאת הצורה תשים החיים בהם בכללות גופם, ואם היו רקים מהם היו גופים מתים· אבל נרצה, כשנקרא זאת הצורה נבדלת, שלא תהיה פעולתה בכלי גופיי כמו העניין בצורות ההיולאניות, וזה מבואר למי שעיין בדברי הפלוסופיא בזה. ועוד שאנחנו, ואם הודינו שיהיו הגרמים השמימיים רקים מהצורה הנבדלת, הנה לא תחויב מפני זה ההוראה בשהחמר אשר לאדם רק מהשכל ההיולאני. אבל יתבאר שזה בלתי אפשר, לפי שזאת הצורה היא מתפעלת בעצמותה באיש ואיש הפעליות מתחלפות, עד שהיא באיש אחד יודעת ובאיש אחר סכלה, או טועה במה שהיתה יודעת באיש האחר· ולזה אי אפשר שתהיה הצורה אשר ליודע היא בעינה הצורה אשר לטועה או לסכל, כי אי אפשר בצורה האחת במספר שתהיה יחד יודעת וטועה בדבר אחד. ובהיות הענין כן, הנה יחויב שתהיה זאת הצורה דבקה עם כל אחד מאישי האדם על שהם צורות רבות במספר, ויחויב מזה הספק הקודם· וכבר התבאר מזה גם כן המנע היותה נבדלת באופן מה, כמו שיתבאר אחר זה, ר"ל כי מפני חיוב ההרבותה ברבוי הנושאים יתבאר שאי אפשר בה שתהיה נבדלת, כי הצורה הנבדלת אי אפשר בה ההרבות, כמו שהתבאר במקומו. ועוד שכבר יראה כי מהמיוחדות שבסגולות הצורות ההיולאניות, במה שהם היולאניות, נמצאות בזאת הצורה ר"ל השכל ההיולאני. וזה שכבר יראה בצורות ההיולאניות, במה שהם היולאניות, שהדושם במה שימצאו בו נמשך לשנוי בעצמות, ושהם מתרבות ברבוי הנושאים· והנה יראה כן בזאת הצורה שהדושה נמשך לשנוי החמר אשר תמצא בו, כי הוא יוכן תחלה לקבל כח ההזנה והחוש קודם שהראה בו זאת הצורה, והיא גם כן מתרבה ברבוי הנושאים, עד שצורת ראובן, דרך משל, היא זולת צורת שמעון במספר· שאם לא הונח כן, היה מחויב בצורה האחת במספר הסכלות והידיעה יחד בדבר אחד בעינו, ר"ל אם הונח שכל האיש החכם עם שכל האיש הסכל אחד בעינו, וזה בתכלית הגנות והבטול. והנה היה אפשר בזאת הצורה שתתרבה ברבוי הנושאים לה כאשר הונחה על האופן אשר זכר אלכסנדר·

ואולם כאשר הונחה על האופן אשר זכר תמסטיוס, לא יהיה אפשר בה שתתרבה, כי העצמים הנבדלים לא יתרבו אלא אם יהיו מתחלפים במין, כמו שנתבאר במקומותיו. הנה אלו הראיות המקיימות דעת אלכסנדר, והם בעצמם מבטלות דעת תמסטיוס.

והנה לדעת תמסטיוס גם כן פנים מההראות. — מהם, כי כבר יראה כזאת ההכנה שהיא נבדלת, לפי שכבר תתחזק השגתה בעת חולשת הכלים החמריים, ר״ל בעת הזקנה· ואלו היתה היולאנית, היתה בהכרח הנושא לה יותר חלוש בעת ההיא, והיה מחויב מזה שתחלש פעולתה· והמשל, כי כמו שהכח הרואה יחלש בזקן לחולשת נושאו, כן יתחייב בזאת ההכנה אם היתה היולאנית, אבל זה הענין נמצאהו בהפך, ר״ל ששכל הזקן יותר. ולזה יראה שתהיה זאת ההכנה נבדלת. — ומהם, שכבר יראה בכחות המשיגות ההיולאניות שלא ישיגו רבוי הבלתי בעל תכלית, לפי שהם יקבלו מה שיקבלוהו קבול פרטי מצד קבלם אותו קבול היולאני· והמשל, שהכח הרואה כבר ישיג זה הצבע אשר בזה הנראה אשר הוא בזה השטח ובזה התמונה אשר לזה הנראה, לפי שהוא מקבל אותו קבול היולאני באופן מה, ר״ל שכבר נרשמה בראותו זאת ההשגה רושם מה, והיה מחויב מפני זה שיהיה הנראה לו בשטח מקבל ובתמונה מוגבלת ולא ישיג הצבע במוחלט, אבל ישיג זה הצבע. ואולם זאת ההכנה נמצאת שופטת משפט בלתי תכליתי, כי היא תשיג הגזרות הכוללות והגדרים אשר כל אחד מהם הוא משפט על רבוי בלתי בעל תכלית· הנה אם כן כבר יראה מזה שהשכל ההיולאני נבדל. — ומהם, שכבר יראה בזאת ההכנה שהיא צורה ואינה הכנה גמורה כמו שיאמר אלכסנדר. וזה שאנחנו נמצא השכל ההיולאני, עם היות מדרכו להשיג הצורות, הנה הוא ישיג זאת ההכנה רקה מן הצורות, ומפני זה היה אפשר בו שישכיל ההעדר, ר״ל מפני השיגו עצמותו רק מן הצורות. ובהיות העניין כן, הנה יראה שמה שתקרא לו ההכנה לקבל המושכלות הוא בהכרח צורה. — ומהם, שכבר יראה בכחות המשיגות ההיולאניות שההשגה היא זולת המושג במספר· והמשל, שהמראה אשר בכח הרואה בעת ראותו הנראה איננו המראה אשר בדבר הנראה בעצמו, כמו שאין החום אשר במתחמם הוא בעינו החום אשר במחמם, וזה מחוייב להם מפני קבלם הדבר קבול היולאני, כי המקרה האחד במספר אי אפשר שיהיה בשני נושאים בשום פנים, כל שכן שיהיה בהם יחד. ואולם זאת ההכנה אשר בנו ימצא בה ההשגה והמושג דבר אחד בעינו, וזה שהמושכל אשר תשכילהו הוא בעצמו מה שיגיע לנו ממנו, לפי שהמושכל הוא הטבע הכולל הנמצא לדבר דבר, והטבע הכולל לא יתרבה בשום פנים· והמשל, כי האדם

אשר הוא מין לא ימצאו ממנו שנים במספר, ואמנם יתרבה הטבע הפרטי. ובהיות הענין כן, הנה יראה לזאת ההכנה שהוא ראוי שתהיה נבדלת. — ומהם, שכבר יראה בכחות המשיגות ההיולאניות שהם מתפעלות הפעלות מה עם ההשגה, ולזה כאשר נטינו ממוחש חזק אל מוחש אחר חלוש ממנו, לא נוכל מיד להשיגו על אמתתו, והמשל כאשר הכטנו בשמש, דרך משל, ונטינו ממנו אל מוחש אחר, לא נוכל להשיג אותו על אמתתו, וכן הענין בשאר החושים, וזה מחויב להם מצד קבלם מה שיקבלוהו קבול היולאני באופן מה· ואולם בזאת ההכנה אשר בנו הוא בהפך, רצוננו שכאשר נטינו ממושכל עמוק אל מושכל קל ממנו, הנה נשיגהו בקלות יותר קלה. וזה מה שיחשב שיראה מזה שזאת ההכנה היא בלתי היולאנית. — ומהם, שזאת ההכנה, מפני שנתעצמנו בה והיא הבדל לנו, יחויב שתהיה עצם. ואם הונח ענינה על האופן שיאמר אלכסנדר, לא תהיה בעצמה עצם ולא חלק עצם, אבל היא משיג ממשיגי הנפש המדמה או הצורות הדמיוניות· ואולם כאשר הנחנוה שכל נבדל, היתה עצם בעצמה והתאמת בה שתהיה הבדל לנו. ואין לאומר שיאמר שאף על פי שאין ההכנה עצם, הנה נושאה הוא עצם, כאלו תאמר הנפש המדמה, והנושא הזה יהיה הבדל לנו, כמו הענין בשאר ההכנות שנשימם הבדלים מפני נושאיהם אשר יסודרו אלו ההכנות מהם· כי זה המאמר יראה שאין פנים לו, לפי שאין הנפש המדמה הבדל לנו, וזה שכבר המצא לשאר בעלי חיים. — ומהם, כמו שהנושא להכנת שאר הדברים יקבל צורה המגעת מן ההכנה כשתצא אל הפעל, הנה ראוי שיהיה הענין כן בזאת ההכנה אשר בנו לקבל המושכלות· ולפי שמי שיקבל המושכלות הוא שכל, ראוי שיהיה הנושא לזאת ההכנה שכל, לא שתהיה ההכנה בסוג ונושאה בסוג אחר, ר״ל שתהיה ההכנה מקבלת המושכלות מופשטת מנושאה, כמו שיחויב לדעת אלכסנדר, ואמר אלכסנדר גם כן בבאור, ר״ל שזאת ההכנה תקבל המושכלות קבול לא יתערב בו נושאה, ר״ל הנפש המדמה או הנפש בכללה או איזה שהונח נושא לה, לפי שרעת אלכסנדר שאם היה מעורב בה נושאה, הנה עם שלא יהיה אפשר לה שתשיג העניינים הכללים, לפי שאין מדרך הכח אשר לנושאה שיקבל כי אם הדברים הפרטיים, הנה תמנענה הצורה אשר לנושאה מלקבל צורה מן הצורות, כמו שהתבאר זו כולו בספר הנפש. הנה אלו הם הראיות המקיימות דעת תמסטיוס, והם בעצמם מבטלות דעת אלכסנדר לפי מה שיחשב מהם.

ואולם מה שיקיים דעת בן רשד, הנה מה שיאמר בזאת ההכנה שהיא מחודשת ונפסדת, ר״ל שזה יקרה לשכל הפועל מצד דבקותו בנו שיהיה הכנה לבד, וזה הדבקות יתחדש באיש ואיש מאישי האדם ויפסד בהפסדם,·

יהיו הראיות אשר זכרנו המקיימות דעת אלכסנדר מקיימות אותו. ומה שאמר בעצם זאת ההכנה שהוא השכל הפועל, הנה הראיות אשר זכרנו המקיימות דעת תמסטיוס מקיימות אותו, וזה כי הוא הרכיב בזה המאמר שתי אלו הדעות באופן. — וכבר יראה יותר דעת בן רשד מדעת תמסטיוס מפנים אחרים זולת הפנים אשר זכרנו המקיימים דעת אלכסנדר ואבן רשד שהם מבטלים דעת תמסטיוס, כמו שקדם מהם. מה֞ם, שכבר יחויב לתמסטיוס שתהיה בכאן הכנה בעצם נבדל, ר"ל ההכנה לקבל המושכלות· וזה מבואר הבטול, לפי שהכח הוא נמשך להיולי בהכרח ובו ימצא לבד, וכשתמצא [אותו] בצורות, הוא במקרה מצד הנושא, ובזה האופן יתכן שנאמר בצורות שיקבלו קצתם קצת, כמו שהתבאר בספר הנפש· והמשל שאנחנו נאמר בנפש הזנה שיש בה הכנה לקבול הנפש המרגשת, מפני שהנושא לנפש הזנה יקבל הנפש המרגשת באמצעותה. ואולם לבן רשד לא יחויב זה הבטול, לפי שהוא יניח שזה אמנם קרה לזאת הצורה, ר"ל שתהיה מצד דבקותה בנו, לא שיתכן בעצמה כן. — ומהם, שכבר יחויב לתמסטיוס שיהיה השלמות הראשון בנו נצחי, ר"ל השכל ההיולאני, והשלמות האחרון אשר היה ראוי שיהיה יותר נכבד ממנו יהיה הווה ונפסד, לפי שהוא יראה שהמושכלות מתחדשות בשכל ההיולאני, ולהיותם מתחדשות יחויב אצלו שתהיינה נפסדות, כי כבר התבאר בספר השמים והעולם שכל הווה נפסד. ואולם לבן רשד לא יחויב זה הבטול· כי השלמות האחרון אשר לנו אשר השיג זאת ההכנה, הוא השכל הפועל בעצמו לפי מה שיראה בן רשד, הוא נצחי ובלתי הווה, כי אם במקרה, ר"ל מצד דבקות זה השכל בנו, לא שימנע זה השכל מהשיג עצמו בעת מהעתים, כי הוא משיג עצמו תמיד מצד מה שאינו דבק בנו, לפי מה שיאמר אבן רשד.

ואולם מה שיקיים דעת האחרונים אשר יניחו זאת ההכנה הווה ונבדלת, הנה מה שאמרו בה שהיא הווה, תקיים אותו הראייה השלישית מהראיות אשר זכרנו המקיימות דברי אלכסנדר, כי היא בזאת ההכנה שהיא, מחודשת לא נצחית כמו שהיה מניח תמסטיוס. ומה שאמרו בה שהיא נבדלת, הנה הראיות אשר זכרנו המקיימות דברי תמסטיוס מקיימות אותו, ושאר הראיות אשר זכרנו המקיימות דברי אלכסנדר מבטלות אותו. הנה אלו הם הראיות אשר מצאנום בדברי הקודמים, ומקיימות אלו הדעות ומבטלות אותן, ואף על פי שלא ימצאו בזה האופן מהשלמות. והנה השלמנו המאמר בהם לפי מה שאפשר לנו, כי בזה האופן תהיה חקירתנו בזה יותר שלימה. וזה כי הוא מחויב למי שירצה לשפט משפט ישר בדרוש מה שיטען לקיים כל אחד מחלקי הסותר, ואז יתאמת יותר בטול הדעת

אשר יבטלהו· וזה שאם יבטל דעת מה מהדעות ההם ולא טען תחלה כל מה שאפשר לקיום הדעת ההיא אשר יבטלהו, הנה לא ישלם מדבריו בטול הדעת ההיא באופן שלם· וזה מבואר מאד.

פרק שלישי

נזכור בו מה שיבוטל בו דעת דעת מאלו הדעות מפני הראיות אשר זכרנום שיקויים בהם דעת דעת מאלו הדעות.

ואחר שזכרנו הטענות אשר זכרום הקודמים או היו בכח דבריהם באופן מה שאפשר בהם שיהיו מקיימות דעת דעת מאלו הדעות, והם בעצמם מבטלות דעת דעת כמו שזכרנו· הנה היה סדר העיון נותן שנעיין בטענות האלו ונברור מהם מה שיקיים או שיבטל קיום אמתי או בטול אמתי כימה שלא יקיים או יבטל קיום אמתי או בטול אמתי. אלא שאין דרך לנו לאמת באחת מהטענות האלו שיקויים בה דעת מה מאלו הדעות קיום אמתי· וזה שאם היה זה אפשר, הנה יהיה זה אם מצד שהטענה ההיא מקיימת הדעת ההוא, אם מצד שהיא מבטלת הדעת שהוא מקבילו. ואולם שנבאר זה מצד שהיא מבטלת בטול אמתי הדעת שהוא מקבילו הוא בלתי אפשרי· וזה שהוא מבואר במה שיבוטל בו דעת מה בטול מה שלא יקויים בו הדעת אשר הוא מקבילו קיום אמתי אלא אם היו שתי הדעות כל חלקי הסותר אשר אפשר שיפלו בזאת החקירה, אבל בזולת זה הוא מבואר שכאשר יבוטל אחד מהם לא יקויים אחד מהדעות הנשארות, כל שכן שלא יקויים בו דעת מיוחד מהם. ואולם שנבאר זה מצד היותה מקיימות דעת מה מאלו קיום אמתי הוא רחוק· וזה שהוא ממה שיתבאר במעט מהעיון עם מה שאנחנו זוכרים אותו בזאת החקירה, שאין כח בטענה מאלו לקיים דעת מה מאלו הדעות בשלא יאמר בהם יותר מזה השעור, ושמציאות הטענה בזה הדרוש העמוק זה העומק הנפלא הוא רחוק מאד. ולזה נניח זאת החקירה, ר״ל החקירה אי זו מאלו הטענות יקוים בה הדעת אשר יחשב שיקיימוה קיום אמתי, ונחקור אי זה מאלו הטענות אשר זכרנו יבוטל בה הדעת אשר תבטל אותו בטול אמתי, כי בזה תועלה והישרה אל נפילת האמת במה שאנחנו בדרכו. וזה כי כשיתאמת לנו בזה האופן אי זה מאלו הדעות הם כוזבים, יקל לנו יותר למצא הדעה הצודק, אם אחד מהדעות אשר זכרנוהו, או זולתו, אם היה שיהיו כלם כוזבים.

ונאמר כי מה שאפשר שיקיים בו אלכסנדר דעתו מטה שהשרישו ארסטוטלוס בטבע זה השכל ההיולאני, יבוטל בו בלי ספק דעת התמסטיוס

והדעת הרביעי אשר זכרנוהו לקצת המתאחרים. וזה שהם יראו כזאת ההכנה שהיא עצם אחד נבדל הוא שכל או הוא נושא לה. ובהיות הענין כן, הנה היא מעורבת עם צורה או היא בעצמה צורה. ואיך שהיה, הנה יתחייב שלא יהיה אפשר בה שתשכיל כל הצורות׳ כי הדבר יהיה אפשר בו שיקבל כל הדברים מפני היותו משולל מכולם, ובזה האופן יקבל, דרך משל, העין כל המראים וחוש הטעם כל המטעמים, ר״ל מצד היותם משוללים מכל אלו הדברים אשר ישיגום, ולזאת הסבה ימצא, כאשר קרה לחוש הטעם שיהיה בעל טעם, לא יהיה אפשר בו שישיג כל המוטעמים׳ ולזה יאמר ארסטוטלוס שאם היה זה הכח מעורב עם צורה מהצורות, היתה הצורה ההיא מונעת אותו משיקבל שאר הצורות, או יקבלם על זולת מה שהם, כמו הענין בחוש הטעם כשהיה בעל טעם, שאם היה שיהיה משיג המוטעמים, הנה הוא משיג אותם על זולת מה שהם עליו מהטעם. וכבר אפשר שיאמר אומר שזאת הטענה גם כן מבטלת דברי אלכסנדר׳ וזה שאם היה הנושא לזאת ההכנה הנפש או חלק אחד מחלקיה כמו שיאמר אלכסנדר, הנה היתה זאת ההכנה מעורבת עם צורה מהצורות, והיא הצורה אשר לנושאה. אלא שאלכסנדר יתיר זה הספק בשיאמר כזאת ההכנה שהיא מקבלת המושכלות קבול בלתי מעורב עם נושאה, והנה הנושא לה הוא תנאי במציאותה לא בקבולה המושכלות, כמו שזכר זה אבן רשד מאלכסנדר בקצורו לספר הנפש.

והנה הוטבע בזה מדרגות׳ וזה כי קצת הדברים אשר לנושא הכנה לקבלם יקבלם קבול אמתי לעצמו, ר״ל שהוא יתפעל באופן מה ממין מה שישיגהו, כמו הענין בחוש המשוש, וזה שהוא יקבל העניינים אשר ירגישם באופן מה, רצוני שהוא בעצמו יתחמם או יתקרר על דרך האמת חמום מה וקרור מה, ואם איננו במדרגת החום והקור אשר ירגישהו׳ שאם היה הענין כן, היה מחויב שיהיה הרגשתו החום והקור בזמן, לפי שהוא מתחמם בזמן או מתקרר בזמן, וזה מבואר הבטול, כי אנחנו נראה שתכף שתמשש דבר אחר נרגיש בו. ועוד שאם היה מוכרח זה ההרגש שיהיה זה החוש מתפעל תחלה מן האיכות אשר ישיג, הנה יהיה זה בלתי אפשר לו שירגישהו, כי הוא אמנם ישיגהו מפני השווי אשר בו, כמו שהתבאר בספר הנפש. — וקצתם יקבלם בדרך ממוצע בין הקבול המעורב ובין הקבול הבלתי מעורב, כקבול חוש הראות, כי אין כלי זה החוש מצטבע בזה בעצמו, ולזה היה אפשר שיקבל ההפכים יחד, כמו שהתבאר במקומו. והוא גם כן בצד מה מעורב בהיולי, ולזה היה שלא ירגיש, אחר שהרגיש מוחש

חוק, מוחש מה למטה הרגש שלם. והנה החוש המשותף הוא יותר רחוק מקבול המוחשים קבול מעורב בהיולי, לפי שהשגתו היא יותר רוחנית. ואחר כן יהיה הדמיון יותר רוחני, ר״ל שקבולו יותר מעט מעורב בנושאו, ולזה היה הדמיון נמשך אל רצונו, עד שהגיע הטבע להכנה תקבל הדברים קבול בלתי מעורב עם ההיולי. והנושא לזאת ההכנה כלל, והיא זאת ההכנה, ר״ל השכל ההיולאני, כמו שהתבאר מענינו במה שאין ספק בו.

ואולם תמסטיוס והמאחרים אין להם התבולה לצאת מזה הספק בזה האופן· כי הם יניחו זה השכל הנושא לזאת ההכנה הוא המקבל המושכלות, וכבר יתבאר גם כן במה שיבא שאי אפשר שיונח הנושא לזאת ההכנה שכל שנניח בה שתקבל אלו המושכלות קבול בלתי מעורב עם נושאה.

ומה שאפשר שיקיים דעת אלכסנדר ממה שימצא מההויה וההפסד לאדם, הוא מבטל דעת תמסטיוס בטול אמתי, כמו שבארנו אנחנו במה שאין ספק בו בזכרנו זאת הטענה. והנה זכר אבן רשד הטענה בקצורו לספר הנפש בקצור, ואמר טוען על תמסטיוס והנמשכים אליו כי מה שזה דרכו מהצורות הנה אין דרכו שישלם בה בהויה גשם נפסד, וזה מבואר מאד על האופן אשר בארנוהו.

וממה שאפשר שיקיים בו אלכסנדר דעתו ממה שיראה שיחויב בזאת הצורה שתרבה ברבוי הנושאים, יבוטל בו גם כן בטול אמתי דעת תמסטיוס והדעת הרביעי אשר זכרנוהו לקצת המתאחרים, כמו שבארנו עם זכירתנו זאת הטענה במה שאין ספק בו. ואולם לאבן רשד לא תהיה מזה טענה לפי מה שיחשב, כי הוא כבר יודה בזאת ההכנה כי היא מתרבה במקרה מצד דבקות זה השכל לאיש איש מאישי האדם, ואם השכל אחד בעינו. ואולם מה שזכרנו בזאת הטענה שכבר יראה בזאת ההכנה שהיא היולאנית, לפי שכבר יראה בה שחדושה נמשך לשנוי בעצמות כמו הענין בצורות ההיולאניות· הנה לא יבוטל בזה דעת תמסטיוס על כל פנים. וזה שהוא לא יודה שתהיה מתחדשת כלל, ולזה לא יאמר שתהיה חדושה נמשך לשנוי, אבל יאמר שזה השנוי הוא בעבור חדוש הצורות ההיולאניות הנמצאות באדם, כמו ההזנה והחוש והדומה להם. ובזה האופן יתבאר שלא יבוטל מזה הצד הדעת אשר זכרנו לקצת המתאחרים.

ואולם מה שאפשר שיקיים תמסטיוס דעתו מפני התחזק השגת זאת הכנה בעת חולשת הכלים החמריים, הנה יתבאר בקלות שלא יתחייב מזה בזאת ההכנה שתהיה נבדלת. וזה שצורות ההיולאניות יקרה להם החולשה בפעולתם בעת חולשת הכלים הנושאים, לא מפני חולשת הצורה

אז, כמו שזכר הפלוסוף, לפי שטבע הצורה הוא אחד בכל אישי המין בהכרח, כי הצורה הוא עצמות הדבר, והעצמות לא יקבל הפחות והיותר· ואמנם יקרה זה לצורה מפני חולשת הכלי אשר תעשה בו פעולתה, והמשל שאם היה לזקן עין כעין הבחור, היה ראותו כראות הבחור. ובהיות הענין כן, והיתה זאת ההכנה לא תעשה פעולתה בכלי, לפי שכבר התבאר מענינה שהיא מקבלת המושכלות קבול בלתי מעורב עם צורה מהצורות· הנה לא יחויב חולשת השגתה בעת חולשת נושאה, אבל יקרה לה שתתחזק פעולתה, לפי שאז יחלשו הכחות הנפשיות החמריות ותמעט מפני זה פעולתם, והיה פעולתה יותר ממה שהיתה בעת התחזק אלו הכחות בפעולתם, לפי שהתעסקם בפעולתם ממה שימנע זה הכח מעשות פעולתו, מפני שהנפש היא אחת ולא תוכל מפני זה להשתמש בהשגות מתחלפות יחד השתמשות שלם.

ואולם מה שאפשר שיקיים בו תמסטיוס בזאת ההכנה שהיא נבדלת מפני השגתה הרבוי הבלתי בעל תכלית, הוא מבואר גם כן שלא יבוטל בו דעת אלכסנדר בטול אמתי. וזה שאמנם יחויב בכחות המשיגות ההיולאניות שישיגו הפרטי מצד הטבע הנושא להם המקבל זאת ההשגה, כי הוא יקבלה בהכרח במשיגי המוחש אשר היה בו פרטי, לפי שאין מדרך הגשם שיקבל צורה רקה מקצת מקרים תהיה בהם פרטית· ואולם זאת ההכנה לא תקבל מה שהשיגהו קבול מעורב עם הנושא, כמו שקדם, ולזה לא יחויב בה שיהיה מה שתשיגהו פרטי כמו הענין בשאר הצורות ההיולאניות.

ואולם מה שאפשר שיקיים בו תמסטיוס דעתו, מפני מה שנמצאהו מהשכל ההיולאני שכבר ישכיל זאת ההכנה רקה משאר הצורות כמו שהוא משכיל הצורות האחרות, ולזה יחויב בזאת ההכנה שתהיה צורה מה· הנה זאת הטענה כשנתבונן בה היא טענה על תמסטיוס לבטל דעתו, לא לבטל דעת אלכסנדר. וזה שאם היתה זאת ההכנה צורה, או היה נושא לה הוא צורה כמו שיאמר תמסטיוס, הנה יקרה לזה הכח בקבולו זאת הצורה כשישכילה שיקבל עצמו, וזה בתכלית הגנות, ר"ל שיקבל הדבר עצמו. ולא יקרה בזה הבטול בהניחנו בשכלים הנבדלים שהם משיגים עצמם, כי אנחנו לא נניח בהם שיהיו מקבלים עצמם, כי אין בהשגתם קבול דבר אחר שלא היה להם· אמנם השכל ההיולאני יקבל הצורות בהשכילו אותם וישלם בהם, ולזה יחויב בו בהכרח זה הבטול, אם יונח הענין כמו שיאמר תמסטיוס. ולא יחויב מפני זה שנמצא לזה הכח שישיג העדר, כאלו תאמר שישיג שהדבר בלתי נמצא לדבר, או שהדבר בלתי נמצא במוחלט, עד שנאמר שהסבה בזה מפני השיגו זאת

הצורה רקה מן הצורות, ושאם לא הונח כן, לא יהיה אפשר בו שישיג ההעדר, לפי שאינו צורה, ומדרך זה הכח שישיג הצורות כמו שנזכר בזאת הטענה. וזה שכל כח משיג דבר יקרה לו שישיג העדר הדבר ההוא, כי השגת ההעדר היא בהכרח לכח אשר ישיג הקניין, לא לזולתו, וזה מבואר במעט עיון· והמשל, שחוש הראות ישיג המראה ולא השגת העדר המראה כי אם במקרה, ומפני זה ישיג התמונה אשר נמצא בה המראה המיוחד אשר השיג אותו מצד, כי אליה יכלה המראה ויעדר· וכן זה השכל ההיולאני מפני שהוא משיג הצורות הוא משיג העדרם, ובזה האופן היה משיג זאת ההכנה, רצוני מצד שהוא העדר. ובזה היה השכל ההיולאני בהפך השכלים הנפרדים, וזה שהם ישיגו עצמם ולא ישיגו זולתם, ואולם השכל ההיולאני ישיג זולתו בעצמות ולא ישיג עצמו כי אם במקרה· ולפי שהשגת העדר אינו קבול לזה השכל, הוא מבואר שלא יחויב מהנחתנו בו שיהיה משיג עצמו על זה האיפן שיקבל הדבר עצמו. והוא הבטול אשר יחויב לתמסטיוס מזאת ההנחה.

ואולם מה שאפשר שיקיים בו תמסטיוס דעתו מפני מה שנמצא בזאת ההכנה שההשגה והמושג הוא דבר אחד בעינו, מה שאינו כן בכחות המשיגות ההיולאניות· הנה יתבאר בקלות ממה שקדם שלא יבוטל בזה דעת אלכסנדר. וזה כי אמנם היה בשאר הכחות המשיגות ההיולאניות, ר״ל שתהיה ההשגה זולת המשיג, מפני שיש להם כלי גופיי יקבלו ההשגה באמצעותו, ולזה יחויב בהם שתהיה השגתם לדבר הפרטי כמה שהוא פרטי כמו שקדם· ואולם זאת ההכנה תקבל זאת ההשגה קבול בלתי מעורב עם נושאה, ולזה לא יחויב בה שתשיג הדבר במה שהוא פרטי, אבל תשיג הטבע הכולל אשר לא יתרבה, ומפני זה יהיה ההשגה בה והמושג דבר אחד בעינו.

ואולם מה שאפשר שיקיים בו דעתו תמסטיוס מפני מה שנמצא בכחות המשיגות ההיולאניות אשר הם מתפעלות הפעלות מה עם ההשגה, וזאת ההשגה לא ימצא בה הענין כן· הנה יתבאר בקלות שלא יבוטל בזה דעת אלכסנדר. וזה כי זה אמנם היה בשאר הכחות המשיגות ההיולאניות מפני שהם ישיגו מה שישיגו באמצעות הכלי הגופיי הנושא להם, וזה הנושא יתפעל הפעלות מה בהרשם בו דמיון הדבר המושג· ואולם זאת ההכנה לא תקבל מה שתקבל באמצעות הנושא לה, כמו שקדם, ולזה לא יחויב שימצא בה הענין כן. — והנה הטבע בזה מדרגות, ר״ל שמכחות המתפעלות ההיולאניות ימצא מה שנושאם מתפעל בסבתם הפעלות אמתי, כמו הענין בכחות המתפעלות אשר ביסודות ובמתדמי החלקים המורכבים מהם. ומהם מי שלא יתפעל נושאם הפעלות אמתי,

כמו הענין בכחות המרגישות, והם בענין הזה גם כן מדרגות כמו שהתבאר בספר הנפש, עד שיכלה הענין אל כח מתפעל לא יתפעל נושאו כלל בסבתו כמו הענין בזאת ההכנה, לפי מה שיראה אלכסנדר.

ואולם מה שאפשר שיקיים בו דעתו תמסטיוס מפני היות זאת ההכנה הבדל לנו, הוא מן המבואר במעט עיון שלא יבוטל בזה דעת אלכסנדר. וזה כי אלכסנדר לא יאמר שתהיה זאת ההכנה צורה לנו, אבל הנושא לזאת ההכנה צורה לנו מצד שתמצא בו זאת ההכנה׃ והנה הנושא לזאת ההכנה הוא דבר בפועל, כאלו תאמר הנפש או כח מה מכחותיה, והנה הנפש או כח מכחותיה אשר יונת נושא לזאת ההכנה אף על פי שתמצא לקצת בעלי חיים, לא תמצא בהם מחוברת עם זאת ההכנה. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שכבר אפשר שנניח שהנושא לזאת ההכנה הוא צורה לנו מצד שזאת ההכנה היא דבקה לו, ולא יקרה מזה הבטול הנזכר בזאת הטענה.

ואולם מה שאפשר שיקיים בו דעתו תמסטיוס מפני מה שנמצא שהנושא לשאר ההכנות יקבל הצורה המגעת מן ההכנה, הנה אומר שלא יבוטל מפני זה דעת אלכסנדר בטול אמתי. וזה כי לאומר שיאמר כי בזה תיוחד זאת ההכנה משאר ההכנות, וזה כי הדברים אשר הם תחת סוג אחד לא יתויב שיצדק באחד מהם, וזה מבואר בנפשו. ועוד כי מפני שהוא מבואר בהכנה, במה שהיא הכנה, שהוא מחויב שיהיה לה נושא, כי הכח הוא ממה שלא יובדל׃ הנה לא ימנע הענין בזאת ההכנה מחלוקה, אם שיהיה נושא לה גשם או נפש. ואיך שהיה, הנה מחויב שתקבל מה שתקבל קבול בלתי מעורב עם הנושא, לפי שהוא מחויב במה שתקבלהו קבול בלתי מעורב עם צורה מהצורות. ואיך שהונח הנושא מאלו החלוקות, היה מחוייב שתקבלהו קבול מעורב עם הצורות, כי הגשם לא ימלט מצורה, והנפש והשכל הם צורה בעצמם. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהוא מחויב בזאת ההכנה שלא יקבל הנושא לה הצורה המגעת מן ההכנה, והוא הפך מה שיחייבהו תמסטיוס בזאת הטענה.

ואולם מה שאפשר שיקיים דעת בן רשד באופן מה, מפני מה שיתויב מהבטול, אם הונחה בכאן הנחה רקה מן החמר, הוא יבוטל בו דעת תמסטיוס בטול אמתי, כמו שבארנו בזכרנו זאת הטענה. ואם יאמר אומר שלא ימנע המצא הכנה נבדלת כמו שלא ימנע הנחה צורות נבדלות בגרמים השמימיים, וזה כי הצורה הוא ממאמר המצטרף, ר״ל שהיא מצטרפת לחמר, ואם היו בכאן צורות אינם ממאמר המצטרף, הנה לא ימנע המצא הכנה בלתי מצטרפת אל החמר, כמו שאמר בן רשד בקצת

אגרותיו להסיר זה הספק מתמסטיוס· אמרנו לו כי אין אמרנו באלו הצורות שתהיינה נבדלות מסיר במוחלט טבע ההצטרפות אשר בין הצורה והחמר מאלו הצורות, אבל הם באופן מהשלמויות להם, ר״ל שהצורות הנבדלות הם שלמויות מה לגרמים השמימיים, ואולם קראנו אותם נבדלות, לפי שלא יעשו פעולתם המיוחדת להם, והיא ההשגה, בכלי גופיי· ואולם אם הנחנו הכנה נבדלת מחמר, כבר הסירונו במוחלט ההצטרפות אשר בין ההכנה והדבר אשר מדרכו שיקבלהו. ועוד כי הנחת צורות נבדלות הוא דבר כבר התבאר חיובו, ואין בכאן דבר יכריחנו אל הנחת זאת ההכנה נבדלת. ואולם מה שאפשר שיקויים בו דעת אבן רשד, מפני מה שיקרה מהבטול, אם הונח הענין לפי מה שיראה אותו תמסטיוס, והוא שיהיה השלמות הראשון אשר בנו נציי והשלמות האחרון הווה נפסד· הנה לא יבוטל בו דעת תמסטיוס על כל פנים, ווה לא יחויב מהנהתנו השכל הנקנה הוא שיהיה נפסד, כמו שנבאר אחר זה. ואולם לתמסטיוס חיוב זה הבטול במקרה, מפני הודאתו בשכל הנקנה שיהיה נפסד, לפי שהוא חושב שיהיה השכל הנקנה נפסד, לפי שהוא הווה, וכבר באר הפלוסוף בספר השמים והעולם כי כל הווה נפסד.

פרק רביעי

יתבאר בו בטול קצת אלו הדעות באופן שלם.

ואחר שזכרנו דעות הקודמים במהות השכל ההיולאני ובארנו שדעת תמסטיוס הוא בטל, ראוי שנחקור בדעת דעת מדעות הנשארים, עד שנמצא הדעת הצודק בזה, אם אחד מהם או זולתו. ונתחיל החקירה מדעת בן רשד, כי הוא אשר יחשב שיהיה יותר נאות מכל אלו הדעות למה שימצא מטבע זה השכל ההיולאני.

ונאמר, שכאשר הונח הענין בשכל ההיולאני כפי מה שיאמר בן רשד, יחויבו מזה שקרים רבים אין המלט מהם בשום פנים. מהם, שכבר יחויב שיהיה הלמוד לבטלה בענינים העיוניים אשר אין תכליתם עד המעשה. ווה שאם לא ימצא בהם רושם ההצלחה האנושית, ר״ל בהשארות השכל, הוא מבואר שאין בהם תועלת כלל, כי אלו היה בהם תועלת, היה בהכרת אם בהצלחה האנושית אם בחיים הגופיים, כי אין בכאן צד שלישי. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאם אין תועלת בהם בחיים הגופיים, אין בהם תועלת כלל, לפי שכבר הונח שאין להם רושם בהצלחה הנפשיית והגופייה. ואולם שאין להם תועלת בחיים הגופיים הוא מבואר, ווה שלא די שאין בהם תועלת בחיים הגופיים, אבל ימצא ההשתדלות בקנינם ממה שיעיק טוב החיים, עד שכבר נמצא במעיינים המשתדלים בקנין אלו המושכלות שלא יפנו אל ערבות החיים הגופיים

ולא יקחו מעניניהם הגופיים אפילו ההכרחי להם בשלמות. ואם אמר אומר שהכח אל השגת המושכלות הושם בנו להיותם התחלות אלו המלאכות המעשיות אשר המה צריכות לנו בתקון עניני חיותינו, ולזה ימצא בהם תועלת מזה הצד׳ אמרנו לו שזה בלתי צודק, כי כבר תמצאנה מלאכות עיוניות אינם מוכנות לצד המעשה כלל׳ ועוד שאם הונח הענין כן, תהיינה המלאכות המעשיות יותר נכבדות מהמלאכות העיוניות. לפי שהם תכליתם, וזה חלוף מה שנוצרנו עליו, כי אנחנו נמצא אצל כל אדם שיש יתרון רב לחכמות העיוניות על המעשיות, ונמצא עצמנו יותר שמחים במעט שנשיגהו מאלו המלאכות, העיוניות יותר ממה שנשמח בהרבה שנשיגהו מהמלאכות המעשיות, עד שכבר יראה שאין לשמחה ולערבות אשר לנו במה שנשיג מהחלק המעשי יחס אל השמחה והערבות אשר לנו במה שנשיג מהחלק העיוני, ומצאנו גם כן הטבע שם תשוקה בנו ערת האנשים אל העיון יותר מתשוקתינו אל המעשה׳ וזה כלו ממה שיורה שאין החלק העיוני בנו בעבור החלק המעשי. וכאשר התישב לנו זה ההקש התנאי, רצוני שאם לא ימצא באלו המושכלות העיוניות רושם בהצלחות הנפש, הנה אין בהם תועלות כלל, נשוב ונאמר שהוא מחויב מדרך בן רשד שלא ימצא בענינים העיונים רושם בהצלחה האנושית. וזה כי ההתאחדות בשכל הפועל אשר הוא ההצלחה האנושית לפי מה שיראה בן רשד, והוא האמת בעצמו באופן מה כמו שנבאר, ישלם לפי זאת ההנחה לכל אדם בעת המות, היה סכל או חכם, כי אז יפרד הדבקות אשר לשכל בנו וישוב השכל ההיולאני להיות השכל הפועל בעינו בכל צד מהצדדים. ובהיות הענין כן, רצוני שהקודם מזה ההקש התנאי מחוייב לפי זאת ההנחה, הנה יחויב מזה הנמשך, והוא שהשתדלותינו בקנין אלו המושכלות הוא טורח ודבר בטל׳ וזה בתכלית הבטול, לפי שאם היה הענין כן, היה הטבע משים בנו זה הכח אשר להשגת אלו העיוניים לבטלה, והיתה גם כן התשוקה אשר בנו להשגתם לבטלה. וזה כולו שקר, כי הטבע לא יעשה דבר לבטלה׳ ועוד שאם היה הענין כן, היה הטבע משים בנו כח אשר עם שאין בו תועלת כלל הוא מנגד למציאותו, כמו שקדם, וזה אינו מדרך הטבע, אבל אמנם נראה שהטבע ישתדל בכל האופנים שישים לנמצא נמצא כחות שומרות מציאותו הזמן האפשרי לו ביותר שלם שבפנים.

ומהם, שאם היה זה השכל ההיולאני הוא בעינו השכל הפועל, והיה השכל הפועל מוציא אותו אל הפועל כמו שבאר הפלוסוף׳ הנה יקרה מזה מהבטול שיוציא הדבר עצמותו מן הכח אל הפועל, וזה בתכלית הבטול והגנות. — ומהם, שכבר יתחייב לדעת בן רשד בשכל האחד במספר שימצאו בו המושכלות העיוניות אשר בכאן בכח ובפעל יחד. וזה כי לפי מה

שהתבאר מהשכל הפועל שהוא המוציא השכל ההיולאני אשר בנו מהכח אל הפועל בהשגת אלו המושכלות, והיה מה שהתבאר בחכמה הטבעית, שכל מה שיוציא מהכח אל הפועל זולתו ימצא לו בפועל דומה שנמצא למתפעל בכח, ובזה האופן היה אפשר לו שיוציאהו אל הפועל· והמשל שהאש ישיב מה שהוא חם בכח חם בפועל מפני שהוא חם בפועל, וכבר התאמתה זאת ההקדמה והותרו הספקות הנופלות בה בחכמה הטבעיה ובמה שאחר הטבע· הנה הוא מבואר שהשכל הפועל מוציא השכל ההיולאני מהכח אל הפועל בהשגה אלו המושכלות מפני היותם אצלו בפועל, והשכל ההיולאני יקבלם מצד מה שהם אצלו בכח· ואם היה השכל ההיולאני הוא השכל הפועל בעינו כמו שיאמר בן רשד, הנה יקרה מזה שימצאו המושכלות האחרות בעינם בכח ובפעל יחד בשכל האחה בעינו, וזה בתכלית הבטול. ואם יאמר אומר כי זה הספק לא יחויב מזאת ההנחה על כל פנים, וזה שהצורות הדמיוניות הם אשר ימצאו בהם אלו המושכלות בפועל באופן מה, לא השכל הפועל, והם אשר מדרגתם מאלו המושכלות אשר נשיגם יחס המוחש אל החוש, ואולם השכל הפועל יחסו מאלו המושכלות יחס האור אל השגת המראים, ולזה לא יחויב מזה זה הבטול· אמרנו לו שאין די בצורות הדמיוניות שיוציאו זאת ההכנה אשר בנו מהכח אל הפועל, לפי שאין בהם המושכלות בפועל אבל בכח, רצוני שכאשר יופשטו מהצורה הדמיונית המשיגים ההיולאניים אשר היתה בהם פרטית, היה בה מושכל בפעל, כי הטבע הכולל הוא נמצא בדבר הפרטי בכח, כמו שבאר הפלוסוף במה שאחר הטבע, ולזה הוצרך הפלוסוף להכנים בכאן שכל פועל, והוא משיב אל הצורות הדמיוניות מושכלות בפועל, אחר שהיו מושכלות בכח. וכבר יתבאר מזה במה שאחר זה שהוא מחויב שימצאו בשכל הפועל אלו המושכלות בפועל כמו שהנחנו· וזה שכבר יתבאר אחר זה שהשכל הפועל הוא הסדור המושכל לאלו הדברים אשר בכאן, ולזה יחויב שימצאו בו המושכלות באופן מה· ועוד שכבר נמצא לשכל הפועל הודעה במה שלא יתכן שיאמר שיהיה נמצא בצורות הדמיוניות אשר לנו, והם ההודעות אשר יגיעו לאדם ממנו בחלום או בקסם. — ומהם, שאם היה השכל ההיולאני הוא השכל הפועל, הנה יקרה שיהיו הדברים מהחלפי הגדרים דבר אחד במספר, וזה בתכליה הבטול. וזה כי למה שהיתה ההשגה לקוחה בגדר השכל, והיה השכל ההיולאני הוא אשר מדרכו שישיג המושכלות אשר בכאן ולא ישכיל השכל הפועל, והיה השכל הפועל הוא אשר מדרכו שישיג עצמו ולא ישיג המושכלות אשר בכאן, כמו שזכר אבן רשד באמרו זה המאמר בשכל ההיולאני· הנה הוא מבואר שגדר השכל הפועל ומהותו הוא

זולת מהות השכל ההיולאני. ואם הנחנו שהשכל ההיולאני הוא השכל הפועל בעינו, הנה יקרה מזה שיהיו שני דברים מתחלפי המהות דבר אחד במספר, וזה בהכלית הבטול והגנות, כי אי אפשר בהם שיהיו אחד במין כל שכן שיהיו אחד במספר.

ומהם, כי מה שאמר אבן רשד בשכל הפועל שלא ישיג עצמו במקרה מצד היותו דבק בנו, יובן על שני פנים· אם שלא ישיג עצמו כלל מה שהתמיד היותו דבק בנו, ולא תהיה סבת העדר ההשגה אלא דבר מחוץ במקרה, או שישיג עצמו תמיד, אלא שאינו משיג עצמו מצד שהוא דבק בנו אבל מצד עצמותו, ותהיה מדרגת זה המאמר כמדרגת מי שיאמר בבונה בעת שהוא בונה שאינו בונה מצד מה שהוא אדם, וזה כי הוא בונה מצד הסדור הנמצא בנפשו מהבניה, לא מצד מה שהוא אדם, כי אין כל אדם בונה. — ואם הבין אבן רשד בזה שאינו משיג עצמו מה שהתמיד היותו דבק בנו, הנה נשאל אותו מה הסבה כשהמנע ממנו זאת ההשגה אם לא השתנה מהותו בסבת הדבקות, האם יכסה הטבע האנושי ממנו זאת ההשגה, כמשל שהיה אומר אפלטון שהמושכלות הם טבועות בלחות בעת הנערות, ואיך יהיה לזה השכל רושם מצד טבע האנושי והוא נמצא ונבדל בעצמו. ואם היה שנודה שיכסה הטבע האנושי ממנו זאת ההשגה, מה זה שיהיה לו כח מפני זה הדבקות על השגה אינו בטבעו, ר״ל בטבע השכל הפועל, והיא השגת המושכלות אשר בכאן, והנה לא היה ראוי שיהיה לו כח מפני זה הדבקות אלא על ההשגה אשר מנעה ממנו זה הדבקות, והוא השגת עצמו, אחר שלא השתנה עצמו מצד זה הדבקות. ובכלל הנה אי אפשר שתנתן בזה סבה אלא כשנניח שיהיה השכל הפועל משתנה בזה הדבקות בעצמותו, וזה בלתי אפשר בו, כי הוא בלתי מקבל השנוי כלל, להיותו נקי מחמר בכל האופנים. ואם הודינו שאפשר בו השנוי, הנה יתחייב מזה גם כן ספק אחר אינו מעט, והוא שכבר יתחייב שלא ימצא בכאן שכל פועל יוציא כחו אל הפועל, לפי שהשכל הפועל כבר השתנה בזה הדבקות ושב הכנה, ואי אפשר בו שיהיה יחד במציאותו הראשון ובזה המציאות אשר השתנה אליו. ויחוייב גם כן מזה שלא ימצא אלא אדם אחד בעת אחת, לפי שאין בכאן שכל פועל זולת אחד, ואחר שהשתנה זה השכל אל השכל ההיולאני אשר לראובן, הנה מן השקר שיתהוה ממנו שכל שמעון אם לא אחר שימות ראובן וישוב זה השכל למה שהיה קודם היות ראובן, ואז יוכל להתהוות ממנו שכל שמעון, וזה כלו מבואר הבטול. — ואם הבין בן רשד בזה המאמר שהוא משיג עצמו תמיד, אלא שאינו משיג עצמו מצד מה שהוא דבק בנו, הנה יתחייבו מזה שקרים רבים. אם תחלה יתחייב שלא יהיה

תועלת לשכל ההיולאני בהשכילו המושכלות אשר בכאן, ויהיה השתדלותו בהשגתם טורח ודבר בטל. ובאור זה, כי מפני שהוא משיג עצמות השכל הפועל תמיד, והיה עצמות השכל הפועל הוא הסדור המושכל לאלו הדברים והצורה אשר שבו בה אחד אלו המושכלות, והוא האופן יותר שלם במציאותם, כמו שיתבאר אחר זה· הנה הוא אם כן משיג המושכלות אשר בכאן תמיד באופן היותר שלם, ולא יהיה לו בהשתדלותו להשכיל אלו המושכלות. ואם שנית שכבר יתחייב מזה שלא יצטרך השכל ההיולאני אל החוש בהשגת הגדרים, רוצה לומר בהשגת הציורית, והיא ההשגה היותר מיוחדת לו כמו שבאר הפלוסוף· וזה כי ההשגה האמתית היא כמו מורכבת מהשכל והשגת החוש, ולזה היה שיקרה בה טעות כמו שיקרה הטעות בחוש כשישפוט על המוחש הבלתי מיוחד לו, כשפטנו בראות בצהוב שהוא מתוק, מפני שהרגשנו בדבש שהוא צהוב ושהוא מתוק. ואולם איך יתבאר שיחוייב מזאת ההנחה שלא יצטרך השכל ההיולאני אל החוש בהשגת הגדרים, הנה לפי מה שאומר· והוא כי מפני שהוא משיג עצמות השכל הפועל תמיד, והיה אצל השכל הפועל השגת הגדרים אשר לאלו הדברים, הנה הוא מבואר שלא יצטרך בהשגת הגדרים אל החוש, וזה מבואר הבטול בנפשו. ואולם אמרנו שאצל השכל הפועל השגת הגדרים, לפי שכבר יתבאר שאצלו ידיעה הסדור המושכל אשר לכל אלו הדברים אשר תחת גלגל הירח, והצד אשר היה בו זה הסדור אחד, ומי שירע בכללות זה הסדור יחויב שירע חלק מחלקיו, כי לא תהיה אפשרית ידיעת הדבר המורכב בזולת ידיעת הפשוטים אשר מהם הורכב. ובהיות הענין כן, הנה אצלו ציור סדור המושכל אשר לנמצא נמצא, אלא שלא תסמוך ידיעתו בו אל האישים הנמצאים, כאמרנו שכל אדם מדבר וכל חי מרגיש, והסבה בזה שהשכל הפועל לא קנה הידיעה אשר לו בזה הסדור מהאישים, אבל קנו האישים הנמצאים המציאות אשר להם מהידיעה אשר לשכל הפועל בזה הסדור, ולזה לא אמרנו שתהיה אצל השכל הפועל השכלת המושכלות האמתיות באופן אשר יקנם בו השכל ההיולאני, ואולם אצלו בהכרח השגת הגדרים כמו שבארנו, כי הם אשר לא תסמך הידיעה בהם אל האישים הנמצאים. ואם שלישית כי אף על פי שיאמר לנו בן רשד שהוא ירצה בזה השכל הפועל תמיד, אלא שלא ישיג אותו מצד היותו דבק בנו, הנה לא ימלט מזה משייחס שנוי לשכל הפועל. וזה שאם לא השתנה השכל הפועל מצד זה הדבקות, הנה שאלנו בן רשד מה הטבע אשר קנה השכל הפועל מצד הדבקות שישיג המושכלות אשר בכאן, והנה אין בטבעו שישיגם, כי זה אמנם יהיה לו בהכרח לפי זאת ההנחה מפני ערובו לנפש אשר לנו, ולזה ימצאו לו

סגולות משותפות לסגולות הנפש המרגשה ולסגולות השכל הפועל, ר"ל שהוא ישיג המושכלות אשר בכאן אשר הם כמו מורכבות מהחוש והשכל, כמו שהתבאר בבאור בן רשד לספר הנפש. ובהיות הענין כן, נשאל בן רשד שיודיענו מה זאת ההרכבה אשר יחויב ממנה חדוש זה הטבע לשכל הפועל, האם מנהגה מנהג הדברים המורכבים הרכבת שכנות, ר"ל שימצא אחר ההרכבה כל אחד מהדברים ההם בעינו בפעל, או מנהג הדברים המורכבים הרכבת המזגות, ר"ל שלא ימצא אחד אחד מהדברים ההם אחר ההרכבה בעינו בפועל. ואם אמר לנו שמנהגה מנהג הדברים המורכבים הרכבת שכנות, אמרנו לו שמה שזה מנהגו לא תחדש בו טבע לאחד אחד מהדברים ההם זולת הטבע שהיה להם קודם ההרכבה· ובהיות הענין כן, הנה מאין קנה השכל הפועל בזאת ההרכבה זה הכח אשר הוא חוץ מטבעו, ר"ל הכח על קנין המושכלות אשר בכאן, מי יתן ואדע· וזה כי הטבע אשר יתחדש לו אי אפשר שיתחדש מפני זאת ההרכבה, אם הונחה על זה האופן כמו שקדם. ואם אמר לנו שזאת ההרכבה מנהגה מנהג הדברים המורכבים הרכבת המזגות, הנה יהיה השכל ההיולאני זולת השכל הפועל בהכרת, כי הדברים הנמזגים לא ימצאו בנמזג בפעל אחר ההרכבה, והוא הפך מה שהניחו בן רשד מענין זה השכל, עם שיקרה מזה שיהיה השכל הפועל משתנה הוא בעצמותו, וזה בלתי אפשר בשום פנים. ובהיות זה כולו שקר, הוא מבואר שמה שהניחו בן רשד מענין השכל ההיולאני הוא שקר.

ומהם, שאם היה שיהיה השכל ההיולאני הוא השכל הפועל בעינו, אלא שמצד שהוא דבק בנו יהיה לו כח על השגת המושכלות אשר בכאן, כמו שאמר בן רשד· הנה לא ימנע הענין מחלוקה, אם שיהיה לו מצד שהוא דבק בנו מציאות אחד במספר לבד, והוא הנראה מדברי בן רשד, כי אין בכאן לזה השכל האחד במספר, רוצה לומר השכל הפועל, כי אם שני צדדים, הצד האחד הוא צד היותו בלתי דבק בנו, והצד השני הוא היותו דבק בנו· או שיהיה לו מצד שהוא דבק בנו מציאויות רבים במספר. ואם הונח שיהיה לו מצד שהוא דבק בנו מציאות אחד במספר, כבר היו כל השכלים ההיולאנים אשר לכל האנשים אחד במספר, ויוחסו להם בצד אחד במספר. ובהיות הענין כן הנה יקרה מזה באחד במספר שיהיה מקבל ההפכים יחד מצד אחד, וזה בהכלית הבטול· וזה כי מפני שהיה שכל ראובן יודע מושכל אחד ושכל שמעון יסכלהו או יטעה בו, הנה יקרה מזה שיהיה השכל האחד בעינו חכם וסכל יחד בדרוש האחד בעינו. ועוד שאם הונח הענין כן, אני תמה מה זה שלא ישתמש שכל ראובן במוחשות אשר השיג שמעון· וזה שכאשר הונח זה השכל

צריך אל החוש במה שישכילהו, הוא מבואר שכבר יספיק לו מה שהרגיש איש אחד לבד להיות לו מושכלי המורגש ההוא בכל האנשים, וזה בתכלית הבטול. ואם הונח שיהיו לו מצד שהוא דבק בנו מצאויות רבים מצד היחס הפרטי אשר לו עם איש ואיש מאישי האדם, יתחייבו מזה שקרים מה. אם התחלה שיהיה מה שהונח נבדל בלתי נבדל. וזה שהצורות הנבדלות ייוחדו מבין שאר הצורות שלא יקבלו רבוי אם לא מצד האיכות, ואולם הצורות ההיולאניות יקבלו רבוי מצד האיכות ומצד הכמות, משל הרבוי אשר מצד האיכות כאמרנו שצורת הסוס היא זולת צורת החמור, ומשל הרבוי אשר מצד הכמות כאמרנו שצורת זה הסוס היא זולת צורת זה הסוס השני במספר. ובהיות הענין כן והיה השכל ההיולאני מקבל הרבוי מצד הכמות, כי כבר הונח מתרבה ברבוי הנושאים אשר הוא להם צורה, הנה הוא אם כן בלתי נבדל, לפי שהצורה הנבדלת לא תתרבה ברבוי הנושאים אשר היא להם צורה, וכבר הונה זה השכל הוא השכל הפועל בעינו אשר הוא נבדל, וזה שקר בלתי אפשר. ואם שנית שכבר יתוייב מזה שיהיה השכל הפועל אשר הוא אחד במספר רבים, ולא רבים לבד אבל רבוי בלתי תכליתיי. וזה כי כשננית שהשכל ההיולאני הוא השכל הפועל בעינו, והיו לפי זאת ההנחה השכלים ההיולאניים רבים במספר רבוי בלתי תכליתיי, הוא מבואר שכבר יהיה השכל הפועל שהוא אחד במספר רבים לבלתי תכלית, וזה בתכלית הבטול והגנות. — הנה זה מה שראינו לזכרו מהבטולים אשר יתחייבו לפי דעת בן רשד, וכבר ימצאו לו בטולים רבים זולת מה שזכרנו, אלא שמה שזכרנו הוא מספיק בבטול זה הדעת.

ואולם הדעת אשר זכרנו לקצת המתאחרים הוא גם כן מבואר הבטול מפנים רבים. מהם, כי כבר יתחיב בהנחתם זה שהסתר נפשם. וזה כי הם יניחו זאת הצורה נבדלת, והנה לפי שהיא נבדלת לא היה אפשר בה שתקבל הרבוי המספרי· ובהיות הענין כן והיה, דרך משל, צורת ראובן המתחדשת עתה היא בעינה צורת שמעון הנמצא עתה אשר היה נמצא קודם חדוש ראובן, הנה אם כן זאת הצורה בעינה אשר לראובן היתה נמצאת קודם ההויה, ובזה יתבאר בכל אחד מהשכלים האנושיים שהוא נמצא קודם הויו. ומה שזה דרכו הוא בלתי הווה, וכבר הונח הווה זה שקר, ר״ל שיהיה הבלתי הווה הווה. — ומהם, כי מפני שהם יניחו לאדם אחד במספר שני ההויות, ר״ל שהם יניחו ההויות האחד בעצמו לשכל ההיולני וההווית אחר לחמר האנושי· הנה יקרה מזה הבטול שיהיה האדם אחד במספר רבים בפועל, לפי שכל אחד מחלקיו נמצא בעצמו ונפרד. וזה שהדבר יהיה אחד במספר,

ואם הוא רבים בגדר, מפני ההתאחדות אשר בין חלקי הגדר, ר״ל שהחלק האחד מחלקי הגדר הוא שלמות לחלק השני ונמצא בו, ולזה יהיה רבים בכח אחד בפעל, כמו שהתבאר במה שאחר הטבע׳ אמנם בשלא יהיה התאחדות בין חלקי הגדר, הנה יהיה הנגדר רבים בפעל. וזה הבטול מחוייב גם כן לתמסטיוס, כי הוא יניח גם כן השכל ההיולאני נבדל ונמצא בעצמו. והוא מחויב גם כן לאבן רשד באופן מה׳ וזה כי מפני שהוא מניח השכל ההיולאני הוא השכל הפועל בעינו שהוא נבדל ונמצא בעצמו, הנה יחויב לו שיהיה השכל ההיולאני נבדל ונמצא בעצמו, יחויב לו מפני זה הבטול. עוד יתבאר באופן אחר, שכבר יתחייב ממה שהניחוהו המתאחרים שיהיה האדם האחד במספר רבים. וזה שהוא מבואר שלא יהיה מההוים הרבים אחד במספר אלא אם היה לכללותם התהוות אחד, כאלו תאמר שהאש ושאר היסודות אשר כל אחד מהם הווה בעצמו לא יהיה מהם אחד במספר אלא אם היה להם בכללם התהוות אחד ישובו בו אחד, כאלו תאמר שיתרבו ויתמזגו ויתהווה מהם הווה אחד במספר, וזה כי ההווה האחד במספר יש לו התהוות אחד במספר, ומה שיש לו התהוות אחד במספר הוא אחד במספר, והוא מבואר בנפש׳ ולזה יחויב במה שימצא לו יותר מהתהוות אחד במספר שיהיה יותר מאחד במספר. — ו מ ה ם, שכבר יחויב להם מפני הניחם זה השכל ההיולאני הווה ונמצא בעצמו, שיהיה צורה מה׳ ולפי שהוא מעורב לצורה מהצורות לפי זאת ההנחה, הנה יחויב שלא ישכיל שאר הצורות או ישכילם על זולת מה שהם עליו, כמו שבארנו במה שקדם, וזה מבואר הבטול, כי כבר התבאר מטבע זה השכל, שיש לו כח על השגת כל המושכלות לפי מה שהם עליו. וזה הספק בעינו התחייב לתמסטיוס, כמו שזכרנו במה שקדם. — ו מ ה ם, שכבר יחויב מזאת ההנחה שלא יהיה רושם בהשגת החושים אל השגת השכל עד שיהיה השכילנו הדברים אשר לא הרגשנום אפשרי כמו השכילנו הדברים אשר הרגשנום. וזה כי איך תגיע אל השכל השגת החושים, אם לא היה בינו וביניהם התאחדות, האם אשיג מה שהשגת אתה כשהשגת אותו. וזה הבטול יחויב גם כן לתמסטיוס, כי הוא יניח גם כן זאת הצורה נבדלה ונמצאת בעצמה. ויחויב גם כן לאבן רשד באופן מה, וזה כי כבר יתחייב ממה שהניח אותו שתהיה זאת הצורה נבדלת ונמצאת בעצמה, כמו שזכרנו במה שקדם. — ו מ ה ם, כי אם היה השכל ההיולאני נבדל ונמצא, מה זה שלא יוכל לעשות פעולתו בעת היות החושים או שאר כחות הנפש המשיגים מתעסקים בפעולתם, האם יחויב שתמנע פעולתו כשתתעסק בפעולתך. ובכלל הוא מבואר שהסבה בזה הוא

היות הנפש אחת, כמו שזכר הפלוסוף· וכאשר לא יונח בכאן אחדות בין השכל ההיולאני והכחות הנפשיות, לא תמצא בכאן סבה לבטול פעולת השכל בעת השתמש שאר הכחות המשיגות בפעולתם. ואם יאמר אומר שזה יקרה לשכל ההיולאני לפי שהוא יקח מהחושים התחלות אשר מהם יוצא מה שישכילהו· אמרנו לו שזה מבואר הבטול, וזה שאנחנו נראה, עם היות אצלו ההתחלות המגיעות מן החוש בדרוש אחד, לא יוכל לחקור בו בעת היות החושים טרודים בפעולתם. וזה הבטול מחויב להמסטיוס גם כן, כי הוא יניח זה השכל גם כן נבדל ונמצא בעצמו. ויחויב גם כן לאבן רשד באופן מה, לפי שכבר יתחייב ממה שהניח אותו שתהיה זאת הצורה נבדלת בעצמה, כמו שקדם. — ומהם, שכבר יחויב להם בשכל האחד במספר שיקבל ההפכים יחד. וזה שכבר יחויב להם, מפני הניחו זה השכל נבדל ונמצא בעצמו, שיהיו כל השכלים האנושיים הנמצאים אחד במספר, כי הצורה הנבדלת לא תתרבה ברבוי הנושאים· ובהיות הענין כן, והיה שכל ראובן יודע דרוש אחד ושכל שמעון יסכלהו או יטעה בו, הנה יקרה מזה שיהיה השכל האחד בעינו מקבל החכמה והסכלות יחד ובדרוש אחד בעינו. — ומהם, שהם הניחו הפך מה שהשרישו ארסטוטלוס· וזה שכבר ביאר ארסטוטלוס בצורה שאין לה הויה כי אם במקרה מצד הנושא, והם הניחו לזאת הצורה הויה וחדוש בעצמותה. — ומהם, שלא ימנע התהוות זאת הצורה משיהיה מנושא או מלא דבר. ואם היה התהוותה מנושא, הנה יתחייב שישתנה עד שנתהווה ממנו זאת הצורה, ולפי שכבר התבאר שכל משתנה גשם, הנה יתחייב בזה הנושא שהוא גשם· ובהיות הענין כן, והיה מבואר מהגשם שהוא לא ישתנה אל לא גשם, הוא מחויב שתהיה זאת הצורה גשם או בעלת גשם, וכבר הניחו שהיא שכל נבדל, זה שקר בלתי אפשר. ואם הניחוה מתחדשת בעצמותה מלא דבר, והוא הנראה מדבריהם ולזה יקראו זאת ההויה בריאה, הנה זאת ההנחה היא אם כן מבוארת הבטול, כי כבר התבאר בראשון מהשמע שכל מתחדש צריך אל נושא, היה המתחדש עצם או מקרה. ועוד כי מפני שזאת הצורה התחדשה אחר שלא היתה נמצאת, הנה יחויב בה שתהיה נמצאת בכח קודם המצאה בפועל, ולפי שהכח הוא ממה שלא יובדל, הנה יחויב שיהיה בכאן נושא ימצא בו זה הכח· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאי אפשר שתונח הצורה הווה מלא נושא. וכבר התבאר תחלה שאי אפשר שתונח זאת ההויה מנושא, הנה אם כן מבואר שאי אפשר שתונח הצורה הווה בעצמותה לא מנושא ולא מלא נושא· ולזה הוא מבואר שהוא שקר שתהיה זאת הצורה הווה בעצמותה. והוא מבואר

שכבר ימצאו לזה הדעת בטולים רבים זולת אשר זכרנו, אלא שמה שזכרנוהו מזה הוא מספיק.

ולפי שכבר נמצאו באופן מה דעות בן רשד והמסטיוס והמתאחרים על מספר החלוקות אשר אפשר שיהיו בהנחת הנושא לזאת ההכנה שכל נבדל בעצמו, והיה מבואר מדברינו שכל אחד מדעותיהם הוא שקר, הוא מבואר שהנחת הנושא לזאת ההכנה שכל הוא שקר. ואולם שכבר נמצאו דעותיהם על מספר החלוקות אשר אפשר שתהיינה לפי זאת ההנחה באופן מה, זה מבואר לפי מה שאומר. וזה שלא ימנע, אם הונח הנושא לזאת ההכנה שכל, משיהיה נושא לה בעצם כמו שיראו תמסטיוס והמתאחרים, או במקרה כמו שיראה בן רשד· ולא ימנע גם כן בזה השכל הנושא אם שיהיה בלתי הווה כמו שיראו תמסטיוס ובן רשד, או הווה כמו שיניחו המתאחרים. אלא כי מפני שאפשר שיונחו אלו הדעות בצדדים אחרים, כאלו תאמר שכאשר היה השכל ההוא הנושא לה במקרה, היה אפשר שיונח שכל הזה שכל אחר זולת השכל הפועל, והיה אפשר גם כן שיונח השכל הנושא לזאת ההכנה במקרה הווה, והוא דבר לא הניחו אחד מן הקודמים, ר"ל מאלו האנשים, ראוי שנבאר במאמר כולל שאי אפשר שיהיה הנושא לזאת ההכנה שכל נמצא בעצמו.

ונאמר שהוא בלתי אפשר שיהיה הנושא לזאת ההכנה שכל נמצא בעצמו, שאם הונח הענין כן, לא ימנע הענין מחלוקה, אם שתקבל זאת ההכנה המושכלות קבול מעורב עם הנושא, או שתקבלם קבול בלתי מעורב עם הנושא. ואולם הניחנו שתקבלם קבול מעורב עם הנושא כבר התבאר שהוא שקר, כי הוא מחויב בה שלא תקבל המושכלות קבול מעורב עם צורה מהצורות, כמו שבאר ארסטוטלוס· ואם אמרנו שתקבלם קבול בלתי מעורב עם הנושא, הנה יהיה הנושא לה בלתי משכיל אלו המושכלות, ולא ימנע משנניחהו משכיל או בלתי משכיל. אבל הנחתינו אותו בלתי משכיל הוא סותר נפשו, ר"ל הנחת שכל אין לו כח על המושכלות· ואם הנחנו אותו משכיל, מה זה הדבר אשר ישכיל, מי יתן וארע אם הוא מהמושכלות אשר תקבלם ההכנה הנמצאות בו, אם הוא דבר הולך מהם מדרגת הצורה. ואולם אם הנחנו אותו משכיל דבר מהמושכלות אשר לו הכנה על קבולם, היו אלו המושכלות נמצאות בו בכח ובפעל יחד, וזה מבואר הבטול· ואם הנחנו אותו משכיל מושכל ילך מאלו המושכלות מהלך הצורה, כאלו תאמר מה שהיו בו אלו המושכלות אחד, היה זה השכל הוא השכל הפועל בעינו, כמו שיתבאר אחר זה ממהות השכל הפועל, או יהיה זה השכל שכל

אחר למעלה מהשכל הפועל, ואיך שהונח, הנה יהיה בו באופן שלם אלו המושכלות אשר לו הכנה על קבולם, ויהיו אלו הציוריות כמו שכל מושכל מהם· ולפי שכבר נמצאת בו הכנה על קבולו אלו המושכלות הציוריות, הנה יקרה מזה מהבטול שימצאו בו אלו המושכלות הציוריות יחד בכח ובפעל. והוא מבואר גם כן שכל השקרים אשר מנינו שהם משותפים לשלשת הדעות האלו יתחייבו כאשר נניח הנושא לזאת ההכנה שכל נבדל נמצא בעצמו· ובהיות הענין כן, הוא מבואר במוחלט שהוא בטל שיהיה הנושא לזאת ההכנה שכל נבדל.

פרק החמישי

יתבאר בו לפי מה שאפשר לנו בו ממהות השכל ההיולאני.

ואחר שכבר התבאר שהוא בטל שיהיה הנושא לזאת ההכנה שכל, ראוי שנחקור מה הנושא לה, כי הכח הוא ממה שיצטרך אל נושא. והוא מבואר שלא ישאר שיהיה הנושא לה כי אם גשם או נפש, לפי שאין בכאן מציאות רביעי. ואם הנחנו שתהיה הנפש נושאת לשכל ההיולאני, הנה הוא מבואר שאינה לו בעצמותה, כי אין מדרך הצורות שתהיינה נושאות קצתם לקצת, אבל יהיה ענין היותם נושאות קצתם לקצתם שהחמר יקבל קצתם באמצעות קצתם, כמו שהתבאר בספר הנפש. ובהיות הענין כן, הנה מה שיתחייב, שיהיה הגשם נושא לזאת ההכנה. ולפי שהחמר הראשון יקבל קצת הצורות קבול ראשון בקבולו צורות היסודות, וקצתם יקבלם באמצעות כמו הענין בצורות המתדמי החלקים המורכב מהיסודות ובמה שאחריו מהצורות, רצוני שכבר יקבל קצתם באמצעות קצת, והיה מבואר שאין זאת ההכנה מהצורות אשר יקבלם החמר הראשון קבול ראשון· הנה אם כן לא ישאר אלא שתהיה מהצורות אשר יקבלם החמר הראשון באמצעות הצורות האחרות.

ואולם שאין זאת ההכנה מהצורות אשר יקבלם החמר הראשון קבול ראשון, הנה זה יתבאר ממה שאומר. וזה כי מה שהיה זה דרכו מהצורות לא יופשט מהם גשם מהגשמים המורכבים, כמו שהתבאר בספר הנפש, והמשל שהוא בלתי אפשר שיופשט גשם מהגשמים המורכבים מצורות היסודות שבהם החום והקור והלחות והיובש, לפי שהם מקבלים הצורה שיקבלוה באמצעות אלו הצורות· ואם היתה זאת ההכנה מהצורות אשר יקבלם החמר הראשון קבול ראשון, הנה יהיו כל הגשמים המורכבים מהיסודות בעלי שכל אנושי, וזה בתכלית הבטול. ואחר שהתבאר שזאת ההכנה היא מהצורות אשר יקבלם החמר הראשון באמצעות צורות אחרות, הנה הוא מבואר שלא ימלט הענין בה מחלוקה, אם שתהיה מהצורות אשר

תקבלם החמר הראשון קודם קבולו הנפש המדמה, או שיהיה מקבל אותה אחר קבולו הנפש המדמה. ואם הנחנו שתהיה מהצורות אשר יקבלם קודם קבולו נפש המדמה, הנה תהיה זאת הצורה במדרגת ההיולי מהנפש המדמה, כי מה שקדם מהצורות הוא במדרגת ההיולי למאוחר׳ ולפי שמה שהוא במדרגת הצורה לא יפרד ממה שהוא במדרגת ההיולי, כמו שהתבאר בספר הנפש, הנה יחויב מזה בכל בעל נפש מדמה שיהיה בעל שכל אנושי, וזה מבואר הבטול׳ וזה כי הרבה מבעלי חיים ימצאו בעלי נפש מדמה, והמאמר בהיותם בעלי שכל אנושי הוא מבואר הכזב, עד שהאריכות בבאורו הוא מותר, וזה שהוא מן השקר שתהיה בכאן צורה למין מן המינים ולא יסודרו ממנה הפעולות אשר מדרכם שיסודרו ממנה. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהגשם הוא הנושא לזאת ההכנה באמצעות הנפש המדמה. ואם הונחה הנפש המדמה חלק מחלקי הנפש המרגשת, יהיה הגשם הנושא לזאת ההכנה באמצעות הנפש המרגשת, ולזה יאמר שהנפש המרגשת היא הנושאת לזאת ההכנה באופן מה. והוא מבואר ממה שבארו ארסטוטלוס בענין זאת ההכנה שיחויב שיהיה קבולה המושכלות קבול בלתי מעורב עם נושאה, והנה יהיה נושאה הכרחי לה במציאותה לא בקבולה המושכלות כמו שאמר אלכסנדר. ולפי שזאת הצורה היא מהצורות אשר החמר הראשון כחיי על קבולם, והיו כל הצורות אשר החמר הראשון כחיי על קבולם הוות ומחודשות, הנה זאת הצורה הווה ומחודשת. ואולם אם אפשר בה הנצחיות והקיום אחר השלמה במושכלות, או יחויב בה שתהיה נפסדת כמו הענין בשאר הצורות ההיולאניות, הנה זה ממה שנחקור בו במה שאחר זה.

פרק ששי

יתבאר בו מהות השכל הפועל לפי מה שאפשר לנו בזה המקום.

ואחר שכבר בארנו מהות השכל ההיולאני, ראוי שנחקור אם אפשר בו שישאר נצחי אחר השלימו במושכלות אם לא. ולפי שכבר יחשב ממה שבארו בן רשד בקצורו לספר הנפש ובקצת אגרותיו, שאם היה שישאר זה השכל נצחי, שזה אמנם יהיה כשיתאחד בשכל הפועל, והיתה החקירה בזה ההתאחדות, אם הוא אפשרי לנו אם לא, ממה שאי אפשר אם לא נדע מהות השכל הפועל׳ הנה ראוי שנחקור תחלה מענין מהות השכל הפועל, ולא נזכיר בזה דעת לקודמים, לפי שלא ראינו להם מאמר בזאת החקירה.

ונאמר שהוא מבואר שכל מה שיצא מהכח אל הפעל הנה יוציאהו אל הפעל מי שיש לו בפעל באופן מה שיש למתפעל בכח׳ והנה כבר

התאמתה זאת ההקדמה והותרו הספקות הנופלות בה בחכמה הטבעית ובמה שאחר הטבע. ובהיות הענין כן, והיה מבואר מענין השכל ההיולאני שהוא כחיי על השגת נמוס אלו הנמצאות אשר בכאן וישרם וכדרם, הנה יחויב שתהיה אצל השכל הפועל ידיעה אלו הסדורים בפועל באופן מה, כי לא יחויב שימצא זה הענין בפועל על האופן שימצא במתפעל כשיצא אל הפועל, והמשל כי צורת הכסא אינה נמצאת בנפש האומן על האופן שתמצא בכסא הנעשה במלאכה. ולזה ראוי שנחקור באיזה אופן ידעם. ונאמר כי מפני שאנחנו נמצא מהשכל הפועל שהוא מודיע לשכל ההיולאני אלו הסדורים כדור אחר סדור, הנה יחויב ממה שקדם אם שתהיה אצלו ידיעה באחד אחד מאלו הסדורים, או שתהיה לשכל ההיולאני יותר משכל פועל אחד, הוא מבואר הבטול. וזה כי הפועל האחד במה שהוא אחד אי אפשר שיהיה בעצמות כי אם מפועל אחד — האלהים, אם לא היה קצתם מישרת לקצה, כמו הענין במלאכה הראשיית עם מלאכות המשרהות לה׳ וכשיהיה הענין בזה התאר, היה גם כן כל הפועל מפועל אחד במספר, והיא המלאכה הראשיית, כי היא אשר הישירה שאר המלאכות המשרתות לה, והמשל שמלאכה הנגרות תחתוך הקורות אשר תעשה מהם הספינה, והאומן העושה הספינה יעשה מהם ספינה׳ ואולם על דרך האמת הנה המלאכה הראשיית היא הפועלת בזה, כי היא תישיר המלאכה אשר תחתיה באופן שיהיה בו נאות מה שיתחדש ממנה למלאכה הראשיית, והמשל שעושה הספינה יישיר המחתך הקורות אל האופן שיחותכו בו בדרך שיהיה נאות להעשות מהם ספינה. ובהיות הענין כן, והיה מהמבואר כי שלמות השכל ההיולאני במושכלות אשר הוא כחיי עליהם הוא פועל אחד במספר, לפי שזה השלמות הוא תכלית לשכל ההיולאני׳ והתכלית האמתי לאחד במספר הוא בהכרח אחד במספר׳ הנה יחויב שיהיה הגעה זה הפועל בשכל ההיולאני מפועל אחד במספר, ולזה יחויב שתהיה אצל השכל הפועל הידיעה באחד אחד מאלו הסדורים. ולפי שכבר נמצא שהשכל הפועל יודיע גם כן לשכל ההיולאני מדרגת המושכלות האלו קצתם עם קצתם, ר״ל שכבר יודיעהו שקצת הצורות הם שלמות לקצת באופן שתכלינה כולן אל צורה אחת היא שלמות להם, כאלו תאמר הצורה האנושית, כי היא אשר יקבלה החמר הראשון באמצעות שאר הצורות אשר הוא כחיי על קבולם, והיא להם במדרגת השלמות והצורה׳ הנה יחויב שתהיה לשכל הפועל ידיעה באלו הסדורים מצד מה שהם בכללם סדור אחד, והוא הצד אשר הם בו אחד. וזה מבואר חיובו גם כן באופן אחר׳ וזה שאם לא היו אלו המושכלות הרבות מתאחדות בנפש השכל הפועל, הנה יהיה השכל הפועל

רבים, כי מושכליו הם רבים והם עצמותו, כי המושכל והשכל הוא דבר אחד במספר, כמו שהתבאר· וכבר התבאר במה שקדם שיהיה השכל הפועל אחד במספר, זה חלוף לא יהכן. ולזה הוא מבואר שהשכל הפועל הוא יודע כל אלו הסדורים בצד אשר הם בו אחר, ובזה האופן יהיה השכל הפועל אחד. ואולם השכל ההיולאני, לקושי קבולו המושכלות מהשכל הפועל מפני הצטרכו בהם אל החוש, יקרה לו שלא ישכיל מהצד אשר בו היו אלו הסדורים סדור אחד במספר כי אם במדרגות רחוקות.

וכבר יסכק מספק על מה שבארנו ממהות השכל הפועל ויאמר שלא יחויב מפני הוצאת השכל הפועל השכל ההיולאני מהכח אל הפועל בקנין המושכלות, שתהיה ידיעת אלו הסדורים אצל השכל הפועל. וזה שיש לאומר שיאמר שאין יחס השכל הפועל מאלו המושכלות יחס הצורה אשר בנפש המלמד אל הצורה הנקנות ממנה למהלמד, או כיחס המוחש אל הצורה המגעת ממנו בחוש· אבל יחסו להם יחס האור אל הנראים, שישיבם נראים בפועל שהיו נראים בכח מזולת שיהיו בו המראים בפועל, וכן הענין בשכל הפועל, כי הוא ישים הצורות הדמיוניות שהן מושכלות בכח מושכלות בפועל, ולזה לא יחוייב שתהיה אצלו ידיעה באלו המושכלות. ונאמר כי השכל הפועל כשישיב מושכל בפועל מה שהיה מושכל בכח בצורה הדמיונית, והוא הטבע הכולל המעורב בה עם המשיגים ההיולאניים אשר היתה בהם פרטית, מזולת שתהיה לו השגה במושכל ההוא· הנה יהיה זה בהכרח אם בשיתן טבע לשכל ההיולאני שישכיל מהצורה הדמיונית הטבע הכולל אשר בה, [או בשיתן מדע לצורה הדמיונית ישוב בו מושכל הטבע הטבעי הכולל אשר בה]. ואם הנחנו שיתן מדע לצורה הדמיונית ישוב בו מושכל הטבע הטבעי הכולל אשר בה, כמו שישים האור הנראים נראים כשיגיע בהם האור, מי יתן וארע מה זה השנוי אשר יהיה ממנו בטבע הכולל אשר בצורה הדמיונית שישוב בו מושכל, זה אי אפשר שיאמר בו דבר נאות, ואפילו רצה שיבדא זה מלבו בריאה. ועוד כי המשיגים ההיולאניים כלם כבר אפשר שיהיו מושכלים כשילקחו בצד האחד, ר״ל כשלא ילקחו עם הנושא אשר היו בו מקריים, וזה כי להם כלם צד מהעיון יהיו בו עצמיים, כי כל המקרים כבר אפשר שיהיו מושכלים באופן מה. ובהיות הענין כן, הנה לא יתכן שיאמר שינתן טבע מה לקצת מה שבצורה הדמיונית], והוא הטבע הכולל אשר הוא המושכל בה, ובזה הטבע ישלם השכל ההיולאני שיברור ממנו הטבע הכולל, וזה כי אין שם דבר בה, ולא יתכן בה שיהיה מושכל. וכאשר היה זה שקר, הוא מבואר שאי אפשר

שיונח זה הענין בשיתן השכל הפועל טבע לצורה הדמיונית ישתנה בה הטבע הכולל המעורב בה עם המשיגים ההיולאניים באופן יוכל השכל ההיולאני להשיגו. והוא מבואר גם כן שאי אפשר שיונח שיתן השכל הפועל טבע לשכל ההיולאני בו ישכיל זה המושכל אשר בואת הצורה הדמיונית. וזה שאם היה הענין כן, הנה לא ימנע אם שיהיה זה הטבע אשר יתן לו בהשגת מושכל טבע אחד בעינו, או שיתן לו טבע מיוחד לכל אחד מהמושכלות. ואם אמרנו שהוא יתן לו טבע אחד בעינו להשיג כל המושכלות, הנה יתחייב מזה שלא יוכל לברור השכל ההיולאני, מפני זה הטבע הכולל אשר בצורה הדמיונית, מבין המשיגים ההיולאניים, לפי שכל אחד מהם אפשר שיהיה מושכל לו, ויקרה לו מזה שישיג הצורה הדמיונית כפי מה שהיא. ואם אמרנו שיתן לו טבע מיוחד לכל מושכל ומושכל, הנה יקרה מזה שיתן הפועל האחד בעינו למקבל האחד בעינו טבעים מתחלפים, וזה מבואר הבטול. — ועוד שהוא מן השקר שיותן לשכל ההיולאני טבע יקבל בו המושכלות׃ שאם היה הדבר כן, הנה יהיה השכל ההיולאני בזה הטבע בעל צורה מה, והיא תמנעהו מלקבל המושכלות, כמו שיתבאר, וזה מה שהונח. ולזה הוא מבואר שאי אפשר שיהיה זה מהשכל הפועל מצד הטבע יתן בצורה הדמיונית, ולא מצד הטבע יתן בשכל ההיולאני. ובהיות הענין כן, הוא מבואר, שאם היה השכל הפועל משיב מושכל בפעל מה שהיה מושכל בכח בצורה הדמיונית, שזה אמנם יהיה בשיברור מהצורה הדמיונית הטבע הכולל מבין המשיגים ההיולאניים׃ ולפי שהוא בורר אותו, הנה יחוייב שישיגהו, או לא תהיה ברירתו לו אלא במקרה׃ ואם היתה ברירתו לו במקרה, היה מגיע בם הנכונה על המעט, וזה מבואר הבטול. והוא מבואר שלא יחויב ממה שאמרנו שיהיה השכל הפועל משיג המשיגים ההיולאניים אשר הטבע הכולל מעורב בהם, וזה כי כבר יתכן שתשלם לקיחת דבר מדבר בשיושג הדבר לבדו, וזה מבואר בנפשו, ובזה האופן ישיג חוש הראות המראה אשר בגשם ההוא׃ ועוד שאנחנו נמצא שהשכל הפועל יודיע דברים אין להם צורות דמיוניות יהיו בהם בכח, בזה האופן כמו שזכר בן רשד בספר החוש והמוחש, והוא האמת בעצמו, כמו שנבאר במאמר השני מזה הספר בג״ה, וזה אמנם יהיה במה שיודיע לאדם בחלום או בקסם או בנבואה. ולזה הוא מבואר שלא תהיה זאת ההודעה מצד הצורה הדמיונית לבד, אבל יחויב שתהיה לשכל הפועל ידיעה באלו הדברים אשר יודיעם לשכל ההיולאני. — ועוד כי האור ישיב המראים נראים בפועל אחר שהיו נראים בכח במקרה, וזה יהיה בשיכין האמצעי הספיריי אל שיהיו בו המראים בפועל באופן מה, ואז יוכל להגיע חוש הראות אל

שיקבל המראים. וזה כי חוש הראות אי אפשר שישיג מוחשו בזולת אמצעי, כמו שהתבאר בספר הנפש׳ ולפי שהאמצעי לא יקבל רושם המראים אלא כשיהיה בהיר, והיה האור נותן לו הבהירות, הוא מבואר שהאור אינו בזה הפועל, אבל הוא מכין האמצעי אל שיהיה פועל. ואולם השכל הפועל הוא מחויב שיהיה פועל בעצמותו, כי הפועל לשכל הוא ראוי שיהיה שכל׳ וזה ממה שיתחייב שיהיה השכל הפועל פועל מצד מה שאצלו מאלו הסדורים באופן אשר התבאר. — ועוד כי מפני שהפועל לאלו הנמצאות אשר בכאן יחויב שתהיה אצלו ידיעת אלו הסדורים, כמו הענין באומן עם מה שיעשהו מהמלאכה, ר״ל שהוא מחוייב שתהיה בנפשו השגת הסדור אשר לדבר דבר ממה שיעשה במלאכה׳ והיה מחויב, כמו שנבאר, שיהיה זה הפועל הוא השכל הפועל אשר התבאר מציאותו בספר הנפש, הנה הוא מבואר שאצל השכל הפועל ידיעה בכל אלו הסדורים אשר לנמצאות השפלות. ולא יחויב מזה לבד שידע כל הסדורים האלו, אבל אומר שיתחייב מזה גם כן שתהיה לו ידיעה בכל אלו הסדורים אשר לנמצאות השפלות בצד היותר נכבד, והוא הצד שהם בו אחד׳ כמו שידע האומן הקורות והלבנים והאבנים אשר יהיה מהם הבית לא במה שהם קורות ולבנים ואבנים, אבל מצד האחדות אשר יקנו מצד ההרכבה, והיא צורת הבית, ר״ל שכבר ידעם במה שהם חלק מהבית, והוא הצד היותר נכבד במציאותם.

ואולם איך יתבאר זה, הנה לפי מה שאומר. וזה כי לפי מה שהיה החמר הראשון דורך בזה הפועל אשר יפעל בו השכל הפועל משלמות אל שלמות, ר״ל שהוא מקבל השלמויות קצתם באמצעות קצת וקצתם בעבור קצת, עד שיכלה הענין אל השלמות האחרון אשר הוא כחיי לקבלו, והוא אשר היו כל השלמויות האחרים בעבורו׳ הוא מבואר שהתהוה כל אלו השלמויות בו הוא התהוות אחד, לפי שכבר יכוין בו תכלית אחד, והפועל להם יחויב מפי זה שידעם בצד אשר הם בו אחד, ובזה הצד היה אפשר שתתישר כל הויה נכח התכלית׳ כמו שאם יעשה הלבנים מי שיבנה הבית, הוא מבואר שיחויב שתהיה ידיעתו הסדור אשר ממנו יהיו הלבנים בצד אשר היו בו הלבנים במדרגת לבית, לפי שהוא יעשה אותן בעבור הגעת צורת הבית. ובהיות הענין כן, הנה יחויב לפי זאת ההנחה שתהיה אצל השכל הפועל ידיעת אלו הסדורים בצד היותר נכבד, והוא הצד שהם בו אחד.

ואולם שהוא מחויב שיהיה הפועל לאלו הדברים אשר בכאן השכל הפועל אשר התבאר מציאותו בספר הנפש, הנה הוא מבואר ממה שאומר. וזה שכבר התבאר ממה שהתבאר בששה עשר מספר בעלי

חיים שבכאן פועל בצמחים ובבעלי חיים, הוא שכל, והוא אשר יקראהו הפלוסוף הנפש הנאצלת מהגרמים השמימיים, ואמר בו שהוא כח אלהי, והוא השכל, ויקראהו הרבה מהפלוסופים האחרונים השכל הפועל. וזה כי אין די בזרע בנתינת הנפש, כי הוא מתדמה החלקים ואינו חלק מבעל נפש שנוכל לומר שיהיה בו כח נפשי, וזה כי הוא מותר המזון האחרון, כמו שהתבאר בספר בעלי חיים. ואולם מה שאפשר שיהיה בזרע חום מה מתיחס בפנים מה אל החום הטבעי אשר לבעל נפש המתהוה, וזה החום המשוער, כבר אפשר שיהיה בו שופע מהגרמים השמימיים באמצעות ניצוץ השמש ושאר הככבים, כמו שזכר הפלוסוף· אבל לא יתכן שיהיה בו כח מצייר האברים ויבראם בזאת ההכמה הנפלאה אשר נלאו הדעות האנושיות להשיג איהה על אמתתה, כי זה לא יתכן שיהיה מן החום הזה אם לא יתחבר בו כח אלהי, הוא שכל, כמו שזכר הפלוסוף לפי מה שמצאנו במה שנעתק לנו מלשונות מן הנצרים. וזה כי הכח יעשה מה שיעשה בזולת כלי, כי אין הזרע דבר כליי, אבל הוא מהדמה החלקים· וכבר נמצאהו גם כן עושה מה שיעשה מן האברים מזולת כלי ייוחס לו עשייתם, וזה כי האברים נמצאים מתהוים בחלקיהם בבעל נפש מהאבר הראשיי לבעל נפש ההוא ומשאר האברים על מדרגותיהם, המשל שחלק מן הכבד אשר יתחדש מן המזון יתהדש באמצעות הלב והכבד ושאר כלי הבשול אשר להם מבואר בזה. ובהיות הענין כן, רצוני שזה הכח יברא האברים בכללם בזולת כלי, והכח אשר בבעל נפש לא יברא כי אם חלק מה מהאברים, וזה גם כן יעשה אותו בכלי· הנה הוא מבואר שזה הכח הוא זולת הכח אשר יעשה בבעל נפש דבר מתיחס לזה באמצעות הכלים הטבעיים ושהוא יותר נעלה ממנו לאין שעור, ואי אפשר שנאמר שיהיה זה הכח הנכבד בזרע מבעל זרע, כי אין בבעל זרע כמו זה הכח הנפלא, ואי אפשר לו שיתן כי אם דומה למה שבעצמו. — ועוד שהוא מן השקר שיתן הבעל נפש במזון כח נפשי בזה התאר· שאם היה הדבר כן, תהיה במזון נפש זנה וכח מצייר, ויהיה אם כן המזון נזון, ולא יהיה נזון הבעל נפש במזון, כי הדברים אשר בהם נפש זנה אחת במין לא יתכן שיהיה נזון האחד מן האחר, שאם היה אפשר זה, היה, דרך משל, נזון החלק האחד מהבשר אשר ביד מהחלק האחר ממנו, וזה בתכלית הבטול. ובכלל הנה המזון מתפעל מהכח הנפשי אשר בנזון, ובזה האופן ישוב חלק מהנזון, ואין במזון כח נפשיי אל שיהיה פועל בו בזולתו, אבל לו הכנה אל שיתפעל מזולתו. ואם היה הענין כן במזון, כל שכן שיהיה הענין כן במה שהוא מותר המזון, כי הוא מתיחס יותר

מעט אל הנזון· ולזה לא יתכן שיהיה בזרע כח נפשיי בזה התאר מבעל הזרע, כי הזרע הוא מותר המזון, כמו שזכרנו. ואולם מה שיהיה בו מבעל הזרע הוא חום מה מהייחס התייחסות מה אל החום הטבעי אשר לבעל הזרע· והוא מבואר שהחום איננו נפש, אבל הוא כלי לנפש באופן מה, כמו שהתבאר בטבעיות, ולזה הוא מבואר שבהולדה יצטרך כח אלהי, הוא שכל, לפי שהוא לא יעשה פעולתו בכלי היולאני כמו הענין בכחות הנפשיים ההיולאניים. ואם אמר אומר שאין זה הכח שכל, לפי שהשכל פעולתו בעצמו, והיא ההשגה, ואולם זה הכח יפעל בזולתו, כמו שאמר בן רשד בקצורו לספר הנפש, כאלו האמר שהוא יפעל באמצעות החום היסודי אשר בזרע, ולזה יחויב שיהיה זה הכח גשם· אמרנו לו כי לשכל שני מינים מהפעולות, האחד הוא השגתו עצמו, והשני שיסודר ממנו פעל בבעל גשם. וזה מבואר מהגרמים השמימיים· וזה כי למניעיהם פעל בעצמם, והוא השגתם עצמותם, ולהם פעל בהנעה באמצעות טבע הגרמים השמימיים המתנועעים מהם, שהוא נאות אל שישלם מהם כמו זאת התנועה אשר יניעום השפלים הנפרדים, ולהם עם זה פועל באלו הדברים אשר בכאן באמצעות הככבים, כמו שהתבאר בטבעיות. והנה הפועל אשר הוא להם בעצמותם הוא בזולת כלי במוחלט, ואולם הפעל אשר להם בבעל גשם יחויב שיהיה בכלי יוכן בו הגשם לקבל רצוים. וכן הענין בשכל המעשיי· וזה כי השגתו עצמותו לא יצטרך בה לכלי, ואולם מה שיסודר ממנו מהפעולות הוא באמצעות כלי, וזה מבואר בנפשו. ובכאן התבאר שהכח הזה הוא שכל, כמו שזכר הפלוסוף. — ועוד שזה ההתהוות, ואם הודינו שיהיה מצד כח נפשיי הוא בזרע, הוא מבואר שאי אפשר שתיוחס זאת ההויה אל הזרע מזולת התחלה אחרת תשכיל אלו הסדורים כלם בצד שהם בו אחד. וזה שהצורות שהחמר הראשון כחיי על קבולם הם קצתם בעבור קצת, כמו שבאר הפלוסוף, ולזה יחויב שיהיה קבולו אותם עד הגעתו אל תכלית ההתהוות האחד· ולפי שההתהוות האחד, במה שהוא התהוות אחד, יחויב שייחס לסבה אחת במספר, הנה יחויב שיהיה הפועל אותם בכללם פועל אחד, ויחוייב בו שיהיה משיג התכלית אשר התהוו אלו הדברים בעבורו, ואם לא, הנה תהיה הגעתו אל השלמות המכוון בזאת ההויה במקרה, וזה דבר בלתי אפשר בזאת ההויה המאדיית, כל שכן עם מה שימצא בה שהיא ביותר שלם שבפנים שאפשר להגיע אל התכלית המכוון בה. והוא מבואר שזה הפועל הוא נבדל, לפי שאם היה היולאני, היה הווה ונפסד, והיה מחויב בו שהיה אחד מהדברים אשר תיוחס אליו הויתם, וזה בתכלית הבטול. — ועוד כי מפני שהיתה זאת ההויה

תמיד מצוירת מציור אחד במספר, והציור האחד במספר אשר יכלול כל הזמן הוא ציור שכלי בהכרח· הנה יתחייב שיהיה זה הפועל שכל, וזה יתבאר שהוא השכל הפועל, לפי שמה שאצל השכל הפועל מן ההשגה הוא מחויב שיהיה אצל הפועל הזה. וזה כי כל אחד מהם יחויב בו שיהיה משיג כל המושכלות בצד אשר הם בו אחד· ולפי שהשכל והמושכל הוא דבר אחד במספר, הנה יחויב באלו השכלים שיהיו דבר אחד במספר, כי המושכל להם הוא אחד בעינו. ולזה הטיבו האחרונים בהסכימם שהשכל הפועל הוא הפועל לאלו הנמצאות השפלות, וקראוהו נותן הצורות· וזה אמנם יתבאר תכלית הבאור במאמר החמשי מזה הספר, רצוני שבכאן שכל פועל אלו ההויות, ושהוא השכל הפועל אשר התבאר מציאותו בספר הנפש.

ומה שאמרו שהפלוסוף ייחס זאת ההויה אל הנפש הנאצלת מן הגרמים השמימיים, הוא מבואר גם כן שיחויב ממנו שתהיה הנפש הנאצלת מהגרמים השמימיים היא השכל הפועל בעינו. וזה כי מפני שההשגה בעינה אשר אצל השכל הפועל היא אצל הנפש הנאצלת מהגלגלים, כמו שקדם, הנה יחויב שהאחד מהם הוא האחר, לפי שהדברים הנבדלים המסכימים במהותם לא ימנה בהם מספר כלל. וזה כי המספר אמנם השיג המהויות מפני היותם בחמר, ואילם כשלוקחו מופשטים מן החמר, לא יצוייר בהם מספר כלל· והמשל כי הצורה ההיולאנית כשלוקחה על החמר, השיגה הרבוי, ואולם כשלוקחה מופשטת מההיולי, לא יתואר בה הרבוי בשום פנים. וזה מבואר בנפשו למעיין בזה הספר. האלהים, אם לא שנאמר שיש ביניהם התחלפות בענין זאת ההשגה, וזה יהיה כשתהיה ההשגה אשר לשכל הפועל באלו הדברים הולכת מהלך השלמות והצורה לידיעה אשר בנפש הנאצלת מהגלגלים בהם, לפי שהשכל הפועל הוא מודיע לאדם דברים מה לא תיוחס להם הויה מהנפש הנאצלת מהגלגלים בהם, כאלו תאמר הידיעה בגרמים השמימיים ובמניעהם, והם הולכים מהלך השלמות והצורה לאלו הדברים ההוים הנפסדים אשר תיוחס הויתם לנפש הנאצלת מהגלגלים. ועוד שהשכל הפועל הוא מהוה האדם לפי מה שהבין בן רשד מדברי הפלוסוף, והנפש הנאצלת מהגלגלים תהוה שאר הדברים· והנה נכללו בהוית האדם ידיעות שאר הסדורים, לפי שהאדם סוף המורכבות ושלמותם, והנה השלמות לא יפרד ממה שהוא לו שלמות, ולזה יחויב בצורה האנושית שימצא עמה באופן מה שאר הצורות אשר החמר כחיי עליהן על קבולם, כי הם ממנה במדרגת ההיולי.—ועוד כי כשהנחנו שהוא יודע הסדור אשר לאדם בצד שהוא בו מהמציאות, והיה

זה הסדור במדרגת השלמות לשאר הסדורים, הוא מבואר שלא תשלם לו הידיעה בצד אשר הוא בו נמצא אלא בשידע הסדורים אשר הוא להם שלמות וצורה. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שכבר יחויב מזה שיהיה השכל הפועל הוא הפועל לאלו הדברים אשר בכאן. וזה כי לא אשער איזה מונע ימנע השכל הפועל מלהוות שאר הנמצאות השפלות זולתי האדם, והנה יש לו ידיעה בסדורים, והפועל אותם פועל אותם מזה הצד. — ועוד שהכח אשר לחמר הראשון על קבול הצורה האנושית, הנה צאתו לפועל, הוא ההווה אחד, כי הוא דריכה אל תכלית אחד, כמו שקדם· וההתהוות האחד במה שהוא אחד לו פועל אחד בהכרח, אלא אם יהיה זה במקרה, כמו הענין במלאכות המשרתיות עם המלאכה הראשיית, ועל דרך האמת הנה הפעולה כולה היא מהמלאכה הראשיית, כי היא תישיר המלאכות המשרתות לה במה שיעשוהו. והוא מבואר שאי אפשר שנניח הנפש הנאצלת מהגלגלים משרתת לשכל הפועל בזה הפועל, לפי שהשכל הפועל לא יצטרך בעשייהו זה הפועל לאמצעי, הוא שכל, כי באופן שישלם זה הפועל מהאמצעי ההוא ישלם גם כן מהשכל הפועל· ואולם היה זה אפשר במלאכות אשר יעשה אותם האדם להקל מעליו הטורח והעמל· ואולם הנבדל שתגיע פעולתו באיזה מקום שיוכן לקבל אותה בזולת טורח ועמל, לא יצויר שיעשה פעולתו באמצעי, אם לא היה צריך בזה הפועל כלי מה הוא לאמצע ואינו ראשון· ובזה האופן יעשה השם יתברך הרבה מהפעולות באמצעות מניעי הגרמים השמימיים, מפני שיש להם כלי, והוא הככב, אפשר שישלמו מהם אלו הפעולות. ואולם אלו השכלים אשר בהם מאמרינו הוא מבואר שאין להם כלי יעשו בו פעולתם זולת ההכנה המזגית אשר בדבר המקבל ההויות באמצעות הככבים, וזה הכלי דבק לאחד מהם כמו דבקותו אל האחר, לפי שאפשר שנאמר שיהיה אחד מאלו מניע הגרמים השמימיים, ואין האחרון· ויהיה לפי זאת ההנחה נותן הצורה יחויב שיהיה אחד במספר. וכן הענין בשכל הפועל מצד שהוא משלים השכל ההיולאני, כמו שהתבאר במה שקדם. ואולם מניעי הככבים הם רבים בהכרח, כמו שהתבאר במה שאחר הטבע ויתבאר במאמר החמישי מזה הספר· ולזה יחויב שיהיה כל אחד מאלו השכלים הפועלים שכל אחד זולת השכלים אשר יניעו הגרמים השמימיים. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שדבקות זה הכלי אל השכל האחד מאלו הוא כמו דבקות אל השכל האחר· ולזה הוא מבואר שאין האחד מהם במדרגת האמצעי לאחר. ועוד שאם הודינו שיהיה לאחד מאלו כלי, הנה לא יחויב שיהיו אלו השכלים שנים במספר. וזה כי כבר יספיק השכל

בעל הכלי לפעול ההויות כלם ולהוציא השכל ההיולאני מהכח אל הפועל, לפי שאצלו הידיעות אשר ישפיע השכל הפועל לשכל ההיולאני, ואין בכאן דבר יכריחנו להניח בכאן שכל פועל אחר. ובכלל הנה אשר יתן התכלית אשר לפני התכלית, ובזה תהישר כל ההויה נכח התכלית, ולזה יחויב שיהיה המהוה לאדם הוא המהוה לשאר הנמצאות השפלות.

והנה אחשוב שאשר רצהו הפלוסוף בנפש הנאצלת מהגלגלים הוא השכל הפועל, לפי שכבר יחויב בשכל הפועל אל הנמצאות השפלות ומהוה אותן שיהיה נאצל מהגלגלים. וזה כי אשר יתן הצורה, שהיא התכלית בהויה, ראוי שיתן המזג לחמר המקבל אותה אשר בו יוכן לקבולה, וזה כי זה כולו הוא פועל אחד במספר, והפעולה האחת במספר יחויב שתהיה מפועל אחד. ובהיות הענין כן, והיה מבואר שהגלגלים הם משגיחים במה שבכאן בנתינת המזג בכחות השופעות מהם יחד, הנה ראוי שיהיה נותן הצורה שופעת מהגלגלים, עד שישתתפו כולם בנתינת הצורה כמו שהם משותפים בנתינת גשם המזג׳ כי הוא מן השקר שיהיו בכאן שני פועלים בפעולה אחת במספר, אם לא יהיה זה מצד ששני הפועלים הם פועל אחד בצד מה. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהשכל הפועל הוא נפש נאצלת מהגלגלים, ר״ל ממניעיהם, וזה כי הוא בלתי אפשר שישפע מהגשם שכל. ובכאן התבאר שהשכל הפועל הוא יודע אלו הסדורים כלם בצד אשר הם בו כדור אחד, וזה אם מפני מה שיפעל אותו מהצורות באלו הדברים אשר בכאן, אם מפני מה שיקנה מהידיעה באלו הסדורים לשכל ההיולאני.

וכבר יספק מספק במה שהונח מציאות השכל הפועל מפני מה שימצא לשכל ההיולאני מהיציאה מהכח אל הפועל בקנין המושכלות, ויאמר שלא יחויב מפני זה שיונח בכאן שכל מוציא אותו מהכח אל הפועל, וזה כי בצורות הדמיוניות די בשיוציאו אותו מהכח אל הפועל, כי כבר נמצאו בהם אלו המושכלות אשר ישיגם באופן מה׳ ואף על פי שכבר ימצאו בהם מעורבות עם המשיגים ההיולאניים אשר היו בהם אלו הצורות הדמיוניות פרטיות, הנה לא יצטרך מפני זה אל שכל יפשיט אלו המושכלות מהעניינים ההיולאניים אשר הם מעורבות בהם׳ וזה כי הוא אפשר שבזולת שכל אחר יפשיטם ישיג השכל ההיולאני מאלו הצורות הדמיוניות המושכלות אשר בהם בלתי מעורבות עם המשיגים ההיולאניים, כי לאומר שיאמר שההשגה המיוחדת לו הוא הטבע הכולל, ולזה יתכן שישיגהו מופשט מן המשיגים ההיולאניים, כמו שחוש הראות

ישיג המראה אשר בנראה מופשט מהחום והקור ומשאר המקרים אשר היו נמצאים עם המראה בנראה אשר לא תיוחס אליו השגתם, כאשר יניע אותו המוחש להשיג אותו מזולת שיצטרך אל מי שיבדיל המראה מהמקרים ההם. — ונאמר שזה המאמר כשיעוין בו יראה שאין לו פנים. וזה שחוש הראות, דרך משל, אמנם ישיג המראים מופשטים מצד המקרים הנמצאים עמם בנראה מפני שאין לו מבוא בהשגת המקרים ההם בשום פנים, ואולם השכל ההיולאני כבר יראה מענינו שאין בכאן דבר שלא תיוחס אליו השגתו באופן מה. ובהיות הענין כן, אבל נמצא שרוב הייעות אשר לו במקרים ובמה שימצא בהם מצד הטבעים הכוללים להם· הוא מבואר שאי אפשר שנאמר שיהיה די בצורות הדמיוניות בשיניעוהו אל השגת הטבעים הכוללים הנמצאים בהם מזולת שנכנים בכאן מניע אחד מפשיט אלו הטבעים הכוללים מהמשיגים ההיולאניים המעורבים עמהם בצורה הדמיונית. ועוד שאם היה הענין כן, ר"ל שיקח השכל ההיולאני אלו הטבעים הכוללים מהצורה הדמיונית בלתי מעורבים עם המשיגים ההיולאניים, מפני שאין מדרכו שישיג רק הטבעים הכוללים· הנה לא יהיה אפשר בשכל ההיולאני שיקח הדבר המקרי על שהוא עצמי, כמו שלא יקח חוש הראות הטעם על שהוא מראה· וזה מבואר הבטול, כי הרבה מה שיטעה השכל ההיולאני בזה האופן, ועל דרך האמת הנה טעותו ברוב הדברים אשר יטעה בהם הוא מזה הצד, וזה מבואר מאד למעיין בזה הספר. ועוד שאם היה הענין כן, לא היה צריך השכל ההיולאני בקניית שום מושכל אל השגות בחוש, אבל הכף שירגיש באיזה מוחש שיהיה, יהיה אצלו המושכל ממנו· וזה מבואר הבטול, כי בכאן דברים לא יתכן שיהיה נקנה המושכל מהם מההרגש בהם, כי אם בהכפל נפלא ובהשתדלות רב. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאי אפשר מזולת שנניח בכאן שכל פועל מפני מה שנמצאהו בשכל ההיולאני מהיציאה מהכח אל הפועל בהשגות המושכלות. — ובכאן התבאר שהוא מחויב שיהיה בכאן שכל פועל מפני מה שנמצאהו מהיציאה מהכח אל הפועל בקנין המושכלות לשכל האנושי, ומפני מה שנמצאהו מההויה מאלו הדברים אשר בכאן· והתבאר עם זה מהותו לפי מה שאפשר לנו בזה המקום, רוצה לומר שהוא יודע אלו הסדורים אשר בכאן אשר הם בו אחד במספר. ואולם השלמת המאמר בו יהיה במאמר החמישי מזה הספר, ושם יתבאר בגזרות השם בשלמות בטול מה שאמר בן רשד שאין הפועל לאלו הדברים אשר בכאן שכל, כמו שחשבו הפלוסופים המפרשים דברי הפלוסוף.

וראוי שלא יעלם ממנו שכבר הותרו ממה שהתבאר בכאן כל הספקות

אשר הניעו הקודמים לבטל הידיעה או להניח צורות כוללות נמצאות חוץ לנפש אשר כל אחד מהם שקר, כמו שהתבאר במה שאחר הטבע. וזה כי הם בעבור שחשבו כי אין מאלו המושכלות אשר בכאן דבר קיים חוץ לנפש, לפי מה שהוא נמצא חוץ לנפש הם האישים אשר הם בשנוי מתמיד, והם גם כן נפסדים, והיה מבואר מענין הידיעה שהוא ראוי, אם היתה בכאן ידיעה, שתהיה קיימת ולדבר קיים, כמו שהתבאר מענין הידיעה האמתית בספר המופת, שפטו מפני זה שאין בכאן ידיעה. ואולם המתאחרים מהם התבאר להם שאי אפשר שנבטל הידיעה, שאנחנו נמצאה קיימת ונשארת בכל עת מהעתים באופן אחד, ר״ל הסדור הכולל אשר לאלו הדברים, והוכרחו מפני זה אל שיניחו אלו הכללים אשר בהם הידיעה נמצאים בעצמותם חוץ מנפש׳ וכבר חויבו להם שקרים רבים אין המלט מהם, כמו שהתבאר במה שאחר הטבע. ואולם כאשר יונח הענין כפי מה שהתבאר בכאן מהשכל הפועל, הנה הידיעה ההיה לדבר קיים נשאר בעצמו חוץ לשכל, והוא הסדור אשר בנפש השכל הפועל, ואולם הכללות הוא דבר קרה לו מצד סמיכותינו אל מה שנמצא מהאישים המורגשים חוץ לנפש׳ וכמו שהסדור אשר בנפש האומן ימצא בכל אחד מהכלים המתחדשים ממנו באופן מה, כן ימצא זה הסדור בכל איש ואיש מהאישים המתחדשים מהסדור ההוא. והוא מבואר שלא יקרה מזאת ההנהה דבר מהבטולים אשר חויבו מהנחת הכללים הנמצאים חוץ לנפש.

ובבאן הותר זה הספק אשר יקרה מצד הגדרים, מפני היותם מודיעים עצם כל אחד מהאישים אשר בסוג הנגדר על שם מהות כל אחד מהם. וזה שהגדר הוא הסדור בעינו אשר בנפש השכל הפועל אשר ממנו יתהוה הסוג ההוא, וזה הסדור כבר ימצא באופן מה בכל אחד מאישי הסוג ההוא, כמו שקדם׳ ולא יחויב מזה שיהיו כל אלו האישים אחד במספר כמו שיחויב לאומרים בצורות הכלליות. ועוד כי בזה האופן התקיים הידיעה במקרים גם כן לא בעצמים לבד, כמו שחויב לאומרים בצורות הכוללות שהם נמצאות חוץ לנפש. וזה שהם בעבור שראו שהמקרים לא יתכן שיהיו עומדים בעצמם נבדלים, לא אמרו בכללים אשר להם שיהיו נמצאים חוץ לנפש, ולזה יחויב להם שלא ההיה ידיעה במקרים׳ ואולם כאשר הונח הענין כפי מה שהתבאר בכאן מהשכל הפועל, הנה לסדורים אשר למקרים הם גם כן נמצאים חוץ לנפש, רצוני שהם נמצאים בנפש השכל הפועל. ובכלל הנה כאשר התקיר, המצא שבזה האופן הותרו כל הספקות ההם עד שהוא האמת בעצמו, כמו שבארנו. ואולי אפלטון זהו אשר רצהו, ולזה אמר באלו

הצורות שהם דמיונים לאלו הדברים המורגשים, וקראם כלליות להיותם טבע משותף לדברים רבים במספר. אלא שכבר ישיגהו הגנות מפני שלא אמר זה בלשון מבואר· ועוד שהוא לא הניח אלו הצורות כי אם לעצמים, ולזה יתחייב לו, מפני מה שהתבאר לו מקיום הידיעה בדברים הלמודיים, שיניח בדברים הלמודיים שהם עצמים, ר"ל המספר והאחד והקו והשטח והגשם הלמודי, וכבר התבאר במה שאחר הטבע מה שיקרה לזאת ההנחה מהבטול. ואולם מה שהוכרח ארסטוטלוס להניח לקיים הידיעה ולסלק הספק אשר יקרה מפני הגדרים אינו נמלט מהספק והמבוכה, כמו שיתבאר למעיין בדבריו במה שאחר הטבע עיון. וכבר נתבאר זה בבאורינו דבריו שם אם ירצה השם יתברך ויתן לנו פנאי, ושם נבאר בג"ה איך התבאר שבמה שהתבאר בכאן מענין השכל הפועל הוסרו כל הספקות אשר יקרו בידיעה ובגדרים במה שאין ספק בו, ושלא יתחייבו לזאת ההנחה השקרים אשר נתחייבו לאפלטון ולשאר האנשים האומרים בצורות. והנה נעזוב מאמר בזה המקום להיותו צריך לחקירה ארוכה מאד, והיא ממה שאין אנחנו בדרכו. ובהיות הענין כן, רצוני שבמה שהתבאר בכאן מענין השכל הפועל הוסרו כל הספקות אשר יקרו בידיעה ובגדרים לזולתנו, הנה הוא מבואר שזה הוא ממה שיוסיף גלוי ושלמות על מה שהתבאר בכאן מענין השכל הפועל.

פרק שביעי

נזכור בו דעות הקודמים בענין השארות השכל ההיולאני.

ואחר שהתבאר זה מענין השכל הפועל, ראוי שנשתדל בהסרת ספקות מה יקרו בזאת ההשפעה אשר תהיה מהשכל הפועל לשכל ההיולאני. — מהם, מן הפלא מאין יבאו לנו המושכלות אשר נקנם במלאכות המעשיות ובחכמות הלמודיות ובגרמים השמימיים ובמניעיהם ובסבה הראשונה. וזה שכבר יראה ממה שהתבאר מענין השכל הפועל שהוא משכיל הסדורים אשר בכאן לפי שהוא יפעלם· אבל מה שאינו פועל כמו הענין באלו הדברים, איך תגיע לנו הידיעה בו, כל שכן במה שהיה מהם למעלה ממנו במדרגה, כמו הענין במניעי הגרמים השמימיים ובסבה הראשונה, שכבר יחשב שאי אפשר שתהיה לשכל הפועל ההשגה בהם, שאם היה זה אפשר היה השכל הפועל עמהם אחד במספר, כי השכל והמושכל והמשכיל בדברים הנבדלים הוא אחד במספר, וזה בתכלית הבטול והגנות. — ומהם, שהוא מן הפלא למה תגיע לנו ידיעה יותר שלימה בקצת המושכלות מקצת מפועל אחד כחיי על הגעתם לנו במדרגה אחת והמתפעל אחד כחיי על קבולם במדרגה אחת. ואולם שהפועל

כחיי על הגעתם לנו במדרגה אחת הוא מבואר חיובו, כי הוא יקנה לנו המושכלות מפני היותם אצלו בפועל· ולפי שכל המושכלות אשר יקנם לנו הם אצלו בפועל במדרגה אחת, הנה יחויב שיהיה כחו במה שהוא פועל על הגעת הידיעה לנו במושכל אחד מהמושכלות אשר יקנם לנו שוה לכחו להגעת הידיעה במושכל אחר מהם איזה שיהיה. ואולם שהמתפעל כחיי על קבול אלו המושכלות בשוה הוא גם כן מבואר. וזה שכבר יראה בהמושכלות אשר הוא כחיי להשיגם על אמתתם שכחו בלתי מתחלף בפחות ויתר בקנין השגתם על אמתתם· שאם לא היה הענין כן, הנה יחויב שיהיה השכל ההיולאני בלתי כחיי על מה שהוא כחיי, וזה שהמושכל אשר אי אפשר לו להשיגו על אמתתו הוא בלתי כחיי עליו, לפי שמי שישיג המושכל על זולת אמתתו הנה הוא ישיג המושכל ההוא לא השגה שלמה ולא השגה חסרה· וכבר הונח השכל ההיולאני כחיי על קניית זה המושכל, זה חלוף בלתי אפשר. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהוא כחיי להשיגם על אמתתם, וזה ממה שיתחייב שיהיה כחו על קניין אלו המושכלות בלתי מתחלף בפחות ויתר.

ונאמר שהספק הראשון אין היתרו ממה שיקשה. וזה שאף על פי שנודה שמצד מה שהשכל הפועל פועל אלו הדברים לא יחויב שתהיה לו ידיעה במלאכות המעשיות ובחכמות הלמודיות ובשאר הדברים שלא פעלם, הנה מצד מה שהוא מקנה לנו אלו הידיעות יחויב שתהיה לו בהם ידיעה באופן מה, כמו שקדם. ועוד שכבר יראה באופן אחר שיש לשכל הפועל ידיעה באלו הדברים אשר נפל בהם הספק. וזה שכבר יראה שאצל השכל הפועל ידיעה באלו המלאכות המעשיות, ו‍וזה שם כלים באדם לעשות אותם ביותר שלם שבפנים, ושם האדם בזה כמו משרת לאשר יתן אותו על צד מה שישרתו המלאכות המשרתות המלאכות הראשיות, כי יראה שהמלאכה הראשיית היא אשר תישיר אשר תחתיה ותעמידה על מה שתעשהו מהמלאכה ההיא. וכבר יראה זה הראותו נגלה בקצת הבעלי חיים אשר הוכן להם בטבע שיעשו מלאכות מה יתוקן בהם חיותם, כמו אריגת העכביש וששיות הדבורים ומה שדומה לזה. ועוד שאלו המלאכות המעשיות הם כלם בעבור ההכליה אשר נראה שיכוין בו השכל הפועל בהרבה מהדברים אשר יפעל. וזה כי השכל הפועל ישגיח בשמירת הבעל חיים בשימציא לו הכלים אשר בהם ישיג מזונו, ובקצתם יהיו אלו הכלים החוש והדמיון והכח המתעורר, ובקצתם ישים עוד בזה כלים הם אברים מהם, כמו הענין בבעלי חיים הטורפים שהמציא בהם כלים אשר ישלם בהם להם הטורף, ובקצתם שם בזה כלים הם כחות נפשיות, כמו המלאכה אשר שם בטבע הדבורים

להמציא הדבש שהוא מזונם· וישגיח גם כן עוד בשמירת הבעל חיים בשימציא לו מכסה יהיה לו מגן מהדברים המקיפים בו, כמו הצמר בבעלי הצמר והנוצה בבעלי הנוצה והקשקשים בבעלי הקשקשים והארס בארסיים, ובשימציא לו כלים ישמר בהם מהנלחם עמו, כמו הקרנים והפרסות בבעלי חיים הבלתי טורפים. וכשתחקור במלאכות המעשיות תמצאם כלם באלו התכלית בעינם· והמשל, כי האדם, מפני שהיה בלתי אפשר בו, לדקות חמרו, שיהיה בו מהחומר הארציי מה שיהיה ממנו מגן לו במדרגת הצמר והנוצה, הושם לו כח לעשות הלבוש והבית· ולפי שלזאת הסבה בעינה אי אפשר שימצאו לו כלים ישמר בהם מהנלחם עמו ושינצח בהם הבעלי חיים אשר ירצה להזון מהם, הושם לו כח על עשיית כלי המלחמה והצידה· ולפי שאי אפשר שימצא לו מזון נאות בזולת מלאכה, הושם לו כח לעבודת האדמה ולתקן המזונות. ובכלל הנה כשנחקור בכל המלאכות המעשיות, תמצאם בעבור התכלית המכוון מהשכל הפועל באלו הדברים אשר יפעלם, ולזה היתה המלאכה משרתת לטבע, כמו שזכר הפלוסוף בשני מהשמע. וכן יראה שאצל השכל הפועל ידיעה בדברים הלמודיים, וזה שכבר יראה שאצל השכל הפועל ידיעה בתמונות, כי הרבה מה שישגיח הטבע אל שיעשה התמונות נאותות לפעולות המסודרות מבעלי התמונות. וכן יראה שאצל השכל הפועל ידיעה בכמיות, כי הוא ישגיח בתמונות האברים ויחסם קצתם אל קצת שיהיה כפי מה שראוי· כי יראה שאלו היחסים משוערים אצל הטבע, ואפשר שיהיה מהם מה שהיחס מדבר ומה שהיחס בלתי מדבר. וכן יראה שאצל השכל הפועל ידיעה במספר, כי אנחנו נמצא בנכבדים שבדברים הטבעיים הרכבות מוגבלות המספר, כמו הענין במספר האברים והעצלים והעורקים והמיתרים והעצמות ומה שינהג מנהגם, שזה ימצא מוגבלי המספר במין מין מהבעלי חיים, ומסגולות היודע השלם בסוג מה שידע משיגי הנושא. יכן יראה שאצל השכל הפועל ידיעה באופן מה מהגרמים השמימיים, ר"ל שיש לו ידיעה במה שיסודר מהם בזה העולם השפל, והוא מה שאפשר שהגיע לנו הידיעה בו מהם. ואולם שהוא מחויב שתהיה לו ידיעה במה שיסודר מהם בזה העולם השפל הוא מבואר, לפי שזה הסדור הוא לשכל הפועל במדרגת הכלי לעשות מה שיכוין אליו· וזה כי הם מחדשים המזג ונותנים אותו לנמצא נמצא מאלו הדברים, כמו שהתבאר בטבעיות, והוא כלי להגעת הצורה אשר היא מהשכל הפועל, כמו שקדם. ועוד כי למה שהיה השכל הפועל שופע ממניעי הגלגלים, כמו שקדם, וזה הסדור אשר מהגלגלים שופע מהגלגלים· הנה יחויב שיהיה יחס השכל הפועל אל זה הסדור

המסודר בכאן מהגרמים השמימיים כיחס מניעי הגרמים השמימיים אל הגרמים השמימיים· ולפי שיחס מניעי הגרמים השמימיים אל הגרמים השמימיים הוא יחס הצורה אל החמר, הנה יחס השכל הפועל אל הסדור אשר מהגרמים השמימיים הוא יחס הצורה אל החמר. ובהיות הענין כן, הנה הוא מבואר שהסדור אשר בנפש השכל הפועל הולך מהלך הצורה והשלמות מהסדור המסודר מהגרמים השמימיים, והוא מבואר שמי שידע השלמות באופן שלם יחויב שידע מה שהוא לו שלמות, והמשל שמי שידע מהות הבית יחויב שידע הקורות והלבנים והאבנים אשר מהות הבית שלמות להם. אולם במניעי הגרמים השמימיים ובסבה הראשונה יראה כי לשכל הפועל בזה ידיעה מה, והוא הידיעה אשר לעלול בעלתו. וזה כי העלול כשישיג עצמותו באופן שלם, והיה עצמותו עלול מנמצא במה שהוא נמצא, הנה יחויב לעלול שישיג היותו עלול· ולפי שהעלול והעלה הם מצטרפים, והמצטרפים הם לידיעה אחת, יחויב שתהיה לעלול השגה מה בעלתו. אלא שהיא השגה חסרה, ולזה היו הידיעות אשר נקנה באלו הדברים חסרות, לפי שהם אצל השכל הפועל באופן חסר. ובכאן הותר זה הספק, וזה כולו יתבאר באור יותר שלם במאמר החמישי מזה הספר בגזרת השם.

ואולם הספק השני הנה היתרו גם כן מבואר במעט עיון. וזה שאמנם קרה לנו שתהיה לנו ידיעה יותר שלמה בקצת הדברים מקצתם לאחת משתי סבות או לשתיהם. והנה הסבה האחת מהם היא, מפני שאין אצל השכל הפועל ידיעה שלמה להם, כמו הענין במניעי הגרמים השמימיים ובסבה הראשונה· והסבה השנית היא מפני הצטרך השכל ההיולאני בקבול שפע השכל הפועל אל ההשגה החושיות, ולזה לא תשלם לנו ההשגה בדברים שלא יתכן שימצא בהם מהחוש מה שיצטרך אל ההשגה בם, כמו הענין בסדור המסודר מהגרמים השמימיים בזה העולם השפל. והנה תמצא גם כן בדברים ידיעה חסרה מצד טבע הנושא אשר בו הידיעה· וזה כי כאשר היה המציאות לו מציאות חסר, קרה שתהיה הידיעה בו כן, כמו הענין בפלוסופיא המדיניה ובמה שינהג מנהגה.

פרק שמיני

נזכור בו מה שיש מאופני ההוראות לדעת דעת מהם.

ואחר שהתבאר מה הוא השכל הפועל, ראוי שנחקור במה שהיתה דרישתנו אליו התחלה, והוא האם השכל ההיולאני אפשר בו שישוב נצחי אם לא· ואם היה אפשר, איך הוא אפשר. ונזכור התחלה דעות

הקודמים בזה לסבה בעינה אשר זכרנו דעותיהם בחקרנו במהות השכל ההיולאני.

ונאמר כי הפלוסופים נחלקו בענין זה ההשארות לשלש דעות.

הדעת האחת היא דעת אלכסנדר ותמסטיוס ובן רשד לפי מה שזכר אבן רשד בקצורו לספר הנפש ובקצת אגרותיו· והם יראו שזה השכל ההיולאני יהיה אפשר בו ההשארות והקיום כאשר יגיע למדרגה מהשלמות שישכיל המושכלות אשר הם בעצמם שכל, ובפרט השכל הפועל, כי הוא אשר יחשב שיהיה אפשר לו השגתו מבין שאר השכלים הנפרדים. והם יסכימו שלא ישלם לו ההשארות בהשכילו המושכלות אשר בכאן, לפי שהם הוות ומתחדשות בנו אחר שהיו בכח, וכל הווה יחויב שיהיה נפסד לפי מה שיחשבו· ואולם כשישכיל הדברים אשר הם בעצמם שכל, לא היה בכאן דבר מתחדש, כי היה המושכל מהם הוא השכל בעצמו, ולזה יחויב בו שיהיה בלתי נפסד כשהתאחד בשכל הפועל. והנה דעתם כמו שתראה נבנה על ארבע הקדמות· האחת היא שאלו המושכלות אשר בכאן הוות ומתחדשות בשכל ההיולאני, והשנית היא שכל הווה נפסד, והשלישית היא השכילנו השכל הפועל הוא אפשרי, והרביעית שכאשר השכיל אותו השכל ההיולאני יחויב בו שיהיה נצחי.

והדעת השנית היא דעת בן סינא והנמשכים אחריו לפי מה שזכר בן רשד בקצורו לספר הנפש· והוא יראה שהשכל הנקנה הוא נצחי. ובנה דעתו על שתי הקדמות· האחת היא שהמושכלות אשר בכאן הם בלתי הוות ובלתי נפסדות, והשנית היא שהשכל ההיולאני הוא בלתי הווה ובלתי נפסד. ולזה לא הרחיק היות השכל הנקנה נצחי, כי אין בכאן דבר הווה שישאר נצחי, כי השכל ההיולאני הוא נצחי· ולזה לא ימנע בו היותו נצחי כשהשלים באלו המושכלות, ואין אלו המושכלות גם כן הוות בעצמותם, ואם היה שתהיינה מתחדשות בשכל ההיולאני.

והדעת השלישית היא דעת אבונצר, והוא יראה שאי אפשר שיגיע ההשארות והנצחיות לשכל ההיולאני לשום פנים. ובנה דעתו על שתי הקדמות· האחת היא שהשכל ההיולאני הווה, והשנית היא שאי אפשר בהווה שישוב נצחי. ולזה יחלוט המאמר ויאמר שהמאמר בשיתאחד השכל ההיולאני בשכל הפועל הוא מאמר דומה להבלי הטפלות. ואולם באגרת אשר עשה בבאור שם השכל מצאנו שהוא מסכים שישלם ההשארות לשכל ההיולני באופן שיסכימו תמסטיוס והנמשכים אחריו. והנה קרא השגת השכל אשר בנו הדברים אשר הם בעצמם שכל השכל הנקנה, ואמר בן רשד שהוא החיים התמדיים.

פרק תשיעי

נבאר בו שלא ימצא באלו ההוראות מה שיקויים או יבוטל בה דעת מאלו קיום אמתי או בטול אמתי.

ואחר שכבר זכרנו דעות הקודמים בענין השארות השכל, ראוי שנזכיר הטענות אשר אפשר שיקיימו בהם דעתם כל אחד מבעלי הדעות האלו לפי מה שמצאנו בדברי הקודמים או בכח דבריהם, כי זה ממה שיישירנו אל הגעת האמת בזאת החקירה, כמו שקדם.

ונאמר שכבר ימצא למאמר אלכסנדר והנמשכים אחריו בענין ההשארות פנים מההראות, וזה שהם כבר בנו דעתם כמו שזכרנו על ארבע הקדמות.

והנה ההקדמה הראשונה מההקדמות שזכרנו אשר בנו עליהם דעתם, והיא ההקדמה האומרת שאלו המושכלות אשר יקנם השכל ההיולאני הוות ומתחדשות בו, כבר יראה היותם צודקות מפנים. — מהם, שכבר יראה שהם מתחדשות בשכל ההיולאני וימצאו בו בפועל אחר שהיו בכח, לא שימצאו בו בפועל תמיד כמו שהיה רואה אפלטון, לפי שאם הונח הענין כן, מה זה שלא ישיגם האדם תכף שנולד, האם בכאן דבר ימנע הראותם׃ או בעת הנערות עם היותם בו בפועל, כמו שהיה רואה אפלטון שהם נוסעות בלחות בעת הנערות, כי הנה אם הונח הענין כן, היה מחויב שלא יהיה הלמוד מועיל לאדם בהשגת המושכלות. וזה שאם כלה הלחות ההוא, דרך משל, המונע המושכלות מההראות בו, הנה יראו בו אלו המושכלות בזולת למוד, ויהיה למודו אותם לבטלה׃ ואם לא כלה הלחות ההוא, דרך משל, הנה אי אפשר שיראו בו, ויהיה גם כן למודו אותם לבטלה׃ אבל אם לא יהיה בכאן למוד כלל, ויהיה הלמוד זכירה כמו שהיה רואה אפלטון, ובזה הבאור בעינו יתבאר שכבר יתחייב מזאת ההנהה שלא יהיה האדם צריך אל החוש במה שישכילהו מהמושכלות, וזה כלו בתכלית הגנות והבטול.

ומהם, שכבר יראה שהוא מחויב באלו המושכלות שתהיינה מתחדשות בעצמם וימצאו פעם בכח ופעם בפועל, לפי שאין המושכל מהם הוא בעינו מה שימצא מהם חוץ לנפש, וזה כי הנמצא חוץ לנפש אינו אלו המושכלות בפועל או בכח. וזה שהמושכלות מפני שהם כלליות לפי מה שיחשב, הוא מבואר שאינן נמצאות באלו הדברים המורגשים כי אם בכח, כי הכללי הוא לבלתי תכלית, ומה שאין לו תכלית אינו נמצא חוץ לנפש כי אם בכח, וזה שמה שימצא מאישי הכללי הוא בעל תכלית בהכרח׃ ועוד שהטבע הכולל אינו נמצא בפרטי בפועל אבל בכח, כי

הנמצא ממנו בפועל, הוא עם המשיגים ההיולאניים, יהיה בהם פרטי׳ ועוד שהנמצא חוץ לנפש מהם איננו שכל, והמושכל מהם שכל כאשר השכיל האדם אותו. ואולם היה האפשר בהם שיונחו בלתי מתחדשות בעצמותם, עם היותם בשכל ההיולאני פעם בכח פעם בפעל, אלו היה המושכל מהם הוא בעינו מה שהוא נמצא מהם חוץ לנפש, ויצטרך עם זה אל שיונח מהם חוץ לנפש בלתי הווה. והמשל שאם היה המראה המגיע בכח הרואה הוא המראה בעינו אשר בדבר הנראה חוץ לנפש, לא היה אל המראה המגיע בכח הרואה חדוש בעצמותו כשהגיע בו, וזה מבואר בנפשו׳ אלא שכבר יהיה לו חדוש בעצמותו, מפני שהמראה ההוא כבר התחדש בדבר הנראה׳ ואלו היה המראה ההוא בלתי הווה בדבר הנראה, יקרה מזה שלא יהיה למראה חדוש בעצמותו, ואם הוא מתחדש בכח הרואה. ובהיות הענין כן, והיה שכבר התבאר כי לאלו המושכלות חדוש בשכל ההיולאני, והיה המושכל מהם זולת הנמצא חוץ לנפש, הנה יחויב שיהיה להם חדוש בעצמותם בעת התחדשם בשכל ההיולאני.

ומהם, שהוא נראה באלו המושכלות שכבר ישיגום דברים ישיגו הצורות ההיולאניות, ומפני זה יחויב בהם שתהיינה היולאניות ושלא תהיינה תמיד נמצאות בפועל, שאם היה הענין כן, היו נבדלות לא היולאניות. ואולם איך יתבאר שכבר ישיגו אלו המושכלות דברים ישיגו הצורות ההיולאניות במה שהם היולאניות, הנה לפי מה שאומר. וזה שכבר ישיגו הצורות ההיולאניות במה שהם היולאניות, כמו שזכר בן רשד בקצורו לספר הנפש, שיהיה מציאותם בדבר שימצאו בו נמשך לשנוי בעצמות׳ והמשל שהצורה ההיולאנית המגעת בכח הרואה כשהשיג הנראה היא נמשכת לשנוי אשר בכח הרואה מפני הרשם זאת הצורה בו׳ כי אם לא היה החוש ההוא מתפעל זה האופן מההפעלות, לא היתה מתחדשת בו זאת הצורה. והנה ימצא הענין כן באלו המושכלות׳ וזה כי חדושם באדם הוא נמשך בעצמו אל ההפעלות בחוש, כי המושכלות לא ימלט משיהיו ראשונות והם ההקדמות הראשונות אשר לא יתבארו מזולתם, או שניות והם ההקדמות אשר הם תולדת המופת. ואולם המושכלות השניות צריכות במציאותם אל המושכלות הראשונות. ואולם המושכלות הראשונות הנה כבר נתבאר מענינם שאי אפשר לאדם שיקנם בו בזולת אמצעות החוש׳ וזה שההקדמות אשר נקנה אותם באמצעות החוש עם ההכפל הוא מבואר שהם צריכות אל החוש כאשר נקנם, ולא אל החוש לבד אבל אל הדמיון והכח הזוכר גם כן, כמו שהתבאר בספר המופת. ואולם ההקדמות הראשונות אשר לא נדע

בהם מתי תגיע לנו הידיעה בהם, כמו ההקדמה האומרת שהכל גדול מהחלק, ומה שנוהג מנהגה, הנה יתבאר בהם גם כן שהם מגיעות לנו באמצעות החוש ממה שאומר. וזה שכבר התבאר מטבע זה השכל ההיולאני שהוא משולל מכל הצורות, ולזה יחויב שלא יהיה עמו שום מושכל התחלה, אבל יהיו כלם נקנים לו· ולפי שכל מושכל נקנה יצטרך בו האדם לידיעה קודמת, כמו שהתבאר בספר המופת, הנה יחויב שיהיה זה המושכל מגיע לנו באמצעות השגה אחרת, ולא ימנע בזאת ההשגה אם שתהיה מההשגות המושכלות, או משאר ההשגות הנמצאות לנו, כאלו תאמר החוש והדמיון והמחשב וכח הזוכר. ושקר שתהיה מההשגות המושכלות, שאם היה הענין כן, היה המושכל הראשון צריך אל מושכל אחר, והיה מה שהונח ראשון בלתי ראשון· הנה אם כן לא ישאר אלא שתהיה זאת ההשגה אשר נקנה זה המושכל הראשון באמצעותה מההשגות האחרות אשר לנו. ולפי שההשגות האחרות אשר לנו הם אם חושיות, אם צריכות במציאותם אל החוש, וזה כי השגת החוש המשותף והדמיון והכח המחשב והזוכר הם כלן מתחרשות מההשגות החושיות, כמו שהתבאר בספר הנפש ובספר החוש והמוחש· הנה הוא מבואר שאלו המושכלות יגיעו לנו באמצעות החוש. אלא שלא נרע מתי הגיעו לנו, מפני שלא נצטרך בהגעה כמו אלו המושכלות אל ההשגות בחוש, אבל הכף שהרגשנו, דרך משל, בענין הכמות יתבאר לנו שהכל הוא יותר גדול מהחלק, וכן הענין בשאר ההקדמות הנוהגות מנהגה. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שכל מושכל הוא מגיע לאדם באמצעות הפעלות לחוש, והוא מה שהצענו תחלה. וכבר ישיגו גם כן הצורות ההיולאניות, במה שהם היולאניות, שההיינה מתרבות בהתרבות הנושאים, וזה מבואר בנפשו· וכן ימצא באלו המושכלות באופן מה, וזה יראה מפנים, ושכבר יראה באלו המושכלות שהם נסמכות אל דמיונות האישים המורגשים הנמצאים חוץ לנפש, ובזה יהיה המושכל אצלי, דרך משל, זולת המושכל אצל מי שקדמני, כי המושכל אצלי הוא נסמך אל האישים הנמצאים עתה, והמושכל אצלם היה נסמך אל האישים הנמצאים בזמנם.

ואולם איך יתבאר שאלו המושכלות הם נסמכות אל דמיונות האישים המורגשים הנמצאים חוץ לנפש, הנה לפי מה שאומר. וזה כי המושכל כבר יהיה צודק כשיהיה לו נושא חוץ לנפש יסמך המושכל אל צורתו המדומה, ומה שאין לו נושא חוץ לנפש יסמך עליו הכלל היה שקר, כמו הענין בעז איל ועזניה נפלאה. ובהיות הענין כן, הנה יראה באלו המושכלות שהמציאות אשר להם הוא מצד הסמכם אל דמיונות אישיהם.

וכבר יראה באופן אחר שבין אלו המושכלות הכלליות ודמיונות אישיהם הפרטיות סמיכות מה שבו הכללים נמצאים, כי היה הכללי אמנם המציאות לו במה שהוא כללי מצד הפרטי, כי הם מצטרפים, ומסגולות המצטרפים שכל אחד מהם יקנה המציאות אשר לו, אשר הוא בו מצטרף, מצד המצטרף לו. ואולם שהכללי מצטרף לפרטי הוא מבואר, כי אי אפשר שיהיה הכללי נמצא בעצמו כמו שהיה רואה אפלטון, כבר באר זה ארסטוטלוס במה שאחר הטבע׳ ואולם הכללי הוא מצטרף לפרטי במה שהוא כללי, כי הוא כולל לו ומקיף בו, ולזה יחויב שלא ימצא הכללי מה שלא ימצא הפרטי, כי הוא מחויב במצטרפים שימצאו יחד.

ומהם, שאם לא הונחו אלו המושכלות מהרבות בהתרבות נושאיהם, הנה יתחייבו מזה בטולים אין המלט מהם בשום פנים. — מהם, שכבר יתחייב לפי זאת ההנחה, שכאשר ישיג איש אחד מושכל מה, שישיגהו שאר האנשים, והיינה אם כן חכמות ארסטוטלוס, דרך משל, ידועות למי שלא למד אותם, וזה מבואר הבטול. ואולם שזה הבטול יתחייב מזאת ההנחה, הנה הוא מבואר לפי מה שאומר. וזה כי מפני שהמושכל הוא אחד במספר בכל האנשים לפי זאת ההנחה, כי היה בלתי מתרבה ברבוים, והיה מבואר מהאחד במספר שהוא בהכרח נמצא אם בכח ואם בפועל, ואי אפשר שימצא בכח ובפועל יחד׳ הנה הוא מבואר שאי אפשר לפי זאת ההנחה שיהיה המושכל אצל אחד מהאנשים מוסכל לאחר, שאם היה זה אפשר, היה האחד במספר נמצא בכח ובפעל יחד, וזה שקר. ואם אמר אומר שזה הבטול הוא בלתי מחויב, לפי שלא ימנע באחד במספר היותו נמצא בכח מצד ובפועל מצד אחר, ולזה לא ימנע שיהיה לאיש אחד בכח ולאיש אחר בפעל, כי הוא לאיש היודע בפעל בהקש אל הכח אשר לו, ולאיש הסכל בכח בהקש אל הכח אשר לסכל להשגת המושכלות שהוא זולת הכח אשר ליודע׳ אמרנו לו שזה מן הנרצה בעצמו, כי הכחות אשר הם כחות אל פועל אחד במספר הם אחד במספר, כי הכחות הם נגדיים מהפעולות אשר אליהם. ולזה אם היו הפעולות רבות במין, הנה הכחות אליהם רבים במין׳ ואם היו הפעולות רבות במספר, הנה הכחות אליהן רבים במספר׳ ואם היה הפועל אחד במספר, הנה הכח אליו אחד במספר. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאם היה הפועל אשר יהיה בשכל ההיולאני אחד במספר, והוא המושכל, שהוא מחויב שיהיה הכח אליו אחד במספר׳ ולפי שהכח הוא אחד במספר, הוא מבואר שאם היה המושכל לאחד מן האנשים מוסכל לאחר, שכבר יקרה בדבר האחד במספר שיהיה יחד נמצא בכח ובפעל מצד אחד, וזה מבואר הבטול. —

ומהם, שכבר יתחייב מזאת ההנחה ויתבאר בזה הבאור בעינו, שכאשר ישכח אחד מהאנשים מושכל מה, שישכחהו שאר האנשים היודעים אותו והבלתי יודעים אותו, וזה בתכלית הבטול והגנות. — ומהם, שכבר יתחייב מזאת ההנחה שלא יהיה בכאן למוד ולא שכחה. וזה שאם לא יהיו אלו המושכלות מתרבות בהתרבות נושאיהם, הנה הם נבדלות, כי הדבר ההיולאני ימצא מתרבה בהתרבות הנושאים במה שהוא היולאני· ואם היו נבדלות, הנה לא יהיה להם הויה והפסד, כי ההויה וההפסד כאשר ימצא לצורה, הוא מצד מה שהיא היולאנית, כמו שהתבאר בטבעיות· ואם לא היו להם הויה והפסד, הנה הם נמצאות בפועל תמיד, ולא יהיה בכאן למוד ולא שכחה, וזה בהכלית הבטול והגנות.

ואולם ההקדמה השנית מההקדמות אשר זכרנו אשר בנו עליהם זה הדעה, והיא האומרת שכל הווה נפסד, כבר התבאר אמותה לפי מה שיחשב בספר׳ השמים והעולם.

ואולם ההקדמה השלישית האומרת שהוא אפשר בשכל ההיולאני שישיג השכל הפועל, הנה ימצאו לה פנים מההראות. — מהם, כי מפני שיחס השכל אל המושכל, לפי דעת הפלוסוף, הוא יחס החוש אל המוחש, והיה הדבר מבואר מענין החוש שיש בו שלשה דברים, מקבל והוא האבר המרגיש, ומקובל והיא הצורה המגעת אל כח המרגיש מפני ההרגש, ומניע והוא המורגש הנמצא בפועל חוץ לנפש· הנה יתחייב שימצאו בשכל אלו השלשה, שכל מקבל והוא השכל ההיולאני, ומקובל והוא השכל הנקנה, ופועל והוא השכל הפועל. וכאשר הונח זה היחס אחד, והיה מבואר מענין הכח המרגיש שהוא יכול לקבל המורגש הנמצא חוץ לנפש בפעל· הנה ראוי שיהיה השכל ההיולאני יכול לקבל השכל הפועל. — ומהם, כי מפני שהשכל אשר בנו הוא משכיל מה שאינו בעצמו שכל, הנה מבואר שהוא יותר ראוי שיהיה משכיל מה שהוא בעצמותו שכל. — ומהם, כי מפני שהשכל הפועל הוא משים הצורות הדמיוניות מושכלות בפועל אחר שהיו מושכלות בכח, והיה מן המבואר שכל דבר שישים זולתו בתואר מה, שהוא יותר ראוי בתואר ההוא מהדבר אשר לו התואר ההוא בעבורו, והמשל שהאש ישים זולתו בתואר שיהיה מתחמם, והוא יותר ראוי בזה התואר מהדבר המחומם בסבת האש· הנה יתבאר מזה שהשכל הפועל הוא יותר ראוי שיהיה מושכל לנו מאלו הצורות הדמיוניות אשר שמם השכל הפועל בתואר שתהיינה מושכלות לנו. — ומהם, שהמושכלות אשר בכאן הם דעות בכח, מפני שהם דעות לדברים נמצאים בכח לאין תכלית, ר״ל שהם דעות לאישים שהם בלי תכלית ואינם נמצאים כי אם בכח, כי מה שיש לו תכלית

לא ימצא כי אם בכח, כמו שהתבאר בספר השמע. ולפי שהנמצא חוץ לנפש מאלו המושכלות נמצא בכח, והיה גדר המושכל האמתי שהוא נמצא חוץ לנפש על דמיון מה שהוא עליו בנפש׳ הוא מבואר שאלו המושכלות הם דעות בכח. ובהיות הענין כן, והיה מבואר שכל סוג שימצא לו מה שהוא בכח בסוג ההוא שהוא ישוב בהכרח אל מה שהוא בפועל בסוג ההוא, וכבר נמצא בשכל ההיולאני שהוא מתנועע מן הכח אל הפעל אל קניית המושכלות׳ הנה הוא בהכרח מתנועע אל מושכל שהוא בפעל. ולפי שהמושכל אשר בפעל הוא השכל הנפרד, כי היו אלו המושכלות אשר בכאן מושכלות לדעות בכח׳ הנה יהיה השכל ההיולאני כחיי על השגת השכל הנפרד. ואמנם קרה לו שיתנועע תחלה אל קניית מושכל הוא מושכל בכח, כמו שיקרה להרבה מהדברים הטבעיים שיקבלו השלמויות אשר הם כחיים עליהם באמצעות השלמויות האחרים׳ והמשל שהלחם, הוא חלק מהנזון בכח, יתנועע אל שיהיה חלק מהנזון בפעל בהשתנותו תחלה אל מה שהוא חלק מהנזון בכח, והוא הדם.

ואולם ההקדמה הרביעית מההקדמות אשר זכרנו אשר בנו עליהם דעתם, והיא ההקדמה האומרת שכאשר השכיל השכל ההיולאני השכל הפועל, ישוב נצחי׳ הנה לה אופן אחד מההראות. והוא, שלמה שהיה המושכל ממנו כשהשכיל השכל הפועל הוא בעינו הדבר שיקבלהו, הנה אין בכאן דבר מתחדש מפני זאת ההשגה שיתויב בו שיהיה נפסד מפני היותו מתחדש, אבל הוא השכל הפועל בעינו אשר הוא נצחי.

ואולם מה שאמר אותו בן סינא בזה המבוקש, הנה ימצא לו גם כן פנים מההראות. וזה שההקדמה הראשונה מן ההקדמות שזכרנו שבנה עליהם דעתו, והיא ההקדמה האומרת שהמושכלות אשר בכאן הם בלתי הוות ובלתי נפסדות, כבר יראה היותה צודקת מפנים. — מהם, שכבר יראה מענין צורות המושכלות שהם באדם על דרך נבדל למציאות הצורות ההיולאניות במה שימצאו בו, ורצוני בצורות ההיולאניות אם הצורות בעצמם כמו החום והקור ביסודות והמזג במתדמי החלקים והנפש הזנה בצמחים והמרגשת בבעלי חיים, או ההשגות שהם שלמויות לקצת הצורות ההיולאניות כמו הצורה המגעת מן ההרגש בכח החוש, מהדמיון בנפש המדמה. וזה כי אלו הצורות ההיולאניות כשנחקור בהם נמצא שמציאותם בנושאם הוא זולת מציאותם הרמוז אליו, והוא שמציאותם ההיולאני הוא זולת מציאותם המושכל, וזה מבואר בנפשו׳ וזה שהם אחד במספר מאשר הם מושכלות, ולא יתרבו ברבוי הנושאים אשר ימצאו בם, והם

מתרבים מאשר הם פרטיים ובהיולי, וזה דבר מהויה בצורות ההיולאניות במה שהם היולאניות. ואולם הצורות המושכלות הנה יראה כי מציאותם המושכל הוא עצם מציאותם הרמוז אליו בשכל ההיולאני. ובהיות הענין כן, רצוני שהמושכל מאלו הצורות הוא הנמצא מהם, והיה מה שזה דרכו צורה נבדלת, שאם היתה היולאניה היה מציאותה המושכל זולת הנמצא חוץ לנפש, כמו שקדם· הוא מבואר שכבר יראה מזה שאלו המושכלות הם נבדלות, ולזה יחויב שלא תהיינה הוות ולא נפסדות, כי ההויה וההפסד הוא לדבר המורכב מחמר וצורה מצד מה שהוא מורכב מחמר וצורה, כמו שהתבאר במה שאחר הטבע ובראשון משמע הטבעי. — ומהם, שכבר יובדלו אלו המושכלות משאר ההשגות הנפשיות, ששאר ההשגות הנפשיות ימצא להשגתם תכלית, וזה מחויב בהם מפני היותם היולאניות, ר״ל שהם לא ישפטו אלא על האיש הרמוז כמו שקדם· ואולם השגת אלו המושכלות היא בלי תכלית, ר״ל שהם ישפטו על כל איש מהכלל ההוא שימצא בכל עת מהעתים. וזה ממה שיראה ממנו שאין אלו המושכלות נמצאות בנו מציאות היולאני, ויחויב בם מפני זה, כמו שקדם, שתהיינה בלתי הוות ובלתי נפסדות.

ומהם, שכבר יוחד גם כן זאת ההשגה השכלית מבין שאר ההשגות הנפשיות, שההשגה בה והמושג והמשיג הוא דבר אחד בעינו. ואולם שההשגה בה והמושג דבר אחד בעינו הוא מבואר· וזה כי ההשגה בה הוא הטבע הכולל הנמצא לדבר דבר, וכן הענין במושג בה· ולפי שהטבע הכולל לא יתרבה ולא ימנה בו מספר, הוא מבואר שההשגה בה הוא המושג בעינו. ואולם שההשגה בה הוא המשיג בעינו הוא מבואר ממה שאומר. וזה שאין השכל הנקנה דבר זולת מה שישיג מאלו המושכלות, כי השכל ההיולאני כבר התבאר מענינו שאינו כי אם הכנה לבד. והנה לא ימצא הענין בשאר ההשגות כן, וזה שהצורה אשר יקנה הכח הרואה מהשגתו המראה, דרך משל, איננה כח הרואה בעינו, ואין גם כן הצורה ההיא היא המראה אשר לדבר המוחש חוץ לנפש. וזה ממה שיראה ממנו שאין אלו המושכלות היולאניות, שאם היו היולאניות, לא היה אפשר בהשגה הזאת שיהיה ההשגה והמושג והמשיג בה דבר אחד במספר, כי זאת היא מהסגולות המיוחדות למשיגים הנבדלים במה שהם נבדלים· וכאשר התבאר שאינן היולאניות, הנה הוא מבואר שהוא מחויב שתהיינה בלתי הוות ובלתי נפסדות, כמו שקדם. — ומהם, שכבר יוחדו אלו המושכלות מבין שאר ההשגות הנפשיות, שהשגתם לא תהיה בהפעלות, ואולם שאר ההשגות הנפשיות תהיינה בהפעלות מה. והמשל שהחוש יקרה לו שישתנה שנוי מה בקבלו

המוחש, ולזה כאשר ראינו מוחש חזק ואחר כן נטינו ממנו, לא נוכל מיד שנראה מה שהוא יותר חלוש, וזה מחויב בהם מפני היות השגתם היולאנית, וזה כי מפני זה יחויב שתהיה להשגתם כלי גופיי יקבלוהו באמצעיתו, ולפי שהצורה המגעת מההשגה תרשם בכלי הגופיי רושם מה, יקרה להם זה׃ ואולם המושכלות הם בהפך זה, רצוני שכאשר השכלנו מושכל חזק ונטינו ממנו אל מושכל קל ממנו, הנה נשיגהו בקלות יותר. וזה ממה שיראה שזאת ההשגה אינה היולאנית, ויחויב מזה במושכלות אשר תשיגם שלא תהיינה הוות ולא נפסדות, כמו שקדם.

ומהם, שכבר ייוחדו אלו המושכלות מבין שאר ההשגות הנפשיות, שהשגתם התוסף בעת הזקנה, ואולם שאר ההשגות הנפשיות הם בהפך זה. וזה אמנם קרה להם מפני היותם היולאניות, כי מפני זה יחויב שיהיה לכחות המקבלות אלו ההשגות כלים גופיים יקבלו אלו ההשגות באמצעותם׃ ולפי שהכלים הגופיים יחלשו בעת הזקנה, היה מתחייב זה שתהיה השגתם חלושה בעת ההיא, לא מפני הצורה אשר לכלים הגופיים, כמו שאמרנו במה שקדם, כי הצורה לא תחלש בעצמותה. וזה ממה שיראה ממנו שאין אלו המושכלות היולאניות, שאם היו היולאניות, היה מחויב שתחלש השגתם בעת הזקנה, כמו הענין בשאר ההשגות הנפשיות׃ וכאשר התבאר שאינן היולאניות, הוא מבואר שהוא מחויב בהם שלא תהיינה הוות ולא נפסדות, כמו שקדם.

ואולם ההקדמה השניה מההקדמות שזכרנו שבנה עליהם אבן סינא דעתו, והיא ההקדמה האומרת שהשכל ההיולאני בלתי הווה ולא נפסד׃ הנה כבר זכרנו הטענות המקיימות אותה במה שקדם, והם הטענות שזכרנו שאפשר שיקויים בהם דעת תמסטיוס בשכל ההיולאני, וכבר בארנו במה שקדם שלא יחויב מאלו הטענות שיהיה השכל ההיולאני בלתי הווה.

ואולם מה שאמר אותו אבונצר בזה המבוקש ימצא לו גם כן פנים מההראות. וזה שההקדמה הראשונה מההקדמות אשר זכרנו שבנה עליהם דעתו, והיא האומרת בשכל ההיולאני שהוא הווה, כבר התבאר אמותה במה שאין ספק בו ממה שאמרנו בטענה השנית מהטענות אשר זכרנו שאפשר שיקויים בהם דעת אלכסנדר. ואולם ההקדמה השנית מההקדמות אשר זכרנו שבנה עליהם אבונצר דעתו, והיא אשר אמר בה שאי אפשר שיתאחד השכל ההיולאני בשכל הפועל, כבר ימצא לה פנים מההראות. — מהם, שאם היה אפשר זה, היה העלול שב עלתו, וזהבלתי אפשר, כי אלו המציאויות הם מקבלים, כי הם מצטרפים. — ומהם, שאם היה אפשר זה, היה מה שאי אפשר שיהיה נצחי נצחי. וזה שהשכל ההיולאני,

מפני שהוא הווה, כבר יחוייב בו שיהיה נפסד׳ ואם היה משיג השכל הפועל, ישוב הוא הוא, ויהיה בלתי אפשר בו ההפסד, וזה בלתי אפשר.

פרק עשירי

נבאר בו שהשכל הנקנה הוא נצחי.

ואחר שכבר זכרנו דעות הקודמים בזאת השאלה והטענות המקיימות דעת דעת מהם, ראוי שנעיין באלו הטענות אם קויים בהם מה שיקיימו אותו קיום אמתי אם לאו. ולפי שקרה באלו הטענות המקיימות דעת דעת מאלו הדעות שתהיינה מבטלות הדעת אשר הוא מקבילו, ראוי שנעיין אם יבוטל בהם הדעת שיבטלהו בטול אמתי אם לא.

ונאמר שהוא מבואר שהטענה הראשונה מהטענות שזכרנוהמקיימות שאלו המושכלות אשר יקנם השכל ההיולאני הוות ומתחדשות בו, כבר יקוים בה קיום אמתי שאלו המושכלות מתחדשות בו, ולא יחויב מהטענה ההיא שתהיינה הוות בעצמותם, וזה מבואר בנפשו ממה שזכרנו בטענה ההיא. והוא מבואר שלא יחויב גם כן שתהיינה הוות בעצמותם מפני מה שהתבאר בטענה ההיא שאלו המושכלות מתחדשות בשכל ההיולאני ונמצאות בו בפועל אחר שהיו נמצאות בו בכח׳ וזה כי אין כל מה שיתחדש לו יחס מה לדבר מה, מתחדש בעצמותו, והמשל שהשמש התחדש לו קורבה אלינו בעת הקיץ, ולא יחויב מפני זה שיהיה מתחדש בעצמותו. וכאשר היה זה כן, הוא מבואר שיש לאומר שיאמר שאלו המושכלות הם נמצאות בפעל תמיד, ואולם יקרה להם שיקבלם השכל ההיולאני בעת מן העתים לא בצד שיהיה להם מציאות בו זולת המציאות אשר הוא להם בנפשם, על האופן שתהיה ההשגה ההיולאנית, והיא השגת ההוש ומה שינהג מנהגה, זולת המושג ההיולאני הנמצא חוץ לנפש. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא יבוטל בזאת הטענה דעת מאלו הדעות השלש אשר זכרנו לקודמים בזאת השאלה, ואולם יבוטל בה בטול אמתי דעת אפלטון במה שהיה אומר שאלו המושכלות הם תמיד בשכל ההיולאני בפעל. ואולם מה שחייבו בטענה השנית מאלו הטענות מאלו המושכלות שתהיינה מתחדשות בעצמותם, לפי שהמושכל מהם אינו מה שהוא נמצא חוץ לנפש בעינו׳ הנה נבאר שאינו מחויב על כל פנים. וזה שהם טענו, לאמת שהמושכל מהם אינו מה שהוא נמצא חוץ לנפש, שלש טענות׳ האחת שהמושכלות הם כלליות ואין הכללי נמצא חוץ לנפש כי אם בכח׳ והשנית שהמושכלות הם למהות ולטבע הכולל, והטבע הכולל איננו נמצא בפרטים הנמצאים חוץ לנפש

כי אם בכח· והשלישית שהנמצא מהם חוץ לנפש איננו שכל, ואלו המושכלות הם שכל.

ואולם הטענה הראשונה מאלו הטענות יראה היותה בלתי צודקת מפנים. — מהם, כי כבר התבאר שאלו המושכלות נמצאות חוץ לנפש בפעל בנפש השכל הפועל, ולזה תהיינה נמצאות חוץ לנפש במציאות המושכל, ואם אינם נמצאים חוץ לנפש במציאות המוחש· וכאשר היו נמצאות חוץ לנפש במציאות המושכל, הנה לא תחויב שתהיינה מתחדשות בעצמותם מפני התחדשם בשכל ההיולאני, אם לא התבאר תחלה שיש להם מציאות בשכל ההיולאני זולת המציאות אשר להם בנפש השכל הפועל, וזה ממה שלא יתבאר מזאת הטענה ולא משאר הטענות האלה. ולזה תבוטלנה כל אלו השלש טענות בזה האופן, אלא שהוא בטול יותר מיוחד לטענה השלישית מאלו הטענות, וזה כי בזה האופן יתבאר שאלו המושכלות הם בעצמם שכל חוץ לנפש בנפש השכל הפועל, והוא הפך מה שהונח בזה. — ומהם, שהוא בלתי מחויב במושכלות שתהיינה כלליות ומקיפות באישים בלתי בעלי תכלית כמו שהניחו בזאת הטענה, וזה מבואר בדברים שלא ימצא מהם כי אם איש אחד, כמו הענין בגרמים השמימיים ובמה שינהג מנהגם. ואם אמרו שהמושכל באלו הדברים הוא הנמצא, יחויב להם שתהיינה קצת אלו המושכלות מתחדשות בעצמותם, והם המושכלות הכלליות, וקצתם בלתי מתחדשות, והם המושכלות אשר תהיינה בדברים שלא ימצא מהם כי אם איש אחד· וזה סותר מה שהניחו מענין אלו המושכלות, כי הם אמרו שהם כלן מתחדשות בעצמותן, ולזה חייבו שתהיינה נפסדות. — ומהם, שכבר התבאר שאין אלו המושכלות כלליות· וזה שאם היו כלליות, הנה לא תמנע היות ההשגה לשכל ההיולאני בהם מחלוקה, אם שתהיה בצד שהכללי בו אחד, והוא הצד אשר בו הוא מקיף וכולל כל האישים הנמצאים תחתיו, או שתהיה בצד שהכללי בו רבים, ר"ל שישיג האישים אשר הם בלי תכלית. ואולם שתהיה לשכל ההיולאני השגה בו בצד שהוא בו רבים הוא בלתי אפשר, כי אין לשכל ציור באיש במה שהוא איש, ולזה אי אפשר בו שישיג הרבוי, כל שכן בו שישיג מהם רבוי בלתי תכליתי, כי מה שהוא בלתי תכלית אי אפשר הדריכה אל השגתו מצד אשר הוא בו בלתי תכליה, וזה מבואר בנפשו. ואין לאומר שיאמר שכבר ישיג השכל החלוקה בשעורים שהם לבלתי תכלית, ולזה לא ימנע השיגו הרבוי הבלתי תכליתי· וזה שהשכל לא ישיג השעורים חלוקים בלתי בעלי תכלית, אבל ישיג בו שהוא מתחלק אל מה שיתחלק, ולזה לא יהיה תכלית להחלק· וכן היה אפשר

שישיג שהתהוות האישים המוחשים הוא שומר הכח, ולזה לא תכלה ההויה, ואולם שישיג האישים אשר הם בלי תכלית הוא מבואר ההמנע. וכן אומר שהוא מבואר שהוא בלתי אפשר שיהיה לשכל ההיולאני השגה בכללי בצד אשר הוא בו אחד, והוא הצד אשר הוא בו מין או סגלה. וזה שהכללי מפני שהוא מצטרף אל האישים אשר הוא מקיף בהם וכוללם, והיה מבואר ממה שקדם שאי אפשר לשכל ההיולאני שישיג האישים במה שהם אישים, והוא הצד אשר בו מצטרפים, הנה הוא גם כן בלתי אפשר שישיג השכל ההיולאני הכללי במה שהוא כללי· וזה כי מי שאי אפשר בו שישיג אחד מהמצטרפים לא התכן לו השגת האחר בשום פנים, כי המצטרפים ימצא כל אחד מהם בגדר חבירו, ולזה לא יצוייר האחד מהם למי שלא יצויר השני, והמשל כי מי שלא ידע מה הוא הכפל לא ישיג היות הדבר האחד מחציתו. ובהיות הענין כן, רצוני שאם היה שתהיינה אלו המושכלות כלליות, הנה היתה ההשגה בם לשכל ההיולאני אם בצד שהכללי בה אחד, אם בצד שהכללי בה רבים, כי אין בכאן צד שלישי. והיה שכבר התבאר שאי אפשר שתהיה לשכל ההיולאני השגה בכללי באחד מאלו האופנים, הנה יתחייב שלא ההיינה המושכלות אשר ישיגם כלליות, והוא הפך מה שהונח בזאת הטענה· ואולם השגת השכל ההיולאני הוא לאיש לא במה שהוא איש מה, אבל במה שהוא איזה איש הזרמן, וזה דבר נמצא חוץ לנפש בפעל, ר״ל האיש. וכבר יתבאר זה בשלמות במה שאחר זה, רצוני שהמושכלות הם לאיש במה שהוא איזה איש הזרמן. — ומהם, שכבר יראה שאין אלו המושכלות כלליות בחקירה וחפוש. וזה שהמושכל הוא אם ציור אם אמות. ואולם הציור, והם הגדרים, הוא מבואר שאינו לכללי, שאם היה לכללי, היה לו אם במה שהוא אחד, אם במה שהוא רבים· ואיך שיהיה, יחויב אם הונח הענין כן, שלא יהיה הגדר מוריע מהות האיש האחד, כי האיש האחד הוא זולת הכולל המקיף בו, והוא גם כן זולת האישים הרבים, ולזה היה בלתי אפשר שתדבק בו גדר הכולל, כי הדברים המתחלפים גדריהם מתחלפים. ובכלל הנה כמו שגדר הבית לא יתדבק על הלבנה וגדר העשרה לא יתדבק על השנים, כן היה בלתי אפשר שיתדבק הגדר על האיש לפי זאת ההנחה, וזה מבואר בנפשו· ואולם הגדר מבואר מענינו שהוא מודיע מהות כל אחד מהאנשים אשר יתדבק בהם זה הגדר, הנה אם כן הוא מבואר שהגדר אינו לכללי. ועוד שאם היה הגדר לכולל, הנה יחויב שיהיה לו בצד שהוא בו אחד, כי לא יראה בגדר רבוי, וזה שלא יאמר בגדר האדם שהוא חייב מדברים, אבל

יאמר שהוא חי מדבר, ולזה יראה שהגדר הוא לנגדר אחד. ובהיות הענין כן, הנה כאשר יתבאר שאי אפשר שיהיה הגדר לכולל בצד שהוא בו אחד, יתבאר שאי אפשר שיהיה הגדר לכולל במוחלט.

ונאמר שהוא בלתי אפשר שיהיה הגדר לכולל בצד שהוא כולל ומקיף, והוא הצד אשר הוא סוג או מין. וזה שאלו היה הגדר לכללי, והוא הסוג או המין, הנה מפני שהוא מזה הצד מצטרף, הנה יחויב שיהיה זה ההצטרפות לקוח בגדר, ר"ל ההקפה על מה שיקיף בו, כמו שנקח בגדר העבר ההצטרפות אשר בינו ובין האדון, וזה דבר בלתי אפשר בגדרים. ועוד שהוא מבואר שכל אחד מחלקי הגדר נשואים על הנגדר בחיוב׃ ואם היה הגדר לכולל, יקרה מזה שיהיה המין הוא סוגו, וזה בתכלית הבטול. וזה שהאדם מפני שהוא חי מדבר, הנה יצדק על האדם שהוא חי, ויהיה המין הוא סוגו. וכבר יקרה מזה גם כן שיהיה המין האחרון הוא סוג הסוגים׃ וזה שהאדם מפני שהוא חי והיה גדר החי שהוא נזון מרגיש, הנה יהיה האדם נזון׃ ולפי שהיה גדר הנזון שהוא גשם צומח, הנה יחויב שיהיה האדם הוא גשם, ובזה ימשך הענין עד שיהיה האדם שהוא מין אחרון הוא סוג הסוגים, וזה בתכלית הבטול והגנות. ואולם האמות הוא גם כן מחויב שלא יהיה לכללי. וזה כי אין לאמות כי אם משפט על מה שיצוייר, ולזה היה הציור קודם האמות׃ ובהיות הענין כן, והיה שכבר התבאר שאין הציור לכללי, הנה הוא מבואר שאין האמות לכללי. ועוד כי הגזרה הכוללת מבואר מענינה שאינה שופטת אל הכללי במה שהוא כולל ומקיף, לפי שהנושא אשר היא שופטת עליו אינו מורה על הכולל במה שהוא נושא ומקיף. וזה שאם היה הנושא בה מורה על הכולל במה שהוא כולל, הנה כבר יונח בה מתרבה מה שהוא בלתי מתרבה, והמשל שאמרנו כל אדם מדבר מורה על רבוי באדם, ולזה הושמה זאת הגזרה תיבת כל׃ ואם היה המובן באדם המין, הנה יושם בה זה המין מתרבה, והוא מבואר שהמין איננו מתרבה ולא ימצאו שנים במספר, ולזה הוא מבואר בגזרה הכוללת שאין הנושא בה כולל ומקיף, ובזה יחויב שיהיה הענין בגזרה הסתמית, כי אין החומה משנה הוראת הנושא, וזה מבואר בנפשו.

וגם כן הנה אם נניח הגזרה הכוללת שופטת על הכללי במה שהוא כללי ומקיף, כבר יתחייב מזה שקרים רבים. — מהם, שכבר יחויב מזאת ההנחה שלא תבוטל הגזרה הכוללת מפני כזבה בכל אחד מהאישים, לפי שהכולל הוא זולת האיש, ולא יחויב כשכזבה באיש שתכזב בכולל. וזה שכבר יתכן שיצדק בכולל מה שיכזב באחד מחלקיו, והמשל שכבר יצדק בראובן שהוא אדם ואף על פי שאין אחד מחלקיו

אדם. וזה מבואר הבטול והגנות, וזה שהוא מבואר שהגזרה הכוללת תבוטל מפני כזבה באיש אחד, כל שכן אם כזבה בכל אחר מהאישים. — ומהם, שכבר יתחייב מזאת ההנחה שלא תהיה הגזרה הכוללת צודקת בעת מן העתים. שאם היתה צודקת, היה מחויב שתמצא חוץ לנפש כפי מה שהיא בשכל, כי זה הוא גדר הצודק· והוא מבואר שלפי זאת ההנחה הוא בלתי אפשר שתמצא זאת הגזרה צודקת חוץ לנפש, כי היא שופטת על הכללי, והכללי אינו נמצא חוץ לנפש במה שהוא כולל ומקיף, ואמנם מה שימצא חוץ לנפש הם האישים, וזאת הגזרה אינה שופטת עליהם לפי זאת ההנחה, כמו שהמשפט על העשרה לא יהיה משפט על השנים שהם חלק מהם, והמשפט על הבית לא יהיה משפט על הלבנה אשר היא חלק מהבית· וזה מבואר הבטול, כי הגזרה הכוללת האמתית מבואר מענינה שהיא כבר תמצא בו צודקת בכל עת מהעתים, כאמרנו כל חי מרגיש, כי זה המאמר צודק תמיד באיזה בעל חי שימצא. — ומהם, שכבר יתחייב מזאת ההנחה שתכזבנה כל התמונות הלמודיות המבארות בדבר שהוא שוה לדבר, או יותר קטן, או יותר גדול· והמשל שאמרנו במשולש שזויותיו שוות לשתי נצבות, הנה אם רצונו בזה המשולש הכולל המקיף בכל האישים בלי תכלית, היה זה המאמר כוזב, כי זויותיו הם בלי תכלית, אי אפשר בהם שתהיינה שוות לשתי נצבות. ואם אמר אומר שהכונה בזויות הנצבות הזויות הנצבות הכוללות כל הזויות הנצבות האישיות, הנה הם גם כן בלי תכלית, ויקרה מזה שיהיה מה שאין תכלית לו שוה למה שאין תכלית לו, וזה שקר, כי השווי בדבר הוא מצד התכלית. ועוד כי מפני שזויותיו שוות לשתי נצבות, הנה הן כפל הזויה הנצבת הכוללת אשר היא בלי תכלית, ויהיה מה שאין תכלית לו כפל למה שאין תכלית לו, וזה מבואר הבטול והגנות. ובזה יתבאר שהרי תכזבנה התמונות המבארות בדבר שהוא יותר קטן מדבר או יותר גדול, כי אי אפשר שיאמר בדבר שהוא יותר קטן מדבר או יותר גדול, אם לא היה אחד מהם בעל תכלית או שניהם· וכשהיה הנושא כולל ומקיף, היה מחויב שיהיה גם כן הנשוא כולל ומקיף, שאם היה הנשוא אישיי, הנה יקרה מזה שיהיה הכולל הוא האישיי, וזה מבואר בגזרות המחייבות לנשוא בנושא· וכשהיו הנושא והנשוא כוללים ומקיפים, היה כל אחד מהם בלתי בעל תכלית, ולא יתכן שיהיה האחד מהם יותר קטן מהשני או יותר גדול ממנו. — ומהם, שכבר יתחייב מזאת ההנחה שימצאו בכאן כחות והכנות בלתי יוצאים לפעל בעת מה מן העתים. וזה שהרבה מן הנשואים בגזרות הכוללות הם הבדלים לנושאים, וקצת ההבדלים הם כחות והכנות, כאמרנו באדם

שהוא מדבר, ובחי שהוא מרגיש· ואם היה המשפט בכמו אלו הגזרות לכולל במה שהוא כולל ומקיף, היו אלו ההכנות בלתי יוצאת לפעל בעת מהעתים, כי החי הכולל, דרך משל, לא ימצא לו ההרגש בפעל בעת מהעתים· וזה מבואר הבטול, כי כבר התבאר בספר השמים והעולם שהוא מחויב בכל כח שיצא לפעל בעת מה. — ומהם, שאם היו אלו הנושאים והנשואים אשר בגזרות האלו כוללים ומקיפים כמו שהוא מחויב מזאת ההנחה, היה נשיאות הסוג על המין כזב, כי המין לא יהיה סוגו, ולזה יהיה, דרך משל, אמרנו באדם שהוא חי כזב, וזה מבואר הבטול. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהגזרה הכוללת אינה שופטת על הכולל במה שהוא כולל ומקיף, והוא הצד אשר הוא בו אחד. ונאמר גם כן שהיא אינה שופטת על הכולל בצד שהוא רבים על שתהיה משפט אחד על אלו הרבים יחד· וזה מבואר ממה שבארנו ממנו שהגזרה הכוללת אינה שופטת על הכללי במה שהוא כללי ומקיף, כי כל השקרים אשר התחייבו מההנחה ההיא יתחייבו לפי זאת ההנחה, זולת השקר הראשון שזכרנו, והוא שאם היה הנושא מורה על הכולל בגזרה הכוללת, הנה כבר יונח בה מתרבה מה שאינו מתרבה, שהוא מבואר שלזאת ההנחה לא יתחייב זה השקר, כי הנושא כבר יורה על האיש לפי זאת ההנחה, והחומה תכלול כל האישים יחד.

ואולם שאר השקרים אשר מנינו שהם מתחייבים לפי ההנחה ההיא, הם מתחייבים גם כן לפי זאת ההנחה, והוא מבואר במעט עיון. והנה נבאר זה באחד מהם, כדי שיתבאר למעיין בדברינו איך יחוייבו אלו הבטולים מזאת ההנחה. שכבר יחויב מזאת ההנחה שלא תבטל הגזרה הכוללת מפני כזבה בכל אחד מהאישים, וזה שהיא שופטת עליהם יחד, ולא יחויב שיצדק באחד מהם מה שיצדק בכל האישים המחוברים· ובזה האופן בעינו יתבאר שכבר יתחייבו שאר הבטולים ההם מזאת ההנחה. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאין הגזרה הכוללת שופטת על הכלל, לא בצד שהוא בו אחד ולא בצד אשר הוא רבים, על שתשפט עליהם משפט אחד יחד· ולזה יחויב, אם היתה הגזרה הכוללת שופטת על הכולל, שתשפט עליו במה שהוא רבים, על שהוא משפט על אחד אחד מהם. וזה שלא ימנע הענין בגזרה הכוללת, אם היתה שופטת על הכולל, מחלוקה, אם שתהיה שופטת על הכולל במה שהוא אחד ומקיף, או בצד שהוא בו רבים. ואם היתה שופטת עליו בצד שהוא רבים, הנה יחוייב אם שתשפט עליהם יחד משפט אחד, או שתהיה שופטת על חלק חלק מהם. וכבר התבאר שהיא בלתי שופטת על הכולל במה שהוא אחד ומקיף ולא בצד שהוא בו רבים על שתהיה

שופטת על אלו הרבים יחד משפט אחד, הנה לא ישאר אלא שתהיה שופטת על חלק חלק מהם· ולפי שאין בכאן לאלו הרבים חלק מוגבל יתכן שתשפט עליו זולת האיש, הנה יחויב שתהיה שופטת על כל איש ואיש מהם. ואולם שאין לאלו הרבים חלק מוגבל יתכן שתשפט עליו זולת האיש הוא מבואר בגזרות שנושאם הוא מין אחרון, כאמרנו כל אדם מדבר, כי אין בכאן לאישי האדם כלים מוגבלים נחלקים קצתם מקצתן יתכן שיאמר בהם שהמשפט יהיה על כלל כלל מהם יחד, עם שהוא מבואר בנפשו שאמרנו כל אדם מדבר הרצון בו שכל אחד מאישי האדם הוא מדבר. וכאשר היה בגזרות אשר נושאם מין אחרון, הוא מבואר שכן יהיה הענין בשאר הגזרות. ווה שהגזרות שנושאם סוג אם הנתנו שההיינה שופטות על חלק חלק מהסוג, ויהיה החלק ההוא כלל אחד מהכללים המוגבלים אשר יחלק עליהם, כאלו תאמר מין אחד מהמינים אשר יכללם הסוג ההוא· הנה התחייבו מזאת ההנחה השקרים הקודמים אשר חויבו מהנחה הגזרה הכוללת שופטת על הכללי במה שהוא רבים יחד משפט אחד, ווה מבואר בנפשו. וכאשר התישב שהוא מחויב בגזרה הכוללת שתהיה שופטת על כל איש ואיש מהאישים הנכללים בה, הנה נבאר שהמושכלות הכוללות האמתיות הם נמצאות תמיד חוץ לנפש כפי מה שהם בנפש· והוא הפך מה שחייבו בזאת הטענה אשר אנחנו חוקרים בה, ווה שאין הגזרה שופטת על מציאות הנושא, כי היא אמנם השפט על מציאות הנשוא לנושא כאשר ימצא, או על שוללותו ממנו, ווה מבואר בנפשו. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהיא נמצאת חוץ לנפש כמו מה שהוא בנפש. ווה שכל איש שימצא חוץ לנפש מהאישים הכוללים בזאת הגזרה ימצא ענינו עם הנושא כפי מה ששפטה עליו הגזרה ההיא, ובזה האופן תמצא זאת הגזרה צודקת תמיד חוץ לנפש. והנה ימצא ענינה באמת כמו הענין במציאות אשר הוא חוץ לנפש· ווה שכאשר היתה צודקת על האישים הנמצאים חוץ לנפש, הנה ישאר לה כח על שתצדק על אישים אחרים, ווה לאין תכליה· וכן הענין במציאות אשר הוא חוץ לנפש לאישים, רצוני שכאשר ימצא מהם אישים מה, הנה ישאר כח שימצאו אישים אחרים, ווה לאין תכלית.

ואם אמר אומר שכבר יתהלף המושכל בגזרה הכוללת לנמצא חוץ לנפש ממנו, לפי שהוא שופט יחד על אחד אחד מהאישים הנמצאים לבלתי תכלית, והנמצא מהם חוץ לנפש הוא בעל התכליה· אמרנו לו שהוא אינו שופט מצד טבע המושכל על רבוי אישיי כלל, כי אין אצל המושכל ציור באיש מצד יהיה בו אפשר הרבוי, ווה כי הוא אמנם

ישיגהו מצד שהוא איזה איש הזדמן, לא מצד שהוא זה האיש, ואולם קרה זה בגזרה הכוללת שתורה על רבוי מה להיותה מורכבת מהשכל והחוש, כמו שבאר הפלוסוף בספר הנפש. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאין אצל המושכל במה שהוא מושכל משפט על אחד אחד מהאישים לבלתי תכלית, אבל הוא שופט על איש אחד לבד במה שהוא איזה איש הזדמן, וזה דבר כבר ימצא חוץ לנפש. ועוד שכבר היה לזה הספק אופן מה מההראות, אלו היתה הגזרה שופטת באלו האישים שאין תכלית להם שימצאו יחד· אבל היא אינה שופטת כלל שימצאו, כמו שקדם, כל שכן שאינה שופטת שימצאו יחד, אבל היא שופטת שכל איש שימצא מהם ימצא הנשוא מחובר עמו בחיוב אם היתה הגזרה מחייבת, או בשוללות אם היתה הגזרה שוללת, וזה ימצא צודק תמיד חוץ לנפש. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שצד היות המשפט בזאת הגזרה בלי תכלית הוא דבק למציאות. אשר הוא חוץ לנפש שהוא לבלתי תכלית. ואם אמר אומר שכבר יתחלף המושכל בגזרה הכוללת לנמצא ממנו חוץ לנפש, לפי שעם המושכל ציור כל האישים אשר הוא שופט עליהם יחד, והם אינם נמצאים יחד חוץ לנפש· אמרנו לו שזה בלתי צודק, כי אי אפשר שיהיה אצל המושכל, במה שהוא מושכל ברבוי האישיי, ציור כלל, כמו שקדם.

וכאשר התישב זה, רצוני שכל מושכל הוא אם ציורי ואם אמותי, והיה שכבר התבאר שאין אחד מהם כללי, אבל הוא לאיש במה שהוא איזה איש הזדמן· הוא מבואר שמה שאמרנו במושכלות שהם כלליות הוא שקר. וככר בארנו גם כן שלא יחויב מפני הכללות הנמצא באופן מה בגזרה הכוללת שיהיה המושכל זולת הנמצא, והוא סותר מה שחייבו אותו מזאת הטענה. והנה מפני שהמושכל הוא לאיש במה שהוא איזה איש הזדמן, היה שנקנה המושכל מהחוש עם ההשנות, וזה בשיפשיט השכל מהאיש המוחש המשיגים ההיולאניים אשר השיג אותם בעבורם ההתרבות.

ואולם הטענה השנית מאלו הטענות, והיא אשר אמרו בה שהמושכלות הם לטבע הכולל, והטבע הכולל אינו נמצא באישים חוץ לנפש כי אם בכח, ולזה חייבו שהמושכל הוא זולת הנמצא, היא גם כן בלתי צודקת. כי הוא מחויב שיהיה הטבע נמצא בפעל בכל אחד מהאישים אשר זה הטבע משותף להם· כי זה הטבע הכולל הוא גדר או חלק גדר, והגדר מודיע מהות האיש על שהוא עצמותו, והעצמות נמצא בכל העצמות בפעל לא בכח, שאם לא היה הענין כן, היה הדבר הוא עצמו בכח לבד, ויהיה מזה שיהיה הדבר מקביל עצמו, כי הכח והפעל הם סותרים,

וזה בתכלית הבטול והגנות· ולזה הוא מבואר שהטבע הכולל נמצא בפעל בכל אחד מהאישים אשר זה הטבע משותף להם· ובכלל הנה כמו שהמראה נמצא בפעל בבעל המראה ואף על פי שהוא מעורב בו עם דברים אחרים, ר"ל שכבר ימצאו לו באיש ואיש מהאישים מקרים דבקים עמו. ועוד שהטבע הכולל הוא המהות אשר לו, והמהות משים הדבר בעל המהות נמצא בפעל, ר"ל שכבר יאמר בו שהוא נמצא בפעל מפני המהות אשר לו· והוא מבואר שהמשים זולתו בתואר מה מפני דבר מה, הנה הדבר ההוא יותר ראוי בתאר ההוא מהדבר אשר לו ההאר ההוא בעבורו, והמשל שאם היה העין משים סקראט בתאר שיהיה רואה, הנה העין יותר ראוי בשיתואר בשהוא רואה מסקראט· ובהיות הענין כן, הנה המהות יותר ראוי בשם המציאות אשר בפעל מהמהות הדבק עם המקרים והמשיגים אשר היה בהם האיש פרטי, וזה הפך מה שנאמר בזאת הטענה. ועוד שכל הדברים הנמצאים באיש מהמשיגים והמקרים אשר היה בהם פרטי הם נמצאים בו בפעל מפני מציאותם במהות, ולזה יחוייב שיהיה המהות יותר ראוי בשם המציאות מאלו המשיגים והמקרים. וזה דבר כבר ביארו הפלוסוף, ולזה אמר שהנמצא יאמר החלה על העצם, וכאשר יאמר על המקרים כבר יאמר עליהם באחור מפני מציאותם בעצם. ובהיות הענין כן, הנה הוא מבואר שהוא מחויב שיהיה המהות נמצא בבעל המהות בפעל.

ואולם הטענה השלישית, והיא אשר אמרו בה שהנמצא מאלו המושכלות חוץ לנפש איננו שכל, והם בשכל ההיולאני שכל, ולזה חייבו שהנמצא מהם חוץ לנפש הוא זולת המושכל, כבר התבאר במה שקדם שהיא בלתי צודקת, וזה כי כבר התבאר שהנמצא באלו המושכלות שתהיינה מתחדשות בעצמותם מפני התחדשם בשכל ההיולאני. ואולם מה שחייבו בטענה השלישית מאלו הטענות שתהיינה אלו המושכלות היולאניות לא נבדלות, הוא גם כן בלתי מחויב מהצד שחייבו אותו ממנו. וזה שהם טענו בזה שתי טענות, האחת היא שחדוש אלו המושכלות בשכל ההיולי הוא נמשך לשנוי בעצמות, כמו הענין בצורות ההיולאניות, והשנית שהם מתרבות ברבוי הנושאים. ואולם הטענה הראשונה הוא מבואר במעט עיון שהיא בלתי צודקת. וזה כי הצורות ההיולאניות ימצא חדושם נמשך לשנוי מה בעצמות, והם נמצאות מפני זה בתכף השנוי ההוא, והמשל כי הצורה המגעת מהמראה בכח הרואה אמנם התחדש תכף אחר שהתפעל העין מהמראה, ר"ל אחר שנרשם המראה בעין, וכן ימצא הענין בשאר הצורות ההיולאניות· ואולם אלו המושכלות לא ימצא חדושם בשכל ההיולאני נמשך לשנוי

במקרה, ר"ל מצד שהם צריכות במציאותם בו אל דבר הוא נמשך לשנוי, והיא ההשגה החושיית, ולזה נראה שכבר יתחדש בו המושכל לפעמים זמן רב אחר השנוי אשר השתנה החוש מהמוחש. ועוד שאם יודו שמה שבמציאותו נמשך לשנוי במקרה הוא היולני, הנה יתחייב להם שיהיה היולאני המושכל אשר יגיע לשכל ההיולאני בהשיגו השכל הפועל. וזה שהם יאמינו כי זאת ההרגשה צריכה במציאותה אל השגת אלו המושכלות אשר הם צריכות במציאותם אל דבר הוא נמשך לשנוי בעצמות, ולזה יהיה זה המושכל צריך במציאותו אל דבר הוא נמשך לשנוי בעצמות· ואם הענין כן, הנה יחויב על פי מאמרם שיהיה זה המושכל נפסד, וזה הפך מה שהניחו אותו. אולם הטענה השנית מאלו הטענות, והיא אשר אמרו בה שאלו המושכלות הם מתרבות בהתרבות נושאיהם, כמו הענין בצורות ההיולאניות, ולזה יחויב שתהיינה היולניות· הנה נבאר שהיא גם כן בלתי מחויבת מהצד אשר יחייבו אותה ממנו. וזה שהם טענו בה שלש טענות· האחת שהם נסמכות אל האישים הנמצאים חוץ לנפש· והשנית שאם לא הונח הענין כן, יחוייב כשילמד איש מושכל מה או שכח אותו, שילמדוהו שאר האנשים או ישכחוהו· והשלישית שאם לא הונח הענין כן, לא יהיה בכאן למוד ולא שכחה.

ונאמר שהטענה הראשונה מאלו הטענות היא בלתי צודקת. וזה שהם כבר קיימו אותה משני צדדים· הצד האחד מפני שהצדק במושכל יסמך אל מה שימצא מהאישים חוץ לנפש· והשני שאלו המושכלות הם כלליות, והמציאות אשר יהיה לכללי הוא מצד הפרטי הנמצא חוץ לנפש.

והנה נבאר כי הצד הראשון מאלו הוא בלתי צודק, והוא אשר אמרו בו שלמה שהיה המציאות אלו המושכלות מצד האישים אשר הם נסמכים להם, והיו האישים אשר יסמך להם המושכל אשר לראובן זולת האישים אשר יסמך להם המושכל אשר לשמעון, הנה יהיה המושכל מתרבה, ויחויב מפני זה שיהיה היולני· וזה כי לא ימנע הענין בזה מחלוקה, אם שיהיה מציאות המושכל נסמך אל הדמיונות האישים הנמצאים בעת ההיא, או שיהיה נסמך אל הדמיונות האישים אשר התחדש מההרגש אשר היה לחושים בהם, או שיהיה נסמך אל אי זה איש הזדמן·

ואם הנחנו שיהיה נסמך אל דמיונות האישים אשר התחדש המושכל בשכל ההיולי מההרגש אשר היה לחושים בהם, ויהיה מתרבה מזה הצד, הנה יתחייבו מזה שקרים רבים. מהם, שכבר יחויב מזאת ההנחה שיפסד המושכל בהפסד האישים אשר התחדש המושכל מהם. וזה שאם היה מהכרח מציאות המושכל שימצאו האישים אשר חדושו בשכל ההיולאני היה מההרגש אשר היה לחושים בהם, הנה יחויב

שכאשר יפסדו האישים ההם, יפסד המושכל ההוא, ויהיה צריך בעל המושכל ההוא אל שירגיש אישים, ומהם ילמד בהרגש ההוא המושכל אשר היה אצלו, וזה בתכלית הבטול. ומהם, שכבר יחויב מזה שיהיה המושכל האמתי פעם צודק ופעם כוזב. וזה שאםהנחנו שיהיה הצדק במושכל נסמך אל מציאות אלו האישים חוץ לנפש כמו שאמרו בזאת הטענה, הנה יחויב מזה שכאשר יפסדו אלו האישים יהיה המושכל כוזב, לפי שאין לו נושא חוץ לנפש יסמך מציאותו אליו, וזה הפך מה שנאמר בטבע אלו המושכלות, רצוני שכבר יאמר בהם שהם צודקות בעת מן העתים. ומהם, שכבר יתחייב מזאת ההנחה שתהיינה אלו המושכלות היולאניות ובלתי היולאניות יחד, וזה בלתי אפשר. וזה שאם ההתרבות הוא במושכל מפני חלוף האישים אשר התחדש מהרגשם, יקרה מזה שיהיה המושכל אשר אצל אנשים רבים אחד במספר, אם התחדש בהם מהרגש אישים אחרים׳ ויהיה אחד במספר ברבים, ומה שזה דרכו הוא בלתי היולני, כי אי אפשר בדבר ההיולאני שיהיה אחד במספר ברבים׳ וכבר היה היולאני, זה שקר. ומהם, שכבר יחויב מזאת ההנחה שתהיינה קצת אלו המושכלות היולאניות וקצתם בלהיולאניות, תי וזה כותר מה שהנחנו אותו׳ וזה כי המושכלות אשר התחדשו מהרגש אישים הווים נפסדים כבר תהיינה מתרבות והיולניות כאשר התחדשו לאנשים מתחלפים מהרגש אישים מתחלפים, והמושכלות אשר התחדשו מהרגש אישים נצחיים, כמו הענין בחכמת הככבים, תהיינה בלתי מתרבות ובלתי היולאניות, לפי שאין להם אלא איש אחד חוץ לנפש.

ואולם אם הנחנו שיהיה מציאות המושכל נסמך אל דמיונות האישים הנמצאים חוץ לנפש בעת ההיא, הנה יתחייבו גם כן מזאת ההנחה שקרים רבים. מהם, כי מפני שהמושכל אצל איש אחד הוא זולת המושכל אצל איש אחר לפי זאת ההנחה, לפי שזה נסמך אל דמיונות אישים נמצאים בעת ההיא, וזה נסמך אל דמיונות אישים אחרים נמצאים בעת אחר׳ הנה יתחייב מזאת ההנחה שיהיה הענין באיש אחד כן, רצוני שהמושכל אשר לו כשימצאו לו הוץ לנפש אישים מה הוא זולת המושכל אשר לו כשימצאו לו חוץ לנפש אישים אחרים. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שכבר יחויב מזאת ההנחה שיהיה צריך לאדם ההתלמד במושכל אשר הוא אצלו כשנפסדו האישים אשר היה נסמך מציאותו אליהם׳ וזה שכאשר נפסדו, נפסד המושכל אשר היה בעבורם נמצא, ואם היה שיהיה לו נמצא באישים האחרים המתחדשים, הוא מושכל אחר זולת הראשון. ומהם, שכבר יתחייב מזאת ההנחה במושכל שיהיה כוזב עם היות לו נושא נמצא חוץ לנפש. וזה כי

המושכל אשר היה לאדם בעת שהיו נמצאים לו אישים מה חוץ לנפש כבר היה כוזב בהכרח כשנפסדו והתחדשו אישים אחרים· וזה כי המושכל אשר הוא צודק על אלו האישים המתחדשים הוא לפי זאת ההנחה מושכל אחר זולת המושכל אשר היה צודק על האישים שהיו נמצאים קודם, ולזה יחויב שיהיה המושכל הראשון כוזב בעת מציאות אלו האישים המתחדשים, שאם היה צודק, היה המושכל האחד במספר רבים, וזה בלתי אפשר. ומהם, שכבר יחויב מזאת ההנחה שיהיה כוזב המושכל אשר ברוב הדברים הלמודיים, עם חוזק האמות שיגיע בהם. וזה שכבר יראה בהכרח מהדברים הלמודיים שלא יתכן שימצאו מהם אישים חוץ לנפש· והמשל כי הקו הישר לא ימצא חוץ לנפש כמו שיניחהו המוהנדס, וזה שהקו אשר הוא תכלית לגשם לא ימצא מונח על הכחות כל הנקודות הנופלות בו, ואיננו תמיד מתחלק אל מה שיתחלק, ולא יתוסף אל מה שיתוסף תמיד, כמו שיניח המהנדס, והסבות המונעות זה כלו הוא החמר· ואולם מצד טבע הקו הוא אפשר, ובזה הוא מבואר שאי אפשר שתמצא עגולה חוץ לנפש ממששת קו ישר על נקודה, ולא כדור ממשש שטח ישר על נקודה, ולזה היו אומרים קצת הקודמים שהמהנדסים כבר יהיה מופתיהם כוזבים, כמו שזכר הפלוסוף. ובכלל הנה יחויב מזאת ההנחה שלא יהיה בכאן מושכל בדבר הנמנע מצד אפשר מצד מה שהוא אפשר, וכבר יעשו אלו המושכלות הרבה בחכמות, וזה מבואר למי שעיין בחכמת הטבע ובחכמת הלמודיית. ומהם שכבר יתחייב לפי זאת ההנחה באלו המושכלות שתהיינה היולאניות ובלתי היולאניות יחד. וזה שהמושכל בדבר אצל כל האנשים הנמצאים יחד הוא אחד במספר, לפי שזה המושכל הוא נסמך בהם אל אישים אחרים, ומה שזה דרכו הוא בלתי היולאני, כי אי אפשר בדבר ההיולאני שימצא אחד במספר ברבים· וכבר היו לפי זאת ההנחה אלו המושכלות היולאניות, הנה הם אם כן היולאניות ובלתי היולאניות יחד, וזה שקר. ומהם, שכבר יתחייב לפי זאת ההנחה שתהיינה קצת אלו המושכלות בלתי היולאניות, והם המושכלות אשר בדברים הנצחיים, כמו הענין בגרמים השמימיים, כי הנמצא מהם חוץ לנפש הוא תמיד אחד בעינו, ולזה יחויב שיהיה המושכל בהם בלתי מתרבה בהתרבות הנושאים, ומה שזה דרכו הוא בלתי היולני· וכבר הניחום כלם היולאניים, וזה חלוף בלתי אפשר.

ואולם אם הנחנו שתהיינה המושכלות נסמכות אל איזה איש הזרמן מהאישים הנמצאים, לא מצד מה שהוא זה האיש, הנה לא תהיינה המושכלות מתרבות בהתרבות הנושאים מפני זה הסמיכות הנמצא להם

אל האישים, כי אין בכאן חלוף באישים מזה הצד, ולזה הוא מבואר שלא יתבאר מזאת ההנחה שתהיינה היולאניות, אבל יתבאר ממנה הפך זה, רצוני שהם בלתי היולאניות, לפי שהם מתרבות בהתרבות הנושאים, ומה שזה דרכו הוא בלתי היולני. כבר התבאר גם כן שזה בלתי אפשר רצוני שיהיה זה המציאות למושכל מפני הסמיכות אשר לו אל האיש הנמצא חוץ לנפש בצד מה שהוא איזה איש הזדמן, שאם היה הענין כן, היה בלתי אפשר שיהיה לנו מושכל בהרבה מהדברים הלמודיים, כמו שקדם, כי הם לא ימצא להם איש חוץ לנפש· ובכלל הנה יהיה בלתי אפשר שיהיה לנו מושכל במה שהוא נמנע מצד אפשר מצד מה שהוא אפשר, וזה כלו שקר. ועוד כי אם היה מציאות המושכל מפני האישים המוחשים הנמצאים חוץ לנפש, הנה יחויב מזה שיהיה המציאות המוחש קודם למציאות המושכל· וזה שקר, כי כבר התבאר במה שקדם שהמציאות המושכל הוא סבה למציאות המוחש, כי המציאות המוחש אמנם יתחדש ממציאות המושכל אשר בנפש השכל הפועל, ואולם היה מציאות המוחש סבה לחדוש המושכל בנו לא למציאותו בעצמו, ולזה הוא מבואר שלא יצטרך המושכל, אחר שהגיע לנו, אל שימצא ממנו מציאות מוחש חוץ לנפש.

ואולם הצד השני אשר חייבו ממנה שתהיינה המושכלות נסמכים אל האישים, והוא אשר אמרו בו שאלו המושכלות הם כלליות, והכללי אמנם יהיה לו מציאות מפני הפרטי אשר הוא מצטרף לו· הנה כבר התבאר בטולו במה שקדם שהוא מן השקר שתהיינה אלו המושכלות כלליות. ועוד שאנחנו, ואם הודינו במושכלות שתהיינה כלליות, הנה לא יחויב מפני הסמיכות אשר להם אל האיש שתהיינה מתרבות. וזה שהוא מבואר בנפשו כי הם אמנם יסמכו אל האיש במה שהוא זה האיש, ומזה הצד לא יהיה רבוי באישים, ולזה לא יחויב שתהיינה אלו המושכלות מתרבות מזה הצד, כי המצטרף האחד כבר יצטרף במקרה אל דברים רבים, ולא יחויב מפני זה במצטרף ההוא שיהיה מתרבה· והמשל שהמין האחד מהמספר, והוא השלשה דרך משל, הנה כשיתואר כשהוא מעט, הנה יצטרף במקרה אל כל אחד מהמספרים הרבים ממנו, ולא יחויב מ ני זה שיהיה מתרבה במספר הדברים אשר הוא מצטרף אליהם, כי ההצטרפות אשר לו בעצמות מצד זה התאר הוא אל המספר אשר הוא יותר רב ממנו מצד מה שהוא יותר רב ממנו, לא מצד מה שהוא ארבעה או חמשה. ועוד שכבר התבאר במה שקדם שהוא שקר שיהיה המציאות לאלו המושכלות מפני האישים הנמצאים חוץ לנפש כמו שהונח בזאת ההנחה.

ואולם הטענה השנית מאלו הטענות, והיא אשר אמרו בה שאם לא היו המושכלות מתרבות בהתרבות נושאיהם, הנה יחוייב כשלמד איש מושכל מה או שכחו שילמדוהו שאר האנשים או ישכחוהו, הנה אומר שהיא גם כן בלתי צודקת. וזה שלא ימנע באחד במספר היות לו יחסים מתחלפים לאישים מתחלפים, וזה כי השמש, דרך משל, הוא אחד בעינו, והוא קרוב לזה האיש יותר מזה האיש, ושוקע באופק אחד וזורח באופק אחר׃ ולזה הוא מבואר שאיננו נמנע היות המושכל מתחדש לזה האיש ובלתי מתחדש לזה האיש, עם היותו אחד במספר בהם. ולא יחוייב מפני היות הפעל אחד במספר שיהיה הכח אל הפעל ההוא אחד במספר, כמו שזכרו בזאת הטענה׃ כי זה אמנם היה צודק אלו היה הפעל דבר היולאני, אבל בשיותו נבדל לא יחוייב זה, וזה מבואר למעיין בזה הספר. — ואמנם לאבן סינא התחייב זה הבטול בהכרח, לפי שהוא יניח הכח אחד במספר, כי כבר אמר בשכל ההיולאני שהוא נבדל ובלתי הווה ולא נפסד.

ואולם הטענה השלישית מאלו הטענות, והיא אשר אמרו בה שאם לא היו המושכלות מתרבות בהתרבות נושאיהם, לא יהיה בכאן למוד ולא שכחה, היא גם כן בלתי צודקת׃ וזה שאם היה שהודינו להם שאין לדבר הנבדל הויה ולא הפסד, הנה לא ימנע מפני זה היות אלו המושכלות מתחדשות בשכל ההיולאני ונפסדות ממנו, ואמנם מה שהוא נמנע הוא שתהיינה מתחדשות בעצמותם או נפסדות.

ואולם ההקדמה השנית מההקדמות אשר בנו עליהם דעתם בעלי זה הדעת, והיא האומרת שכל הווה נפסד, הנה יתבאר במה שיבא שהיא בלתי צודקת, ושהבאור שבאר ממנו הפלוסוף זאת ההקדמה היא בלתי שופטת על כל פנים באמותה. — ואולם הטענה הראשונה מהטענות שזכרנו שיקיימו בהם שהוא אפשר שיגיע השכל ההיולאני השכל הפועל, והיא אשר אמרו בה כי מפני שכבר אמר ארסטוטלוס שיחס השכל אל המושכל הוא יחס החוש אל המוחש, והיה החוש יכול לקבל המוחש בפעל, הנה השכל יכול לקנות המושכלות בפעל, והוא השכל הפועל לפי מה שאמרו בזאת הטענה׃ הנה אומר שלא יחוייב ממנה שיהיה אפשר לשכל ההיולאני שישיג השכל הפועל. וזה שההקש אשר חייבו ממנו זה הוא הקש המשלי, והקש המשלי לא יתן האמת על כל פנים. ועוד שמזה ההקש בעינו יתבאר הפך מה שחייבו ממנו׃ וזה שאנחנו נאמר שכמו שהחוש אין לו כח לקבל המוחש בעצמו, אבל יקבל דבר מתיחס דומה לו, והמשל כי העין לא יקבל המראה בעינו

אשר בדבר הנראה, אבל קבל מה שדומה לו באופן מה, כן השכל ההיולאני אין לו כח לקבל השכל בעצמו, אבל יקבל מה שידמה לו באופן מה. — ואולם הטענה השנית מאלו הטענות, והיא אשר אמרו בה שאם היה השכל ההיולאני משכיל מה שאינו בעצמותו שכל, כל שכן שהוא ראוי שיהיה משכיל מה שהוא בעצמותו שכל· הנה לא אשער למה הוא יותר ראוי. וזה כי הם אלו אומרים שאם היה שיהיה שכל בשכל ההיולאני מה שאינו בעצמותו שכל בהשכילו אותו, הנה הוא יותר ראוי שיהיה שכל מה שישכיל מהדברים אשר הם בעצמם שכל· היה זה כחיי צודק, אלא שלא יתבאר ממנו מה שחייבו אותו מזאת הטענה, רצוני שיהיה אפשר לשכל ההיולאני שישיג השכל הפועל· ואולם אינו מחויב כמו שיש לו כח על השגת הצורות הפחותות שיהיה לו כח על השגת הצורות היותר נכבדות מהם, לפי שההשגה בהם היא יותר כבדה. וזה שכבר יראה שכל מה שהיו הצורות יותר נכבדות תהיה ההשגה בהם יותר כבדה· וזה מבואר בצורות ההיולאניות בעצמם, כי הוא מבואר שמי שיש לו כח על דבר מה לא יחויב שיהיה לו כח על מה שהוא יותר כבד ממנו ויותר קשה, והמשל שמי שיש לו כח לשאת שלשה ככרים אינו מחויב שיהיה לו כח לשאת מה שהוא יותר רב המשא מהם, וזה מבואר בעצמו. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא יחויב מפני הכח אשר ימצא לשכל ההיולאני להשיג הצורות ההיולאניות שיהיה לו כח להשיג הצורות היותר נכבדות, והם אשר הם בעצמם שכל, כי השגתם היא יותר כבדה, ומה שהוא כחיי על דבר מה לא יחוייב שיהיה כחיי על מה שלמעלה מהם. והנה הם גם כן יודו שהשגת השכל הפועל הוא יותר קשה לשכל ההיולני מהשגת שאר הצורות אשר הוא כחיי עליהם, ולזה אמרו שזאת ההשגה, אם תהיה לאדם, כבר תהיה אחר שהושלם השכל ההיולני בהשגת אלו המושכלות כלם· ובהיות הענין כן, הנה זאת הטענה היא מבוארת הבטול לפי מאמרם ולפי הענין בעצמו. — ואולם הטענה השלישית מאלו הטענות, והיא אשר אמרו בה כי מפני שהשכל הפועל הוא משים הצורות הדמיוניות מושכל בפעל לשכל ההיולאני אחר שהיו מושכלות בכח, הנה הוא יותר ראוי שיהיה השכל הפועל מושכל לשכל ההיולאני, לפי שכל דבר שישים זולתו בתאר מה הנה הוא יותר ראוי בתאר ההוא מהדבר אשר לו התאר בעבורו· הנה אומר שהיא בלתי צודקת. וזה שכבר יתכן שישים דבר מה זולתו בתאר מה, ויהיה התאר ההוא לו מצד טבעו עם מה שהקנהו ומי ששמהו בזה התואר, ואם לא יחויב במי ששמהו בזה התאר שיהיה מתואר בתאר ההוא· והמשל שהאומנות

תשים הברזל בתאר שיהיה חותך, והוא מבואר שלא יתכן שיתואר האומנות בשהוא חותך, לפי שזה התאר הוא לברזל מפני טבעו עם התמונה שהקנהו האומנות· וכן ימצא במלאכת הרפואה שהיא תשיב החולה בתאר שיהיה בריא, ולא יתכן בה שתתואר בשהיא בריאה לזאת הסבה בעינה. ובהיות הענין כן, הנה לאומר שיאמר שאולי היה זה התאר לצורה הדמיונית, רצוני שתהיה מושכלת בפעל לשכל ההיולאני מפני טבעה עם מה שהקנה אותו השכל הפועל, ולזה לא יתחייב שיתואר השכל הפועל בשיהיה מושכל לשכל ההיולאני. ואולם שכבר אפשר שיאמר שזה התאר היה לצורה הדמיונית מפני טבעה עם מה שהקנה אותו השכל הפועל, הוא מבואר, שלא יתפעל באיזה דבר הזדמן מאיזה דבר הזדמן. ואולי אין בכח ההיולאני שישיג זולת אלו המושכלות אשר בכאן, וישיג אותן אחר שהשיב אותן השכל הפועל בתאר יתכן בו שתהיינה מושכלות. ועוד שהוא מבואר שהשכל הפועל לא יפעל בצורה הדמיונית שום פעל, רצוני שהיא לא תתפעל ממנו באופן שתשתנה ותשוב מושכלה אחר שהיתה דמיונית, כי היא תשאר בעינה, אבל הוא יפעל בשכל ההיולאני וישיבהו משכיל אותה בפעל אחר שהיתה מושכלת בכח, אלא אם יפעל בה במקרה, רצוני מפני השיבו השכל ההיולאני משכיל אותה בפעל אחר שהיה משכיל אותה בכח· והוא מבואר שאיננו מחוייב במה שישים זולתו בתאר מה במקרה שיהיה מתואר בתאר ההוא, והמשל שהאש ישיב קצת הדברים שחורים וקצתם מרים, ואיננו ראוי שיתואר האש בשחרות ולא במרירות, והיה זה כן לפי שהוא אמנם ישיבם בזה התאר במקרה, כי התאר אשר יקנו ממנו בעצמות הוא החום או היבוש, ובתאר ההוא אשר יקוים בעצמות יצדק שהאש הוא יותר ראוי שיתואר בתאר ההוא· וכן ימצא האש משים במקרה קצת הדברים קרים, רצוני מצד הפרידו מהם החלק החם, ולא יתכן שיתואר האש בשהוא קר. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא יחויב שיהיה השכל הפועל מתואר בשהוא מושכל לשכל ההיולאני מפני מה שהוא משים במקרה הצורה הדמיונית מושכלת בפעל אחר שהיתה מושכלת בכח· אבל מה שהיה מחויב מזאת הגזרה, אם הודינו שתהיה צודקת, הוא, כי מפני שהיה השכל הפועל משים השכל ההיולאני משכיל הצורה הדמיונית בפעל אחר שהיה משכיל אותה בכח, הנה השכל הפועל ראוי יותר בשיהיה משכיל אותה. וזה מבואר שהוא צודק ממה שקדם, וזה שכבר התבאר שאצל השכל הפועל השגת כל אלו המושכלות. וכבר יחויב מזאת הטענה אשר הניחו בזאת הטענה, והוא שכל מה שישים זולתו בתאר מה הנה הוא יותר ראוי

בתאר ההוא, שהמושכל אשר בנפש השכל הפועל מהצורה הדמיונית הוא יותר ראוי שיהיה מושכל לנו מהצורה הדמיונית. וזה כי בעבור שהצורה הדמיונית תשוב בתאר שתהיה מושכלת לשכל ההיולאני מפני המושכל אשר בנפש השכל הפועל, הנה המושכל ההוא יותר ראוי שיתואר בזה התאר, רצוני שיהיה מושכל לשכל ההיולאני מהצורה הדמיונית. וזהו אמת בלי ספק, כי הצורה הדמיונית לא תשוב מושכלת בשום פנים, כי הפרטי לא יושכל במה שהוא פרטי, אבל יושכל הסדור אשר ממנה בנפש השכל הפועל. ואולם שהצורה הדמיונית, אם היה שתשוב מושכלת, אמנם יהיה זה מפני המושכל אשר ממנה בנפש השכל הפועל, הוא מבואר· וזה כי לולי שהיה מציאות המוחש מסדור מושכל, לא יתכן בו שיהיה מושכל, כמו שלא יושכלו סבות הדבר המלאכותי אלא מפני היותו מתחדש מהסדור המושכל אשר בנפש האומן. כבר זכר זה תמסטיוס בבאורו למאמר הנרשם באות הלמד ממה שאחר הטבע. ולא יחויב מפני היות המושכל הזה אשר בנפש השכל הפועל מושכל לנו שנשכיל השכל הפועל, מה שלא השגנו כל אלו המושכלות והצד אשר הם בו אחד, וזה ממה שלא התבאר עדיין היותו אפשר. ולזה הוא מבואר שלא יחויב מזאת ההקדמה שיהיה השכל הפועל מושכל לשכל ההיולאני. ואם אמר אומר שכבר התבאר מזאת ההקדמה שיהיה השכל הפועל אפשר שיהיה מושכל לנו, וזה שהשכל הפועל ישים הצורה הדמיונית מניעה השכל ההיולני, ולזה היה יותר ראוי שיהיה השכל הפועל מניע אותו בעצמו· אמרנו לו שיהיה אפשר שיהיה זה התאר לצורה הדמיונית מפני טבעה עם מה שהקנה אותה השכל הפועל, ולזה לא יחויב שיהיה מתואר השכל הפועל בזה התאר כמו שקדם, ואם היה שנודה שההיה הצורה הדמיונית מניעה השכל ההיולאני. ועוד שהשכל הפועל לא ישים הצורה הדמיונית מניעה השכל ההיולאני אלא במקרה, כי אין השכל הפועל פועל בצורה הדמיונית, כמו שקדם, ולזה לא יחויב מפני זה שיתואר השכל הפועל בזה התאר. ועוד שאין הצורה הדמיונית מניעה השכל ההיולאני, כמו שקדם, אבל השכל הפועל הוא המניע אותו באמצעות הצורה הדמיונית, ולא יחויב במה שיניע באמצעי שיניע בזולת אמצעי, כי החום הטבעי מניע האבן הנשלכת ביד באמצעות היד, ולא יחויב במה שיניע באמצעי שיניע בעצמה זולת אמצעי, אבל הוא בלתי אפשר. אבל המחויב מזאת הטענה הוא שהשכל הפועל הוא יותר ראוי בשיתואר בשהוא מניע השכל ההיולני מהאמצעי אשר יניעהו באמצעותו, לא שיהיה השכל הפועל מניע השכל ההיולאני בזולת אמצעות הצורות הדמיוניות. ובהיות הענין כן,

הנה לא יתבאר מזה שיהיה אפשר לשכל ההיולאני שישכיל זולת אלו המושכלות.

ואולם הטענה הרביעית מאלו הטענות, והיא אשר אמרו בה כי מפני שהשכל ההיולאני הוא מתנועע מהכח אל הפעל אל קנייה המושכל, והיה מבואר שמה שהוא מתנועע מהכח אל הפעל הוא מתנועע אל מה שהוא בפעל בסוג ההוא, הנה יחויב שיהיה מתנועע אל קניית מושכל, הוא מושכל בפעל, ומה שזה דרכו הנה ישיג המושכל אשר הוא בעצמו שכל, וכי היו אלו המושכלות אשר יקנם תחלה באמצעות הצורה הרמיונית מושכל בכח, לפי שהם כלליות, והכללי אינו נמצא חוץ לשכל כי אם בכח, ואולם יקרה לו שיתנועע תחלה אל מה שהוא מושכל בכח כמו שקרה להרבה מהדברים הטבעיים שיתנועעו אל השלמויות אשר הם כחיים עליהם באמצעות שלמויות אחרים· — הנה היא גם כן בלתי צודקת. וזה שכבר התבאר שאין אלו המושכלות כלליות, ושאינן נסמכות במציאותם אל האישים הנמצאים חוץ לנפש כמו שהניחו בזה המאמר, ולזה לא יחויב, מפני היות האישים ההם אשר יקיף בם הכללי נמצאים בכח, שיהיה המושכל מהם מושכל בכח, אבל המושכל מהם הוא מושכל בפעל, לפי שהוא נמצא בנפש השכל הפועל על שהוא עצמו שכל, כמו שהתבאר במה שקדם. ועוד שיש לאומר שיאמר שאיננו צודק שכל מה שיתנועע מן הכח אל הפעל הוא יתנועע אל מה שהוא פעל גמור בסוג ההוא· ואולם מה שהוא צודק הוא, שכל מה שיתנועע מן הכח אל הפעל יתנועע אל מה שהוא פעל גמור ביחס אל הכח אשר לו, והוא הדבר אשר בעבורו היתה כל תנועתו, שאם לא היתה כל תנועתו שלמות בזה התאר, הנה לא יהיה לתנועתו תכלית כלל. וזה שאם יתנועע אל שלמות בעבור שלמות אחר, ולא היה בכאן שלמות שלא יהיה בזאת התנועה בעבור שלמות אחר, הנה לא יהיה לזאת התנועה תכלית כלל· אלא שלא יחויב שיהיה שלמות האחרון בזאת התנועה שלמות אינו בעצמותו בעבור דבר אחד מן הדברים, וזה מבואר מאד, אבל הוא מחויב שלא יהיה זה השלמות בזאת התנועה בעבור זאת התנועה שלמות דבר אחר. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא ימנע שיתנועע הדבר אל שלמות הוא בזאת התנועה פעל גמור, והוא עם זה בעצמותו כח מצד פעל מצד. ולזאת הסבה תמצא בהרבה מהמתנועעים מן הכח אל הפעל שהם ישארו במה שבין הכח והפעל. וזה שהרבה מהדברים ההווים מתנועעים לקבל צורה אשר היא פעל מצד כח מצד באופן מה, והם כל הדברים ההוים זולת האדם. וזה שהצורה אשר היא פעל גמור היא הצורה האנושית, ושאר הצורות הם אמצעיות בין הכח הגמור והפעל

הגמור, לפי שהם כלם בעבור הצורה האנושית· ובהיות הענין כן, לא יחויב בשכל ההיולאני, מפני התנועעו אל המושכלות אשר הם כח מצד פעל מצד, שיתנועע אל המושכל אשר הוא פעל גמור. ואולם שאלו המושכלות הם לפי הנחהם פעל מצד כח מצד הוא מבואר, לפי שהשכל ההיולני מתנועע בהם מן הכח אל הפעל, ולזה יחויב שיהיה פעל מה. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהוא בלתי מחויב באחת מאלו הטענות שיהיה אפשר לשכל ההיולאני שישיג השכל הפועל, ולזה לא יבוטל באחת מאלו הטענות דעת אבונצר.

ואולם הטענה אשר קיימו ממנה שכאשר השכיל השכל ההיולאני השכל הפועל, ישוב נצחי, והיא אשר אמרו בה כי מפני שאין זה המושכל מתחדש בעצמו, לא יחויב בשכל ההיולאני כשהשיג אותו שיפסד, אבל ישוב נצחי, מפני שהשכל הפועל אשר הוא בעינו הוא נצחי· הנה סותרת הנחתם במה שיניחו שכל הווה נפסד. וזה שאם היה שלא יהיה המושכל מתחדש בעצמותו כשישיגהו השכל ההיולאני, הנה הוא מתחדש בשכל ההיולאני, ולזה יחויב מהנחתם שיהיה נפסד מצד אשר הוא מתחדש, רצוני שתסור זאת הצורה מהשכל ההיולאני ואם לא תפסד בעצמותה, וזה מבואר בנפשו. ולזה היה אבונצר שומר הנחתו יותר מהם. האלהים, אם לא שיאמרו שהשכל ההיולאני הוא השכל הפועל בעצמו, אלא שקרה לו שלא ישכיל עצמו בעת מה מפני דבקותו אלינו, כמו שהיה אבן רשד אומר בקצת אגרותיו ובבאורו לספר הנפש ובפירושיו למה שאחר הטבע. והנה בארנו במה שקדם מה שיחויב לזאת ההנחה מהבטול.

ואולם הטענה הראשונה מהטענות אשר יקיים בהם אבן סינא שאלו המושכלות הם בלתי הווה ולא נפסדות, והיא אשר אמר בה כי מפני שהמושכל מאלו המושכלות הוא הנמצא בהם בשכל ההיולאני, הנה יחויב בהם שתהיינה נבדלות, שאם היו היולניות, היה המושכל מהם זולת הנמצא, ומפני שהן נבדלות, הנה הן בהכרח בלתי הווה ובלתי נפסדות· הנה אומר שמה שיחויב מזאת הטענה הוא שתהיינה אלו המושכלות נבדלות, ואמנם לא יחויב ממנה שתהיינה בלתי הוות, מה שלא התבאר שאי אפשר לנבדל שיהיה הווה בזה האופן שיתחדשו בו אלו המושכלות בשכל ההיולאני. וזה כי זאת ההויה נאמרת בשתוף השם עם ההויה שבאר הפלוסוף שאי אפשר שתהיה בצורה בעצמותה, וזה ממה שלא התבאר באור שלם, אבל הוא אולי כמו שהתבאר אחר זה. ובכלל הנה ראוי שיהיו הדעות האמתיות נמשכות אחר המציאות, לא שנכחיש המציאות לקיים הדעה אשר לני בדברים. ובהיות הענין כן, הנה יהיה מחויב באלו המושכלות שתהיינה

נבדלות· ושתהיינה הוות באופן מה הוא מבואר, שאיננו נמנע בנבדל שיהיה הווה באופן מה, וזה ממה שיתבאר אחר זה. וגם כן הנה לא ימנע הענין מה שרצהו אבן סינא במה שאמר שהם בלתי הוות מחלוקה, אם שירצה בזה שהן בלתי הוות בשכל ההיולאני אבל הן נמצאות בו בפעל תמיד, או שירצה בזה שהן בלתי הוות בעצמותם אבל הם מתחדשות בשכל ההיולאני. ואם רצה בזה שתהיינה בלתי הוות בשכל ההיולאני, הוא מבואר הבטול ממה שקדם· ואם רצה בזה שתהיינה בלתי הוות בעצמותן אבל הן הוות בשכל ההיולאני, הנה יחויב לו שיהיה השכל הנקנה נפסד, והוא הפך מה שהניחו. וזה שהוא היה מודה שכל הווה נפסד, ובזה יחויב באלו המושכלות שתהיינה נפסדות מהצד אשר הן הוות בו, ויהיה אם כן השכל הנקנה נפסד. ובזה נאמר שהוא מבואר שהטענות הנשארות אשר קיים מהן אבן סינא באלו המושכלות שתהיינה בלתי הוות ובלתי נפסדות כבר יחויב מהן שתהיינה נבדלות, וזה מבואר ממה שזכרנו בטענות ההם· אבל לא יחויב מפני זה בהן שתהיינה בלתי הוות בשום צד מפני החרוש, כמו שזכרנו בטענות ההן, עד שהאריכות בבאורו מותר הוא.

ואולם מה שהניח אבונצר בשכל ההיולאני שהוא הווה, הנה הוא מבואר חיובו ממה שקדם. ואולם הטענה הראשונה מהטענות אשר קיים בהם שאי אפשר שישיג השכל ההיולאני השכל הפועל, והיא אשר אמר בה שכבר יתחייב מזאת ההנחה שיהיה העלול שב עם עלתו אחד במספר, וזה בלתי אפשר, לפי שמציאות העלול והעלה הם מקבילים· הנה אומר שהיא בלתי צודקת. וזה שהעלה כשתעשה פעל שלם בעלולה, תעשהו דומה למה שבעצמה, והמשל שהאש כשיפעל פעל שלם במה שיתחמם, הנה ישיבהו אש כאשר לא ימנעהו מזה טבע החומר המקבל פעלו· ואם היה אפשר בצורה ההיולאנית שתעשה צורה במדרגתה, הנה ראוי שיהיה אפשר זה בצורה הנבדלת אם לא ימנעה מזה טבע המקבל פעלה, כי היתה פעולתה יותר חזקה ויותר נפלאה. ולפי שהצורה הנבדלת, כאשר עשתה צורה במדרגתה, תשוב היא והצורה ההיא דבר אחד במספר, כי הדברים הנבדלים המסכימים במהותם לא ימנה מהם מספר בשום פנים· הוא מבואר שכבר אפשר שוב העלה ועלולה אחד במספר בדברים הנבדלים, אם לא ימנע זה מצד טבע העלול, ר״ל שיהיה בלתי אפשר בו שיקבל פעל עלתו בשלמות, וזה דבר לא התבאר מדברי אבונצר. ועוד שאמנם היה נמנע שישוב העלול ועלתו אחד במספר מפני היות אלו המציאויות מקבילים באופן מה, אם הנחנו שלא יהיה העלול בשני אלו המציאויות יחד· אבל אם הנחנו שיהיה העלול בשני אלו המציאויות יחד, לא ימנע, כי לא ימנע היות העלול במציאות

אשר לעלה אחר המצאו במציאות אשר לעלול, כמו שלא ימנע בגשם שיהיה חם אחר שהיה קר, וזה מבואר בנפשו. — ואולם הטענה השנית מאלו הטענות, והיא אשר אמר בה שאי אפשר שישיג השכל ההיולאני השכל הפועל, שאם היה הדבר כן, הנה ההווה שב נצחי׳ הנה היא גם כן בלתי צודקת, כי לא יחויב מזאת ההנחה שישוב ההווה נצחי. וזה כי המושכל אשר יקנהו השכל ההיולאני בהשיגו השכל הפועל הוא מתחדש בשכל ההיולאני ואם אינו מתחדש בעצמותו׳ ולזה יחויב, אם קבלנו שיהיה כל הווה נפסד, שיהיה זה המושכל נפסד מהשכל ההיולאני, ואף על פי שאי אפשר בו ההפסד בעצמותו׳ וזה אינו בטל, כי הוא מבואר שאיננו נמנע הפסדו מהשכל ההיולאני מפני המנע הפסדו בעצמותו. ולזה הוא מבואר שלא יבוטל באחת מאלו הטענות דעת האומרים שהוא אפשר בשכל ההיולאני שישיג השכל הפועל.

פרק אחד עשר

נבאר בו שאי אפשר שישיג השכל ההיולאני השכל הפועל עד שיהיו שניהם דבר אחד מכל פנים.

ואחר שזכרנו דעות הקודמים בענין ההשארות, ובארנו שלא יחויב באחת מאלו הדעות שיהיה צודק מצד מה שטען בעל הדעות ההוא לקיים אותו, ולא יבוטלו גם כן על כל פנים דעות החולקים עמו׳ הנה ראוי שנחקור אנחנו בזה לפי הענין בעצמו, עד שנדע איזה דעת מאלו הוא הצודק. וראוי שלא יעלם ממנו שכבר התבאר ממה שזכרנו מאלו הטענות שאלו המושכלות הן הווֹת בשכל ההיולאני, ושהשכל הנקנה הוא נבדל׳ ושאם הוא מחויב בכל מתחדש שיהיה נפסד, כמו שיחשב ממה שהתבאר בספר השמים והעולם, הנה היא מבואר שכבר יחויב שלא יהיה בכאן השארות נפשיי, כמו שהיה רואה אבונצר׳. ולזה ראוי שנחקור אנחנו אם הוא מחויב בכל הווה שיהיה נפסד, אם לא׳ ואם היה שלא יהיה זה מחויב, האם זה ההווה מחויב שיפסד, רוצה לומר המושכל אשר יקנהו השכל ההיולאני, או היא בלתי אפשר שיפסד, או יהיה ממנו מה שיפסד וממנו מה שלא יפסד.

ונאמר שכבר התבאר בזה הספר בחקרנו בחדוש העולם וקדמותו שלא יחויב מהבאור שעשה הפלוסוף בספר השמים והעולם שיהיה כל הווה נפסד, ולזה הוא מבואר שלא יחויב מפני זה שלא יהיה בכאן השארות נפשיי. ובהיות הענין כן, הנה ראוי שנחקור מזה ההווה, ר"ל השכל הנקנה לשכל ההיולאני, אם הוא נפסד, או בלתי נפסד, או יהיה ממנו מה שיפסד, כאלו האמר המושכלות אשר באלו הדברים, וממנו

מה שלא יפסד, כאלו תאמר המושכל אשר לו בדברים הנפרדים אשר הם בעצמם שכל, כמו שאמרו הקודמים.

ונאמר שהוא מבואר שהשכל הנקנה הוא השלמות המגיע מהשכל הפועל אל השכל ההיולאני. והנה זה השלמות הוא שני מינים, מין יקרא ציור, ומין יקרא האמתה. והנה הציור אין לו שום סמיכות אל דבר נמצא חוץ לנפש, וזה מבואר מענינו, אבל הוא ידיעת הסדור בעצמו אשר בנפש השכל הפועל· ואולם ההאמתה כבר יהיה לה סמיכות מה אל הדברים הנמצאים חוץ לנפש, כאמרנו כל חי מרגיש, וזה יהיה לו במקרה מצד היותה מורכבת מהשכל והחוש. ובהיות הענין כן, הנה השלמות המגיע ממנה בשכל הוא הציור לבד, והוא בלתי נסמך אל איש מהאישים הנמצאים חוץ לנפש, כמו שהצורה המגעת בחוש הראות, כששפטנו בדבר שהוא מתוק מפני הרגישנו בחוש הראות שהוא צהוב, הוא הצהובות לא המתיקות. וכאשר התישב זה, הוא מבואר שהשכל הנקנה בעינו הוא הסדור אשר היה לאלו הדברים בנפש השכל הפועל. וזה דבר גם כן כבר בארנוהו במה שקדם, רצוני שהמושכל אשר לאלו הדברים בנפש השכל הפועל הוא המושג לנו בשכל ההיולני, לא הצורות הדמיוניות, כי אין בטבע הצורות הדמיוניות שתהיינה מושכלות, ואם היה שיהיו עוזרות לקניית המושכלות. וכאשר התיישב זה, הנה יראה שיחויב מזה בשכל הנקנה שיהיה נצחי, כי היה מה שישכיל אותו מאלו המושכלות שכל בעצמותו בנפש השכל הפועל. וכבר יתבאר באופן יותר שלם שהוא מחויב בשכל הנקנה שיהיה נצחי· וזה שהשכל הנקנה הוא בלתי היולאני, והדבר הבלתי היולאני אין לו סבות ההפסד, ומה שאין לו סבות ההפסד אי אפשר שיפסד, ויחויב מזה ההקש המורכב שיהיה השכל הנקנה בלתי אפשר ההפסד. והנה ההקדמה הראשונה מאלו ההקדמות היא מבוארת ממה שקדם· וההקדמה השלישית מהם היא מבוארת בנפשה, כי יחס הדבר אל סבותיו הוא יחס הכרחי, ולזה הוא מבואר שאי אפשר שיהיה הדבר זולת סבותיו.

ואולם ההקדמה השנית, והיא האומרת שהדבר הבלתי היולאני אין לו סבות ההפסד, היא צריכה אל באור. ונאמר שכבר התבאר בטבעיות ובמה שאחר הטבע שההפסד הוא בדברים מצד החמר לא מצד הצורה, כי הצורה היא אשר יהיה ממנה המציאות והטוב, והיא אשר תשאר מציאות הדבר בעל הצורה בכל הפנים שאפשר· ואולם החומר יהיה סבת ההפסד והרע מפני בלתי השמעו אל הצורה, כמו שהתבאר ברביעי מאותות השמים, רצוני שההפסד יהיה לדבר כשגברו הכחות המתפעלות על הכחות הפועלות. ובהיות הענין כן, רצוני שהחומר הוא

סבת ההפסד, והיה הדבר הבלתי היולאני אין לו חומר, הוא מבואר שהדבר הבלתי היולאני אין לו סבות ההפסד. והנה יחשב שיחויב בשכל הנקנה שיהיה נפסד משתי טענות כבר זכרום הקודמים· האחת כי מפני שהיה מציאות זה השכל הנקנה בשכל ההיולאני נמשך להשגת גופיות, כמו שהתבאר במה שקדם, והיו כל ההשגות הגופיות נפסדות, הנה יחויב בשכל הנקנה שיהיה נפסד· וזה כי כשהיה נפסד מה שמציאות השכל הנקנה הוא מצדו, יפסד בהכרח השכל הנקנה. והשנית כי זה השכל הוא שלמות לנפש האנושית, ובהפסד הנפש יפסד קנינה ושלמותה.

ונאמר שהטענה הראשונה מאלו אין היתרה ממה שיקשה. וזה שאמנם יחויב בסבה אשר תסתלק שיסתלק המסובב ממנה כאשר היה עמידת המסובב בסבה ההיא, וזה אמנם יהיה כאשר תהיה הסבה בעצמות· ואולם ההשגות הגופיות הם סבה למציאות השכל הנקנה במקרה לא בעצמות, וזה כי מה שהוא סבה בעצמות למציאותו הוא הסדור המושכל אשר לנפש השכל הפועל, כמו שהתבאר במה שקדם. ועוד שההשגות הגופיות אם היה שנודה שהם סבה אל מציאות אלו המושכלות בשכל ההיולני, הנה הם סבה אל הגעת הידיעה, אבל אינם סבה אל מציאות המושכל מהם. ואולם העיון בזה בהפך, רצוני שמציאות הסדור המושכל הוא סבה למציאותם· וזה כי המציאות המושכל אשר בנפש השכל הפועל הוא סבה למציאות כל אלו הדברים אשר בכאן, ולזה לא יחויב בזה הסדור המושכל, כאשר הגיע מהם, שיפסד בהפסדם, כי אין מציאותו עומד בהם· ואמנם מה שיחויב שיפסד בהפסדם הוא קנות הידיעה, רצוני שאי אפשר לשכל ההיולאני שיקנה ידיעה אחר שנפסדו ההשגות הגופיות, וזה דבר מבואר בנפשו. וכבר יראה זה ממה שאומר· נניח שאיש אחד הדש מעצמו כלי אחד, וראה איש אחר זה הכלי והשכיל מההרגש בו הסדור אשר היה ממנו בנפש ממציאו, ואחר נעדר הכלי ההוא· הנה מבואר שלא יחויב מפני העדר הכלי שתפסד זאת הידיעה מהאיש השני, וזה שזה הכלי היה סבה לקנין זאת הידיעה ולא למציאות הסדור המושכל ממנו.

וכבר יספק מספק ויאמר שכבר יראה שלמציאות הצורות הדמיוניות רושם בהעמדת המושכלות, לפי שאנחנו נראה באנשים אשר נפסד דמיונם שכבר נפסדו מהם המושכלות, ועוד שכבר יזדכנו המושכל כשיזדכנו תחלה הצורות הדמיוניות בהעמדת המושכלות· הוא מבואר שבהפסד הצורות הדמיוניות יפסדו המושכלות. ונאמר שאנחנו, ואם הודינו שהאנשים שנפסד דמיונם לא נמצאם משיגים המושכלות שהיו

משיגים תחלה, וכבר יזדככו המושכל כשיזדככו הצורות הדמיוניות אשר תניעם אל זה המושכל· הנה לא יחויב מפני זה שנודה שיפסד המושכל בהפסד הצורה הדמיונית. וזה שהמושכל על שלשה פנים· מושכל הוא בכח גמור, והוא המושכל אשר האדם כחיי על למודו, ולא למד אותו עדיין· ומושכל הוא בפעל גמור, והוא המושכל אשר לחכם בחכמתו בעת השתמשו בה· ומושכל הוא ממוצע ביניהם, והוא המושכל אשר לחכם בעת שלא ישתמש בו, והנה יקרה בו דומה לשכחה במקרה· וזה כי להיות הנפש אחת, לא ירגיש החכם בידיעתו בו מה שהתמיד להשתמש בזולתו, והנה כאשר יביאהו איזה דבר שיהיה להשתמש בו, אז ישער שכבר היתה הידיעה בו. ובכמו זה יקרה בזה הענין, וזה שכאשר נפסדה הצורה הדמיונית, יקרה לו שלא יהיה בכאן דבר יביאהו להשתמש בזה המושכל, וכאשר יזדכר אותו, אז ימצא שכבר היתה לו זאת הידיעה, ולזה לא יצטרך בה אל התלמדות וחקירה. וכן ימצא באנשים שנפסד דמיונם, שכאשר יתרפאו, ימצאו יודעים במושכלות אשר היו יודעים קודם זה, בזולת התלמדות וחקירה· ואלו היו אלו המושכלות נפסדות מהם, היו צריכים בהשגתם אחר זה אל התלמדות וחקירה, וזה מבואר בנפשו. ועוד שאנחנו רואים בקצת אנשים שנפסד דמיונם שהיו משיבין כראוי במושכלות שנשאלו מהם, וזה ממה שיורה שאין אלו המושכלות נפסדות מהם בהפסד דמיונם. ובכלל הנה לא יתכן במושכל הפסד ושכחה, כמו שהתבאר במה שקדם, ר"ל שאלו המושכלות הם בלתי אפשריות ההפסד· ולזאת הסבה הסכימו הקודמים שאלו המושכלות לא יתכן בהם השכחה בשום פנים, כאלו טבע האמת בעצמו הכריחם על זה· האלהים, אלא אם היה המושכל מושכל בשתוף השם, ר"ל שלא היתה בו ידיעה אמתית בסבותיו, כמו שיקרה לקצת המתלמדים בהנדסה ובפרט בתמונות המתבארות באמצעות תמונות רבות, כי הם לא ישתדלו להבין בשכל הדבר המבוקש בסבותיו, אבל יראו בספר בתמונה תמונה מהלשון הנמצא שם אם התבאר שם מה שיצטרך להם ממנה באור זאת התמונה, ולזה יקרה להם השכחה באלו המושכלות, כי הם אינם מושכלות להם, אבל ישיגו שהמחבר הספר כבר ביארם.

ואולם הטענה השנית מאלו הטענות אשר יחשב בע[illegible]ים שהשכל הנקנה נפסד, היא הטענית. וזה שהשלמות הוא על שני מינים, מין מעורב בבעל השלמות, כמו הענין בשאר השלמויות אשר לשאר הצורות ההיולאניות, ומין בלתי מעורב בבעל השלמות, כמו שהתבאר מענין זה השכל ההיולני· ואמנם יחויב שיפסד השלמות בהפסד בעל השלמות אם היה השלמות מעורב בו, ואולם כשלא היה השלמות מעורב בו,

אבל הוא נמצא בעצמו, לא יחויב בו זה, וזה מבואר בנפשו. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא יחויב מזה בשכל הנקנה שיהיה נפסד, אבל יחויב שיהיה נצחי, כמו שהתבאר בקודם.

פרק שנים עשר

נחקור בו בהיתר ספקות מה יקרו במה שבארנו בענין ההצלחה האנושית.

ואחר שהתבאר מענין השכל הנקנה, ראוי שנחקור אם הוא אפשר שתהיה לאדם הצלחה יותר עצומה מזאת ההצלחה, כמו שהיו רואים קצת הקודמים שהוא אפשר שישיג האדם השכל הפועל.

ונאמר שאם היה אפשר זה, יהיה בהכרח אחר השיגנו כל אלו המושכלות, כי היו כלן בנפש השכל הפועל בצד אשר הם בו אחד, כמו שהתבאר במה שקדם. והוא מחויב שיהיה השיגנו אותם קודם אל ההשגה בם בצד אשר הם בו אחד, כמו שהוא מחויב שנדע תחלה מהות הקורות והלבנים והאבנים אשר נהיה מהם הבית קודם שנדע מהות הבית· ולזה אמר בן רשד שזאת ההשגה תהיה אחר השיגנו כל המושכלות האלו, כאלו טבע האמת הכריחו על זה, ואמר שזה, ואם הוא קשה מאד, הנה אולי ישלים בקבוצים החשובים להעזרם קצתם בקצתם. ובהיות הענין כן, הנה אם היה בלתי אפשר לאדם שישיג כל אלו המושכלות, הוא מבואר שאי אפשר בו שישיג השכל הפועל· וכן אם היה אפשר לו שישיג כל אלו המושכלות, והיה בלתי אפשר בו שישיג הצד אשר הוא בו אחד.

וכאשר התישב זה, הנה נבאר שאי אפשר לאדם שישיג השכל הפועל, לפי שאי אפשר לו שישיג כל אלו המושכלות. וזה כי בכאן מינים מהבעלי חיים וצמחים ומחצבים אין אצלנו המושכל בהם, ואי אפשר בקצת המינים שיודע סדור איבריהם ואופן החכמה בהיותם על זה התאר, כי לקטנם יבצר זה מהחוש, וגם במינים אשר אישיהם גדולים לא יתכן שנעמוד על אמתת סדור אבריהם בכללם· והמשל כי האדם, עם רוב החקירה אשר היתה לקודמים בענין אבריו ועורקיו וגידיו ועצמיו ועצליו, הנה לא יתכן שתשלם זאת הידיעה בו באופן שלם, בדרך שיודע מספר אלו הדברים בו וההתחלפות אשר ביניהם בכמות ובאיכות ובתכונה, וזה מבואר מאד למעיין בזה הספר. כי אצל השכל הפועל ידיעה שלימה במה שיתחייב מהכבבים בזה העולם השפל, כמו שיתבאר אחר זה, וזה בלתי אפשר שישלם לאדם בההתחלות אשר אצלו בזה מהחוש. ובכלל הנה לא יתכן לאדם שידע האמת בזה הסדור, וזה

מבואר ממה שימצא בחכמת משפטי הככבים, שימצא כזוב הרבה פעמים, כל שכן שלא יתכן שידע האמת בזה הסדור בסבותיו, עד שתהיה לו ידיעה שלמה. ועוד שאם הודינו שיהיה אפשר לאדם שישיג כל אלו המושכלות אשר בנפש השכל הפועל, הנה יהיה עם זה בלתי אפשר שישיג האדם השכל הפועל, לפי שאי אפשר לאדם שישיג הדרגתם וצד היותם אחד. וזה שכבר יראה שבכאן סדור לחומר הראשון בקבולו הצורות, עד שיכלה הענין אל הצורה האנושית, וזה לא יתכן שיודע במין מין. והמשל כי היסודות הם במוחלט במדרגת ההיולי למחצבים, והם קצתם לקצת במדרגת ההיולי, וזה כי הארץ במדרגת ההיולי למים, והמים במדרגת ההיולי ליסוד האויר, ויסוד האויר הוא במדרגת ההיולי ליסוד האש· והנה המחצבים הם במדרגת ההיולי לצמחים, והצמחים הם במדרגת ההיולי לבעלי חיים, ולזה יראה כי צורות המחצבים הם גם כן קצתם לקצת במדרגת ההיולי, עד שיגיע הענין אל מה שהוא כמו ממוצע בין הצמח והדומם, והוא האלמוג· וכן הענין בצמחים, רצוני שהם קצתם לקצת במדרגת ההיולי, עד שיגיע הענין אל מה שהוא כמו ממוצע בין הצמח והחי, והוא האספוג הימיים ומיני החלזון הקיימים· וכן הענין בבעלי חיים, עד שיכלה בסוף הענין אל המין האנושי.

וכבר נראה חיוב מה שהנחנו בכאן ממה שאומר. וזה שהחומר הראשון דורך באלו הצורות מההעדר אל המציאות, ולזה היו כל הצורות האמצעיות העדר מצד ומציאות מצד, רצוני שהם מציאות מצד מה שקדם להם מהצורות והעדר מצד מה שאחריהם מהצורות, כמו שחלקי התנועה הם פעל מצד מה שעבר מהתנועה וכח מצד מה שעתיד· ולזה יחויב שתהיה כל צורה מאלו הצורות במדרגת ההיולי אל מה שאחריה, עד שיכלה כל הענין אל הצורה האנושית. והוא שהוא בלתי אפשר שתהיינה שתים מאלו הצורות במדרגה אחת, שאם היה אפשר זה, הנה לא ימנע אם שתהיה כל אחת תכלית לצורות אשר יקבל החומר הראשון, או שתהיה כל אחת מהן אמצע, או שתהיה אחת מהן תכלית והאחרת אמצעי. ואולם שתהיה כל אחת תכלית הוא שקר, שאם היה הדבר כן, הנה יחויב אם שיהיו אלו התכליות לתנועה אחת בעינה, או שיהיו לתנועות מתחלפות. אבל הניחנו אותן תכליות לתנועה אחת בעינה הוא שקר, כי התנועה האחת לא ימצא לה כי אם תכלית אחת, וזה מבואר בנפשו. ואם הנחנו שיהיו התכליות לתנועות מתחלפות, רצוני שתהיינה הצורות אשר יקבל עד שיגיע אל תכלית האחר, הנה יחויב מזה שלא יהיה דבר ממה שימצא לו אחת

מהצורות אשר בתנועה האחת כחייו לקבול אחת מהצורות אשר בתנועה האחרת, ויהיו בכאן לפי זאת ההנחה שני חמרים ראשונים, האחד אשר יקבל הצורות אשר בתנועה האחת, והאחד הוא אשר יקבל הצורות אשר בתנועה האחרת· ואם היה זה, הנה יתחייב שיהיה כל אחד מאלו החמרים הראשונים בעל צורה מה, בה היה טבע אחד מהם לקבל צורות מה, וטבע האחר לקבל צורות אחרות, וזה בלתי אפשר, כמו שהתבאר בראשון מהשמע. ועוד שאם היה זה כן, לא תמצא בכאן צורה יהיו כל הדברים ההוים הנפסדים כחיים עליה, כי הוא בהכרח אחת מהצורות אשר בתנועה אחת, ולא יהיה אפשר שיהיו הדברים בעלי הצורות אשר בתנועה האחרת כחיים עליה· וזה שקר, כי כבר נמצאו כל אלו הדברים כחיים על צורות היסודות, כמו שהתבאר בטבעיות, וזה שהיסודות ימצא כל אחד מהם כחיי עליהם, והגשמים המורכבים הם נתכים אליהם. ובכלל הנה כבר התבאר בראשון מהשמע שהוא מחויב שיהיה החמר הראשון אחד. — ואם הנחנו שתהיינה שתי אלו הצורות אמצע, הוא מבואר ממה שקדם שאי אפשר שנניחם אמצע לשתי תנועות מתחלפות. ובהיות הענין כן, הנה תהיינה אמצע לתנועה אחת אם היה אפשר זה, ולזה יתחייב שיקבל החומר הראשון אחת מאלו הצורות קודם קבולו האחרת. ונאמר שכאשר הונח הענין כן, יתחייב שתהיה הצורה המאוחרת יותר נכבדת מן האחרת, וזה שהתנועה האחת יהיה כל חלק ממנה בעבור החלק הבא אחריו שיכלה הענין אל תכלית, והמשל ששתיית הסם המבשל הוא בעבור שתיית הסם המשלשל, ושתיית הסם המשלשל בעבור הוצאת הליחה המליחה, והנה המחליאה היא בעבור הבריאות. ובהיות הענין כן, הנה כל חלק וחלק מהאמצעיים הוא תכלית באופן שלפניו· ולפי שהתכלית הוא יותר נכבד ממה שקודם התכלית, הנה יתחייב שתהיה הצורה המאוחרת בהויה מאלו הצורות יותר נכבדת מהאחרת. ולזה הוא מבואר שאי אפשר שנניח האחת מהם תכלית והאחרת אמצע, שאם היה אפשר זה, היה בהכרח לתנועה אחת בעינה, והיה מחויב שתהיה הצורה שהיא תכלית יותר נכבדת מהצורה שהיא אמצע.

וכבר יתבאר באופן אחר שהוא מחויב שתהיינה אלו הצורות הולכת בהדרגה וסדור מהמציאות החסר אל המציאות השלם. וזה שהטבע לא יקצר משיתן צורה לכל אחד מהמזגים האפשריים ליסודות, ולזה היו הצורות אשר לדברים ההוים הנפסדים במספר המזגים· ולפי שהמזגים הולכים בהדרגה וסדור מהעובי אל הדקות, והיא מה שקרב יותר אל הדקות הולך מהלך הצורה ממה שקרב אל

העובי, הנה יהיה הענין בצורותיהם כן, כי יחס החומר אל החומר הוא יחס הצורה אל הצורה· ולזה מה שיחויב, שכמו שהמזגים כלם נמשכים בסדור והדרגה מהמציאות החסר אל המציאות השלם, כן הצורות האלו כלן נמשכות בסדור והדרגה מהמציאות החסר אל המציאות השלם.

וזה מבואר שאין כח באדם שישיג בשלמות הסדור אשר למזגים, כל שכן שאין בו כח להשיג הסדור אשר לדורות· אבל ישיג מזה מדרגות רחוקות, כאלו תאמר שהדומם הוא במדרגת ההיולי לצומח החסר, והצומח החסר הוא במדרגת ההיולי לצומח השלם, והצומח השלם הוא במדרגת ההיולי לחי החסר, והחי החסר הוא במדרגת ההיולי לדמי השח, ודמי השח הוא במדרגת ההיולי לדמי המעופף, ודמי המעופף הוא במדרגת ההיולי לדמי ההולך. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאי אפשר שנדע בשלמות הצד אשר בו אלו המושכלות אחד· כי כשלא נדע הדרגתם לא יתכן שנדע הצד אשר הם בו אחד, ולזה הוא מבואר שאי אפשר שנשיג השכל הפועל. האלהים, אם לא שיאמר אומר שכבר נשיגהו באופן מה בהשיגנו אלו המושכלות, לפי שהן כלן בנפש השכל הפועל, וזהו ההתאחדות אשר יהיה לנו עם השכל הפועל. וכאלו זה הטעה לקודמים והכריחם אל שיאמרו שהוא אפשר לאדם שישיג השכל הפועל. ואל החשוב שזה מחלוקת נפל לבד בין הפלוסופים, אבל תמצאהו גם כן בין חכמי תורתינו הקודמים ז"ל. אמרו במדרש וירא אלהים את האור כי טוב, אמר רבי יודא בר סימון הבדיל הקב"ה את האור לעצמו, אמר אין כל בריה יכול להשתמש בו אלא אני, הדא הוא דכתיב ונהורא עמיה שריה· משל למלך שראה מנה יפה, אמר זו לעצמי. ורבנן אמרי הבריק לו ליתנו לצדיקים לעתיד לבא, הדא הוא דכתיב אור זרוע לצדיק. והוא מבואר שהם כוונו באור השכלים הנפרדים, כי האור המוחש כבר ישתמשו בו המרגישים· וירצה רבי יודא בר סימון שאין השגת השכלים הנפרדים אפשר לאדם, והחולקים עמו יאמינו שהם מושגים לאדם השגה חלושה ונפסקת במה שישפיעו עליו, כאלו היה האור המושג לו ברק, ולזה אמרו הבריק לו, ואמרו שזאת ההשפעה היא ליהנה לצדיקים לעתיד לבא, רצו בזה שההשגה החלושה אשר לנו תחלה בהם היא להגיעינו אל שנשיגם השגה שלמה ונדבק בהם.

פרק שלשה עשר

נחקור בו בהיתר ספקות מה יקרו בענין השפעת השכל הפועל לשכל ההיולאני אלו המושכלות אשר יקנם.

ואחר שהתבאר שהצלחתנו התכליתית הוא קנין אלו המושכלות אשר בכאן, ראוי שנשתדל בהתרת קצת ספקות יקרו מזאת ההנחה. — מהם, שכבר יחשב שיחויב שתהיה ההצלחה שוא ובטל. וזה כי מפני שהיו אלו המושכלות אשר יקנם השכל ההיולאני הם בעצמם המושכלות אשר בנפש השכל הפועל, הנה לא יהיה בכאן דבר מתחדש מפני קנותינו המושכלות, והפעל שלא יתהדש דבר בעבורו הוא פעל לבטלה. — ומהם שכבר יחשב שיחויב מזה שימצאו תכליות רבים לדבר אחד במספר. וזה כי מפני שהיה התכלית המכוון באדם הוא קניין אלו המושכלות, והיו אלו המושכלות רבים במספר, הנה יהיו תכליות רבים לאדם האחד במספר, וזה בלתי אפשר׃ כי התכלית האחד במספר הוא אחד במספר בהכרח, כי התכלית הוא צורה ושלמות, ואי אפשר שיהיה לנמצא האחד במספר כי אם שלמות אחד, וזה מבואר בנפשו. — ומהם, שכבר יחשב שיהיה ההשתדלות ברבוי הידיעה לבטלה. וזה כי מפני שהיה התכלית המכוון בנו הוא ההשארות והקיום לשכל, והיה השכל נצחי בקנין מושכל אחד לבד, הנה יהיה ההשתדלות בהרבות קנין המושכלות לבטלה, ותהיה מדרגת מי שלא קנה כי אם מושכל אחד מהמושכלות היותר חסרות בזאת ההצלחה כמדרגת מי שהגדיל והוסיף חכמה עד שידע סודות כל הנמצאות אם היה זה אפשר׃ וזה מבואר הבטול, כי המעיינים ימצאו תמיד בנפשם השוקה להוסיף בידיעה, והתשוקה הטבעיית לא תהיה לבטלה.

ונאמר שהספק הראשון אין היתרו ממה שיקשה. וזה שלא יחויב, אם הודינו שתהיינה אלו המושכלות הנקנות הם בעינם המושכלות אשר בנפש השכל הפועל, שיהיה קנותינו אותם לבטלה׃ וזה שאף על פי שאין המושכלות מתחדשות בעצמם, הנה הם מתחדשות לשכל ההיולאני׃ ועוד שהמושכלות הנקנות לנו אינן המושכלות אשר בנפש השכל הפועל בעינם, כי הם נמצאות בנפש השכל הפועל בצד שתהיינה כלם בו אחד, ואי אפשר שתהיינה נמצאות בשכל ההיולאני בזה האופן במה שקדם. ואולם הספק השני יותר בשיתבאר שהשכל הנקנה הוא אחד במספר, וזה יתבאר במעט עיון. וזה שהידיעות האנושיות המצאנה הולכות קצתם מקצת מהלך השלמות והצורה איך ומה שיהיה, וזה כי החכמה האחת מבואר מענינה שחלקיה הם קצתם לקצת במדרגותו

השלמות והצורה, והחכמות הרבות הם גם כן קצתם שלמות לקצתם. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהשכל הנקנה אחד במספר. ומזה הצד תהיינה אלו המושכלות מתרבות ההרבות מה בהתרבות הנושאים, וזה כי המושכל האחד כבר יהיה בראובן ושמעון ויהיה מתחלף בהם מפני חלוף צורות האחרות, עד שיהיה, דרך משל, מה שהיה בו אחד השכל הנקנה אשר לראובן הוא זולת מה שיהיה בו אחד השכל הנקנה אשר לשמעון. והסבה בזה החלוף הוא חלופם בקנין המושכלות באיכות ובכמות, וזה כי כשקנה יותר מהמושכלות אשר בחכמה אחת, יהיה מה שהיו בו מושכליו אחד זולת מה שהיו בו אחד המושכלות אשר למי שקנה מהם יותר מעט׳ וכן מי שקנה מושכלות מחכמה אחת מתחלפת לחכמה אשר קנה ממנה האחר המושכלות, יהיה השכל הנקנה לו מתחלף לשכל הנקנה אשר לאחר, ובזה תתחלפנה מדרגות המצליחים חלוף רב׳ וכל מה שיקרב יותר אחדות מושכליו לאחדות המושכלות אשר בנפש השכל הפועל היתה הצלחתו יותר עצומה, והיה שמחתו ותענוגיו במה שהשיג יותר חזק. וכבר ימצא בזה מהחלוף, עד שלא יחס לשמחה ולתענוג אשר ישיג האחד במה שקנה מהמושכלות אל מה שיהיה מהשמחה והתענוג אל האחר במה שהשיג אותו. וכבר נשער זה הערבות במה שנשיגהו בחיינו מאלו המושכלות, זהו השעור המעטיי אשר תכנע נפש הבהמית ויתבודד השכל בפעולתו, שנמצא בו מן הערבות מה שלא נעריכהו אל שאר הערבויות ואין לו אליהם יחס כלל׳ כל שכן שיהיה זה הערבות יותר אחר המות, כי אז תהיה השגתינו אלו המושכלות אשר קנינו אותם בחיינו בהתמדה, ונשיג יחד כל הדברים אשר בשכלנו, לפי שכבר סר אחר המות המונע אשר היה לנו בזה בחיינו מצד החומר. וזה כי מפני שהנפש אחת, תמנע השגת השכל בהשתמש אחד מכחות הנפש הנשארים בפעולתם, גם בעת התבודד השכל בפעולתו לא יקרה לו שישיג יחד כי אם המושכלות אשר נטתה מחשבתו אליהם, כמו שהתבאר במה שקדם׳ ואולם אחר המות ישיג יחד כל המושכלות שהשיג בחייו. אבל ראוי שנדע שאי אפשר שיקנה אחר המות מושכל לא השיג אותו בחייו, כי אין לו הכלים אשר יושג בהם המושכל, והם החושים ושאר הכחות הנמשכים להם, כמו הדמיון והכח הזוכר. והנה יתבאר גם כן מזה שאין יחס אל הערבות אשר יהיה מהשגת המושכלות החסרות אל הערבות אשר יהיה מהשגת המושכלות הנכבדות, כי הערבות אשר נמצא בזה בחיינו מתחלף חלוף נפלא, וחשקנו גם כן אל השגתם יותר רב, עד שכבר נחשוק יותר השגת מעט מהדברים הנכבדים מהרבה משאר הדברים. ולזה הסכימו חכמינו הקודמים ז"ל שבכאן מדרגות מתחלפות

לצדיקים בגן עדן. אמרו במדרש שבע כתות של צדיקים. ולקחו מספר השבעה להורות על הרבוי, לא לדקדק במספר. וכן ימצאו רבים בדברי הנביאים ע״ה. והחכמים ז״ל אמרו שבע יפול צדיק וקם, והדומה לזה. והם גם כן הסכימו על שההצלחה תשלם בקנין אלו המושכלות אם מעט ואם הרבה, ולזה אמרו כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא׳ כי הם, עם מה שהישירה אותם התורה לקנין המושכלות זאת ההישרה הנפלאה אשר תמצא בה, הנה אי אפשר שלא יקנו הרבה מהם שיעור מה מהמושכלות אם מעט ואם הרבה. ויהיה אמרם כל ישראל במדרגת רוב ישראל כי ההקדמות הכוללות אשר בחכמה התלמודית מנהגם זה המנהג. כבר ביארו זה ואמרו אין למדין מן הכללות אף על פי במקום שנאמר בהם חוץ.

פרק ארבעה עשר

ניעיר בו המעיינים בדברינו אל שאין ראוי שיעזוב מה שתחייבהו האמונה מפני מה שיראה שיביא אליו העיון.

ואם יראה אחד שהאמונה תחייב היות ההצלחה האנושית על זולת זה האופן שזכרנו, מצד מה שיביאהו להאמין פשוטי קצת הדברים הנאמרים בדבר גן עדן וגהנם בדברי המדרשים וההגדות ודברי הנביאה, ידע באמת כי אנחנו לא נטינו לזה הדעת שנטה אליו העיון אם לא מפני ראותינו שהוא מסכים לדעת תורתנו׳ כי לא יותר ההמשך לעיון שימצא חולק על האמונה, אבל כשיהיה זה, ראוי שיחס העדר ההסכמה לקצורנו. ולפי זה הוא מבואר שכבר יחויב למי שיאמין זה שימשך לאמונתו, כי גם אנחנו ננהג כן, אם יראה לנו היות האמונה מחייבת זולת מה שחייבנוהו מזה. וזה ממה שיחוייב קבולו לכל אחד מהמאמינים׳ שאם היה השער פתוח לחלוק על האמונה במה שיראה לארם שהעיון חולק עליה, תפסד האמונה ויעדר תועלתה מאנשי האמונה, ויפול המחלוקת והבלבול בין המאמינים מה שהיה נופל אם לא היתה שם אמונה, ויתחדש בזה מההפסד מה שלא יעלם. ומה שאמרנו מזה בזה המקום ראוי שיובן ממנו שכן יהיה מאמרינו בשאר מה שיתבאר בדרושי זה הכפר, ר״ל שאם היה נראה לאחד מאנשי האמונה שיש בהם מה שיתויב שיאמן חלופי מצד האמונה, הנה ראוי שיעזב העיון וימשך לאמונה, וייחס החלוף הנופל בה לקצורינו.

נשלם המאמר הראשון תהלה לאדון הכל יתברך אשר עזרנו בכתיבתו,
והוא יעזרנו בהבנתו ובעבודתו מאהבתו אמן.

מאמר שני

בענין החלום והקסם והנבואה

פרק ראשון נבאר בו שזאת ההודעה היא מסבה פועלת יודעת אלו הדברים אשר תהיה בהם ההודעה ושאלו הדברים הם מוגבלים ומסודרים. — פרק שני נבאר בו מה הם אלו הדברים אשר תהיה בהם ההודעה ובאיזה אופן הם מוגבלים ומסודרים. — פרק שלישי נבאר בו מה הוא הפועל לזאת הידיעה. — פרק רביעי נבאר בו אם הוא אפשר שתגיע זאת ההודעה בדברים העיוניים. — פרק חמישי יודע בו לאיזה תכלית היתה נמצאת זאת ההודעה. — פרק ששי נתיר בו קצת ספקות יקרו בענין זאת ההודעה. — פרק שביעי נחקור בו בשתי שאלות קשות יקרו בענין החלום והקסם. — פרק שמיני נתן בו סבות התחלפות המדרגות לאנשים בכל אחת מאלו ההודעות בחלום ובקסם ובנבואה.

פרק ראשון

נבאר בו שזאת ההודעה היא מסבה פועלת יודעת אלו הדברים אשר תהיה בהם ההודעה ושאלו הדברים הם מוגבלים ומסודרים.

בעבור שהיה זה הדרוש מהדרושים היקרים מאד, אם מפני עצמותו, אם מפני שהרבה מהדרושים היקרים אשר כונתנו לבארם בזה הספר הם מתבארים במה שיתבאר בו, והיה עם זה רב הספקות מאד׳ ראינו שלא נסמוך בו על מה שנזכר ממנו בספר החוש והמוחש, לפי שלא נשלמה שם החקירה בו כפי מה שראוי, עם שכבר באו במה שנזכר שם דברים בלתי צודקים, כמו שיתבאר בזה המאמר.

ונתחיל ונאמר שמה שנמצאהו מגיע מהידיעה לאדם בדברים העתידים בחלום או בקסם או בנבואה אי אפשר שיהיה במקרה. וזה שמה שבקרי מציאותו במעט מהזמן ובמעט מהדברים יחד, כמו שנאמר בשני מהשמע׳ וכבר התפרסם ונגלה בזמננו זה שקצת אנשים יגידו העתידות בהרבה מהדברים ובהרבה מהזמנים, והם אשר יקראום קוסמים, וכל שכן שיהיה זה יותר מבואר בנבואה אשר התפרסם ענינה לכל האומות, כי הצדק היה נמצא בה לפי מה שהתפרסם מענינה׳ וכבר יראה גם כן מענין החלומות הצודקים, וזה שכבר יראה בהם דמיונים רבים יחד יסכימו כלן אל מה שימצא בעתיד, כמו שיראה אדם מה בחלום שפלוני ופלוני ילכו למקום פלוני, וימצאו שם פלוני ופלוני, והתחדש מריבה ביניהם,

ויאמר קצתם לקצת המאמר הפלוני, ויכו קצתם לקצת המכה הפלונית, ואחר ימצא כל זה צודק· וזה כלו בלתי אפשר במה שבקרי, כמו שקדם. והנה ימצאו אנשים יחלמו חלומות צודקים פעמים רבות, ובפרט האנשים השחורים, וזה כלו ממה שיראה ממנו שזאת ההודעה אינה בקרי. וכאשר התישב שזאת ההודעה אינה בקרי, הנה מבואר שכבר יחוייבו מזה שני דברים. האחד שיהיו הדברים העתידים אשר תתחדש בהם זאת ההודעה מקובלים ומסודרים, רצוני שהוא מוגבל שיצאו לפעל דרך הגעתם, שאם לא היה הגעת הדברים מהם מוגבל ומסודר, לא יתכן שתהיה בהם הידיעה טרם בואם אלא בקרי, וזה מבואר בנפשו. והשני שיהיה בכאן נמצא מה יודע אלו הסדורים אשר תפול בהם הידיעה, הוא הפועל זאת ההודעה בנו. וזה כי מפני שהיתה זאת הידיעה נמצאת בנו בפעל אחר שהיתה נמצאת בנו בכח, וכבר התבאר במאמר הכוללים כי כל מה שיצא מהכח אל הפעל בסוג מה הנה יוציאהו מהכח אל הפעל מי שיש לו בפעל מה שנמצא בכח למתפעל באופן מה· הנה יחויב שיהיה בכאן פועל לזאת הידיעה אצלו הידיעה בפעל בכל אלו הדברים אשר תפול בהם זאת ההודעה. והוא מבואר שהפועל לזאת הידיעה בנו הוא שכל, לפי שהוא יעשה פעולתו בזולת כלי גופיי.

פרק שני

נבאר בו מה הם אלו הדברים אשר תהיה בהם ההודעה ובאיזה אופן הם מוגבלים ומסודרים.

ואחר שהתבאר שאלו הדברים אשר תפול בהם זאת ההודעה הם מוגבלים ומסודרים, ראוי שנחקור מה הם אלו הדברים, ובאיזה אופן הם מוגבלים ומסודרים.

ונאמר שכבר יראה בחפוש שזאת ההודעה לא תהיה בענינים ההכרחיים כי אם מעט, אם היה שתפול בהם· ואולם מה שתהיה בו הוא בענינים האפשריים הנופלים באישי מין האדם, לפי שכבר יראה בחפוש שלא הגיע ידיעה לאדם בחלום או בקסם או בנבואה כי אם באישי מין האדם ובמה שיפול מהמקרים, וכאשר תגיע לנו ידיעה בזולת אישי מין האדם, הוא מצד יחס הדבר ההוא אל איש מה מאישי האדם, כמו שהודיע שמואל עליו השלום לשאול ע״ה מהאתונות כי נמצאו מצד היותם קנין מקניני קיש אבי שאול. וכאשר חקרנו באלו הדברים האפשריים אשר תפול בהם ההודעה בחלום או בקסם או בנבואה, מצאנו שאלו הענינים יהיה שהגיע ההודעה בחדושי אישי העצמים הרמוז אליהם, וזה שכבר יודיעו שאיש מה יולד בתאר כך ויעשה מעשה כך, וזה מבואר מענין הקוסמים, והמשל בזה בנבואה מה שהגיד הנביא

הנה בן נולד לבית דוד, למועד הזה כעת חיה את חובקת בן׳
ומהם יהיה שתגיע ההודעה באישי המקרים בחרושם, ואלו האישים מהם אשר יתחדשו בסבותיהם המוגבלות, והוא מה שיתחדש מהם מהבחירה או מהטבע, ומהם שלא יתחדשו מסבותיהם המוגבלות, כמו הענין בקרי ובהזדמן. והנה יראה בחפוש כי באלו המינים תפול זאת ההודעה, וזה שכבר יודיע הקוסם או הנביא מהנלחמים איזה מהם ינצח, ואם ירד המטר ביום הפלוני, ואלו המקרים הם מתחדשות מסבותיהם המוגבלות׳ וכבר יודיע גם כן מה שיתחדש בקרי והזדמן, וזה מבואר מן החוש בקסם ובחלומות, והתפרסם גם כן שכבר תפול ההודעה בכמו אלו הדברים בנבואה, כמו מה שהודיע שמואל ע"ה לשאול שימצאוהו שלשה אנשים בדרך ונתנו לו שתי לחם ולקח מידם, וכמו שהודיע הנביא אשר בשומרון לנביא אשר בבית אל שכבר ימצאהו האריה בדרכו וימיתהו. והנה יראה בחפוש שרוב הידיעות המתחדשות בחלום או בקסם או בנבואה הם במה שבקרי ובהזדמן. ובהיות הענין כן, והיה שכבר התבאר שאלו הענינים אשר תפול בהם זאת ההודעה הם בהכרח מוגבלים ומסודרים, הוא מבואר שכבר יתחדשו מזה ספקות עצומות. — מהם, שכבר יחויב מזה שיבוטל טבע האפשר מהמקרים הנופלים באישי מין האדם. וזה כי מפני שהיה אחד מחלקי האפשר מוגבל ומסודר שיצא לפעל, עד שכבר תשלם ההודעה בו שיגיע קודם שיגיע׳ הנה אם כן אין בכאן אפשר, אבל היו הענינים ההם כלם מחויבים, ותהיה הבחירה לבטלה, וזה בתכלית הבטול. ועוד שכבר יחויב מזה שלא יהיה בכאן דבר אפשרי כלל, אבל יהיו כל הענינים ההם כלם מחויבים. וזה שאם היה בכאן אפשר, הוא במה שיפול מהמקרים באישי מין האדם, כי בשאר הדברים לא ימצא בהם אפשרות כי אם מצד האדם, וזה שתנועת הבעל חיים מוגבלת בטבע וכן תנועת הצומח והדומם, ואין להם מעצמם כי אם אחד מחלקי האפשר, והמשל שהבעל חי יתנועע אל המזון בעת ראותו אותו ואין לו ההתהלה מעצמו על שיתנועע אליו, ואולם האדם ישים זאת התנועה אפשריה, לפי שהוא ימנעהו מהתנועע אליו או יעתיק המזון מהמקום ההוא, וימנע צאת זאת התנועה לפעל׳ ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאם אין באישי מין האדם דבר אפשרי, שאין בכאן אפשר כלל, אבל יהיו כל הענינים מחויבים, וזה מבואר הבטול והגנות. — ומהם, שכבר יחויב מזה במה שבקרי ובהזדמן אשר תפול בו זאת ההודעה שיהיה מוגבל ומסודר, והנה זאת ההנחה סותרת נפשה, כי מה שבקרי והזדמן הוא מה שאין לו סבות יסודר מהם׳ והנה אם הנחנו במה שבקרי

ובהזדמן הנופל באישי מין האדם שיהיה בלתי מוגבל ומסודר, הנה לא נוכל לתת הסבה בהודעה המתחדשת בהם לאדם, כי זאת ההודעה תחייב שיהיו מסודרים ומוגבלים. והנה כאשר שיער אבן רשד בזה הספק, החליט המאמר שלא יתכן שתהיה זאת ההודעה במה שבקרי ובהזדמן, והנה החוש מעיד על הפך זה, כמו שזכרנו, וכבר הגיעה לנו זאת ההודעה בחלום פעמים רבות במה שבקרי, והגיעה לזולתינו לפי מה ששמענו מהם, ואין ראוי לנו שנכחיש המוחש מפני אלו הטענות, אבל ראוי שנחקור איך אפשר הגעת זאת ההודעה במה שבקרי.

ונאמר שכבר יראה במה שבקרי ובהזדמן שיש לו סדור מה, עד שכבר ימצאו אישים רבים תרבינה הצלחות כל איש ואיש מהם המתחדשות לו בקרי, והם האנשים הנקראים טובי המזל, וימצאו אנשים אחרים תרבינה רעות כל איש ואיש מהם המתחדשות לו בקרי, והם האנשים הנקראים רעי המזל. וזה ממה שיחייב שיהיה למה שבקרי הגבלה וסדור באופן מה, ומה הוא זה האופן מי יתן ואדע.

ונאמר שכבר יראה בחקירה שכל מה שהיו אלו הנמצאים השפלים יותר נכבדים השגיח הטבע יותר בשמירתם, כבר התבאר זה בספר בעלי חיים. ובהיות הענין כן, והיה האדם הנכבד המוחלט שבכל הנמצאות השפלות אשר בזה העולם השפל, עד שהוא משתתף עם הנמצאים הנכבדים האלהיים בשכל אשר בו׃ הנה השגיח בו הטבע השגחה עצומה, והושמו הגרמים השמימיים כלם משתתפים בשמירתו והנהגתו, עד שפעולותיו ומחשבותיו הם מסודרות כלם מהם. וכבר יורה על זה מה שיגידו בו מאלו הדברים חכמי משפט הכבבים, כי הם יודיעו מחשבות האדם ופעולותיו, ויצדקו בהם פעמים רבות. ואולם שיכזבו גם כן הרבה פעמים, לחולשת האמות המגיע לנו בטבע בזאת המלאכה, להיותינו רחוקים מאלו הגשמיים האלהיים מרחק עצום בעצם ובמקום, ולקושי ההגעה לנו מן החוש מה שיחוייב מאלו הגרמים השמימיים במצב מצב ממצביהם, מפני שלא יתכן שיגיע לנו בזה מהחוש ההכפל אשר היה ראוי בכמו אלו ההקדמות הנסיוניות, כי המצב אשר לכבבים בעליה מה לא יתכן שישוב כי אם באלפים רבים מן השנים רבוי נפלא, וזה מבואר למי שעיין במלאכת ההמונה, עם שהתנועות אשר לגרמים השמימיים בלתי ידועות עדיין, ואמנם נדע מעט מזה הסדיר בהפוש ובארך הזמן, ובזה המעט שנודע לנו נגלה הכלית ההגלות שמקרי האדם הם כלם מסודרים מהגרמים השמימיים. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שבאלו הענינים אשר תפול בהם זאת ההודעה, והם מקרי האדם, יהיה הגבלה וסדור מצד הגרמים השמימיים.

זבזה יתאמת היות מה שיגיע לאדם מהקרי וההזדמן מוגבל ומסודר זה האופן מההגבלה והסדור. ומהצד שהוא מוגבל ומסודר הוא מאדיי, ולזה ימצא הרבה שיתחדשו לאיש אחד הצלחות רבות במה שבקרי או רעות רבות. ואולם כשנעיין בו מן הצד אשר הוא בלתי מוגבל, והוא היחס אשר לו אל הסבות הידועות לנו, כאלו תאמר שנחפור חפירה לעשות בור ונמצא מטמון, הנה הוא מעטיי, רצוני המצא המטמון מחפירת החפירה לעשות בור. אלא שכאשר הונח הענין כן, הנה יבוטל טבע האפשר מאלו הדברים אשר תפל בהם זאת ההודעה, ותהיה הבחירה בנו לבטלה, ויבוטל גם כן טבע האפשר מכל הדברים, כמו שקדם, וזה בתכלית הבטול. ואם הנחנו שאין אלו הדברים מוגבלים ומסודרים, לא נוכל לתת הסבה בזאת ההודעה, עם שכבר התבאר שלאלו הדברים הגבלה וסדור.

ונאמר כי מפני שהתבאר במה שאין ספק בו באלו הדברים שהם מוגבלים ומסודרים מצד הידיעה הנופלת בחדושם קודם בואם ומצד מה שנגלה לנו מן החוש שהם מוגבלים מהגרמים השמימיים, והתבאר גם כן שהם בלתי מוגבלים ומסודרים מצד האפשרות אשר בהם הנה יחויב שיהיו אלו המקרים מוגבלים ומסודרים מצד אחד, ובלתי מוגבלים ומסודרים מצד אחר. ואולם הצד אשר הם מוגבלים ומסודרים כבר התבאר במה שקדם, רצוני שכבר התבאר שהם מוגבלים ומסודרים מהגרמים השמימיים· ואולם הצד אשר הם בו אפשריים ובלתי מוגבלים ובלתי מסודרים הוא השכל והבחירה הנמצאים בנו, כי השכל והבחירה יש להם שיניעו אותנו אל זולת מה שהוא מוגבל מפאת הגרמים השמימיים. ואמנם היה זה כן, לפי כי מפני שהיו מקרי האדם מסודרים מהגרמים השמימיים, והיו הגרמים השמימיים שומרים ההוים אשר תחת גלגל הירח כשיגבירו ההפך האחד פעם והאחר פעם, וזה אם מפני התחלפות המצבים אשר לככב ככב, כאלו תאמר השמש כשהיה בפאה הצפונית גבר טבע האויר והאש שם בגשמים הפשוטים והמורכבים, וכשהיה בפאה הדרומית גבר טבע המים והארץ בגרמים הפשוטים והמורכבים בפאה הצפונית, ואם מפני הככבים המתחלפים, כאלו תאמר שמאדים מגביר טבע האש והירח מגביר טבע המים, והיו לאלו ההפכים המתחדשים מהם במזג אישי האדם רושם במדות והתבונות המעשיות· חויב בגרמים השמימיים שיהיו במצב מה ממצביהם מישירים האדם לצד תכונה מה, ובהיותם במצב ההפכי לו יישירו אותו לצד הפכה, וכן הענין במקרה מקרה מהמקרים אשר יסודרו מהם, ויחויב גם כן, שיהיה מה שיתחייב מן הככבים המתחלפים מתחלף בדרך שיהיו קצתם מישירים

האדם לצד תכונה מה וקצתם לצד הפכה, וקצתם לצד מקרה מה וקצתם לצד הפכו׳ ולפי שכבר יקרה מזה שיהיו קצת האנשים רעים להשיג קצתם רעות, הנה השגיח השם יתברך בזה, בששם בנו שכל בעל תכלית, להגיענו אל זולת מה שהוא מוגבל מפאת הגרמים השמימיים, לתקן המעוות הנופל במקרה כפי מה שאפשר.

והנה בזה האופן מההשגחה אשר ישגיחו הגרמים השמימיים באדם היו האנשים נשמרים מרעות רבות נכונות לבא עליהם, עד שכבר ימצאו אנשים רעים ישימו כל השתדלותם להמית אחרים ולהזיקם, ולא ישלם להם זה אלא מעט, עם היותם דורכים באלו הפעולות בסבות הנאותות׳ ולולי זאת ההשגחה היתה פעולתם מגעת על הרוב כמנהג שאר המלאכות אשר יעשו מה שיעשו בסבות הנאותות׳ והמשל שהנגר השלם לו מלאכת הנגרות על הרוב בדבר דבר מה שיפעל בו, והרוצח לא תשלם לו הרציחה כי אם מעט. ובזאת ההשגחה היה נשלם הקבוץ המדיני׳ וזה כי מצד זה הסדור אשר מהגרמים השמימיים יהיו קצת אנשים נוטים לצד אומנות מה וקצתם לצד אומנות אחר, וישלמו בזה האופן האומניות כלן באופן יותר נכבד ממה שהניח אפלטון בענין המדינה החשובה, וזה כי בזה האופן לא ימנעו האומניות כלן מהיותן נמצאות בזולת שנצוה בעליהן מההשתדלות בהצלחה האנושיה. ואולם שלא ימנעו האומניות כלן מהיותן נמצאות הוא מבואר, לפי שהמצבים אשר מהם יתחדש אומנות הם מאדיים, לפי מה שהתבאר מזה השעור המעטי אשר נודע לנו ממלאכת המשפט, ולזה יקרה שיתחדשו במקום אישים רבים נוטים לאומנות אומנות׳ ואף על פי שהבחירה אשר ההיה מפאת השכל ימצא לה כח על שתבלבל זה הסדור, הנה לא יהיה זה ממנה אלא מעט. וזה כי מפני שכבר הקנה אותן זה הסדור השוקה במה שיגזרהו הסדור ההוא, הנה לא יניחו האומנות ההוא בעבור אומנות אחר, ולזה מה שנראה מבעלי המלאכות הפחותות והמאוסות שלא יניחו מלאכתן מפני מלאכה אחרת, עם היות להם הכנה להעתק אל המלאכות האחרות, ונראה שכבר יכנסו בלמידת המלאכות הפחותות והמאוסות ויבחרום על המלאכות הנבחרות׳ ואולם אם יעזבוהו, הוא מפני הדרישה בהגעת ההצלחה האנושית, והאנשים אשר זה דרכם הם מעטי המספר. ואם היה שנודה שתניע הבחירה את האדם לצד האומנות האחר, הנה יהיה מעטי, ולא ימנע מפני זה המצא אלו המלאכות הצריכות לקבוץ המדיני, לפי שהמצאם מהסדור אשר מהגרמים השמימיים הם מאדיים, כמו שקדם. ולזאת הסבה אשר זכרנו היה שתפול זאת ההודעה במקרי האדם לבדו מבין שאר בעלי חיים, לפי שמקריו הם

מסודרים מהגרמים השמימיים, לא מקרי זולתו מהבעלי חיים, אם לא מצד יתחסם אל האדם. והנה לזאת הסבה אחשב שהסכימו חכמינו הקודמים זכרונם לברכה על שמקרי האדם מסודרים ממערכת הככבים, לא מקרי הבהמה. אמרו בראשון מבבא קמא אדם דאית ליה מזלא כתיב ביה כי יגח בהמה, דליה ליה מזלא כתיב ביה כי יגוף.

פרק שלישי

נבאר בו מה הוא הפועל לזאת הידיעה.

ואחר שהתבאר מה הם אלו הדברים אשר תפל בהם ההודעה בחלום או בקסם או בנבואה, ובאיזה אופן הם מוגבלים ומסודרים, ראוי שנחקור מה הוא הפועל לזאת ההודעה.

ונאמר שכבר יראה שהפועל זאת ההודעה הוא בעינו השכל הפועל אשר התבאר מציאותו במה שקדם. וזה שכבר יחויב בזאת ההודעה שתהיה ממי שיפעל הסדור אשר באלו הדברים אשר תפל בהם, וזה יתבאר בכמו הביאור בעינו שבארנו ממנו במאמר הראשון מזה הספר, שהשכל הפועל באלו הדברים אשר בכאן הוא מקנה אותנו מושכליהם· ולפי שכבר התבאר שהפועל לזה הסדור אשר באלו הדברים אשר תפל בהם ההודעה בחלום או בקסם או בנבואה הם הגרמים השמימיים, והיה שכבר התבאר במה שקדם שהגרמים השמימיים הם במדרגת הכלי לשכל הפועל במה שיפעלוהו מאלו הדברים מהמזג, הנה ראוי שיהיה כן במה שיפעלוהו בזה הסדור אשר לאלו המקרים. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהפועל לזה הסדור הוא השכל הפועל, ולזה יחויב שיהיה השכל הפועל הוא הפועל לזאת הידיעה, אם באמצעי, ואם בזולת אמצעי.

וכבר יראה עוד מפנים שהשכל הפועל הוא הפועל לזה הסדור אשר לאלו הדברים. מהם, כי מפני שהיה זה הסדור אשר באלו הדברים אשר תפל בהם זאת ההודעה להשגחה באישי האדם, כמו שקדם, והיה השכל הפועל הוא אשר ישגיח באדם וישמרהו כפי מה שאפשר במה ששם בו מהאברים והכחות הנפשיות השומרות אותו הזמן האפשרי, כמו שהתבאר בטבעיות· הנה ראוי שיהיה זה הסדור מסודר מהשכל הפועל, לפי שהוא נמצא באדם להתכלית בעינו אשר יכוין בו השכל הפועל, והוא ההשגחה, והתכלית האחרון בדבר האחד ראוי שיהיה הפועל אחד, וזה מבואר בנפשו. ומהם, כי מפני שהיו אלו הדברים בסוג בעינו אשר יפעלהו השכל הפועל, וימצא בו מה שהוא בו מסודר ומוגבל אם מצד הטבע הכולל, ואם מצד הטבע הפרטי, וזה כי הוא יפעל המהות אשר ממנו יסודרו ויוגבלו הדברים

אשר בו מפני הטבע הכולל, ויפעל המזג הפרטי באמצעות הגרמים השמימיים והזרע אשר יסודרו ממנו רוב המקרים הנמצאים בו· הנה ראוי שיהיה שאר מה שנמצא בו מסודר מהמקרים מסודר מהשכל הפועל, שאם לא הונח הענין כן, הנה יקשה לתת הסבה מה זה אשר יקצר השכל הפועל מהמציא האדם אלו המקרים אשר תפל בהם זאת ההודעה, והוא נותן לו מציאותו אשר הוא נמצא בו ומקרים רבים ממקריו. ועוד שאם הונח הענין כן, היו בכאן שנים פועלים בדבר האחד בעינו, האחד יפעל מהותו וקצת משיגיו, והאחר יפעל בו משיגים אחרים, ויהיה אם כן למתפעל האחד בעינו שני טבעים, הטבע אשר יקבל בו פעל הפועל האחד, והטבע אשר יקבל בו פעל הפועל השני, וזה מגונה. ועוד שכבר תמצא זאת ההודעה פעמים במקרים אשר ייוחס כדורם אל המזג הפרטי ובשאר המקרים יחד, ולפי שההודעה הזאת מחויב בה שתהיה מפועל אחד, מפני שהיא אחת, והיה הפועל לזאת ההודעה הוא הפועל לסדור אלו הדברים· הוא מבואר שהפועל לסדור אלו הדברים הוא אחד במספר, ולזה יחויב, כאשר יפעל המקרים אשר מצד המזג, שיפעל אלו המקרים· ולפי שהשכל הפועל הוא הפועל לסדור אשר למקרים אשר יהיו מצד המזג, כמו שקדם, הוא מבואר שהשכל הפועל הוא הפועל אשר לאלו המקרים האחרים אשר תפל בהם זאת ההודעה. ועוד שזאת ההודעה תהיה לפעמים בחדושי אישי העצמים ובכמו אלו המקרים יחד, כאלו תאמר שיודיע הקוסם או הנביא שכבר יתחדש איש אחד בתאר כך יעשה המקרה הפלוני או יתחדש לו המקרה הפלוני, וזה ממה שיורה שהפועל העצם הוא אשר יפעל אלו המקרים· ולפי שהפועל העצם הוא השכל הפועל, הוא מבואר שהפועל הסדור אשר לכל המקרים המסודרים הוא השכל הפועל. ועוד כי מפני שהפועל שיפעל הסדור אשר לאלו המקרים ראוי שידעם באופן שלם, עד שיתישר בזה הסדור בשלם שבפנים אל תכלית המכוון בו, והוא השמירה וההשגחה באישי האדם כפי מה שאפשר, והיה בלתי אפשר שהשלם הידיעה בהם מה שלא יודע מהות הדברים אשר נמצאים בהם, לפי שהוא מן המבואר בנפשו כי לא נודעו משיגי הדבר באופן שלם מה שלא יודע מהות הדבר אשר יקרו לו· הוא מבואר שלמי שיפעל זה הסדור אשר לאלו המקרים ידיעה במהות האדם· ולפי שאצל השכל הפועל ידיעה במהותו גם כן, הנה יחויב אם שיהיה הפועל לזה הסדור הוא השכל הפועל בעינו, או שיהיה האחד מהם הולך מהאחר מהלך השלמות והצורה, לפי שהם מסכימים בידיעת מהות הדברים הנושאים למקרים אשר תפל בהם זאת ההודעה. ואם הונח

השכל הפועל הולך מהלך השלמות והצורה מזה השכל, חויב שתהיה לשכל הפועל ידיעה בסדור אשר בנפש זה השכל הפועל לזה הסדור, כי לאשר תהיה ידיעה מה שילך מהלך השלמות מדבר מה תהיה בהכרח ידיעה הדבר ההוא אשר הוא לו שלמות וצורה, כמו שלמי שידע צורת הרכבת הבית תהיה ידיעת מהות הקורות והלבנים והאבנים אשר מהם הורכב. ובכלל הנה מה שילך במדרגת השלמות הנה לא יפרד ממה שהוא לו במדרגת ההיולי, ולזה יחויב שההיינה אצל השכל הפועל כל הידיעות אשר לזה השכל אשר הוא ממנו במדרגת השלמות והצורה· ואם היתה לשכל הפועל ידיעה בזה הסדור אשר לאלו המקרים, הנה לא נצטרך להכנים בכאן פועל אחר לזה הסדור זולתו· ולא יתכן גם כן שיונח הפועל לזה הסדור שכל אחר זולת השכל הפועל, שאם הונח הענין כן, מה זה אשר יקצר השכל הפועל משיפעל זה הסדור, והוא יודע אותו. ואם הונח השכל האחר הולך מהשכל הפועל מהלך השלמות והצורה, הנה יתבאר בכמו הבאור הקודם בעינו שהשכל האחר הוא השכל הפועל הדברים אשר ייוחס חדושם אל השכל הפועל, רצוני שהוא יהיה פועל לכל הדברים אשר בכאן ומקנה המושכלות לנו, עם שזאת ההנחה מבוארת הבטול. וזה שאם היה השכל הולך מהלך השלמות והצורה מהשכל הפועל, מפני שהוא יודע מה שידעהו השכל הפועל וידע עוד הסדור אשר לאלו המקרים· הנה יהיה הסדור אשר לאלו המקרים הולך מהלך השלמות והצורה לסדור אשר לעצמיים אשר יקרו להם, ולזה יחויב שיהיו אלו המקרים הולכים מהלך השלמות והצורה לעצמיים, וזה מבואר הבטול והגנות. ובהיות הענין כן הוא מבואר שהפועל לזה הסדור אשר לאלו המקרים הוא השכל הפועל, ולזה יחויב שיהיה השכל הפועל הוא הפועל לזאת הידיעה המגעה לנו באלו המקרים בחלום או בקסם או בנבואה, אלא שלא התבאר עדיין אם הוא פועל אותה באמצעי, או בזולת אמצעי, או הוא פועל קצתה באמצעי וקצתה בזולת אמצעי, וכבר נחקור בזה במה שאחר זה. וכבר יראה גם כן מצד אחר שהשכל הפועל הוא הפועל לזאת ההודעה המגעת לנו באלו המקרים, וזה שהוא מחויב שיהיה הפועל השלמות לאחד במספר אחד במספר. ובהיות הענין כן, והיתה ההודעה המגעת לשכל ההיולאני שלמות לו, והיו בכאן שני מינים מההודעה, והם ההודעה אשר במושכלות וההודעה אשר במקרים· הנה יחויב שההיינה שתי ההודעות מושכל אחד, שאם לא הונח הענין כן, היה השכל ההיולני שנים, האחד הוא המתפעל מהשכל האחד, והאחר הוא המתפעל מהשכל השני· ואם היה השכל ההיולני שנים, הנה יחויב שלא יהיה האדם

האחד אחד במספר, כי האחדות אמנם ימצא לדבר מפני הצורה, ואם לא היתה הצורה אחת במספר, לא יתכן שיהיה הדבר בעל הצורה ההיא אחד במספר׃ וזה בתכלית הבטול והגנות. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהשכל הפועל הוא אשר יגיע לנו שתי ההודעות.

פרק רביעי

נבאר בו אם הוא אפשר שתגיע זאת ההודעה בדברים העיוניים.

וראוי שנחקור אם אפשר בזאת ההודעה שתהיה בדברים העיוניים. והחקירה ההיה בזה משני דברים׃ אחד מהם אם אפשר הגעתם בזולת סבותיהם בכמו זה האופן מההודעה, כמו הענין בשאר הדברים אשר הפל ההודעה בהם בחלום או בקסם או בנבואה, שכבר יראה בהם שהם יגיעו בזולת ההודעה בסבותיהם׃ והשני אם אפשר הגעתם בסבותיהם בכמו זה האופן מההודעה.

ונאמר שכבר יחשב שיהיה זה אפשר, מפני שאנחנו נמצא מושכלות רבות הגיעו בשינה בזולת סבותיהם בחכמת הרפואה, כמו שספרו הרופאים, וכבר באו כפורים רבים בזה הענין לגלינוס ולבן זוהר, וקרה גם כן בימי לאדם אחד שצווה בחלומו שיאכל הסם הפלוני על המחלה אשר היתה לו, והוא לא היה מכיר הסם ההוא ולא היה יודע טבעו, ושאל מזה לרופאים, והגידו לו שהוא בלתי מזיק לו לפי מה שמצאו טבע הסם ההוא בספריהם, ואכל ממנו אחר כן, ונתרפא. וכבר יראה שזה בלתי אפשר, ר״ל הגעת הדברים העיוניים בלתי סבותיהם בכמו זה האופן מההודעה׃ וזה שאם היה הענין כן, היתה זאת הידיעה ידיעה בשתוף השם, אבל היתה מחשבה, לא ידיעה, כי גדר הידיעה האמתית הוא שנדע הדבר בסבות אשר הוא בו נמצא. והנה בזה האופן יבוטל דעת מי שיראה מהמון חכמי תורתנו שהידיעה במושכלות השניות תגיע לנביאים בנבואה מזולת שיעתקו אליהן מהמושכלות הראשונות, אבל הם כלם להם במדרגת המושכלות הראשונות׃ וזה שאם היה הענין כן, היתה ידיעת הנביאים באלו הדברים למטה מידיעת החכמים, אבל לא ההיה להם במושכלות השניות ידיעה כי אם מחשבה. ועוד שאם היה מדרך השכל הפועל שיגיע לשכל ההיולני הידיעה באלו הדברים בזולת סבותיהם, לא היה צריך אל החוש בקניית המושכלות, והיה גם כן ההשתמשות בעשיית המופת לבטלה, וזה כלו מבואר הבטול. וכבר טען בן רשד שתי טענות יבטל בהם הגעת הידיעות העיוניות בכמו זה האופן מההודעה׃ הראשנה מהן שאם היה הענין כן, היתה ההודעה הזאת לבטלה, לפי שבטבע האדם שישיג החכמות העיוניות באופן יותר

שלם במה שנברא עליו מההקדמות הראשונות· והשנית שאם היה אפשר הגעת המושכלות בזולת ההקדמות הראשונות, היה הדבר האחר בעינו נמצא מסבות מתחלפות, ויהיה אם כן יחס הדבר אל סבותיו אשר בהם עמידתו בלתי הכרחי, וזה שקר. ואם אמרנו שזאת הידיעה היא נאמרת בשתוף השם עם הידיעה המגעת בסבותיה, הנה תהיה מחשבה לא ידיעה, ולא יהיה תועלת בהגעתה. ואם הנחנו שלא תגיע ההודעה בדברים העיוניים בכמו זה האופן מההודעה, יקשה מה שספרנו שהגיעה מחכמת הרפואה בשינה, ומה שנמצא בדברי הנביאים עליהם השלום, שבנבואה אחת בעינה הגיעה להם הידיעה במושכלות בשאר הדברים אשר דרך זאת הידיעה שתגיע בהם· כמו הענין במה שנראה לישעיה עליו השלום ממעשה המרכבה, אשר נכללו בנבואה ההיא דברים רבים אחרים אשר דרך הנבואה שתפל בהם, וכן הענין במה שראה יחזקאל עליו השלום ממעשה מרכבה הרבה, וכבר ימצא זה הרבה בדברי הנביאים עליהם השלום. ובהיות הענין כן, הנה בכאן ספק עצום בזה הענין, כי המוחש מזה יקיים שיהיה אפשר שתגיע הידיעה בדברים העיוניים בכמו זה האופן מההודעה, והעיון יבטל זה. והנה הרב משה זכרונו לברכה הרחיק זאת הסבה שיהיה צודק מה שספר גלינוס שקרה לו מהגעת ידיעות רבות במלאכת הרפואה בחלום, ואמר שאלו הידיעות היו בהקיץ אצל גלינוס, ואולם נראה לו התחדשם בשינה, כמו הענין מי שהיה בבית עם עשרת אלפים איש, ויצאו כלם זולת אחד, שכבר ידמה לו שהאיש ההוא בא שם עתה, והוא היה שם מקדם· אלא שהכחשת זה הוא הכחשת המוחש כמו שספרנו.

ונאמר שכבר יראה שאיננו נמנע הגעת המושכלות הראשונות בחלום בסבותיהם, ר״ל כשקרה שהועמדו הצורות הדמיוניות הצריכות בהקנאת המושכל ההוא· אלא שזה יהיה מעט, לפי שאלו הצורות הדמיוניות הצריכות בהקנאת המושכל ההוא העמדתם יהיה על הרוב בהשתדלות, וזה שלא יתכן שיהיה כי אם בהקיץ, כי אין לאדם בחירה בהעמדת צורה דמיונית מה בעת השינה, ולזה לא תהיה הגעת כמו אלו הידיעות בחלום אלא בדרך מקרה באופן מה. וכן הענין במושכלות השניות, כי לא יוציא האדם המושכלות השניות מהמושכלות הראשונות כי אם בהשתדלות, וזה בשיעמיד המושכלות הראשונות אשר יוליכוהו אל העמידה על המושכלות השניות המבוקשות ידיעתם. ואולם כשקרה שימצאו בשינה אצל השכל אלו המושכלות, לא ימנע הולדו מהם המושכלות השניות, אלא שזה יהיה מעטי.

וכבר יקרה לו למי שישים רב השתדלותו בהקיץ בקנין המושכלות

שישתמש בשינה הרבה לעשות המושכלות השניות, אלא שלא תהיה לו בחירה איזה מושכל יעמיד, אבל יעמיד לבד המושכלות השניות אשר אצלו או המושכלות הראשונות אשר יוליכוהו אליהם. וזה דבר קרה לנו הרבה, ובפרט בעת התבודדותנו בענינים העיוניים העמוקים, ונרמה לנו בחלומנו שנשאלנו מהמושכלות ההם, והשיבונו בהם דבר אמתי, והיו דברים לא קדם לנו עיון בהם. ובהיות הענין כן, הנה יראה שכאשר יגיע לנביאים עליהם השלום מושכל מה בנבואה, שיגיע אליהם בסבותיו. ולזה תמצא בקצת המקומות במה שיספרו הנביאים עליהם השלום מהענינים העיוניים שיגידו הסבות אשר מהם יחויב, כמו שתראה במה שאמר ישעיה עליו השלום, לקיים שהשם יתברך הוא הפועל הנמצאות, לא הפסילים שהיו עובדים קצת אנשי דורו, מי פעל ועשה קורא הדורות מראש, שכבר הביא ראיה שהשם יתברך פועל אלו הדברים, מפני שהוא יודע נפילתם טרם בואם. והנה המקומות אשר נזכרו בהם דברים עיוניים בזולת סבותיהם בדברי הנביאים עליהם השלום הוא אם מפני שהידיעה באלו הדברים העיוניים היתה להם בהקיץ, אם מפני שכבר השמיטו זכרון ההקדמות, להיותן מפורסמות או, לעמקן, או להצטרך הענין ההוא אל הקדמות רבות יארך הספור בהם.

ואולם מה שספרו מהידיעות המגיעות בחכמת הרפואה בשינה הוא זר מאד, כי אלו הענינים הם נסיוניים, ואין מדרכם שיגיעו מהחוש כי אם בקושי גדול, וזה שלא תשלם הגעתם אם לא יגיעו מהחוש בזה הדבר מה שישלמהו תנאי הנסיון, כי הם רבים, כמו שבארו חכמי הרפואה. ובהיות הענין כן, איך יתכן שיגיעו מזולת חוש, מי יתן וארע. ונאמר שכבר ידמה שרפואות האדם הם מסודרות מהגרמים השמימיים, כמו הענין בשאר הדברים אשר יקרה לו, ולזה היה אפשר שתתחדש בהם ידיעה מזה הצד, ר״ל מהצד אשר ירפא פלוני, כמו שתגיע ההודעה בזה האופן בשאר מקריו· והנה תהיה קניית המושכל מואת ההודעה במקרה, וזאת ההודעה תגיע לחולה או לרופא המשתדל ברפואתו. והנה כשתחקור בכל אלו הספורים אשר תמצא בזה לרופאים, תמצא שכבר הגיעה הידיעה בהם מזה הצד, כי הם יספרו שהם חולים, וצוו בחלום שיעשו כך, או שזולתם היה חולה והיו משתדלים ברפואתו, וצוו בחלומם שיעשו כך. והנה מצד זה תמצא שכבר השתוקקו אנשים חולים לעשות דבר מה מועיל ברפואתם, והם אינם יודעים בזה, להיות התשוקה בהם מסודרת מהגרמים השמימיים. ובזה האופן התחדשו ידיעות רבות במלאכת הרפואה כבר ספרו מהם הרופאים. וכבר קרה לאשה אחת שהיה לה נאצור בשוקה שהיתה בגן אחד, וראתה שם עשב מה לא היתה

מכרת אותו, והשתוקקה לשום מן העשב ההוא על הנאצור, ועשתה כן, ולא ארכו הימים שנתרפאת. וכבר היתה שם אשה חכמה וראתה הענין, ולמדה מזה שזה העשב הועיל לנאצור, ורפאה בו רבים, כמו שראינו בעינינו, ולא רצתה לגלות זה לשום אדם, עד שכבר אבדה זאת הידיעה באבדה. וכן קרה לאחינו יחנהו יוצרו מעשב אחד, והוא היה קטן בעת ההיא ולא השתדל להכיר העשב ההוא. וכן סופר לנו שאיש אחד היה חולה, וארך חליו מאד, וראה שנכנס נחש בקדרה, והשתוקק השוקה נפלאה לאכול מהתבשיל ההוא, ושאל ממנו לשפחתו, וכשקרבה אל הקדרה וראתה הנחש, אמרה אי מות בסיר, ולא נתנה לו ממנו בשום פנים, והוא הלך על ידיו ורגליו עד הסיר, ולקח מן התבשיל ואכל ממנו, ודחה התבשיל ההוא הליחה הארסיית אשר היתה מחליאה אותו אל מקום אחר מגופו, ונרפא רפואה שלימה.

פרק חמישי

יודע בו לאיזה תכלית היתה נמצאת זאת ההודעה.

ואחר שהתבאר באיזה מהדברים תפול זאת ההודעה ומה הוא הפועל אותה, ראוי שנחקור לאיזה תכלית היא נמצאת.

ונאמר שהתכלית אשר היא נמצאת בעבורו הוא ההשגחה והשמירה. וזה כי האדם למה שהושמה בו הבחירה לכוין אל הטוב ולהתרחק מן הרע הנכון שיגיע לו מצד מה שהוא מסודר מהגרמים השמימיים, והיה קצר הידיעה במה שיתכן שיקרה לו מהטוב והרע, הושמה בו זאת ההודעה, כדי שינצל מן הרע אשר ידע שהוא נכון בידו, ויכוין אל הטוב הנכון לבא לו בסבות העוזרות אל מציאותו, ובזה יתוסף לו הטוב ההוא, וכבר נזכר זה בספר החוש והמוחש.

פרק ששי

נתיר בו קצת ספקות יקרו בענין זאת ההודעה.

על מה שהונח בכאן מענין זאת ההודעה ספקות רבות, ראוי שנחקור בהם לפי מה שאפשר לנו. מהם, איך אפשר שיודיע השכל הדבר הפרטי במה שהוא פרטי כמו העניין בזאת ההודעה, והוא אמנם יתן דומה למה שבעצמו, והוא הסדור הכולל. — ומהם, איך אפשר שיודיע מתי יפול הדבר, ואין למה שאצלו מזאת הידיעה זמן מוגבל כלל. ואולם שהוא ידע מתי יפול זה הדבר הוא מבואר ממה שיגידו הקוסמים בזמננו זה, וממה שפתר יוסף ע"ה מהחלומות הצודקים במצרים, וממה שבא לדניאל ע"ה מקץ הגלות, וליונה ע"ה מקץ נינוה. — ומהם, איך

אפשר שיודיע השכל הפועל הסדור אשר לזה האיש להשגחה ולשמירה, כמו שנזכר במה שקדם, האם ידע השכל הפועל בו שזה האיש לו זה הסדור· הנה אם היה הענין כן, תהיינה לשכל הפועל ידיעות הוות נפסדות· ולפי שהוא מתעצם באלו הידיעות אשר לו, הנה יקרה מזה שישתנה בעצמותו· או נניח שתהיינה לו יחד כל אלו הידיעות אשר באישים שהם בלתי תכלית, וזה כלו שקר. ואם אמרנו שאין זה להשגחה ולשמירה, הנה לא תהיה לזאת ההודעה תכלית, כי לא יראה בכאן תכלית אחר לזאת ההודעה זולת זה, וזה מבואר בנפשו· וזה שקר, רצוני שיהיה בדברים הטבעיים דבר ללא תכלית. ועוד שאף על פי שנודה שאין זה להשגחה ולשמירה, יקשה לתת הסבה מה זה אשר יודיע לו עניני זה האיש יותר מזולתו, אם לא היתה לשכל הפועל ידיעה בשזה הסדור הוא לזה האיש. ובכלל הנה הספק בזה הוא חזק מאד. — ומהם, איך אפשר שתיוחד זאת ההודעה יותר במה שהיה מגיע לאיש אשר תגיע לו זאת ההודעה, ולאנשים אשר גדל עמהם, ולמשפחתו, ועמו, ולעומדים לפניו, יותר מזולתם מהאנשים, האם ידע השכל הפועל שאלו האנשים להם זה הסדור, ושהם קרובי האיש אשר הגיע לו הידיעה, או שהם מעמו, או שהם עומדים לפניו. — ומהם, איך אפשר שתגיע לאדם ידיעה בעניני זולתו, אם היה שתהיה זאת ההודעה להשגחה ולשמירה, וכבר היה ראוי שתגיע הידיעה למי שיגיע לו ממנה התכלית אשר בעבורו נמצאת. — ומהם, למה היתה זאת הידיעה מגעת לקצת האנשים בביאור, ולקצת בחידות ומשלים, והנה הפועל אותה הוא אחד בעינו. — ומהם, למה היתה זאת הידיעה מגעת על הרוב בשינה, וההודעה אשר במושכלות היא ברוב בהקיץ, והנה הפועל בשתיהן הוא אחד בעינו. — ומהם, איך תקרה זאת ההודעה לפתאים ולקטנים אשר לא תשלם שכלם כלל יותר ממה שתקרה להרבה מהמשכילים מהם, וכבר היה ראוי שיהיו היותר מוכנים לקבל שפע זה השכל היותר משכילים, לפי שכבר ימצא להם ההאחדות יותר חזק עם השכל הפועל.

ונאמר שהספק הראשון אין היתרו ממה שיקשה. וזה כי מהשכל הפועל יגיע הידיעה בסדור אשר לזה הפרט מצד הגרמים השמימיים, לא במה שהוא זה הפרטי, אבל במה שהוא חי זה הפרטי בזמן שהאנשים אשר יולדו בהיות הגרמים השמימיים בזה המצב אשר היו בעת הולד זה הפרטי באופק אשר יולד בו· ולפי שמצד הסדור אשר מצד הגרמים השמימיים יהיו כל האנשים ההם בתאר אחד ומקרים אחדים, היה השכל ההיולאני מקבל זה הפרטי עם כל המקרים אשר היה בזה פרטי מצד מה שהוא איזה פרטי הזדמן מהאישים אשר בזה התאר, ויקבלהו

הדמיון ממנו בזה האופן, ויקרה לו מזה שיושג לו זה האיש מצד שקרה שלא ימצא אז אצל מי שהגיעה לו זאת ההודעה איש אחר בזה התאר. והנה ההשפעה תהיה בסדור הכולל, ויהיה הקבול הפרטי מצד המציאות, שהדמיונים אשר יהיו מזה בנפש המדמה יצדקו באיזה איש שקרה שיהיה בזה התאר. ובזה הותר זה הספק. ואולם אבן רשד התיר זה הספק באופן אחר, וזה שהוא אמר שכמו שהשכל יתן הצורות כוללות ויקבלם החומר קבול פרטי, כן הענין בזה, רצוני שהוא יתן הסדור הכולל והדמיון יקבלהו קבול פרטי. אלא שזה ההתר כשהתבוננו בו מצאנוהו בלתי מספיק. וזה כי המציאות הפרטי יושפע מהסדור הכולל מצד טבע החומר אשר ימצאו לו מקרים מה ייוחד בהם איש איש מצד חלוף המזג הפרטי· ובהיות הענין כן, הנה יהיה מציאות אלו המקרים אשר יהיה בהם פרטי המזג המיוחד. ואולם בזאת ההודעה ממי יתחדשו בכח הדמיוני אלו המשיגים והמקרים אשר היה בהם זה הדבר אשר בו תהיה ההודעה פרטי, האם תהיה למדמה השגה לא יקנה אותה מהחוש ולא מהשכל. ועוד שאלו הדברים אשר בהם תהיה זאת ההודעה בעינם הם מהמקרים אשר לזה האיש במה שהוא זה האיש· ואם היה שיהיה הציור בהם לכח הדמיוני מעצמותו, היתה ההודעה הזאת מגעת מזולת סבה פועלת, וזה שקר.

ואולם הספק השני הנה היתרו ממה שיקשה. ואנחנו מציעים להתר זה הספק הצעה אחת יותרו בה רוב הספקות אשר זכרנו בזה הפרק. והיא שזאת ההודעה תצטרך באופן מה אל שתהיה המחשבה בענין ההוא למי שיגיע לו, ולזה היה מה שיודיע הקוסם או הנביא מה שישאלוהו או שישתדל בידיעתו מעצמו· ואם לא ישאלוהו או לא ישתדל בידיעתו, לא תגיע לו בזה ההודעה כי אם מעט, אם היה שתגיע. וזה יהיה מצד שקרה שנפלה המחשבה בענין ההוא אשר בו ההודעה מעצמה. וכן יראה מהחלום שהוא יראה במה שחשב האדם בו בהקיץ, ובזה תשתתף זאת ההודעה באופן מה אל ההודעה אשר תהיה במושכלות. וזה שכמו שיתן השכל הפועל לשכל ההיולאני מושכל בזולת מושכל, עם היותם כלם אצלו, מפני שהוא צריך בקבולו מה שיקבל מהמושכלות מהשכל הפועל אל החוש וההשתדלות בקנין זאת הידיעה· כן יתן השכל הפועל מאלו הסדורים אשר לאישי האדם לשכל ההיולני סדור זולת סדור, עם היותם כלם אצלו, מפני שהוא צריך בקבולו מה שיקבל מהידיעה באלו הסדורים שתטה המחשבה באופן מה בדבר ההוא אשר בו הידיעה. ולזה היה שיודיעו הקוסם והנביא המקרים אשר קרו לאנשים אשר קדמה להם מחשבה בהם באופן מה· והמשל שהנביא הודיע שכבר יולד בן לבית דוד יאשיה שמו ושרף על המזבח אשר בנה ירבעם עצמות אדם, מפני

שכבר קדמה לו מחשבה בבית דוד. וכאשר ההשבה לנו זאת ההצעה, נאמר שכבר קרה שיודיע השכל הפועל מתי יפול הדבר מפני מה שיש אצלו מזה הסדור הכולל. וזה שהוא ידע כמה מן הסבובים יש לגלגל השמש או לגלגל היומי או לזולתם מעת היות מי שסדורו זה הסדור במדרגה מה מההצלחה או הפכה עד עת היותו במדרגה מה אחרת, לפי שהוא ידע כל מה שקרה לו בשלמות, לא במה שהוא זה האיש או זה העם, אבל במה שהוא איזה איש הזדמן או איזה עם הזדמן שיהיה סדורו זה הסדור׃ ויודיע בכללות זה המספר מצד מה שנטתה מחשבת המקבל בזה הענין באופן מה, רצוני שהוא ידע באופן מה המדרגה שהאיש ההוא בה או העם ההוא בזה העת, ותטה המחשבה בהם, וישפע לו מפני זה מהשכל הפועל ההשפעה בכללות, לא במה שהוא זה האיש או זה העם, ויקבלהו הדמיון הפרטי מצד המציאות, כמו שקדם. והנה לפעמים יקצר המקבל משידע זמן הנפילה למקרים ההוא, אבל ידע מזה שהוא לעת רחוק או קרוב, כאמרו מרחוק ה׳ נראה לי, אראנו ולא עתה, אשורנו ולא קרוב׃ וזה אמנם יהיה לחסרון ההשגה ההיא בעצמותה, או לחסרון כח הדמיוני מנהינת חקוי המספר ההוא בשלמות, אבל ישאר מזה הצד מספר רב. ובכאן הותר זה הספק.

ואולם הספק השלישי הנה היתרו ממה שיקל עם מה שקדם מהדברים. וזה שהשכל הפועל כבר ישפע לשכל ההיולאני הסדור אשר לזה האיש יותר לזולתו מפני נטות מחשבת המקבל זה השפע בזה האיש, לא מפני השכל הפועל בעצמו׃ ותהיה הודעתו זה הסדור מצד מה שהוא סדור איזה איש הזדמן שיהיה סדורו זה הסדור להשגחה ולשמירה, כמו שיפעל מה שיפעלהו מהאברים והכחות הנפשיות באיש ואיש מהבעלי נפש להשגחה ולשמירה מזולת שתהיה ידיעה באיש ואיש מהם במה שהוא זה האיש. ולזה לא יצטרך שנניח שתהיה לשכל הפועל ידיעה בשזה הסדור הוא לזה האיש הפרטי׃ כי זה אמנם היה מחויב, אם הונח שתהיה ההודעה הנופלת בזה האיש יותר מזולתו מצד השכל הפועל. והוא מבואר בנפשו עם מה שהישרנו אליו.

ואולם הספק הרביעי הנה היתרו מבואר ממה שקדם. וזה כי אמנם היתה ההודעה מיוחדת באלו האנשים על הרוב, מפני שבאלו לבד תטה מחשבת המקבל זאת ההודעה׃ ולזה תמצא שהנביאים כשנטתה מחשבתם בשאר אומות זולת ישראל, דברו בם, ואולם רוב דבריהם היו במה שיקרה לישראל, להיות מחשבתם יותר נוטה בהם.

ואולם הספק החמישי הנה אין התרו ממה שיקשה. וזה כי בעבור שהיתה זאת ההודעה קשת המציאה מאד, היה טוב יותר בה שתגיע לאיש

אחד הידיעה בקורות זולתו, עד שיתכן שבהודעה אשר התחדש לאיש אחד ישמרו כלל רוב האנשים, כמו שהיה מפורסם מענין הנביאים. והנה מי שהגיע לזאת המדרגה תמצא לו תשוקה בטבע להודיע לאנשים מה שכבר הגיע לו מהידיעה בעניניהם. הלא תראה שירמיה עליו השלום, עם היות לו דבר השם יתברך לחרפה, עד שהיה נגוע ומדוכא תמיד בספרו נבואתו, לא היה בורח על שיכבוש נבואתו, כי טבע השלמות המגיע לבעל השלמות כן הוא, רצוני שכאשר היה בשעור שיוכל להשפיע ממנו לזולתו, תמצא לו תשוקה על שישפיע. ולזאת הסבה יחברו החכמים בספר מה שישיגוהו מן החכמות, וזה כי הם לא יחברו הספרים ההם לעצמם, אבל ללמד לאנשים חכמתם. ובזה נשלם זה המציאות, ר"ל מפני תשוקת הנמצאים הנכבדים אל שישפיעו מהשלמות למי שלמטה מהם כפי מה שאפשר על צד החסד והחנינה· והמשל כי לולי רצון השם יתברך להשפיע למי שלמטה ממנו מהשלמות על צד החסד והחנינה כפי מה שאפשר, ולולי רצון השכלים הנבדלים להשפיע קצת לקצת על צד החסד והחנינה כפי מה שאפשר, ולולי רצון הגרמים השמימיים והשכל הפועל להשפיע העולם השפל על צד החסד והחנינה, לא היה נמצא זה המציאות, ואין צריך לומר שלא היה נשלם. ואולם אמתו בזה השפע שהוא על צד החסד והחנינה, מפני שהוא מבואר כי הם לא ישפיעו מה שישפיעו לתועלת מגיע להם, כי אין מציאות המסובב מהם הכרחי במציאותם· ואולם הענין בהפך, רצוני שהדבר המכוכב מהם לא יהיה נמצא אם לא היו הם נמצאים. ובהיות הענין כן, הנה הגעת הידיעה לאיש מה בעניני זולתו היא בעבור שתגיע הידיעה לאיש ההוא, כי זה האיש ישתדל בשיודיעה לו כשהיה אפשר לו זה, והוא יותר טוב גם כן שיגיע לאיש מהשלמות מה שיוכל להשפיע ממנו לזולתו מאשר יהיה לו ממנו מה שיספיק לו לבדו.

ואולם הספק הששי יותר לפי מה שאומר. וזה שאף על פי שהפועל אחד בעינו באלו ההודעות, הנה יהכן שיהיה זה החלוף מצד מדרגת המקבל, וזה יהיה לאחת משתי סבות, או לשתיהן יחד. אם מפני שהשכל ההיולני האחד יוכן לקבל ההשגה בשלמות, והוא אשר תגיע לו ידיעת הדבר בבאור, והאחר לא יהיה לו כח על שיקבל זאת ההשגה בשלמות, ולזה לא יהיה מגיע לו מה שמגיע אלא בחידה ומשל. וזה כי החידה והמשל כבר ימצאו להם כוונות רבות, ומפני זה תהיה בהכרת הידיעה המגעת בזה האופן ידיעה חסרה. והנה הענין בזה כמו הענין במי שהיה טוב הראות עם מי שהיה חלוש הראות בהשיגם מראה אחד, שהאחד ישיגהו לפי מה שהוא,

והאחר ישיג ממנו סוגו לבד, רצוני שהוא ישיג שהוא אדום או ירוק, אבל לא ישיג באיזה מדרגה הוא מן האודם או מן הירקות· וכן הענין בזאת ההודעה, שמי שיקבל זה השפע בשלמות ישיג הסדור אשר לזה האיש או לזה העם במה שהוא איזה איש או איזה עם הזמן שיהיה כדורו זה הסדור, ומי שיקבלהו באופן חסר ישיג סוג זה הסדור בלבד, ויבא המראה ויחקה הסוג ההוא במה שיצדק על כל אחד מהמינים אשר תחת הסוג ההוא, וזה החקוי הוא החידה והמשל. ובזה גם כן יהיו מדרגות, ר״ל שכל מה שהיתה החידה והמשל יותר עמוקה היתה ההשגה יותר חסרה, כי היא משותפת לדברים יותר. וידמה שלזאת הסבה יהיה החלוף אשר בין הנביאים עליהם השלום בזה הענין· וזה שהמקבל זה השפע בהם הוא השכל, כמו שיתבאר אחר זה, ומי שהיה שכלו בתכלית השלמות היה מדרכו שיקבל זאת ההשגה באופן יותר שלם. וזהו שנאמר במשה רבינו עליו השלום שלא היתה השגתו בחידות, ואולם שאר הנביאים עליהם השלום היה רוב מה שהגיע להם מגיע בחידות ומשלים. וזה גם כן במדרגות, לפי מדרגתם בנביאה ולפי מדרגת הנבואה המגעת להם, וזה שלנביא האחד בעינו היתה מגעת ההודעה פעם באופן יותר שלם מפעם· והנה היתה בהתחלת נבואת משה רבינו עליו השלום בחידה, להיות מדרך השלמות המגיעות לאדם שיגיעו תחלה באופן חסר, ואחר יגיעו באופן יותר שלם. — או יהיה זה מפני שלמויות המדרגה והכונה, לא מפני חסרון ההשגה ושלמותה. וזה כי כשיהיה המדמה מוכן בשלמות לחקות מה שהגיע מההשגה לשכל ההיולאני, יחקה הסדור ההוא בעינו· וכשלא היה מוכן לזה בשלמות, לא יחקה הסדור ההוא בעינו, אבל יחקה מה שידמהו, וזהו ענין המשל. וזה אמנם יהיה כשיהיה המקבל להשגה זאת השכל ההיולאני, כמו הענין בנבואה, כמו שיתבאר· אמנם כשיהיה המקבל להשגה זאת הדמיון, כמו הענין בקסם ובחלום, לפי מה שיתבאר אחר זה, הנה יהיה החסרון אשר בחקוי אשר יביאהו הדמיון ושלמותו לפי חסרון ההשגה המגעת לו ושלמותה. הנה הפותר יהיה מי שיש לו מדרגה מה ממדרגות הקסם או הנבואה, ויוכן, מפני נטות מחשבתו בזה המשל, אל שתגיעה לו הידיעה לאיזה ענין היה משל· ואולם מי שלא היה בזאת המדרגה לא יהכן לו שיודיע לאיזה ענין היה משל אלא במקרה. ולזה אמר יוסף עליו השלום לפרעה בשאלו ממנו שיפתור לו חלומו, בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה, ירצה בזה שמה שיאמר לו בפתרון זה החלום הוא מה שישפע עליו בזאת הידיעה מהשם יתברך, עם שהוא התנצל בזה המאמר על פתרון החלום, אם היה בו דבר כנגד פרעה, שאין זה מרצונו, אבל לפי מה שיראהו מן השמים.

ואולם הספק השביעי יותר לפי מה שאומר. וזה שההודעה אשר במושכלות כבר תגיע אל הרוב בהקיץ, לפי שהשכל ההיולאני יצטרך, כשיוכן לקבל זה השפע מהשכל הפועל, אל שיעזר מהחוש והדמיון, וזה בשיעמיד הדמיון הצורות הדמיוניות הצריכות לה בהעמדת מושכל מושכל· ולפי שהעמדת אלו הצורות הדמיוניות לא יהיה כי אם בהשתדלות, אם לא היה זה במקרה, וההשתדלות בהעמדתם לא יתכן שיהיה כי אם בהקיץ, הנה מן ההכרח היה שלא תגיע הידיעה בהקדמות הראשונות על הרוב כי אם בהקיץ. ואולם המושכלות השניות הוא מבואר שהשכל ההיולאני צריך בהם אל שיעמיד ההקדמות הראשונות אשר מהם הגיע לו הידיעה במושכלות ההם, וזאת ההעמדה לא תהיה על הרוב כי אם בהשתדלות, וזה שההשתדלות לא יתכן שיהיה בעת השינה, כי אז לא ימצא לכחות הנפשיות בחירה במה שיעשוהו. ואולם זאת ההודעה השנית היא על הרוב בשינה, לפי שהיא צריכה אל התבודדות השכל מן הדמיון או שניהם מבין שאר הכחות הנפשיות המשיגות, וזה יהיה על הרוב בעת השינה, לפי שבעת היקיצה יהיו טרודים החושים בפעולותיהם. והנה תמצא לפעמים זאת ההודעה בהקיץ לאחת משלש סבות· אם מפני שלמות כח המקבל, אם מפני קלות הכנע שאר הכחות הנפשיות המשיגות אל הכח המקבל, אם מפני חולשת ההשגה. וזה כי כאשר היה הכח המקבל זה השפע שלם, יספיק לו למקבל זה השפע ההתבודדות החלוש אשר יהיה לו בהקיץ. וכאשר יכנעו בקלות שאר הכחות המשיגות אל הכח המקבל כשרצה להתבודד מבין שאר הכחות הנפשיות, הנה ישלם ההתבודדות בהקיץ, ולא ימנעוהו מזה טרדת החושים. וזה שכבר יתכן שלא ישתמשו החושים בפעולותיהם, עם היות האדם מקיץ, כשהיה טרוד כח אחד מהכחות המשיגות בפעולתו, והיו נכנעים שאר הכחות המשיגות לכח ההוא· ולזה תמצא קצת האנשים, שכאשר השהמשה מחשבתם בפעולתה והיו טרודים בפעולה ההיא, יצעקו לפניהם ולא ישמעו, והם מקיצים, וכבר קרה לנו כמו זה פעמים רבות בחקרנו בענינים העמוקים. וכאשר היתה ההשגה חלושה יספיק בה ההתבודדות החלוש אשר יהיה בהקיץ. וידמה שלשתי סבות הראשונות היתה מגעת הנבואה בהקיץ למשה רבינו עליו השלום, ר"ל שהכח המקבל היה בו שלם בתכלית השלמות, ולזה הגיע למדרגה מהנבואה למעלה מהמדרגות אשר לשאר הנביאים כולם, כמו שהעידה עליו התורה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וגומר· והיו שאר כחותיו המשיגות נכנעות בקלות לכח הנפשי המקבל, ולזה היה מתנבא בכל עת שהיה רוצה, כאמרו עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם·

ולקלות הכנע שאר כחותיו המשיגות לכח הנפשי המקבל לא היה מגיע לו רתת וחרדה בבא אליו הנבואה, מפני ההתבודדות אשר לזה הכח אז, כמו הענין בשאר הנביאים עליהם השלום, שהם לקושי השמע שאר הכחות המשיגות אל הכח הנפשי המקבל בהם, יכבד ההתבודדות על שאר הכחות המשיגות, ויקרה מזה להם רתת וחרדה. וידמה שיהיו קצת האנשים רואים חלומות צודקים בהקיץ לחולשת ההשגה, וכבר נבאר זה בפרק הבא אחר זה.

ואולם הספק השמיני הנה ידמה שיהיה היהרו ממה שיקשה, וכל שכן עם מה שהתפרסם מענין הנבואה שהיא צריכה לשלמות השכל, ולזה היו הנביאים תלמידים לומדים בפניהם החכמות, עד שיוכן שכלם אל קבול שפע הנבואה. ונאמר כי מפני שהידיעה אשר תגיע לנערים ולפתאים באלו הדברים היא אם מסוג הקסם, אם מסוג החלום, והידיעה אשר נמצאה נמשכת לשלמות השכל ההיולאני בלי ספק היא הנבואה· ראוי שנחקור אם הנבואה והקסם והחלום הם מסוג אחד, אם לאו. וזה שאם היו מסוג אחד, הנה יהיה התר זה הספק נמנע· ואם לא היו מסוג אחד, לא יהיה בכאן ספק מזה הצד, וזה שלא ימנע היות סבות הדברים המתחלפים מתהפכות.

ונאמר שכבר הובדל הנבואה מהקסם והחלום בדברים. מהם, שהנבואה היא שלמות מגעת בהתלמדות, ולזה היו לנביאים תלמידים, והיו מתנבאים, ר״ל שהיו דורכים אל שהגיע להם הנבואה, ואין הענין כן בחלום ובקסם. — ומהם, שמתנאי הנביא שיהיה חכם, וזה מפורסם מענין הנבואה, ואין הענין כן בחלום ובקסם, אבל כבר ימצאו לפעמים לפתאים ולנערים יותר ממה שימצאו להרבה מן המשכילים מהם. — ומהם, שכל מה שיודיעהו הנביא הוא צודק, רצוני שהסדור אשר לאלו הדברים מצד הגרמים השמימיים הוא כפי מה שיודיעו אותם, עם היותם אפשריים מצד הבחירה, ולזה יאמר שהרע אשר יעד בו הנביא לא יתחייב בואו, לפי שכבר יתכן שימלט האיש ההוא או המקום ההוא או העם ההוא ממנו מצד הבחירה אשר הושמה כלי לזה במה שקדם· ואולם הטוב אשר ייעד בו הנביא יבא בלי ספק, ר״ל הטוב המסודר מפאת הגרמים השמימיים, לפי שהשכל האנושי אשר ממנו ההתלת הבחירה הוא נמצא באדם להגיע אל הטוב, וזאת היתה הכונה במציאות זה הבחירה, ולזה לא יתכן שתהיה ההגעה מאתו אל הרע במה שהוא ראוי שיגיע טוב מצד סדור הגרמים השמימיים, אבל ישתדל בסבות העוזרות אל הגעת הטוב ההוא אשר יודיעהו הנביא. וכבר יתבאר זה באופן שלם במאמר הששי מזה הספר בגזרת השם יתברך. ואולם

הקסם והחלום ימצא בהם הכזב הרבה, וזה מבואר מן החוש. — ומהם, שהנביא כשיודיע אלו הדברים יישיר האדם או העם אשר יודיע לו זה אל ההצלחה האנושית, כשיאמר לו שיסור מדרכו הרעה וישוב אל ה׳ יתברך ויסור ממנו הרע ההוא, עד שרוב ההודעות אשר יודיע לאנשים הם להגיעם אל ההצלחה האנושית, ואין הענין כן בקסם והחלום.

ואחר שהתישב זה מההבדלים אשר בין הנבואה ובין הקסם והחלום, נאמר שהוא מבואר שאין ההודעה בהם מסוג אחד׃ שאם היה הענין כן, היה החלוף בהם בפחות ויתר, לפי התחלף הכנת המקבל, כי היה הפועל בהב אחד בעינו לפי זאת ההנהה, וכן המקבל. או לא תהיה זאת ההודעה מסוג אחד, כמו שהונח, וזה מבואר בנפשו, כי לפי שהמקבל הנבואה הוא השכל ההיולאני בשהושלם במושכלות, כמו שקדם, היה מחויב מזה שתהיה מדרגת זאת ההודעה נמשכת למדרגת שלמות השכל, עד שיהיה מי שאין לשכלו דבר מהשלמות בלתי מוכן לקבל דבר מזה השפע, וזה הפך מה שנמצא בחוש מזה, כי כבר תמצא הגעת זאת ההודעה לקצת הנערים והפתאים יותר ממה שתמצא להרבה מהמשכילים מהם. ועוד שזה ההבדל הנפלא אשר בין הנבואה והקסם והחלום לפי מה שזכרנו מורה שאין ההודעה בהם מסוג אחד׃ שאם היו מסוג אחד, לא היה ראוי שיהיה ביניהם זה החלוף הנפלא, אבל היה ראוי שיהיו עניניהם מהתחלפים בפחות וביתר לבד, כמו שאמרנו. ובהיות הענין כן, הנה לא יהיה בכאן כפק מזה הצד.

אלא שכבר תשאר עליו החקירה מה הם שני אלו הסוגים מההודעה לפי מה שבידינו מהקדמות, ומי הוא הפועל באחת מהן, והמקבל, בדרך יאות אל מה שנראה בחוש מענינם׃ כי זה, ואם היה קשה מאד למיעוט ההקדמות הנמצאות לנו בזה, הנה ראוי שנאמר בו כפי שכלנו, כי היה עצם ההצלחה שנשיג דבר דבר מהדברים הנמצאים כפי מה שבטבעו שיודע לנו. ונאמר שהוא מבואר שאם לא היה הכח המקבל אחד בעינו, והמשל שאם היה המקבל באחרית הדמיון, הנה אין הפועל אחד, כי אין מדרך הדמיון שיקבל פועל השכל אם לא היה זה באמצעות השכל ההיולאני מצד האחרות אשר בינו ובין השכל ההיולני, להיות הנפש אחת. וכאשר התאמת זה ההקש התנאיי, נאמר שכבר יראה שאין המקבל אחד בעינו באלו המינים מההודעה. וזה שהמקבל בנבואה הוא מבואר שהוא השכל ההיולני, ולזה היתה הגעת הנבואה נמשך אחר שלמות השכל׃ ואולם המקבל בקסם ובחלום אי אפשר שיהיה השכל ההיולני׃ שאם היה הענין כן, יהיה מדרגותיהם לפי מדרגת השכל המקבל אותם, עד שמי שיהיה שכלו יותר שלם יהיה יותר מוכן

לקבל זה השפע· ואם היה הענין כן, מחויב שתמצא זאת ההודעה לכל מי שהוא יותר משכיל מהנערים ופהאים יותר ממה שתמצא להם, וזה הפך מה שנמצא בחוש, רצוני שכבר תמצא זאת ההודעה לנערים ופתאים יותר ממה שתמצא להרבה מהמשכילים. ואם אמר אומר שזה אולי קרה לנערים ולפתאים למעוט השתמשם במוחשות והפנות מחשבתם מהטרדה אשר לה בזולתם, ולזה ישלם בהם התבודדות השכל ההיולאני מבין שאר כחות הנפש יותר מזולתם, ויהיו מפני זה יותר מוכנים לקבל זה השפע· אמרנו לו שאי אפשר בחסרי השכל שיתבודד שכלם מבין שאר חלקי הנפש, כי אין לו בהם פועל יתבודד בו· ואולם שלמי השכל כבר יתבודד שכלם כשישתמש במושכלות אצלו, וזה כי ההתבודדות יהיה לחלקי הנפש מזה הצד, והוא מבואר בנפשו למעיין בזה הספר· והמשל כי כאשר השתמשה המחשבה בפעולתה, התבודדה מבין שאר הכחות, ולזה יחלשו אז שאר הכחות המשיגות, וכלי הבשול התבודדו מהכחות המרגישות מפני השתמשם בפעולתם השתמשות רב בעת העכול, ולזה יכנס החום הטבעי בדברים ההם ויסור מהאברים המרגישים והתיה השינה· ואמנם היה זה כן להיות הנפש אחת, ולזה כאשר השתדלה בעשות הפעל אשר ייוחס לכח מה מכחותיה, יהיו הכחות האחרים בטלים, כשלא היה אפשר לה השתמש בשתי הפעולות יחד. ובהיות הענין כן, הנה ידמה שהמקבל זה השפע בקסם והחלום הוא הדמיון, והמקבל איתו לנבואה הוא השכל ההיולאני. ואולם שהמקבל החלום הוא הדמיון, זה מבואר במעט עיון ממה שנאמר בספר החוש והמוחש, וזה כי החלומות בכללם הם מיוחסים אל הדמיון, כמו שהתבאר שם· ואולם הקסם כבר התבאר מענינו שהחלוף בינו ובין החלום הוא בפחות וביתר לבד, ולזה ידמה שתהיה ההודעה בהם מסוג אחד. ובהיות הענין כן, הנה יהיה ראוי שיהיה המקבל והפועל אחד בעינו בהם. ולפי שאין מדרך הדמיון שיקבל השפע מהשכל הפועל, ראוי שיהיה הפועל בזאת ההודעה פועל אחר· אלא שכבר התבאר במה שקדם שהוא מחויב בכללות שיהיה הפועל לאלו ההודעות השכל הפועל· ועוד שאם הודינו שיהיה אפשר שיהיה בכאן פועל אחר, הנה יקשה לנו להשיג מה הוא זה הפועל.

ונאמר כי מפני שזה המאמר חייב שלא יהיה הפועל לזאת ההודעה המגעת בקסם והחלום השכל הפועל, והמאמר הקודם חייב שיהיה הפועל לזאת ההודעה השכל הפועל· הנה יחויב שיהיה השכל הפועל פועל אותה בצד אחד ובלתי פועל אותה בצד אחר. ובהיות הענין כן, הנה ידמה שיהיה השכל הפועל פועל זאת ההודעה המגעת בקסם

והחלום באמצעי, לא בעצמו. וזה שהמאמר המחייב שיהיה השכל הפועל פועל בכללות זאת ההודעה לא חייב שיהיה פועל אותה בעצמו, אבל אמנם חייב שיהיה הפועל אותה אם באמצעי, אם בזולת אמצעי, וזה מבואר מהבאור הנעשה שם· וזה המאמר אשר חייב שלא יהיה השכל הפועל פועל זאת ההודעה לא חייב אלא שאיננו פועל אותה בעצמו, אבל לא יחויב ממנו שלא יהיה פועל אותה באמצעות. ובהיות הענין כן, הנה ראוי שנבאר מה הוא זה האמצעי. ונאמר כי מפני שהאמצעי אשר נראה שיעשה בו השכל הפועל באלו הדברים הרבה מפעולותיו הוא הגרמים השמימיים, הנה יראה שיהיו הם האמצעיים בהגעת זאת ההודעה. ועוד שכבר יתבאר שאלו הסדורים אשר תהיה בהם זאת ההודעה מגיעים מהגרמים השמימיים, ולפי שהיו הגרמים השמימיים הם בעלי שכל, הנה הם משיגים בהכרח זה הסדור העלול מהם. וזה יתבאר באור שלם במאמר החמישי מזה הספר, ואנחנו מציעים בכאן על צד הפתיחה מה שהתבאר שם· והוא שמה שיסודר מאחד מהגרמים השמימיים הוא זולת מה שיסודר מן האחר, ושכל האחד ממניעי הגרמים השמימיים הוא משיג מה שיסודר ממנו מהפעולות, לא מה שיסודר משאר המניעים. וכאשר התישב לנו זה, הנה נאמר שכמו שיסודרו מהם רמיונים ומחשבות לאיש איש מהאנשים מהמעלה הצומח או השליט בעת ההיא, כן יקרה, כאשר יתבודד הדמיון מבין שאר כחות הנפש, שיהיה אז מוכן לקבל הסדור אשר בנפשם ממה שיושפע מהם. ולפי שזאת ההודעה לא ישתתפו בה כל הגרמים השמימיים בשלמות, כמו שיתבאר למי שעיין במלאכת המשפט, והיו כל הגרמים השמימיים משתתפים במה שיגיע מהם מאלו הסדורים· הנה תהיה הידיעה המגעת בזה האופן ידיעה חסרה, ולזה היה שיקרה הכזב הרבה בכמו אלו ההודעות.

ואמנם הנבואה למה שהיתה מגעת מהשכל הפועל אשר הוא משפיע כל מניעי הגרמים השמימיים, הנה היתה הידיעה המגעת ממנה שלמה. ולפי שהיתה הנבואה מהשכל הפועל, והיתה כונת השכל הפועל בכל השלמויות אשר יתנם לאדם שיתנם בעבור הגעת ההצלחה, כי הוא התכליה אשר בעבורו פועל אותו ופעל בו מה שפעל· היתה הנבואה משתדלת להישיר האנשים אל ההצלחה. ואולם הקסם והחלום, למה שהיו מהכחות השופעות מהגרמים השמימיים על האופן שזכרנו, והיה מה שישפע מהם מהמחשבה והרמיון אינו להישיר אל ההצלחה, אבל הוא לפעמים מישיר אל הפכה· היה שלא תהיה ההודעה מישרת האנשים אל ההצלחה. ולפי שהיה המקבל בנבואה השכל ההיולאני, היה שתהיה נמשכת לשלמות השכל, והיתה מגעת מפני זה כהלמדות· ולפי שהמקבל

בקסם והחלום הוא הדמיון, לא היתה הגעתם נמשך לשלמות השכל, ואינם מגיעים בהתלמדות. ולפי שהדמיון יתבודד יותר בקלות מטרדת המחשבה והחוש בפתאים ובנערים יותר מזולתם מהאנשים, היה שתמצא בקצתם זאת ההודעה יותר ממה שתמצא להרבה מהמשכילים מהם, וזה כי קבול זה השפע לבדו הדמיוני יצטרך אל שיתבודד הכח המדמה מבין שאר הכחות המשיגות, כדי שלא יבלבלו פעולתו. ולפי שמה שהתבאר במאמר זה נאית למה שנראה בחוש מענין אלו ההודעות, הוא מבואר שהענין ההוא בזה כפי מה שהנחנו. — ובכאן הותרו אלו הספקות כלם אשר זכרנו בזה הפרק.

פרק שביעי

נחקור בו בשתי שאלות קשות יקרו בענין החלום והקסם.

וכבר נשאר עלינו שתי שאלות קשות בענין ההודעה אשר אנחנו חוקרים בה׃ האחת מה הסבה בנער הנמצא בזמננו זה שיודיע מה שידעהו שואלו לבד ולא יותר מזה השיעור׃ והשנית למה שיקרה בחלומות הצודקים שיהיו בהקיץ שההיה רוב הידיעה המגעת בהם מגעת בדברים הנופלים תכף, כמו שנתפרסם לנו ממה שקרה לנו מזה שיהיה בענינים הנופלים תכף לבד, כמו שזכרנו בביאורנו לספר החוש והמוחש, וכן שמענו מזולתנו אשר הגיע להם כמו אלו החלומות הצודקים, שכבר הגיעו להם בענינים הנופלים הכף לבד׃ ולזה ידמה שזאת ההודעה אם שההיה מיוחדת בענינים הנופלים תכף, או היא על הרוב נופלת בהם. הנה אלו השאלות, ואם הם קשות מאד לעמקם ולמיעוט ההקדמות אשר אצלנו בהם, אין ראוי שנקצר מנהינת הסבה בהם כפי כחנו, כי ההצלחה האנושית אמנם הגיע בתכלית מה שאפשר בשנדע דבר דבר כפי מה שבטבעו שיודע לנו.

ואנחנו מתחילים החקירה מהשאלה הראשונה מאלו השאלות, ונאמר שקודם שנשתדל בנתינת הסבה למה תגיע זאת ההודעה באלו הענינים אשר ספרנו לבד, ראוי שנחקור מאיזה מין מאלו ההודעות ההיה זאת ההודעה, ר״ל אם היא ממין הנבואה, או ממין הקסם, או ממין החלום הצודק, כי הוא בלתי אפשר שנתן סבה בזה, מה שלא נדע זאת ההודעה מאיזה סוג היא, וזה מבואר בנפשו. והוא מבואר שאינה ממין הנבואה לפי מה שבארנו מענינה׃ וזה שהיא הצטרך אל שלמות השכל, וזה הנער אשר הגיעה זאת הידיעה לו אין לו חלק בהכמה כלל, לפי מה שהתפרסם מענינו, והנה ההתחילה לו זאת ההשפעה בעת אשר היה בלתי אפשר שיהיה לשכלו שלמות כלל, למיעוט ימיו, כי הוא לפי מה

שספר באמת בעת התחילו להודיע אלו הענינים כי אם בן שש או כמו שבע שנים. וכן נאמר שהוא מבואר שאין זאת ההודעה ממין החלומות הצודקות, כי הם מעטיים, וזאת ההודעה מאדיית׳ ועוד שאין החלומות מדרכם שתגיע ההודעה בהם על דרך השאלה בהקיץ, ואם היה זה, הוא מעט ובדרך מקרה. ובהיות הענין כן, הנה לא נשאר אלא שתהיה זאת ההודעה ממין הקסם׳ ולפי שהקסם השלם יגיע ההודעה במה שידעהו שואלו ובמה שלא ידעהו, והיה זה הנער בלתי מודיע כי אם מה שידעהו שואלו, הנה הוא מבואר שזה הקסם הוא קסם חסר, מצד שאינו מודיע יותר מזה השיעור, כמו שנאמר במי שיכול לקרות הכתיבה הגסה ואינו יכול לקרות הכתיבה הדקה שראותו חסר, לא מצד שהוא קורא הכתיבה הגסה, כי מי שהוא שלם הראות יקראה גם כן, אבל מצד שאינו יכול לקרות הכתיבה הדקה. וזה החסרון הוא אם מצד החסרון ביצירת הכח המדמה אשר לזה הנער, עד שאינו יכול לקבל מזה השפע יותר מזה השיעור, אם מצד שזה השלמות, להיותו נקנה, יקרה לו שהיה בהתחלה חלוש ואחרי כן תתחזק, כמו הענין בשאר השלמויות האנושיות. ואם היה זה כן, הנה אפשר שיהיה לזה הנער קסם שלם למה שבעתיד אם לא ימנעהו מונע. והנה החוש אפשר שיעיר איזה מאלו הסבות היא הצודקת, וזה שאם יגיע לו מהקסם יותר מזה השעור במה שבעתיד, הוא מבואר שהסבה השנית היא הצודקת. ואולם איך יתבאר שבהכנה יותר חלושה יוכן הקסם לקבל השפע בזאת ההודעה אשר תגיע לזה הנער מההכנה אשר הצטרך לו בקבול השפע בשאר הענינים, עד שיהיה יחס קבול השפע בזאת ההודעה אל קבול השפע בשאר ההודעות כיחס קריאת הכתיבה הגסה אל קריאת הכתיבה הדקה, הנה נציע לבארו הצעה אחת יודע בה׳ והוא שהעתק הדבר אל שיקבל דבר מסוג מה שהוא מקבל אותו הוא יותר קל מהעתק אל קבול דבר חוץ מסוג מה שמקבל אותו, והמשל כי מי שהיה מתלמד חלק אחד מחלקי המלאכות ההנדסיות, הנה העתקו אל שילמד חלק אחר מהם הוא לו יותר קל מהעתקו אל התלמד מלאכה אינה מסוג מה שהוא מתלמד, כאלו האמר חכמת הטבע או חכמת הפלוסופיא. וכאשר התישב זה, והוא מבואר במלאכת המשפט שהמחשבה המסודרת תאצל לכל איש ואיש מהגרמים השמימיים השליטים בעת ההיא לפי מערכתו בעת המולד, הוא מבואר שהעתק האדם אל שיקבל מה שחשב אותו זולתו מהמחשבות המסודרות מהגרמים השמימיים הוא יותר קל מהעתקו אל שיקבל הסדור אשר בנפש הגרמים השמימיים במה שיושפע מהם. וזה כי כשיעתק אל שיקבל מחשבת זולתו, הוא נעתק

אל דבר מסוג מה שהיה מקבל אותו בזולת קסם· וכשיעתק אל קבול שאר מה שיושפע מהם, יעתק אל קבול דבר חוץ מסוג מה שהיה מקבל אותו. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהכח הדמיוני יהיה אפשר שיגיעהו מההכרזן, עד שיוכן לקבל מחשבת האנשים, לא יותר מזה, וזה אם מצד הכרזן בשרש היצירה, אם מצד שלא ישלם לו ההתבודדות הראוי בקבול זה השפע, כי כבר יראה ממה שזכרנו שההתבודדות יותר מעט לכח הדמיוני השלם לקיכם הגעה מחשבת האנשים מההתבודדות הצריך לו לקבול שאר מה שישפע מהגרמים השמימיים. ועוד כי כבר יראה שלמה שידעוהו הגלוים לאדם ועומדים עמו רושם מה בהמצא לו הידיעה בדבר ההוא, עד שכבר ימצא האדם יותר מוכן לאמר בדבר דבר כפי מה שראוי כאשר היה בפני החכמים, מאשר הוא בעת אשר איננו עמהם, ואולם היה זה באדם, להיותם בעלי זה הכח האלהי, כאלו ילוה שפע מה מאיש אחד לאחר, ולזה היתה ההודעה במה שידעהו השואל למטה מההודעה במה שלא ידעהו. — זהו השעור הנראה לנו בזאת השאלה.

ואולם החלומות המגיעות בהקיץ הנה ידמה שהיה רוב ההודעה הנופלה בהם נופלת בדברים הנופלים תכף, מפני שההתבודדות המגיע לכח הדמיוני בהקיץ הוא חסר, ולזה היתה ההודעה הנופלת בהם חסרה. יאמנם יתבאר שזאת ההודעה היא חסרה ממה שאומר. וזה כי ההודעה השלימה היא שיגיע לאדם במה שיפול תכף ובמה שלא יפול תכף· ובהיות הענין כן, הנה תהיה הידיעה הנופלת במה שיפול תכף לבד ידיעה חסרה, מצד מה שלא יודע בה מה שלא יפול תכף, לא מצד הודע בה מה שיפול תכף, כי זאת ההודעה תגיע גם למי שהגיע לו ההודעה במה שלא יפול תכף. והנה יראה שהגעת הידיעה במה שיפול תכף הוא יותר קל מהגעתה במה שלא יפול תכף כמה שאומר. וזה שהוא מן המבואר בנפשו שהמקבל כשהיה מוכן מאד יספיק לו פועל יותר חסר להוציא אל הפעל מה שהיה לו בכח מהפועל אשר יצטרך למקבל הבלתי מוכן בזה האופן· ובהיות הענין כן, הנה כשיהיה הכח הדמיוני שלם בשרש היצירה, והיתה ההתבודדות המגיע לו שלם, יקבל שפע מהגרמים השמימיים, לא מהשליטים בעת ההיא לבד, אבל מזולתם גם כן, ואם כחם חלוש בעת ההוא להשפיע בזה המקום. ואולם אמרנו שכחם חלוש בעת ההיא להשפיע בזה המקום מהארץ, כי ידמה שמי שהיה כחו חלוש מהגרמים השמימיים להגיע בה המקרים המיוחסים אליו, יהיה כחו חלוש להגיע הידיעה· ולזה היתה המחשבה נאצלת מהשליט באחד מהפנים אשר יהיה לו בהם שררה, לא מכל המשרתים·

ואם היה שיהיה להם חלק בה, הוא מעט לפי כחם בעת ההיא בזה המקום מהארץ ולאיש הזה· וזה מבואר למי שעיין במלאכת המשפט. וכאשר לא היה הכח הדמיוני שלם בשרש היצירה, או לא היה התבודדותו שלם, או אם יתקבצו שתי אלו הסבות יחד, לא יהיה לו כח לקבל שפע הגרמים השמימיים חלושי הכח בעת ההיא, ויודע לו לבד מה שיסודר מאלו המשרתים המושלים בעת ההיא אשר יתיחדו בו מצד כחם, והוא מה שיפול תכף, כי מה שיפול תכף ייוחס אל המשרתים המושלים בעת ההיא בזה המקום. ותיוחד לו ההודעה במה שיפול תכף מבין שאר מה שיסודר מהם בהיותם מושלים במה שעתיד בזה האופן, להיות מחשבתו משוטטת בדברים ההם· וכבר התבאר במה שקדם כי כבר תצטרך בזאת ההודעה אל שתטה המחשבה אשר בו תהיה ההודעה, והנה שוב המשרתים בזה האופן מהכח אשר הם בזה העת לא יהיה אלא בזמן ארוך, ואין לאדם השגה בנושא אשר יהיה בזמן ההוא, ולזה לא תטה המחשבה בדברים ההם. וכבר יראה גם כן שזאת ההודעה אשר בדברים הנופלים תכף מגעת בקלות יותר, לפי שאנחנו נמצא הרבה מהאנשים שיגיע להם פחד חזק בהיותם סביב העת הנכון לבא עליהם פגע רע, כאלו היתה להם ידיעה מה במקרה ההוא, ואמנם יקרה להם שלא ידעו המקרה ההוא, אבל יגיע להם ממנו פחד לבד, כמו שיקרה בחלושי הראות שלא יראו להבת הנר, אבל יראו אורה.

וכבר יספק מספק ויאמר אם היה שתהיה ההודעה אשר במחשבת שאר האנשים יותר קלה להגיעה מהודעת מה שיסודר מהגרמים השמימיים, כמו שקדם, מה זה שלא יהיו החלומות אשר בהקיץ במחשבת שאר האנשים יותר משאר הדברים. ונאמר שהודעת מחשבת שאר האנשים לא יתכן כי אם על צד השאלה בהקיץ, וזה אמנם אפשר בקסם, לפי שהגעת ההודעה בקוסם מאדיית ומיוחסת אל רצונו· ואולם בחלומות לא יתכן זה, לפי שההודעה בהם היא מעטיית ואינה מיוחסת אל רצון החולם· וזה מבואר בנפשו מענין החלום. — ובכאן הותרו אלו הספקות לפי מה שבידינו מההקדמות בזה הדרוש.

פרק שמיני

נתן בו סבות ההתחלפות המדרגות לאנשים בכל אחת מאלו ההודעות בחלום ובקסם ובנבואה.

ואחר שהתבאר זה כלו מענין הנבואה והקסם והחלום, הנה יקל לנו לתת סבות חלוף המדרגות לאנשים בכל אחת מאלו ההודעות.

וזה כי מי שהיה יותר שלם השכל ויותר קל ההתבודדות היה יותר שלם בנבואה, ולפי התחלף שני אלו הדברים בפחות ויתר תתחלפנה

מדרגות הנבואה. והנה תיוחד ההודעה בענינים לקצת האנשים המקבלים זאת ההשפעה בענינים זולת ענינים, לפי טבע האיש המקבל ההודעה, שכאשר תטה מחשבתו יותר תגיע לו ההודעה יותר. וזה משותף לקוסם ולנביא, ולזה תמצא קצת הקוסמים יודיע סוג מה מהמקרים ביחוד מבין זולתם· והמשל שאשר הטה מחשבתו בענין הזווג לאיש ולאשה אם בטבע אם במנהג, תיוחד הודעתו באלו הדברים, כמו שהתפרסם מענין הקוכמות· ומי שתטה מהשבתו לבד בהצלחת השכל, תיוחד באלו הדברים אשר בהם תהיה הצלחת השכל ובענינים המישירים אליה מצד מה שהם מישירים אליה. וידמה במשה רבינו עליו השלום שבו השתתפו שלשת הסבות האלו אשר זכרנו, רצוני שהיה שלם השכל מאד, וקל ההתבודדות, והיתה מחשבתו נוטה בהצלחת השכל לבד, ולזה נתיחדה נבואתו מבין שאר הנביאים עליהם השלום. והנה התחבר שלשת הסבות האלו בתכלית מה שאפשר באיש אחד קשה מאד, ולזה העידה התורה שלא קם נביא כמהו בישראל. וכן אומר שהקוסם היותר שלם הוא אשר הכח הדמיוני מוכן להתבודד מבין שאר כחות הנפש, והיתה לו עם זה הכנה בתכלית שרש היצירה לקבל זה השפע בשלמות· כי כבר יראה שאפשר שיגיע לזה הכח חסרון בשרש היצירה, שלא יוכל לקבל זה השפע, ואף על פי שישלם לו ההתבודדות. ולפי התחלף שתי אלו הסבות בפחות ויתר תתחלפנה מדרגות הקוסמים· וזה שמי שהיה קל ההתבודדות ושלם הכח יקבל כח המשרתים הבלתי שליטים גם כן, ויגיע הצדק בדבריו לזאת הסבה במה שיודיע מהדברים המסודרים מהגרמים השמימיים, כי ישתתפו כל המשרתים בזאת ההשפעה כמו שישתתפו במה שיסודר מהם מהפעולות בזה העולם השפל. ועל כל פנים יעלם ממנו מה שימשך מההשגחה האלהית, אשר לא יהיה מצד הסדור אשר מהגרמים השמימיים· וזה אמנם ידעהו הנביא לבדו. והנה יתבאר זה באור יותר שלם בסוף המאמר הששי מזה הספר. ומי שהיה מהם בתכלית החסרון לא יקבל השפע כי אם מהשליטים, ומה שביניהם יקבל מקצת הבלתי שליטים מזולת קצת, ר״ל שהוא יקבל השפע מאשר יש להם כח יותר חזק מהם. ולזה הקבול יהיו מדרגות רבות לפי התחלף מדרגות אלו הסבות, וכן יתיחדו קצת הענינים אשר יגידום קצת הקוסמים, ויתחלפו מהענינים אשר יגידום הקוכמים האחרים מצד הענינים אשר תטה בהם יותר מחשבתם, כמו שקדם.

נשלם המאמר השני מזה הספר. התהלה לאל יתעלה.

מאמר שלישי

בידיעת השם יתברך הדברים

פרק ראשון נזכור בו דעות הקודמים בזאת השאלה. — פרק שני נזכור בו הטענות המקיימות דעת דעת מהם לפי מה שמצאנום בדברי בעלי אלו הדעות או בכח דבריהם. — פרק שלישי נחקור בטענות אשר זכר המורה זכרונו לברכה אם הם מספיקות אם לא. — פרק רביעי נשלים בו המאמר בידיעת השם יתברך הדברים איך הוא בדרך עיוני, ונבאר שאין בטענות הקודמים דבר ידחה מה שיתבאר לנו מענין זאת הידיעה. — פרק חמישי יתבאר בו בשלמות שמה שהתבאר לנו מענין זאת הידיעה הוא נאות מאד מכל הפנים. — פרק ששי יתבאר בו שמה שהביאנו אליו העיון מענין זאת הידיעה הוא דעת תורתנו.

פרק ראשון

נזכור בו דעות הקודמים בזאת השאלה.

וראוי שנחקור אם יודע השם יתברך אלו הדברים הפרטיים האפשריים אשר בכאן, אם לא ידעם· ואם ידעם, על איזה אופן שידעם. ולפי שכבר נחלקו בזה הדרוש הפלוסופים והחכמים בעלי התורה, ראוי שנחקור תחלה בדעותיהם, ומה שנמצאהו צודק נקחהו מהם, ומה שלא נמצאהו צודק נבאר בו הצד אשר יפול בו האמת בבטולו.

ונאמר שהדעות אשר מצאנו בזה לקודמים אשר ראוי שיעויין בדבריהם, שתים· האחת דעת הפלוסוף והנמשכים אליו, והשנית דעת גדולי חכמי תורתנו. ואולם הפלוסוף היה רואה שהשם יתברך לא ידע אלו הענינים הפרטיים. ונחלקו הנמשכים אחריו לשתי דעות בזה הכת· האחת תסבור שדעת הפלוסוף היא שהשם יתברך לא ידע אלו הדברים אשר בכאן, לא הכללים ולא הפרטים· שאם היה יודע הכללים או הפרטים, היה רבוי בידיעותיו, ויהיה רבוי בעצמותו, ובכלל הנה יהיה עצמותו מתחלק אל היותר שלם והיותר חסר, כמו הענין בדברים אשר יהיה להם גדר, כי קצת מה שבגדר ההוא הוא הולך במדרגת השלמות לקצתו. והכת השנית תסבור שדעת הפלוסוף היא שהשם יתברך ידע אלו הדברים אשר בכאן במה שלהם מצד הטבע הכולל,

והם הדברים העצמיים, לא במה שלהם במה שהם פרטיים, והם הדברים האפשריים· ואין בזה רבוי בעצמותו, כי הוא אינו יודע כי אם עצמו, ובידיעתו עצמו ידע כל הנמצאים במה שלהם מצד הטבע הכולל, כי הוא נימוס הנמצאות וסדרם וישרם· אבל הוא לא ידע אלו הדברים הפרטיים, ולזה היה בהם העדר הסדר מזה הצד, והיה בהם סדר ויושר בצד אשר ידעם. והנה יתבאר מדברינו במאמר החמישי מזה הספר בגזרת השם שזה הדעת השני הוא דעת הפלוסוף. ואולם גדולי חכמי תורתנו כמו הפלוסוף המעולה הרב המורה זכרונו לברכה וזולתו מחכמי תורתנו אשר הם מסכימים לדעתו יראו שהשם יתברך יודע אלו הפרטים האפשריים כלם בצד אשר הם בו פרטיים, ויאמרו שהשם יתברך יודע במדע אחד כל אלו הדברים אשר הם לבלתי תכלית. וכבר יתבאר שזה דעת הרב המורה זכרונו לברכה, כי הוא אמר בפרק העשרים מהחלק השלישי מספרו הנכבד מורה הנבוכים דבר זה לשונו· וכן נאמר שכל אלו הדברים המתחדשים ידעם טרם היותם, ולא סר מהיותו יודע אותם, ולזה לא יתחדש לו מדע כלל· כי ידיעתו שפלוני הוא עתה נעדר, וימצא בעת הפלונית, ויתמיד נמצא כך, ואחר כך יעדר, כשימצא האיש ההוא למו שקדמה הידיעה בו, לא נוספה שם ידיעה ולא התחדש מה שלא היה נודע אצלו, אבל התחדש מה שהיה יודע מקודם שיתחדש על מה שהוא נמצא עליו. ויתחייב לפי זאת האמונה שיהיה המדע נתלה בהעדר ויקיף במה שאין לו תכלה, והאמננו זה ואמרנו כי ההעדר אשר קדמה בידיעתו המצאתו, והוא יכול להמציאו לא ימנע התלות הידיעה בו. עד כאן לשונו זכרונו לברכה. הנה כבר התבאר מזה שהוא יראה שהשם יתברך יודע הדברים הפרטיים האפשריים בצד אשר הם בו פרטיים.

פרק שני

נזכור בו הטענות המקיימות דעת דעת מהם לפי מה שמצאנום בדברי בעלי אלו הדעות או בכח דבריהם.

ואחר שכבר זכרנו דעות הקודמים בזאת השאלה, ראוי שנחקור בדעותיהם איזה מהם הוא הצודק, וראוי מפני זה שנעיין בטענות המקיימות דעת דעת מאלו, והמבטלות אותם.

ונאמר תחלה שמה שהניח הפלוסוף שהשם יתברך בלתי יודע אלו הדברים הפרטיים האפשריים כבר יחשב לו שיהיו פנים מהראות. —

אחד מהם, שהדבר הפרטי לא יושג אלא בכח היולאני כמו החוש והדמיון וזולתם, ואולם השם יתברך מבואר מענינו שאין לו כח היולאני, ולזה יחויב שיהיה השם יתברך בלתי יודע אלו הדברים הפרטיים. ויסודר ההקש כן· השם יתברך אין לו כח היולאני, וכל משיג דבר פרטי יש לו כח היולאני, ויולד אם כן השם יתברך בלתי משיג הדבר הפרטי. — והאופן השני הוא, שהענינים הפרטיים הם זמניים, ר"ל שמציאותם הוא בזמן מה רמוז אליו, ומי שלא יתואר לא בתנועה ולא במנוחה אי אפשר להשיג הדברים הזמניים· ואולם השם יתברך לא יתואר לא בתנועה ולא במנוחה, ויחויב מזה שיהיה השם יתברך בלתי משיג אלו הדברים הפרטיים. ויסודר ההקש כן· השם יתברך הוא בלתי מתואר בתנועה ולא במנוחה, וכל מי שהוא בלתי מתואר לא בתנועה ולא במנוחה הוא בלתי אפשר שישיג הענינים הזמניים, אם כן השם יתברך לא יתכן שישיג הענינים הזמניים. עוד נחבר לו זאת התולדה הקדמה אחת יודע בה, והוא שהענינים הפרטיים הם ענינים זמניים, ויחויב מזה שהשם יתברך לא ישיג הדברים הפרטיים. — והאופן השלישי הוא, שאם הונח השם יתברך משיג אלו הענינים, הנה כבר יחשב שיחויב מזה שישלם הנכבד בפחות, כי הידיעה הוא שלמות ליודע, וזה בתכלית הבטול, ומה שיחוייב ממנו הבטל הוא בטל· ולזה הוא מבואר שאין השם יתברך משיג אלו הענינים. והנה זאת הטענה תחייב, לפי מה שיחשב, שלא יהיה השם יתברך יודע כי אם עצמו, ר"ל שלא יהיה יודע לא הכללים ולא הפרטיים. — והאופן הרביעי הוא, שאם היה השם יתברך משיג אלו הענינים, הנה מפני שהשכל מתעצם במה שידעהו, הנה יחשב שיחויב מזה שלא יהיה השם יתברך אחד, אבל הרבה, לרבוי מושגיו אשר נתעצם בהם, וזה בתכלית הבטול, ומה שיחויב ממנו הבטל הוא בטל· הנה אם כן מבואר מזה שהשם יתברך בלתי משיג אלו הענינים. וזאת הטענה תחייב גם כן, לפי מה שיחשב, שאין השם יתברך יודע כי אם עצמו. — והאופן החמישי הוא, שהדברים הפרטיים אין להם תכלית, והידיעה הוא ענין מקיף וכולל, ומה שאין לו תכלית לא יקיפהו מדע ולא יכילהו. וזאת הטענה תחייב בשלא תפול ידיעה בדברים הפרטיים בכלל במה שהם פרטיים, לא לשם יתברך ולא לזולתו. — והאופן הששי הוא, שאם הונח הענין כן שהשם יתברך יודע אלו הדברים המתחדשים, הנה לא ימנע הענין מחלוקה, אם שתהיה זאת הידיעה לשם יתברך באלו המתחדשים קודם בואם, או שתהיה לו הידיעה בהם עם בואם לבד, לא קודם זה. ואם הונחה לו ידיעה בהם טרם בואם, הנה תהיה ידיעתו נתלית בהם בהעדר,

וזה בטל, כי הידיעה תהיה בהכרח לדבר נמצא ידוע. ועוד שזאת הידיעה אשר לו בענינים האפשריים טרם בואם לא תמנע מחלוקה, אם שידעם לפי מה שהם עליו בטבעם מהאפשרות, ויהיה סוהר מה שידע שיגיע מאלו הענינים אפשר, או שידע בשלמות איזה חלק יגיע מחלקי הסותר, ולא ישאר סותרו אפשר. ואם הנחנו שידעם לפי מה שהם עליו בטבעם מהאפשרות, הנה יחויב בזאת הידיעה אשר לו באלו הענינים טרם בואם שתשתנה עם בואם, כי היו אפשרים שיגיעו ושלא יגיעו קודם היותם, ועתה הוסר האפשרות׃ ולפי שהשכל מתעצם במה שידעהו, הנה יחויב שיהיה השם יתברך בשנוי מתמיד, וזה בתכלית הבטול. ואם הנחנו שהשם יתברך יודע בשלמות החלק המגיע משני חלקי האפשר, הנה יחויב מזה שלא יהיה בכאן דבר אפשר שיגיע ושלא יגיע, ויהיו אם כן כל הדברים מחויבים, וזה בתכלית הבטול והגנות. ובהיות הענין כן, הוא מבואר מזה שהוא בטל שתהיה לשם יתברך ידיעה באלו הדברים המתחדשים טרם בואם. ואם הונחה לו ידיעה בהם עם היותם לבד, הנה יהיה לו תמיד התחדשות ידיעה׃ ולפי שהשכל יתעצם במה שידעהו, הנה יחויב מזה שיהיה עצמות השם יתברך בשנוי מתמיד, וזה בתכלית הבטול. — והאופן השביעי הוא, שאם היה השם יתברך יודע אלו הענינים הפרטיים, הנה לא ימלט הענין בזה מחלוקה, אם שינהיגם ויסדרם סדור טוב ושלם ותמים, או שיהיה מנוצח ולואה מלסדרם אין יכולת לו עליהם, או שיוכל לסדר אותם סדור טוב, אלא שהוא יעזבם וישכחם על צד היותם נבזים ושפלים ופחותים בעינו, או על צד הקנאה. והוא מבואר ששתי החלוקות מאלו החלוקות האחרונות הם שקר, וזה כי הוא מבואר שהשם יתברך לא ילאה מעשות דבר ממה שירצה אותו, ולא יקצר מנתינת הטוב והשלמות לנמצא נמצא כפי מה שאפשר, וזה ממה שיראה הראות נפלא ממה שנמצא מהחכמות בבריאת בעלי חיים ועוצם היכולת להמציא בהם מה שאפשר מהטוב והשלמות, עד שאי אפשר שיהיו נמצאים באופן יותר שלם ממה שהם בו. ובהיות הענין כן, לא נשאר מן ההלוקה אלא שיסדר השם יתברך אלו הענינים סדור טוב ושלם ותמים, אם היה שידעם׃ וזה הפך מה שנמצאהו בחוש באלו הענינים הפרטיים, רצוני שכבר נמצא בהם העול והעדר הסדור הרבה, עד שכבר ימצאו רעות רבות לטובים וטובות רבות לרעים. וזהו אצלם החזק שבמופתים שאין השם יתברך יודע אלו הענינים הפרטיים׃ וידמה שזאת הטענה היא שהניעה הפלוסוף אל שיאמר שהשם יתברך אינו יודע אלו הענינים הפרטיים, והמבואר ממה שאמר בזה בספרו במה שאחר הטבע. — אלו הן הטענות אשר הוצאנום

מדברי הפלוסופים מכח דבריהם לקיים שהשם יתברך בלתי יודע אלו הדברים הפרטיים.

ובכאן טענה שמינית יתקיים בה לפי מה שיחשב שהשם יתברך בלתי יודע אלו הדברים הפרטיים· וכבר ראינוה לקצת המתאחרים, ויחייבו ממנה שהכמה המתדבק יחלק אל מה שלא יחלק. וראינו לזכרה הנה, בעבור שאפשר שיחשב שיתבאר ממנה שהשם יתברך בלתי משיג אלו הענינים הפרטיים. וזה שאם השם יתברך יודע כל אלו הדברים, היה מחויב מזה, לפי מה שיחשב, שיהיה אפשר מה שהוא בלתי אפשי. וזה שכבר התבאר שהכמה המתדבק מתחלק אל מה שאפשר שיתחלק· ואם הונח שהשם יתברך יודע בשלמות מה שאפשר שיחלק אליו זה הבעל כמה במה שהוא בעל כמה, הנה יהיה בכמה חלקים ידועים אצל השם יתברך בלתי מקבלים חלוקה, שאם היו מקבלים החלוקה, לא יהיה השם יתברך יודע בשלמות מה שאפשר שיחלק אליו זה הבעל כמה· וזה בטל כל שיהיו בכמה המתדבק, שהוא כמה, חלקים בלתי מקבלים החלוקה. וכבר שערו קצת האחרונים בזאת הטענה וחייבו ממנה שהכמה המתדבק מתחלק אל מה שלא יתחלק, והנה הביאם לזה שהם קבלו תחלה שהשם יתברך יודע לא יסכל דבר, ומפני זה חויב להם מזאת הטענה שיהיה הכמה המתדבק מתחלק אל מה שלא יתחלק. — הנה אלו הן הטענות אשר יקיימו שהשם יתברך בלתי יודע אלו הדברים הפרטיים, והן בעצמן מבטלות דעת מי שיראה שהשם יתברך יודע אלו הדברים הפרטיים.

ואולם מה שהניחו אותו חכמי תורתנו זכרונם לברכה שהשם יתברך יודע אלו הדברים הפרטיים, יש לו גם כן פנים מההראות. — האופן הראשון הוא, כי מפני שהיה השם יתברך השלם בתכלית השלמות אצל כל בעל עיון, הנה הוא בלתי ראוי שייוחס לו חסרון הסכלות, ר״ל שיסכל דבר מהדברים, כי הסכלות הוא גדול שבחסרונות, ומי שיבחר שייחס לו הסכלות באלו הדברים יותר משייחס לו שילאה לסדרם סדור טוב, ברח מן הטוב ונפל ביותר רע ממנו, וזה שכבר יראה מצד טבע המקבל שלא יוכל לקבל מהשלמות שעור יותר, ואין זה חסרון בחק השם יתברך. — האופן השני שאין ראוי שנחשב בפועל שיעלם ממנו מה שפעל אותו, אבל ידיעתו במה שפעלו יותר שלימה מידיעת זולתו בו· כי הוא ידע בידיעה אחת כל מה שיתחדש במה שפעל אותו מצד התבונה אשר שמהו עליה, ואולם זולתו יקנה בזה ידיעה מהעשוי, וכשיראה דבר מתחדש לו מצד טבעו אשר הטבע עליו, תתחדש לו ידיעה בדבר ההוא המתחדש· וכן יקנו אותו הדברים המתחדשים ידיעה

אחר ידיעה, ויתכן שלא תשלם לו ידיעה לעולם במה שימשך מזה הדבר העשוי, אם היו הענינים אשר ימשך הרושם ממנו רבי המספר מאד. ובהיות הענין כן, והיה השם יתברך פועל הנמצא בכללו, הנה הוא אם כן יודע מה שיתחדש בו ידיעה אמתית שלימה בלתי מתיחסת לידיעתנו׃ וזה כי הוא ידע בידיעה אחת כל מה שנתחדש בו מצד טבעו אשר הטביעו, ואנחנו אמנם נדע ממנו המתחדש בהתחדשו. ולזה אין ראוי שנקיש בין ידיעתנו לידיעת השם יתברך, בשנאמר שאם היו להשם יתברך אלו הידיעות, היו לו ידיעות רבות, ויהיה עצמותו מתרבה׃ וזה שמה שיודע אצלנו בידיעות רבות במספר יודע לשם יתברך בידיעה אחת, כמו שקדם, אבל כבר יודע לו בידיעה אחת מאלו הדברים, מה שלא יתכן שיושג לנו בידיעות רבות, כי לא תקיף ידיעתנו ברבוי הדברים המתחדשים בעולם מצד טבעו אשר הטביעו השם יתברך עליו.

הנה שתי אלו הטענות אשר זכרם הרב המורה זכרונו לברכה בחלק השלישי מספרו הנכבד מורה הנבוכים לקיים בהם שהשם יתברך יודע כל אלו הדברים הפרטיים. והוא מבואר שזאת הטענה השנית, עם שתקיים שהשם יתברך יודע כל הדברים המתחדשים, הנה היא תבטל קצת הטענות אשר היו הפלוסופים מבטלים בהם שיהיה השם יתברך יודע אלו הדברים הפרטיים. והנה קצת הפלוסופים סלקו מעליהם הטענה הראשונה מהטענות אשר זכרנו לקיים בהם שהשם יתברך יודע אלו הדברים הפרטיים כלם בשאמרו שלא יחויב מהנהתנו שהשם יתברך בלתי יודע אלו הדברים הפרטיים שייוחס לשם יתברך חסרון, כי אין כל העדר חסרון, ואולם הוא חסרון למי שדרכו שיתואר בקנין ההוא, לא למי שאין דרכו שיתואר בקנין ההוא, והמשל שהתנועה היא שלמות מה לבעלי הנפשות, ואין אמרנו בשם יתברך שהוא בלתי מתנועע חסרון, אבל הוא שלמות, וכזה יאמרו שהיות השם יתברך בלתי יודע אלו הדברים הפרטיים איננו חסרון, אבל שלמות, לפי שידיעתו בנכבד שבידועים לא באלו הידועים הפחותים, ולזה אמר הפלוסוף במאמר הנרשם באות הלמד ממה שאחר הטבע כי מי שלא יראה הרבה מהדברים הוא יותר טוב ממי שיראה.

וכבר סלק מעליו הרב המורה זכרונו לברכה כל הטענות הקודמות וביוצא בהם ממה שיחשב שיחויב ממנו שיהיה השם יתברך בלתי יודע אלו הדברים הפרטיים בשאמר שאין ראוי שנקיש בין ידיעתנו וידיעת השם יתברך, כי כגבוה מדרגת מציאותו יתברך ממדרגת מציאותנו כן גבהה מדרגת ידיעתו ממדרגת ידיעתנו, וזה מחויב, לפי שידיעתו הוא עצמו, כמו שביארו הפלוסופים. ולזה הרבה הרב המורה זכרונו לברכה

להוכית הפלוסופים בהקישם בין ידיעתנו לידיעתו יתברך, ויחייבו מפני זה ההקש שיהיה השם יתברך בלתי יודע אלו הדברים אשר בכאן, והם בעצמם בארו לנו באופן מה ששם הידיעה נאמר בשם יתברך ובנו בשתוף השם לבד, והוא מבואר שהדברים משותפי השמות אין ראוי שילקח מופת מקצתם על קצתם. ובזאת הטענה התקיים אצלו שלא ימנע מפני אלו הטענות אשר זכרום הפלוסופים היות השם יתברך יודע אלו הדברים הפרטיים כלם· וכאשר התבאר שהוא בלתי נמנע, הנה הוא ראוי שיונח היותו יודע אותם להרחיק ממנו חסרון הסכלות.

והנה קבל הרב המורה זכרונו לברכה שידיעתו יתברך היא מתחלפת לידיעתנו בחמשה דברים, רצוני שכל אחד מאלו הדברים החמשה, אם הם נמצאים בידיעת השם יתברך לפי דעתו, הוא בלתי אפשר בידיעתנו. והנה אבאר לך בזכרי אלו החמשה דברים· האחד מהם, שהמדע האחד במספר יאות וישוה לדברים רבים מתחלפים במין. וראוי שתדע שזה בלתי אפשר שיצוייר בידיעתנו, מה שלא היו אלו הדברים הרבים ידועים מהאחדים, ר"ל בהתאחדות שילך האחד מן האחר מדרגת השלמות וההתמימות, כי בזה האופן בלבד ישובו הדברים הרבים אחד במספר, ואם היו חלקי הגדר רבים, לפי שהחלק האחד מהגדר הולך מהלך השלמות וההתמימות מהשני· אבל הענינים הרבים אשר אין אפשר שילך האחד מהם מהשני מדרגת השלמות והתמימות, כמו הענין בדברים הפרטיים אשר הם לבלתי תכלית במה שהם פרטיים, הוא מבואר שאי אפשר שיתאחדו בידיעתנו, אם היה אפשר שתהיה לנו ידיעה בהם, וזה שהם אין להם צד שיתאחדו בו, כל שכן שישובו אחד בתכלית הפשיטות, כמו הענין בידיעת השם יתברך שהיא אחת בתכלית הפשיטות להיותו אחד בתכלית הפשיטות. ואולם שאי אפשר באלו הדברים הפרטיים שילך האחד מהאחר מהלך הצורה והשלמות, הוא מבואר, לפי שהם הולכים אל זולת תכלית, והדברים שקצתם צורה לקצת אי אפשר זה בהם, כמו שהתבאר במה שאחר הטבע· ועוד שהם סובבים, ר"ל במין, ואף על פי שאינם סובבים באיש, והוא שאי אפשר בדברים הסובבים שיהיה האחד מהם במדרגת הצורה והשלמות לשאר הדברים כלם, לפי שאם הונח הענין כן, יהיה הדבר האחד במדרגת הצורה לעצמו, וזה בתכלית הבטול· והמשל שיהיו המקרים המתחדשים מקרי אבג, וילכו בסבוב אל זולת תכלית, ויהיה ב שלמות לא וג שלמות לב, ועוד ישוב א ויהיה שלמות לג, הנה אם כן א שלמות לא, ובזה יתבאר שב שלמות לב וג שלמות לג. ולהיות כמו זה הענין בלתי אפשר שיצוייר בידיעתנו, רצוני שיהיה הרבוי מהאחר אחד בתכלית הפשיטות

והאחרות, אמר הרב המורה זכרונו לברכה שבזה הענין תתחלף ידיעת השם יתברך לידיעתנו, וזה אפשר אצלו להיות שם הידיעה נאמר בשם יתברך ובנו בשתוף השם לבד.

והשני מאלו הדברים אשר תתחלף בהם ידיעת השם יתברך לידיעתנו לפי דעת הרב זכרונו לברכה הוא, שידיעתו יתברך נתלית בהעדר. וראוי שתדע שכבר יתחייב לו שיניח זה ההתחלפות בין ידיעתו יתברך לידיעתנו, לפי שהוא יניח שהשם יתברך יודע הענינים הפרטיים כלם, ולזה יתחייב שידע מהם שהם נעדרים ושימצאו בזמן הפלוני, הנה אם כן תהיה הידיעה לו בזה המקרה נעדר עתה נמצאת בפועל, והידוע אשר בו נתלית הידיעה נעדר. וזה בלתי אפשר שיצוייר בידיעתנו׳ וזה כי מפני שהידוע והידיעה הם ענין אחד במספר, חויב כשהיה הידוע בלתי נמצא, שתהיה הידיעה בלתי נמצאת, ולזה חויב בידיעתינו, שאם היה הידיעה בדבר נמצאת בפעל, שיהיה הידועה אשר בו נתלית הידיעה נמצא. ואין לאומר שיאמר שידיעתנו כבר תהיה בפעל והידוע נעדר, כמו הענין בהרבה מההתמונות הלמודיות אשר לנו ידיעה בהן, ואינן נמצאות כלל חוץ לנפש׳ כי כבר בארנו במאמר הראשון מזה הספר שהידיעה אשר לנו נסמכת אל הסדור המושכל הנמצא מאלו הדברים בנפש השכל הפועל, וזה הסדור נמצא תמיד בנפשו. ואי אפשר אל הרב המורה שיאמר שידיעת השם יתברך לאלו הדברים המתחדשים נסמכת אל הסדור המושכל הנמצא להם בנפשו, כי הוא נמצא תמיד׳ לפי שאם הונח הענין כן, לא תהיה לו ידיעה בדברים הפרטיים במה שהם פרטיים, אבל ידעם מצד הסדור המושכל אשר להם בנפשו, והוא הצד אשר אינם בו פרטיים. ולזה גזר ואמר שזה הענין תתחלף בו גם כן ידיעת השם יתברך לידיעתנו, וזה אפשר לפי דעתו ז״ל, להיות שם הידיעה נאמר בו יתברך ובנו בשתוף גמור.

וראוי שתדע שכבר יראה מהטענה השנית אשר זכרנו שיקיים בהם הרב המורה ז״ל שהשם יתברך יודע הדברים הפרטיים במה שהם פרטיים, שהוא ירצה שתהיה ידיעת השם יתברך באלו הדברים הפרטיים נסמכת אל הסדור המושכל אשר בנפשו מהעולם לפי הטבע שהטביעו עליו, ולזה אמר שידיעת הפועל במה שעשהו יותר שלמה מידיעת זולתו בו, לפי שהמתחדשים בעשוי ההוא נמשכים לידיעתו, כי הוא שם העשוי באופן שיתחדשו בו אלו המתחדשים, ובני אדם המתבוננים בו תהיה ידיעתם נמשכת לדברים המתחדשים. ובהיות הענין כן, הנה יחשב שיסתרו דבריו קצתם את קצת, כי לפי מה שזכר בזאת הטענה ידמה שהוא יראה שהשם יתברך בלתי יודע אלו הדברים הפרטיים

במה שהם פרטיים, אבל ידע הסדור המושכל אשר להם בנפשו. וראוי שנאמר בהיתר זה הספק כי הרב המורה ז"ל לא רצה לנו לבאר מזאת הטענה איך ידע השם יתברך הדברים, כי זה בלתי אפשר לאדם להשיגו, כמו שזכר הרב המורה ז"ל פעמים רבות· ואמנם רצה לבאר מזאת הטענה שהוא יתברך יודע הדברים, ושיש הבדל רב בין ידיעתו לידיעתנו, ולזה אין ראוי שנקיש ידיעתו לידיעתנו כמו שעשו הפלוסופים. וזה מבואר למי שייטיב העיון במה שאמר הרב המורה ז"ל, יעויין שם.

והשלישי מאלו הדברים החמשה הוא, שידיעתו יתברך מקפת במה שאין לו תכלית מהצד אשר הוא בלתי בעל תכליה. וכבר חויב לו שיאמן זה, לפי שהוא הניח שהשם יתברך יודע הענינים הפרטיים במה שהם פרטיים, והוא הצד אשר הם בו בלתי בעלי תכלית, וזה ענין בלתי אפשר שיצויר בידיעתנו, כי הידיעה במה שהיא ידיעה תחויב שיהיה הידוע ענין מוגבל ומוקף, ומה שאין לו תכלית לא תקיפהו ידיעה ולא תכילהו. ולזה אמר הרב המורה ז"ל שבזה הענין גם כן תתחלף ידיעת השם יתברך לידיעתנו, וזה אפשר אצלו, לפי שהידיעה נאמרת בו יתברך ובנו בשתוף גמור, כמו שקדם. ואין לאומר שיאמר שידיעתנו גם כן מקפת במה שאין לו הכליה, לפי שהגדרים והגזרות הכוללות כוללות אישים אין תכלית למספרם· כי זה המאמר כשיעויין בו הוא בלתי צודק, וזה שהאישים לא יודעו במה שהם אישים, והוא הצד אשר הם בו בלתי תכליתיי, מצד הגדרים והגזרות הכוללות, אבל יודעו מהצד אשר הם בו אחד, והוא הטבע המשותף, וזה מבואר בנפשו. ואם אמר אומר שכבר תקיף ידיעתנו במה שאין לו תכלית, לפי שאנחנו נדע בכמה המתדבק שהוא מתחלק אל מה שיתחלק, וזה אל לא תכלית, ונדע גם כן במספר שהוא נוסף אל מה שיתוסף, וזה אל לא תכלית· אמרנו לו שזאת הידיעה היא גם כן לנו מהצד שהחלקים בו אחד, לא מצד שהחלקים בו רבים, כי אנחנו לא נדע זאת הידיעה בחלקים מצד מה שהאחד זרת והאחד חצי זרת והאחד רביע זרת, דרך משל, והוא הצד אשר הם בו רבים, אבל מצד מה שכל אחד מהם כמה מתדבק, ואנחנו יודעים שכל כמה מתדבק אפשר שיחלק· וכן הענין במספרים, כי אין אנחנו יודעים זאת הידיעה במספרים מצד מה שאחד עשרים והאחר עשרים ואחד והאחר עשרים ושנים, דרך משל, והוא הצד אשר הם בו רבים, אבל מצד מה שכל אחד מהם מספר, ואנחנו יודעים שכל מספר אפשר שיתוסף.

והרביעי מאלו הדברים החמשה הוא, שידיעת השם יתברך בדברים העתידים להתחדש לא תחייב שיהיה הדבר הידוע מחויב, אבל ישאר

סותרו אפשר. ואמנם חויב לו שיאמן זה, לפי שאי אפשר לו לבטל טבע האפשר, כי העיון והתורה יתחייבו שיהיו בכאן דברים אפשריים. ובהיות הענין כן, הנה יחויב, שכאשר הונח שהשם יתברך יודע הדברים העתידים להתחדש, שיהיה סותר הדבר ההוא המגיע לפי ידיעת השם יתברך אפשר שיגיע, ולא יגיע מה שידע השם יתברך שיגיע· שאם היה מגיע בלי ספק מה שידע השם יתברך שיגיע, לא יהיה סותרו אפשר כלל, ויבטל טבע האפשר, והוא מה שברח הרב ז״ל ממנו. וזה ענין בלתי אפשר שיצויר בידיעתנו. וזה שאם רצה הרב המורה ז״ל שהשם יתברך ידע שהחלק מחלקי האפשר שידע שיגיע אפשר שלא יגיע, ושכבר אפשר שיגיע סותרו, והוא מה שראוי שיחשב שירצה אותו· הנה כמו זה לא יקרא אצלנו ידיעה, אבל יקרא מחשבה, וזה מבואר בנפשו. וזה שאנחנו כאשר נאמר שיש לנו ידיעה שכבר יגיע אחד מיוחד מחלקי האפשר, הוא בלתי אפשר אצלנו שלא יגיע· ואם היינו משערים שהוא אפשר שלא יגיע, הנה נקרא זה הענין מחשבה, לא ידיעה, רצוני שאנחנו נאמר אז שכבר נחשב שזה החלק יגיע, ולא נאמר שכבר ידענו שזה החלק יגיע· ואם לא יגיע מה שחשבנו שיגיע, הנה תהיה זאת המחשבה אצלנו טעות, ולא ידיעה, וזה מבואר בנפשו. ואם רצה הרב המורה ז״ל שהשם יתברך ידע בבאור אי זה חלק מחלקי האפשר יגיע, ולא ידע שהוא אפשר שלא יגיע, אלא שהענין הוא כן בעצמו, רצוני שהענין ההוא אפשר שלא יגיע ושכבר אפשר שיגיע סותרו· הנה כמו זה הענין לא יקרא אצלנו ידיעה, אבל יקרא טעות, ר״ל כאשר יגיע סותר מה ששפטנו שיגיע, וזה מבואר בנפשו. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שכבר תהיה לפי זה השרש ידיעה אצל השם יתברך מה שהוא אצלנו דבר מקביל לידיעה, כי הטעות הוא מקביל לידיעה, והמחשבה מקבלת באופן מה לידיעה. ולזה שפט הרב ז״ל שבזה הענין התחלף גם כן ידיעת השם יתברך לידיעתנו, וזה ההבדל אפשר שיהיה בין שתי הידיעות לפי דעת הרב ז״ל, מפני שהידיעה אצלו נאמרת בו יתברך ובנו בשתוף גמור. ואין לאומר שיאמר שהרב ז״ל ירצה בזה שהשם יתברך לא ישפט בידיעתו איזה חלק מחלקי האפשר יגיע, כי הוא היה רואה שהשם יתברך ידע החלק המגיע על ייחוד ובירור, וזה מבואר בלשונו בזכרו זה ההבדל· ואם היה שנודה זה, הוא מבואר שזה גם כן בלתי מצויר בידיעתנו, כי אנחנו לא נקרא כמו זה ידיעה, אבל נקראהו מבוכה ובלבול. וזה שאנחנו נאמר שאנחנו נבוכים ובלתי משערים אם יגיע זה החלק מחלקי האפשר, או זה, או זה, וכל מה שיהיו חלקי האפשר יותר רבים המספר תהיה המבוכה יותר חזקה· והנה המבוכה והבלבול

הוא דבר מקביל לידיעה, וכל שכן כאשר הונחה בזה האופן, וזה כי הדבר המתחדש ימצאו לו מחלקי הסותר קודם מציאותו אלף שנה חלקים כמעט שאין תכלית למספרם· וזה כי כאשר הונח כל אחד מהמקרים האמצעיים אפשר שיהיה ואפשר שלא יהיה, ואם לא יהיה, אפשר שיהיה כך או לא יהיה כך, הנה כאשר תנהיג הענין על זה האופן יתאמת שלמקרי האחרון המתחדש באמצעות שאר המקרים האלו, אם היה שיגיעו, יהיה מחלקי הסותר לבלתי הכלית. וכמו זה הענין יקרא אצלנו תכלית המבוכה והבלבול, ר"ל שיהיה נבוך אם יהיה כך או יהיה כך בחלקים בלתי בעלי תכלית· כי המבוכה והספק יהיה יותר מעט כשיהיו חלקי הסותר יותר מעטי המספר, ולזה היתה התשובה היותר מיחדת הדבר מזולתו יותר שלמות ההודעה, ואף על פי שלא תיחדהו בשלמות, כאלו תאמר שהאומר בספינה שהוא גשם מעץ נעשה במלאכת בעל חוק בלתי מכוסה, הנה כל אחד מאלו הייחודים הוסיף בידיעה, לפי שהוא הסיר המבוכה מכל מה שנכלל בייחוד הקודם לו שלא נכלל בו, ואף על פי שאין אחד מהם מייחד הספינה מזולתה בשלמות.

והחמישי מאלו הדברים החמשה הוא שידיעת השם יתברך לא תשתנה בהתחדש המתחדש מאלו הדברים אשר היתה לו בהם ידיעה טרם בואם, ואף על פי שכבר נשתנה הדבר שנתלית בו הידיעה, שהוא היה תחלה אפשרי ואחרי כן נמצא בפעל. וכבר יתחייב לו שיאמין זה, לפי שידיעת השם הוא עצמותו, כמו שהתבאר במקומותיו במה שאין ספק בו· ולפי שעצמותו לא ישתנה, חויב שיהיה מדעו בלתי משתנה. וכאשר נתבונן בזה הענין נמצא שיתבאר שאי אפשר שיצוייר זה במה שאצל שכלנו וחכמתנו. וזה שכבר קדם לרב המורה ז"ל שהשם יתברך יודע שזה הדבר אשר יתחדש יהיה נעדר בזמן הפלוני, ואחר ימצא בזמן הפלוני, ואחר יעדר בזמן הפלוני, וכן הענין בדבר דבר מהדברים המתחדשים בעולם· וכאשר יתחדש המתחדש, לא נוספה שם ידיעה ולא התחדש מה שלא היה ידוע אצלו, אבל התחדש מה שהיה ידוע מקודם שהתחדש על מה שהוא נמצא עליו. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהשם יתברך יודע לפי זאת ההנחה כל מה שיתחדש וכל מה שהתחדש. וזה גם כן מחויב להאמן לכל מי שיברח משייחס לשם יתברך סכלות באלו הדברים, וזה כי הסכלות במה שהתחדש הוא סכלות יותר וחסרון מהסכלות במה שיתחדש, וזה מבואר בנפשו. ובהיות הענין כן, הנה לא ימנע מחלוקה, אם שידע שכבר התחדש החלק מחלקי האפשר אשר היה ידוע לו שיתחדש, או שידע שכבר

ההתחדש החלק המגיע מחלקי האפשר, ואף על פי שהוא זולת החלק אשר היה ידוע לו שיתחדש קודם חדוש זה החלק המגיע. ואם אמרנו שירע שכבר ההתחדש החלק מחלקי האפשר אשר היה ידוע לו שיתחדש, הנה יתחייב מזה שתהיה ידיעתו בהרבה מאלו הדברים מבת שיקרא אצלנו טעות לא ידיעה· וזה כי מפני שהחלק אשר ידע שיגיע אפשר שלא יגיע, הנה כבר יראה בהרבה מאלו הדברים שלא יגיע החלק אשר ידע השם יתברך שיגיע, ומי שכבר הגיע מה שלא הגיע, הנה הוא טועה בלי ספק. ואם אמרנו שהוא יודע שההתחדש החלק מחלקי האפשר אשר יצא לפעל, ואף על פי שהוא זולת החלק אשר היה ידוע לו שיתחדש קודם צאת זה החלק לפעל, הנה יהיה זה בלי ספק ההתחדשות ידיעה ושנוי בחק ידיעת השם יתברך, וזה מה שברח ממנו הרב המורה ז״ל בזה השרש אשר השרישו בידיעת השם יתברך. ואין לאומר שיאמר שהחלק אשר ידע השם יתברך שיגיע מקודם חדוש המתחדש הוא בלי ספק החלק אשר הגיע· לפי שאם הונח הענין כן, יהיו כל הדברים מחוייבים, ולא יהיה בכאן דבר אפשרי כלל, וזהו השקר אשר ברח ממנו הרב המורה ז״ל, ולזה גזר שכוזר מה שידע השם יתברך שיגיע הוא אפשר שיגיע. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא יצוייר זה הענין אצלנו בשום פנים· כי כמו זאת הידיעה אם שתקרא אצלנו טעות, או יהיה בה חדוש ושנוי, לא שההיה בלתי משתנה ובלתי מתחדש כמו שהושרש· וזה דבר בלתי מצוייר כלל במה שאצלנו מהידיעה, לפי שכמו זה הענין אשר נקרא בשם יתברך ידיעה בלתי משתנה יקרא אצלנו טעות או ידיעה מתחדשת ומשתנה, וכל אחד מאלו מקביל לידיעה הבלתי משתנה, כי הטעות הוא מקביל אצלנו לידיעה, והידיעה המתחדשת והמשתנה היא אצלנו מקבלת לידיעה הבלתי מתחדשת והבלתי משתנה. ולהיות זה הענין בלתי אפשר שיצוייר במה שאצלנו, גזר הרב המורה ז״ל שבזה הענין תתהלף גם כן ידיעת השם יתברך לידיעתנו, וזה אפשר אצלו, לפי שהידיעה נאמרת בשם יתברך ובנו בשתוף גמור. ויראה הרב המורה ז״ל שלגובה מדרגת ידיעת השם יתברך לא נוכל להשיג איך ידע ובאיזה אופן, וכי היותנו משתדלים לדעת זה איך הוא כאלו השתדלותנו שנהיה אנחנו הוא, והשגתנו השגתו· ולזאת הסבה יתחדשו לנו הרחקות עצומות בחקרנו בזאת הידיעה אשר ידע השם יתברך הדברים איך היא, כי טבע זאת הידיעה יחייב שתהיה בלתי מצויירת לנו ובלתי מושגת.

פרק שלישי·

נחקור בטענות אשר זכר המורה זכרונו לברכה אם הם מספיקות אם לא.

וראוי שנחקור אם מה שזכר הרב המורה זכרונו לברכה לסלק מעליו כל אלו הטענות אשר אפשר שיטענו הפלוסופים החולקים עמו הוא מספיק, קודם שנחקור באלו הטענות אשר זכרנום לקיים דעתם אם הם צודקות אם לאו, ואם יחוייב מהם מה שחייבו אותו, אם היה שההיינה צודקות· וזה אם היה המספיק מה שטען הרב זכרונו לברכה לסלק מעליו אלו הטענות, הנה לא נצטרך אל שנחקור בהם באופן אחר. ונאמר שהדרך בזאת הידיעה הוא שנחקור התחלה אם הוא אפשר שיגיע השתוף אשר בין ידיעתנו לידיעתו יתברך, או שיהיה ביניהם זה האופן מההבדל אשר זכר הרב זכרונו לברכה, ר״ל שתהיה ידיעת השם יתברך דבר מקביל לידיעתנו, עד שיהיה מה שאצלנו מחשבה או טעות או מבוכה, ידיעה בשם יתברך, או יהיה השתוף בהם בצד לא יתכן בו שיהיה ביניהם כמו זה ההבדל.

ונאמר שכבר ידמה שלא יצא משרשים עיוניים לרב המורה זכרונו לברכה זה הדעת אשר לו בידיעת השם יתברך, כי היה העיון מרחק זה, כמו שאבאר, אבל ידמה שלחצתו התורה בזה הענין לחץ רב. ואולם אם יחוייב זה הדעת מצד התורה, הנה ממה שנחקור עליו אחר השלימנו זאת החקירה לפי מה שיגזרהו העיון. ואולם שהעיון ירחיק מה שהניחו הרב המורה זכרונו לברכה בידיעת השם יתברך, הנה זה יתבאר ממה שאומר. וזה שכבר ידומה שתהיה ידיעתו יתברך משותפת עם ידיעתנו בקודם ואיחור, ר״ל ששם הידיעה נאמר בשם יתברך בקודם ובזולתו באחור· וזה כי ידיעתו היא לו מעצמותו, וידיעת זולתו היא עלולה מידיעתו, ומה שזה דרכו, הנה השם נאמר בו בקודם, ובשאר הענינים אשר יאמר עליהם באחור. וכן ראוי שימשך הענין בשם הנמצא והאחד והעצם ושאר השמות הנוהגים מנהגם, שהם נאמרים בשם יתברך בקודם, ובזולתו באיחור· וזה כי מציאותו ואחדותו ועצמותו ומה שהוא בזה התאר הנה השם נאמר בו בקודם, ובשאר הדברים אשר שם אותם בעצמות בתאר שיהיו נקראים בזה השם יאמר בהם השם באחור. וזה כלו מבואר למעיין בזה הספר, ויתבאר בשלמות במאמר החמישי מזה הספר. ובהיות הענין כן, הנה ידמה שלא יהיה החלוף בין ידיעת השם יתברך לידיעתנו, אלא שידיעת השם יתברך היא יותר לצד השלמות מידיעתנו, כי זהו ענין השמות הנקראים בקודם ובאיחור. ואם היה הענין כמו שהנחנו, והיה מן המבואר שהידיעה

היותר שלימה היא יותר אמתית בהגבלה ובבירור, הנה ידמה שיתחייב מזה שההיה ידיעה השם יתברך יותר אמתית בהגבלה ובבירור, ולזה לא יתכן שיקרא ידיעה אצלו מה שיקרא אצלנו מחשבה או טעות או מבוכה. וכבר יתבאר באופן אחר מצד העיון שידיעת השם יתברך בלתי מתחלפת לידיעתנו זה האופן מהחלוף אשר שם הרב זכרונו לברכה. ׳ וזה כי הוא מבואר שאנחנו דורכים בענינים אשר נחייבם בשם יתברך מהענינים אשר אצלנו, כאלו תאמר שאנחנו חייבנו בשם יתברך שהוא יודע מפני מה שנמצא בנו מהידיעה, והמשל שאנחנו, מפני מה שהשגנו מהידיעה הנמצאת בשכלנו שהיא שלמות לשכל אי אפשר לו מזולתה, ובמה שהוא שכל בפועל, נאמר שהוא יתברך יודע, מצד מה שהתבאר לנו ממה שהוא שכל בפעל בלי ספק׳ ומן המבואר בנפשו שנשוא אחד, כשחוייב לדבר מה מפני מציאותו לדבר אחר, הוא בלתי נאמר בשני הדברים בשתוף השם גמור, כי הדברים המשותפים שתוף גמור לא יפול ביניהם הקש, והמשל שכמו שלא יתכן שיאמר שהאדם הוא משכיל מפני שהגשם הוא מתדבק, כן לא יתכן זה, אם הנחנו שם אחד לשכל ולמתדבק יהיה נאמר עליהם בשתוף גמור, וזה מבואר בנפשו. ובהיות הענין כן, הנה הוא מבואר שאין הידיעה נאמרת בשם יתברך ובנו בשתוף גמור׳ ולפי שהוא בלתי אפשר גם כן שתאמר בו יתברך ובנו בהכבמה, הנה הוא מבואר שלא ישאר אלא שתאמר עליו יתברך ועלינו בקודם ואיחור. ובזה יתבאר זה בשאר הענינים הנאמרים עליו יתברך ועלינו. ולזה יתבאר שאין ההבדל בין ידיעת השם יתברך לידיעתנו, אלא שידיעת השם יתברך היא יותר לצד השלמות שעור נפלא, ומה שזה דרכו מהידיעה הוא יותר אמתי בהגבלה ובברור. ובכלל הנה השתוף אשר בין ידיעתו יתברך וידיעתנו הוא כמו השתוף אשר בין עצמותו ועצמות השכל הנקנה הנמצא בנו, כי הידיעה והיודע הוא דבר אחד במספר, כמו שקדם׳ וכמו שעצמותו הוא יותר לצד השלמות מעצמות השכל הנקנה אשר בנו, כן הענין בעצמו בידיעתו עם ידיעתנו. וכבר יתבאר זה מצד העיון באופן אחר, ר״ל שידיעת השם יתברך בלתי מתחלפת לידיעתנו זה האופן מהחלוף אשר זכרו הרב המורה זכרונו לברכה. וזה שהענינים אשר נחקור עליהם אם הם נמצאים לשם יתברך או הם נשללים ממנו, הוא מבואר שאנחנו נשפט על הנשואים ההם בכונה אחת בעינה בחיוב ובשלילה׳ והמשל שנחקור אם השם יתברך גשם או איננו גשם, הוא מבואר ששם הגשם הוא מורה אצלנו הוראה אחת באופן מה בשתי החלוקות האלו, וזה שאם היה שם הגשם נאמר אצלנו בחלק השולל

מאלו החלקים בשתוף גמור עם מה שיאמר עליו בחלק המחייב, לא היו אלו החלוקות חלקי הסותר אצל מחשבתנו, וזה מבואר בנפשו, והמשל שכמו שלא יאמר אחר הנה אחקור אם הכותל גשם או איננו מראה, כן לא יאמר זה אם הניח שם אחד לגשם ולמראה, כי לא תהיינה כמו אלו החלוקות חלקי הסותר. ובהיות הענין כן, והיה מבואר שהדברים הנמצאים, כשנשללם מהשם יתברך, לא יורה אצלנו הנשוא ההוא בו יתברך ובנו בשתוף הגמור, כן הענין במה שנחייבהו לו מן הדברים הנמצאים לנו· והמשל שאנחנו נאמר בשם יתברך שהוא בלתי מתנועע, לפי שאם היה מתנועע, היה גשם, כי זה הוא דבר מחויב במתנועע במה שהוא מתנועע· והוא מבואר ששם המתנועע בזאת הגזרה איננו נאמר עם המתנועע אשר יאמר במה שאצלנו בשתוף גמור, שאם היה הענין כן, לא היתה בכאן ראיה שיהיה השם יתברך בלתי מתנועע, כי המתניעע אשר חויב בו שיהיה גשם הוא המתנועע אשר יאמר במה שאצלנו, אבל המתנועע הנאמר עמו בשתוף גמור לא יחויב בו שיהיה גשם. ובהיות הענין כן, והיה מבואר שהנשואים אשר נשללם מהשם יתברך אינן נאמרים בו יתברך ובנו בשתוף גמור, הוא מבואר שהנשואים אשר נחייבם לו יתברך אינם נאמרים בו יתברך ובנו בשתוף גמור, כי היו אלו הנשואים לפי מחשבתנו תחלה בספק, אם יחויבו לו יתברך או ישוללו ממנו, עד ששלמה החקירה לנו, ואז חייבנום או שללנום ממנו. ובכלל אם היו הדברים אשר נחייבם לו יתברך נאמרים בו יתברך ובנו בשתוף גמור, לא יהיה כאן שם משמות הדברים אשר אצלנו שיהיה יותר ראוי בשוללות השם יתברך מבחיוב, ובחיוב מבשוללות· וזה כי לאומר שיאמר, דרך משל, שהשם יתברך הוא גשם ולא ירצה בזה הגשם דבר בעל כמה, אבל דבר הוא משותף שתוף גמור עם מה שנקראהו גשם, וכן יאמר כי השם יתברך בלתי יודע, לפי ששם הידיעה לא יורה אצלו בזה המאמר על מה שיורה עליו במה שנקראהו ידיעה. ואין לאומר שיאמר כי אנחנו אמנם נשלול ממנו הגשמות להיות חסרון לנו, ונחייב הידיעה להיותה שלמות· וזה כי אין שם הגשמות חסרון, והוא אשר נשללהו ממנו, אבל ענינו, והראיה שאם היינו מורים בשם הגשמות על מה שיורה עליו שם הידיעה, ובשם הידיעה על מה שיורה עליו שם הגשמות, היה הגשמות שלמות לנו והידיעה חסרון. ועוד שאנחנו לא נחייב לשם יתברך דבר ולא נשללהו ממנו, אלא כשנחקור תחלה אם מציאות הדבר ההוא ראוי לו יתברך או בלתי ראוי, לא נשים חקירתנו בזה אם הוא שלמות לנו או בלתי שלמות לנו. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהעיון ירחיק שיהיה שם הידיעה נאמר בו יתברך ובנו בשתוף גמור.

וכבר יתבאר באופן אחר שהעיון ירחיק מה שהניח הרב המורה זכרונו לברכה מענין ידיעת השם יתברך. וזה כי אנחנו, ואם הורינו שתהיה ידיעת השם יתברך משותפת עם ידיעתנו שתוף גמור, הנה לא יתכן שיתקבצו בזאת הידיעה ההפכים, ר"ל שתהיה בלתי מתחדשת ובלתי משתנה עם היותה מתחדשת ומשתנה· וכבר קבל הרב המורה זכרונו לברכה בזאת הדברים אלו הדברים המקבילים, כמו שבארנו, ובמה שהשרישו בזאת הידיעה· ועוד שהוא ברח שייוחס אל השם יתברך שם הסכלות, ואמר מפני זה שהוא יודע כל הדברים והשאיר לו ענינו כמו שהתבאר ממה שהשרישו בידיעת השם יתברך, ר"ל מפני שזאת הידיעה תקרא אצלנו סכלות לא ידיעה. אלא שהתורה לחצה הרב זכרונו לברכה אל שיאמין כמו זאת האמונה בידיעת השם יתברך, כמו שזכרנו, וכראותו שהעיון יחלוק על זאת האמונה מחלוקת רב מאד, אמר מה שאמר בידיעת השם יתברך, לסלק מעליו כל הטענות ההם ולקיים מה שתחייבהו התורה אצלו. וכבר נחקור בזה בגזרת השם אחר השלימנו העיון בזאת החקירה.

והנה יש באופן מה פנים מההראות למה שאמר הרב המורה זכרונו לברכה שהידיעה נאמרת בשם יתברך ובנו בשתוף גמור. וזה שכבר התבאר שאין יחס לשם יתברך עם דבר מהדברים הנמצאים, ולזה לא יתכן שיאמר עליו דבר מהדברים בנבראיו אם לא בשתוף גמור· ואינו ראוי גם כן שיתואר השם יתברך בשום תואר, להיות כל תאר מחייב רבוי, והוא ענין התאר ונושא התאר· ולזה גם כן הוא מבואר שכאשר יתואר בשם איזה תאר, שיהיה התאר, ההוא נאמר בשתוף גמור בו יתברך ובנו, כי הוא מורה בו יתברך על ענין הוא בעינו עצמות המתואר, וכבר האריך הרב המורה זכרונו לברכה בבאור זה בספרו הנכבד מורה הנבוכים.

ואחר שזאת הטענה ידמה שתחייב שיהיו התארים הנאמרים בו יתברך ובנו נאמרים בשתוף גמור, והטענות הקודמות שטענו בזה יחייבו שלא יהיו אלו התארים נאמרים בשתוף גמור· הנה איך הוא הענין, מי יתן ואדע. — ונאמר שכבר יראה עם ההתבוננות הטוב שבכאן תארים נאמרים בשם יתברך ובזולתו בקודם ובאחור, ואינם מחייבים לו רבוי. וזה שאין כל מאמר אשר יאמר על הדבר מדרך מה הוא מחייב לו רבוי, אבל אמנם יחייב לו רבוי אם היה החלק האחד במדרגת הנושא במציאות לחלק השני· ואם לא היה לו נושא במציאות, אף על פי שהוא נושא במאמר, הנה אינו מחייב לו רבוי· והמשל כאשר נאמר בארמימות הרמוז אליו שהוא מראה אדום, הנה לא יחוייב מפני זה שיהיה האדמימות מורכב מהמראה והאודם, כי אין המראה דבר נמצא נושא לאודם, אבל

הוא נושא במאמר לבד· וכן יהיה הענין אם הגיעו היחודים מה שהגיעו, כאלו תאמר שהוא מראה ממוצע בין השחרות והלובן יותר נוטה אל השחרות מהלובן, הנה לא יורו כלם כי אם על דבר אחד פשוט, והיה ההתרבות בתנאים וביחודים לבאר איזה מהמראים הפשוטים הוא זה המראה. וכן הענין בעצמו בדברים אשר אין להם נושא, ר״ל שהמאמר הנאמר עליהם לא יורה על רבוי בהם· והמשל שאם אמרנו בשכל אשר יניע גלגל השכל, דרך משל, שהוא השכל המשיג הנימוס הפלוני אשר ממנו סודרו תנועת הגלגל ההוא, הנה לא יורה זה המאמר על רבוי, כי אין שם שכל נושא כי אם במאמר לבד, לא במציאות· ואף על פי שהשכל יאמר על זולתו מהשכלים הנפרדים, הנה אין הענין בזה שיהיו מסכימים בנושא, ויהיו מתחלפים בהבדלים, אבל נאמר איזה הוא מהפשוטים אשר כלל אותם זה השכל במאמר, וזה שאלו השכלים הם בעצמותם מתחלפים קצתם מקצת מזולת שיסכימו קצת לקצת בדבר, שאם היה הענין כן, היו מורכבים לא פשוטים· והנה אופן התחלף אלו השכלים הוא אופן התחלף מושגיהם בעינו. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שכאשר יתואר השם יתברך באיזה תאר שיהיה או בתארים רבים, הנה אין אלו התארים מחייבים לו רבוי, כי אין לו נושא, ולזה לא יורו כל אלו התארים בו כי אם דבר פשוט. וכבר יתאמת שהתארים הנאמרים בשם יתברך נאמרים בו בקודם, ובשאר הנמצאים באחור, עם הודאתינו שאין יחס בין השם יתברך ובין נבראיו, וזה כי כבר ימצא מהשמות הנאמרים בקודם ובאחור מה שמנהגם זה המנהג· והמשל ששם הנמצא נאמר על העצם בקודם ועל המקרים באחור, כמו שהתבאר במה שאחר הטבע, והוא מבואר שאין יחס בין העצם והמקרים. וראוי שתדע שבכאן תארים אי אפשר מזולת שיתואר השם יתברך בהם, כאלו תאמר שהוא עצם, לא על ששם העצם יאמר בו ובזולתו בהסכמה, אבל יאמר בקודם ובאחור, כי הדבר אשר שם כל הדברים המתוארים בתאר מה באופן שיתוארו בתאר ההוא, מפני מה שקנו ממנו בעצמות וראשונה, הנה הוא יותר ראוי שיהיה נקרא בשם ההוא· והנה השם יתברך הוא אשר שם כל הדברים השאר בתאר שיהיו עצמים, כי הוא אשר הקנם עצמותם, הנה הוא יותר ראוי שיקרא עצם. ועוד כי עצמותו הוא נמצא מעצמו, וכל שאר הנמצאים מזולתם, ומה שהוא נמצא ועומד מעצמותו הוא יותר ראוי שיקרא עצם ממה שהוא נמצא ועומד מזולתם. ובזה האופן יתבאר שהשם יתברך יותר ראוי שיקרא נמצא ואחד מכל דבר, וכבר בארנו בבאורינו למה שאחר הטבע מום מה שטען על זה אבן סינה להרחיק שיתואר השם יתברך באלו התארים, וכבר

הסכימה ההורה על ששני אלו התארים מורים יותר על עצמותו מכל דבר, ולזה יתרתהו בשם בן ארבע אותיות, אשר יורה על ההיות והמציאות ובשם האחד, וזה מבואר באמרו שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד. וכבר התבאר זה גם כן בענין מה ששאל משה רבינו עליו השלום ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם, ובאתהו התשובה אהיה אשר אהיה, שהוא שם מורה על ההיות והמציאות. ובזה יתבאר שאי אפשר מזולת שיתואר השם יתברך בשהוא שכל חי משיג ומטיב ויכול ורוצה, ושהוא יותר ראוי באלו השמות מזולתו, וזה מבואר במעט עיון למעיין בזה הכפר עם מה שקדם מהדברים בזה הענין, ויתבאר עוד באופן שלם בגזרת השם במאמר החמשי מזה הספר, אלא שאין המכוון מאלו השמות הרבים כי אם דבר אחד פשוט בתכלית הפשיטות, כמו שבארנו. והנה רוחק אלו התארים והדומה להם כשנאמרו עליו יתברך מכונתם כשנאמרו על זולתו הוא כרוחק מדרגתו יתברך ממדרגתם בעצם השלמות והכבוד, ר״ל שהם נאמרים בשם יתברך באופן יותר שלם מהאופן אשר נאמרים בזולתו. ואחר שהתישב זה כלו הוא מבואר מצד העיון שהידיעה האמר בשם יתברך ובזולתו בקדימה ובאחור, לא בשתוף גמור, ושהעיון ירחיק מה שהשרישו הרב המורה זכרונו לברכה בידיעת השם יתברך לסלק מעליו טענות הפלוסופים.

פרק רביעי

נשלים בו המאמר בידיעת השם יתברך הדברים איך הוא בדרך עיוני, ונבאר שאין בטענות הקודמים דבר ידחה מה שיתבאר לנו מענין זאת הידיעה.

ואחר שכבר התבאר שהעיון ירחיק מה שהניחו הרב המורה זכרונו לברכה לסלק מעליו טענות הפלוסופים, והיה מהמבואר שהוא ראוי שיהיה מחלוקת עמהם בסלוק טענותיהם מצד העיון, לא מצד התורה לבד׳ הנה ראוי שנחקור אנחנו בטענות הפלוסופים אשר חייבו מהם שהשם יתברך בלתי יודע דבר מאלו הדברים האפשרים הפרטיים, אם הם צודקות אם לא, ואם יתחייב מהם מה שחייבו אותו, אם היה שתהיינה צודקות, או לא יתחייב זה מהם והנה קודם שנחקור בטענותיהם ראינו להשלים החקירה בידיעת השם יתברך כפי קצורנו, כי בזה האופן יהיה מה שאומר על טענות הפלוסופים יותר שלם ויותר מובן למעיין בדברינו.

ונאמר שכבר יראה שהשם יתברך יודע אלו הדברים הפרטיים מפנים. — מהם, כי מפני שהוא מבואר שהשם יתברך פועל כל מה שיתחדש בזה העולם השפל מעצמים ומקרים, ושהשכל הפועל והגרמים השמימיים הם לו במדרגת הכלי, וזה כי משפע השופע עליהם מהשם יתברך

יושפעו מהם אלו הענינים כלם, והיה מבואר מענין הכלי, במה שהוא כלי, שהוא בלתי מהנועע לעשות מה שהוא לו כלי כי אם בידיעת האומן· הנה הוא מבואר שכבר יראה מזה שהשם יתברך יודע אלו הענינים כלם. — ומהם, כי מפני שהיה מחויב בשם יתברך שידע עצמותו במדרגה אשר לו מהמציאות, והיה עצמותו באופן שכבר ישפעו ממנו כל הנמצאות בהדרגה, הנה יחויב שיהיה השם יתברך יודע כל הנמצאות השופעות מאתו· שאם לא היה יודע אותם, היתה ידיעתו בעצמותו ידיעה הסרה, וזה שהוא לא ידע מה שאפשר שיושפע ממנו לפי מה שהוא בו מן המציאות. ובהיות הענין כן, והיה מן המבואר כי כל מה שיתחדש מהעצמים והמקרים שופע ממנו, הוא מבואר שהוא ידע כל מה שיתחדש מעצמים ומקרים, ולזה הוא מחויב שיהיה השם יתברך יודע כל אלו הפרטיים כלם. — ומהם, שכבר התבאר במה שקדם שלשכל הפועל ידיעה באלו העניינים המתחדשים בזה העולם השפל באופן מה· ובהיות הענין כן, והיה השם יתברך הפועל והצורה והתכלית לשאר השכלים הנפרדים, כמו שהתבאר במה שאחר הטבע, הנה יחויב שתמצאנה לו ידיעות שאר השכלים, לפי שהידיעות ההן הולכות מהלך ההיולי מידיעת השם יתברך, כמו שראוי למי שידע צורת הבית שידע צורת הלבנים והקורות אשר ידעו אותן בעלי אלו המלאכות המשרתות למלאכת בניין הבית, אלא שבעל המלאכה הראשיית ידע אותן באופן יותר שלם, והוא הצד אשר הם בו חלק מהבית, כמו שזכרנו במה שקדם. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאלו הידיעות אשר לשכל הפועל באלו הדברים, כמו שהתבאר במה שאין ספק בו, הם אצל השם יתברך באופן יותר שלם. וזה גם כן ממה שיראה ממנו שהשם יתברך יודע אלו הדברים הפרטיים.

וכאשר התישב זה, רצוני שאלו הטענות יקיימו שהשם יתברך יודע אלו הדברים הפרטיים, והטענות הקודמות לפלוסופים יבטלו ידיעתו אותם· הנה לא ישאר אלא שידעם בצד ולא ידעם בצד, ומה הם אלו השני צדדים, מי יתן ואדע. — ונאמר שכבר התבאר במה שקדם שאלו הענינים האפשריים הם מוגבלים ומסודרים מצד ואפשריים מצד אחר· ובהיות הענין כן, הוא מבואר כי הצד אשר ידעם בו הוא הצד אשר הם מסודרים ומוגבלים, כמו הענין בשכל הפועל, לפי מה שהתבאר, כי מזה הצד אפשר שתפול בהם הידיעה· והצד אשר לא ידעם הוא הצד אשר הם בו בלתי מסודרים, והוא הצד אשר הם בו אפשריים, כי מזה הצד אי אפשר שתפול ידיעה בהם· ואולם ידע מזה הענין שהם אפשריים שלא יגיעו מצד הבחירה אשר שם אותם באדם השם יתברך

להשלים מה שחסר מן השמירה מפאת הגרמים השמימיים, כמו שהתבאר במאמר הקודם, ולא ידע איזה משני חלקי האפשר הוא יגיע, בצד שהם אפשריים, שאם היה הענין כן, לא היה בכאן אפשרי כלל. ואין העדר ידיעתו יתברך איזה משני חלקי האפשר יגיע במה שהוא אפשר הסרון לחקו, כי הידיעה השלמה בדבר היא כשיודע הדבר לפי מה שהוא עליו, וכאשר הושג על זולת מה שהוא עליו, הנה זה טעות לא ידיעה. ובהיות הענין כן, הנה הוא יודע באופן היותר שלם שאפשר אלו הדברים כלם, וזה כי הוא ידעם מצד שהם מסודרים בדרך בירור והגבלה, וידע עם זה מה שהם בו מן האפשרות מצד הבחירה לפי מה שהם עליו מהאפשרות, ולזה יצוה השם יתברך על יד נביאיו באנשים אשר הם נכונים לבא עליהם רע שייטיבו דרכיהם בדרך שינצלו, כמו צדקיה להשלים עם מלך בבל. וזה ממה שיורה שמה שידע השם יתברך מהעתידות הוא דבר ידוע לו שהוא בלתי מחויב שיגיע· ואולם ידעהו מהצד אשר הוא בו מסודר, עם ידיעתו שהוא אפשר שלא יגיע מהצד אשר הוא בו אפשר.

והנה נבאר אלו הטענות אשר זכרנו, לקיים שהשם יתברך יודע אלו הדברים, איך לא קוים מהם שידע יותר מזה השעור, ושהטענות אשר זכרו הפלוסופים לבטל ידיעת השם יתברך הדברים לא נתבטל בהם בטול אמתי זה האופן מהידיעה אשר חייבנוה לשם יתברך. — ואולם שלא יחויב מהטענות אשר זכרנו שידע השם יתברך יותר מזה השעור הוא מבואר. וזה שהטענה הראשונה קיימה שהשם יתברך יודע אלו הדברים לפי שהשכל הפועל והגרמים השמימיים הם כלי לו לעשות אלו הפעולות· והוא מבואר שמזאת הטענה לא יחויב אלא בשידע הסדורים אשר מהם יושפעו אלו הפעולות, וזה כי הנבדל במה שהוא נבדל יפעל בכל מי שהוא מוכן לקבל פעולתו מזולת שתהיה לו השגה בחלקי חלקי במה שהוא זה החלקי, ובזה האופן יהיה השכל הפועל פועל אלו הדברים כלם, כמו שהתבאר במה שקדם. ואולם היה צודק בפועל הבעל גשם שלא יפעל, במה שהוא בעל גשם, דבר באומנות אם לא כשתהיה לו השגה בזה הפרטי המתפעל, ולזה היו הפעולות המלאכותיות באמצעות השכל והדמיון, כמו שנזכר בספר הנפש, והיה זה כן, לפי שהוא יצטרך שיקרב אל מה שיעשהו, כי היה המתפעל לא יקבל רצויו אם לא כשיפגש בו, ואז ישימהו על התמונה אשר ירצה· ואולם החומר מקבל רצוני פועל הנבדל בקלות גדול, ולא יצטרך בפועל הנבדל שישיג הפרטי אשר יעשהו במה שהוא פרטי. וכבר נעמוד על קלות קבול החומר רצוני הצורה כשנעמוד על

תנועת האדם המשוערות לפי ציורו· והמשל שהאדם, כאשר רצה לשורר שיר מה מצוייר בנפשו, יתנועע תכף מהציור ההוא אל התנועות הנפלאות, עד שתלאה המלאכה בכלי הזמר להמציא בכמו אלו התנועות, ובזה יתנועעו אצבעות יד בעל הזמר בהנעת כלי הזמר מהציור אשר בנפשו בקלות רב מזולת שיתבונן בתנועה תנועה איך ראוי שתעשה· וכן הענין בדבור, כי האדם יבטא וידבר באותיות אשר ירצה בקלות מזולת שיתבונן בבטאו אות ואות איך יניע כלי הדבור בדרך שיבוטאו באות אות מהם כראוי. ובהיות הענין כן הוא מבואר שכבר יתכן בשם יתברך שיהיה פועל אלו הדברים מזולת אשר ישיגם בצד אשר הם בו פו׳טיים, ואמנם ישיגם באופן יותר שלם. — ואולם הטענה השנית קיימה שיהיה השם יתברך יודע אלו הדברים מצד ידיעתו עצמותו· והוא גם כן מבואר שלא יחוייב מזאת הטענה אלא שידע הסדור המושכל אשר לאלו הדברים אשר ממנו יושפע מציאותם. — ואולם הטענה השלישית קיימה שיהיה השם יתברך יודע אלו הדברים לפי שלשכל הפועל ידיעה בהם· והוא גם כן מבואר שלא חוייב מזאת הטענה אלא שידע הסדור המושכל אשר לאלו הדברים, כי הידיעה אשר לשכל הפועל באלו הדברים היא על זה האופן, כמו שהתבאר במה שקדם, ואולם תתחלף ידיעת השם יתברך בזה הסדור לידיעת השכל הפועל בו בשידיעת השם יתברך בזה הסדור היא יותר לצד השלמות, כמו שקדם. והנה יתבאר זה באור יותר שלם מזה במאמר החמישי מזה הספר בגזרת השם.

וכן נאמר שלא חויב שידע השם יתברך באלו הדברים יותר מזה השעור ממה שזכרנו שטען הרב המורה זכרונו לברכה לקיים שהשם יתברך יודע אלו הדברים כלם. וזה שהטענה הראשונה קיימה שיהיה השם יתברך יודע אלו הדברים להרחיק ממנו הסכלות והוא מבואר שכאשר ידע הדברים על האופן אשר בארנו, לא ישאר לו סכלות בידיעתם, אבל ידעם בשלמות לפי מה שהם עליו. ואולם הטענה השנית כבר זכרנו בזכרנו אותה שכבר יראה שיחוייב ממנה שידע השם יתברך מאלו הדברים הסדור המושכל אשר ממנו יושפע מציאותם, לא יותר מזה השעור, והוא מה שהנחנו אותו בכאן מידיעת השם יתברך.

וכאשר התבאר זה, הנה נבאר שלא יחויב מאחת מהטענות אשר זכרנו לפלוסופים שלא ידע השם יתברך אלו הדברים על האופן שהנחנו. — וזה שהטענה הראשונה מאלו הטענות אשר זכרנו לפלוסופים, והיא האומרת שהשם יתברך לא ישיג הדברים הפרטיים, לפי שאין לו כח היולאני, לא יחויב ממנה שיהיה השם יתברך בלתי יודע הסדור המושכל

אשר לאלו הדברים מהצד אשר הם בו מסודרים ומוגבלים, אבל מה שיחויב ממנה הוא שהשם יתברך בלתי יודע אותם בצד אשר הם בו פרטיים. — ואולם הטענה השניה, והיא אשר נאמר בה שהשם יתברך לא יתכן שישיג אלו הענינים הפרטיים, לפי שהם זמניים, הוא מבואר גם כן שלא יחוייב ממנה בטול מה שהנחנו מידיעת השם יתברך באלו הדברים, כי אנחנו לא הנהנוהו יודע אותם בצד אשר הם בו זמניים, אבל הנחנוהו יודע הסדור המושכל אשר להם מהצד אשר הם מסודרים בו, והנה הם בלתי זמניים מזה הצד. — ואולם הטענה השלישית, והיא אשר נאמר בה שאי אפשר שישיג השם יתברך מאלו הדברים לא מה שהם כוללים ולא מה שהם פרטיים, לפי שאם היה אפשר זה, היה הנכבד נשלם בפחות, וזה מבואר הבטול׃ הנה כשהקרנו בה מצאנו שלא יחויב בזה ההקש התנאיי הנמשך מהקודם. וזה שלא יחויב מהנחתנו השם יתברך יודע הסדור המושכל אשר בדברים העצמיים והמקרים לאלו הדברים אשר בכאן שיהיה השם יתברך נשלם באלו הדברים, וזה שהשם יתברך לא קנה זאת הידיעה מאלו הדברים אשר בכאן, אבל ידיעתו בהם היא נסמכת אל הסדור המושכל אשר להם בנפשו׃ ולזה הוא מבואר שלא ישלם השם יתברך בזאת הידיעה בזולתו, אבל זה הסדור המושכל אשר בנפש השם יתברך היא אשר הקנה אלו הדברים מציאותם. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאין זאת הטענה צודקת. — ואולם הטענה הרביעית, והיא אשר נאמר בה שאם היה השם יתברך משיג הדברים, יהיה עצמותו מהרבה, ולזה חייבו שלא ידע השם יתברך מאלו הדברים אשר בכאן לא במה שהם משותפים בו, והם הדברים העצמיים להם, ולא במה שהם בו פרטיים, והם הדברים האפשריים׃ הנה עם החקירה יתבאר שלא יחויב בה הנמשך מהקודם. וזה שלא יחויב מהנחתנו שיהיה השם יתברך יודע אלו הדברים אשר בכאן שיהיה עצמותו מהרבה, וזה שהסדורים אשר לאלו הדברים כלם הם מתאחדים, ר״ל שלהם צד הם בו אחד, כמו שזכרנו פעמים רבות במה שקדם, ומזה הצד ישיגם השם יתברך, לא מהצד אשר הם בו בלתי מתאחדים, והוא הצד אשר הם בו פרטיים ורמוז אליהם, כי מזה הצד לא יתכן שיושגו כי אם בכח היולאני, וההשגה אשר תהיה בזה האופן היא גם כן השגה חסרה, כי היא לא תהיה מדרך מה הוא, אבל בדרך המקרה, ולזה לא יתכן שתיוחס לשם יתברך. ואולם מה שנאמר בה שאם היה השם יתברך משיג אלו הדברים, היה עצמותו מתחלק על היותר חסר ועל היותר שלם, הוא דבר בלתי צודק, וזה שהשכל הפועל הוא אחד פשוט, וכן השכל הנקנה, עם היות זה האופן מהרבוי במושגיהם.

והנה יתבאר זה הענין באור שלם במאמר החמישי מזה הספר בגזרת השם. — ואולם הטענה החמישית, והיא אשר נאמר בה שהדברים הפרטיים אין להם תכלית, ולזה לא יתכן שיקיפם מדע, הוא מבואר שלא יחויב ממנה בטול מה שהנחנוהו מידיעה להשם יתברך באלו הצדדים, וזה שהסדורים המושכלים אשר לאלו הדברים אינם לאין תכלית, אבל הם מוספרים בהכרח, ומזה הצד לא תמנע הידיעה בהם· ואולם מה שיחויב מזאת הטענה הוא שלא תפול בהם ידיעה מהצד אשר הם בו פרטיים, והוא הצד אשר הם בו בלתי בעלי תכלית. — ואולם הטענה הששית, והיא אשר נאמר בה שאי אפשר שידע השם יתברך אלו הדברים המתחדשים, שאם היה אפשר זה, הנה אם שידעם טרם בואם, או שידעם עם בואם לבד. ואם ידעם טרם בואם, הנה יהיה ידיעתו נתלית בהעדר· ולא ימנע גם כן, אם היה הענין כן, או שידעם לפי מה שהם עליו בטבעם מהאפשר, ויהיה סותר מה שידע שיגיע מאלו הדברים אפשר, או שידע בשלמות איזה חלק מחלקי הסותר יגיע ולא ישאר סותרו אפשר. ואם הנחנו שידעם לפי מה שהם עליו בטבעם מהאפשרות, הנה יחויב בזאת הידיעה אשר לו באלו הענינים טרם בואם שהשתנה עם באם, כי היו אפשריים שיגיעו ושלא יגיעו קודם חרושם, ואחר חרושם הוסר האפשרות· ולפי שהשכל מתעצם במה שידעהו, הנה יחויב מזה שיהיה עצמות השם יתברך בשנוי מתמיד, וזה בתכלית הבטול. ואם הנחנו שידע השם יתברך בשלמות החלק המגיע משני חלקי האפשר, הנה יסתלק טבע האפשר. ואם הונחה לשם יתברך ידיעה באלו הדברים עם בואם לבד, הנה יהיה לו תמיד התחדשות ידיעה, ויהיה עצמותו משתנה. וכאשר היה זה כלו בטל, חייבו ממנה שלא ידע השם יתברך אלו הדברים כלל. — הנה נאמר שהוא מבואר שלא יחויב מזאה הטענה בטול מה שהנחנוהו בידיעת השם יתברך לאלו הדברים. וזה שכאשר הנחנו שהשם יתברך יודע אלו הדברים אשר בכאן בצד אשר הם מסודרים, וידע גם כן טבע האפשרות אשר להם מצד הבחירה האנושית, לא יחויב מזה אחד מהבטולים הנזכרים בזאת הטענה. וזה שלא יחויב מזה שתהיה ידיעתו נתלית בהעדר, כי אנחנו נניח ידיעתו באלו הדברים נסמכת אל סדור מושכל אשר בנפשו מאלו הדברים, לא אל אלו הדברים המתחדשים· ולא יחויב גם כן מזה שתשתנה ידיעת השם יתברך בהתחדש מה שיתחדש מאלו הדברים, כי אנחנו לא נניח שתהיה ידיעתו נסמכת אל אלו הענינים הפרטיים, אבל אל הסדור המושכל אשר להם בנפשו, וזה הסדור הוא תמיד בנפשו בענין אחד, לא ישתנה· ולא יחויב גם כן שיסתלק טבע האפשר בהניחנו שהוא יודע איזה חלק מחלקי האפשר

יגיע, כי הוא אמנם הנחנוהו יודע שזה החלק ראוי שיגיע מהצד שאלו הדברים הם בו מסודרים, לא במוחלט, כי הוא משער בשהוא אפשר שלא יגיע מצד הבחירה, והוא הצד אשר לאלו הדברים בו אפשריים. — ואולם הטענה השביעית, והיא אשר נאמר בה שאם היה השם יתברך יודע אלו הדברים הפרטיים, היה ראוי שיהיה מסדר אותם סדור ישר ותמים, וזה ההפך מה שנמצאהו בחוש מאלו הדברים הפרטיים, רצוני שכבר נמצא בהם העול והעדר הסדר הרבה׃ הנה כאשר יתבאר שזה הסדור אשר לאלו הדברים האפשריים והאפשרות אשר הונח בהם הוא בתכלית היושר וטוב הסדר, תבוטל זאת הטענה. והנה זה הוא ממה שבארנו אותו בשלמות בבאורינו לספר איוב, ויתבאר בגזרת השם במאמר הרביעי מזה הספר. — ואולם הטענה השמינית, והיא אשר נאמר בה שאם היה השם יתברך יודע אלו הדברים אשר בכאן, היה מחויב מזה שיהיה אפשרי מה שהוא בלתי אפשר. וזה כי הכמה המתדבק כבר התבאר מענינו שכל מה שיתחלק ישאר בו אפשרות אל שיתחלק במה שהוא כמה׃ ואם הונח השם יתברך יודע כל אלו הדברים, הנה יתויב שידע כל החלוקות אשר אפשר שיחלק עליהם זה הכמה המתדבק, והיה אם כן הכמה המתדבק בעל חלקים בלתי אפשריים שיקבלו החלוקה, והם החלקים אשר כלתה אליהם ידיעת השם יתברך לאלו החלקים, שאם לא הונח הענין כן, היתה ידיעת השם יתברך בזאת הידיעה חסרה. — הנה נאמר שהיא בלתי צודקת. וזה שאם הודינו שידע השם יתברך בגשם גשם, דרך משל, הטבע אשר לו בחלק, הנה יתויב מזה שתכלה החלוקה, אבל ידע זאת החלוקה כפי מה שבטבעה, רצוני שהוא ידע שכל מה שיחלק ישאר בו אפשרות אל שיחלק במה שהוא בעל כמה, לא שידע תכלית לחלוקה אשר אין לה בטבעה תכלית, כי כמו זאת הידיעה הקרא טעות ולא ידיעה. ועוד שאנחנו נאמר, לפי מה שבארנו מענין ידיעת השם יתברך, שהוא יודע הטבע הכולל אשר לכמה במה שהוא כמה לקבל החלוקה תמיד אל מה שיחלק, לא שידע זה בכל אחד מבעלי הכמות׃ שאם היה הענין כן, הנה תהיה ידיעתו בזה הענין ידיעה חסרה, כי היא לא תהיה מדרך מה הוא, רצוני שאין את החלוקה לכל אחד מהפרטים אלא במה שהוא כמה, לא במה שהוא מעץ או נחשת, דרך משל.

אולם מה שבארו קצת האחרונים בזאת הטענה שהכמה מורכב לחלקים בלהי מהחלקים, מפני הודאתם שהשם יתברך יודע זאת החלוקה אשר היא אפשרות לכמות בשלמות, שאם היו החלקים ההם אפשריים שיתחלקו, לא היתה ידיעת השם יתברך מקפת בכל החלקים שיחלק

אליהם הבעל כמה׃ הנה הוא גם כן מבואר הבטול. וזה שלא יחויב מהוראתנו שיהיה השם יתברך יודע אלו הדברים כלם שידע כל החלוקות שאפשר שיחלק אליהם זה הבעל כמה, כי היה זה המאמר מבואר הבטול, ר״ל אמרנו כל החלוקות, כי אנחנו שמנו בזה המאמר כללות למה שלא יוכלל, כי מה שאין לו תכלית לא יוכלל׃ ואמנם יחויב מזה שידע שכל מה שיחלק הבעל כמה ישאר בו אפשרות אל שיחלק במה שהוא כמה, ובזה האופן יהיה יודע זה האפשרות לפי מה שהוא בטבעו מהעדר תכלית, לא שידע תכלית למה שאין לו תכלית בטבעו, כי כמו זה יהיה טעות לא ידיעה. והנה זה הספק דומה אל הספק אשר זכר הפלוסוף בספר ההויה, והוא אשר נאמר בו לבאר שהגשם הוא מתחלק אל דברים מקבלים החלוקה. שאם הונח הגשם מתחלק בכללותו לכל מה שאפשר שיחלק אליו, היה זה כזב אפשרי, לא כזב נמנע׃ אבל כאשר הונח הענין כן, הנה כבר נהחלק הגשם אל דברים בלתי מתחלקים, שאם היו מתחלקים, לא היה הגשם מתחלק אל כל כמה שאפשר שיחלק אליו כפי מה שהונח. ובהיות הענין כן, הנה יחשב מזה שיהיה הגשם מתחלק אל בלתי מתחלק.

ואין ראוי שנתיר זה הספק כמו ההתר שהבין החכם בן רשד מהפלוסוף בזה המקום, כי היה ההתר הוא בלתי צודק, עם שהספק נשאר עמו, כמו שנבאר. וזה שכבר נאמר שם בהתר זה הספק שלא יסולק החלק הגשם בכללותו אל בלתי תכלית מכל הפנים, ואולם הוא אפשר מצד ובלתי אפשר מצד׃ ואשר הוא אצלנו אפשר הוא החלק בכח, לא החלק בפעל אשר יהיה. על כל הנקודות אשר בו יחד, שאלו היה זה כן, היה מחויב בהכרח שיתך הגשם אל דברים בלתי מתחלקים׃ ולא יחויב, כאשר היה מתחלק בכללות בכח על כל נקודה מהנקודות אשר בו לבלתי תכלית, שיהיה מהחלק בפעל, וזה שלא יחויב, כאשר היתה כל נקודה בגשם גשם שהיה מקבלת החלק אל גבול שוה, שתהיינה כלן מקבלות החלק יחד, ושיהיה הגשם מתחלק עליהן יחד, ואם היה מתחלק על כל אחת מהן על גדר שוה, כמו שלא יחויב באדם, מפני אמרנו בו שהוא מקבל כל החכמות, שיהיה מקבל אותן יחד, וזה שמה שיצדק על הדבר הנפרד לא יחויב שיצדק על המורכב, כפי מה שנאמר בספר ההטעאה, והנה זאת ההטעאה היא מזה המקום. ואולם היה אפשר שיחלק על הנקודות יחד, אלו היתה נקודה פוגשת נקודה׃ וכבר התבאר בששי מהשמע שלא תלוה נקודה לנקודה, ולזה מה שיראה כי כאשר חלקנו הגודל על הנקודה שאי אפשר שיפול הנהלק על נקודת אחרת, כמו שתהיה אפשר בנקודה אשר נפל עליה החלק, וכאשר

נפל עליה החלק בראשונה, נתבטל האפשרות בהחלק כאשר פגשה הנקודה תלוה אליה· הנה כאשר לקחנו נקודה אחת, אפשר שיחלק בה הגודל באיזה מקום רצינו, הנה כאשר חלקנו בה הגודל במקום ההוא, אי אפשר שנחלקהו בחלוקת נקודה שנית באיזה מקום רצינו, אחר שיהיה בלתי אפשר לנו לחלקו על נקודה נלוית לאותה הנקודה. ואולם שזה ההתר הוא בלתי צודק הוא מבואר, כי מצד טבע הכמה לא תמנע החלוקה בכל אחת מהנקודות אשר בו, רוצה לומר שלא ימנע החלק על נקודה מצד שנפל ההחלק בנקודה הנלוית אליה· ואולם אם היה שימנע זה בגשם, הוא מצד מה שהוא גשם טבעי, כי מזה הצד תכלה החלוקה אל שיעור מוקבל, לא יקבל פחות ממנו הצורה אשר לגשם ההוא, כמו שהתבאר בספר השמע. ואולם שהספק נשאר עמו הוא מבואר. וזה כי מה שבין שתי נקודות מאלו הנקודות אשר אין תכלית למספרם אשר הם בגשם בכח, לפי מה שהונח, הוא בלתי מקבל החלוקה, ויהיה אם כן הגשם מורכב מדברים בלתי מקבלים החלוקה, ואלו הדברים הם בו בכח, ולא יוציאנו מזה הספק אמרנו שלא יתכן שיחלק אליהם בפעל, כמו שנאמר בהתר זה הספק.

ואולם אנחנו נאמר בהתר זה הספק כי אמרנו באפשר שכאשר הונח נמצא לא יקרה מהנחתו בטל הוא כשהונח נמצא מה שהיה אפשר· ואולם כשהונח נמצא מה שלא היה אפשר, וזה שהוא מבואר כי כשהנחנו שהמתדבק כשיתחלק הוא מתחלק אל מה שאפשר שיתחלק, כמו שהתבאר במקומותיו, הנה כבר יתחייב מזה שהוא בלתי אפשר שיחלק אל מה שאפשר שיחלק· וכשהנחנו הגשם נחלק בפעל בכל מה שאפשר שיחלק אליו, הנה הנחנו נמצא מה שלא היה אפשר, כי לא היה אפשר בו שיחלק כי אם אל דברים מתחלקים. וסבת הטעות הנכנס בזה המקום היה מצד שהם יניחו נמצא יחד וכלה האפשר אשר הוא בעצמותו בלתי נכלל ובלתי כלה. וזה ההתר יותר בו גם כן מה שזכרנו שכפקו האחרונים בחלוקת המתדבק מפני ידיעת השם יתברך אותה. וזה כי מהניחתנו שידע השם יתברך זאת החלוקה אשר למתדבק בשלמות לא יחויב שתהיה אצל ידיעת השם יתברך כלה זאת החלוקה אל דברים בלתי מתחלקים, אבל מה שיחויב הוא שידע זאת החלוקה כפי מה שהוא בטבעה, והוא שכל אשר יתחלק המתדבק יתחלק אל דבר אפשר בו שיחלק, לא שידע תכלית החלוקה אשר אין לה בטבעה תכלית. והנה בזה האופן בעינו אשר סופק בכאן בחלוקת המתדבק היה אפשר שיסופק במספר, ויאמר שכבר אפשר שימצא מספר לא יתכן שיתוסף עליו, ושזה המספר ידוע אצל השם יתברך· וזה

שהמספר הוא אשר יתוסף אל מה שאפשר שיתוסף, ואם הנחנו שהשם יתברך יודע בשלמות כל אלו ההוספות, או הנחנו האפשר נמצא בהם בפעל, היה בכאן מספר לא יתכן שיתוסף עליו, וזה בטל. והנה הסבה בזה הטעוה הוא הניחנו נמצא מה שלא הונח אפשר, והנה אין ראוי שתקרא ידיעה רק מה שהוא לפי טבע הדבר הנודע, לא מה שהוא על זולת טבע הדבר הנודע, כי זה יותר ראוי שיקרא סכלות וטעות משיקרא ידיעה.

וראוי שלא יעלם ממנו שכבר נפל הטעות במה שזכרנו מההתר שהבין אבן רשד מדברי הפלוסוף מצד אחר זולת הצד אשר זכרנוהו. וזה כי מזה שהניח שבגשם ימצאו יחד בכח נקודות אין תכלית למספרם אפשר בו שיחלק על כל אחת מהם, הוא מבואר הבטול. וזה שאם היו בגשם הבעל תכליה גבולים בלתי בעלי תכלית בכח, הנה, מפני ששני אלו הגבולים לא ימשכו קצתם לקצת, כפי מה שהתבאר בששי מן השמע, הנה יהיה בין כל שני גבולים מהם שיעור מה· ולפי שהם הונחו בלתי בעלי תכלית, הנה יהיו השעורים אשר בין כל שני גבולים מהם במספר בלתי בעלי תכלית· ולפי שהוא מבואר באי זה שעור שהזדמן, כאשר הוכפל כפלים אין תכלית למספרם, כבר יתחדש מההכפל שיעור בלתי בעלי תכלית, הנה הוא מבואר שיחויב מזה שיהיה הגשם הבעל תכלית בלתי בעל תכליה, וזה מבואר הבטול. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאין במתדבק גבולים בלתי בעלי תכלית במספר, לא בכח ולא בפעל· ואולם העדר התכליה הנמצא בחלוקת המתדבק הוא בפעל החלוקה, לא במספר החלקים, כי מספר החלקים אשר אפשר שיחלק אליהם הוא תמיד בעל תכלית, אלא שזה המספר הוא נוסף אל מה שיתוסף, וזה תמיד· והמשל שכאשר דמינו אותו נחלק אל שני חלקים, הנה כל אחד מהם אפשר שיחלק אל שני החלקים, ויהיו החלקים ארבעה, וכל אחד מהם גם כן אפשר שיחלק אל שני החלקים, ויהיו החלקים שמנה, ובזה יתוסף תמיד מספר החלקים אל מה שיתוסף, עם היותם תמיד בעלי תכליה במספר. ובזה האופן ידמה העדר התכלית אשר בחלוקה העדר התכלית אשר בהוספת המספר, וכמו שהמספר לא יתוסף לא בכח ולא בפעל אל מה שהוא בלתי בעל תכלית במספר, כן הענין בזאת החלוקה אשר למתדבק. ואולם שהמספר לא יתוסף בכח אל מה שהוא בלתי בעל תכליה במספר, הוא מבואר משתי הקדמות. האחת היא שכל מספר הוא בעל תכלית, לפי שכל מספר הוא אם זוג אם נפרד, וכל אחד מאלו הוא בעל תכלית· והשנית הוא שהמספר אין לו כח בזאת ההוספה על שיהיה דבר אינו מספר, אבל

על שיהיה מספר יותר רב ממה שהיה. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאין למספר כח בזאת ההוספה הבלתי כלה עד שיהיה מספר בלתי בעל תכלית. ומזה יתבאר שאין במתדבק כח על החלקים בלתי בעלי תכלית במספר, ולזה הוא מבואר שאין בו כח על גבולים בלתי בעלי תכלית במספר. וכבר בארנו זה באור רחב בבאורנו לספר השמע׳ ואולם הוצרכנו לבאר בכאן בטול זאת ההנחה שהניחה בן רשד בהיתר זה הספק, והיא שבגשם ימצאו בכח נקודות אין תכלית למספרם אפשר בו שיחלק על כל אחת מהם, לפי שאם היתה צודקת, היה הספק אשר יספקו מצד הידיעה ומצד הנחת האפשר נמצא נשאר על ענינו, וזה מבואר עם מעט עיון. — ובכאן התבאר שאין בטענות אשר זכרנו לפלוסופים מה שיתויב ממנו שלא ידע השם יתברך אלו הדברים אשר בכאן על האופן שהנחנו בו ידיעת השם יתברך אלו הדברים כלם.

פרק חמישי

יתבאר בו בשלמות שמה שהתבאר לנו מענין זאת הידיעה הוא נאות מאד מכל הפנים.

וממה שיוסיף גלוי ושלמות על מה שזכרנו מענין ידיעת השם יתברך אלו הדברים הוא, שלא יתחייבו לזאת ההנחה אחד מהבטולים אשר חויבו ממה שהניח הרב המורה זכרונו לברכה מידיעת השם יתברך, והם החמשה דברים אשר זכרנו במה שקדם שהם נמצאים בידיעת השם יתברך לפי ההנחה ההיא, ואי אפשר שיצוייר אחד מהם בידיעתנו.

אמנם הראשון מהם, והוא שהמדע האחד יאות וישוה לדברים הרבה מתחלפים במין, הוא דבר מחויב גם כן בידיעתנו, כשתהיה ידיעתנו באלו הדברים הרבים מהצד אשר הם בו מתאחדים, והוא בשנשכיל הסדורים המושכלים אשר להם, ונשיג בהם היותם צורה ושלמות קצתם לקצת. ולפי שכבר הנחנו ידיעת השם יתברך לאלו הדברים הרבים בזה האופן, רצוני שהוא ידע הסדורים המושכלים אשר להם מהצד אשר הם בו מסודרים, וידעם בצד אשר הם בו מתאחדים, הוא שלא יחויב לנו מזה הצד להניח ההבדל בין ידיעת השם יתברך לידיעתנו אשר הניחו הרב המורה זכרונו לברכה׳ ואולם ההבדל בין שתי הידיעות אצלנו הוא במה שיהיו בו אלו הדברים המושכלים אחד, כי החלוף בין האחדות אשר יגיע מזה בשכלנו אל האחדות אשר בידיעת השם יתברך הוא עצום מאד, עד שאין יחס ביניהם כלל, וזה מבואר ממה שקדם במאמר הראשון מזה הספר. — ואולם השני מהם, והוא שידיעתו נתלית בהעדר, הוא דבר בלתי מחויב ממה שהנחנו מענין ידיעת השם יתברך אלו הדברים אשר בכאן. וזה שאנחנו נאמר שידיעת השם

יתברך אלו הדברים מהצד אשר הם בו מסודרים היא נסמכת אל הסדור המושכל הנמצא להם בנפשו אשר הוא נמצא תמיד, לא לאלו הדברים המתחדשים, כי הוא אינו קונה הידיעה מהם, אבל יקנו הם המציאות מהידיעה אשר לו בהם, ר"ל כי מציאותם עלול מהסדור המושכל אשר להם בנפש השם יתברך. ובהיות הענין כן, הנה לא יחויב מזה שתהיה ידיעתו נתלית בהעדר, אבל היא נתלית בדבר הנמצא תמיד על ענין אחד לא ישתנה. — ואולם השלישי מהם, והוא שידיעת השם יתברך מקפת במה שאין תכלית לו מהצד אשר הוא בו לבלתי תכלית, הוא גם כן דבר בלתי מחויב ממה שהנחנו מענין ידיעת השם יתברך, וזה שאנחנו נאמר שהוא ידעם מהצד אשר הם בו אחד, לא מהצד אשר הם בו בלתי בעלי תכלית ובלתי מתאחדים, והוא הצד אשר הם בו פרטים. — ואולם הרביעי מהם, והוא שידיעתו יתברך בדברים העתידים להתחדש לא תחייב שיהיה הדבר הידוע מגיע, אבל ישאר כותרו אפשר, הוא דבר גם כן נמצא בידיעתנו כשהגיע לנו ידיעה באלו הדברים בחלום או בקסם או בנבואה׃ וזה שכבר תגיע לנו ידיעה בהם מהצד אשר הם בו מפורדים, וישארו אפשרים מצד הבחירה, ומזה הצד היתה זאת ההודעה לנו, כדי שנשער ברע הנכון לבא ונקח עצה להשמר שלא יגיע, כמו שהתבאר זה כלו במאמר הקודם. וכבר נעמד על זה כשנעיין במה שיאמרו אותו הנביאים עליהם השלום כשייעדו ברע מה זה, שכבר ימצא שהם יתנו עצה להשמר מהרע ההוא שלא יגיע׃ וכן תמצא במה שפתר יוסף לפרעה שנתן לו עצה שלא יגיע הרעב ההוא בדרך שהיה נכון שיגיע לפי מה שהגיעה הידיעה בו בחלום׃ וכן תמצא במה שפתר דניאל עליו השלום לנבוכדנאצר ממה שחלם מענין סור דעהו והיותו כבהמות שבע שנים, שנתן לו עצה להשמר מהרע ההוא שלא יגיע. ולפי שכבר הנחנו ידיעת השם יתברך אלו הדברים מצד אשר הם בו מסודרים, הנה אינו זר אם ישארו אפשריים מצד הבחירה׃ ובזה האופן סר הספק אשר לא סרו האנשים מלספק בו, והוא איך יתכן שידע השם יתברך הדברים המתחדשים, וישארו אפשריים, כי זה אמנם הוא משני צדדים לא מצד אחד. — ואולם החמישי מהם, והוא שידיעת השם יתברך בדברים המתחדשים לא תשתנה בהתחדש המתחדש מאלו הדברים אשר היתה לו ידיעה בהם טרם בואם, ואף על פי שכבר השתנה הדבר שנתלית הידיעה ההיא בו שהוא היה תחלה אפשרי ואחר כן נמצא בפעל׃ הנה היא אם כן דבר מחויב גם בידיעתנו כשהגיעה לנו הידיעה באלו הדברים מצד מה שהם מסודרים. וזה כי אף על פי שיגיע מה שנפלה בו הידיעה, הנה תשאר הידיעה על מה שהיתה

עליו מהצד אשר בו אלו הדברים מסודרים, רצוני שמזה הצד היה מגיע מה שנפלה בו הידיעה שיגיע, לולי הבחירה האנושית אשר היא סבה אל שלא יגיע מה שהוא ראוי שיגיע׃ ולפי שזאת הידיעה הוא לשם יתברך מצד הסדור המושכל אשר בנפשו מאלו הדברים, והיה זה הסדור תמיד בנפשו בענין אחד, הוא מבואר שלא השתנה ידיעתו בהתחדש אלו הדברים, לפי שאין ידיעתו יתברך נסמכת אליהם, ואולם היא נסמכת אל הסדור המושכל אשר להם בנפשו יתברך. ואין לאומר שיאמר שמה שידע השם יתברך מענינים שהם אפשרים מצד הבחירה ישתנה בהתחדש המתחדש׃ כי אנחנו לא נניח שיקנה השם יתברך ידיעה מן הדברים המתחדשים, ולא ידעם גם כן מצד מה שהם אלו הדברים הרמוז אליהם, אבל בדרך משותף וכולל, ומזה הצד לא יוסר האפשרות אשר לו יתברך ידיעה בו.

פרק ששי

יתבאר בו שמה שהביאנו אליו העיון מענין זאת הידיעה הוא דעת תורתנו.

וראוי שנבאר שזה הדעת אשר הביא אליו העיון הוא גם כן דעת תורתנו.

ונאמר שפנת התורה והקוטב אשר עליה תסוב הוא, שבכאן דברים אפשרים, ולזה תצוה התורה לעשות מעשים מה, ותמנע מעשות מעשים מה, ופנת דברי הנביאים עליהם השלום בכלל היא, שהשם יתברך יודיע לנביאים עליהם השלום אלו הדברים האפשרים טרם בואם, באמרם כי לא יעשה ה׳ אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים, ושלא יחויב, בשיעדו רע מה, שיגיע, כאמרו עליו השלום כי חנון ה׳ ונחם על הרעה׃ ולפי שאי אפשר הקבוץ בין שתי אלו הפנות אלא כשיונח כי אלו הדברים האפשרים הם מסודרים בצד, והוא הצד אשר תפול בהם הידיעה, ובלתי מסודרים בצד אחר, והוא הצד אשר הם בו אפשריים, ושהשם יתברך יודע כל אלו הדברים בצד אשר הם בו מסודרים והוא יודע שהם אפשריים, הוא מבואר שדעת תורתנו הוא מה שהביא אליו העיון מענין ידיעת השם יתברך. והנה יתבאר עוד שדעת התורה הוא שהשם יתברך יודע אלו הענינים בדרך כולל, לא בדרך פרטי, ממה שאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם, ר״ל שהוא יצר לב יחד בני האדם ומחשבותיהם בשומו אלו הסדורים אשר לגרמים השמימיים אשר מהם יסודרו בכלל, ובזה האופן הבין אל כל מעשיהם, ר״ל יחד, לא שתכלה ידיעתו בפרטי פרטי׃ הנה כבר ביאר שהבינו אל כל מעשיהם הוא בדרך כולל. ועוד שדעת תורתנו היא שהשם יתברך לא ישתנה, באמרו אני ה׳ לא שניתי,

ואמר בלעם בעת שהיה נביא לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם, וכבר נמצא בדברי הנביאים עליהם השלום שהשם יתברך יתנחם על קצת הדברים, כאמרו וינחם ה׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו כי חנון ה׳ ונחם על הרעה.

ואם אי אפשר שיותר זה הספק בהניחנו שהשם יתברך יודע הדברים הפרטיים בצד אשר הם בו פרטיים, וכבר יותר בקלות בהניחנו שהוא יתברך ידע אותם באופן אשר הנחנו, הוא מבואר שראוי מצד התורה שתונח ידיעת השם יתברך אלו הדברים אשר בכאן על האופן אשר הנחנו אותה. ואולם שזה הספק יותר בקלות לפי מה שהנחנו מענין ידיעת השם יתברך אלו הדברים הוא מבואר· וזה שידיעתו יתברך לא תשפט שיגיע המקרה ההוא לאיש הזה, אבל תשפט על כל מי שסדורו זה הסדור מהצד שאלו המקרים בו מסודרים, עם ידיעתו יתברך שזה הדבר הוא אפשרי שלא יגיע מצד הבחירה האנושית· ואולם כשנניח שהוא ידע זה הענין בזה האיש הפרטי במה שהוא פרטי, הנה כבר ימשך לזה שישתנה רצונו יתברך. ובכלל הנה לא ימצא בדברי הנביאים עליהם השלום מה שיחויב ממנו שתהיה ידיעת השם יתברך על זולת מה שהנחנו אותו לפי מה שהביא אליו העיון· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שראוי שנמשך בזה הענין אל העיון. וזה שכאשר היתה חולקת התורה בקצת הדברים אשר התבאר מצד העיון לפי מה שיראה מפשוטי דבריה, היה ראוי שנפרשם בדרך יאותו אל העיון, בשלא תהרוס בזה פנה מפנות התוריות, כמו שעשה הרב המורה זכרונו לברכה בדברים רבים ממנו בספרו הנכבד מורה הנבוכים· כל שכן שהוא ראוי שלא נחלוק על העיון כשלא נמצא התורה חולקת עליו. והנה ספר הרב המורה זכרונו לברכה בפרק העשרים מהחלק השלישי מספרו הנכבד מורה הנבוכים שכבר נטו קצת בעלי העיון שהידיעה נתלית במין ומתפשטת על שאר אישי המין בענין אחד, ואמר שזה הוא דעת כל בעל תורה לפי מה שהביא אליו הכרח העיון. הנה כבר התבאר שדעתו היא שזה הדעת מסכים גם כן לדעת תורתנו, וירמה שהחכם רב אברהם אבן עזרא זכרונו לברכה הוא מזה הכת, כי הוא אמר בפירושו לדברי התורה והאמת שהוא ידע כל חלק על דרך חלק. וכבר יראה הראות יותר שלם שדעת תורתנו בענין ידיעת השם יתברך מסכים למה שהביא אליו העיון במה שיבא אחר זה אצל המאמר בהשגחה לפי דעת תורתינו.

בכאן נשלם המאמר השלישי מזה הספר תהלה לשם יתברך אשר עזרנו בכתיבתו, והוא בחסדו יעזרנו בידיעתו ואהבתו ושמירת תורתו ועמידה על האמת אשר לא יפול בו ספק. אמן.

מאמר רביעי

בהשגחה

פרק ראשון נזכור בו דעות הקודמים בזאת השאלה. — פרק שני נזכור בו מה שיש מאופני ההראות לקצת אלו הדעות. — פרק שלישי יתבאר בו בטול קצת אלו הדעות. — פרק רביעי יתבאר בו איך הענין בזאת ההשגחה באופן מה. — פרק חמישי יתבאר בו באיזה אופן יתכן שיונח מה שהתבאר מענין זאת ההשגחה שיהיה מסכים למה שהתבאר מידיעת השם יתברך בדברים. — פרק ששי יתבאר בו שמה שהתבאר מענין ההשגחה הוא ממה שלא יפול בו ספק כלל לא מצד העיון ולא מצד התורה. — פרק שביעי נזכור בו שמה שהביאנו אליו העיון בזאת השאלה הוא דעת אליהו.

פרק ראשון

נזכור בו דעות הקודמים בזאת השאלה.

וראוי שנחקור מענין ההשגחה האלהית, אם היא באישי האדם, או אינה באדם, כי אם במין, כמו הענין בשאר המינים. ולפי שכבר נחלקו הקודמים בזאת השאלה מחלוקת רב, והיה לכל אחד מהם פנים מההראות, ראוי שנחקור בדעותיהם, ונבאר מקומות הטעות בדעות הבלתי צודקות בה, ומקומות ההאמנה בדעות הצודקות.

ונאמר שהדעות אשר מצאנום למעיינים אשר ראוי שיעויין בדבריהם הם שלש דעות. האחת מהם היא מה שיראה הפלוסוף, שההשגחה אינה באישי האדם כי אם מצד הטבע המיניי, כמו הענין בשאר המינים. והשנית היא מה שיראהו המון אנשי תורתנו, שההשגחה האלהית היא בכל אחד מאישי האדם מצד הטבע האישיי, ולזה יראו שכבר יגיע השם מהטובות והרעות לפי מעשיהם בצדק ובמשפט, רצוני שהוא יגיע לטובים טובות לפי מדרגת צדקם, ויגיע לרשעים רעות לפי מדרגת רשעם. והשלישית היא מה שיראו גדולי המעיינים מאנשי תורתנו, שההשגחה האלהית היא בקצת אישי האדם, לא בכלם. והוא מבואר שאי אפשר שיהיה בכאן דעת רביעית· וזה כי אלו הדעות אשר מנינו הם על מספר החלקים אשר

תסבלם החלוקה בזה המבוקש, וזה שלא ימנע הענין מחלוקה, אם שלא תהיה ההשגחה האלהית באחד מאישי האדם, או שתהיה בכללם, או שתהיה בקצתם ובקצתם לא׳ ולא העמסנו על עצמנו לספר דעת אפקורוס והזיות כת אלאשעריה והמעהזלה, כי אלו הדעות הם מבוארי ההפסד למעיין בזה הספר, ולזה תהיה החקירה בהם מותר ודבר אין צורך לו.

פרק שני

נזכור בו מה שיש מאופני ההראות לקצת אלו הדעות.

ואחר שכבר זכרנו הדעות אשר לקודמים בזאת השאלה אשר הם, כמו שבארנו, חלקי הסותר הנופלים בה, ראוי שנעיין בטענות המקיימות דעת דעת מהם, ונברור אחר זה הצודקות מהם מהבלתי צודקות, כי זה הוא ממה שיישירנו לנפילת האמת בזה הדרוש.

ונאמר שכאשר יחקר בדעת דעת מאלו הדעות השלש אשר מנינו אותם, הנה כבר ימצא לכל אחד מהם פנים מההראות. וזה שמה שיראהו הפלוסוף מענין זאת ההשגחה הוא ממה שיש לו טענות חזקות מקיימות לפי מה שיחשב, והם בעינם הטענות המקיימות שאין השם יתברך יודע אלו הענינים הפרטיים, וכבר זכרנום במאמר הקודם. ואולם איך יתבאר שכל אחת מהטענות ההן תקיים שההשגחה האלהית אינה באישי האדם, לפי מה שאומר. והוא שאם היה השם יתברך פוקד האדם לפי מעשיו, היה מחוייב לו שתהיה לו ידיעה בפעולות הפרטיות ההם אשר עליהם יגמלהו או יענשהו במה שהם פרטיות׳ ואולם הוא בלתי אפשר, לפי מה שהתבאר באחת אחת מהטענות ההם, שתהיה לשם יתברך ידיעה בפעולות הפרטיות, ויוליד, לפי מה שיחשב, שהוא בלתי אפשר שתהיה ההשגחה האלהית באישי האדם מצד הטבע האישיי. והיותר מיוחדת בטענות ההם בזה המקום היא, שאם היה השם יתברך פוקד האדם לפי מעשיו, היה מגיע טוב הסדר והיושר בטובות ורעות הניפלות באישי האדם׳ ואנחנו נמצא הרבה במה שיפול מהם מהטובות והרעות העדר הסדר והיושר, עד שכבר ימצא פעמים רבות צדיק ורע לו, רשע וטוב לו, ויוליד שאין השם יתברך פוקד האדם לפי מעשיו. ועוד כי האדם פחות מאד ביחס אל השם יתברך, ואין ראוי מפני זה שישגיח בו ויפנה אל מעשיו, כאמרו מה אנוש כי תזכרנו וכי תשית אליו לבך. וראוי שתדע שאיוב היה בזאת האמונה כשטען מה שטען על מה שחלו עליו מהרעות, וזכר הרבה מהטענות אשר רמזנו אליהם בזה המקום׳ כבר בארנו זה בתכלית הבאור בבאורנו לספר איוב.

והנה מה שיראו אותו בעלי הדעת השני, והוא שהשם יתברך משגיח בכל אחד מאישי האדם, יש לו גם כן פנים מההראות. — מהם, כי מפני שהיה השם יתברך מושל בעולם ומנהיגו, והיה מבואר מהאומן השלם שהוא לא יעלים עיניו מהפעולות אשר יעשום המונהגים ממנו, ולא יקצר משיגיע לכל אחד מהם הראוי לפי פעולותיו, וכל מה שהיה האדון יותר שלם, היה יותר משגיח במה שינהגו ויותר מכוין להגיע לכל אחד מהמונהגים ממנו הראוי לו באופן יותר שלם שאפשר, להיותו שלם בתכלית השלמות· ובהיות הענין כן, והיה האדם לבדו מבין שאר ההוים הנפסדים ראוי שיענש ויגמל לפי פעולתיו, להיותו בעל שכל, הוא מבואר שראוי שישגיח השם יתברך באישי האדם מצד הטבע האישיי, כי מזה הצד היה טוב פעולתיו וגנותם, ר״ל שיענשם על מרים לפי שעור המרי, ויגמלם טוב על צדקם לפי שעור הצדק. — ומהם, שאנחנו נמצא השמירה האלהית הרבה באישי האדם, עד שעם רבוי הרשעים אשר בהם שכל כונתם היא להרוג האנשים ולשלול שלל ולבוז בז, ורבוי ההשתדלות באלו הפעולות המגונות, הנה ימצאו הרעות המגיעות מהם לבני אדם מועטות· וזה כלו ממה שיורה כי גבוה מעל גבוה שומר הצדיקים ולא יעזבם ביד הרשעים, שאם לא היה הענין כן היה ראוי שיהיו הרעות המגיעות מהם לבני אדם הרבה, כמו הענין בשאר המלאכות המעשיות אשר ימצאו הרבה, שכבר יגיע בהם תכלית אשר בעבורו יעשו בעלי המלאכות ההם מה שיעשוהו. — ומהם, מה שנמצא הרבה שכבר יגיע מהעונש לרשעים לפי מרים מדה כנגד מדה, כאלו תאמר שהרוצח יהרג, ומי שיקצץ יד תקצץ ידו, והנה הוא בלתי אפשר שיהיה בקרי והזדמן, כי מה שהוא בקרי והזדמן הוא מעטי· ובהיות הענין כן, והיה האדם לבדו מבין שאר ההוים ראוי לזה, הנה הוא בהכרח מסודר מסבה פועלת תכוין אל זה, כמנהג השופט השלם שיגיע מהעונש כנגד המרי מדה כנגד מדה.

והנה בעלי זה הדעת נחלקו לשתי דעות· האחת היא, שאף על פי שההשגחה האלהיה היא בכל אחד מאישי האדם, אין כל מה שיגיע מהטובות והרעות לפי ההשגחה האלהית, אבל קצתם הם לפי ההשגחה, וקצתם מיוחס לסבה אחרת, והם הטובות והרעות אשר נראה אותן נופלות באדם בזולת סדר ויושר. והאחרת היא, שכל מה שיגיע לאדם הוא לפי ההשגחה האלהית. — והנה בעלי זה הדעת השנית נחלקו גם כן לשתי דעות. וזה כי מפני שהוקשה להם, לפי הנחתם, מה שימצא מהעדר הסדר והיושר באלו הטובות והרעות הנופלות באישי האדם, עד שכבר ימצאו הרבה מהצדיקים ברעות נפלאות והרבה מהרשעים

בהצלחות עצומות, השתדל אחד אחד מהם להניח מה שיותר כו זה הספק. ולזה הניח אחד מהם שהרע המגיע אשר נמצאהו לטובים איננו רע באמת, אבל הוא טוב בלי ספק כשיבחן תכליתו, ר״ל שהוא דרך להגעת הטוב, וכן הטוב המגיע לרשעים איננו טוב באמת, אבל רע בלי ספק, ר״ל שהוא דרך אל הגעת הרע. והשנית מניחה שמה שנראהו מגיע מהרעות לטובים, לטובים לפי מחשבתנו, לא לטובים על דרך האמת, וכן מה שנראהו מגיע הטובות לרעים, הוא גם כן לרעים לפי מחשבתנו, לא לרעים על דרך האמת. וזה שכבר יקרה שנחשוב באדם שיהיה צדיק מצד הפעולות הטובות אשר נמצאהו נוהג בם, והוא אינו צדיק על דרך האמת, וכן יקרה שנחשוב באדם שיהיה רשע מצד התרשלותו מעשות הפעולות הטובות הראויות להעשות, והוא איננו רשע על דרך האמת. וזה שהוא יראה שהצדק והרשע הוא לפי מה שהיה אפשר לאדם שיעשה מהטוב לפי הכנתו הפרטית, כי האדם נברא לעשות הטוב האפשרי לו לפי הכנתו· ולזה יקרה שיהיו בכאן קצת אנשים נחשוב בהם שיהיו טובים, לעשותם פעולות טובות לפי מה שנראה, והם מקצרים הרבה מעשות הטוב האפשרי להם לפי הכנתם, ומפני זה ראוי שיגיע להם עונש חזק, כי החטא הקטן להם ראוי שיקרא גדול מצד יתרון מעלת הכנתם· ויקרה גם כן שיהיו בכאן קצת אנשים נחשוב בהם שהיו רשעים, להתרשלותם מעשות הפעולות הטובות לפי מה שראוי, והם בלתי מקצרים מעשות הטוב האפשרי להם לפי הכנתם, ומפני זה ראוי שיגיעו להם טובות לפי פעולותיהם, ואם יקרה באלו שנחשוב בהם שיהיו רעים שיעשו הפעולות המגונות, הנה לחסרון הכנתם ראוי שיהיה ענשם על מריים מעטיי השעור· ואולי יקרה להם על זה פחד וכאב לב ומה שידמה לזה מהרעות בלתי מורגשות לנו, ונחשוב שלא הגיע רע לאלו האנשים על מריים, והנה כבר הגיע להם מהעונש השעור אשר תגזרהו החכמה האלהית. ובהיות הענין כן, הנה הוא מבואר לפי זאת ההנחה שאין בכאן דבר ממה שנראהו מגיע מהטובות והרעות לאישי האדם יתכן שיטעון הטוען שהוא הולך בזולת יושר, וזה כי אנחנו לא נדע שיעורי ההכנות הפרטיים אשר ייוחד בהם אחד אחד מאישי האדם, ולזה יעלם ממנו מי הוא צדיק ומי הוא רשע, ולזה גם כן יעלם ממנו איזה שעור ראוי שיגיע מהטוב והרע לאחד אחד מהם על מריו וצדקו, שיכול לומר, בשלא הגיע על השיעור ההוא שהגיע, שלא יהיה נוהג על סדר ויושר. וזה כי השיעור הטוב והרע המגיע ביושר על טוב הפעולות וגנותם ראוי שיהיה מתחלף לפי התחלף שיעור הכנת האדם הפרטית במעלה ובזולת מעלה, רצוני שהפעולה האחת בעינה הטובה

יתחלף הגמול עליה לפי מעלת העושה, וזה שכל מה שהיתה מעלתו יותר גדולה היה הגמול עליה יותר קטן, וההפך בעונש על הפעולה המגונה, כי מה שהיתה מעלת החוטא יותר גדולה, ראוי שיהיה העונש יותר גדול.

והנה מי שאמר שאין כל מה שיגיע לאישי האדם מהטובות והרעות לפי ההשגחה האלהית הוא אליפז התימני, כבר בארנו זה בדברנו בבאורינו לספר איוב, והוא ייחס אל הפתיות והאולת מה שנמצאהו מגיע מן הרעות בזולת סדר ויושר. וזה שכאשר השתדל האדם לקנות קנין מה, והגיע מפתיותו ואולתו שלא ידרוך בהגעתו בדרך הראוי שיקנה מהטוב מה שהיה משתדל בקנייתו, אבל אולי יהיה הדרך אשר ידרוך בהגעת הטוב ההוא לו דרך אל שיגיע לו רע, ולזה ידאג על הגעת הרעות ההם לו, ויחשב שכבר הגיעו לו לא במשפט, והנה הוא בעצמו סבת נפלם. וזה כי האדם נברא חסר משלמותו, וברא לו השם יתברך הכלים אשר אפשר שיגיעוהו אל שיקנה אותם· ואם לא דרך בקנייתם בסבות הראויות, הנה לא יתכן שיקרא רע, מה שלא ישלם לו קניית הטובות ההם אשר ירצה בקנייתם, כי הוא לא דרך בקנינם בסבות הנאותות· והמשל שמי שישתדל לו במחשבתו לעשות כסא בשידלה מים, אין ראוי שיקרא רע בשלא ישלם לו פעל עשיית הכסא מדליית המים, כי לא יעשה הכסא בכמו זה הפעל בשום פנים. והוא מבואר שהוא אפשר גם כן בשיגיעו טוב מצד הפתיות והאולת, ר"ל שיגיע להם בהשהדלות לקנות טוב מה טוב יותר גדול ממנו, אלא שזה יהיה גם כן במקרה. ולפי זה הענין יהיו אצל אליפז הטובות והרעות ההולכות בזולת סדר ויושר ומי שאמר שהטובות והרעות המגיעות באישי האדם אשר נמצאים הולכים בזולת סדר ויושר אינם טובות ורעות על דרך האמת הוא בלדד השוחי, כבר בארנו זה בדברינו בבאורנו לספר איוב. ומי שאמר שמה שנמצא מהטובות והרעות באישי האדם בלתי הולכות בסדר ויושר לפי מחשבתנו הוא מצד סכלותנו בהכנות הפרטייות אשר לאחד אחד מאישי האדם, ואשר נחשב במי שהוא טוב לפי הכנתו שאינו טוב, ונחשב במי שהוא רע לפי הכנתו שיהיה טוב, הוא דעת צופר הנעמתי, כבר בארנו זה בבאורנו לספר איוב. והוא מבואר שכבר ימצאו דברים רבים לחכמי תורתנו נמשכים לדעת דעת מאלו הדעות לפי מה שיחשב מהם, ואין בזה המקום מבוא לזכירת כל המאמרים ההם, פן יארך המאמר בזה יותר מן הראוי. והנה אחר שיתבאר מדברנו איזהו הדעת האמתי מהדעות שמנינו בענין ההשגחה האלהית, לא יקשה על המעיין בדברינו אלא לבאר דברי רבותינו זכרונם

לברכה הנראים חולקים על הדעת ההיא בצד שיהיו מסכימים אל האמת, ולזה היה זכירתנו אלה המאמרים בזה המקום דבר בלתי תועלת.

וראוי שתדע שאלו הדעות השלשה שנפלו בזה הדעת השני הם גם כן על מספר החלקים אשר אפשר שיחלקו בו תחלה בעלי זה הדעת. וזה כי כבר הוקשה על בעלי זה הדעת מה שנתפרסם מן החוש, שכבר ימצא פעמים צדיק ורע לו רשע וטוב לו, והנה הותר זה הספק אם בשנודה בזאת הטענה, אם בשנחלוק עליה. ואולם היתר זה הספק שיהיה בשנודה בה הוא בשנאמר שאלו הענינים אשר נפל בהם רוע הסדור אינם מיוחסים אל ההשגחה האלהית, אלא סבה אחרת, כאלו תאמר הפתיות והאולת ושאר הסבות שאפשר שייוחס זה אליהם, וזהו דעת אליפז. ואולם היתר זה הספק שיהיה בשנחלק עליה הוא בשני צדדים לבד. וזה כי למה שהיו חלקי זאת הטענה שנים לבד, והם הנושא והנשוא, הוא מבואר שלא ימנע חלקנו על זאת הטענה מחלוקה, אם שיהיה המחלוקת מצד הנושא, אם שיהיה המחלוקת מצד הנשוא ואולם המחלוקה שיהיה מצד הנושא הוא שנאמר שאין הצדיק המגיע לו רע צדיק לפי האמת, אבל הוא צדיק לפי מחשבתנו, ושאין הרשע המגיע לו טוב רשע לפי האמת, אבל הוא רשע לפי מחשבתנו, וזה דעת צופר. ואולם המחלוקת שיהיה מצד הנשוא הוא שנאמר שאין הרע המגיע לצדיק רע לפי האמת, אבל הוא רע לפי מחשבתנו, ושאין הטוב המגיע לרשע טוב לפי האמת, אבל הוא טוב לפי מחשבתנו, וזה דעת בלדד.

והנה ימצא לדעת דעת מאלו השלשה אופן מההראות. וזה שכבר יראה למה שראה אליפז בזה הענין מקום ההראות, והוא כי מפני שאנחנו נראה בקצת הטובות והרעות הנופלות באישי האדם סדר ויושר, וקצתם הולכות בזולת סדר ויושר, הוא מבואר שהוא ראוי שייוחסו אלו שני מינים להתחלות מתחלפות· ולפי שהוא ראוי שיהיה מה שהולך מהם בסדר ויושר מיוחס אל השם יתברך, הוא מבואר שמה שהולך בזולת יושר הוא מיוחס אל התחלה אחרת. ובהיות הענין כן, והיה הפועל והמקבל שתי התחלות מתחלפות, עד שכבר ימצא שמה שהוא הולך בדברים הטבעיים בסדור שלם וביושר הוא מיוחס אל הפועל, ומה שהוא הולך בזולת סדור ויושר הוא מיוחס אל המקבל, והם הענינים אשר ימצאו בנמצא הטבעי מהכרח החומר, כמו בליטת האברים והוספתם וחסרונם ומה שידמה לזה· הוא מבואר שהוא ראוי שיהיה הענין באלו הדברים כן, רצוני שמה שהוא הולך בסדר ויושר מהטובות והרעות הנופלות באישי האדם הוא מיוחס אל השם יתברך שהוא הפועל

באמתות, ומה שהוא הולך בזולת כדר ויושר מיוחס אלינו, ולזה אמר שלמה עליו השלום אולת אדם תסלף דרכו ועל ה׳ יזעף לבו.

וכבר ימצא גם כן אופן מההראות למה שיראהו צופר בענין זאת ההשגחה. וזה כי מפני שהיה האדם נברא בעבור שלמותו אשר הוא כחיי עליו, והיתה ההכנה לקבל השלמות מתחלפת באנשים מצד הטבע הפרטי· הנה הוא מבואר שהשלמות אשר ראוי שידרכו בהגעתו איש איש מהאנשים מתחלף. ובהיות הענין כן, הנה לא ימנע שיהיה בכאן איש מהאנשים נחשב בו שהוא צדיק, והוא דורך אל שלמות פחות ביחס אל השלמות אשר הוא כחיי עליו, וזהו חטא ופשע בחקו, ר״ל התרשלותו מהשתדל בשיגיע לו השלמות אשר הוא כחיי עליו· ולא ימנע גם כן היות בכאן איש מהאנשים נחשבהו פחות וחסר בעבור דרכו אל שלמות פחות וחסר, והוא שלם ביחס אל הכנתו, כי אולי לא יוכן לו שיקבל מהשלמות יותר מזה השעור. והמשל שאם היו בכאן שני עבדים אומנים לאיש אחד, והיה האחד בקי מאד במלאכת הצריפה והאחר פחות במלאכת הבורסי, ועשה הבורסי במלאכתו לפי ענינו במלאכה ההיא, ועשה הצורף במלאכת הבורסי מה שהוא במלאכה החשיבות האפשרי במלאכה ההיא· הנה האדון יגנה הצורף על אשר עשהו מה שהיה יכול לעשות מן הטוב יותר ממה שעשהו, וישבח הבורסי על עשותו מה שהיה בכחו לעשות מהטוב. ועוד כי לפי זאת ההנהה אפשר שישלם היתר זה הספק בכל מה שנמצאהו מגיע מהטובות והרעות לאנשים בזולת סדר ויושר. וזה שזה הספק יהיה משני צדדים· הצד האחד שכבר ימצא פעמים הצדיקים שיגיעו להם טובות מתחלפים לא ניחס צדקם זה אל זה, רצוני שכבר ימצא פעמים רבות יותר מההצלחות למי שצדקו יותר מועט לפי מחשבתנו, וכן הענין ברעות אשר נראה אותן מגיעות לרשעים, רצוני שהם ימצאו מגיעות להם לא לפי יחס רשעם זה אל זה· והצד השני שכבר יראה שיגיעו לצדיקים רעות ולרשעים טובות. והוא מבואר ששני הצדדים האלו מהספק יותרו בזאת ההנהה· וזה כי שעור הגמול והעונש מתחלפים לפי יחס התחלף ההכנות, כי מחק השופט השלם שישפט האנשים לפי מדרגתם במעלה והכרון, ולזה יענוש אותו מאנשי המעלה על מרי מועט עונש גדול. ויענש ההכרים על מרי רב עונש מועט, והפך זה בגמול. ובהיות הענין כן, רצוני ששעורי הגמול והעונש מתחלפים לפי יחס התחלף ההכנות, והיה זה היחס נעלם ממני, הנה נחשב שיהיו הטובות המגיעות לצדיקים והרעות המגיעות לרשעים בלתי הולכות על סדר ויושר, והם באמת הולכות על סדר ויושר, ומפני זה יקרה שיגיעו לרשעים על הטאים

גדולים רעות חלושות כמעט שיהיו בלתי מורגשות, ויחשב מפני זה שלא הגיע להם רע על מריים· ולפי ששעור הצדק והרשע יהיה לפי ההכנה הפרטית, והיתה ההכנה הפרטית נעלמת ממנו, נחשב גם כן שיהיו הרעות מגיעות לצדיקים והטבות לרשעים מצד שמי שנחשבהו צדיק הוא רשע ביחס אל הכנתו, רצוני שהוא מקצר מעשות האפשרי לו, ומי שנחשבהו רשע מצד ההרשלותו מעשות טוב הוא צדיק ביחס אל הכנהו.

וכבר ימצא גם כן אופן מההראות למה שהניח בלדד מענין זאת ההשגחה. וזה שאנחנו נמצא שהטבע יסדר קצת רעות כדי שיהיה דרך אל הגעת טוב, והמשל שהוא ישהמש במרה השחורה באסטומכא כדי שתתגודד בה ויגיע לה צער מה בעת חסרון המזון, כדי שיתעורר אז הבעל חיים אל לקיחת המזון מצד הרגישו ברעב· ויסדר גם כן קצת טובות הם דרך אל הגעת רע לרבי התאוה, וזה כי הערבות אשר הושם בקצת המזונות יהיה דרך לרבי התאוה אל שיקחו מהם יותר מהשעור הראוי, ויוזקו מהם. ובהיות הענין כן, הנה הוא אפשר שיהיה הענין כן באלו הטובות והרעות אשר נפל בהם העדר הסדר והיושר לפי מה שנחשב, רצוני שיהיו הטובות המגיעות לרשעים דרך אל הגעת הרע, והרעות המגיעות לצדיקים דרך אל הגעת הטוב. וזה גם כן דבר נמצא הרבה, רצוני שכבר ימצאו טובות מגיעות לאדם לתכלית רע, כאלו האמר שתמצא ההצלחה לאדם ברכיבתו הים, ויהיה זה סבה אל שיתמיד הרכיבה בים, ויטבע בים, או תטבע סחורתו· וכבר ימצאו גם כן רעות לאדם לתכלית טוב, כאלו תאמר שהסכים איש אחד ללכת בשיירה או במלחמה עם אנשים אחרים, וקרה לו בדרכו חולי מה מנעתהו מהלוך עמהם, ואחר מתו האנשים ההם בדרכם לסבה מה, הנה הוא מבואר שהחולי אשר חל על האיש ההוא היה דרך אל הצלתו מהמות. ועל כן על כיוצא בזה אמר דוד עליו השלום אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני, לפי מה שבארו רבותינו זכרונם לברכה.

ואולם הדעה השלישית מהדעות אשר זכרנו התחלה בהשגחה לא ראינו לזכור הטענות אשר יקיימו אותה, כי אין לנו דרך אליהם כי אם אחר התבאר בטול אלו שתי הדעות הקודמות· וזה ממה שלא יעלם למי שיעיין בדברינו בקיום זה הדעת השלישית.

פרק שלישי

יתבאר בו בטול קצת אלו הדעות.

ואחר שכבר זכרנו הטענות המקיימות דעה דעת מאלו השתי דעות אשר זכרנו, ראוי שנחקור באופן שלם אם יש בהם דעה צודקה, אם

לא, כי זה ממה שיוביל אותנו אל הידיעה בדעת השלישית הנשארת, אם היא צודקת, אם לא. וזה שאם לא היה אחת מאלו השתי דעות צודקת, הוא מבואר שהדעת השלישית היא צודקת, לפי שאלו השלש דעות הם חלקי הסותר הנופלים בזה הדרוש.

ונאמר כי מה שהניחו הפלוסוף שההשגחה האלהית אינה באדם כי אם מצד הטבע המיניי, לא מצד הטבע האישיי, הוא ממה שהתבאר בטולו במה שקדם אצל המאמר בסבה התכליתית בהודעה אשר תגיע בקסם בחלום ובנבואה, רצוני ששם התבאר כי האנשים המוכנים לקבל זאת ההודעה תגיע להם זאת ההודעה כדי שינצלו מהרבה מהרעות הנכונות לבא עליהם, ובפרט האנשים אשר הצליחם השכל שתגיע להם זאת ההודעה בדרך הנבואה, כי אליהם תגיע זאת ההודעה בשלמות מבין שאר האנשים, כמו שהתבאר במה שקדם. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שזאת ההשגחה היא לנביאים מצד הטבע הפרטי אשר היו בו בזה האופן מהחכמה והשלמות אשר בעבורו הם מושגחים זה האופן מההשגחה· ולזה הוא מבואר שההשגחה האלהית היא בקצת האנשים מצד הטבע האישיי. וכבר הודה גם כן הפלוסוף זה הענין לפי מה שהבין ממנו אבן רשד בקצורו לספר החוש והמוחש.

וכן נאמר כי מה שהניחו בעלי הדעת השנית שההשגחה האלהית היא בכל אחד מאישי האדם הוא גם כן בטל מצד העיון והחוש ומצד התורה. ואולם שזה בטל מצד העיון הוא מבואר לפי מה שאומר. וזה שידיעת השם יתברך אינה מתפשטת בפרטים במה שהם פרטיים, כמו שהתבאר בלי ספק במה שקדם, אבל ידע מזה מה שיהיה מסודר מצד הגלגלים והכוכבים מאלו הדברים הפרטים, ומה שיהיה מסודר מצד אחר, אם היה בכאן סדור בדברים מצד אחר, וידע גם זה שהוא אפשר שלא יגיע מצד הבחירה האנושית· ואם היה השם יתברך פוקד האדם לפי מעשיו, אם טוב ואם רע, הנה לא ימנע הענין בזה מחלוקה, אם שיגמלם טוב ויענשם לפי מה שידע מפעולותיהם מצד הסדורים המוגבלים, או שישפטם לפי פעולותיהם, אם טוב ואם רע. אם אמרנו שהוא ישפטם לפי מה שידע מפעולותיהם מצד הסדור, הנה יהיה זה עול בחק השם יתברך, כי הם אולי לא הנהיגו פעולותיהם לפי הסדור ההוא, וזהו הפך מה שרצוהו בעלי הדעת הזה. ואם אמרנו שהוא ישפטם לפי מעשיהם, הנה יחויב שיהיה יודע פעולותיהם במה שהם פרטיות, וזה דבר כבר התבאר במה שקדם שהוא שקר. ועוד שהוא מן המבואר בעצמו מצד העיון שהרע לא יבא מאת השם יתברך כי אם במקרה ומהכרחת החמר, והוא גם כן דעת חכמי תורתנו ז"ל,

אמרו אין דבר רע יורד מלמעלה, והוא דעת תורתנו, אמרה וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. ואולם ביאור זה הענין מצד העיון הוא לפי מה שאומר. בעבור שכל צורה מסודרות ממנה טובות ושמירה למה שהיא לו צורה ושלמות, לא רעות והעדר השמירה, וכל מה שהיתה הצורה יותר נכבדת היו הטובות המסודרות ממנה יותר, אם בכמות ואם באיכות, ואם בשניהם יחד, וזה מבואר בחפוש צורה צורה מהצורות הנמצאות· והמשל שצורת האדם למה שהיתה יותר נכבדת מצורת החמור, הוכנו כלים יותר לשמור מה שהיא צורה לו בתכלית מה שאפשר מהטיב ממה שהוכן מהכלים מהצורה החמרית לחמור לשמרו בתכלית מה שאפשר לו מן הטוב, והטובות המסודרות מהצורה האנושית לאדם הם גם כן יותר נכבדות מהטובות המסודרות מהצורה החמרית לחמור· ומה שנמצא מזה הענין לצורות ההיולאניות הוא מבואר שהוא נמצא גם כן לצורות הבלתי היולאניות, וזה כי מה שנמצא מזה לצורות ההיולאניות הוא מצד הצורות הבלתי ההיולאניות, כאלו תאמר השכל הפעל ושאר הצורות הבלתי היולאניות אשר יסודרו מהם אלו הדברים בזה העולם השפל· ובהיות הענין כן, והוא מבואר שהשם יתברך הוא הצורה היותר שלמה שבכל הצורות, עד שאין יחס לשלמות שאר הצורות אצל שלמותו, הוא מבואר שהוא ראוי שיגיעו מהשם יתברך טובות לבד בתכלית מה שאפשר מן הטוב והחשיבות למה שהוא לו צורה ושלמות אשר הוא המציאות בכללו. ובכלל הנה הרעות הנופלות הם בכללם מיוחסות אל הסבה ההיולאנית או אל הקרי, וזה שלא ימלטו הרעות משתהיה התחלתם במקבל עצמו או מחוץ. ואמנם הרעות אשר התחלתם במקבל הם אם מצד המזג, אם מצד המדות והתכונות הנפשיות. ואשר הם מצד המזג הוא מבואר שהם מתיחסות אל ההיולי, כי הסבה בזה היא שהכחות המתפעלות אינם נשמעות אל הכחות הפועלות, כמו שהתבאר ברביעי מהאותות, וכן יתבאר זה הענין ברעות הנופלות מצד המדות והתכונות הנפשיות כפי מה שראוי· וזה לא יהיה מהשכל, כי מדרך השכל שידריך האדם בהדרכה הראויה בדבר דבר מהענינים האנושיים. ואולם הרעות אשר התחלתם מחוץ, הנה לא ימלטו משתהיה התחלתם המזג והבחירה, או זולת זה. ואשר התחלתם המזג והבחירה, כמו הענין במלחמות והדומה להם, הוא מבואר ממה שקדם שהם מתיחסות אל ההיולי, כי הבחירה הרעה שממנה יתעורר האדם אל שיזיק זולתו לא תהיה מהשכל· וכן המזג היוצא מן השווי אשר הוא סבה לפעמים אל שיזיק זולתו איננו מסודר בעצמותו מהצורה, כי הצורה תשתדל להעמיד המזג

על השלם שבענינים, מה שלא יהיה לה מונע. ואשר אין התחלתה לא המזג ולא הבחירה, כמו הפכת הארצות והרעש והאש הנופלת מן השמים, ומה שידמה לזה, הנה הוא מבואר שלא יגיע מהם רע כי אם במקרה, כאשר תאמר מצד שקרה שיפול האש על איש אחד מדי נופלו ויהרגהו, או שתהפך הארץ על היושבים בה מצד שקרה היותם שם. וכבר יתבאר עוד שזה הרע הנופל מפני אלו הענינים הוא במקרה, לפי שמה שאלו המקרים מתילדים ממנו הוא מכוון לטוב ולשמירה לכל הנמצאות השפלות, לא לרע. וזה כי מפני שהיו בכאן יסודות הפכיים, והיה מדרך ההפכיים שיפסידו קצתם לקצת, ויפסד מפני זה המורכב מהם, חוייב שתהיינה בכאן סבות פועלות אותן ושומרות מציאותן ומציאות ההווה מהם· ולפי שזה לא ישלם אם לא בשיגביר פעם אחד מההפכים על האחר, ויגביר פעם ההפך האחר, וזה בסבוב ישר וסדור מתמיד, כמו שהתבאר בטבעיות, הנה יחויב שיהיה האש פעם והאויר פעם והמים פעם והארץ פעם לפי היחסים אשר לפועל אצל המתפעל, ובזה ישמר זה המציאות השפל, לפי ששמירתו אמנם הוא בשווי הנמצא ביסודות אשר הורכב מהם, וסבת זה השווי הוא זה הפעל המגיע אל היסודות מהגרמים השמימיים· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהרע שיגיע מהתגברות אחד היסודות על האחר הוא במקרה, כי זה ההתגברות מכוון בעצמיתו לטוב ולשמירה, כמו שקדם. וכן מה שיקרה מהרעות באישי האדם מצד הסדורים אשר מצד מערכת הככבים הוא מבואר גם כן שאינו בעצמות ועל הכוונה הראשונה, כי הכוונה בסדורים ההם הוא הגעת הטוב, ואולם יגיע מהם רעות מה במקרה, כמו שזכרנו בפרק השני מזה הספר. וכבר שם השם יתברך באדם השכל לשמרו מאלו הרעות כפי מה שאפשר· ולזה יתכן שיאמר באופן מה שאלו הרעות הנופלות באישי האדם מהגרמים השמימיים הם מהתחכות אל ההיולי, כי אם ימשך האדם אחר שכלו כפי מה שראוי, היה נשמר מהם, כמו שהתבאר במאמר השלישי מזה הספר. ובכלל הנה בעבור שיהיה השם יתברך התחלה לנמצאות על דרך הטוב והתכלית והצורה, כמו שהתבאר במה שאחר הטבע, הנה הוא מן השקר שיגיע ממנו בעצמות רע לנמצאות· ולזה הסכימו המטיבים בעיון שהרע נכנס בנמצאות מצד החומר אשר הוא המקבל, אחר שאי אפשר שיכנס בו מצד הפועל אשר הוא הצורה.

ואולם שההתחלת הטוב הוא התחלת הרע היא דעת קדום מאד, כאלו טבע האמת הכריח למעיינים להאמין זה· ולזה היו קצת הקדמים משימים אלו ההתחלות האהבה והשנאה· וקצתם היו משימים אותם

האחד והרבוי· וקצתם היו משימים אותם הפעל בעל תכלית והבלתי בעל תכלית· וקצתם היו משימים אותם הקבוץ והפירוד· והרבה מהאחרונים בעלי התורות משימות אותם השם יתברך והמזיקין, ר"ל השדים. וכבר הסכימו בזה קצת המון אנשי תורתינו, והם נהלים בזה הדעת בקצת מאמרים נמצאים לרבותינו זכרונם לברכה בתלמוד· והוא מבואר שלא יקשה לבאר מה שנמצא לרבותינו זכרונם לברכה מזה בצד מסכים אל האמת. וכאשר התישב זה, רוצה לומר שהרעות לא יבאו בעצמות מהשם יתברך, הנה יתבאר בקלות שהוא שקר שתהיה ההשגחה האלהית באישי האדם על האופן שהניחוה בעלי זה הדעת. וזה שאם היה השם יתברך פוקד האדם לפי מעשיו, אם טוב ואם רע, בשיגיע לו טוב על הטוב אשר עשה, ורע על הרע אשר עשה, כמו שהניחו בעלי זה הדעה, היה מחויב מזה שיהיה הרע מגיע מאת השם יתברך בעצמות, ויוליד שהשגחה האלהית אינה באישי האדם על זה האופן שהניחוה. וכבר יתבאר בטול זה הדעת מצד החוש, וזה שאנחנו נמצא פעמים רבות שיגיעו רעות לצדיקים וטובות לרשעים.

ואולם מה שהניחוהו אליפז ובלדד וצופר לצאת מזה הספק הוא ממה שיתבאר בקלות שלא יצא אחד מהם מהספק במה שהניח אותו. אם אליפז, כי היה מחויב מהנחתו שיגיעו מהשם יתברך לצדיקים מהטובות כשעור צדקתם, ולרשעים מהרעות כשעור רעתם, וזה דבר בלתי נמצא כן. וזה כי כבר אפשר שיסולק הספק לפי הנחתו במה שיגיעו לצדיקים מהרעות ולרשעים מהטובות, וזה יהיה בשייוחסו אלו הדברים אשר אינם הולכים על סדר ויושר אל הפתיות והאולת ומה שנוהג מנהגם אמנם לא יסולק הספק לפי הנחתו במה שנמצא שלא יגיע לטובים הטובות הראויות להם ולרעים הרעות הראויות להם, כי זה היה ראוי שיגיע להם מהשם יתברך לפי דעהו, ואנחנו לא נמצא הענין בחוש הולך זה המהלך, אבל כבר נמצא צדיקים רבים ברעות גדולות מכפר ימי חייהם, ולא יקרה להם מהטובות כי אם מעט, ורשעים רבים בהצלחות עצומות, ולא יקרה להם מהרעות דבר מורגש מאד. ועוד שאנחנו נמצא רעות רבות לקצת הצדיקים, עם השתדלותם בשמירה מהרעות שלא יגיעו, ולא ימצאו נשמרים מהם, ונמצא גם כן משתדלים בקניית הטובות בסבותיהם הנאותות להם, וימצא להם רוע ההצלחה בקנייתם· ולזה הוא מבואר שאי אפשר שיוחס זה אל האולת והפתיות כמו שהניח אותו אליפז, ולזה הוא מבואר שהחוש סותר מה שהניח איתו אליפז. והנה אליפז כשהרגיש הספקות האלו, ר"ל במה שימצא מהרשעים שכל מגמתם לעשות רע מספר ימי חייהם, ולא ימצא להם עונש מוחש על מרים, אמר,

לצאת מהספק הזה, שאם לא יענש הרשע כבר יענש זרעו. והוא מבואר שבזאת התשובה לא יצא מן הספק׳ וזה שהוא ישהדל לברוח משייחס לשם יתברך עול, והוא ייחסהו בזאת ההנחה, לפי שאין מן היושר שלא יענש האדם על מריו, ולא שיענש האדם על חטא זולתו. — והנה יתבאר גם כן שהחוש סותר מה שהניח אותו צופר. וזה שהוא מבואר מן החוש שהרבה מן האנשים ימצאו להם טובות בעת מה, והרעות בעת אחרה, עם היותם יותר נוטים אל פעולות היושר והשלמות בעת שימצאו להם הרעות ממה שהם נוטים אליהם בעת שימצאו להם מהטובות. ואי אפשר שיותר הספק בזה מפני התחלפות ההכנות, כי האיש הזה הוא כאיש אחד בעינו, והכנתו אשר נוצר עליה היא אחת בעינה׳ האלהים, אם לא שנודה שהתחלפות הגמול והעונש באנשים יהיה מצד התחלפות האנשים בטוב הפעולות ושלמותם, לא מצד ההתחלפות ההכנה הפרטית, כמו שהניח אותו, רצוני שכל מה שהיו פעולות האיש יותר שלמות יהיה גמולו על פעולה אחת טובה יותר מעט מגמול מי שהיה למטה ממנו בטוב הפעולות עליה, וההפך בעונש על הפעולה הרעה׳ ואם היה שיהיה מודה בזה, הנה יהיה הספק אשר יחשב לברוח ממנו נשאר בעינו, ר״ל זה שנראהו מהגעת הרעות לצדיקים והטובות לרשעים. זה מבואר בנפשו עם מה שקדם מהדברים. — והנה יתבאר גם כן שהחוש סותר מה שהניחו בלדד. וזה כי אנחנו נמצא הרבה מהרעות מגיעות לצדיקים יהיה דרכם לטוב, אבל ישאר הצדיק ברע ההוא, וכן הענין בטובות הרשעים׳ ובכלל לא ימצא העניין בטובות הרשעים ורעות הצדיקים על האופן שהניחו בלדד אם לא על המעט, ולזה הוא מבואר שלא יצא בלדד מזה הספק בזאת ההנחה. כבר נזכר בשלמות המחלוקת על אלו האנשים מצד החוש בספר איוב, לפי מה שבארנו שם מדברי איוב.

ואולם שזה הדעה אשר לאלו האנשים הוא מבוטל מצד התורה הוא מבואר. וזה שההורה כשיעדה האנשים ברע לפי המרי העצום, ביארה שזה הרע יהיה שלא יביט השם יתברך אליהם ויעזבם אל מקרי הזמן׳ אמר והסתרתי פני מהם והיה לאבל, ואנכי הסתר אסתיר פני מהם, ואמר הנביא עליו השלום המסתיר פניו מבית יעקב, ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני, כל גוים שכחי אלהים. וכבר נכפל זה הרבה בדברי הנביאים עליהם השלום והמדברים ברוח הקדש, רצוני שהעונש המגיע לרשעים יכונה בהסתר פנים ושכחה, ועניינו שהשם יתברך עוזבם אל מקרי הזמן, ויגיע מה שיגיע אליהם לפי הסדורים אשר מצד המערכה, ולא יצילם מרע יהיה נכון לבא

עליהם, לא שיפקדם על מעשיהם בשיביא להם מהרעות בשעור המרי כמו שהניחו אותו בעלי זאת הדעת. וממה שיורה הוראה נגלית על בטול זה הדעת, מה שאמר הנביא עליו השלום מייעוד רע לא אפקד על בנותיכם כי תזנינה׳ כבר ביאר לך כי כשיפליגו במרי יעזבם השם יתברך אל מקרי הזמן ולא יפקדם על מעשיהם. ואולם מה שבא בתורה מייעוד הבאת העונש על העוברים על דבריה, הנה יתבאר ממה שיבא איך אפשר שיהיה זה מצד מסכים אל העיון ואל מה שנזכר בתורה ובדברי הנביאים עליהם השלום.

פרק רביעי

יתבאר בו איך הענין בזאת ההשגחה באופן מה.

ואחר שכבר התבאר שהוא שקר שלא תהיה ההשגחה האלהית באחד מאישי האדם מצד הטבע הפרטי, והתבאר גם כן שהוא שקר שההיה ההשגחה בכל אחד מהם מצד הטבע האישיי, הנה הוא מבואר שיחויב מזה שתהיה ההשגחה בקצתם, ולא תהיה בקצתם. וכבר יראה גם כן באופן אחר, רצוני שההשגחה האלהית הוא באישי האדם מצד הטבע האישיי, ושהוא בקצתם, ובקצתם לא. וזה שכבר יראה שמה שהוא יותר נכבד ויותר קרוב במדרגה אל השכל הפועל השגיח בו השם יתברך יותר, ושם בו כלים יותר לשמור מציאותו, וזה מבואר ממה שכבר התבאר בספר בעלי חיים, כי כבר תמצא שכל מה שיהיה הבעל חי יותר נכבד, הוכנו לו כלים יותר לשמר מציאותו׳ ולפי שבאדם מדרגות מתחלפות בקורבה וברוחק מהשכל הפועל מצד הטבע האישיי, הנה יחויב שיהיו היותר חזקי יחס אליו יותר מושגחים בטבע האישיי׳ ולפי שקצת אנשים ישארו עם ההכנה אשר להם מצד הטבע המיניי, ולא ישתדלו לדרוך אל שלמות יתקרבו אל השכל הפועל, אבל קצתם יוסיפו חסרון על חסרונם אשר להם בשרש היצירה מצד הטבע המיניי, הוא מבואר שזה הכת מהאנשים לא תתלה בהם ההשגחה האלהית אם לא בטבע מיניי כי אין להם צד אחר מצד הטבע האישיי יהיו בו מושגחים. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שההשגחה האלהית היא בקצת האנשים מצד הטבע האישיי במדרגות מתחלפות, ובקצת האנשים אינה נמצאת כלל. וכבר יראה זה גם כן באופן אחר׳ וזה שהשם יתברך הוא מבואר מעניינו שהוא יודע כל המושכלות, והאדם רב ההכנה לקבל המושכלות, עד שהוא כחיי על כלם באופן מה׳ ובהיות הענין כן, רצוני שהשם יתברך הוא רב המושכלות בפעל, והאדם רב ההכנה על קבולם, והיה מבואר ממה שבפעל שישלים מה שבכח ויוציאהו

אל הפעל, הוא מבואר שהשם יתברך ישלים באדם מה שבכח ויוציאהו אל הפעל· ולפי שהיציאה מהכח אל הפעל במושכלות ימצא בה הפועל והמתפעל אחד באופן מה, הוא מבואר שכבר יגיע לאדם בזה האופן ההאחדות מהדבקות בשם יתברך· ומה שזה דרכו הוא מבואר שהוא ראוי שתהיה ההשגחה בו נפלאה מצד זה ההתאחדות והדבקות, לא שיעזבהו השם יתברך על צד המאוס, להיותו פחות ונבזה ביחס אליו, כמו שיאמרו בשאין ההשגחה האלהית באחד מאישי האדם מצד הטבע הפרטי להיותו פחות ונבזה ביחס אל השם יתברך· ולפי שזה ההתאחדות הוא מפני מה שהגיע לאדם מהמושכלות בפעל, לא מצד הכח אשר הוא הטבע המיניי, הוא מבואר שראוי שתהיה ההשגחה האלהית באדם המשכיל מצד הטבע האישיי.

פרק חמישי

יתבאר בו באיזה אופן יתכן שיונח מה שהתבאר מענין זאת ההשגחה שיהיה מסכים למה שהתבאר מידיעת השם יתברך בדברים.

ואחר שהתבאר שההשגחה האלהית היא בקצת אישי האדם מצד הטבע האישיי, ראוי שנחקור באיזה אופן אפשר שיונח עם זה שמירת השרש אשר התבאר במה שקדם בידיעת השם יתברך, רצוני שאין ידיעתו מתפשטת בפרטי מהצד אשר הוא בו פרטי ורמוז אליו, כי כבר ידמה שיהיה בזה מהקושי, עד שכבר יחשב שמי שירצה לקבץ שתי אלו הדעות יהיה במדרגת מי שירצה לקבץ ההפכים יחד.

ונאמר שכבר התבאר בהפוש שהשכל הפועל ישגיח בהנמצאות אם בשישים להם כלים גופיים להם כחות נפשיים, ישמרו בהם מציאותם האישים בעלי הכלים ההם, וירחיקו מהם המזיק, או יתרחק ממנו, כאלו תאמר שהוא שם הקרנים והפרסות העגולות והמלתעות בקצת בעלי חיים לשמרם ממי שיבא להזיק להם, ולהשגת הטרף בטורפים· ובקצתם השגיח בהם ששם בהם תשוקות נפשיות לבד, או פעולות והנה דמיון התשוקות נפשיות, כאלו תאמר שהוא שם בטלה תשוקה בטבע לברוח מהזאב בעת ראותו אותו, ואף על פי שלא הרגיש בשהוא מזיק ולא ראהו קודם, ובזה האופן יברחו הרבה מהעופות הדורסים ואם לא ראו אותם קודם זה, ויכוונו הרבה מן העופות ללכת בימי הקור לפאת הדרום ובימי החום לפאת הצפון מזולת שישיגו האותות הנמצאות להם במקומות אשר יתנועעו אליהם, ותניח הסנונית עשב ידוע על עיני אפרוחיה בשנקרו אותה מזולת שתדע שבזה רפואה לעיניהם· והנה דמיון הפעולות, כאלו תאמר שהוא שם בדבורים אומנות ששיותיהם

אשר בהם יתהוו ובעשיית הרבש אשר יוזנו ממנו בעת שיחסר להם המזון מזולת שיהיה להם שכל מעשיי יסודרו ממנו אלה המלאכות. והנה זה האופן מההשגחה הוא באדם בצד יותר שלם מאד, שכבר הוכן לו שכל מעשיי יסודרו ממנו מלאכות רבות מועילות לו בשמירתו, והוכן לו השכל אשר יסודרו ממנו התשוקות לברוח מדברים רבים מזיקים ולכוין אל דברים רבים מועילים· ובקצת האנשים תהיה ההשגחת הזאת באופן יותר שלם, ר״ל שהוא יודיע להם בנבואה הדברים הרעים והטובים הנכונים לבא עליהם כדי שישמרו מהרעות ויכונו אל הטובות, כמו שהתבאר במאמר השני מזה הספר. והנה היה ראוי כן, וזה שהשם יתברך לא יקצר מהשפיע מהטוב והשלמות כפי מה שאפשר לו בנמצא נמצא. ולפי שזה האופן מההשגחה אשר השגיח בהרבה מהבעלי חיים בששם להם תשוקות נפשיות לברוח מהרע ולהגיע אל הטוב מזולת שישערו בטוב ההוא וברע ההוא, היה אפשר שיהיה בקצת האנשים אופן יותר שלם, והוא שיודיעם הרע והטוב הנכון לבא עליהם כדי שיברחו מהרע ויכונו אל הטוב· הנה הוא ראוי שתהיה בהם ההשגחה על זה הצד. והנה בקצת ענינים השגיח באישי הנמצאים בשיגיע להם ענין מה מצער ישמרו בו, כאלו תאמר שהוא שם הלחה השחורה באצטומכא כדי שתדגדג בפי האצטומכא בעת צורך הבא אל המזון, ויצטער בהרגשו בזה ויבקש המזון, כי בזה האופן יהיה נשמר, וכמו ששם במין מה מהבעלי חיים השלכת זרעו כלי אל השמירה, וזה כי הוא בשיפחד מבעלי חיים אחרים יקרה לו מהפחד שישליך זרעו, ויסהר בו.

וכאשר התישבו אופני ההשגחה הנמצאת מהשם יתברך לאלו הדברים אשר בכאן, והיה שכבר התבאר שהשם יתברך ישגיח בקצת אישי האדם מצד הטבע האישי במדרגות חלוקות· הנה ראוי שנעיין באיזה אופן מאופני ההשגחה שזכרנו יתכן שתהיה זאת ההשגחה. והוא מבואר שאי אפשר שתהיה זאת ההשגחה בשישים באישים היותר מושגחים אברים יותר לשמר מציאותם, לפי שהם כלם ממין אחד, ואישי המין האחד הם שוים על המנהג הטבעי במספר אבריהם ותמונותיהם והכחות הנפשיות אשר להם, האלהים, אם לא שיהיה בכאן רבוי אברים באישים מהכרח החומר, ומה שזה דרכו אינו על צד ההשגחה וההטבה· ובהיות הענין כן, הנה ידמה שתהיה זאת ההשגחה באחד מהאופנים הנשארים, או במה שיאות להם· ולפי שהוא מבואר ממה שקדם שהשם יתברך יודיע לקצת האנשים הטובות והרעות העתידים לבא עליהם על צד ההשגחה בשמירתם, הנה יראה מזה שהשגחתו יתברך באישי האדם

הוא בשיודיע להם הטוב והרע הנכון לבא עליהם כדי שישמרו מהרעות ויכונו אל הטובות.

והנה זאת ההודעה תהיה ממנו באופנים שונים לפי התחלפות מדרגת האנשים בקורבה והרוחק מהשכל הפועל, וזה שהאנשים אשר הם חוקי ההתאחדות עם השכל הפועל תגיע להם זאת ההודעה באופן שלם בדרך הנבואה׳ וזה גם כן על מדרגות, לפי התחלף מדרגות ההתאחדות. אשר לא תגיע מדרגתם אל שתשלם להם ההודעה בזה האופן, ישגיח להם השם יתברך בשישים להם תשוקות נפשיות לכוין לדברים מה יגיע להם טוב בהם מזולת שישערו בטוב ההוא, ולברוח מדברים אחרים יגיע להם רע בהם מפאת הסדורים אשר מהגרמים השמימיים מזולת שישערו ברע ההוא וזאת ההודעה גם כן חלושה. ובזה האופן יקרה לקצת אנשים הפחד סביב העת אשר הוא נכון שיבא להם רע בו מזולת שישערו בדבר יהיה הפחד ההוא בעבורו׳ וזה דומה באופן מה למה שיקרה לחלושי הראות, שלא יראו הדברים המאירים בעצמם, אבל ישיגו מהם זהרם וניצוצם׳ ובדומה לזה אמרו רבותינו זכרונם לברכה אף על גב דאיהו לא חזי, מזליה חזי, והנה כונת זה המאמר מבוארת במעט עיון ממה שבארנו במאמר השני מזה הספר. ולזאת הסבה גם כן תמצא קצת האנשים מתרחקים מדברים מה לא ישיגו למה התרחקו מהם, ואחר התבאר להם שאם לא היו מתרחקים מהם, היה מגיעם רע׳ וקצת אנשים מתקרבים לדברים מה לא השיגו למה התעוררו להתקרב להם, ואחר יתבאר להם שהתקרבם אליהם יהיה סבה אל שיגיע להם טוב. ואשר לא תגיע מדרגתם אל שתושם בהם זאת התשוקה, הנה אפשר שיהיה ההשגחה בם בשיביא בהם ענינים מצערים על צד ההשגחה לשמרם מדברים אחרים רעים מהם מוכנים לבא עליהם, או לכוין אל שיגיע להם טובות׳ משל מה שיהיה לשמרם מן הרעות, כאלו האמר שאיש טוב הולך בדרך עם סוחרים לרכב הים, ויכנס קוץ ברגלו באופן שלא יוכל ללכת עמהם, והיה זה סבה אל שימלט מהטביעה בים, ועל כיוצא בזה אמר דוד עליו השלום אודך ה׳ כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני׳ ומשל מה שיהיה לכוין אל שיגיע להם טובות, כאלו האמר שכבר התעורר פלוני ללכת בשיירה, ונכנס הקוץ ברגלו, ויהיה זה סבה אל שימנע ללכת עמם ונשאר במדינה, והגיעו לו הצלחות עצומות לא היו מגיעות אליו אם לא נשאר בה. וזה כלו והדומה אליו יקראוהו רבותינו זכרונם לברכה יסורין של אהבה.

פרק ששי

יתבאר בו שמה שהתבאר מענין ההשגחה הוא ממה שלא יפול בו ספק כלל לא מצד העיון ולא מצד החוש ולא מצד התורה.

וראוי שנבאר שזה האופן אשר הנחנוהו מההשגחה האלהית בקצת אישי האדם לא יפל בה ספק יקשה לצאת ממנו לא מצד העיון ולא מצד החוש ולא מצד התורה, אבל הם מסכימים לזאת ההנחה מכל הצדדים· כי כאשר יתבאר זה יהיה מאמרנו בזאת ההשגחה יותר שלם. וזה שכבר נראה שהגענו אל תכלית ההאמתה בדבר דבר כשלא נשאר לנו בו ספק, ומפני זה ראוי שנבאר תחלה שהטענות שיקיימו בהם דעותיהם האומרים בשאין ההשגחה האלהית נמצאת באחד מאישי האדם מצד הטבע הפרטי והאומרים בשהוא נמצאת בכל אחד מאישי האדם לא יחויב מהם בטול זאת ההנחה:

ונאמר שהוא מבואר מענינו במעט עיון עם מה שקדם מהדברים שאין באלו הטענות מה שיחייב בטול מה שהנחנוהו בזאת ההשגחה האלהית. וזה שהטענות אשר טען ההולך בדרך הפלוסוף לקיים שאין ההשגחה האלהית נמצאת באחד מאישי האדם מצד הטבע האישיי, מפני שידיעתו היא בלתי אפשרית שתהיה בדברים הפרטיים במה שהם פרטיים, הוא מבואר שאינן סותרות זאת ההנחה. וזה כי זאת ההשגחה אשר הנחנוה היא אפשרית עם הוראתנו שידיעת השם יתברך אינה מהפשטת בדברים הפרטיים מצד מה שהם פרטיים, וזה שההשגחה אשר תהיה לטובים מצד ההודעה בטוב וברע הנכון לבא עליהם כבר תשלם, עם היות המשפיע זאת ההודעה בלתי משיג זה האיש הפרטי המקבל השפע, עם היות שאצל המשפיע בלתי נודעים הדברים הפרטיים אשר תהיה ההודעה בהם מהצד אשר הם בו פרטיים· כבר בארנו זה במאמר השני מזה הספר, ושם בארנו שההודעה תגיע מהשכל הפועל בדבר הפרטי מצד המקבל השפע מצד מציאות המוחש. וההשגחה אשר תהיה להמציא הפחד להם להציל מהרעות, ולהמציא להם שאר התשוקות הנפשיות לכוין אל הדברים אשר יגיע להם מהם טוב, ולהתרחק מהדברים אשר יגיע מהם רע, היא גם כן הודעה חלושה, כמו שבארנו במה שקדם, ודינה דין ההודעה השלמה בזה הענין. וזה מבואר בנפשו, רצוני שכמו שלא ימנע הגעת ההודעה השלמה בדבר הפרטי מהשם יתברך, כן לא ימנע שתגיע ממנו הודעה בלתי שלמה בדבר הפרטי, כי היה הערך השלמות הנמצא לזאת ההודעה מצד המקבל, והוא ישיג זה הדבר הפרטי נכון לבא עליו בזה האופן, לא שתהיה ההשפעה

בדבר הפרטי. ואולם מה שהנחנוהו שכבר אפשר שתהיה זאת ההשגחה בשימציא רע לטובים להצילם מרע יותר חזק, או להגיע להם טובה מה, הנה אם היה שיהיה זה אמת, כבר יתכן שיהיה בזולת ידיעה לשם יתברך בזה הדבר הפרטי במה שהוא פרטי, אבל יגיע זה ממנו מפני היות דרכו שיגיע זה לכל מי שהוא מוכן אל קבול זה האופן מן ההשגחה, כמו שהשכל הפועל פועל כל מוכן לקבל פעלו, עם שאין לו ידיעה בפרטי במה שהוא פרטי. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא יחוייב מהודאתנו שאין ידיעת השם יתברך מתפשטת בדבר הפרטי מהצד אשר הוא בו פרטי שלא תהיה השגחתו בקצת אישי האדם מצד הטבע האישיי על האופן אשר הנחנוה. — ואולם מה שטען בזה מצד רוע הסדר אשר נמצא בטובות אישי האדם ורעתם, הוא מבואר שלא יסתור מה שהנחנוהו מן ההשגחה. וזה שלא יחויב מהנחתנו שלא יהיה אפשר שיגיע לרעים הטובות הנכונות לבא עליהם מצד המערכה, אבל אמרנו שהם משולחים ונעזבים אל המקרים ההם המסודרים מהגרמים השמימיים, ולא ישמרם השם יתברך מהרעות הנכונות לבא עליהם מצד המערכת, אחר שאינן במדרגה יתכן שהדבק בהם זאת ההשגחה האלהית. ואינו נמנע גם כן לפי הנחתנו שיחול על הצדיקים רעה בעת ימשכו אחר המוחשות והתירם הקשר וההתדבקות אשר בינם ובין השם יתברך, אשר מצדו הם מושגחים, כי אז תסור מעליהם זאת ההשגחה באופן מה, וישובו מטרה לחץ המקרים. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא יפל מזה הצד ספק במה שהנחנוהו מענין ההשגחה האלהית.

אלא שכבר יספק מספק במה שהנחנו מאלו הענינים אשר נפל בהם העדר הסדר. וזה שכבר הודינו שאינו נמנע שיקרו לרעים טובות עצומות מאד מצד הסדורים אשר לגרמים השמימיים, ולטובים רעות בעת התרתם הקשר והדבקות אשר בינם ובין השם יתברך· ובהיות הענין כן, הנה יאמר אומר שהסדור אשר סדרו השם יתברך מהגרמים השמימיים באישי האדם, אשר ממנו יקרה העדר סדור הנמצא בטובות והרעות המגיעות להם לפי מה שהנחנו, לא ימלט משייוחס לו יתברך לעיול או ללאות וקצור. וזה כי הוא יודע בזה הסדור, כמו שהתבאר במה שקדם, והוא, עם זה שהוא מסודר לרשעים ולצדיקים בעת התרתם הקשר והדבקות אשר בינם ובין השם יתברך, הנה הוא יודע שכבר יתכן שיקרו ממנו לטובים רעות ולרעים טובות· ובהיות הענין כן, הנה לא ימנע הענין מחלוקה, אם שיוכל השם יתברך לסדר זה בדרך שישלם לאיש במעשהו, ולא ישתדל בזה, בלי ספק יהיה עול בחוקו חלילה לו ממנו, או שלאה מזה, והוא גם כן חסרון בחוקו יתברך.

ונאמר שאם היה הגמול והעונש לאדם באלו הטובות והרעות אשר נמצא בהם העדר הסדר והיושר, היה לזה הספק אופן מה מההראות· אלא שכבר יראה במעט עיון כי הגמול והעונש האמתיים אינן באלו הטובות והרעות המורגשות. וזה שהגמול והעונש הנמצא לאדם במה שהוא אדם ראוי שיהיו בטובות האנושיות, לא בטובות והרעות אשר אינן אנושיות· ובהיות הענין כן, והיו הטובות האנושיות בקנין הצלחת הנפש, כי הוא לאדם במה שהוא אדם, לא בקנין הערב במזונות ובדברים המורגשים, לפי שהזון וההרגש אינם לאדם במה שהוא אדם, והיו גם כן הרעות האנושיות בהעדר הצלחת הנפש, ר"ל שיבצר ממנה שלמותה, הוא מבואר שהגמול והעונש הנמצא לאדם במה שהוא אדם הוא בהצלחת הנפש ובהעדר הצלחתה, לא באלו הטובות והרעות המורגשות והמסודרות מהגרמים השמימיים· ולפי שקנין ההצלחה הנפשיית נמשך בעצמות לפעולות הטובות והישרות, והעדרו נמשך לפעולות המגונות, הוא מבואר שהגמול והעונש האמתי, והוא הטוב והרע הנמצא באדם במה שהוא אדם, הולך בסדר ויושר לא יפול ממנו דבר. וגם כן הנה כאשר יעויין בסדורים המסודרים מהגרמים השמימיים אשר בהם יסודרו הטובות והרעות המוחשות הנמצאות לאנשים, הנה לא ימצא בהם מה שיתכן שיוחס לשם יתברך לעול או לקצור, אבל ימצאו בתכלית השלמות האפשרי לטוב ההשגחה והטבה באלו הדברים אשר בכאן, כי בהם ישמר זה המציאות השפל אשר בו מהטוב והשלמות מה שלא יגיע שכל האדם שישיגהו בשלמות· וזה כי הם ישמרו היסודות ההפכיים אשר בהם עמידת כל המורכבים באופן היותר שלם שאפשר, וישמרו החום היסודי בנמצא נמצא זמן האפשרי בתכלית מה שאפשר בו מהשמירה, עד שאלו ידומה שיסתלק פעל הגרמים השמימיים מאלו הדברים אשר בכאן זמן מועט, היה הטוב והשלמות הנמצא בהם נעדר מהם, ולא ישארו חיים לאחד מהבעלי חיים. וכבר נמצאם משגיחים יותר באדם ממה שהם משגיחים בזולתו, עד שכל פעולותיו הם המסודרות מאתם. וכבר היה מן ההכרח שתדבק בו זאת ההשגחה יותר ממה שהדבק בזולתו מאלו הדברים אשר בכאן, לדקות חמרו, כי מפני זה יהיה מהפעל מהדברים אשר מחוץ בקלות, ולולי רוב השמירה המגעת לו מהגרמים השמימיים, היה נפסד בקלות· ועוד כי מפני הרחב הרב אשר במזגו היה מחויב שיהיה התחלפות בין מזגי האנשים· ולפי שהתכונות הנפשיות תתחלפנה מצד התחלף המזגים, יתחייב שיהיה רב החלוף הנופל בין אישי האדם בתכונותיהם הנפשיות, ומפני זה היה מחויב שיהיו תמיד במריבות וקטטות, עד שיהרגו קצתם קצת לולי זאת

השמירה. וכבר התבאר מדרגת זאת השמירה המגעה מהם כשתתבונן ברעות המגיעות לאנשים על יד הרשעים, שהם עם רבוים והיותם משתדלים בכל עוז להרע לזולתם והתחכמם בזה תמיד כפי מה שאפשר להם, הנה עם כל זה תמצאנה הרעות המגיעות מהם לאנשים מעטות. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהסדורים אשר סדר השם יתברך מהגרמים השמימיים ימצא בהם מהצדק והיושר והחנינה מה שלא ישוער· ואף על פי שכבר ימשך בהכרח מאלו הכדורים קצת רע במקרה, להיותם שומרים ההפכיים אשר בהם עמידת כל מורכב בשיגבירו פעם האחד ופעם האחר, ויקרה מזה התגברות רע לקצת אנשים, הנה אין בזה קצור ולאות לשם יתברך, כאשר לא סדר אותם באופן שלא יגיע מהם רע, וזה כי הוא שם באדם כלי ינצל בו מאלו הרעות, והוא השכל· וזה שכבר ינצל האדם בו מאלו הרעות, אם על צד טוב הבחירה, אם על צד ההשגחה, באחד מהאופנים הקודמים, והנה מי שלא ישתדל בשלמות השכל כפי מה שראוי בדרך שהדבק בו זאת ההשגחה, אין לו להתרעע בבא עליו אלו הרעות כי אם מעצמו, כי מידו היתה זאת לו.

וגם כן הנה הגעת אלו הרעות הנופלות על המעט מפני הסדורים מהתועלת המבואר, וזה שכבר יגיע בזה רע מוחש לרשעים, ונוסרו בהם שאר האנשים וימלטו מרעתם, וכאלו כוננו לזה התכלית אלו הרעות המגיעות במקרה מאלו הסדורים, כאמרו כל פעל ה׳ למענהו וגם רשע ליום רעה. ובכלל מי שרצה שלא יסודרו בכאן אלו הרעות המעטיות הנופלות במקרה מפאת סדור הגרמים השמימיים, ירצה שלא יהיה בכאן טוב מהטובות הנפלאות הנמצאות בכאן מהשם יתברך באמצעותם· והוא מבואר שאין ראוי לשם יתברך שימנע מהשפעת הטובות מאלו הנפלאות באמצעות הגרמים השמימיים מפני רע מעטיי יגיע מהם במקרה, וזה כי מדרך השם יתברך להטיב לנמצא כפי מה שאפשר לו ליקבל מהטוב והשלמות· וכמו שאין ראוי שימנע השם יתברך מנתינת הצורות לאלו הדברים אשר בכאן מפני ההפסד אשר יקרה להם בסוף אשר הוא רע, כן אין ראוי שימנע מהשפעת הטובות הנפלאות האלו באמצעות הגרמים השמימיים מפני הרע המעטיי המגיע מהם במקרה. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאין בזה קצור לשם יתברך בשלא סדר אלו הכדורים באופן שלא יגיע מהם רע. וכן נאמר שאין במה שימצא לאישי האדם הולך בזולת יושר מהטובות והרעות מפני אלו הסדורים דבר יתכן שייוחס אליו יתברך לעול· וזה שהעדר הסדר הנמצא באלו הדברים הוא משני צדדים, אם מצד הטובות אשר נמצאם

מגיעות לרשעים, אם מצד הרעות אשר נמצאם מגיעות לצדיקים, וככר יתבאר שאין באחד משניהם דבר יתכן שייוחס לעול.

אמנם שאין הגעת הטובות לרשעים מצד הסדורים אשר מהגרמים השמימיים עול, הוא מבואר ממה שאומר. וזה כי הטוב יבא להם על צד ההשגחה הכוללת, רצוני מצד הסדורים האלו אשר הם לאדם במה שהוא אדם, לזה יהיו אלו הטובות להם מאשר הם נולדים בעת אשר יהיה בו מצב הככבים זה המצב, לא מצד שהם רשעים· והוא מבואר שאין ראוי שימנע השם יתברך מהשגיח במין האנושי זה האופן מההשגחה ההכרחית בשמירתו מפני הרשעים אשר אפשר שיהיו בו, ואולם היה עול אם היה מגיע להם טוב מצד מה שהם רשעים, או מפני הטבע האישיי· וכמו שלא יתכן לומר שההשגחה אשר השגיח השם יתברך ביצירת האדם בששם בו אברים רבים לשמור מציאותו בתכלית מה שאפשר מהשלמות הוא עול מפני שכבר הגיע זאת ההטבה לרשעים עם הפלגת רשעם, כן לא יתכן שיאמר שזאת ההטבה אשר תגיע לרשעים מצד הסדורים האלו אשר מהגרמים השמימיים הוא עול, וזה כי איננו ראוי שימנע השם יתברך להטיב למין האנושי על דרך ההשגחה הכללית מפני הרשעים אשר אפשר שיהיו בו. ועוד כי מדרך השם יתברך להיטיב לנמצאות בתכלית מה שאפשר, וזה מבואר ממה שימצא מיתרון ההטבה והחנינה ביצירת כל אחד מאישי הנמצאות, עד שאפשר שישיג מזה כי אם מעט· ואלו היה אפשר לו שיגיע לכל אחד מאישי הנמצאות הטוב היותר שלם שאפשר, לא היה מקצר מזה· ולזה אין ראוי שיפול הספק במה שיגיע מהטובות לרשעים. ובכלל הנה כמו שאיננו עול אם ימצא המזון והתענוג לאחד מהבעלי חיים בלתי מדברים והחיות הטורפות, כן איננו עול אם ימצאו אלו הטובות המדומות לאישי האדם הרעים אשר מדרגתם מדרגת החיות הטורפות· ואמנם היה עול, אם ימצאו להם טובות אנושיות. ובכאן התבאר שאין הגעת הטובות לרשעים בזה האופן עול.

ואולם שאין מה שנמצאהו מהגעת הרעות לצדיקים עול, הוא מבואר ממה שאומר. וזה שככר יתכן שיגיעו הרעות לטובים לאחת מארבע סבות, ואין אחת מהם עול· והנה הרעות הנמצאות לצדיקים אפשר שייוחס לאחת מאלו הסבות. האחת מהן היא המשך אלו הצדיקים אחר המורגש והתירם הקשר והדבקות אשר בינם ובין השם יתברך אשר מצדו ׳ מושגחים· כי כשהיה הענין על זה התאר, יהיו משולחים ונעזבים אל הרעות המגיעות במקרה מפאת הסדורים אשר מהגרמים השמימיים. ואם יגיעו אז להם אלו הרעות הבלתי אנושיות, אינו עול,

אחר שכבר השתדל השם יתברך בשיתן בהם כלי להשמר מהם כפי היכולת, והוא השכל· ולזה הוא מבואר שהם בעצמם הם סבות הגעת הרעות האלו להם, לא השם יתברך. והשנית היא, שכבר יקרה באלו הצדיקים שיהיו ברע מעה הולדם מצד רעוה חזקות הגיע לאבותיהם היה קשה לזרעם היציאה מהם אם לא יהיו בתכלית החשיבות והצדק והדבקות בשם יתברך· ולזה יקרה לזרעם שיהיו צדיקים ויהיו נכפים ברעות ההם, מה שלא הגיעו למדרגה מחוזק הדבקות בשם יתברך שיוציאם מהרעות ההם על דרך ההשגחה הנפלאה, או שיצאו מהרעות מצד המערכת. וברומה לזה אמר הנביא עליו השלום אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו, ירצה בזה, לפי מה שאחשוב, שכאשר חטאו אבותינו באופן שיחויב ממנו שגלו בין האומות, חויב שיסבלו זה העונש זרעם הבא אחריהם· וזה שהם לא יזכו לשוב להחזיק בארצם אם לא בפעולות רבות מגיעות מהשם יתברך על צד ההשגחה הנפלאה, ומה שלא הגיעו בזאת המדרגה מהדבקות, ישארו בו בעונש ההוא· ואם לא היה מגיע העונש ההוא לאבות, היו הבנים בארץ באופן הקודם, לא יצאו ממנה אם לא בשיעשו רעות יתחייב מהם זה העונש, אם על צד ההשגחה, כמו שיתבאר, או על צד העדר ההשגחה. והנה אפשר שיהיה לזה הפסוק פירוש אחר, ואנחנו כבר נזכרהו בגזרת השם בסוף המאמר. וברומה לזה גם כן אמר אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה. והוא מבואר שאין בזה האופן מהגעת הרע לצדיקים עול לשם יתברך, כי הוא נתן להם כלים לצאת מאלו הרעות אשר נוצרו בהם. ואל זה המין מן הרע ידמה שביונו רבותנו זכרונם לברכה באמרם צדיק ורע לו, זה צדיק בן רשע. והוא מבואר שכדומה לזה יתכן שיגיע לרעים טובות מצד היותם נוצרים בהם, ויתמידו הטובות ההם נמצאות להם, מה שלא יקרה להם מרוע ההצלחה מפאת המערכת שיסירו אלו הטובות· ולזה ידמה שכיונו רבותנו זכרונם לברכה באמרם רשע וטוב לו, זה רשע בן צדיק. ולפי זה השרש יתכן שיתמיד הטוב הנפלא הנמצא לארם השלם בצדק לדורות רבים אחריו, כי הרע שיתכן שיגיע מהמערכת להסיר אלו הטובות הוא מעטיי, והוא גם כן אפשר שיבוטל, אם היה הדור ההוא מושגח· והרע הנמשך מהרשעים לזרעם לא יתכן שימשך ברבוי הדורות, כי הטוב המסודר מהמערכת היא מאדיי, ולזה לא יתכן שיבוטל בזמן יותר מיעט. ובזה האופן יתכן שיאמר שהשם יתברך פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים לשנאי ועשה חסד לאלפים מזולת שיהיה בזה עול. והשלישית מאלו הסבות היא, שכבר יקרה שיגיע השם יתברך

הרעות לטובים להצילם מהרעות הגדולות הנכונות לבא עליהם מצד המערכת, והוא אחד מצדדי ההשגחה להציל הטובים מהרעות הנכונות לבא עליהם· ולפי שהגעת זה הרע הוא על צד ההטבה והחנינה לאיש הטוב, הנה הוא מבואר שאיננו עול. והדביעיה מאלו הסבות היא, שכבר יקרה שיביא השם יתברך הרעות לטובים על צד ההשגחה להצילם מהמרי המעטיי אשר החלו להסתבך בו, ובדומה לזה אמר אליהוא ויגל אזנם למוסר, ויאמר כי ישובון מאון· וזה שאם ישתדל השם יתברך להצילם בזה האופן מהרעות המורגשות אשר אינם אנושיות, כל שכן שראוי שיגיע להם אלו הרעות להצילם מהרעות הנפשיות, כי הם אנושיות. — ובכאן הותר זה הספק אשר היה אפשר שיסופק בענין ההשגחה מצד העדר הסדור הנמצא בטובות אישי האדם ורעותיהם, להתבאר שזה אשר יחשב שהיה בו העדר הסדר והיושר הוא בתכלית מה שאפשר מהסדור והיושר. ולזה הוא מבואר שמה שטענו הקודמים לבטל היות ידיעת השם יתברך מתפשטה באלו הדברים מצד העדר הסדור הנמצא בהם הוא בטל. וכבר בארנו במה שקדם באיזה אופן יתכן שהונח ידיעת השם יתברך מתפשטת באלו הדברים, ובאיזה אופן לא יתכן זה.

ואולם מה שטען ההולך בדרך הפלוסוף, לקיים שההשגחה האלהית אי אפשר שתהיה באחד מאישי האדם מפני היות האדם פחות ונבזה מצד ביחס אל השם יתברך, הנה כבר התבאר מדברינו שהענין הוא בהפך. כי מצד השכל יהיה לאדם ההאחדות מה לדבקות בשם יתברך, ומזה הצד אין ראוי שישכחהו השם יתברך, אבל ראוי שתהיה ההשגחה בו נפלאה מצד זה ההתאחדות והדבקות. ועוד שהפלוסוף יודה שההשגחה האלהית היא במיניים מצד היותם נצחיים, ובאישים הנצחיים כמו הגרמים השמימיים· ואם היתה ההשגחה אצלו באישים מצד הטבע המיניי, והוא הצד אשר הם בו נצחיים, הנה יתכן גם כן שתהיה ההשגחה האלהית באיש איש מאישי האדם אשר השלמות במושכלות מצד הטבע הנצחיי המתאחד בהם, והוא השכל הנקנה. — ובכאן התבאר שאין באחת מהטענות אשר זכרנו לקיים דעת הפלוסוף מה שיחויב ממנו בטול מה שהנחנוהו בהשגחה.

ובזה יתבאר שאין במה שטענו האומרים שהאדם נפקד על כל מעשיו לפי ההשגחה האלהית מה שיחויב ממנו בטול מה שהנחנוהו. וזה שהטענה אשר זכרנו לקיים דעתם, מפני מה שנראהו מגיע מהעונשים מדה כנגד מדה, הוא מבואר שלא יתחייב ממנה שתהיה ההשגחה האלהית בכל אחד מאישי האדם על האופן אשר הניחוה, אם לא יתבאר מהחוש

שכל הטובות והרעות המגיעות לאנשים הם מגיעות להם לפי מעשיהם מדה כנגד מדה, כל שכן שזה בלתי מחוייב בשיתבאר מהחוש שהרבה מהרשעים לא יגיעם רע מורגש, והרבה מהטובים הם ברעות גדולות. ואולם מה שיקרה לפעמים שיגיע הרע לרעים מדה כנגד מדה לא יקשה להשלים כבותיו, וזה שזה אפשר שיהיה אם מצד הענינים ההם בעצמם, או הנימוסים המדיניים, אם מצד הסדורים אשר מפאת הגרמים. וזה שכבר יקרה מצד הענינים בעצמם שיגיע לאדם מהעונש לפי מריו מדה כנגד מדה, והמשל שאשר ישתדל לחבול האנשים או להרגם יקרה לו מצד פעולתו זאת שיתגבר עליו אחד ויהרגהו, ואשר יהתוך יד האדם יקרה לו שאחד מאוהביו מצד הנקמה ישתדל שתקצץ ידו. וכבר יקרה זה הענין גם כן מצד הנימוסים המדיניים, רצוני שכבר יקרה לרעים זה על צד השפטים ומנהיגי המדינות. וכבר יקרה הענין מצד המערכת, וזה כי אשר יהיה לו הצלחה או נצוח בדבר מה מצד המערכת, הנה יקרה לו שיתהפך ענינו מטוב ההצלחה אל רוע ההצלחה בענין ההוא בעינו אשר היה לו טוב ההצלחה, ויונצח בענין ההוא אשר היה מנצח, ולזה יקרה, דרך משל, שאם היה העושק, שישוב עשוק, ואם היה מגיע לו תענוג מפאת הנשים, יגיע לו נזק מצדם. ועוד שכמו שיסודר מהמערכה שישפט השופט האיש הפלוני ויגיעהו העונש הפלוני, וזה מבואר ממה שיגיע מההודעה בזה הענין בנבואה או בקסם או בחלום, וזה היה בלתי אפשר, אם לא היה מסודר׳ כן אפשר שיסודר ממנו שיגיע לרשע זה העונש באופן אחר, וזה מחכמת השם יתברך והשתדלו שיהיו אלו הענינים בתכלית מה שאפשר מהיושר. וכמו זה הענין אמרו רבותנו זכרונם לברכה אף על פי שארבע מיתות בית דין בטלו, ארבע מיתות לא בטלו. ובזה יתבאר שהטענה השניה אשר זכרנו לקיים דעתם, והיא מה שנראהו לאנשים מטוב השמירה מהרעים, עד שעם היות השתדלות הרעים להזיק להם תמיד, יהיה הרע המגיע מהם לאנשים מעטיי, לא יחויב ממנה בטול הנהתגו, אבל הוא אפשר שיראה ממנה בטול הנחתם. וזה שלפי הנחתנו לא יקשה להת כבת זאת השמירה, אם מצד הסדורים אשר מצד המערכה, וישמרו בזה הרעים והטובים, ואם על צד ההשגחה, והיא תיוחד בטובים׳ ואולם כשהונח הענין לפי מה שהניחוהו בעלי זה הדעה, לא יתכן שישלם הסבה בזה, וזה כי לפי הנחתם היה ראוי שיגיעו הרעה על רוב הרשעים המכוונים להזיק זולתם, כי רוב האנשים הם לא טובים, ולזה יהיו רבים מוכנים לקבל הרע מהרשעים׳ וזה הפך מה שנמצאהו בחוש, וזה שכבר נמצא הגעתם מעטיה עם המצא רבוי הרשעים ורוב

השתדלותם להזיק לאנשים. וכן נאמר שהטענה אשר זכרנו לקיים דעתם, מפני היות השם יתברך מושל בעולם ומנהיג אותו, לא יחויב ממנה בטול הנחתנו וזה שלא יחויב, מפני היות מנהיג המדינה משגיח בענינים הפרטיים הנעשים במדינתו במה שהם פרטיים, שיהיה הענין כן בשם יתברך, אבל יהיה ההבדל בזה בין השם יתברך ובין מנהיג המדינה כמו הבדל שלמות השם יתברך משלמות מנהיג המדינה· ולזה יחויב שתהיה הנהגתו לעולם באופן יותר שלם לאין שעור מהנהגת מנהיג המדינה למדינה. וכבר יצדק זה עם הנחתנו כמו שבארנו, וזה שכבר התבאר שהשגחת השם יתברך בעולם היא בתכלית מה שאפשר מהטוב והשלמות, ושמה שיחשב שהוא הולך בזולת סדר ויושר הוא בתכלית הסדור והיושר. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא יחויב מאחת מאלו הטענות אשר זכרנו לקיים דעת אלו האנשים החולקים על מה שהנחנו בענין ההשגחה האלהית בטול הנחתנו.

והוא מבואר שלא יפול ספק מצד החוש במה שהנחנוהו מההשגחה. וזה שמה שאפשר שיפול בו ספק מצד החוש, מפני העדר הסדור הנמצא בטובות אישי האדם ורעתם, לא יקשה התרתו לפי הנחתנו, וזה כי בכאן סבות רבות· לפי זאת ההנחה אל הגעת הרעות לצדיקים והטובות לרשעים.

ואחר שהותר הספק במה שאפשר שיסופק על הנחתנו מצד הטענות המקיימות הדעות הנשארים בהשגחה, ובמה שאפשר שיסופק מצד העדר הסדר הנמצא בחוש ובטובות אישי האדם ורעתם, והיו בכאן ספקות אחרות מצד העיון והחוש על הנחתנו בהשגחה· הנה ראוי שנשתדל בהתרתם. ונאמר תחלה שכבר יקרו ספקות על מה שהנחנוהו מהגעת ההודעה לצדיקים על דרך ההשגחה. אחד מהם, שכבר יתכן לפי זאת ההנחה שתדבק זאת ההשגחה ברשעים כשיהיו שלמי השכל, רצוני שכבר יקרה להם שתגיע להם זאת ההודעה מצד הדבקות אשר להם בשם יתברך מפני שלמות שכלם, ואף על פי שאין פעולותיהם ישרות, וזה דבר בלתי ראוי בחק היושר האלהי שיהיה כן, רצוני שתהיה ההשגחה הפרטית הזאת לצדיק ולרשע במדרגה אחת. והשני הוא, שהוא מבואר בחוש שכבר תגיע גם כן זאת ההודעה לחסרי השכל ולקטנים, ואם אינם בעלי פעולות היושר, וזה שכבר תגיע זאת ההודעה בחלום או בקסם לחסרי השכל ולנערים, וכבר השלמנו הסבה בזה במאמר השני מזה הספר· וזה מן המבואר שהוא בלתי ראוי בחק היושר האלהי שתגיע זאת ההשגחה הפרטית לכמו אלו האנשים. והשלישי שהוא מבואר בחוש שכבר תגיע זאת

ההודעה לאנשים הרעים באמצעות האנשים הטובים אשר תגיע להם זאת ההודעה, רצוני שאלו האנשים יודעים שיתכן שיקרה להם מן הטובות והרעות, ותגיע להם השמירה בעינה אשר היתה מגעת להם אלו הגיעה זאת ההודעה להם בעצמם׃ ובהיות הענין כן, הנה יהיו מושגחים בזאת ההשגחה הפרטית מי שאינן ראויים לה, וזה בלתי ראוי בחק היושר האלהי. הנה אלו הספקות אשר אפשר שיסופק על מה שהנחנו בענין ההשגחה לפי מה שנראה לנו.

וראוי שנשתדל בהתרתם, ונאמר שאם היתה זאת ההודעה לפי הנחתנו על צד הגמול האמתי לצדיק במה שהוא צדיק, היה לאלו הספקות אופן מהההראות׃ אלא שהוא מבואר ממה שקדם בדברינו שאין זאת ההודעה על צד הגמול האמתי לצדיק במה שהוא צדיק, כי הגמול האמתי לו הוא הצלחת הנפש, ולזה הוא מבואר באופן כולל שלא יפול על הנחתנו בהשגחה ספק מאלו הצדדים. וככר אפשר שנתיר כל אחד מהספקות האלו בצד מיוחד. וזה כי מה שסופק בזה מצד האפשרות הגעת ההודעה הזאת לשלמי השכל עם היותם רשעים באפשרות הגעתה להם עם היותם טובים, הוא בלתי צודק. וזה שמי שהושלם במושכלות אם יטה אל הפעולות המגונות, ככר יחסר בהכרח ההתאחדות והדבקות אשר היה לו עם השם יתברך, ואמנם היה זה כן, לפי שהפעולות המגונות הם בהכרח סבה אל העדר השתמשות השכל במושכלות ואל הסרון הגעת שלמות השכל, מצד נטות השכל אל תאוות החומר והיות כחות הגוף מושלות עליו, עד שעם שימנעהו מהשתדל בהשלמת השכל, הנה ימנעהו מהשתכל במושכלות אשר ככר השיגם׃ ובהיות הענין כן, והיה הסרון הגעת שלמות השכל סבה אל חסרון מדרגת ההודעה, והמנעו מהשתמש במושכלות סבה אל הפסקה באופן מה, הוא מבואר שאין מדרגת ההודעה הזאת למי שהשלים במושכלות שלמות מה ונטה אל הפעולות המגונות כמדרגתו לו אם לא נטה אל הפעולות המגונות׃ וזה הפך מה שהונח בזה הספק, ולזה הוא מבואר שלא יקרה במה שהנחנו מההשגחה ספק מזה הצד. ואולם מה שסופק מצד הגעת זאת ההודעה לחסרי השכל ולקטנים ואף על פי שאינן בעלי פעולות היושר, הנה אין היתרו ממה שיקשה׃ כי זאת ההודעה איננה להם כי אם על דרך ההשגחה המיניית, ולזה לא יפול ספק בזה, אם יגיע להם מפני זאת ההודעה תועלת, כמו שלא יפול ספק במה שיגיע לרשעים על דרך ההשגחה המיניית. ועוד שכבר ימצא הבדל נפלא בין זאת ההודעה וההודעה אשר תהיה לטובים על דרך ההשגחה הפרטית. וזה שכבר התבאר במאמר השני מזה הספר שזאת ההודעה היא הודעה חסרה מאד, ולזה הוא מבואר

שלא יגיע ממנה התועלת המגיע מההודעה השלמה· אבל אפשר שיקרה ממנה נזק, לחסרון זאת ההודעה, וזה כי מי שתגיע לו זאת ההודעה באופן חסר לא ידע להזהר ממה שיהיה נזהר אם היה יודע בשלמות מה שהוא נכון לבא עליו מהרעות והטובות, כי הוא אינו יודע בברור מה שהוא נכון שיקרה לו, ויומר על דרך משל רע ברע, ובהתרחקו מהרע אשר שפט שהעירה בו ההודעה המגעת לו יקרה לפעמים שיתקרב אל הרע הנכון לבא עליו באמת· ובזה האופן יתבאר שכבר יתכן שיקרה לו החשק ממה שהגיע לו מההודעה החסרה בטוב הנכון לבא עליו, ולזה הוא מבואר שההבדל רב בין זאת ההודעה וההודעה אשר תהיה לטובים עי דרך ההשגחה הפרטית. ובהיות הענין כן לא יפול ספק בכאן מזה הצד, כי ההבדל בין אלו ההודעות עצום הוא. ובכלל הנה כבר התבאר שאלו היה אפשר שיסודר המציאות באופן שלא יגיע ממנו רע לאחד מהנמצאות, לא היה מקצר השם יתברך מזה· ולזה הוא מבואר שאם יגיע קצת תועלת מזאת ההודעה אשר תקרה לאנשים חסרי השכל והקטנים, לא יפול בכאן ספק מזה הצד ואולם מה שיסופק מצד הגעת זאת ההודעה לאנשים הרעים באמצעות הנביאים והחולמים והקוסמים, הנה אין היתרו ממה שיקשה. וזה שכבר יתבאר במעט עיון כי אין התועלת המגיע להם מזאת ההודעה במדרגת התועלת המגיע מזה לאשר תגיע אליו בעצמו ההודעה· וזה כי אלו האנשים יקרה להם שלא יאמינו לדברי האנשים המודיעים להם מה שיתכן שיקרה להם, ומפני זה יעדר מהם התועלת הראוי שיגיע מההודעה, וזה דבר ראוי שיקרה להם, מצד שלא התברר אצלם בלי ספק היות אמת מה שיגידו להם אלו האנשים· וזה יראה הראות שלם ממה שימצא בדברי הנביאים עליהם השלום ממה שהיו מגידים לישראל הרעות הנכונות לבא עליהם, ולא היו מאמינים בהם, ונפלו ברעות ההם. ובזה יתבאר זה הענין גם כן מהחוש, ממה שנמצאהו שיגידוהו הקוסמים לאנשים, וזה כי יקרה להם שלא יאמינו לדבריהם, ומפני זה יקרה לפעמים שיפלו ברע שהוא נכון לבא עליהם, כמו שסופר שקרה לאיש אחד הגידה לו קוסמת אחת שאם ילך בדרך פלוני יהרג, ולא האמין לדבריה, ונהרג בארץ ההיא. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שההבדל בין אלו ההודעות הוא רב, ולזה הוא מבואר שלא יקרה בכאן ספק מזה הצד. והוא מבואר ממה שזכרנו שאין ראוי שיסופק עלינו מה שיקרה שיגיע קצת תועלת מזאת ההודעה לאנשים הרשעים, כי השם יתברך לא יקצר מהשפיע הטוב לברואיו כפי מה שאפשר· ולזאת הסבה תמצא שהנביאים עליהם השלום, כשיודיעו לאנשים מה שראוי שיקרה להם, ייישרם עם זה

אל שימשכו אל פעולות הצדק והיושר, ויעזבו הרשע והחמס, והם נמשכים בזה לכונת התורה שהשתדלה בשיהיו כל האנשים טובים בצד היותר שלם שאפשר. — ובכאן היתרו אלו הספקות בכללם.

ואחר שהתרנו כל הספקות הנופלות בהנחתנו בהשגחה מצד החוש והעיון, הנה ראוי שנבאר שמה שבא בתורה ובדברי הנביאים עליהם השלום והמדברים ברוח הקדש מענין ההשגחה והגמול והעונש הוא כלו מסכים להנחתנו. וזה שמה שיבא להם מהסתר פנים והשכחה לאשר יעשו הפעולות המגונות, ומההשגחה בטיבים, הוא לפי זאת ההנחה בלא ספק׃ וזה נמצא בהם הרבה, אמר בהסתר פנים והשכחה והסתרתי פני מהם והיה לאכל, ואנכי הסתר אסתיר פני׃ ואמר אסתירה פני מהם, ויסתר פנים ומי ישורנו, פני ה' חלקים, ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני, עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהים. ואמר בהשגחה בטובים הנה אנכי עמך ושמרתיך, כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך ולתת את אויבך לפניך, כי ה' אלהיך עמך, כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם, כי יודע ה' נפש צדקים, הנה עיני ה' אל צדיקים, הנה עין ה' אל יראיו, ולא יגרע מצדיק עינו, כי יצפנני בסכה ביום רעה, כי לא לנצח ישכח אביון, לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם, וזה הרבה משיספר. וכבר נמצא גם כן בתורה ובדברי הנביאים עליהם השלום שהעונש אשר יגיע לרעים יהיה מצד הסדור אשר מהמערכת׃ אמר לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם, ר"ל בעת שתהיה מערכתם ברע יגיע להם עונש על מרים, וזה כי זה הרע יקרה להם בעבור הסתר פנים השם יתברך מהם, וסבת זה ההסתר הוא מרים׃ ואמר וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם, וזה יורה כי בכאן עת מיוחד יגיע להם עונש בו׃ ואמר כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רע, ירצה בזה שכל מה שפעל השם יתברך היא להכלית הטוב. וגם מה שכדר על הכונה השנית מהנזק הרשע ליום רעה הוא מועיל, כי בזה תועלת לשאר האנשים, כמו שקדם. וכבר בא זה הענין גם כן בדברי השם יתברך לאיוב, שמציאת הרעות אשר היא בו במקרה היה כמו מכוון על הכונה השנית, כדי שיגיע בהם עונש לרשעים, באר בספרו מה שסודר משפע הגרמים השמימיים בזה העולם השפל, אשר עם היותו בתכלית השלמות, הנה אי אפשר מזולת שיגיע רע ממנו מה׃ וימנע מרשעים אורם, ביאר בזה שאלו הרעות יש בהם תועלת להנזק בהם הרשעים׃ ואמר בזה הענין בעינו הבאת אל אוצרות שלג ואוצרות ברד תראה אשר חשכתי לעת

צר ליום קרב ומלחמה. וזה גם כן כשתחקור בו תמצא נכפל הרבה בדברי הנביאים עליהם השלום והמדברים ברוח הקודש. וכן תמצא דעת רבותנו זכרונם לברכה שהגמול והעונש האמתיים הוא לעולם הבא, ושלא יחויב שיהיה בכאן גמול ועונש לפי הצדק והרשע בטובות והרעות הגופיות׃ אמרו שכר מצות בהאי עלמא ליכא׃ וראוי שנבין מזה שהענין גם כן בעונש כן, רוצה לו שאינו בדברים הגופיים, כי הגמול והעונש בעבור שהם הפכים, הנה יחויב שיהיה נושאם אחד, רצוני שיהיה הנושא אשר הגמול נמצא בו הוא בעינו הנושא אשר העונש נמצא בו. ואמרו רבותינו זכרונו לברכה הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות, עלה ושלח את האם ונטל את הבנים, ובחזורתו נפל ומת׃ היכן אריכות ימיו של זה, והיכן טובתו של זה׃ אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב, והארכת ימים לעולם שכולו ארוך. ואמרו שם אמר רב יוסף אלמלא דרשיה אהר להאי קרא כרבי יעקב, בר ברתיה לא חטא, מאי הוא, איכא דאמרי האי מעשה חזא, ואיכא דאמרי לישנא דגברא רבא חזה דהוה גריר ליה דבר אחר, אמר פה שהפיק מרגליות ילחך עפר, והוא לא ידע שלמען ייטב לך לעולם שכלו טוב, ולמען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך. כבר בארו לך שאין הגמול והעונש נמצאים באלו הטובות והרעות הגופיות, ולזה לא ימנע היותם הולכות בזולת סדר ויושר. ואמרו חיי בני ומזוני, לא בזכותא תליא מילתא, אלא במזלא תליא מילתא׃ ואין ספק שלא באו בזה המאמר לחלוק על התורה שייעדה במקומות רבים להגיע כמו אלו הטובות הגופיות ההולכים בדרכיה, אבל יאמרו שזה הענין נתלה בכללות במזל. ולזה אין ראוי שיסופק אם יגיע לרשעים כמו אלו הטובות, כי הם להם מצד המזל, לא מצד פעולותיהם הרעות.

ואחר שהתישב זה ראוי שנזכור ספקות מה יקרו על הנחתנו בהשגחה מצד מה שבא בדברי הנביאים עליהם השלום, וראוי שנשהדל בהתרתם. אחד מהם מה שנזכר בתורה מהבאת העונשים הנפלאים לישראל בהיותם רשעים מאוד על עוצם מריים, ובארה שהם לא יגיעו להם בקרי, אבל על הכונה הראשונה. ואם תלכו עמי קרי, רצה בזה שאם יתלה חול אלו הרעות עליהם בקרי, ולא יקחו מוסר מצדם, הנה השם יתברך יוסיף להכותם בחמת קרי, עד שיתבאר להם שאין זה במקרה. וכן מה שבא בתורה ובדברי הנביאים עליהם השלום מהגעת הרעות בעצמות מהשם יתברך לשאר האומות, כאלו תאמר מה שספרה התורה מהבאת המכות הנפלאות על פרעה ועל עמו בעבור ישראל, ומה שנזכר מהכאת מלאך ה׳ במחנה אשור, והדומה להם, כי זה כלו

ידמה היותו חולק על הנהתנו, כי לא יתכן לפי הנהתנו שיגיע רעות לרעים כי אם במקרה. והשני מה שבא בתורה ובדברי הנביאים עליהם השלום מזכירת היות האדם נשפט על כל מעשיו, אם טוב ואם רע׳ אמר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט׳ אמר אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם להת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו׳ אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו׳ כי פעל אדם ישלם לו וכארח איש ימציאנו׳ וזה הענין גם כן חולק על הנהתינו לפי מה שיחשב.

הנה אלו הם הספקות אשר אפשר שיכופקו על הנהתנו מצד מה שבא בתורה ובדברי הנביאים עליהם השלום, וראוי שנשתדל בהתרתם. ונאמר כי מה שיסופק בספק הראשון על הנהתנו, מפני מה שיעדה התורה מהגעה העונשים הנפלאים בעצמות מאת השם יתברך על ישראל לפי מריים העצום, אין היתרו ממה שיקשה. וזה שאנחנו נאמר שאלו הענינים והעונשים יהיו על צד ההשגחה כדי שיסורו מדרכם הרע, כי בזה האופן יתכן שיבא רע מאת השם יתברך בעצמות, כמו שקדם. ואולם היה אפשר שתדבק ההשגחה בזה האופן על אלו אשר הפליגו במרי מצד כלל האומה אשר הוא טוב, וראוי שתדבק בו ההשגחה בזה הצד׳ ולזה כשיסתבכו קצת פרטי האומה בפעולות המגונות, ישתדל השם יתברך להוכיח על צד ההשגחה בכלל האומה כדי שלא יתפשט בכלן המרי ההוא. וזה שכמו שההשגחה אשר מצד המערכת תהיה באנשים משני צדדים, אם בדרך פרטי, והוא מה שיסודר מהמערכת לאיש איש מאישי האדם, אם בדרך כלל, והוא מה שיסודר מהמערכת לכלל האומה או לכלל המדינה׳ כן הענין בזאת ההשגחה, רצוני שהיא תדבק באיש כשהיה טוב, ותדבק בכלל האומה כשהיא טובה. ולזאת הסבה תדבק ההשגחה האלהית בכלל האומה, ויוכיח פרטיו מפני זה, ואם הם רשעים, על הרע שהחלו להסתבך בו, כדי שישובו בדרך טובה, ותגיע להם הצלחת הנפש. אמר כאשר ייסר איש את בנו ה׳ אלהיך מיסרך, לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו. ולזאת הסבה נזכר מה שנזכר בתורה מהקללות לאשר יסורו מדרכי השם יתברך, ונזכר שהם אינן מגיעות במקרה, אבל הם מכוונות מאת השם יתברך. וממה שיורה שהגעה אלו העונשים להם הוא על צד ההשגחה, לא על צד העונש, הוא אמרו ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם. ואם היה זה על צד העונש, היה בו מן העול מה שלא יעלם׳ ואולם כשהיה זה על צד ההשגחה, היה מן הראוי, רצוני שכאשר יגיע להם השם יתברך היסורין על צד ההוכחת,

ולא יוסרו, אבל יחזיקו עדין במרי, הנה הוא ראוי שייסרם על חטאתיהם, וזה כי אין הוכחת מי שנסתבך סבוך מעט במרי כתוכחת מי ששקד בו ושבה לו התכונה הרעה ההיא קנין חזק, וזה כי השקוע בפעולות המגונות לא יצא מהם אם לא בהוכחות עצומות. ובזה האופן גם כן יתכן מה שאמר ואף בעונות אבותם אתם ימקו מזולת שיהיה בזה עול׳ וזה כי כשהרגילו אבותיהם במרי ואחזו בניהם דרכיהם, שבה להם זאת התכונה הפחותה קנין חזק, ולא יצאו ממנה אלא בתוכחות עצומות, ולזה ראוי שישיגום יותר מהרע על צד ההוכחות להוסר בו ממה שהיה מגיע להם ממנו אם לא היו אבותיהם רשעים. ואולי על זה האופן אמר פוקד עון אבות על בנים, אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה. והנה ידמה שכמו שהרע אשר יגיע לצדיק על צד ההשגחה להוכיחו מהמרי אשר החל להסתבך בו לא יהיה תמיד, אבל כאשר יתחזק במרי תסור ההשגחה הזאת ממנו, להיותו אז בלתי ראוי שתדבק בו ההשגחה הזאת׳ כן הענין בעינו בהשגחה הדבקה לכלל האומה, רצוני שכאשר ישוב הכלל ההוא באופן שיהיה לא טוב, תסור ההשגחה הזאת ממנו, ולא יוכיחם אז השם יתברך על עונותיהם׳ אמר וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו ועזבני והפר את בריתי אשר כרתי אתו וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכל, כאשר ביאר לך שכאשר ישוב העם להיות עובד עבודה זרה, תסור השגחת השם יתברך מהם׳ ובדומה לזה אמר מיעד רע לא אפקד על בנותיכם כי תזנינה, וכבר ביאר לך, כי מפני הפלגתם במרי תעדר מהם ההשגחה האלהית הזאת, ר״ל שלא יוכיחם על מריים, אבל יעזבם למקרי הזמן. והנה ידמה שיש הבדל בין הרע אשר יגיע לאיש הטוב על צד ההשגחה, להוכיחו מהרע אשר הסתבך בו קצת, ובין הרע אשר יגיע לכלל על צד ההשגחה, להוכיחם מהרע אשר נסתבכו בו הכלל ההוא׳ וזה כי כשיגיע הרע לאיש הטוב על התוכחות, לא יתכן שיהיה באופן שימות בסבתו, כי כשהיה בזה האופן, לא יתכן שיאמר שהוא על צד ההשגחה׳ ואולם מה שיגיע מהרע לכלל האומה על דרך התוכחות, לא ימנע שימותו בו רבים כדי שיקחו מוסר הנשארים והדורות הבאים אחריהם, ולא יחזיקו כולם במרי, כי זה יותר טוב לכלל האומה אחר שאי אפשר שיוסרו כי אם בזה האופן מהתוכחות, ולזה המצא שהיעד התורה באלו התוכחות במה שיגיע אל המות. ובכאן הותר מה שסופק בספק הראשון מצד מה שנראה בתורה שהיעד להגיע הרע בעצמות מאת השם יתברך לישראל כשלא ילכו בדרכי השם יתברך. —

ואולם מה שמופק בו מצד מה שבא בתורה ובדברי הנביאים עליהם השלום מהגעת הרע בעצמות מאת השם יתברך לשאר האומות, כמו מה שכפ־ה התורה מהבאת השם יתברך בהכאות אשר הכה והקשותו לב פרעה וסיחון להביא עליהם העונש, ומה שנזכר מהכאה מלאך ה׳ במחנה אשור, ומה שנמצאהו במלחמות ישראל עם שאר האומות, שיאמר בו שכבר עוזרם השם יתברך ונצחום, הנה אין היותרו ממה שיקשה. וזה כי הגעת הרע לרשעים מאת השם יתברך על זה האופן כבר יהיה קצתו על דרך המופת, כמו טביעת המצריים בים סוף ומכת בכורים ושאר מה שהלו על המצרים מהמכות, ומה שהכה מלאך ה׳ במחנה אשור, ומה שידמה לזה׳ והנה מה שהיה מאלו הענינים על זה התאר הוא בלתי סותר הנחתנו, כי אנחנו לא נדבר בכאן אלא במה שימשך מההשגחה על צד הסדור הגאות אל סדור המציאות, לא במה שישתנה בו הסדור הטבעי. ועוד שאלו הרעות המגיעות לרשעים על דרך המופת הוא על צד ההשגחה לטובים אשר היו הרעים ההם משהדלים להזיקם׳ וזה שאם היו הטובים מושגחים מהשם יתברך בשיגיע להם רע כדי להצילם מרע יותר עצום, כל שכן שהוא ראוי שיושגהו בהגעה הרעות לרשעים המזיקים איתם כדי שיסור הזקם מהם. ואולם מה שנזכר מהכבדת לב פרעה על צד האופן שהיה בו נוסף רע לישראל, הנה הוא גם כן על צד ההשגחה להקנותם אמונה טובה׳ כי כשחויב לפרעה העונש, והיה אפשר שיגיע בו תועלה לישראל בהגעהו לו בזה האופן בדרך שיתישב בלבם שבכאן אלוה נמצא ושיתאמת להם כחו יתברך וגבורתו מצד רבוי המופתים, סבב השם יתברך שיקשה פרעה את לבו בדרך שירבו מופתיו ותהפרסם האמונה האמתית לישראל׳ וזהו אמרו בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אותותי אלה בקרבו ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים וידעתם כי אני ה׳. כבר ביארתי לך הכבדת לב פרעה היה להרבות מופתיו, ורבוי מופתיו היה כדי שיתפרסם לישראל ולדורות הבאים אחריהם שיש בכאן אלוה נמצא פעל כל מה שירצה. והנה מה שנזכר מהגעת הרע לרשעים בהלחמם לישראל ממה שאינו על דרך המופת, הוא אם על דרך ההשגחה לישראל, כי הוא בלתי נמנע זה לפי הנחתנו, כמו שקדם, ואם על שהרע ההוא הוא נמשך לרשעים ההם מצד המערכת, כי זה גם כן ייוחס אל השם יתברך, להיות כל הענינים מסובבים ממנו. ואולם מה שנזכר בתורה מהקשאת רוח סיחון, הנה היה אם מצד ההשגחה על ישראל להגיע הרע לסיחון, כדי שינחלו ישראל את ארצו, והיה זה

הענין מהשם יתברך על דרך המופת, או היה רע נכון לבא עליו, והיה הקשותו את רוחו המסודר מהגרמים השמימיים אחד מהכלים להגיע הרע אליו. וכבר ייוחס זה הענין לשם יתברך, אם היה הענין על זה התאר, מפני היותו סבה אל מה שיתחדש לאיזה צד שיתחדש. — ובכאן הותר זה הספק.

ואולם מה שסופק בספק השני, מפני מה שבא בתורה ובדברי הנביאים עליהם השלום והמדברים ברוח הקדש מזכירת היות האדם נשפט על כל מעשיו, אם טוב ואם רע, הוא מבואר שאין היתרו ממה שיקשה. וזה שלפי הנחתנו התבאר שהאדם יגמל ויענש בלי ספק על צדקו ורשעו במה שיקרא גמול ועונש באמתות, ר"ל בהצלחת הנפש והעדרה, והתבאר עם זה שהאדם נגמל ונענש על צדקו ורשעו בטובות ורעות גופיות בתכלית מה שאפשר מהסדור והיושר, וזה שההשגחה האלהית אשר בה האדם נשמר מהרעות תדבק בטובים לפי הדרגתם בחשיבות, והעדר מהרעים· ולזה הוא מבואר שכבר יתכן בכל הפנים שיאמר שהאדם נשפט על כל מעשיו, אם טוב ואם רע. — ובכאן הותר זה הספק השני. ולפי שמה שהתבאר מדברינו בהשגחה מצד העיון, הוא על האופן אשר הנחנוהו, נאות אל מה שימצא בחוש מאלו הדברים ואל מה שנזכר בדברי הנביאים עליהם השלום, עד שלא ימצא עליו ספק ולא דחיה לא מצד העיון ולא מצד התורה, הוא מבואר שההשגחה היא באישי האדם על האופן שהנחנוהו.

ובכאן התבאר אופן ההשגחה האלהית באישי האדם במה שאין ספק בו, והוסרו ספקות רבות בענין ההשגחה לא סרו הקודמים מלטעון בהם עד היום, שהנביאים עליהם השלום והמדברים ברוח הקדש נבוכו בזה לפי מה שספרו. וזה מבואר מדברי דוד עליו השלום וגם כן חבקוק הנביא עליו השלום· אמר דוד כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה כי אין חרצובות למותם ובריא אולם, הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל אך ריק זכיתי לבבי, וסוף הדברים ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני· ואמר חבקוק עליו השלום למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו· וזה מה שיורה שהם היו נבוכים בהעדר הסדור הנמצא לפי מה שיחשב בטובות אישי האדם ורעתם. וכבר אמרו רבותנו זכרונם לברכה שנסתפק בזה משה רבינו עליו השלום, וזהו מה ששאל באמרו הראני נא את דרכיך· אמרו שכבר שאל מפני מה צדיק ורע לו רשע וטוב לו, וכבר יראה על זה מה שהשיב לו השם יתברך על זאת השאלה, והוא אמרו ה' ה' אל רחום וחנון. וראוי שנתן תודה לשם יתברך אשר עזרנו

למצוא האמת בזה הדרוש העמוק והיישיר לפנינו דרכינו ברחמיו וכרוב חסדיו, כי מה שמצאנו בו לקודמים הוא מעטיי מאד ושמולל מחקירה העיונית, זולת מה שמצאנו מזה בספר איוב. והנה בהבנתו מהקושי העצום, עד שלא יתכן שיובן אם לא למי שידע אלו הדעות אשר אפשר שיפלו בהשגחה, ומה שאפשר שיטעון כל אחד מבעלי הדעות לקיים דבריו ולבטל דברי זולתו.

פרק שביעי

נזכור בו שמה שהביאנו אליו העיון בזאת השאלה הוא דעת אליהוא.

וראוי שתדע כי זה הדעת אשר הביא אליו העיון בהשגחה הוא דעת אליהוא, והוא אשר הגיעה אליו תכלית החקירה בזה הדרוש בספר איוב, והוא זכר הרבה מהטענות אשר זכרנו לקיים זה הדעת, כבר בארנו זה מדבריו בבאורנו לספר איוב.

והנה ידמה שכבר נטה לזה הדעת גם כן הרב המורה זכרונו לברכה בספרו הנכבד מורה הנבוכים, ולזה אמר בפרק שבעה עשר מהחלק השלישי דבר זה לשונו׳ ואשר אאמינהו אני בזאת הפנה, ר״ל בהשגחה האלהית, הוא מה שאספר לך. ואינני נסמך בזאת הפנה והאמונה אשר אספרה למה שהביאני אליו המופת, אבל אסמך בה למה שהתבאר אצלי שהוא כונת תורת השם יתברך וספרי הנביאים. וזה הדעת אשר אאמינהו הוא יותר מעט ההרחקות מן הדעות הקודמים ויותר קרוב אל ההקש השכלי, והוא שאני אאמין שההשגחה האלהית אמנם היא בזה העולם התחתון, ר״ל מתחת גלגל הירח באישי מין האדם לבד, וזה המין לבדו הוא אשר כל עניני אישיו ומה שישיגם מטוב או רע נמשך אחר הדין, כמו שאמר כי כל דרכיו משפט, אבל שאר בעלי חיים וכל שכן הצמחים וזולתם דעתי בהם דעת ארסטו. — — ואולם ההשגחה האלהית לפי דעתי ולפי מה שאני רואה היא נמשכת אחר השפע האלהי, והמין אשר נדבק בו השפע ההוא השכלי, עד ששב בעל שכל ונגלה לו כל מה שהוא גלוי לבעל שכל, הוא אשר התחברה אליו ההשגחה האלהית ויחסה לו כל פעולתיו על צד הגמול והעונש. אמנם ואם טבעה כו׳ — — והבן דעתי עד סופו והעלהו בידך שאני לא אאמין שיעלם מן השם יתברך דבר, או איחס לו לאות וקצור, אבל אאמין שההשגחה נמשכת אחר השכל ומדובקת בו, מפני שההשגחה אמנם

תהיה ממשכיל, ואשר הוא שכל שלם, שלמות אין שלמות אחריו· אם כן כל מי שנדבק בו דבר מן השפע ההוא כפי מה שישיגהו מן השכל ישיגהו מההשגחה. זהו הדעת הנאות אצלי למושכל ולכתובי התורה. — ואמר בפרק אחד וחמשים מהחלק השלישי דבר זה לשונו· והנה נגלה אלי עתה עיון נפלא מאד יסורו בו ספקות ויתגלו בו סודות אלהיות, והוא שאנחנו כבר בארנו בפרקי ההשגחה כי כפי שעור שכל כל בעל שכל תהיה ההשגחה בו, והאיש השלם בהשגתו אשר לא יסור שכלו מהשם יתברך תמיד תהיה בו ההשגחה תמיד, והאיש השלם בהשגתו אשר תפנה מחשבתו מהשם יתברך קצת עתים תהיה ההשגחה בו בעת חשבו בשם יתברך בלבד, ותסור ההשגחה ממנו בעת עסקו, ולא תסור ממנו אז כסורה ממי שלא ישכיל כלל, אבל תמעט ההשגחה ההיא, אחר שאין לאיש ההוא השלם בהשגתו בעת עסקו שכל בפעל, ואמנם הוא אז משיג בכח קרוב וכו' — — ועם הפנות מחשבת האדם והשיגו השם יתברך בדרכים האמתיים ושמחתו במה שהשיג, אי אפשר שיקרה אז לאיש ההוא מין ממיני הרעות, כי הוא עם השם והשם יתברך עמו· אבל בהסיר מחשבתו מהשם יתברך, אשר הוא אז נבדל מהשם יתברך, השם נבדל ממנו, והוא אז מזומן לכל רע שאפשר שימצאהו, כי הענין המביא להשגחה ולהמלט מיד המקרה הוא השפע ההוא השכלי, וכבר נבדל קצת העתים מן החסיד ההוא הטוב, או לא הגיע כלל לחסיד ההוא הרע, ולזה אירע לשניהם מה שאירע. עד כאן לשונו זכרונו לברכה.

הנה כבר התבאר מדבריו שכבר יגיעו לחסיד רעות בעת התירו הקשר והדבקות אשר בינו ובין השם יתברך, כי הוא אז משולח למקרי הזמן· וכבר יתכן לזאת הסבה שלא יגיע לרע רעות, כמו שזכר הרב זכרונו לברכה, וזה אמנם יהיה כשלא יהיה מסודר לו רע מהמקרים ההם. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שמה שאמר הרב זכרונו לברכה שכל עניני אישי האדם ומה שישיגם מטוב או רע נמשך אחר הדין, אם ירצה בו הטוב האנושי, ר"ל הגמול והעונש הנמצא בנפש, או ירצה בזה דבקות ההשגחה וסורה, ויקרא דבקות ההשגחה הטוב, וסורה הרע. וזה שאם רצה בזה הטוב והרע הגופיי, הנה יסתרו דבריו קצתם קצת, וזה כי הוא הודה שכבר יקרו הרעות לחסיד בהסירו מחשבתו מהשם יתברך, להיותו משולח ונעזב למקרים, ושהוא אפשר לזאת הסבה שלא יגיעו לרע רעות.

וראוי שיובן ממה שהניח הרב זכרונו לברכה בענין ההשגחה שידיעת השם יתברך אינה בדברים הפרטיים במה שהם פרטיים. וזה שאם הונחה ידיעתו בהם בזה האופן, הנה לא אשער מה היא ההשגחה הזאת אשר תדבק בטובים להצילם מהמקרים, והסתר פנים אשר ידבק ברעים לבלתי הצילם מהם· וזה כי לא ימנעו המקרים ההם מחלוקה, אם שיהיו המקרים ההם הם אשר ידע השם יתברך לצדיק הנשמר מהם ולרשע הבלתי נשמר מהם, ויציל מהם הצדיק ולא יציל מהם הרשע, או שיהיו המקרים ההם הם אשר ידע השם יתברך שיגיעו לרעים ושלא יגיעו לצדיקים, וידע שיגיעו להם הטובות אשר מצד ההשגחה. ואם הנחנו שידע השם יתברך שלא יגיעו אלו המקרים לצדיקים ההם, מה היא ההשגחה הזאת, בשלא יגיע לו מה שהיה יודע השם יתברך שלא יגיע, הלא כמו זה גם כן ימצא ברשעים כשידע השם יתברך שיגיעם טובות, שלא יגיעום הרעות אשר היה יודע שלא יגיעום. ואם הנחנו שהמקרים ההם ידע השם יתברך שיגיעו לצדיק ולרשע, ויציל מהם הצדיק ולא יציל מהם הרשע, הוא מבואר שאין ידיעתו באלו המקרים מצד מה שהם פרטיים, כי מזה הצד תהיה ידיעתו שיגיעו אלו המקרים לצדיק ההוא שקר. ועוד כי הוא יודע גם כן לפי זאת ההנחה שלא יגיעו לו מפני ידיעתו כל אחד מהדברים הפרטיים הנופלים בכאן, וידע שהשגחתו תדבק באיש הזה, ואיך יתכן שנניח שידע השם יתברך יחד שיגיעו אלו המקרים לזה האיש, ושלא יגיעו לו, הנה זה בתכלית הבטול. ולזה הוא מבואר שהוא מחויב מזה שתהיה ידיעתו באלו המקרים מצד הסדור הכוללי· ואז יתכן שיצוייר מה שהונח מענין ההשגחה והסתר הפנים, וזה שהוא יודע מה שהיה ראוי שיגיע לפי הסדור הכולל מאלו המקרים לצדיק ולרשע, ויציל הצדיק מהם על דרך ההשגחה, ולא יציל מהם הרשע. ולפי שכבר התבאר לפי דעת תורתנו דבקות ההשגחה לטובים והסתר פנים מהרשעים, והיה מחויב בזאת ההנחה שלא תהיה ידיעת השם יתברך בדברים הפרטיים מהצד אשר הם בו פרטיים· הוא מבואר שכבר יחויב לפי דעת תורתנו שלא תהיה ידיעת השם יתברך בדברים הפרטיים במה שהם פרטים, וזה ממה שיוסיף גלוי ושלמות במה שהתבאר מדברינו באופן ידיעת השם יתברך הדברים.

ובכאן נשלם המאמר הרביעי מזה הספר, והתהלה להשם יתברך על כל ברכה ותהלה לעד עד ולנצח נצחים, אמן ואמן.

מאמר חמישי

בגרמים השמימיים ובמניעיהם ובמדרגתם קצתם עם קצת ובמדרגת השם יתברך מהם.

חלק ראשון

הוא מחכמת התכונה וממה שהתבאר בספר המגסטי, וזה החלק הוא ספר גדול בפני עצמו אין זה מקומו.

חלק שני

בסבות הדברים הנמצאים לגרמים השמימיים.

פרק ראשון נתנצל בו על הכנסתנו בזאת החקירה העמוקה אשר לא נמצא ממנה לזולתנו כי אם מעט מזער. — פרק שני נחקור בו במהות הגשם הבלתי שומר תמונתו אשר בארנו שהוא נמצא בין גלגלי ככב האחד לגלגלי הככב השני ונתיר ספק מה יקרה בזאת ההנחה. — פרק שלישי נבאר בו שהככבים הם בגלגלים מפני הדברים אשר בכאן. — פרק רביעי נבאר בו שאין שם על גלגל המזלות גלגל יומי כמו שחשבו בעלי העיון. — פרק חמישי נבאר בו שהככבים הקיימים הם כלם בגלגל אחד, ושם נבאר למה היו בגלגל הראשון ככבים רבים ובמה שלמטה ממנו לא נמצא בגלגל האחד יותר מככב אחד. — פרק ששי נבאר בו איך יחמם השמש האויר, ושם תתבאר הסבה באיזה אופן יגיע מאחד אחד מהככבים מה שנראה שייוחד בו מהפעולות. — פרק שביעי נמנה בו הדרושים אשר נצטרך שנחקור בהם ממה שבשמים לפי מה שבידינו בזה מן ההקדמות. — פרק שמיני נציע בו קצת שרשים מבוארים בנפשם למעיין בזה הספר יישירונו לעמוד מהם על סבת מה שימצא בשמים. — פרק תשיעי נתן בו הסבות בכל מה שנמצא בשמים ביותר שלם אשר אפשר זה לנו.

פרק ראשון

נתנצל בו על הכנסתנו בזאת החקירה העמוקה אשר לא נמצא ממנה לזולתנו כי אם מעט מזער.

וקודם שנחקור מסבות מה שבשמים, ראוי שנתנצל על הכנסתנו בזאת החקירה העמוקה אשר לא נמצא ממנה לזולתנו אלא מעט· כי זה ממה

שיוסיף לנו קושי בזה· ועוד כי אלו הדברים, להיותם רחוקים מטבענו מאד בעצם ובמקום, חוייב שתהיה השגתנו בהם חלושה, ולזה היה ראוי לנו שנמשוך ידינו מזאת החקירה. אלא כי מפני שהגעת השלמות האנושי הוא בשיתקור האדם בדבר דבר מה שאפשר לו ולפי מה שבטבעו שיודע לו, ראוי שנתקור בזה לפי השגת שכלנו. ואין ראוי שייוחס זה לנו לעזות מצח ולהריסה בהכנסתנו בכמו אלו הענינים העמוקים, אבל ראוי שנשובח על עוצם השתדלותנו וזריזותנו לחקור בדבר דבר לפי מה שאפשר. ועוד שאם יהיה מה שנאמר אנחנו בזה הוא מה שאפשר שיאמר בסבות אלו הדברים, הנה הוא מבואר שאיננו ממה שראוי שימנענו מחקור בזה הדרוש. וזה כי ההצלחה האנושית הגיע בהגעת השגת הדברים הנכבדים יותר ממה שתגיע בהשגת הדברים אשר למטה מהם בכבוד, ולזה יהיה חשקנו אל השגת הדבר היותר נכבד יותר חזק, עד שכבר נחשוק בהשגה החלושה אשר לנו בו יותר מחשקנו בהשגה השלמה אשר לנו במה שלמטה ממנו. ובכלל הנה אם היו הגרמים השמימיים בלתי עלולים, היה בלתי אפשר לנו להכנס בזאת החקירה, כמו שזכר הפלוסוף בספר השמים והעולם· אבל למה שהם עלולים, והיה מחק הדברים העלולים, במה שהם עלולים, שיהיה מה שנמצא בהם לתכלית מה, הנה מזה הצד יפתחו לנו שערי העיון בזאת החקירה. ועוד כי אלו הגרמים הנכבדים הם מצד מה בעלי נפש, והיו פעולות הבעלי נפש לתכלית מה, הנה יתחייב שיהיה הענין בפעולותיהם כן, ומזה הצד היה אפשר לנו שנחקור בפעולותיהם למה היו בזה האופן שהם בו. ועוד כי הוא מבואר מענין תנועות אלו הגרמים הנכבדים שהם להשגיח למה שבכאן מאלו הנמצאות השפלות, וזה מבואר מאד מתנועת השמש, וזה שכבר ימצא לה רושם חזק בהויות, וזה נגלה תכלית ההגלות בצמחים, וכן יראה זה בהרבה מהבעלי חיים שכבר תהיה תולדותם בעתים מיוחדים מהשנה. ובכלל הנה עמידת אלו הדברים אשר בכאן תשלם בתקופות הארבע המתחדשות מהשמש בגלגלו הנוטה, כי בזה האופן ישלם השווי בין ההפכים אשר הורכב מהם נמצא נמצא מאלו הנמצאות המורכבות, ובזה ישלם גם כן השווי בין היסודות, כמו שזכרנו במה שקדם וכן יראה רושם חזק בסבובים היומיים ובסבובים הירחיים באלו הדברים ההוים בכאן, ולזה המצא זמן עבורי הבעלי חיים משוערים קצתם בסבובים הירחיים וקצתם בסבובים היומיים, כמו שנזכר בספר בעלי חיים. וכן ראוי שנחשוב שיהיה הענין בשאר הסבובים הנמצאים לכככבים· וזה יראה הראות מבואר ממה שיתאמת בחוש מענין משפטי הככבים, וזה שכבר נמצא בהם דברים יאמתם החוש, ובהם

יאמרו אמת בעלי החכמה ההיא, ואם היה שיהיו בכאן דברים יגידו אותם לא ימצאו צודקים, כי זה אמנם הוא מפני קצור האדם מהשגת מה שיתחייב מכבב ככב במקום מקום ממקומותיו· וזה הקצור היה לאדם באלו הדברים מצד עוצם מרחקי מהם בעצם והמקום ומצד שאי אפשר שישלם לו זה בנסיון, כי הוא אפשר שיהיה מה שייחס אל ככב אחד שופע מכבב אחר, כמו שייחסו ההמון החום המופלג לעליית הכלב, והוא מפני השמש, ואולם קרה שיהיה אז פעל השמש בחמום אלו הדברים· וזה כי הוא בלתי אפשר שנפריד ככב אחד משאר הככבים, כי הם כלם פועלים יחד, ולזה לא יתכן שיתאמת לנו פעל הככב ההוא המיוחד לו, ואי אפשר שישלם לנו מן החוש ההשנות הראוי במה שיתחייב מהככבים אם לא בקושי עצום ובאורך נפלא מהזמן· ועוד כי מפני שהרבה ממנה שמסודר מהם תבלבל אותו הבחירה האנושית, כמו שהתבאר בשני מזה הספר, הנה יקרה מזה שלא יתן לנו החוש מה שיתחייב מהככבים, כי אולי יהיה מה שהגיע הוא דבר זולתי מה שהיה מסודר מהגרמים השמימיים· וזה ממה שיחייב שיהיה לאדם קצור נפלא בידיעת מה שיתחייב מכבב ככב באלו הדברים, אלא שהוא מחויב שיהיה המתהדש בכאן מסודר מהם, כמו שהתבאר בשני מזה הספר, ומזה הצד היה אפשר שהפל במה שיתחדש בכאן ידיעה קודם זמן התחדשותם בחלום או בקסם או בנבואה, כמו שהתבאר שם. וכבר יראה באופן כולל שהוא מחויב שיהיה זה הסדור אשר ימצא מוגבל בדברים המתחדשים אשר בכאן מפאת הגרמים השמימיים. וזה כי מפני שזה הסדור ימצא מתמיד על סדר אחד, וימשכו ממנו דברים מתחלפים לדבר דבר בעתים מתחלפים, כאלו תאמר שכבר ימשך מהם ההויה פעם וההפסד פעם, כמו שהתבאר בטבעיות· הנה יחויב שתהיה הסבה בזה הסדור תמידיי ושתמצא בענינים מתחלפים בעתים מתחלפים· ולפי שאין בכאן דבר בזה התואר זולת הגרמים השמימיים, וזה כי הם מתנועעים, ולזה יקרה לככבים הנמצאים בהם שיהיו קרובים פעם אל היישוב ורחוקים פעם, וילך זה הענין בסבוב בהם, הנה הוא מבואר כי הגרמים השמימיים הוא סבה בזה הסדור המתמיד בזה האופן, וזה שהוא מחויב בזאת הסבה שתהיה תמידיית, לפי שהעלול ממנה הוא תמידיי, והוא מחויב שיהיה יחס אל העלול מתחלף, לפי שהעלול ממנה יקבל ממנה דברים מתחלפים, ויחויב שיהיה זה החלוף הולך בסבוב, לפי שזה החלוף הוא הולך בסבוב בחלק הדברים אשר בכאן, ולזה יחויב שתהיה זאת הסבה מתנועעת בסבוב בדרך שתקרב פעם ותרחק פעם, וילך זה בסבוב ודבקות, כי בזה ישלם ממנה זה. ואולם אם זה הפעל הוא מכוון

מהגרמים השמימיים על הכונה הראשונה או על הכונה השניה, הנה זה ממה שיתבאר במה שאחר זה. ואיך שהיה, הוא מבואר שמזה הצד יתכן לנו לחקור בעניני הגרמים השמימיים למה היו בזה האופן שהם בו. וממה שיוסיף גלוי ושלמות על מה שהתבאר בכאן מענין הככבים הוא, שכבר תמצא שהפלוסופים הסכימו שהם פועלים במה שבכאן, וכן הסכימו בזה הנביאים עליהם השלום והתורה. וזה שהפלוסוף אמר בספר ההויה וההפסד שההויה וההפסד הנמצאים באלו הדברים בזה הכדור המתמיד הוא מפני תנועת השמש בגלגלו הנוטה, ושזמן קיום נמצא נמצא מאלו הנמצאות הוא משוער בסבוב זאת התנועה, עד שמספר הסבובים שתשלם בהם צמיחת הנמצא הוא נמצא למספר הסבובים אשר בם יהיה כליו והפסדו. ואמרו המפרשים שמה שזכר הפלוסוף מזה הענין בתנועות השמש הוא ראוי שיובן ממנו שהענין הוא כן בתנועות שאר הככבים׳ וזה דבר כבר הסכים בו הפלוסוף לפי מה שנראה מדבריו במקומות רבים מהחכמה הטבעית, ר"ל שהככבים הם משגיחים במה שבכאן מהנמצאות, ואמר במה שאחר הטבע שתנועות הגרמים השמימיים הם בעבור הככבים, ולזה לקח ראיה מהתנועות הנראות לככבים על מספר הגרמים השמימיים. וזה ממה שיורה כי הפלוסוף יאמין שתנועות הגרמים השמימיים הם בעבור אלו הדברים אשר בכאן, שאם היו בעבור עצמותם, לא היה צודק שתהינה התנועות אשר להם בעבור הככבים. ואמנם היה זה המאמר צודק כשהניחו אלו התנועות בעבור הדברים אשר בכאן וזה כי מפני שהיה מה שישפע בכאן מהגרמים השמימיים שופע באמצעות הככבים, ומה שישפע באמצעות הככבים ישפע מהם באמצעות התנועה, עד שתקריב הככב פעם למקום מקום מהארץ, ותרחיקהו פעם, הוא מבואר שכבר יצדק לפי זאת ההנחה שתהיינה התנועות אשר לגרמים השמימיים בעבור הככבים. וזה ממה שיתבאר באור שלם במה שיבא מזה הספר, ר"ל שהוא מחויב שתהיינה תנועות הגרמים השמימיים בעבור אלו הדברים אשר בכאן. וכן תמצא שהנביאים עליהם השלום והתורה הסכימו בזה׳ אמר השם יתברך לאיוב הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ׳ וזה ממה שיורה שהם משגיחים בזה העולם השפל ומנהיגים אותו ופועלים בו, ואמנם אמר משטרו, לפי שהשוטר הוא מושל, ומורה בלשוננו על המנהיג שיש עליו שר הוא המושל בו, וכן הענין בגרמים השמימיים, וזה כי זאת ההשגחה היא להם משר אחד מושל בהם, והוא השם יתברך, כמו שיתבאר במה שיבא מזה הספר בגזרת השם. ואולם מה שאמר הנביא עליו השלום לישראל ומאותות השמים אל תחתו,

הוא להורות שכאשר תדבק בהם ההשגחה האלהית, אין להם לירא מהרעות אשר יקרו מפאת הגרמים השמימיים, כמו שהתבאר במה שקדם. ולזאת הסבה תמצא שכאשר זכרה התורה בריאת הככבים זכרה שזאת הבריאה היתה להשלים מה שבכאן, כמו שנבאר במה שיבא אצל באורנו ספור בריאת העולם הנזכר בתורה. ולזה אמר שלמה עליו השלום ה׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, וזה ששם החכמה נאמר בלשוננו על הידיעה הנופלת בדברים מפני עצמות הדברים ההם בעצמם, ושם התבונה הוא נופל בלשוננו על הוצאת דבר מדבר זר ממנו, ולזה נקראו הפלוסופים בעלי תבונה, כמו שיתבאר במקומות רבים מספר משלי, לפי שהיא תעשה ההמשל ותשתמש בהקדמות המפורסמות ולא יתנה בהם שתהיינה עצמיות, ולזה אמרו רבותינו זכרונם לברכה בנבון שהוא המוציא דבר מתוך דבר. ולפי שהידיעה הפל באלו הדברים הטבעים השפלים מעצם הדברים ההם בעצמם, והיה מבואר שמושכל אלו הדברים הוא הנמוס הנמצא להם וסדרם וישרם הוא התחלה למציאותם, כמו שהתבאר בראשון מזה הספר, אמר שהשם יסד הארץ בזה האופן, וזה שהדברים המתחייבים קצתם מקצת באלו הדברים הם מתחייבים בזה האופן, כאלו תאמר שהחום יחמם והקור יקרר, וזה מבואר מהסבות הנותנות באלו הדברים בחכמה הטבעית· ואולם השמים, מפני שהמתחייב ממנו אינו מתחייב בזה האופן, כי אין לשמים דבר מהדברים שישפעו מהם באלו הדברים, והם בתבונה שיתכן ממנה שישפע מהם זה לפי הכח האלהי שיש להם מהשם יתברך, אמר שהשם יתברך שם תכונת השמים באופן שהיא בו בתבונה שיתחייב מהם בזה האופן מה שישלמו בו אלו הדברים אשר בכאן· והנה אין זה חיוב ממין חיוב אלו הדברים אשר בכאן קצתם מקצת, כי אין לגרמים השמימיים דבר מהאיכיות שישפיעו למה שבכאן, כפי מה שהתבאר בחכמה הטבעית. והנה זה הענין נכפל הרבה בדברי הנביאים עליהם השלום, ר״ל שמהשמים יסודרו פעולות באלו הדברים, ולהגלות זה הענין טעו הקודמים וחשבו בככבים שיהיו אלוהות, כמו שנתפרסם זה מהם. ואופן טעותם היה, שהם חשבו שאלו הפעולות תהיינה להם מעצמותם מזולת סבה קודמת להם· וזה מבואר הבטול, כי לא יהיה מהדברים הרבים פעל אחד במספר אם לא היה זה מסודר להם מסבה אחת במספר, כמו שיתבאר במה שאחר זה· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שבכאן סבה אחת קודמת להם, היא אשר שמה אותם משתתפעל בפעל אחד במספר, אהי ההשגחה בזה העולם השפל.

פרק שני

נחקור בו במהות הגשם הבלתי שומר תמונתו אשר בארנו שהוא נמצא בין גלגלי כבב האחד לגלגלי הכבב השני ונתיר ספק מה יקרה בזאת ההנחה.

וראוי שנחקור בכאן מענין הגשם הבלתי שומר תמונתו, שהתבאר בחלק הקודם שהוא בין גלגלי הככב האחד לגלגלי הככב השני, מה הוא, ר"ל אם יש לו צורה, כמו הענין בשאר הדברים הטבעיים, או אין לו צורה כלל.

ונאמר שכבר יראה שאין לו צורה, כי המאמר בשתהיה לו צורה ולא יסודר ממנה פעל הוא מאמר מבואר הנפילה· ולפי שאין לזה הגשם הנועה בעצמותו, אבל הוא לבד כלי למנוע שלא יבאו כל תנועות הככב האחד לככב השני, הוא מבואר שאין לו בעצמו צורה, ואולם היה מציאותו להישיר אל שישלמו בו תנועות הגרם השמימיי החלקיות, כמו שהתבאר, על האופן שימצאו בבעלי חיים חלקים נעדרי החיות, כמו העצמות וזולתם, להשלים תנועותיו החלקיות אלא שכאשר הונח הענין כן, הנה יקרה מזה ספק חזק. וזה שאנחנו נמצא שלא יתכן באלו הגשמים אשר בכאן שימצא בהם גשם בזולת צורה, כמו שהתבאר בטבעיות· ואם היה נמנע המצא גשם בזולת צורה באלו הגשמים ההווים הנפסדים עם מיעוט דבקותם בחיים והשלמות, הנה יותר ראוי שיהיה זה נמנע בגרם השמימיי עם היותו דבק לחיים והשלמות תמיד. ונאמר שהוא מבואר שאין כח בכמו אלו המאמרים לבטל מה שהתבאר חיובו מן החוש, כי הם לקוחים בין אלו הגרמים השמימיים והדברים אשר בכאן, וכבר התבאר בטבעיות ששם הגשם נאמר בשתוף השם על אלו הגרמים השמימיים ועל הדברים אשר בכאן, ומה שזה דרכו לא יתן משפט הכרחי. ועוד כי זה כבר הוא נמצא באלו הדברים אשר בכאן להיות צורותיהם היולאניות וישיגם השנוי במזג מהפך אל הפך, ויקרה מפני זה שיהיו תמיד בעלי איכות עם הפסד צורותם, ותגיע עליהם בהכרח הצורה אשר היתה מתיחסת למזגם, ולזה ימצאו תמיד עם צורה ואולם הגרמים השמימיים שאין להם צורות היולאניות ואין להם מזג, לא יתחייב בהם זה. וגם כן הנה כמו שבאלו הנמצאות השפלות גופים חלקם בחיים מעט, עד שהם כמו גופים מתים, וגופים ידבקו בהם החיים היותר שלמים שאפשר באלו הנמצאות, כן אפשר בגרמים השמימיים שיהיו בהם מדרגות מתחלפות בזה הענין, עד שיש בהם חלקים ידבקו בהם החיים היותר שלמים שאפשר שימצאו בהם, והם הככבים, כי היו הפעולות השופעות מהם, רוצה לומר מהגרמים השמימיים, מסודרות

מהם והתנועות הגלגלים הם בעבורם, כמו שיתבאר אחר זה, ויהיו בהם חלקים בתכלית מהעדר החיים, והם אלו הגופים אשר בין גלגלי הכוכב האחד לגלגלי הככב השני, והממוצעים בין שתי אלו המציאויות הם הגלגלים על מדרגותיהם, וזה שהגלגלים אשר הככבים קבועים בהם שניים להם במדרגת החיים, ואחריהם יהיו הגלגלים העוברים אותם להגיע תנועותיהם אל הגלגל אשר בו הככב. ועוד כי ההפכים מדרכם שיקבלם נושא אחד, אם בזמנים מתחלפים, אם בחלקים מתחלפים· ולפי שהיתה שמירת התמונה ענין מקביל להעדר שמירת התמונה, והיה בלתי אפשר שיקבל שני אלו הענינים הגרם השמימיי בזמנים מתחלפים, לפי שהוא בלתי נפסד, הנה יקבלם בחלקים מתחלפים· וכמו שקבל הגרם השמימיי ענין ההארה והעדר הספירות בחלקים מוגבלים ממנו, והם הככבים, וענין הספירות והעדר ההארה בחלקים אחרים, כן אפשר שקבל ענין שמירת התמונה בחלקים מוגבלים ממנו והעדר השמירה לתמונה בחלקים אחרים. וגם כן הנה מפני שהגרמים השמימיים כלם ישתתפו בפעל אחד, והוא ההשגחה במה שבכאן, והיתה זאת ההשגחה במה שיסודר מהם מהתנועות לככב ככב, כפי מה שקדם ויתבאר בשלמות במה שאחר זה· הנה יהיו אלו החלקים נעדרי החיים בהם, במה שהם אחד להשלים תנועותיהם החלקיות באופן שישלם ענין כללותם, כמו שימצאו בבעל חיים האחד חלקים נעדרי החיוה, כמו העצמות ומה שידמה להם, להשלים תנועותיו החלקיוה וענין כללותו.

פרק שלישי

נבאר בו שהככבים הם בגלגלים מפני הדברים אשר בכאן.

וראוי שנחקור התחלה מענין הככבים אם הם בגלגלים בעבור עצמותם, או הם בהם בעבור הדברים אשר בכאן, כי זאת החקירה היא עמוקה ומסופקת מאד. וזה שכבר יראה הראות מבואר שתנועות הככבים ושיעוריהם הם ביותר שלם שבפנים להשלים אלו הנמצאות השפלות, עד שאם היה נפסד זה הסדר, היה נפסד זה המציאות השפל, כמו שיתבאר אחר זה, וכבר זכרנו זה פעמים רבות במה שקדם, וזכרו גם כן אבן רשד בבאורו לספר השמים והעולם, זה ממה שיראה ממנו שהככבים הם בעבור הדברים אשר בכאן באופן מה· וכבר יחשב שהוא בלתי אפשר שיונחו הככבים בעבור הדברים אשר בכאן, לפי שאם הונח הענין כן, יהיה הנכבד בעבור השפל הפחות· ולזה שפטו האחרונים מהפלוסופים שהככבים הם בגלגלם בעבור עצמותם, ומה שיושפע מהם מהפעולות בזה המציאות השפל הוא מכוון מהם על הכונה השניה·

ואולם הנראה מדברי הפלוסוף בטבעיות ובמה שאחר הטבע הוא שהככבים הם בעבור הדברים אשר בכאן· ולזה ראינו לחקור זה בזה המקום. והנה הככמנו לחקור בזה תחלה קודם שנחקור מסבות שאר הדברים אשר יעדנו לחקור בהם בזה החלק, מפני כי זאת החקירה היא משותפת לכל הככבים, וראוי שתקדם החקירה בדברים המשותפים לכל הככבים לחקירה במה שייוחד בו קצת הככבים מקצת.

ונאמר כי הוא ממה שהתבאר בטבעיות שכבר יובדל הגרם החמישי מבעלי הנפש אשר בכאן שהנושא לצורתו הוא דבר פשוט, ושאין בעצמותו דבר בכח· ואולם קראנו החומר החמישי נושא על צד ההקל בשמות, ואם אינו נושא על דרך האמת, כמו שהתבאר בטבעיות. וכאשר התישב לנו זה, נאמר שהוא גם כן מבואר שהבעל נפש אשר בכאן הוא כליי מצד הרכבה, ומצד השלמת מציאותו ושמירתו, כי מפני זה יצטרכו כלים רבים· אם מצד ההרכבה, כי לשמור ההפכים אשר הורכב מהם בשווי הנאות לבעל נפש ההוא הוכנו לו כלים מתחלפים ייוחס לאחד מהם שמירת ההפך האחד ולאחר שמירת ההפך האחר, והמשל בבעל חי, כי המרה היא בו משכן הטבע החם היבש, והטחול הוא בו משכן הטבע הקר היבש, והכבד הוא בו משכן הטבע החם והלח, והמוח הוא בו משכן הטבע הקר הלח· ואולם מצד השלמו מציאותו ושמירתו הוכנו לו גם כן כלים רבים, והם הדברים בכללם הנמצאים לו, כמו שהתבאר זה כלו בספר הבעלי חיים אצל המאמר בתועלת אברי הבעלי חיים. ובהיות הענין כן, רצוני שהבעל נפש אשר בכאן יצטרך להיות כליי מצד היותו מורכב מהפכים ומצד הצטרכו אל מה שישלים מציאותו וישמר אותו כפי מה שאפשר, והיה מבואר מהגרם השמימיי שאין בו הרכבה, לפי שהוא פשוט בתכלית הפשיטות, ולא יצטרך גם כן לכלים ישמרו מציאותו וישלימוהו, כי אין בעצמותו דבר בכח כמו הענין בבעל חיים שיצטרך, דרך משל, אל מזון להחליף מה שיותך ממנו· ואם מבואר שלא יצטרך הגרם השמימיי להיות כליי, וזה כי כבר נאמר בספר הנפש כי הנפש היא שלמות ראשון לגשם טבעיי כליי, וזה ממה שיביא לחשב שיהיה מהכרח הגרמים השמימיים שיהיו כליים, לפי שהם בעלי נפש. וכאשר התבאר זה, רצוני שאין מתנאי הגרם השמימיי שיהיה כליי, ואף על פי שהוא בעל נפש, הוא מבואר שאין לככב רושם בשישים הגלגל בעל נפש. וזה ממה שיראה ממנו שאין הככבים בגלגלים מצד עצמותם. וגם כן, אם הורינו שמתנאי הגלגל שיהיה כליי, לפי שהוא בעל נפש, הנה יתבאר עם כל זה שאין לככבים רושם בשישימו הגלגל בעל נפש. וזה שאי אפשר שיונח הככב הכלי

אשר יצטרך לגלגל להשים אותם בעלי נפש· לפי שהכלי אש־ בו יהיה הדבר בעל נפש ימצא בכל אישי המין במספר אחד, ובמקום אחד, ובאופן אחד, ובגודל מתיחס לגודל גופם, וזה דבר מבואר בנפשו, והמשל שלא ימצא איש אחד יהיה הלב בו באמצע גופו, ואיש אחר יהיה הל־ בו בראשו או ברגליו, ואיש אחר מבלי לב, ואיש אחר במספר רב הלבבות, וימצא גם כן גודל הלב באנשים הבריאים מתיחסים לגודל גופם, וימצא גם כן טבעו בענין אחד במין באישי המין האחד· וכבר נמצא בככבים שלא ישמרו הכלי אשר ישים נושאו בעל נפש, וזה כי הככב נמצא בקצת הגלגלים אחד לבד, והוא באמצע, ובקצתם ימצא מספר רב מהככבים, קצתם באמצע הגלגל וקצתם אצל הקטבים ומה שביניהם ובין אמצע הגלגל, והם גם כן בלתי שווים קצתם לקצת ובלתי מתיחס חלוף גדליהם לחלוף גודל גוף נושאיהם, ובקצתם לא ימצא ככב כלל, כמו שהתבאר במה שקדם· ועוד שזהו הראש אשר יהיה בו הככב מה שהוא, כי הוא ככב מצד היותו מאיר, והוא מאיר מצד הזהר אשר לו איננו בהם בענין אחד, וזה כי קצתם היה לו הזוהר מעצמו וקצתם מזולתו, וקצתם ימצא זהרם אדום וקצתם ימצא זהרם במראה אחר· ולזה הוא מבואר שאין לככב רושם בשישים הגלגל בעל נפש, ואף על פי שנודה שמתנאי הגלגל שיהיה כליי, מפני היותו בעל נפש. ועוד שהזוהר יראה מענינו אפילו בדברים אשר בכאן שאין לו מבוא בהשימו נושאו בעל נפש, כי המראה אין לו מבוא בזה אצל הטבע, ואי אפשר שיאמר לאדם באיזה צד שיהיה לזוהר מבוא בהשמתם בעלי נפש, ואפילו אם רצה שיברא זה מלבו בריאה· האלהים, אלא שנאמר שבעבור שהם יציירו מענין נמוס הנמצאות וסדרם וישרם מה שיציירו אותם, והיו משהוקקים מעצם הציור שיפעלו מה שישלם בו זה הסדור אשר באלו הדברים אשר בכאן, היה מחויב שיהיה להם הכלי אל שיעשו בו זה הפעל, והוא הככב· אלא שזה המאמר יחייב שאין הככבים בגלגלים מצד עצמותם, אבל לפעול מה שיחייבהו ציורם להשלים אלו הנמצאות השפלות, וזה כי ההשגה תספיק לגלגלים מצד שהם בעלי שכל, ולא יצטרך להם פעל אחר להעמיד מציאותם. ואם הודינו שתהיה ראוי להם תנועה מצד היותם בעלי נפש, כמו שאמרו קצת הקודמים, הנה לא יחויב מזה שיהיו בהם ככב או ככבים, ולא שתהיינה תנועותיהן בזה האופן אשר לא ישלם זה המציאות השפל אלא בו, וכבר יתבאר זה בשלמות במאמר הששי מזה הספר בגזרת השם יתברך. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאין הככבים בגלגלים מצד עצמותם, אבל הם בהם להשפיע זה המציאות השפל. אלא שכאשר

יונח הענין כן, הנה יחויב מזה הספק הקודם, והוא שכבר יחויב מזה שיהיה מציאות הנכבד בעבור הפחות, והוא שקר· הנה לא ימנע היות נכבד דבר בעבור הפחות, אבל הוא דבר נמצא כן, ובזה האופן היה הנכבד משפיע לפחות ופועל אותו, כאלו האמר שהשם יתברך פועל מה שלמטה ממנו ומשגיח בו, והשכל הפועל פועל אלו הדברים אשר בכאן, והנה זאת ההשפעה נמצאת בו בעבור הדברים אשר בכאן, ובזה הענין בעינו יהיה הזוהר וההארה בככבים בעבור אלו הדברים אשר בכאן, ויהיה עצמותם בעבור עצמם. וכבר נשלים המאמר בזה בגזרת השם יתברך במאמר הששי מזה הספר.

פרק רביעי

נבאר בו שאין שם על גלגל המזלות גלגל יומי כמו שחשבו בעלי העיון.

וראוי שנחקור אם יש למעלה מגלגל המזלות גלגל בלתי מכוכב יתנועע בהנועה היומית, כמו שחשבו הקודמים והם בטלמיוס ובעל הכונה חדשה, או אין גלגל עליו בזה התאר, כמו שיראה בן רשד.

ונאמר שכבר ימצא לכל אחת מאלו הדעות אופן מההראות. וזה שכבר יחשב שיהיה ראוי שיונח על גלגל המזלות זה הגלגל היומי, לפי שזה הגלגל לבדו נראהו מתנועע בהנועה פשוטה, ולזה ראוי שיהיה הגלגל העליון בזה התאר· כי כבר נמצא בכל מה שקרב מהגלגלים אשר בהם ככב אל היסודות שתנועותיהם הם יותר מורכבות, ולזה הוא ראוי במה שרחק מהם בתכלית שיהיה בתכלית פשיטות התנועה. ועוד כי זאת ההנועה הפשוטה ראוי שתמצא לגרם פשוט, הנה הגלגל המכוכב הוא מורכב באופן מה, ולזה ראוי שתהיה התנועה היומית לגלגל בלתי מכוכב. ועוד כי הגרם הראשון ראוי שיהיה הפשוט, לפי שפשוט הוא קודם למורכב, והגלגל הראשון הוא קודם לשאר הגלגלים, לפי שהוא מקיף בהם, ולזה הוא בהכרח יותר נכבד מהם, כי המקיף הוא יותר נכבד מהמוקף בו, כמו שנראה מענין היסודות· ובהיות הענין כן, והיה מבואר שהגלגל הככביי הוא מורכב באופן מה, הנה הוא ראוי שלא יהיה הגלגל הככביי הגרם הראשון, אבל יהיה גלגל אחר עליו בלתי ככבי, הוא המקיף בכל הגלגלים. ועוד כי כמו שכל אחת משאר התנועות הנמצאית לככבים נמצאית ראשונה פשוטות ואחר כך מורכבות, כמו הענין בתנועה גלגל המזלות, כי היא נמצאת לגלגל המזלות התחלה, על שהיא תנועתו המיוחדת, ואחר כך תמצא לשאר הככבים מורכבת עם תנועות אחרות· וכמו הענין בתנועה השמשית שהיא נמצאה פשוטה לשמש, ונמצאת מורכבת עם התנועות האחרות

לנוגה ולכוכב, כן הראוי שיהיה הענין כן בתנועה היומית, רצוני שתהיה תנועה מיוחדת לאחד מהגלגלים. וכבר יראה באופן אחר שהוא ראוי שלא יהיה בכאן גלגל יומי על גלגל המזלות, לפי שתנועות הגלגלים יראה מענינם שהם בעבור הכבבים, כמו שקדם, וכמו שיתבאר, וזה דבר זכרו ארסטוטלוס בבאור במה שאחר הטבע, כמו שזכרנו במה שקדם׃ ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהוא ראוי שלא יהיה בכאן גלגל יומי בזה התאר, כי הגלגל שאין בו ככב ואינו משרת לגלגל שיש בו ככב תהיה תנועתו לבטלה, והטבע ימאן זה. וזה הוא אשר הניע אבן רשד אל שיאמר שהנחת גלגל יומי על גלגל המזלות הוא דבר בטל.

ובהיות הענין כן, הנה ראוי שנעיין אנחנו בזה. ונאמר שלמה שהיתה תנועת הגרם החמשי בעבור הדברים אשר בכאן, כמו שקדם, והיה יותר נכבד שישפעו ממנו פעולות רבות בזה העולם השפל, להשלים רבוי ההויות בכאן, משתושפע ממנו פעולה אחת במספר, והיה מבואר שהשפע הפעולות הרבות מהככב יהיה מצד רבוי התנועות ורבוי היחסים אשר לככב למקום מקום מהארץ׃ הוא מבואר שאין ראוי שיונח לגרם היותר נכבד תנועה פשוטה, כל שכן שאין ראוי שיונח בלי ככב. וזה כי התנועות אשר לגלגלים, אם היו בעבור הדברים אשר בכאן על הכונה הראשונה, כמו שבארנו, הנה הוא מבואר שזאת ההנחה היא בטלה ואם היו על הכונה השנית בעבור הדברים אשר בכאן, כמו שיראו קצת המתאחרים מצד יתרון שלמותם שהוא יותר טוב להם ויותר נכבד שיהיו באופן שיושפע מהם לזולתם משלא יהיו כן, הוא מבואר שהוא יותר ראוי שתמצא זאת ההשפעה לגרם היותר נכבד מהם׃ ולזה הוא מבואר שזאת ההנחה היא בטלה, איך שהונח הענין בזה, ולזה הוא מבואר מה שאמרנו. ואולם מה שזכרנו בזאת הטענה כי מפני שהפשוט הוא קודם למורכב, ראוי שיהיה הגלגל הראשון בלתי מכוכב, לפי שהוא קודם לשאר הגלגלים, מפני היותו מקיף בהם, הוא בלתי צודק על כל פנים. וזה שהיות הפשוט קודם למורכב קדימה מה הוא אמת, אלא שזאת הקדימה לא תמצא תמיד באופן שיהיה הפשוט יותר נכבד מהמורכב ממנו ומדברים אחרים, אבל יהיה המורכב הולך במדרגת הצורה והשלמות לפשוט, וזה מבואר מאד במה שאצלנו מהנמצאות, וזה שכל מה שנוספה ההרכבה בחמר הראשון היה הנמצא ההוא יותר נכבד, ולזה היה הדומם יותר נכבד מהיסודות, והצומח יותר נכבד מהדומם, והחי יותר נכבד מהצומח, והאדם יותר נכבד משאר בעלי חיים׃ ובהיות הענין כן, הנה לנו שנודה שהפשוט קודם למורכב ממנו ומדברים אחרים הקדימה ההיולאנית, ויהיה הגלגל הכוכביי

הוא הגלגל העליון המקיף בכל, ויהיה למטה ממנו הגלגל היומי, כמו שהנחנו במה שקדם, והנה התנועה המורכבת מהיומית והמאוחרה המגעת לגלגל הככביי הולכת במדרגת השלמות לתנועה היומית אשר בגלגל השפל ממנו. ואולם מה שטענו כי מפני שנמצא מה שהיה מהגלגלים הככביים יותר קרוב אל היסודות בתכלית מהרכבת התנועות, הנה ראוי שיהיה מה שהוא בתכלית המרחק מהם בתכלית פשיטות התנועה, ולזה ראוי שיהיה הגלגל הראשון מהנועע בתנועה פשוטה, הוא דבר בלתי נמשך מזה ההקש. וזה שמה שנמשך ממנו הוא, כי מפני שנמצא מה שהיה מהגלגלים הככביים יותר קרוב אל היסודות בתכלית מהרכבת התנועות, הנה ראוי שיהיה מה שרחק מהגלגלים הכוכביים יותר מן היסודי בתכלית מיעוט הרכבת התנועות, וזה דבר צודק עם הנחתנו הגלגל הככביי הוא הגלגל הראשון, כי אין שם גלגל בעל ככב שלא ימצא בו יותר מהרכבת התנועות ממה שימצא מזה לגלגל הככבים הקיימים. ואולם הטענה שחייבה שתהיה התנועה היומית לגלגל בלתי מכוכב, הנה, אף על פי שנודה בה, לא יחויב ממנה שיהיה הגלגל הראשון בלתי מכוכב, וזה שכבר תהיה זאת התנועה לגלגל בלתי מכוכב שפל מגלגל המזלות, כמו שהנחנו אנחנו בתכונת גלגל הככבים הקיימים. ואולם הטענה שחייבנו ממנה המצא שם גלגל יומי על גלגל המזלות, מפני מה שנמצא משאר התנועות המשותפות לככבים רבים שהם נמצאות תחלה פשוטות ואחר כך מורכבות, היא בלתי צודקת. וזה שזה אמנם יצדק בהנועות אשר מדרכם שימצאו בככבים, והם התנועות המורכבות, כמו תנועת גלגל המזלות שהיא מורכבת מהתנועה היומית והתנועה המתאחרת, וכמו תנועת השמש המורכבת משלש תנועות· ואולם התנועת הפשוטה לא יצדק בה זה, כי אין התנועה הפשוטה נאותה להשפיע בכאן מה שיצטרך לרבוי ההויות, כמו שקדם, ואף על פי שיהיה בגלגל הככב, וכל שכן שאין ראוי שיונח בכאן גלגל בלתי מככב מהנועע תנועה פשוטה, לא לעבודת גלגל בעל ככב, כי מציאות זאת התנועה בו תהיה לריק ולבטלה, לפי שאין בה תועלת להשפיע בכאן דבר, כי השפעת הגלגלים לזה המציאות השפל הוא מצד הככבים, והנה אין בדברים הטבעיים דבר לבטלה, כל שכן שאין ראוי שיונח זה באלו הגרמים הנכברים. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאין שם גלגל יומי על גלגל המזלות, כמו שחשבו קצת הקודמים. וזה מה שרצינו באורו בזה הפרק.

פרק חמישי

נבאר בו שהככבים הקיימים הם כלם בגלגל אחד, ושם נבאר למה היו בגלגל הראשון ככבים רבים ובמה שלמטה ממנו לא נמצא בגלגל האחד יותר מככב אחד.

וראוי שנחקור אם הככבים הקיימים הם כלם בגלגל אחד, כמו שהנחנו, או יהיה לכל אחד מהם גלגל.

ונאמר שכבר יראה שהוא ראוי שיונחו כלם בגלגל אחד מפנים, — מהם, שכבר ימצא תמיד מרחק קצתם מקצת אחד, כמו שזכר בטלמיוס, וזה ממה שיורה שהם כלם בגלגל אחד, שאם היו בגלגלים רבים, כמה אני תמיה איך ימצא זה המספר הרב מהגלגלים בתנועה שוה ובקטבים אחדים, ושאר הגלגלים אין בהם שנים שתהיה תנועתם שוה ולא בקטבים אחדים. ומהם, כי מפני שהיה אפשר השלמת הנראה מתנועותם בגלגל אחד כמו שישלם בגלגלים רבים, והיה מבואר בדברים הטבעיים שאין בהם דבר לבטלה, וכל שכן באלו הגרמים הנצחיים· הוא מבואר שהוא ראוי שיהיו כלם בגלגל אחד, שאם היו בגלגלים רבים, היה מציאות רבוי הגלגלים ההם לבטלה, אחר שכבר ישלם המגיע מהם בגלגל אחד. — ומהם, שכבר נמצא בגלגלים אשר בהם ככב אחד מרחק הככב מן קטביו מרחק אחד, או קרוב מאחד, וראוי להם זה, כי היה זה המקום היותר נכבד שבגלגל מצד מהירות התנועה, וראוי שיהיה הככב בחלק היותר נכבד, בו היה הככב הוא החלק היותר נכבד שבחלקי הגלגל, וזה יראה מפעולתו כמו שקדם. ועוד שהוא כאשר היה בזה המקום, היה אפשר בו שיהיה לפעמים על האופק באיזה חלק שיהיה מהארץ, ולא יהיה כן לככב, אם היה קרוב לאחד מהקטבים, וכבר היה יותר טוב שתגיע פעולתו בכל חלק מחלקי הארץ משתגיע בחלק מיוחד ממנה לבד. וכאשר התישב לנו זה, רצוני שהוא ראוי בגלגלים שיש בהם ככב אחד לבד שיהיה מרחק הככב ההוא מהקטבים מרחק אחד, או קרוב מאחד, והיה מבואר שזה דבר בלתי נמצא כן באלו הככבים, אם היה לכל אחד מהם גלגל אחד, הוא מבואר שהוא ראוי שיהיו אלו הככבים הקיימים כלם בגלגל אחד. ואולם היה בו רבוי הככבים לשתי סבות· האחת כי מפני שלא היה לזה הגלגל כי אם תנועה אחת זולת התנועה היומית, ומפני זה היה בלתי אפשר, אם לא היה בו כי אם ככב שישפע ממנו רבוי הפעולות אשר יצטרך להשלים מה שבכאן, השוה הטבע בזה, כמו שאמר הפלוסוף, בששם בו רבוי הככבים תמורות רבוי התנועות, ויהיה ממנו רבוי הפעולות בזה האופן. והשנית כי בזה האופן יתן זה הגלגל לככבים הרצים מה שלהם מרבוי הפעולות באופן מה. וזה שכבר ימצאו

בזה הגלגל ככבים מתחלפי הפעולות, וזה יראה מחלוף טבעיהם ומחלוף פעולת הככבים ההולכים, בהיותם בחלקים מתחלפים ממנו, כמו שיתבאר למי שעיין במשפטי הככבים עיון מעט· והנה הככבים אשר אינם באזור ימצא להם גם כן מבוא בזה, לפי מה שיעלה מהם על האופק אופק עם הככב ומה שימצע עמו השמים· בזה האופן יתחדשו מהככב האחר, בהיותו במקום אחד מגלגל המזלות, פעילות מתחלפים באפקים מתחלפים. — ובכאן התבאר הסבה למה היה בגלגל הראשון ככבים רבים, ובמה שלמטה ממנו לא ימצא בגלגל יותר מככב אחד, ולמה לא היה לגלגל הככבים רבוי התנועות כמו הענין בשאר הגלגלים שימצא בהם ככב, והתבאר שהככבים הקיימים כלם הם בגלגל אחד.

פרק ששי

נבאר בו איך יחמם השמש האויר, ושם תתבאר הסבה באיזה אופן יגיע מאחד אחד מהכוכבים מה שנראה שייוחד בו מהפעולות.

וראוי שנחקור איך יחמם השמש האויר, כי זאת החקירה היא עמוקה מאד, והיא גם כן משותפת לכל הככבים באופן מה, וזה שכאשר יתבאר באיזה צד יגיע זה הפעל מהשמש, יתבאר באיזה צד יגיעו משאר הככבים פעולותיהם אשר ייוחדו בהם אחד אחד מהם.

ונאמר שהוא מבואר בטבעיות שאין לככבים אלו האיכיות הנמצאות ליסודות ולמורכב מהם, ולזה אי אפשר שנאמר שיהיה השמש מחמם מפני היותו חם· ולפי שכבר התבאר בשרשים הכוללים, שכל דבר שיוציא זולתו מן הכח אל הפעל בדבר מה הנה ימצא לו בפעל מה שנמצא אל המתפעל ממנו בכח, הנה יראה שיחויב מזה אם שיהיה השמש חם, אם היה שיגיע ממנו החום בעצמותו, שאם לא היה הענין כן, לא אשער איזה צד יגיע ממנו חום לאלו הדברים, או שיהיה החום בעצמות מהשמש, ולפי שאי אפשר שיונח השמש חם, כמו שקדם, הנה ידמה שיהויב שיהיה החום בלתי מגיע בעצמות מהשמש, אבל יהיה מציאותו מדבר שמציאותו נמשך לגרם השמש, ולזה נחשב שיהיה השמש מחמם מזולת שיהיה הענין כן. ואחר שהתבאר זה, ראוי שנחקור מה הוא זה הענין.

ונאמר שהפלוסוף נתן בזה שתי סבות· העלה האחת היא התהפכות האור אשר יגיע מהשמש, כי היה מדרך האור בכח אלהי אשר בו שכאשר יתהפך יחדש החום, וזה מבואר במראות השורפות, כמו שיאמר הפלוסוף· ולפי שזה ההתהפכות יהיה יותר חזק בשיקרב השמש להדש זויות נצבות, או קרובות לנצבות, הנה ימצא החום המגיע

מהשמש יותר חזק בעת הקיץ, כי אז יהיה השמש יותר גבוה על האופק בכל היישוב ממה שהוא בשאר ימות השנה. הסבה השנית היא התנועה, וזה שהפלוסוף יאמר שגרם השמש הוא יותר מקשיי משאר חלקי הגלגל, ויקרה לתנועתו החמום, כי מדרך התנועה שתחמם, וזה שהתנועה תניע היסודות ותביא קצתם לקצתם, ויקרה מזה מהחום החלוש אשר ביסודות חום יותר חזק, כמו שיתחדש מהבריאות המעטי בריאות שלם, לפי מה שאומר במה שאחר הטבע. ובזה האופן יחשב הפלוסוף שתשלם הסבה בחמום השמש האויר.

וראוי שנעיין אנחנו באלו הסבות אשר נתנם הפלוסוף בזה הענין. ונאמר שהסבה אשר נתן מצד התהפכות אור השמש איננה צודקת כשלא יאמר בה יותר מזה השעור. וזה שכבר יראה שישאר עמה הספק בעינו אשר יסופק בהנחת השמש מחמום האור, כי האור איננו גשם, כל שכן שאין לו חום· ובהיות הענין כן, הנה לא אשער איך יחמם האור. ועוד שאם היה זה החמום נמצא לאור במה שהוא אור, הנה ראוי שימצא זה לירח גם כן, כי היא מאירה· ואף על פי שאין אורה חזק כמו אור השמש, הנה היא יותר קרובה אל הארץ, והיתה לפעמים קרובה מנוכח הראש מהשמש ברב הישוב, והוא בהיותה בראש הסרטן בתכלית נטייתה לצפון, ויותר ארוך זמן עמידתה על הארץ מזמן עמידת השמש עליה בהיותו בראש סרטן, ולזה היה ראוי, אם היה האור מחמם, שתהיה הירח מחממת האויר בזמן ההוא חמום מופלג, ר"ל כאשר היה אור הלבנה שלם והיא בראש סרטן, וזה יקרה בלילות הארוכות· והנה מה שימצא בחוש הוא הפך זה, וזה כי אז ימצא הקור חזק מאד. וכן נאמר שהסבה אשר נתן מצד התנועה היא בלתי צודקת. וזה כי המאמר בשהיה גרם השמש יותר מקשיי מהגלגל אשר הוא בו הוא מאמר מבואר הנפילה, וכל שכן לדעת הפלוסוף, כי הוא יראה שהגרם החמישי הוא כלו מטבע אחד· עם שאין תועלת בזאת ההנחה לקיים שימצא החמום לאויר מן השמש מזה הצד, כי הגשמים אשר זה דרכם יחממו הגשמים הממששים להם, ובאמצעותם יחממו שאר הגשמים, אבל הגשמים האמצעיים בינינו ובין השמש, והם שאר הגרמים השמימיים אשר תחתיו, אינם מקבלים החמום· הנה אם כן לא יתכן שיגיע החמום לאויר מזה הצד. ואם אמר לנו אומר שכבר ימצא שיתפעל דבר מדבר מזולת שיתפעל האמצעי באופן הפעלות ההוא, כמו שיאמר ברג מה שירדים הדייג באמצעות הרשת, והנה הרשת לא יקבל ההרדמה· אמרנו לו שעל כל פנים יתפעל הרשת ממין הפעלות האחרון, והוא הקור אשר הוא סבת תרדמת היד, אמנם לא ירדם

הרשת, לפי שאינו בעל חי. ועוד שכבר התבאר במה שקדם שתנועת השמש לא תבא לגלגלי שאר הככבים, ולזה הוא מבואר שלא יתכן שהגיע אל היסודות, אבל תכלה ותפסק אל הגשם אשר בין גלגלי השמש לגלגלי הככב אשר תחתיו. ועוד שהוא מבואר שגרם השמש הוא יותר קטן מאד מהגלגל אשר הוא בו· ובהיות הענין כן, והיה הגלגל הוא המתנועע, לא השמש, הנה הוא יותר ראוי שייוחס החמום להנועת הגלגל משייוחס לתנועת השמש, כי התנועה היא אחת ובמרחק אחד מן היסודות· ואם היה זה כן, הנה יחויב שיהיה החום נמצא באויר תמיד על ענין אחד כיום כלילה, כסתו כקיץ, וזה שקר. ועוד שאם היה סבת החום התנועה, הנה יותר ראוי שיהיה זה מיוחס לתנועת הגלגל היומי, כי היא היותר מהירה שבתנועות הגרמים השמימיים, והיא גם כן קרובה אל היסודות ומגעת אליהם, עד שאנחנו נמצא בהם זאת התנועה, וכפרט ביסוד האש ובמה שקרב אליו מהאויר, ולזה נמצא קצת הלהבות הנמצאות שם המתחדשות שהם בתנועה היומית· ואם היה הענין כן, לא ימצא רושם לשמש בחמום האויר, אבל יהיה החום מגיע ביום ובלילה בסתיו ובקיץ על אופן אחד, וזה חלוף מה שימצא מזה. ועוד שאם היה סבת זה החום אשר באויר מהשמש התנועה, הנה יותר ראוי שייוחס זה לירח, לפי שהוא יותר קרוב אל היסודות מהשמש ותנועתו יותר מהירה מאד מתנועת השמש, ומה שזה דרכו הוא יותר ראוי שיניע היסודות, ויבא קצתם לקצת· ואם היה הענין כן, הנה יחויב שימצא רושם חזק לירח בחמום האויר, וזה דבר בלתי נמצא כן ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאין די באלו הסבות אשר נתן בהם הפלוסוף, לפי מה שהבינו ממנו מפרשי ספריו, להשלים מה שיראה לשמש מבין שאר הככבים מחמם האויר.

והנה הסבה בזה אצלנו, כי ניצוץ השמש, להתיחסות אשר בינו ובין האש בכח אלהי בו, יניע האש ויחמם האויר בזה האופן מצד זה העירוב אשר יקרה לו עם האש· ולפיכך כאשר יתהפך ויכפל הניצוץ על נפשו הכפל נפלא. הנה יכפל זה החום כאשר היה ההתהפכות הניצוץ יותר חזק, והוא כאשר יקרב השמש לחדש זויות נצבות, ולזה היה אז החום יותר חזק· והעד על זה שכבר תראה לחוש במראות השורפות קוים ניצוציים רבים יתהפכו ויתחברו יחד בנקודה אחת, ושם יהיה מקום השריפה. ובהיות הענין כן, הנה ימצא זה הענין לאור במה שהוא אור שמש, לא במה שהוא אור במוחלט· ולפי שזה ימצא לאור השמש מצד טבע יסוד האש אשר יניע אותו ניצוץ השמש, היה שימצא זה החמום גם כן לאור האש כאשר יתהפך. וזה דבר עמדנו עליו מן החוש, שהעמדנו מראה

שורפת כנגד אור הנר, ובנקדת פגישת הקוים הניצוציים המתהפכים מצאנוה שורפת. ואולם לאור הירח לא תמצא שתתחדש שריפה מהמראה השורפת וזה כלו ממה שיעיד זה הענין מהחמום הנמצא לאור השמש במה שהוא אור שמש בכח האלהי אשר בו להניע היסוד האשיי. ובזה האופן בעינו נמצא לירח רושם בהוספת הטבע המימיי, עד שכבר נמצא בחוש תוספת המים והלחויות בהוספתה, וחסרונם בחסרונה· ולזה היה צבע נצוץ הירח מתיחס ונאות לטבע הקר והלח, וצבע נצוץ השמש מתיחס ונאות לטבע החם והיבש יובש מזוג. וכן תמצא הענין בצבעי שאר הככבים, רצוני שכבר נמצאהו מתיחס ונאות אל הטבע אשר לככב ההוא רושם בהמצאתו, וזה דבר מבואר למי שעיין במשפטי הככבים עיון מעט. ואמנם היה זה כן, מפני שהיתה פעולת הככב מצד מה שיגיע בכאן מנצוצו, והיה מחויב במה שבכאן שיהיו לו סבות שומרות כל אחד מההפכים אשר מהם יהיו כל אלה הנמצאים, הנה מן ההכרח היו צבעי נצוצי הככבים מתחלפים, עד שיאות נצוצם אל שיתחייב ממנו מה שראוי להשלים מה שבכאן ובזה האופן היו הככבים פועלים היסודות ושומרים אותם בשווי המורכב מהם. יתברך ויתברך יוצר הכל אשר לא תושג על השלמות חכמתו כמה שהמציאו לאחד מהמשיגים זולתו. ואולי זהו אשר רצהו הפלוסוף בכאן, כי אין אצלנו דבריו בזה, ואפשר כי המפרשים החטיאו כונתו בזה.

וכבר יסופק בענין הירח ספק אינו מועט ראוי שנחקור בהתרתו. והוא שכבר יראה, כמו שהנחנו, שיש לנצוץ הירח רושם בהגברת היסוד המימיי והלחויות, ולזה היה נראה שיתוספו המים והלחויות בהוספתה, ויחסרו בחסרונה· ואנחנו נראה עם זה הרבה שיהיו הגשמים בתכלית חסרונה, והוא סביב המולד, והנה היה ראוי שימצא אז היובש בתכלית, והוא הפך מה שיראה לחוש. ונאמר שכבר ידמה שיאמר בזה שאי אפשר שיהיו שני אלו הדברים מתחייבים מהירח בעצמות, אבל יהיה האחד מאלו הדברים מגיע מהירח בעצם, והאחר במקרה. וזה שהוספת אורו יוסיף בטבע המים והלחויות בעצמות, וחסרונו יחסר אותם, ולזה תמצא חסרון הלחויות בצמחים ובבעלי חיים בעת חסרון הלבנה ויתחדש במקרה הוית הגשמים בסוף החדש מפני התמזג נצוץ השמש עם נצוץ הירח, ויקנה ממנו נצוץ השמש זה הטבע. ולזה תמצא שיחלש החום הטבעי בנמצאות השפלות בעת המולד, והיה מפני זה סכנה, היות הבחראן לחולים סביב עת המולד. ואולם התמזג נצוץ השמש עם נצוץ הירח אז הוא, מפני שהירח אז תחתיו, והחלק המאיר מן הירח ישוב נצוצו אל השמש בדרך בעינו אשר יבא לנו בו נצוץ השמש,

ויבא לנו מפני זה נצוץ השמש מתמזג מטבע נצוץ השמש וטבע נצוץ הירח.

פרק שביעי

נמנה בו הדרושים אשר נצטרך שנחקור בהם ממה שבשמים לפי מה שבידינו בזה מן ההקדמות.

וראוי שנחקור מענין הככבים מעשרים ושבעה דרושים. **א** למה נשתתפו הככבים כלם בתנועה היומית ובתנועה המתאחרת, ואם היא מתחלפת בהם קצת חלוף· ולמה נשתתפו גם כן המרחקים הרחוקים לככבים הנבוכים וראשי תניניהם באלו התנועות. **ב** למה השתתפו רוב הככבים ההולכים בתנועה השמשית באופן מה. וזה כי שבתאי וצדק ומאדים הם באופן מה מהתנועה, שכאשר תקובץ תנועת הארך עם תנועת החלוף, יהיה המקובץ שוה לתנועת האמצעי, ונגה וככב תמצא בהם תנועתם שוה לתנועת השמש האמצעית. **ג** למה היה הירח מקבל אורו מהשמש, ואין לו אור מעצמו. **ד** למה התחלפו שבתאי וצדק ומאדים באורך זמן תנועת הארך ותנועת החלוף, עם הסכימם במקובץ מהם. **ה** למה היתה תנועת האורך ברב הככבים ההולכים מתחלפת, ר"ל שתהיה פעם מהירה ופעם מתאחרת, לפי מה שיראה לנו ממנה. **ו** למה היתה תנועת האורך המתאחרת במקום המרחק הרחוק בככבים שימצא בהם הענין כן, או במקום המרחק הקרוב בככבים שימצא בהם כן הענין. **ז** למה היתה זמן התנועה המתאחרת בהרבה מהככבים ההולכים יותר ארוך מזמן התנועה המהירה. **ח** למה היתה זמן התנועה המתונית אשר מפני תנועת החלוף יותר ארוך בירח מזמן התנועה המהירה, ובשאר הככבים ההולכים ימצא הענין בהפך. **ט** למה היו הככבים ההולכים אשר ימצא להם נזורות יותר רבי התנועה בעת היותם במאה ושמנים מעלה מתנועת החלוף, ויותר מעטי הנטיה בשהיו בהתחלת תנועת החלוף. **י** למה נמצא לככבים הנבוכים מהירות התנועה בהיותם בהתחלת תנועת החלוף, ואחורה בהיותם במאה ושמנים מעלה מתנועת החלוף. **יא** למה היתה נטית תנועת החלוף בנגה וככב באופן שתהיה בהם התחלת תנועת החלוף נוטה מגלגל המזלות לצד אחד, ויטו בצד השני לגלגל המזלות בהיותם במאה ושמנים מעלה מתנועת החלוף, ולא ימצא הענין כן בשבתאי וצדק ומאדים, אבל תהיה כל נטיית תנועת החלוף לצד אחד מגלגל המזלות. **יב** למה היה הככב היותר רחוק מן הארץ יותר מאוחר התנועה באופן מה. **יג** למה היו הככבים הנבוכים יותר קרובים אל הארץ בהיותם במקום תנועת החלוף שיהיה בו החלוף היותר גדול ממה שהם בהיותם בהתחלת תנועת החלוף ובהיותם

במאה ושמנים מעלה ממנו, וכמו שיראה זה להוש בנגה, והוא גם כן מחויב בשאר הככבים מצד ההוא אשר חויב זה בנגה, וזה מבואר מהתכונה שהתבארה במה שקדם. יד למה היו קצת הככבים הנבוכים יותר קרובים אל הארץ בהיותם במאה ושמנים מעלה מתנועת החלוף ממה שהם בהיותם בהתחלת תנועת החלוף, כמו שיראה זה במאדים אם היה שיתאמת בו זה. טו למה היה הירח יותר קרוב אל הארץ ברבועים ממה שהוא קרוב אל הארץ בנגודים. יו למה היה לירח רבוי הנטיות והנזורות כמו הענין בשאר הככבים אשר תמצא להם תנועת החלוף. יז למה נמצא בשבהאי וצדק ומאדים שמה שיהיה מהם יותר מאוחר התנועה היה החלוף אשר מפני תנועת החלוף בו יותר גדול. יח למה היה החלוף אשר מפני תנועת החלוף יותר קטן הרבה בככב ממה שהוא בנוגה, עם היות תנועת האורך בהם שוה. יט למה היתה תנועת החלוף יותר מהירה בככב ממה שהיא בנגה, עם היות תנועת הארך בהם שוה. כ למה היו השמש והירח יותר גדולים ביחס אל גלגלים משאר הככבים ההולכים. כא למה נשתתפו שבתאי וצדק ונגה שתהיינה תכלית נטויותיהם הצפוניות קרוב לראש צורת מאזנים, ותכלית נטויותיהם הדרומיות קרוב לראש צורת טלה, ובמאדים וכוכב המצא תכלית הנטייה הצפונית קרוב לראש צורת סרטן, ותכלית הנטיה הדרומית קרוב לראש צורת גדי. כב למה נמצא במאדים וכוכב מהנטיה לדרום יותר ממה שימצא להם ממנה בצפון, ובנוגה ימצא הענין בהפך, אם הענין בזה כמו שספר בטלמיוס, ובשבתאי וצדק ימצא מהנטיה לצפון ולדרום בשווי. כג למה היה כוכב שני פעמים בשנה במרחק הרחוק והקרוב, אם היה שיהיה המציאות כן כמו שבאר בטלמיוס. כד למה היה זמן תנועת הרוחב בירח מתחלף לזמן תנועת האורך בהפך מה שימצאו בזה בשבתאי וצדק ומאדים ונגה וכוכב. כה למה התחלפו הככבים ההולכים בשעור התנועה המתאהרת, כאלו תאמר שקצתם ישלים סבובה בכמו עשרים וארבעה אלף שנה, כמו הענין בגלגל הככבים הקיימים ובמאדים וקצת בכמו חמשה עשר אלף ושבע מאות שנה בקרוב, כמו הענין בשמש ושבתאי וקצהם בזמן זולת זה. כו מה הוא הצל הנראה בירח ולאיזה תכלית נמצא במקום אשר הוא בו מהירח. כז מה הוא העגול החלבי הנראה בגלגל הככבים הקיימים ולאיזה הכלית הוא נמצא. וזה כי כשידענו זה מענין הגרמים השמימיים לפי מה שאפשר לנו, הנה הוא מבואר שכבר הגענו אל מה שהיתה ידיעתם נכספה מענינם. וזה אמנם יהיה בפרקים הבאים אחר זה.

פרק שמיני

נציע בו קצת שרשים מבוארים בנפשם למעיין בזה הספר יישירונו לעמוד מהם על סבת מה שימצא בשמים.

ואנחנו מציעים תחלה מה שיישירנו לנפילת האמת באלו הדרושים קודם שנאמר בסבותיהם דבר, והם ששה שרשים, הם כולם מבוארים בנפשם, או כמבוארים בנפשם למעיין בזה הספר. השרש האחד הוא שהככבים יפעלו פעולות מתחלפות, כאלו תאמר שלשמש רושם גדול בהולדת החום והיובש המזוג, ולירח רושם בהולדת הקור והלחות, וכן הענין בככב ככב. והשרש השני הוא שהככבים יפעלו פעולות מתחלפות לפי התחלף המקומות אשר הם בהם מגלגל המזלות, וזה דבר מפורסם מאד מן ההוש לחוקר בזה. ובזה האופן ימצאו שם ככבים קיימים יהיה להם, דרך משל, רושם ברוחות, או במטר, או בטבע, משאר הטבעים, בהיות להם אחד מככבי לכת. וזה ממה שלא יסופק לאחד מן החוקרים בזה. ובזה האופן ימצא פעל הככב ההולך מקביל תכלית ההקבלה, בהיותו במקומות מגלגל המזלות נכחיים קצתם לקצה, ואף על פי שלא יתחלפו בנטיותיהם, ר״ל שיהיו ביחס אחד מן הגובה על האופק׳ וזה אמנם יקרה בהיות המקום האחד בראש טלה, והאחר בראש מאזנים. ואמנם היה זה החלוף מגיע מהם מצד התחלף טבע נצוצי הככבים הקיימים אשר באלו המקומות. והשרש השלישי הוא, כי כל מה שיאריך עמידת הככב במקום אחד מגלגל המזלות יתחזק הפעל המגיע ממנו, מפני טבע נצוצי ככבי המזל אשר הוא בו. וזה השרש הוא גם כן מבואר בנפשו למעיין בזה הספר. וזה כי יחס הפעל אל הפועל הוא יחס הזמן אל הזמן, והמשל כי האש מחמם יותר הדבר המתחמם ממנו בשתי שעות ממה שיחמם אותו בשעה אחת, כמו שנזכר זה בספר השמע. והשרש הרביעי הוא שהככב יפעל פעולות מתחלפות מפני חלוף נטיתו לצפון ולדרום, והמשל שכל מה שיהיה גבהו בעברו על חצי השמים יותר גדול יהיה הפעל המגיע ממנו יותר חזק, וזה דבר מבואר מן ההוש בשמש, וזה שהחמום המגיע ממנו בהיותו בראש סרטן הוא יותר חזק הרבה מן החמום המגיע ממנו בהיותו בראש גדי׳ וממנו נקח ראיה על שאר הככבים, לפי שההקש הוא אחד. והשרש החמישי הוא שכל מה שיהיה הנצוץ יותר גדול יהיה הפעל המגיע מהככב יותר חזק. וזה כי מפני שהיה פעל הככב המגיע באמצעות נצוצו, הנה יחויב שכל מה שיהיה הנצוץ יותר גדול יהיה הפעל המגיע מהככב יותר חזק. והשרש הששי הוא

שכל מה שיקרב הככב יותר לארץ יהיה הפעל המגיע מהככב יותר חזק, לפי שהוא יותר גדול היחס אל העגולה אשר יסוב בה הככב, ולזה יהיה הנצוץ המגיע ממנו אל הארץ יותר גדול.

פרק השיעי

נתן בו הסבות בכל מה שנמצא בשמים ביותר שלם אשר אפשר זה לנו.

ואחר שהתישבו לנו אלו השרשים אשר הם כמו ידועים בעצמם למעיין בזה הספר, הנה לא יכבד עלינו לתת הסבות בכל מה שיערנו לחקור בו מענין הככבים.

ונאמר שהסבה בהיות הככבים כלם משתתפים בתנועה היומית ובתנועה המאחרת היא, כי מפני שהיו זמני קודם הדברים ההוים הנפסדים, והיותם משוערים בתקופות הארבע המתחדשות מהככבים, כמו שנזכר בחכמה הטבעית, והיות קצתם קצרי הקיום וקצתם ארוכי הקיום, והיה מן ההכרח שישתתפו כל הככבים בשמירת נמצא נמצא מהנמצאות הטבעיות· הנה מן הראוי שישתתפו כלם בתקופות הקצרות ובתקופות הארוכות השתתפות מה. והנה הדברים ארוכי הקיום בזה האופן הנפלא הם הדברים אשר לא יפול חדושם והפסדם כי אם בזמנים ארוכים אורך נפלא, כמו ההרים והימים והאומות הגדולות ומה שדומה לזה מהדברים הכוללים· והנה ישתתפו כלם בזה בתנועה המאחרת, ואם קצתם מתחלפים בה לקצת. ואולם היות הנועות המרחקים הרחוקים לככב ככב וראשי התנינים משתתפים באלו התנועות הוא כדי שיגיע חלוף מה לככבים ההולכים מפני התנועה המתאחרת, עם שמירתם היחסים אשר הוכנו להם עם ככבי גלגל הככבים הקיימים מהנטיות, כי בזה יהיה הטבע שיקנו מנצוצי הככבים ההם נשמר, והמשל שכבר יקרה מזה שיהיה רחב מאדים מגלגל המזלות בהיותו בלב אריה רחב אחד תמיד כשהיה מתנועת החלוף במקום אחד, ויקרה למאדים חלוף מפני התנועה המאחרת שיהיה תמיד בהיותו שם יותר רחוק מתכלית הצפונית, רצוני שהוא יותר רחוק תמיד מההפוך הקייצי, עד שיהיה לב מקום האריה בהפוך הסתויי, ואז יחל להתקרר מאדים בהיותו בזה המקום לפאת הצפוני, עד שיגיע לב האריה אל ההפוך הקייצי, ולזה האופן יהיה הפעל המגיע במאדים, עם היותו בלב אריה, מתחלף תמיד. וזה שכל מה שיקרב בהיותו שלם אל ההפוך הקייצי היה הפעל המגיע ממנו יותר חזק, כמו שהתבאר בשרש השלישי מהשרשים שזכרנו, וכל מה שקרב בהיותו נוטה אל ההפוך הסתויי היה הפעל המגיע ממנו יותר חלוש, וזה הענין הולך

בסבוב, וישלם זמן זה הסבוב בזמן שלמות התנועה המתאחרת. וזה אמנם יהיה במאדים שהתנועה המתאחרת בו שוה לתנועת גלגל הכבבים הקיימים· והנה בשאר הכבבים שהתנועה המתאחרת בהם מתחלפת לתנועה גלגל המזלות ימצא גם כן חלוף מפני תנועת המרחק הרחוק, והמשל כי כאשר היה שבתאי עם לב האריה בהיותו במרחק הרחוק, יחלש הפעל המגיע ממנו מפני הרוחק, ויתחזק הפעל המגיע ממנו אם היה עם לב האריה במרחק הקרוב, לפי שהוא אז יותר קרוב אליו. ובאופן אחר יתחלף פעלו בהיותו במרחק הרחוק עם לב האריה לפעל המגיע ממנו בהיותו במרחק הקרוב עם לב האריה, מפני מהירות התנועה ואחורה, ויתחדשו מחלופי אלו היחסים מינים רבים מחלופי הפעולות, ויהיה חלוף אלו היחסים הולך בסבוב, וזמן הסבוב הזה הוא נשלם בזמן שלמות התנועה המתאחרת. והנה הירח ימצא בו גם כן מחלופי היחסים מפני התנועה המתאחרת, ואף על פי שאין תנועת ראש התנין והמרחק הרחוק בו משוער בזמן התנועה המתאחרת, מפני שתופו לשמש בעתות המולד, והנגוד אשר יקנה מהם הירח רושם וטבע ימשך בו בחלקי החדש הירחי. ולפי שהיה לשמש חלוף בהיותו עם ככב אחד מככבי גלגל המזלות מהצד שזכרנו במה שקדם, הנה יקרה לירח חלוף מזה הצד, ויהיה זה החלוף הולך בו בסבוב, וישלם זמן זה הסבוב עם זמן שלמות התנועה המתאחרת. ובכאן נשלמה הכבה לפי מה שבידינו מההקדמות בהשתתפות הכבבים כלם בתנועה היומית ובתנועה המתאחרת ובהשתתפות המרחקים וראשי התנינים באלו התנועות.

ואולם הסבה בשתוף רב הכבבים ההולכים בתנועה השמשית באופן מה היא גם כן כדי שישתתפו כלם באופן מה בתקופות הארבע השמשיות, כי להם ימצא רושם חזק בדברים הטבעיים, כמו הצמחים ובעלי חיים. והנה זה השתוף הוא מבואר בנוגה וככב, ואולם בשבתאי וצדק ומאדים יהיה השתוף מפני השתנות בהם תנועת הארך והחלוף המקובצת לתנועה השמש האמצעית· אלא שתקופות השמשיות המתחדשות מהם התחלפנה, וזה כי בשבתאי ישלמו אלו התקופות הארבע אשר מפני תנועה החלוף בשנה שמשית ושלשה עשר יום בקרוב. וזה כי בהיות שבתאי בהתחלת תנועה החלוף יהיה עם השמש, ובהיותו בתשעים מעלה מתנועת החלוף יהיה במבטו מרובע עם השמש לפי מהלך האמצעי, ובהיותו במאה ושמנים מעלה מתנועת החלוף יהיה במבט נכחיי עם השמש לפי המהלך האמצעי, ובהיותו במאתים ושבעים מעלה מתנועת החלוף יהיה גם במבט מרובע עם השמש לפי מהלך האמצעי, ובזה האופן תתחדשנה משבתאי ארבע תקופות שלש מאות ושבעים ושמנה

יום ושתי שעות בקירוב· ואולם בצדק תתחדשנה אלו התקופות הארבע בשנה השמשית ושני יום וחמש עשרה שעות בקרוב· ואולם במאדים תתחדשנה אלו התקופות הארבע בשתי שנים שמשיות וארבעים ושמנה ימים ואחת עשרה שעות בקרוב. ובאלו התקופות ימצא שתוף לאלו הככבים לשמש, עד שהם משתתפים עמו מזה הצד בתקופותיו השמשיות לפי יחסם ממנו. והנה היו זמני התנועות אשר תתחדשנה מהן אלו התקופות השמשיות באלו הככבים מתחלפים, כדי שישלמו בזה האופן אלו הדברים אשר בכאן שישוערו תקופותיהם בתקופות ככב ככב מאלו, כי ידמה, כמו שנאמר בטבעיות, שבכאן דברים ישוערו תקופיתיהם בתקופות ככב ככב מהככבים, והנה השוה הטבע בזה ושם תנועת האורך יותר מתונית, באשר תנועת החלוף בו יותר מהירה מאלו השלשה ככבים· ובזה האופן היו הדברים אשר ישוערו תקופותיהם בתקופות תנועת האורך אשר לצדק· וכן ההקש לצדק עם מאדים· ואולם בתקופות אשר מפני תנועת החלוף ימצא הענין בהפך, וזה הוא הצד אשר אמרנו שהשוה בו הטבע בזה, עם שבזולת זה האופן לא היה אפשר שישתתפו אלו הככבים להקופות השמש על האופן שזכרנו, כי זה יחייב שתהיינה תנועותיהם כשקובצו שוות לתנועת השמש האמצעית. ולזה יחויב, כאשר היתה בו תנועת האורך יותר מתונית, שתהיה תנועת החלוף בו יותר מהירה.

ואולם הסבה בהיות תנועות אלו הככבים מתחלפות הוא להשלים מה שבכאן מההויות אשר היה מההכרח שישוערו תקופותיהם בזמנים מתחלפים מצד התחלפם בארך הקיום ומעוטו. ואולם היתה תנועת הארך בנוגה וככב שוה לתנועת השמש האמצעית, והיו תמיד עמו במהלכם האמצעי, כדי שיתמזגו נצוציהם תמיד עם נצוץ השמש באופן שיאות לנמצאות הטבעיות. ואולם בתנועת החלוף יתחדשו גם כן ארבע תקופות אחרות מצד התחלפם בהם במהירות התנועה ואחורה, וברבוי הנטייה ומעוטה, כי זה ממה שיתן טבעים מקבילים לתקופה תקופה מהם, כמו שהתבאר מהשרשים הקודמים.

ואולם הירח, מפני שתופו לשמש, בשהיא תקבל אורה ממנו, היו לו תקופות משתתפות לתקופות השמשיות באפן מה. וזה שכאשר היה רחוק מהשמש תשעים מעלות היה החלק המזרחי מהירח מאיר, ובהיותו רחוק ממנו מאה ושמנים מעלות היה כל הירח מאיר, ובהיותו רחוק ממנו מאתים ושבעים מעלות היה החלק המערבי מהירח מאיר· ובזה האופן תתחדשנה לירח תקופות ארבעה מפני הרוחק והקורבה אשר לו עם השמש. ולזאת הסבה לא היה לירח אור מעצמו, אבל הוא מקבל אורו מהשמש. והנה ימצא לירח צד אחר

מהשתוף להתקופות השמשיות, והוא מפני היות הדבוק אשר יהיה לירח עם השמש בשנה האחת בשנים עשר מזלות על ההמשך, כאלו האמר שהמולד האחד תהיה בטלה, והשני בשור, וכן ימשך זה בקרוב בחדש וחדש· ובהיות הענין כן, והיה מן המבואר למי שהשתמש מעט במשפטי הככבים שהירח יקנה מהמקום שהיה בו בעת המולד טבע ימשך בקצה החדש הירחי, הנה יהיה לירח שתוף עם השמש בתקופותיו השמשיות מזה הצד. ובכאן התבאר שכל הככבים ההולכים משתתפים לשמש בתקופותיו השמשיות באופן מה, והתבארה הסבה בזה לפי מה שאפשר לנו.

ואולם למה היתה תנועת האורך ברב הככבים ההולכים מתחלפת, עד שתהיה פעם מהירה ופעם מתונית, הנה זה הוא כדי שיתחדשו מזאת התנועה יחסים רבים מצד מהירות התנועה ואחורה, עד שישלם בזה האופן רבוי ההויות אשר בכאן, כמו שהתבאר בשרש השני מהשרשים אשר זכרנו. — ולזאת הסבה בעינה היה הככב פעם במרחק הרחוק ופעם במרחק הקרוב, והוא כדי שיתחדשו מזה יחסים רבים לככב מהקורבה והרוחק, ויגיע בזה האופן ממנו רבוי הפעולות גם כן, כמו שהתבאר בשרש החמשי. — והנה היתה התנועה המתונית בהם יותר ארוכת הזמן מהתנועה המהירה, להשוות בין תקופותיהם הארבע, כי מפני שהיה המתונית בזה המרחק הרחוק, והיה מפני זה הפעל המגיע ממנו חלוש, ר״ל מפני הרוחק, הנה הערים הטבע, ושם שם מתינות התנועה, ושם זמנה גם כן יותר ארוך מזמן המהירות, להשוות בין תקופותיהם הארבע באופן שיאות לאלו הדברים אשר בכאן המקבלים פעולותיהם. — ולזאת הסבה בעינה היה זמן התנועה המתונית אשר מפני תנועת החלוף בירח יותר ארוך מזמן התנועה המהירה, כי ידמה שיהיה הירח יותר רחוק ממנו בהיותו בהתחלת תנועת החלוף ממה שהוא בהיותו במאה ושמנים מעלה מתנועת החלוף, אלא שלא אמתנו זה עדין במבט· ואם היתה התנועה המתונית במרחק הקרוב, כמו שידמה שיהיה הענין במאדים, לפי מה שזכרנו בסוף חלק הקודם, או אם לא היה מקום התנועה המתונית יותר רחוק ממנו ממקום התנועה המהירה, הנה יהיה זה מפני שהיה צורך אלו הדברים אשר בכאן אל פועל התקופות אשר יחדש זה הככב בהיות תנועתו מתונית יותר מצרכם אל פעל התקופות אשר יחדש זה הככב בהיותו תנועתו מהירה. ולזה קובצו בכאן שתי סבות או שלש להזק פעל אלו התקופות· האחת היא מתינות התנועה, כי זה ממה שיחזק פעל הככב· והשנית היא אורך זמן אלו התקופות, כי זה ממה שיוסיף חזוק על פעל הככב באלו התקופות אשר הם יותר ארוכות הזמן· והשלישית היא קורבת הככב מן הארץ באלו התקופות.

וזה אמנם יהיה בככבים אשר ימצא בהם הענין בזה האופן, ר"ל שיהיו יותר קרובים אל הארץ בעת היותם במקום התנועה המתונית.

אולם למה היו הככבים ההולכים אשר ימצא להם נזורות יותר רבי הנטיה בעת היותם במאה ושמנים מעלה מתנועת החלוף מהנטיה הנמצאת להם בהיותם בהתחלת תנועת החלוף, ולמה היה מהירות התנועה לאלו הככבים נמצא בהיותם בהתחלת תנועת החלוף, ואחורה בהיותם במאה ושמנים מעלה ממנו. הנה הסבה בזה בשבתאי וצדק ומאדים בהיותם בהתחלת תנועת החלוף עם השמש במקום אחד מגלגל המזלות, ומפני זה יהיה ביניהם הסכמה אז באופן מה מצד הטבע שיקנו יחד נצוציהם מהככבים הקיימים אשר הם עמהם· ובהיותם במאה ושמנים מעלה מתנועת החלוף, הם נכחיים לשמש, ותמצא ביניהם הקבלה מפני הטבע אשר יקנו מהככבים הקיימים, כי הם במזל נכחיי לשמש. ולפי שניצוץ השמש חזק מאד לגדלו, הערים הטבע בששם אלו הככבים בעת הסכמהם עמו יותר חלושי הפועל, מפני מהירות התנועה ומיעוט הנטייה האפשרית להמצא שם לפאת היישוב בעת היות השמש במזלות הצפוניים, ולפאת דרום בהיות השמש במזלות דרומיים, כי כבר יספיק לשמש עזר מעטי מצד חוזק נצוצו· ושם אלו הככבים בעת היות פעולותיהם מקבלת לפעולת השמש יותר חזק הפעל מצד איחור התנועה הנמצאות להם במקום ההוא, עד שכבר ישובו אחור וישובו ללכת במקום ההוא פעם שנית, ויארך מפני זה זמן עומדם במקום ההוא מגלגל המזלות. וזה לשתי סבות· האחת לאחור התנועה, והשנית מפני היותם שבים אל המקום ההוא פעם שניה· ולזה סבה אחרת החזק פעולתם בעת ההיא, והיא רבוי הנטייה האפשרית להמצא להם שם במקום שיהיה ממנו הקבלה לפעל השמש, והוא לפאת דרום בהיות השמש במזלות הצפוניים, ולפאת צפון בהיות השמש במזלות הדרומיים. מזה האופן תמצא עמו הקבלה יותר חזקה· ואף על פי שזאת הנטייה תמצא לפעמים בהפך זה, הנה זה יהיה להרבות היחסים, כדי שישלמו בו רבוי הפעולות. ואולם בנוגה וככב ימצא ביניהם גם כן הסכמה עם השמש בהיותם בהתחלת תנועת החלוף מצד היותם במקום אחד עמו ובנטיה מועטת. ואולם בהיותם במאה ושמנים מעלה מתנועת החלוף ימצא ביניהם הקבלה מה עם השמש מצד רבוי הנטייה, ולזה היה גם כן נמצא להם מהירות התנועה בהיותם בהתחלת תנועת החלוף, ואחורה בהיותם במאה ושמנים מעלה מתנועת החלוף. ולפעמים לא תהיה נטייה כלל, כמו שקדם, הנה יהיה זה להרבות היחסים, כדי שישלמו מזה רבוי הפעולות המצטרך בהשלמת זה המציאות השפל.

וכן הענין בנטיה הנמצאה לשבתאי צדק ומאדים בהיותם במאה ושמנים מעלה מתנועה החלוף שהיא לפעמים מעוטה, ולפעמים לא יהיה נטיה, כמו שקדם. ועוד סבה אחרת בזה הענין בנוגה וכבב, והוא שבזה האופן אפשר שיתחדשו מהם מפני תנועת החלוף הקופות ארבע מתחלפות קצתם לקצת. ולזה גם כן היו נטיותיהם בהיותם בהתחלת תנועת החלוף לזולת הצד אשר היו נוטים בו במאה ושמנים מעלה מתנועת החלוף בחלוף מה שימצא מזה לשבתאי צדק ומאדים. וזה שאם היו באופן אחד ממהירות התנועה ומהנטיה בהיותם במאה ושמנים מעלה מתנועת החלוף, עם מה שהם מהם בהיותם בהתחלת תנועת החלוף, לא יהיה חלוף כלל מפני תנועת החלוף, בין בהיותם בהתחלת תנועת החלוף, ובין בהיותם במאה ושמנים מעלה מתנועת החלוף. ולפי ששמירת השווי בין ההפכים הוא בתקופות הארבע המתחדשות מפני תנועת תנועה, כמו שנזכר בטבעיות, הנה מן ההכרח היה זה החלוף נמצא לאלו הכבבים בין בהיותם בהתחלת תנועת החלוף, בין בהיותם במאה ושמנים מעלה מתנועת החלוף. ואולם מה שזכרו הקודמים מאלו הכבבים הנבוכים, שבאשר הם נזורים, אין כח להם, הוא מאמר יוצא מן ההקש, וזה כי אז תמצא הנועתם יותר מתונית, ולזה יחויב שתהיה פעולתם יותר חזקה, כמו שבארנו. אלא שעל כל פנים החוש הניעם על זה, וזה שהם מצאו הרושם המגיע מאלו הכבבים בהיותם נזורים חלוש מאד, וזה אמנם הוא מפני היות השמש פועל אז פעולה מקבלת לפעולתם, מפני היותו במול נכחיי להם· ובהיות הענין כן, והיה השמש גובר עליהם לגודל נצוצו, הנה הרושם המגיע אז מהם חלוש, אלא שזאת החולשה אינה מצדם, כי אז ראוי שתהיה פעולתם יותר חזקה, ואמנם היה זה מפני פעולת השמש המקבלה להם בזה המקום. ולנוגה וכבב תמצא גם כן הקבלה מה עם השמש בזה העת, כמו שקדם.

ואולם למה היה הכבב היותר רחוק מן הארץ יותר מאוחר התנועה ברב הכבבים, הנה זה לתכלית שתגיע פעלתו בכאן לפי מה שראוי להשלמת אלו הנמצאות השפלות· כי מפני שהיתה פעולת הכבב בהיותה רחוק מן הארץ יותר דלושה, הערים הטבע ושם תנועתו יותר מאוחר, להשלים לו מה שחסר ממנו מחוזק הפעולה מפני מרחקו מן הארץ.

ולזאת הסבה בעינה היו כבבי הנבוכה יותר קרובים אל הארץ בהיותם בתכלית מן החלוף הנמצא להם מפני תנועת החלוף ממה שהם בהתחלת תנועת החלוף ובמאה ושמנים מעלה ממנו, כמו שיראה זה לחוש בנגה, וזה כי אז תמצא להם הקבלה מה עם השמש, אם בשבתאי וצדק

ומאדים, מפני היותם אז במבט מרובע עם השמש, ואם בנגה וככב, מפני היותם אז בתכלית המרחק מן השמש. ולזה תמצא אז להם עם השמש מיעוט ההסכמה מה שאפשר להם, מפני היותם במקומות מתחלפים מגלגל המזלות תכלית החלוף האפשרי להם, וזה כי היו יותר קרובים אל הארץ בהיותם בזה המקום. ואולם בהיותם במאה ושמנים מעלה מתנועת החלוף, לא יצטרך לאלו הככבים שיהיו יותר קרובים אל הארץ לחזק פעולתם, כי די בזה במה שהם מרבוי הנטייה ומתינות התנועה בזה המקום, כמו שקדם.

וראוי שלא יעלם ממנו כי לזאת הסבה בעינה שזכרנו בשבתאי וצדק ומאדים היה הירח יותר קרוב אל הארץ ברבועים ממה שהיה בשאר ימי החדש, כדי שתתחזק פעולת הירח בזה העת מצד זה. ואולם בנגודים לא יצטרך לזה, לפי שהוא שלם האור, ודי לו לחזק פעולתו מה שימצא לו מיתרון האור בזה העת, כי אז ימצא לו מהאור כפל מה שימצא לו ממנו ברבועים. ולזה לא יצטרך לירח תוספת נטייה בהיותו נכחיי לשמש, ולא מתינות התנועה לחזק פעולתו, כי די בחזוק הפעלות מה שימצא לו מיתרון האור בהיותו נכחיי לשמש, כמו שקדם. — ולזאת הסבה לא היה לירח נזורות ולא היה בו זולת נטייה אחת. ואולם אם היה מאדים יותר קרוב אל הארץ בהיותו במאה ושמנים מעלה מתנועת החלוף, כמו שנחשב מענינו, הנה יהיה זה לחזק פעלתו בעת הקבלתו לשמש, בדרך שיאות למה שבכאן. וזה כי מפני מהירות תנועתו גם בהיותו במאה ושמנים מעלה, לא תהיה הפעולה המגעת ממנו באופן החוזק המצטרך למה שבכאן, ולזה הושם אז יותר קרוב אל הארץ, אם היה שיהיה המציאות כן. ובכאן התבארה הסבה בהיות החלוף יותר גדול הנמצא מפני תנועת החלוף בהיות הככב ביותר מתשעים מעלה מתנועת החלוף במספר החלוף היותר גדול, כמו שיראה ממה שהושג במבט מאדים ונוגה וככב, לפי מה שספר בטלמיוס מהמבטים אשר היה בהם ככב בגדול המרחק מהשמש, כי בזה האופן יתכן שיהיו שבתאי צדק ומאדים במבט מרובע עם השמש בהיותם בתכלית מן החלוף אשר הם בו יותר קרובים אל הארץ שהוא המכוון מהטבע לסבה שזכרנו. ואולם בנוגה וככב היה זה להשוות בין פעל התקופות הארבע אשר להם מפני תנועת החלוף. וזה כי מפני שהיה פעל אלו הככבים חלוש בהיות תנועתם מהירה, הושם זמן התנועה המהירה יותר גדול להשוות בזה. וזאת הסבה היא כוללת בשבתאי וצדק ומאדים גם כן.

ואולם למה נמצא בשבתאי צדק ומאדים שמה שהיה מהם יותר

מאוחר התנועה היה החלוף אשר מפני תנועת החלוף בו יותר גדול, הנה זה כדי שישלם הנזורות אשר יצטרך להם הככב בהיותו נכחי לשמש, בדרך שיגיע ממנו פעל מקביל לפעל השמש באופן מן החוזק אשר יצטרך להשלים מה שבכאן.

ואולם למה היו השמש והירח יותר גדולים ביחס אל גלגליהם משאר הככבים ההולכים, הוא לפי מה שאחשוב. כי מפני שהיה עמידת הדברים הטבעיים בחום והלחות הטבעיים הנמצא להם, והיה השמש הוא היותר מיוחד בנתינת החום הטבעי באלו הדברים, והירח הוא יותר מיוחד בנתינת הלחויות, כמו שהתפרסם מענינה׃ הנה מן ההכרח היה שיהיו אלו הככבים יותר גדולים, כדי שתהיה פעולתם יותר חזקה מפעולת הככבים המקבילים להם. ולזאת הסבה בעינה היו צדק ונוגה יותר גדולים ביחס אל גלגליהם משבתאי ומאדים וכבב, כי היה לככב צדק רושם מה בחום והלחות, ולככב נוגה רושם מה בקור והלחות, כמו שהתפרסם מענינם׃ ואמנם שבתאי ומאדים וכבב הם כלם באופן שימצא להם רושם ביובש, לפי מה שנתפרסם למי שהסתכל קצת הסתכלות במשפטי הככבים.

ואולם למה תכלית הנטיה הצפונית בשבתאי וצדק בראש מאזנים, ותכלית הנטיה בהם הדרומית בראש צורת טלה בקרוב, ובמאדים וככב תמצא תכלית הנטיה הצפונית קרוב לראש צורת סרטן, ותכלית הנטיה הדרומית קרוב לראש צורת גדי, הוא לפי מה שאחשב׃ מפני מה שיאות לאלו הככבים לפי הטבע שהוכן להם שיקנו מניצוצי הככבים הקיימים, עד שתהיה פעולתם במה שבכאן באופן היותר שלם שאפשר, וזה שכבר יתחלף הטבע שיקחו מנצוצי הככבים הקיימים מפני התחלף נטייתם מהם ברבוי ובמיעוט ובצד. ועוד שאפשר שיהיה זה כדי שיהיה ברוב העתים בין אלו הככבים ובין מאדים וככב רוחב בהפגשם עמהם, ולזה היה תכלית הנטיה האחת קרוב למקום התחלת הנטייה האחרת.

ואולם למה נמצא למאדים וככב מהנטייה לדרום יותר ממה שימצא להם ממנה בצפון, ובנגה ימצא הענין בהפך, אם היה הענין בזה כמו שכפר בטלמיוס, ובשבתאי וצדק ימצא להם מהנטייה לצפון ולדרום בשווי, הוא לפי מה שאחשב. כי מפני שהיה צורך אלו הדברים אשר בכאן אל שיקבלו רושם יותר מרוחק מאדים וככב מזאת הפאה הצפונית אשר בה הישוב מצרכם אל שיקבלו רושם מקורבתם לזאת הפאה, הוכן להם מהנטיה יותר לפאת דרום. ועוד כי מאדים הוא במרחק הקרוב בהיותו בנטייתו לפאה הצפונית, ובמרחק הרחוק בהיות נטייתו לפאה הדרומית, ולזה היה ראוי שתהיה הנטייה הדרומית שם יותר

גדולה, כדי שתשלם ההקבלה הראויה בתקופות זה הככב השמשיות, כי ידומה שיהיה הנרצה בזה הככב אצל הטבע התגבריותו, עם היות צורך הנמצאות אל מרחק מהפאה הצפונית יותר ממה שיצטרכו לקורבתו. ומפני שהיה צורך אלו הדברים אשר בכאן אל שיקבלו רושם יותר מקורבת נוגה לזאת הפאה הצפונית מצרכם אל שיקבלו רושם ממרחקו ממנו, הושמה נטייתו לצפון יותר גדולה. ומפני שהיה צורך אלו הדברים אשר בכאן אל שיקבלו רושם שוה מקורבת שבתאי וצדק לזאת הפאה, ואל הרושם שיקבלו ממרחקם ממנה, הושמה נטייתם לצפון ולדרום שוה. — ולזאת הסבה גם כן היה גודל מרחק ככב מהשמש יותר קטן הרבה מגודל מרחק נגה מהשמש, ר"ל להיות צורך אלו הדברים אשר בכאן לקבל רושם יותר חזק מפעולת נוגה מהרושם שיצטרך שיקבלו מפעולת ככב, וזה שכל מה שירחקו אלו הככבים מהשמש תראה פעולתם אשר ייוחדו בהם יותר חזקה, למעוט התמזג עמהם נצוץ השמש אז. — ולזה גם כן היתה תנועת החלוף יותר מתונית בנגה ממה שהוא בככב, ר"ל להיות צורך אלו הדברים אשר בכאן לקבל רושם יותר חזק מפעלות נוגה מהרושם שיצטרך שיקבלו מפעולות ככב, וזה שכל מה שהיתה התנועה יותר מתונית היה הפעל המגיע יותר חזק כמו שקדם.

ואולם למה היה ככב שתי פעמים בשנה במרחק הרחוק והקרוב, אם היה שיהיה המציאות כן כמו שבאר בטלמיוס, הוא להשלים בחצי השנה השמשית מפני זאת התנועה תקופות ארבע, כדי שישוערו בהם תקופות אלו הדברים אשר בכאן, שיאותו בהם אלו התקופות לפי מה שנתן להם בטבעם מארך הקיום והעמידה. — ולזאת הסבה היה זמן תנועת הרוחב בירח מתחלף לזמן תנועת האורך, כדי שיתחדשו מתנועת הרוחב הקופות ארבע, וישוערו בהם תקופות קצת אלו הדברים אשר בכאן, עד שכבר יתחדשו מהירח מינים רבים מהתקופות· האחד מפני התנועה החדשיית אשר ישלמו ממנה התקופות ארבע בחדש הירחי· והשני מפני מרחקה מהשמש, כי מפני זה התחלף ברבוי האור ומיעוטו· השלישי מפני תנועת האורך אשר היא נשלמת בעשרים ושבעה יום ושבע שעות וארבעים ושלשה דקים בקרוב· והרביעי מפני תניעת החלוף אשר היא נשלמת בעשרים ושבעה יום ושלש עשרה שעות ושמנה עשרה דקים, ומפני תנועת הרוחב הנשלמת בשמנה עשרה שנים שמשיים ומאתים וארבעה יום בקרוב· וזה כי כבר היו מכל אחה מאלו התנועוה תקופות ארבע זולת התקופות היומיות, והתקופוה אשר לירח מפני התנועה המתאחרת על האופן שבארנו במה שקדם, וישוערו במין מין מאלו התקופות הארבע אשר לקצת אלו הדברים אשר בכאן באופן מה.

ואולם למה היה הצל בירח במקום אשר הוא בו, ומה הוא. הנה יראה שהוא דבר בגרם הירח בלתי מקבל אור השמש באופן שיקבלו אותו שאר חלקי הירח· וזה שהוא בלתי אפשר שנאמר שיהיה זה אד תחת הירח בזה התואר שיכהיר תמיד קצת גרם הירח ממנו, שאם היה זה כן, לא היה נראה במקום אחד תמיד, אפילו באקלים אחד, אבל ימצא לו התחלפות הבטה, והיה נראה, דרך משל, במקום מהירח בהיותו עולה על האופק בזולת המקום אשר יראה בו בעת השקיעה, לפי שהתחלפות ההבטה הוא מתחלף באלו המקומות, וזה דבר לא יראה כן בזה הצל. ועוד שאם הונח הענין כן, מה זה שיתנועע זה האד בתנועת הירח בשוה, עד שימצאו לתנועתו כל החלופים הנמצאים לתנועת הירח באורך וברוחב, הנה בהכרח יצטרכו לו גלגלים יניעו אותו באלו התנועות כמספר הגלגלים שימצאו לירח, וזה בתכלית הבטול והגנות. או נאמר שטבע הירח יחדש תמיד תחתיו באויר זה האד ואם הונח זה כן, יתחייב הספק אשר ספרנו מפני התחלפות ההבטה. ועוד שאם היה זה כן, היה ראוי שיהיה זה הצל עגול, לפי שטבע הלקי הירח הוא אחד, ולזה הוא ראוי שיהיו מהדמים בהולדת זה האד במה שתחתיהם תמיד, וזה מבואר בנפשו. ואין לאומר שיאמר שיהיה זה ראיה, לא אמתות ענין במדרגת הקשת וההלא· שאם היה זה כן, היה ראוי שיהיה עגול, מפני היותו אמצעי בין המאיר ובין ראיתנו על קו אחד ישר, וזה מבואר חיובו בלמודיות. ועוד שכבר היה ראוי, אם הונח זה כן, שיסור האות בעת צחות האויר, ויתחזק ויגדל בעת עובי האויר. ולפי שכבר התבאר שאין זה האות דבר תחת גלגל הירח, ואיננו גם כן ראיה, הנה לא ישאר אלא שיהיה זה האות בגרם הירח, כמו שהנחנו. והיה זה כן, לפי מה שאחשב, לאחת משתי סבות, או לשתיהן יחד. הסבה האחת להת חלוף בין התקופות הארבע המתחדשות מהירח, מפני קבולו האור מהשמש בחדש הירחי. וזה שבמרובע האחד יהיה מאיר החלק המזרחי מהירח, ולא ימצא בו מזה הצל כי אם חלק מעט, ובמרובע האחרון יהיה מאיר החלק המערבי, ובו ימצא כל הצל הזה זולת חלק מעט, ויהיה המאיר מהנראה מהירח יותר מועט ממה שהיה במרובע הראשון· ובזה האופן יתחלף המרובע הראשון בשעור אור הירח למרובע השלישי. ומפני שהככב יפעל מה שיפעל בכאן באמצעות נצוצו, והיה מפני זה פעל הככב יותר הזק כשהיה שעור נצוצו יותר גדול, הוא מבואר שכבר יתחדשו מפני זה מהירח פעולות מתחלפות בתקופותיו הארבע הירחיות. והסבה השנית היא כי מפני שהיה הירח שומר ליכוד המים ומניע אותו, ויהיה מן ההכרח שלא יהיה היכוד

המימיי מקיף בכלל כדור הארץ, כדי שלא יפסדו אלו הנמצאות אשר בזה החלק הנגלה מהארץ, הנה הערים בטבע בששם חלק בירח בלתי מקבל האור, והוא בחלק הצפוני ממנו, כדי שיעזור לשמור זה החלק הצפוני אשר הוא נגלה מן הארץ, ולזאת הסבה היה רב זה הצל בחלק הצפוני מהירח.

ואולם העגול החלבי מה הוא, ולמה היה נמצא. הנה ידמה שהוא דבר בגרם גלגל הככבים הקיימים קרוב טבעו לטבע הירח, רצוני שהוא מקבל האור מהשמש, כמו הירח, או יקבל אור השמש ושאר הככבים· אלא שהוא יקבל זה האור קבול חלוש באופן מה, שלא יהיה בו נתינת אור מורגש במה שבכאן, והנה יגיע ממנו פעל מה במה שבכאן, ולזה היה מהעגולות הגדולות. וזה שכבר באר אבן רשד בבאורו לספר האותות שאין זה דבר יהיה באויר למטה מאלו הככבים, לפי שאם היה הענין כן, הנה יהיה התחלפות ההבטה למקומות זה העגול מגלגל הככבים הקיימים באקלימים המתחלפים· וזה דבר בלתי נמצא כן, שאם היה הענין כן, היה גם כן למקומות זה העגול מגלגל הככבים הקיימים התחלפות, מפני התחלפות ההבטה באקלים אחד בעינו בשהובט בהם בעת היותם, דרך משל, באופק המזרחי ובאופק המערבי. וזה ממה שלא יעלם למי שעיין בדברינו בשיעור התחלפות ההבטה בירח. ואין זה גם כן ראיה, לפי שאין שם מראה נצחית תשלם בו זאת השביכה אשר יתן בה זאת הראיה. ולזה החליט המאמר שהוא אצלי אחד משלשה ענינים, אם שיהיה ראיה בזולת מראה תשלם בזה השביכה, ויהיה סבת השביכה הזאת חולשת הראות, כי השביכה, לפי מה שיאמר בן רשד, תקרה מחולשת הראות, כמו שתקרה מעובי הממוצע, וסבת חולשת הראות בזה המקום הוא היות בזה ככבים דקים מאד יחלש הראות מהשיגם לקטנותם, ויכנסו עגולי השביכה קצתם בקצת, ויראו בזאת התמונה, מפני היות הככבים מהם קרובים קצתם לקצת· או יהיה החלק ההוא מהגלגל הוא יותר עב משאר החלקים, ויקבל אור הככבים אשר שם על צד אשר יקבל הירח אור השמש· או שיהיה בזה המקום ככבים מקובצים מאד, לא יורגשו גרמיהם, ויראה אורם לחזקו מפני העירוב, ויקרה מזה שתראה זאת האורה, כי אבן רשד יראה שהמובט אליו כשיקטן שעורו ורחק, יראה אורו ולא תראה תמונתו, והניח זה על שהוא ידוע בעצמו. ונאמר שאם היה סבת זה האות חולשת הראות, היה זה האות יותר חזק לחלושי הראות ממה שהוא לטובי הראות, ולא היה נראה לאנשים כלם בענין אחד, וזה דבר בלתי נמצא, אבל נמצא לחלושי הראות שלא יראו זה הראות. ועוד שחולשת הראות אמנם יקרה לו שיהיה סבת

השביכה כשהיה בעין חולי, בדרך שיהיה שם מים או אר עב, כמו שזכר הפלוסוף, אבל בענין הבריא לא יקרה זה. ועוד שאם היה הענין כן, כמה אני תמה איך קרה זה המקרה בכל זה בחלק מהגלגל אשר הוא נמצא בו על הדבקות, רצוני שימצאו אלו הככבים הקטנים בכל זה המקום על הדבקות, בדרך שההיה מהם זאת הראיה, ומה זה שיהיה זה המקרה בחלק מהגלגל ויהיה עגולה מהעגולות הגדולות. וזה הספק בעינו יקרה אם הונח זה האות לפי הענין השלישי אשר זכר אבן רשד. ואולם שיהיה הענין בזה לפי הענין השני שזכר אבן רשד הוא אפשר על האופן שזכרנו. וזה שהנחתנו שיהיה החלק ההוא מהגלגל מקבל אור הככבים אשר בו לעוביו הוא מאמר בלתי ראוי· וזה שאם היה הענין כן, היה יותר ראוי שיקבל אור השמש, אחר שמדרך החלק ההוא מהגלגל לקבל האור· וזה שאנחנו נמצא בירח שקבל אור השמש לבדו ולא קבל אור זולתו מן הככבים, שאם היה מקבל אור מזולתו, ימצא מאיר לפעמים החלק מהי״רח אשר אינו מביט לשמש, וזה דבר בלתי נמצא כן· ולזה הנחנו אנחנו שזה החלק מהגלגל מקבל אור השמש, ואיננו רחוק שיקבל עם זה אור שאר הככבים. והנה התועלת בו שכבר יהיה חלק ממנו תמיד על האופק, ויגיע פעל מה למה שבכאן בעת אשר לא היה אפשר לככבים שיתנו כחם במקום ההוא, ומפני זה היה מן ההכרח שיהיה מהעגולות הגדולות, כדי שיגיע פעלתו בכל חלקי הארץ כמו הענין בככבים ההולכים שנמצאם מתנועעים בעגולות גדולות או קרוב מזה, כמו שקדם. — ובכאן נשלמו הסבות בכל מה שיעדנו לחקור בו מענין הככבים ביותר שלם שאפשר לנו. יתברך ויתברך האל המישיר אותנו אל הנכונה על כל ברכה ותהלה.

והנה היתה השלמת החלק הזה מהספר בעשרים והמשה ימים לירח כסליו של שנת תשע ושמונים לפרט האלף הששי.

חלק שלישי

בשם יתברך ובמניעי הגרמים השמימיים.

פרק ראשון נזכור בו דעות הקודמים בענין הפועל המהוה אלו הדברים השפלים. — פרק שני נזכור בו מה שיש מאופני הראות לדעת דעת מאותם הדעות. — פרק שלישי נחקור בו איזה מהראיות האלו חויב ממנה מה שהייבו אותו חיוב אמתי ואיזה מהם לא חויב ממנה מה שהייבו אותו חיוב אמתי. — פרק רביעי נחקור בו בזאת החקירה לפי האמת בעצמו. — פרק חמישי יתבאר בו שבכאן פועל הוא נמוס הנמצאות בכללם בצד שהם בו אחד. — פרק ששי יתבאר בו שהגרמים השמימיים הם בעלי שכל נבדל מניע אותם

על צד הציור והתשוקה, ושאינם בעלי נפש היולאנית כמו שהיה רואה אבן סינה לפי מה שסופר ממנו. — פרק שביעי יתבאר בו אם ישיגו השכלים הנבדלים עלותיהם ועלוליהם ואיך. — פרק שמיני יתבאר בו שאין מניעי הגרמים השמימיים עלות ועלולים קצתם לקצת על האופן שהניחו אותו הקודמים. — פרק תשיעי יתבאר בו שמניעי הגרמים השמימיים לא ישיגו מנימוס הנמצאות השפלות זולת מה שיושפע מהם ובזולת התמזגות נצוצי כוכביהם קצתם עם קצת. — פרק עשירי יתבאר בו שאין יחס זמני תנועת הכוכבים קצתם אל קצת בלתי מדבר. — פרק אחד עשר יתבאר בו שאין השם יתברך השכל המניע לגלגל הכוכבים הקיימים כמו שחשבו אנשים. — פרק שנים עשר יתבאר בו באיזה צד מהתארים ראוי שיתואר השם יתברך, ואיך יחסו למניעים העלולים ממנו לפי מה שאפשר לנו. — פרק שלשה עשר יתבאר בו מה הוא השכל הפועל להויות השפלות. — פרק ארבעה עשר יתבאר בו מדרגת זה המאמר מן החכמות.

פרק ראשון

נזכור בו דעות הקודמים בענין הפועל המהוה אלו הדברים השפלים.

בעבור שהיתה חקירתנו בזה המקום מענין הנמצא הנבדל אם הוא נמצא, ומה הוא, לפי מה שאפשר לנו, והיו בזאת החקירה שני צדדים מהבאור — הצד האחד הוא מצד הוית הבעלי נפש אשר בכאן, כמו שהתבאר בספר בעלי חיים לפי מה שהבינו המפרשים כלם, זולת בן רשד לפי מה שנראה מדבריו בפירושו למה שאחר הטבע, והצד השני הוא מצד מה שימצא מענין התנועה אשר לגרמים השמימיים, כמו שהתבאר בספר השמע ובמה שאחר הטבע — והיה מבואר שידיעתנו באלו ההוים הבעלי נפש אשר בכאן היא יותר חזקה מהידיעה אשר לנו בגרמים השמימיים, לפי עוצם מרחקם ממנו בעצם ובמקום· הנה ראוי שנשים התחלת זאת החקירה מההויה הנמצאת לבעלי הנפש אשר בכאן, אם יחויב ממנה זה כמו שיראה אבן רשד, ואם היה שיחויב מזאת ההויה שיהיה שם פועל נבדל· והנה נחקור באיזה אופן יגיע לנו זה ממנו, כי זה, עם שיישירנו אל הידיעה במהות הנבדל אשר בזה התאר, הנה יישירנו לעמוד על מהות שאר הנבדלים, כמו שיתבאר מדברינו. ולפי שהטעות בזאת החקירה מרחיק האדם בתכלית ההרחקה מהצלחתו המדעית והמדינית, כמו שיתבאר למעיין בזה הספר, אחר שישלם לו העיון במה שכלל אותו זה הספר, הנה ראוי שנפליג זאת החקירה בזה, עד שלא ישאר בה ספק· ולזה ראוי שנזכור תחלה דעות הקודמים אשר ראוי שיטען בדבריהם בזאת החקירה, ומה שקיימו בו דעותיהם בעלי אלו הדעות, כי בזה האופן יהיה לנו עזר למצא האמת בזאת החקירה באופן שלא ישאר לנו בה ספק.

ונאמר שתמסטיוס יראה שהכח המהווה לכל אלו ההויות

השפלות הוא השכל, וממנו סודרו אלו הכחות לזרעים שיתהוה מהם מה שיתהוה בזה האופן מהשלמות והחכמה. וזה מבואר מדבריו בפירושו להמאמר הנרשם באות הלמד. וכבר ספר ממנו אבן רשד שתמסטיום לא יראה זה לבד בהוית הבעלי נפש, אבל יראה זה גם כן בשאר ההויות אשר בכאן, לפי מה שאמר בספר הנפש׳ וזה שהוא אמר שם שהנפש איננה היא אשר בה כל הצורות בלבד, רוצה לומר כל המושכלות והמוחשות, אבל היא אשר תתן כל הצורות בחומרים ותבראם. ואביבכר גם כן הסכים שזה המהוה הוא שכל, לפי מה שספר ממנו אבן רשד בבאורו לספר בעלי חיים ובפירושו למה שאחר הטבע. וכן היה אבן סינא מזה הדעת, לפי מה שספר ממנו אבן רשד בפירושו למאמר הנרשם באות הלמד ובפירושו למאמר השביעי ממה שאחר הטבע. והנה אבינצר היה מסופק בזה ספק מה, לפי מה שזכר ממנו אבן רשד׳ אלא שאנחנו מצאנו לאבונצר במאמרו הקצר במה שיורה עליו שם השכל שהוא מסכים שהשכל הפועל הוא נותן הצורות באלו הדברים ההוים. וזה נראה מדבריו שם תכלית ההגלות הנה אלו כלם הם מסכימים שהפועל לאלו ההויות הוא שכל, והוא יפעל אותם אם בעצמו, ואם באמצעות כחות יכודרו ממנו בחמר המתהוה, כמו שיראה מדברי תמסטיום. והנה הבין אבן רשד מהם, לפי מה שמצאנו ממה שטען לבטל דעותיהם, שזה הפועל הנבדל יתן הצורה למתהוה בסוף ההויה, ואולם הדריכה לקבול הצורה אינה מיוחסת אצלם אל זה הפועל הנבדל׳ ולא ידענו אם מצא בן רשד זה הדעת להם בבאור או הבינו מדבריהם, כי אין אצלנו מדברי אלו הפלוסופים כי אם מעט ואולם לאבן רשד מצאנו בזה שלש דעות׳ האחת בקצורו לספר הנפש, ושם הסכים שדבקות השכל הפועל לשכבת זרע ולזרעים הוא דבקות אינו בעצמו, רוצה לומר שמה שידבק בהם השכל הפועל, כשיהוה מהם מה שיהוה, אינו בצד שיהיה הוא להם צורה קרובה, כמו הענין בגרמים השמימיים שמניעי הגרמים השמימיים הם צורה קרובה לגרמים המתנועעים מהם. והדעת השנית מצאנוהו לו בספר בעלי חיים בבאורו, ושם הסכים שהמהווה לאלו ההוים אינו שכל, אבל הוא כח נפשיי הוא בזרע, והמהוה אותו הכח הנפשיי הוא נבדל. ואמר שבכאן יראה מציאות מניע אחד נבדל בלתי המניע אשר התבאר בספר בעלי חיים, ושזה קודם על זה בטבע, וזה כי כאשר הוסר זה המניע, הוסר פועל זה, ולא ימצא הענין בהפך, ר״ל כי כשהוכן החומר והיה בו זה החום המשוער

באמצעות הגרמים השמימיים יושפע מזה הכח הנבדל זה הכח הנפשיי בזרעים. ויראה שירצה אבן רשד בזה המאמר שיהיה המהוה לזה הכח הנפשיי הוא השכל הפועל· ויבאר בזה שאי אפשר שיהיה השכל הפועל הוא הסבה הראשונה לכל הנמצאות, לפי שהוא לא יוכל לעשות פעולתו אם לא הכינו החמר הגרמים השמימיים· ובזה בעינו אמר אבונצר במאמרו בשכל, רוצה לומר שאין בשכל הפועל די בשיהיה הוא ההתחלה הראשונה לכל הנמצאות, לפי שהוא צריך אל זולתו במה שיעשהו, ולזה יצטרך להתחלה אחרת יותר קודמת ממנו. ואולם הדעת השלישית מצאנוה לאבן רשד במאמר השביעי מספר מה שאחר הטבע, והוא הסכים שם שזה הכח המהווה הוא בזרע, והוא מתילד בו מבעל הזרע והגרמים השמימיים, ושהוא איננו נבדל, כל שכן שאיננו שכל· כי הצורה ההיולאנית חוייב אצלו שתתחדש מצורה היולאנית, ולזה לא יכנים באלו ההויות צורה נבדלת, כי אם בהויות האדם לבדו, לפי שהכחות השכליות הם בלתי מעורבות להיולי בפנים מה מבלתי מעורב בהיולי, כמו שיחוייב שיתילד כל מעורב בהיולי ממעורב בהיולי. וזה דבר גם כן זכרו אבן רשד בזולת זה המקום, ר"ל שלא יצטרך להניח בכאן צורה נבדלת היא הפועלת בהויה זולת בהויית האדם לבדו.

פרק שני

נזכור בו מה שיש מאופני ההראות לדעת דעת מאותם הדעות.

ואחר שכבר זכרנו דעות הקודמים מהפלוסופים המפרשים דברי הפלוסוף בענין הפועל לאלו ההויות, ראוי שנזכור מה שיש מאופני ההראות בדעת דעת מאלו, לפי מה שמצאנו בדבריהם או בכח דבריהם.

ונאמר שמה שהסכימו בו תמסטיוס והאוחזים דרכו מהמפרשים ימצאו לו פנים מההראות. — מהם, שכבר יראה שאין כח בצורה היולאנית שתהווה צורה היולאנית, וזה שהגשמים אמנם יפעלו קצתם בקצתם ויתפעלו קצתם מקצתם באיכויותיהם, לא בצורותיהם העצמיות, כאלו תאמר שכבר יתחממו קצתם קצת או יתקרר קצתם מקצת או יתלחלח או ייובש· אבל לא נמצא בצורה העצמית שתפעל בזולתה, וכל שכן הנפש, וזה שאין מהנראה שהנפש תעשה נפש, כמו שהוא נראה שהחום יעשה חום כמוהו· ולא יראה זה בנפש לבדו, אבל גם בשאר הצורות העצמיות הנמצאות לאלו הדברים השפלים, והמשל כי האש כאשר תפעל אש כמוהו מגשם, כבר לא יפעל בצורה העצמית אשר בו, שהוא הקלות, באותו הגשם הכבד, כי כבר התבאר

בטבעיות שאין באש כח פועל זולת החום. וכאשר היה זה כן, הנה חדוש צורת האש, דרך משל, בגשם הנשרף מאש אחרת כמוה יתחייב שיהיה על אחד משני פנים· האופן האחד שיהיה חדוש צורת האש בגשם הנשרף נמשך לחדוש החום האשיי בו, כמו שימשכו המקרים בחדוש הצורות, וזה מגונה· עם שכבר יתחייב מזה שתהיה הצורה מתחדשת מלא צורה, וזה שקר, לפי שכבר התבאר במאמרים הכוללים שכבר יוציא הדבר מהכח אל הפועל מה שיש בפועל דבר מהסוג ההוא המתהווה. והאופן השני הוא שיהיה בכאן צורה היא המהווה זאת הצורה המתחדשת, וזאת הצורה יתחייב שתהיה נבדלת, לפי שהצורות ההיולאניות לא ימצא להם בכמו זה הפועל. הנה כן מצאנו זאת הטענה למפרשים לפי מה שזכר אבן רשד מהם בבאורו לספר בעלי חיים ובמקומות מפירושו למה שאחר הטבע. ובזה המאמר עיון, וזה שכבר יראה בקצת הצורות ההיולאניות שיחדשו צורה בהיולי, וזה כי הנזון ישוב המזון אל עצם הנזון ויקנה לו צורות המתדמי החלקים הנמצאים בו, כאלו תאמר שישיב המזון בשר כבשר· וכן הענין בשאר המתדמי החלקים בו, כאלו תאמר אשר לו. ועוד כי אנחנו נמצא כי האש ההוה אש כמוה בצורה העצמית אשר בה, וזה שהצורה העצמית אשר לאש היא החום, לא הקלות, אבל הקלות היא מהאיכויות השניות שמציאותם נמשך לאיכויות הראשונות. וכבר יתבאר שהקלות אינו צורה לאש ממה שאומר. וזה שהצורה במה שהיא צורה היא אשר יסודרו ממנה פעולות הדבר· והנה הקלות לא יסודר ממנו פועל כי אם במקרה, והוא שכאשר יהיה בזולת מקומו הטבעי יתנועע בו אל מקומו, וזאת התנועה אינה לאש כי אם במקרה, כמו שהתבאר בספר השמע, כי המנוחה היא טבעית ליסודות, לא התנועה, ולזה לא תהיה להם תנועה במקומם· ואולם החום יסודרו ממנו פעולות לאש, היה במקומו או בזולת מקומו, ולזה היה ראוי שיהיה החום הוא הצורה לאש. ועוד כי הצורה אין ראוי שתהיה בהקש, אבל יתחייב שתהיה נמצאת בדבר בעל הצורה· ואולם הקלות הוא נאמר בהקש, עד שכבר המצא שהאש יותר קל במקום אחד מקלותו במקום אחר, רצוני שכל מה שקרב אל המרכז הוא בו יותר קל, ואין לו במקומו קלות, כמו שזכר הפלוסוף· וכן תמצא בקצת היסודות שהם קלים במקום אחד וכבדים במקום אחר· וזה ממה שיורה שהקלות והכובד אינו צורה ביסודות, ולזה הוא מבואר שהקלות אינו צורה לאש. ועוד כי הדבר המורכב יתכן שיהיו לו פעולות מתיחסות אל הצורה, לפי שההיולי בו הוא צורה מה, כאלו האמר שהאדם ימצאו לו פעולות מצד מה שילך ממנו מדרגת החומר, והוא כח הזן והמרגיש,

וימצאו לו פעולות מצד מה שילך ממנו מהלך הצורה, והוא כח השכליי ובהיות הענין כן, והוא מבואר שכבר יסודרו מהחום אשר באש פעולות מה, הנה הוא מבואר, שאם היה החום באש מדרגת ההיולי אל הקלות, שכבר יהיה האש מורכב, לא פשוט, וימצא שם גשם אחר קודם ממנו יהיה החום לו צורה, וזה מבואר הבטול. ולזה הוא מבואר שאין הקלות לאש צורה, אבל החום, וזה הפך מה שהניחו אותו. ואולם מה שנאמר בספר המאמרות שהעצם אין לו הפך, הוא נאמר לפי המפורסם, לא לפי האמת, כי היסודות הם הפכיים מצד עצמותם, ובזה האופן יהיו יסודות. ומזה הצד תבטל זאת הטענה אשר טענו הקודמים לחייב שיהיה בכאן נמצא נבדל הוא אשר יתן הצורות באלו ההווים. — ומהם, כי מפני שאשר בכח יצא אל הפעל מאשר בפועל בסוג ההוא מצד מה, והיה מבואר מהדברים הבלתי נולדים מהזרע שאין בכאן צורה היולאנית בפעל מסכמת לדבר המתהוה יתכן שתיוחס אליה הוייתם· הנה יחויב בכאן שיהיה צורה נבדלת היא הפועלת זאת ההויה. וכבר יתבאר זה גם כן בנולדים מהזרע, וזה כי אין בזרע נפש בפעל, ואמנם הוא בו בכח, וכל מה שהוא בכח הוא צריך אל מה שבפעל· ולזה יחוייב שתהיה בכאן צורה נבדלת היא המהוה אלו ההויות. וזאת הטענה זכרה תמסטיוס באופן מה בבאורו למאמר הנרשם באות הלמד, וזכרה אבן רשד בשלמות במקומות מפירושו למה שאחר הטבע. — ומהם, שהוא מבואר שאי אפשר מבלתי שיהיו באלו הדברים אשר בכאן יחסים וצורות כבר הושמו בטבע לפנים בהם יעשו מה שיעשו מזה, עם מצאם החמר הנאות. וזה כי האדם, ואם היה מתילד מהאדם, הנה האב אין לו אומנות בהרכבתו זאת אשר אי אפשר שתהיה בענין אחר יותר טוב מענינו, ואמנם יהיו בזה הענין מפני מה שהושם בטבע כל אחד מהעצמים מן החום והצורות, לא באומנות מן האב, אבל מן היחס והגשם אין לו מעשה בגשם אלא בתכליתו לבד· ואולם הטבע הנה יעשה בגוף הגשם בכללו, והנה הטבע, והוא לא יבין, יוליך מה שיעשהו אל הכונה המכוונת אליו, כי היה בלתי חושב ומשכיל בפעל מה שעשה. וזה ממה שיורה על שכבר נתפעמו אותם היחסים ממי שהוא יותר נדיב מהם ויותר נכבד ומדרגתו יותר עליונה, והיא הנפש אשר בארץ אשר יראה אפלטון שהיא נתחרשה ממניעי הגרמים השמימיים, ויראה ארסטו שהיא נתחרשה מהשמש והגלגל הנוטה· ולזה היתה הנפש תעשה פעולתה מוליכה אל הכונה, והיא לא תבין הכונה, כמו מה שכבר נראה מאנשים יתפעמו לדבר דבר ידברו בו וינבאו בו ממה

שיהיה, והם לא יבינו מה שיאמרו. הנה כן מצאנו זאת הטענה לתמסטיוס בבאורו למאמר הנרשם באות הלמד ממה שאחר הטבע.

והנה מה שהסכים בו אבן רשד לפי מה שנמצא לו בקצורו לספר הנפש ובבאורו לספר בעלי חיים, הנה הוא הסכים באופן מה להמסטיוס ולסיעתו כי כבר יעלה זאת ההויה לשכל, הוא אשר יתן הצורות. ואולם מה שהסכים בו אבן רשד בבאורו למאמר השביעי ממה שאחר הטבע, שהמהוה אינו נבדל, יש לו פנים מההראות, לפי מה שמצאנו בדברי אבן רשד, קצתם יראה מהם, לפי מה שיחשב, שאי אפשר שיתן הנבדל הצורות, לא באמצעי, ולא בזולת אמצעי, וקצתם יראה מהם שאי אפשר שיתן הנבדל הצורות על הצד שהבינו הקודמים, רוצה לומר שיתן הגשם שנוי החומר מצד האיכויות אשר בו, ויתן הפועל הנבדל הצורה. — מהם, שאם היה הענין כמו שהניחו הקודמים, שיתן הנבדל הצורה ויתן הגשם הפועל בהויה שנוי החמר, הנה יתחייב שתהיה לצורה הויה בעצמותה, וזה יראה שקר לפי מה שבאר הפלוסוף מענין ההויה, וכבר התבאר זה גם כן בשלמות מדברינו ברביעי מזה הספר. ואם אמר אומר שכבר אפשר זה בזולת הויה בצורה, וזה יהיה כשתהיה הצורה בלתי הווה בעצמותה, אבל יתחדש לה דבקות בחמר· הנה יאמר אבן רשד שאם היה הדבר כן, לא תהיה הצורה צריכה אל נושא אם לא על צד שיצטרך הגשם אל המקום, ותמצא אם כן, דרך משל, צורת הסוס בזולת הצורות, וזה מבואר הבטול בענין אלו הצורות ההיולאניות. ועוד שאם היה הענין כן, הנה לא ימנע הענין בצורה אשר בדבר המתהוה מחלוקה, אם שתהיה נמצאת בו קודם ההויה, או שתעתק אליו מחוץ. והמאמר בשתעתק אליו מחוץ הוא מבואר הבטול, כי כל מתנועע הוא גשם, ולזה אי אפשר בצורה שתתנועע בעצמותה. ואם הנחנו שתהיה נמצאת בו קודם ההויה, הנה הוא מבואר במעט עיון שכבר יתחייב מזה שימצאו יחד בכל אחד מאלו הגשמים אשר בכאן כל הצורות אשר החמר הראשון הוא כחיי על קבולם, ויהיו אם כן צורת האש והמים יחד בפעל בכל אחד מהדברים אשר בכאן, פשוטים היו או מורכבים, וזה מבואר הבטול, רצוני שימצאו ההפכים יחד בנושא אחד· עם שזה המאמר הוא דעת אנכסגוריש שהיה אומר שכל הדברים מעורבים בהתחלה ערוב בלתי תכליתי, ולזה היה מחויב לו שיהיה כל דבר בכל דבר, וכבר ביאר הפלוסוף מה שבדעת ההוא מהבטול. וזאת הטענה מצאנוה לאבן רשד בבאורו לספר בעלי חיים ובמקומות לפירושו ממה שאחר הטבע, ואם לא מצאנוה

לו בזה האופן, אבל הוצאנו זה מכח דבריו, עם מה שהשלמנו אנחנו בזאת הטענה. — ומהם, שכאשר הנחנו שהצורה תהווה אותה צורה נבדלת, ויהווה הגשם הכנת החמר לקבלה, הנה יחוייב מזה שתהיה הצורה מלא דבר· כי אין לאומר שיאמר שתתהוה הצורה מהצורה הנבדלת משתנה בעצמותה באופן שתשוב צורה היולאנית, אבל היא פועלת לה. ואולם כאשר הונחה זאת ההויה על האופן שהניח אבן רשד, הנה לא יקרה מזה הבטול, וזה כי ההוייה תהיה לדבר המורכב מחמר וצורה על שהיא הויה אחת במספר, והיא אמנם תהיה מנושא, והוא החמר שתתהוה ממנו זה המתהוה. — ומהם, שהוא בלתי אפשר בצורה הנבדלת שתפעל בצורה בחמר, לפי מה שאמר אבן רשד בבאורו לספר בעלי חיים, וזה שהשכל הנבדל פעולתו בעצמו, לא זולתו, והפועל בהויית הבעלי נפש הוא פועל בכלי גשמי, ומה שיפעל בכלי פעולתו היא זולתו כן זכר אבן רשד זאת הטענה בבאורו לספר בעלי חיים, וידמה שיהיה רצונו בזה שהשכל הנבדל פעל זה שיפעלהו בעצמו, לא בכלי, וזאת הצורה המהווה הבעלי נפש תפעל בכלי מה, והוא החום הנפשי אשר בזרעים, או במה שיאות להם בדברים שאינם נולדים מזרע. או אפשר שירצה בזה שהשכל הנבדל פעולתו הוא עצמו, והיא ההשגה, כי ההשגה היא הפעל המיוחד לו, וזאת הצורה תמצא פעולתה דבר אחר זולתה, והיא הצורה ההיולאנית המתהוה· ואולם שזאת הצורה היא דבר אחר זולתה הוא מבואר, לפי שהיא תפעל אותה בכלי גשמי, והיה הגשם הוא המקבל אותה. והנה הבאור הראשון הוא הנראה יותר לפי מה שנמצא מזה הענין בבאורו למה שאחר הטבע במאמר הנרשם באות הלמד, כי שם אמר זה המאמר מסכים אל הבאור הראשון. — ומהם, שהמאמר בשהצורה ההיולאנית נבראה מהצורה הנבדלת המסכמת לה, כמו שיראה תמסטיוס ורבים מהמפרשים, הוא דומה אל המאמר בצורות אשר אמר אפלטון, וכבר באר ארסטו מה שיתחייב מהבטול מן המאמר ההוא במה שאחר הטבע. — ומהם, שאם הונח שהצורה הנבדלת תתן הצורה אחר שהשתנה החמר והוכן לקבולה, הנה יהיה הפעל האחד במספר משני פועלים, האחד יתן הפעל, והאחר יתן תכליתו, וזה מבואר הבטול, כי הפעל האחד במספר הוא בהכרח מפעל אחד במספר. ואם אמר אומר אולי התכלית אשר יתן אותה המשנה לחמר היא הצורה המזגית, והפועל הנבדל הוא אשר יתן הצורה הנפשיית בבעלי הנפש· הנה יאמר לו אבן רשד אלו היה אפשר בצורה המזגית שיהיה מציאותה כשתמצא בעצמה כמו מציאותה כשמקבלה הנפש, הנה יאמר השם עליהם בהסכמה, ואין

הענין כן, כי שם הבשר נאמר על הבשר אשר אין כח נפשיי בו, ועל הבשר אשר בו כח נפשיי בשתוף השם· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאין הצורה המזגייה מגעת מפועל אחד, והנפש מפועל אחר, שאם היה הדבר כן, לא היה מתחדש לצורה המזגיה טבע כשתחדש הנפש בנמזג. — ומהם, שאם היה הענין כן, הנה יהיה הנושא וצורתו שנים במספר, לפי שהם מתחדשים בשתי הויות נפרדות, והוא מבואר שמה שיש לו יותר מהתהוות אחד במספר הוא יותר מאחד במספר. — ומהם, שלא אשער מה ההכרח אשר יכריחנו להניח שלא יתן הצורה מה שהכין החמר אל שיקבל הצורה המגעת בסוף ההוייה, והנה הוא מבואר שבאשר יכין החמר יתן צורות מה, והם הצורות ההולכות במדרגת ההיולי לצורה שהיא שלמות בהוייה, אשר הם בעצם צורות לקצת הדברים אשר בכאן, ולזה לא ימנע בו שיתן הצורות. ועוד שאם הונחו אלו הצורות מתחדשות בדבר אשר הם לו במדרגת ההיולי מי שיכין החמר לקבל הצורות, ובדבר אשר הם לו במדרגות הצורה יתחדשו מהפועל הנבדל· הנה ההיינה הצורות האחדות בעינם מתחדשות מפועלים מתחלפים, וזה מבואר הבטול, כאלו תאמר שהנפש הצומחת תתחדש בצמחים מהפועל הנבדל, ותתחדש בבעלי חיים ממי שיכין החמר לקבל הצורה המרגשת. ועוד שאם היה הדבר כן, הנה תהיה הצורה המגעת ממי שיכין החמר יותר נכבדת מהצורה המגעה ממי שיתן הצורה, והמשל שהנפש הצומחת אשר בבעלי חיים היא יותר נכבדה מהנפש הצומחת אשר בצמח, כמו שהכותל שהוא חלק מהבית הוא יותר נכבד מהכותל הנפרד. והנה זאת הטענה לא זכרה אחד מהקודמים, אבל היא ממה שיבטל שיהיה ההוייה בזה האופן אשר יראו הקודמים לפי מה שהבין אבן רשד מהם, רוצה לומר שיהיה מה שיפעל תכלית ההוייה זולת מה שיפעל ההוייה. — ומהם, שאם היה הענין כן, הנה יחויב לפי מה שיחשב שההיינה בכאן צורות רבות פועלות המתהוה האחד בעינו, וזה מבואר הבטול, כי הפעל האחד במספר יחוייב שיהיה מפועל אחד במספר. ואולם איך יתבאר שכבר יחשב שיחוייב מזה שההיינה בכאן צורות רבות פועלות המתהוה האחד בעינו, הנה לפי מה שאומר. וזה שכבר ימצאו במתהוה האחד במספר צורות רבות הם קצתם במדרגת השלמות לקצת, ויחוייב לפי ההנחה ההיא שההיינה שם צורות רבות פועלות אלו הצורות ההיולאניות מככימות להם באופן מה, כי מה שבכה אמנם יצא אל הפעל מהמככים לו אשר הוא נמצא בפעל· ואלו הצורות הפועלות כבר יחשב שהחוייב שתהיינה רבות, וזה שכבר ישלם לצורות ההאחרונה מפני החמר, לפי שקצתם בו שלמות לקצת,

כי הוא יקבל קצתם באמצעות קצת׳ אמנם הצורות הנקיות מהחמר הנה ידמה שלא יתכן בהם זה ההתאחרות. וזאת הטענה גם כן לא זכרה אחד מהקדמונים, אלא שהיא ממה שאפשר שיסופק בו על דעת מי שיאמר שתהיה בכאן צורה נבדלת היא הפועלת צורה בהיולי, ולזה ראינו לזכרה בזה המקום. — ומהם, שאם היתה בכאן צורה נבדלת תהוה הצורה ההיולאנית המסכמת לה, הנה לא יהיה בכאן אושר בזאת ההויה, לפי שהצורות הנבדלות הם נמצאות מציאות יותר נכבד מהמציאות אשר להם בחמר׳ ובהיות הענין כן, מה היה הצורך שהושמו בחמרם, ואיך הגיעו מהמציאות היותר שלם אל המציאות היותר חסר. ואם אמר אומר שאמנם נעשה זה כדי שיהיו החמרים יותר נאים במציאות׳ הנה אם כן יתחייב שתהיה הוית אלו הצורות בעבור החמר, וזה חלוף מה שיראהו ארסטו. ולזה מה שיחויב מזה, לפי מה שיחשב, שלא תהיה הויית הצורה ההיולאנית מצורה נבדלת מסכמת לה באופן מה, כמו שהניח תמסטיום והנמשכים לו מהמפרשים. וכבר יראה מזה גם כן שאין הויית הצורה ההיולאנית מהצורה הנבדלת כמו שהתבאר בזאת הטענה, שאם היה הענין כן, הנה לא אשער באיזה ענין יסודר ממנה זה הפעל. וזה כי מהמושכל מהמלאכה היה אפשר שתתחדש ממנו הצורה המלאכותית המתחדשת מהמלאכה, מפני שהוא מסכים לצורה ההיא, שהוא מבואר שלא יתחדש ממושכל צורת הכסא במלאכה קרדום, אבל יתחדש מהמושכל צורת הכסא׳ ובזה יתבאר שלא יתכן שתחדש הצורה הנבדלת צורה היולאנית בלתי מסכמת לה, וזה שהנבדל יעשה בהכרח מה שיעשהו באמצעות הציור וההשגה.

פרק שלישי

נחקור בו איזה מהראיות האלו חויב ממנה מה שחייבו אותו חיוב אמתי ואיזה מהם לא חויב ממנה מה שחייבו אותו חיוב אמתי.

ואחר שזכרנו מה שיש מאופני ההראות לדעת דעת מאלו הדעות, הנה ראוי שנחקור באלו הטענות אם חויב בהם מה שחייבו אותו מהם חיוב אמתי, אם לא.

ונאמר שהטענה הראשונה מהטענות שזכרנו לקיים דעת תמסטיוס לא תתן האמת על כל פנים בשלא יאמר בו יותר מזה השעור. וזה שכבר נמצא בצורה ההיולאנית שתהוה צורה היולאנית כמוה, וזה מבואר מענין היסודות, כמו שבארנו עם זכירתנו זאת הטענה׳ וכן נמצא זה בהויה החלקית אשר בנזון, והמשל שהכבד ישיב המזון אשר יזון ממנו כבדיי, וכן הענין בשאר חלקי הנזון׳ ולזה הוא מבואר שלא ימנע מצד

זה היות הצורה ההיולאנית מתחדשת מהצורה ההיולאנית המסכמת לה. וכן נאמר שלא יתבאר מזה שיהיה די בצורות ההיולאניות בהולדת הצורות המלאכותיות, וזה כי לאומר שיאמר שכבר יקרה בצורות היסודות שיהוו דומיהם, אבל לא ימצא זה בשאר הצורות, וזה כי בענין ההזנה לא תתחדש צורה בנזון, אבל יתחדש כמות בו. — ואולם הטענה השניה מהטענות שזכרנו לקיים דעת תמסטיוס היא ממה שיראה ממנה במה שאין ספק בו שבכאן פועל נבדל הוא המהווה אלו ההווים. וזה כי אנחנו לא נוכל לומר בדברים הנולדים ממינם שתהיה בזרע זאת הצורה ההיולאנית מבעל הזרע, כמו שבארנו בפרק הששי ממאמר הראשון מזה הספר, ויתבאר גם כן באופן שלם במה שאחר זה׃ ואמנם מה שאפשר שיהיה בזרע מבעל הזרע הוא חום מה נאות אל שיהיה כלי לזאת ההוייה׃ ולפי שהדבר יוציא מהכח אל הפעל מה שהוא בפעל בסוג ההוא באופן מה, הנה יחוייב שתהיה בכאן צורה נבדלת פועלת תיוחס אליה זאת ההוייה, אם בשיושפע ממנה כח נפשיי בזרע תשלם ממנו זאת ההוייה, אם בשתפעל זאת הצורה הנבדלה זאת ההוייה בזולת אמצעי, זולת החום היסודי אשר בדבר המתהוה שהוא לזאת הצורה המהווה במדרגת הכלי. ואיך שהיה, הנה לא יתחייב מזה שיהיו בהויה האחת שני פועלים יפעל האחד ההויה והאחר תכליתה, כמו שחשבו המפרשים לפי מה שיראה ממה שטען אבן רשד לחלוק בו עליהם.

ואולם מה שאמר אבן רשד לבטל זאת הטענה הנה לא יתבאר ממני שיהיה ענין זאת ההוייה אפשר בזולת צורה נבדלת. וזה שהוא אמר בפירושו למאמר הנרשם באות הלמד לסלק זאת הטענה דבר זה ענינו׃ הנה ענין מאמר ארסטו שהמוסכם יהיה מן המוסכם או קרוב מהמוסכם אין ענין שהמוסכם עצמו יפעל בעצמו ובצורתו צורת המוסכם לו, ואמנם ענינו שיוציא צורת המוסכם לו מהכח אל הפעל, ואינו פועל בשישיב אל ההיולי דבר מחוץ או דבר הוא חוץ ממנו. והענין בעצם בזה כמו הענין בשאר המקרים, וזה כי לא יביא החום אל הגשם המתחמם חום מחוץ, ואמנם ישים החם בכח חם בפעל. וכמו כן הענין בגודל הנמשך בהוייה, רוצה לומר שהגודל כאשר יעתק עם ההויה מכמות לא יעתק מפני כמות יורד עליו מחוץ, אבל יהיה מהכמות אשר בכח בדבר המקבל ההויה. וכמו כן התנועה במקום אינה דבר בא מחוץ בעבור המניע. ולזה לא יחויב שיהיה הפועל מוסכם והוא הוא מכל הפנים. הנה המוליד לנפש אין ענינו שיעמיד נפש בהיולי, ואמנם ענינו שהוא יוציא מה שהיה נפש בכח עד שיהיה נפש בפעל. ולזה תמצא האש המתהווה מהתנועה כמו שתתהוה מאש כמוה, ואף על פי

שאין התנועה אש, אלא שהיא תשים מה שהוא אש בכח אש בפעל. וענין היחסים והצורות הנמצאים במהוים לבעלי חיים הוא שהם יוציאו היחסים והצורות אשר בהיולי מן הכח אל הפעל· ולזה יתויב שימצא בהם בפנים מה אותו הענין אשר הוציאו מהכח אל הפעל, לא שהם הם מכל הפנים. הנה הכחות אשר בזרעים, והם אשר יפעלו דברים בעלי נפש בפעל, ואמנם הם דברים בעלי נפש בכח, כמו שיאמר כבית אשר בנפש הבונה שהוא בית בכח לא בית בפעל. ולזה ידמה ארסטו אלו הכחות לכחות המלאכותיות, ואמר בספר הבעלי חיים שאלו הכחות הם אלהיים, אחר שיהיה בם כח לתת חיים, והם דומים בכחות אשר יקראו שכלים, להיותם מוליכים אל התכלית. ולמה שהיו אלו הזרעים אמנם יפעלו זה בחום, והחום במה שהוא חום לא יפעל אלא חמום או יבשות או קושי, לא תמונה ולא צורה בעל נפש, אמר ארסטו בספר בעלי חיים שהחום אינו אש, לא מאש, לפי שהאש הוא מפסיד הבעל חיים, לא מהוה לו, וזה הוא מהוה אותו· ולזה הוא מבואר שזה החום הוא דומה לחום המלאכותיי אשר תשערהו המלאכה לפעול הפעולות אשר תפעול אותם. וזה יראה בכל מה שהיה מהמלאכות יפעל בחום, וזה החום הוא בהכרח בעל צורה, בה היה שמור היחס והשעורה· וזאת הצורה איננה נפש בפעל, אבל היא נפש בכח· והיא אשר דימה אותה במלאכה, ולזה יקרא זה החום חום נפשיי, ולא יאמרו בו שהוא בעל נפש. וזה החום בעל הצורה הוא בזרעים מתילד מבעלי הזרעים והשמש, ולזה אמר ארסטו שהאדם יולידהו אדם כמותו, והחום מתילד בארץ והמים מפני חום השמש המתמזג בחום שאר הככבים, ולזה היו השמש ושאר הככבים התחלה לחיי כל חי בטבע. והנה חום השמש ושאר הככבים המתילד במים והארץ הוא המהוה לבעלי חיים המתילדים מהעפוש, ובכלל לכל מה שהיה מבלתי זרע, לא שיש בכאן נפש בפעל חודשה מהגלגל הנוטה והשמש, כמו שיספר ממנו תמסטיוס, וזה כלו כבר התבאר בספר בעלי היים. ואמנם ייחס זה הפעל לשמש, לפי שהוא גלוי הפועל יותר משאר הככבים בזה. הנה החממיות מהילדים מחממיות הככבים המולידים למין מין ממיני הבעלי חיים, והם אשר במספר אותם המינים מהבעלי חיים. והשעור הנמצא בחום אדם אמנם הוא מפני שעורי תנועות הככבים והכונות קצתם מקצת בקרוב ורוחק, וזאת השעור מגעת מהאומנות האלהי השכלי אשר הוא דומה בצורה האחת אשר למלאכת האחת הראשית אשר התחתיה מלאכות שונות. הנה כפי זה ראוי שיובן שהטבע, כשיפעל פועל בתכלית הסדור מבלתי שיהיה משכיל הוא מושקף מכחות פועלות

יותר נכבדות ממנו, והוא אשר יקרא שכל. וסוף המאמר הוא שאבן רשד יאמר שכל היחסים והצורות הם נמצאים בכח החמר הראשון, והם בפועל במניע הראשון בצד מהצדדים, כדמות מציאות העשוי בפעל בנפש העושה. הנה זהו מה שאמר אבן רשד בזה המקום. ואולם בפירושו למאמר השביעי ממה שאחר הטבע אמר אבן רשד, לסלק זאת הטענה השנית, דבר זה עניננו: הנה כאשר הושתכל מופת ארסטו בזה המקום על שהצורות ההיולאניות הם המולידות לצורות ההיולאניות, ראה שהזורעים אשר יתנו צורות הדברים המתילדים מהזורעים בצורות אשר נתן להם בעל הזרע המוליד אותם· ואמנם המתהוים מעצמם הנה הגרמים השמימיים הם אשר יתנו לאלו מה שיעמוד מקום הזרעים והכחות אשר בזרעים כאשר יתילדו מזרע· ואלו כלם כחות טבעיות אלהיות יהוו כמותם, כמו שיהוו האומנים המלאכותיים עשוייהם, ולזה יאמר ארסטו בספר בעלי חיים באלו הכחות שהם דומים בשכל, ירצה שהם יפעלו פעל שכל, וזה שאלו הכחות ידמו השכל בשהם לא יפעלו בכלי גשמי. ובזה הענין יובדלו אלו הכחות המהוים, והם אשר יכנו אותם הרופאים המציירים מהכחות הטבעיות אשר בבעלי חיים, וזה שאלו יפעלו פעל השכל המעשי, לפי שהם יפעלו בכלים המוגבלים ואברים מיוחדים· אמנם הכח המצייר הנה לא יפעל באבר מיוחד, ולזה יספק גלינוס ויאמר איני יודע אם זה הכח הוא הבורא, אם לא, אבל הוא לא יפעל אלא בחום אשר בזרע, לא על שהוא צורה בו, כמו הנפש שהיא צורה בחום היסודי, אבל הוא נעצר בו בדמיון מה שתהיה הנפש נעצרת בגרמים השמימיים, ולזה יגדיל ארסטו זה הכח וייחסהו אל ההתחלות האלהיות, לא לטבעיות. ואמנם אם יהיה זה הכח משכיל עצמו, כל שכן שיהיה נבדל, הנה זה דבר לא התאמת. וסוף הדברים הוא שאבן רשד יאמר שאם נמצא בכאן מה שאיננו גשם, הנה אי אפשר בו שישנה היסוד אלא באמצעות גשם אחר בלתי משתנה, והם הגרמים השמימיים· ולזה יהיה שקר שיתנו השכלים הנבדלים צורה מן הצורות המעורבות בהיולי, ואמנם הניע ארסטו אל הכנסת שכל נבדל מהיולי בחדוש הכחות השכליות לבד, לפי שהכחות השכליות אצלו הם בלתי מעורבות להיולי, הנה מחוייב בהכרח שיתילד מה שאינו מעורב בהיולי בפנים מה מבלתי מעורב להיולי. הנה זהו מה שאמרו אבן רשד בזה המקום לסלק זאת הטענה אשר טען תמסטיוס לקיים שבכאן צורה נבדלת מהווה מסכמת באופן מה לדבר המתהוה.

ונאמר שהוא מבואר שלא יתחייב ממה שאמר אותו אבן רשד בזה שיהיה די בצורות ההיולאניות להיות הצורה היולאנית, אבל יתחייב

שתהיה בכאן צורה נבדלת תעלה אליה זאת ההויה, כמו שאמר אבן רשד, והוא המניע הראשון אצלו אשר ימצאו בו אלו הצורות באופן מציאות הדבר העשוי במלאכה בנפש האומן. ובכלל הנה זה מבואר שאין די בחום המשוער אשר בזרע שתהיה ממנו זאת היצירה הנפלאה אשר נלאו הדעות להשיג מהחכמה הנפלאה אשר בה כי אם חלק קטן, כי החום המשוער הוא יותר ראוי שיהיה כלי לפועל המהוה משיהיה הוא הפועל, וזה מבואר בעצמו מהחום היסודי אשר בבעלי הנפשות, ר"ל שהוא כלי לנפש לעשות פעולותיה, כמו שהתבאר בטבעיות. וכן הוא מבואר בחום המשוער אשר תעשה בו המלאכה מה שתעשהו כי הוא כלי למלאכה, לא שיהיה הוא המלאכה בעצמה, וזה כי הקרדום, דרך משל, לא יתחדש מהחום המשוער במלאכה מזולת מלאכה, ר"ל ממושכל הקרדום אשר בנפש האומן· ואלו היה אפשר שתהיינה כמו אלו הפעולות מסודרות מהחום המשוער, הנה לא נצטרך להכנים נפש בבעלי נפש, אבל יהיה החום היסודי הוא הצורה המשלמת מציאות נמצא נמצא מהצמחים והבעלי חיים, וזה מבואר הבטול. ובכלל הנה הוא מבואר, כמו שיאמר הפלוסוף, שמה שבכח ישוב נמצא בפעל ממה שהוא בפעל אשר הוא מסכים באופן מה אל מה שיוציא אותו אל הפעל.

ואולם מה שטען אבן רשד שהאש כבר יתילד מהתנועה, או אינו מחויב שיהיה אפשר שיהיה יוציא הדבר מהכח אל הפועל מזולת מוציא יש לו באופן מה מה שיהיה הדבר ההוא כחיי עליו. וזה שהתנועה תעשה, כמו שיאמר הפלוסוף, מהחום החלש אשר בדבר המתחמם חום יותר חזק, והנה החום ההוא הוא הפועל בזה, לא התנועה, אבל הוא כלי לזה הפעל כשתביא חלקי הדבר קצתם אל קצת, כמו שאמר הפלוסוף בהתר זה הספק בטבעיות, וכבר באר אבן רשד זה הענין בבאורו לספר האותות. ולא ימנע שיהיה מהחום החלוש חום יותר חזק, כמו שיהיה מהבריאות החלוש אשר בחולה בריאות שלם, כמו שזכר הפלוסוף במה שאחר הטבע. בזה האופן יחמם הדבר החם הדבר המתחמם במשושו אותו, כי מצד מה שיפעל בו במשושו ישיבהו חם בפעל אחר שיהיה חם בכח· ואם היה פועל בו בשלמות, ישיבהו חם במדרגתו, כמו שזכר הפלוסוף בטבעיות, ולזה ימצא זה הענין מתחדש מהמסכים באופן מה. ואולם מה שזכר אבן רשד מהכמות שלא יעתק בדבר ההווה מפני כמות יורד עליו מחוץ, ולזה לא ימנע שיתחדש הדבר מזולת המסכים, הוא הטעאי. וזה שהדבר המתחדש ממנו מה שיתחדש בעצמות, וממנו מה שיתחדש במקרה· והנה אפשר היה במה שיתחדש במקרה

שיתחדש מזולת המסכים, לא במה שיתחדש בעצמות· והמשל שבנין הבית הוא מתחדש בעצמות מהסדור המושכל לו בנפש האומן, והוא המסכים לו באופן מה, ואולם מה שיתחדש בבית במקרה אינו מחויב שיהיה מהמסכים, ולזה תמצא באש שהקלות לא יתהווה בו מהקלות, אבל יתהוה בו החום מהחום, ואולם הקלות הוא דבר נמשך לחום, ולזה לא יתחייב שיהיה חדושו מהמסכים. וכן הענין בכמות ההווה, וזה כי הכמות ההווה ימצא מתחדש באחד משני פנים, אם מצד הכמות המתחדש בדבר המקבל ההוייה מפני ספוגית החמר ומקשיותו בעת קבולו ההוייה, אם מצד מה שימצא לנזון שיתחדש לו מהכמות באמצעות ההזנה. והנה הכמות המתחדש מפני ספוגית החמר ומקשיותו אינו מתחדש בעצמו, אבל נמשך למה שחדושו בעצמות, והוא הצורה המזגיה, והיא המתחדשת מהמסכים באופן מה, וכמות החומר הוא דבר נמשך להם לפי עובי החמר ודקותו, יהיה ספוגיי או מקשיי. ועוד כי הכמות אשר נתהוה יש לו הגבלה בעצמות מצד הצורה אשר יקבלה, שלא תמצא ביותר קטן ממנו, וכן יהיה שם כמות לא תמצא זאת הצורה ביותר גדול ממנו, וזה דבר התבאר בטבעיות, ומזאת הצורה ימשך ענין הכמות הזה, ולזה לא יתהיל הטבע בהוייה אם לא ימצא שם מהחמר בשעור שיהיה אפשר בו לקבל ההוייה באופן מה· ובהיות הענין כן, הנה לאומר שיאמר שהצורה היא מתחדשת מהמסכים, וממנה ימשך חדוש הכמות, לפי שאי אפשר שתתחדש בנושא בעל צורה איזה כמות הזדמן. וכן הכמות המתחדש מפני ההזנה הוא מתחדש במקרה, כי המתחדש שם בעצמות, והוא צורת הבשר כמה שיבא בבשר, וצורת העצם כמה שיבא בעצם, הוא המסכים. ועוד שלאומר שיאמר שהכמות המתחדש הוא מהמסכים, וזה דבר מבואר ממה שיתחדש במלאכה, כי כמו שהתמונה מתחדשת מהתמונה אשר בנפש האומן, כי הוא יעשה מה שיעשהו מהתמונות בכמות הראוי לפי מה שנעשת בעבורו המלאכה ההיא, והמשל שהוא לא יעשה הקרדום באיזה שעור הזדמן, אבל יעשהו בשעור נאות אלא שישלם ממנו פעל הקרדום. ואולם מה שזכר אבן רשד מעניין התנועה הוא מבואר גם כן שלא יתחייב ממנו שיהיה אפשר שיתחדש דבר בעצמות זולת מהמסכים באופן מה. וזה כי התנועה אשר באיך היא מהמסכים, כי הוא מורכבת מהכח והפעל, הנה כל מה שיתחדש ממנה הוא פעל מה מסוג הפעל האחרון אשר הוא תכלית השנוי· ולפי שתכלית השנוי הוא מהמסכים, הנה יהיה כל השנוי מהמסכים, אלא שהוא יתחדש מעט מעט. וכן הענין בתנועת ההויה, וזה כי מה שיתחדש ממנה מהצורה המזגיה הנה ענינו כמו הענין בשנוי אשר באיך, שהוא

מהמסכים, כמו שקדם· ומה שיתחדש ממנה מהצורה הכללית לבעל הנפש ההיא — וזאת היצירה לא יחויב בה שתהיה מזולת המסכים על כל פנים, אבל תהיה מהמסכים באופן מה, כמו הענין בדברים ההוים במלאכה, שהתמונה בהם היא הווה מהתמונה המושכלת אשר בנפש האומן. והנה הענין בנתינת הצמיחה כמו הענין בתנועת ההויה והתנועה אשר באיך, וזה מבואר בנפשו מענינה, והוא מבואר בה מאד, שהיא כבר תהיה מהמסכים. ואולם התנועה שלא יתחדש ממנה תכלית אחר כמו בתנועות המחולות מן השיר, הנה היא גם כן מהמסכים באופן מה, והוא הציור אשר למתנועעים בענין תנועת השיר ההוא, וכפי יחסה מהמהירות והאחור תהיה תנועת המתנועעים במחולות מהירה או מתונית, וזה מבואר בנפשו מענינה. ולזה הוא מבואר שכל אלו הדברים המתחדשים הם מהמסכים באופן מה, וזה דבר מחוייב לפי מה שזכר הפלוסוף. ויראה שאבן רשד גם כן הסכים שחדוש כל המתחדשים הוא מהמסכים באופן מה, ולזה המשיל זה הכח הנפשיי אשר בזרעים אל הבית אשר בנפש הבונה, שהוא מסכים באופן מה אל הבית הנעשה במלאכה.

ואולם השתדלנו לסלק הספק בזה באלו הדברים שזכר אבן רשד שיתכן שיחשב בהם שיהיה חרושם מזולת המסכים כדי שלא ישאר בזאת ההקדמה ספק, רוצה לומר ההקדמה שנאמר בה כי כל מה שיצא מהכח אל הפעל אמנם יתחדש ממה שבפועל בסוג ההוא, לפי שזאת ההקדמה היא ממה שתישיר אותנו למצא האמת בדרושים רבים ויקרים, כמו שהתבאר למי שעיין בטבעיות ובאלהיות. וכאשר התישב לנו זה, הנה נאמר שאין די בהויית בעלי נפש בחום המשוער אשר יגיע בזרעים ובמה שידמה להם מהגרמים השמימיים, כמו שאין די בהויה המתחדש במלאכה אשר תעשה התמונה בחום המשוער אשר תפעל בו המלאכה ההיא, כי החום הוא כלי למלאכה, ואינה המלאכה בעינה· ולזה הוא מבואר שבזרעים כח נפשיי יחסו מהמתהוה יחס המלאכה מהעשוי במלאכה. וכבר הסכים בזה אבן רשד, כמו שיראה מדבריו, ולזה אמר שזה החום המשוער מגעת מהאומנות האלהי השכלי אשר הוא דומה בצורה האחת אשר למלאכה האחת הראשיית אשר החתיה מלאכות שונות, רוצה לומר שהמלאכות ההם הם משרתות למלאכה הראשיית. ואין ראוי שיחשב מדבריו שיהיה האומנות האלהי הוא אשר יתחדש ממנו זה החום המשוער לבד, אבל יסכים שהאומנות האלהי הוא אשר יתחדש ממנו בזרעים היחסים והצורות אשר בהם יפעלו זה הפעל אשר הוא בתכלית הסדור· ולזה אמר שאלו היחסים

והצורות הם נמצאים בפעל במניע ראשון בצד מהצדדים בדמות מציאות העשוי בפעל הנפש העושה. ולזה הוא מבואר שאבן רשד הסכים שזאת ההויה תעלה לשכל נבדל, הוא אשר יהיו נמצאים בו אלו הדברים ההווים בפעל בצד מה. אלא שכבר יראה מדבריו שהוא יחשוב שזה הפעל יהיה מהמניע הראשון בשיושפע ממנו באמצעות החום המשוער כח נפשי טבעי יפעל מה שיפעלהו בתכלית הסדור, עם היותו בלתי משכיל, וזאת היא הנפש אשר ידמה ארסטו שהיא נאצלת מהשמש והגלגל הנוטה. והנה הענין בה כמו הענין בפעולות הבעל נפש בענין הצמיחה וההזנה, שהיא בתכלית הסדור מבלתי שיהיה הטבע משכיל מה שיפעל אותו מזה· וכמו שהפועל בהוייה ההיא החלקית הוא כח נפשי היולאני, כן הענין בזאת ההוייה הכללית, רוצה לומר שהיא תהיה באמצעות כח נפשיי היולאני הוא בזרעים או במה שידמה להם.

ואולם במה שאמר אבן רשד בפירושו למאמר השביעי ממה שאחר הטבע ידמה שהסכים שזה הכח אשר בזרעים הוא נבדל, ולזה אמר שאלו כלם הם כחות טבעיות אלהיות יהוו כמותם כמו שיהוו האומנים המלאכותיים עשוייהם· ואמר גם כן שאלו הכחות ידמו לשכל בשהם לא יפעלו בכלי גשמי מה שיפעלו אותו מהציור והתמונה· ואמר גם כן שזה הכח לא יפעל אלא בחום אשר בזרע, ולא על שהוא צורה בו, כמו הנפש שהיא צורה בחום היסודי, אבל הוא נעצר בו בדמיון מה שתהיה הנפש נעצרת בגרמים השמימיים. וזה כלו הוא ממה שיראה ממנו שזה הכח הוא נבדל· כי זה מסגולת הנבדל שלא יפעל מה שיפעל אותו בכלי, ושיהיה בלתי דבק בחומר, כמו שיאמר אבן רשד בזה הכח אשר בזרע. אלא שאבן רשד יאמר בזה המאמר שלא התבאר מזה שיהיה זה הכח המהוה נבדל· והנה הביאהו לזה, כי הוא חושב כי מפני שהוא יפעל מה שיפעל אותו מזה בכלי מה, וזה דבר אמרו בבאור בבאורו למה שאחר הטבע במאמר הנרשם באות הלמד· והנה זה בלתי צודק, כמו שבארנו בפרק הששי מהמאמר הראשון מזה הספר, וזה כי מה שיפעל אותו הנבדל בזולתו יהיה בהכרח בכלי באופן מה, והוא הכלי אשר יהיה בו החמר מוכן לקבל רצויו. וסוף הדברים, הנה איך ומה שהיה, הנה הוא מבואר שאבן רשד הסכים שזאת ההוייה תעלה בהכרח אל כח נבדל, הוא שכל, ושהוא מסכים באופן מה אל מה שיתחדש בזאת ההויה מהצורה, וזה שהשכל הוא המניע הראשון אצלו· ושהוא לא השתדל בזה המאמר לסלק עליית זאת ההויה אל כח נבדל, אבל אמנם בטל בזה שתהיינה בכאן צורות נבדלות יהוו כמותם על הצד שהיה אומר אפלטון· ומזה הצד הלך עם תמסטיוס בזה המקום,

כי תמסטיוס אמנם טען לקיים מציאות הצורות הנבדלות אשר היה מניח אפלטון אלו הטענות אשר טען אבן רשד לסלק אותם, וזה מבואר מדבר תמסטיוס בבאורו למאמר הנרשם באות הלמד.

ואולם אם יהיה זה הפעל מההווה הנבדל באמצעות צורה היולאנית אחרת בזרע זולת החום היסודי אשר בו, או יהיה זה ממנו בזולת אמצעות, זה ממה שיש ספק בו ומבוכה. והנה נחקור מזה אחר זה. — והנה הנראה מדברי אבן רשד בזה שהוא יסכים שהמהוה הנבדל יעשה זה באמצעות צורה היולאנית היא בזרע. ואמנם אבובכר יראה שהוא יעשה זה בזולת אמצעי, לזה הסכים שהפועל להוויה אשר בזרעים הוא כח מסתבך בזרעים, הוא שכל, לפי מה שספר ממנו אבן רשד.

ואולם הטענה השלישית מהטענות שזכרנו לקיים דעת תמסטיוס הוא גם כן ממה שירמה ממנו שזאת ההויה תעלה אל פועל נבדל הוא שכל, ולזה היתה מגעת זאת היצירה בזה האופן מהשלמות אשר נלאו הדעות האנושיות להשיג ממנו כי אם חלק מועט. כי זה בלי ספק יחוייב שיהיה מסודר מפועל אחד משיג התכלית, אלא שלא יתבאר מזה אם זה מסודר ממנו בזולת אמצעי, או באמצעי· וזה כי יש לאומר שיאמר שהוא מסודר ממנו באמצעות כח נפשיי ישפע ממנו בזרע, והוא יוליך אל הכונה מזולת שישכיל זה, כמו הענין בכח הזן והצומח, שיוליך אל הכונה בתכלית מה שאפשר מזולת שישיג זה, וזה אמנם יהיה במה שיסודר לו מזה הפעל מהפועל הנבדל המהוה אותו· והנה הענין בזה כמו הענין בדברים הנעשים במלאכה אשר הושמו בהם כלים יוליכו אל הכונה מזולת שישכילו, וזה אמנם יהיה מפני מה ששם בהם האומן מההכנה לעשות זה הפעל, והמשל בזה שהרחים ימצאו בהם כלים מניעים אותם בסבוב מזולת שיבינו זה, ואמנם הבין זה האומן ששם בהם אלו הכלים. והוא מבואר שלא יחויב מזאת הטענה שיהיו בהויה אחת שני פועלים, האחד יכין החמר לקבל הצורה, והאחר יתן הצורה כמו שזכר אבן רשד מהקודמים. ויראה מאמר תמסטיוס בזאת הטענה שהוא לא הבין שתהיה זאת ההויה בזה האופן שהבין אבן רשד מהקודמים לו מהמפרשים.

ונאמר גם כן כי הטענות שזכרנו לקיים בהם דעת אבן רשד לא יחייבו שלא תהיה זאת ההוייה מסודרת משכל אם באמצעות כח אחד, או בזולת אמצעות. וזה כי מה שנאמר בטענה הראשונה מהטענות שזכרנו הוא מבואר שלא יחוייב ממנו שלא תעלה זאת ההוייה לפועל נבדל, אבל מה שיחויב ממנו הוא שאי אפשר שיהיו בהוייה האחת שני פעלים, יהוה האחד הצורה ויפעל האחר הכנת החומר לקבלה·

ואולם אם הונחה כל ההויה מסודרת מהפועל הנבדל באמצעות החום היסודי אשר בדבר המתהוה, או באמצעות כח נפשיי בו, כמו שיהווה בעל המלאכה אשר בחמר באמצעות ההכנה אשר בחמר לקבל רצויו, הנה לא יקרה מזה בטול מזה הצד. וכן יתבאר זה הענין במה שנאמר בטענה השנית והחמשית והששית והשביעית מאלו הטענות אשר זכרנום לקיים דעת אבן רשד. וזה שמה שיחוייב מהם הוא שאי אפשר שיהיו בהוייה האחת שני פועלים, יהווה האחד הצורה ויפעל האחר הכנת החמר לקבול הצורה, אבל לא יחויב מהם שלא תעלה זאת ההוייה לפועל נבדל. וזה מבואר בנפשו למי שיעיין באלו הטענות.

ואולם מה שנאמר בטענה השלישית מאלו הטענות שזכרנו לקיים דעת אבן רשד שאי אפשר בצורה הנבדלת שתפעל צורה בחומר באלו הבעלי נפש, לפי שזאת הצורה המהוה הבעלי נפש תפעל מה שתפעל אותו בכלי מה, והוא החום הנפשיי אשר בזרעים, או במה שיאות להם בדברים שאינם נולדים מזרע, ומה שזה דרכו הוא מבואר שאינו נבדל· הנה הוא מבואר, שאף על פי שנודה בזה המאמר, הנה לא יחויב שלא תעלה זאת ההויה לפעל נבדל, אבל מה שיחויב שהפועל הקרוב להויה הוא היולאני, כי הוא יפעל מה שיפעל אותו בכלי, אבל הוא אפשר שיהיה זה הפועל הקרוב בהויה מחודש מפועל נבדל, כמו שאמר זה אבן רשד בבאורו לספר בעלי חיים, רצוני שהפועל לזה הכח הנפשיי בזרעים הוא נבדל, כי הוא יעשה פעולתו זאת בזולת כלי. ועוד שכבר בארנו בפרק הששי מהמאמר הראשון מזה הספר שלא יחוייב מזה שיהיה זה הכח היולאני. וזה כי הפועל הנבדל ימצאו לו שני מינים מהפעולות· האחד מהם הוא השגתו עצמותו, וזה הפעל יהיה ממנו בהכרח בזולת כלי· והשני הוא שיושפע ממנו מהפעולות או מההפעליות בגשמים, וזה לא ימנע היותו בכלי באופן מה, וזה הכלי הוא שיהיה בו החמר מוכן לקבל רצויו. וזה כי התנועה שתסודר ממניעי הגרמים השמימיים המתנועעים מהם היא באמצעות כלי, והוא התמונה אשר לגרמים השמימיים אשר אי אפשר שתמצא התנועה הנראית להם אלא בה· וכן יהיה גם כן כלי לזאת התנועה הטבע שיש לגרמים השמימיים, שהם לא קלים ולא כבדים, כמו שהתבאר בטבעיות, וזה שאם היו קלים או כבדים, לא היה אפשר שהשלם מהם זאת התנועה הסבובית המתמדת· והנה אלו המניעים הם נבדלים, כמו שבאר הפלוסוף ויתבאר גם כן במה שאחר זה, ולפי שהם מניעים הגרמים השמימיים באמצעות כלי באופן מה. וכבר יתבאר גם כן זה הענין מצד אחר, רצוני שהפועל הנבדל לא ימנע שיפעל בגשמים באמצעות כלי,

וזה כי מה שישפיעו בכאן מניעי הגרמים השמימיים מהפעולות הוא באמצעות כלי, והוא הככב· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא ימנע שיהיה הפועל בהויה נבדל, ואף על פי שהוא פועל בכלי באופן מה, והוא הכלי אשר יהיה בו החמר מוכן לקבל רצויו.

ואולם מה שנאמר בטענה הרביעית מהטענות שזכרנו לקיים דעת אבן רשד שהמאמר בשהפועל להויה הוא שכל נבדל מסכים באופן מה אל הצורות ההיולאניות המתחדשות ממנו הוא דומה אל המאמר בצורות אשר הניח אפלטון, הוא מבואר שהוא בלתי צודק. וזה מבואר מהבטולים שחויבו למי שהניח הצורות נמצאות על האופן שהיה מניח אפלטון שלא יתחייב אחד מהם לפי זאת ההנחה, ר״ל אם הנחנו שאלו הצורות נמצאות בשכל המהוה בדרך מה שימצאו הצורות המתחדשות מהמלאכה בנפש האומן. וכבר בארנו זה קצת באור בפרק הששי מהמאמר הראשון מזה הספר. ועוד שאבן רשד הסכים שהסדור המושכל אשר בנפש המניע הראשון הוא הסבה במציאות הסדור המוחש באלו הדברים, ולזה אמר שכל היחסים והצורות הם בפעל במניע הראשון בצד מהצדדים, כמו ברמות העשוי בפעל בנפש העושה. וכבר הודה גם כן אבן רשד במוחלט זה הענין בכל אחד ממניעי הגרמים השמימיים בפירושו למאמר הנרשם באות הלמד, וזה שהוא אמר שם שהגרמים השמימיים יתנועעו לפי שהם ישכילו מנפשם ששלמותם אמנם הוא בתנועה, כמו שישכיל המתנועע לשמור בריאתו ששמירת בריאתו היא בתנועה· ועוד שהם ישכילו שתנועתם היא לאשר יוציאו מה שהוא בכח באופן מה מהצורות הנבדלות אל הפעל, והם הצורות ההיולאניות· כי מן הדומה שיהיו לאלו הצורות שני מציאויות, מציאות בפעל, והוא המציאות ההיולאני, ומציאות בכח, והוא המציאות אשר להם באופן הצורות הנבדלות· ורצוני בכח כמו מה שנאמר שהצורות המלאכויות להם מציאות בפעל בהיולי, ומציאות בכח בנפש העושה. וזה מה שיראה ממנו שאלו הצורות להם שני מציאויות, מציאות נבדל, ומציאות בהיולי, והנבדל היא סבה לאשר בהיולי. וזהו מה שהשתדלו בו האומרים בצורות ונפלו למטה ממנו. עד כאן לשונו. — הנה כבר התבאר מזה המאמר תכלית הבאור שאבן רשד יראה שההויה תעלה אל פועל נבדל ימצאו בו כל הצורות ההיולאניות בצד מה, והוא הצד אשר ימצאו בו הצורות המלאכותיות בנפש העושה, ושזאת ההנחה היא בלתי מסכמת להנחת האומרים בצורות. ואולם מה שאמר אבן רשד שאלו הצורות נמצאות בכח בצורות הנבדלות, הנה אין רצונו בזה שלא יהיה לאלו הצורות מציאות בפעל בצד מה בצורות הנבדלות, והוא הסדור המושכל אשר להם· אבל

הרצון בזה שאינם נמצאות בהם מציאות היולאני כי אם בכח, כמו שהצורה ההיולאנית המגעת מהמלאכה אינה נמצאת בנפש האומן כי אם בכח, ואולם מה שנמצא בפעל ממנה בנפש האומן הוא הסדור המושכל אשר לה. וזה מבואר מאד מדברי אבן רשד.

ואולם מה שנאמר בטענה השמינית, שאם היתה הצורה ההיולאנית מתחדשת מהצורה הנבדלת, היתה ההויה האחת מפועלים רבים, כי לא ישלם בצורות נבדלות שתהיינה מתאחדות, כמו שישלם זה מהם כשהם בהיולי, הוא חזק העומק והמבוכה· אלא שעם החקירה יתבאר שהענין בזה הוא בהפך, רצוני שהצורות הנבדלות ישלם בהם ההאתחדות באופן יותר שלם ממה שישלם בצורות ההיולאניות, וזה יתבאר אחר שנציע שהוא מחויב שישלם במושכל הצורות ההיולאניות ההתאחדות. וזה יתבאר ממה שאומר, וזה כי הסדור המושכל בנפש האומן מהדבר הנעשה במלאכה אשר בו צורות הם קצתם לקצת במדרגת השלמות, כמו הענין בצורת הבית אשר בנפש האומן, שהמונת האבנים והלבנים היא הולכת במדרגת ההיולי מהכותלים והפתחים, וצורת הכותלים והפתחים הולכת במדרגת ההיולי מצורת החדרים ושאר חלקי הבית, וצורת החדרים יהחצרות ושאר חלקי הבית הולכת במדרגת ההיולי מצורת הבית בכללו· ולפי שזה הסדור אשר הוא בנפש האומן הוא נבדל בהכרח, כמו שהתבאר בספר הנפש, הנה יהיה המשיג והמושג דבר אחד במספר· ואם היו אלו הצורות בלתי מתאחדות בנפש האומן, כמה אני תמה מאיזה צד יתכן שיעשה הבונה קצת אלו הצורות בעבור קצת, האם אפשר שאעשה אני מה שאשיג אותו בעבור שיגיע מה שתשיג אותו מזולת שיהיה לי השגה בו· הנה זה מאמר בתכלית הבטול, כי איך ישלם לי ההתישר ביותר שלם שאפשר אל התכלית שתשיג אותו, ולא אשיגהו· הנה זה אם היה, יהיה במקרה, וזהו ממה שלא יגיע ממנו דבר מאדיי, כמו הענין באלו הדברים המתחדשים מהמלאכה או מהטבע. וכבר יתבאר זה גם כן מפני השכל הנקנה, וזה שמושכליו הם רבים, והוא עם זה מחויב שיהיה אחד במספר, ומה שהוא שלמות לאחד במספר הוא מחויב שיהיה אחד במספר, כמו שזכרנו במאמר הראשון מזה הספר. ועוד שאנחנו נמצא האדם שיקיש בין קצת אלו המושכלות ובין קצת· ואם לא היה השכל הנקנה אחד, לא היה לו אפשר זה, כי לא אוכל להקיש בין ידיעתי לידיעתך הבלתי ידועה לי· ואולם היה אפשר במושכלות שיתאחדו כלם, כי הם כלם קצתם בעבור קצת, וקצתם שלמות לקצת, והשלמות ומה שהוא לו שלמות הוא לידיעה אחת, כי הם מצטרפים, והמצטרפים הם לידיעה אחת· וזה ממה שיראה

ממנו שכבר ישלם ההתאחדות בשכל הנקנה במושכל כל הצורות ההיולאניות אשר החמר הראשון הוא כחיי עליהם. ואם היה הענין כן בשכל הנקנה, עם העלם ממנו הרבה מהדברים שישימו זה הסדור המושכל מתאחד, כמו שהתבאר במאמר הראשון מזה הספר, הנה כל שכן שישלם זה ההתאחדות בנפש הנבדל הפועל להוייה שלא יעלם ממנו דבר ממה שישים זה הסדור המושכל מתאחד, כמו שהתבאר בראשון מזה הספר. ובכלל הנה מבואר שאלו הצורות המושכלות הם מתאחדות בשכל המשיג אותם. וזה כי סדור הנמצאות מפני שהוא מתאחד, הנה הוא עלול משכל אחר, ומן השקר שיהיה עלול ממנו בזה האופן הנפלא, והוא לא ישיג מה שהוא עלול ממנו בצד מה׳ ולזה תמצא שהפילוסוף הסכים שהשם יתברך יורע כל המושכלות, אלא שהוא ישכילם יחד, לא בזה אחר זה, והנה ישכילם יחד בצד שהם בו בכללם סדור אחד. וזה שהוא אמר במאמר הנרשם באות הלמד דבר זה לשונו׳ הנה כל מה שאין לו יסוד יהיה הוא הוא, לפי שהשכל וההשתכלות אחד גם כן. וכבר נשאר שנגיד, אם היה המושכל מורכב, הנה הוא כאשר בחלקי הכל, או לא יתחלק, כל מה שאין לו יסוד, כמו השכל האנושי, ואשר למורכבים החלקיים בזה האופן כפי המין הזה, אבל המשובח בזה מה שהוא כל, והוא דבר אחד. וכפי זה הענין השכל הוא בעצמו בכל הזמן. עד כאן לשונו. וזה מה שאנחנו מפרשים בזה המאמר, בעבור שהיתה כונת הפלוסוף לבאר שהשכל הראשון הוא אחד פשוט בכל הפנים, ביאר תחלה שהמשכיל וההשכל והמושכל ממנו הוא דבר אחד במספר, ולזה לא יהיה בו רבוי מזה הצד. וזה כי כל מה שאין לו יסוד הנה יהיה המשיג וההשגה והמושג אחד במספר׳ ואמנם מה שיש לו יסוד יהיה בו המושג זולת ההשגה, וכל שכן שהוא זולת המשיג, והמשל שהצבע אשר בנראה הוא זולת הצבע אשר בכח הרואה, והוא ההשגה, וכל שכן שהוא זולת הכח הרואה׳ ואולם מה שאין לו יסוד לא יתכן בו שיהיה המשיג זולת ההשגה או זולת המושג, כמו שהתבאר במאמר הראשון מזה הספר. וכאשר נשלם לו זה הבאור שלא יהיה בשם יתברך רבוי מזה הצד, השתדל לבאר שאין בו רבוי מצד היות עצם המושכל מורכב, ולזה אמר וכבר נשאר שנגיד אם היה המושכל לשם יתברך מורכב, כמו שיראה מהסדור אשר לעולם העלול ממנו, הנה הוא יהיה מתחלק, כמו הענין בחלקי הכל, רוצה לומר שהמושכלות תהיינה בו רבות מתחלקות, כמו הענין בחלקי הכל שיהיו רבים, ויהיה בהם הכל מתרבה באופן מה, ויהיה אם כן רבוי מה בעצם השכל הראשון, וזה מבואר הבטול.

או נאמר שזה המושכל הוא בלתי מתחלק, ולזה לא יהיה בו רבוי מזה הצד, כי לא יתחלק כל מה שאין לו יסוד, כמו הענין בשכל האנושי, רוצה לומר כי עם היות במושכליו רבוי מה, הנה הוא אחד פשוט בלתי מתחלק, כמו שבארנו אנחנו במה שקדם מהדברים בזה הפרק ובמאמר הראשון מזה הספר. והנה אשר למורכבים החלקיים מהסדור והיושר הוא מזה המין, רצוני שהוא מתחלק באופן מה אל השלם והחסר, ולזה היה בחלקי גדרם רבוי באופן מה, והיה זה כן, לפי שיש להם יסוד. אבל המשובח בזה הוא מה שהוא כל, והוא דבר אחד, רוצה לומר שהיותר משובח בזה הוא הדבר שהוא כולל כל הסדור והיושר אשר בנמצאות, והוא דבר אחד במספר, וזהו השם יתברך׃ וזה אמנם הוא אפשר בו לפי שאין לו יסוד. ולפי שכבר התבאר שהשכל והמושכל ממנו הוא דבר אחד במספר, הנה אם כן יהיה השכל בשם יתברך בעצמו בזה האופן אשר יוכלל בו סדור כל הנמצאות בכל הזמן. הנה הוא זה מה שפירשנו אנחנו בזה המאמר, והוא מסכים למה שאמר אותו הפלוסוף לפי מה שיתנהו מובן מילותיו ולפי האמת בעצמו.

ואולם אבן רשד פירש בזה פירוש אחר בלתי מסכים ללשון הפלוסוף, וזה לשונו׃ וכבר נשאר שנגיד אם היה המושכל מורכב, הנה הכל כאשר השתנה בחלקי הכל, ירצה וכבר נשאר ספק במושכל ממנו אם הוא פשוט או מורכב ממושכלות רבות׃ אבל אם היה מורכב ממושכלות רבות, הנה הוא בהכרח זולתי החלקים בלתי מתדמה, ומה שהיה כן הנה ישכיל דברים רבים, ומה שישכיל דברים רבים הנה הוא ישכיל דבר חוץ מעצמו, והמושכלות ממנו הם סבת עצמו. ואמרו ולא יתחלק כל מה שאין לו יסוד, כמו השכל ההיולאני, יסבול שירצה שכל מה שהיה מן השכלים אין למושכלו יסוד, והוא אשר השכל והמושכל דבר אחד בעינו אי אפשר בו החלוק, כמו מה שאפשר לשכל האנושי אחר שהיתה סבת החלוק בשכל האנושי הוא שהמושכל בצד מה הוא בלתי השכל, וזה שאלו התאחדו השכל והמושכל ממנו בכל הצדדים לא ישיגהו שיהיו מושכלותיו רבות, לפי שסבת הרבוי הוא הזולתיות אשר בין השכל והמושכל ממנו. ויסבול שירצה שהראיה על שכל מה שאין לו יסוד לא יתחלק המושכל ממנו מן השכל האנושי, וזה שאנו נראה במה שיפשיטהו מהחמר, ואם לא יהיה נקי במוחלט, הנה השכל והמושכל יהיה דבר אחד׃ וכאשר היה זה כן, הנה מה שהיה מנוקה מן החמר במוחלט הנה המושכל ממנו והשכל הוא דבר אחד במוחלט. ואמרו ואשר למורכבים החלקיים בזה האופן כפי זה המין, ירצה והדברים המורכבים אמנם יעדיפו קצתם את קצתם במעט ההרכבה וקורבה

מהפשוט הראשון באותו הסוג· ירצה שכאשר נמצא בכאן סוג מה מושכל יעדיף קצתו את קצת בהרכבה, רוצה לומר בזולתיות המושכל לשכל, הנה היותר משובח מהם הוא אשר הוא פחות הרכבה באותו הסוג, אבל הוא הפשוט באותו הסוג. וכאשר אמר שההעדפה בסוג מה שיעדיף במיעוט ההרכבה, אמר אבל המשובח הוא מה שהוא כל, והוא דבר אחד, ירצה אבל יתחייב שיהיה המשובח בכל סוג הוא כל ופשוט לא יתחלק, והוא דבר נפרד מעצמו חוץ מהמורכב, ר"ל שאין עצמו בהרכבה· משל זה שהדברים החמים אמנם יעריפו קצתם את קצת במיעוט החום ורבויו, ולזה היה הדבר החם במוחלט הוא אשר אין בו הרכבר, והוא האש, אחר שהוא לא יתערב בו גשם אחר בעבורו היה מעט חם· וכן השכל הראשון יחויב שיהיה פשוט ואחד במוחלט. ואמרו וכפי זה הענין השכל הוא לעצמו בכל הזמן, ירצה אבל הוא לא ישכיל דבר חוץ מעצמו, אחר שהוא הפשוט, הנה השכילו עצמו דבר לנצח, ולא נירא שישיגהו לאות בענין השכל ממנו. וכן חוייב שיהיה הענין בשאר השכלים הנבדלים, אלא שהראשון הוא היותר פשוט מהם, ולזה היה האחד במוהלט, מה שלא היה בו רבוי כלל, לא מפני שנוי השכל למושכל, ולא מפני רבוי המושכלות, לפי שרבוי המושכלות בשכל האחד בעצמו בענין השכל ממנו הוא דבר נמשך לשנוי אשר ימצא בו בין השכל והמושכל, לפי שכאשר התאחדו השכל והמושכל התאחדות שלם, יחויב שיתאחדו המושכלות הרבות אשר לאותו השכל, הנה יהיה אותו השכל אחד ופשוט מכל הפנים, לפי שכאשר נשארו המושכלות המגיעות בשכל אחד רבות, לא יתאחד בעצמו, לפי שהוא זולתיי להם. וזהו אשר נעלם מתמסטיוס בשיניח שיהיה השכל ישכיל מושכלות רבות פתאום, וזה שהוא יסתור אמרנו שהוא ישכיל עצמו ולא ישכיל דבר חוץ מעצמו, ושהשכל והמושכל ממנו הוא אחד מכל הפנים, וזה שהוא אמר שהוא ישכיל הדברים כלם, מפני שהוא ישכיל שהוא התחלה להם, וזה כלו ממאמר מי שלא יבין מופתי ארסטו. הנה אבל כבר השיג זה הספק, והוא שיהיה השם יתברך סכל במה שבכאן, ולזה רחקו אנשים לומר שהוא אינו יודע מה שבכאן אבל בידיעה כוללת, לא בדרך חלקיה, והאמת שמצד שהוא יודע עצמו לבד יודע כל הנמצאות במציאות אשר הוא עלה למציאותם, ומשל זה מי שידע חום האש לבד לא יאמר שאין לו בטבע החום הנמצא בדברים החמים ידיעה, אבל הוא זה אשר ידע טבע החום במה שהוא חום במוחלט. וכן הראשו ישתבח שמו הוא אשר ידע טבע הנמצא במה שהוא נמצא במוחלט אשר הוא בעצמו, ולזה היה שם הידיעה נאמר על ידיעתו ישתבח שמו

וידיעהנו בשתוף השם, ווה שידיעתו היא סבה הנמצא, והנמצא סבה לידיעהנו. והנה ידיעתו ישתבח שמו אינה מתוארת לא בכוללה ולא בחלקית. לפי שאשר ידיעהו כוללה הוא יודע בחלקיוה אשר הם נמצאים בו בכח, הנה ידיעתו בהכרח היא ידיעתו בכח, אחר שהיה הכולל אמנם הוא ידיעת הענינים החלקיים, וכאשר היה הכולל היא ידיעה בכח, ואין כח בידיעתו ישתבח שמו, הנה ידיעהו אינה כוללה. ויותר מבואר מזה שאי אפשר שתהיה ידיעהו חלקית, לפי שהחלקיות אין תכלית להם ולא תכללם ידיעה. הנה הוא ישתבח שמו לא יתואר בידיעה אשר בנו ולא בכלות אשר הוא מקבילה, כמו שלא יתואר בהם מי שדרכו שלא ימצא בו אחד מהם· הנה כבר התבאר אם כן מציאות נמצא לא יתואר בידיעה אשר בנו ולא זולתיות בין מציאותו וידיעתו. עד כאן לשון אבן רשד.

ולפי שכבר יחשב ממאמרו שיהיה השם יתברך בלתי יודע נמוס הנמצאות וסדרם בצד מהצדדים, והוא מה שהתבאר חיובו במה שקדם, הנה ראינו בכאן לזכור מאמרו ולעיין בו אם הוא צודק, אם לא. והוא מבואר שאם היה שיבין אבן רשד זה הענין, הנה אין פירושו מסכים ללשון הפלוסוף· כי הפלוסוף אמר אבל המשובח בזה מה שהוא כל, והוא דבר אחד· ואם לא יהיה במושכלות אשר ידעם רבוי באופן מה, לא יתכן שיאמר בו מלת כל, ולזה הוא מבואר שהפלוסוף יראה שהשם יתברך ידע נמוס הנמצאות בכללות, ובזה האופן הוא עלה לו, כמו שהנמוס הנמצא בנפש מנהיג הצבא הוא הסבה בסדר הנמצא בצבא, לפי מה שאמר ארסטו אחר זה הפרק. וככר באר הפלוסוף שלא יהיה מפני זה רבוי בשכל הראשון, מפני שאין לו יסוד, והרבוי הנמצא בזה הסדור בדברים הנמצאים הוא מפני היסוד, כמו שהתבאר. והנה אבן רשד המיר מלת כל בפירושו ושם במקומה מלת פשוט, ולזה נטה שיאמר שידיעת השם יתברך הדברים במדרגת מי שידע חום האש, שכבר יש לו ידיעה בטבע החום הנמצא בדברים החמים. והוא מבואר שחום האש הוא החם שבדברים החמים אשר בתכלית, לפי שהוא פשוט, ולא התמזג בקור, ולזה יתכן שיאמר בו כל החום. ובזה האופן ידמה שיבין אבן רשד שיהיה מובן מלת כל אשר אמרה הפלוסוף בזה המאמר, אלא שזה לא יתכן שיאמר אלא בדברים המתחלקים באופן מה, כמו הענין בחום האש שהוא מתחלק כשהתמזג, עד שכבר ימצא חום מה כפל חום אחר, ולזה יתחייב שיהיה במושכל השם רבוי באופן מה. וזה דבר כבר הסכים עליו אבן רשד, כמו שזכרנו במה שקדם, וזה שהוא אמר שכל היחסים והצורות הם נמצאים בפעל במניע הראשון

בצד מהצדדים, כדמות מציאות העשוי בפעל בנפש העושה. ולא אשער אם סתר בכאן אבן רשד נפשו, או תהיה כונתו גם כן בזה המקום שהשם יתברך יודע נמוס הנמצאות וסדרם בצד שהוא בו אחד, כמו שהוא האמת בעצמו. ואחשוב שיהיה המכוון מאבן רשד בזה המאמר שהשם יתברך יודע סדר הנמצאות המושכל אשר הוא עלה לסדור המוחש הנמצא בהם, אלא שזאת הידיעה לא קנה השם יתברך מהנמצאות, אבל הענין בהפך, והוא שהנמצאות קנו המציאות מהסדור המושכל להם בנפש השם יתברך, כמו שיקנו הצורות המלאכיות מציאותם מהסדור המושכל להם בנפש האומן.

ואולם אם ישכיל השם יתברך שישפע ממנו דבר לנמצאות, אם לא, הוא ממה שיש בו עיון. והנה תמסטיוס יראה שהוא משיג השופע ממנו מצד מה שהוא לו התחלה· ואבן רשד יראה שלא ישיגהו, לפי שהוא ממה שהתבאר מדברי הפלוסוף שהשם יתברך לא ישכיל כי אם עצמו. ואנחנו נאמר שהוא ישיג השופע ממנו מצד שהוא עצמו, והוא הצד היותר נכבד במציאותו, רוצה לומר מצד מה שקנה מהנמוס והסדר אשר בנפש השם יתברך· ואלו היה השופע ממנו דבר זר על כל פנים מהמושכל אשר לו, היה בלתי ראוי שישכילהו· אבל מפני שמה שישכילהו הוא מסכים באופן מה למה שיושפע ממנו, הנה הוא מבואר שהוא ישיג מה שיושפע ממנו מזה הצד. ועוד כי מפני שההתחלה ומה שהוא לו התחלה הם מצטרפים, והמצטרפים הם לידיעה אחת, הנה יתחייב שתהיה אצל השם יתברך ידיעה במה שהוא לו התחלה. ועוד כי מפני שהשם יתברך משיג עצמו בשלם שבפנים, הנה ראוי שלא יעלם ממנו שכבר יושפע ממנו דבר מה, ולולי זה תהיה השגתו עצמו חסרה. ועוד שהוא מן השקר שישפע ממנו מה שישפע בתכלית השלמות האפשרי להגיע אל התכלית המכוון, והוא לא יכוין זה ולא ידע· וזה שזה אפשר במלאכה המשרתת, אבל במלאכה הראשית לא יתכן בה זה. והנה אפשר שידע השם יתברך השופע ממנו מצד השגתו עצמו, כי השופע ממנו הוא מסכים באופן מה לעצמותו, כמו שיסכים הסדור אשר בדברים המלאכותיים אל הסדור הנמצא להם בנפש האומן. ולזה היטיב אבן רשד על שהשכל והמושכל אינו באדם דבר אחד במספר, הנה הוא כנוי על שהשגתנו הוא לכללים· ובבר אמרנו בסתירת זה במאמר הראשון מזה הספר, ולזה הוא מבואר שהשגתנו אינה לכללים, ולא לחלקיי, אבל הוא לטבע המושכל לאלו הדברים הנמצא בנפש הפועל אותם, כמו שבארנו במאמר הראשון מזה הספר, ולזה לא יהיה הבדל בין ידיעתנו לידיעתו יתברך מזה הצד.

וכבר יראה במה שאין ספק בו שדעת הפלוסוף הוא שהשם יתברך ידע נמוס הנמצאות וסדרם ממה שאמר אחר הפרק שזכרנו במאמר הנרשם באות הלמד. וזה כי הוא אמר שם דבר זה לשונו· ונחקור עוד איך בטבע הכל הטוב והמשובח, האם הוא דבר נכר בעצמו, או בסדר, או בשני המינים, כמו החיל, כי בסדור הטוב, ומנהיג הצבא, וזה יותר, כי אין זה בעבור הסדור, אבל זה לעלת זה. וכבר היו עמו כל הדברים במין מה, אלא שאין כדר מהדמה השט והמעופף והצמחים. עד כאן לשונו. וזהו מה שאנחנו מפרשים בזה הפרק.

ונחקור עוד איך נמצא בטבע הכל הטוב והמשובח, והוא מה שיש בו מהסדור והיושר, אם הוא דבר נכר בעצמו ונבדל מהדברים, כאלו תאמר שהטוב ימצא בשם יתברך לבד, כמו שימצא הטוב בתכלית אשר בעבורו שאר הדברים· וזה מבואר הבטול, כי הטוב נמצאהו בכל אחד מהדברים, ואם הוא בקצתם באופן יותר משובח מקצת. או נאמר שזה הטוב נמצא באלו הדברים במה שיש להם מהסדר והיושר מזולת שיהיה בכאן סדר נכר בעצמו יושפע ממנו סדר הנמצא באלו הדברים· וזה גם כן מבואר הבטול, כמו שבארנו במה שקדם, וזה כי אין די באלו הדברים שימצאו בהם אלו היצירות הנפלאות אם לא יסודר זה ממי שהוא משכיל ומכוין אל התכלית. או נאמר שהטוב הוא בשני המינים יחד, כמו החיל, וזה כי כבר ימצא בו הטוב בשני פנים, האחד הוא בסדור הנמצא לצבא בפעולותיהם המשוערות ביותר שלם שאפשר, והשני הוא הטוב הנמצא במנהיג הצבא אשר מאתו יסודר הטוב הנמצא בצבא, וזה כי הטוב הנמצא במנהיג הצבא הוא יותר שלם, כי אין מנהיג הצבא נמצא בעבור הסדור, אבל הסדור הנמצא בצבא בעבור מנהיג הצבא. או ישוב אמרו וזה יותר אל הטוב והמשובח אשר בנמצאות, וירצה בזה שבזה הוא מנהיג הכל ימצא הטוב יותר ממה שימצא הטוב הנמצא בחיל במנהיג הצבא, וזה כי אין השם יתברך מפני הסדור אשר לאלו הדברים, אבל זה הסדור הוא נמצא מפני מציאות הסדור בשם יתברך· ואולם מנהיג הצבא אין הענין בו כן, כי כבר יהיה מנהיג הצבא בצבא כדי שיסודר ממנו הסדור הנמצא בצבא. וזהו מה שיראה שיהיה צודק בענין הטוב והמשובח הנמצא בנמצאות, רוצה לומר שהוא נמצא נכר בעצמו, והוא השם יתברך, והוא גם כן נמצא בסדור אשר לנמצאות. והנה יאמר הפלוסוף שעם הטוב הנכר בעצמו, והוא השם יתברך, היו כל הדברים במין מה, רצוני שכל הדברים לקחו מהטוב ההוא מה שימצא להם מהסדר והיושר, אלא שקצתם לקחו ממנו יותר מקצת· והמשל שהצמחים קנו יותר מעט מהטוב ההוא ממה שקנה ממנו השט,

ויותר קנה ממנו המעופף מהשט׳ ובכלל כל מה שתקרב יותר אל השלמות קנה מהסדר הנמצא בנפש הסבה הראשונה יותר. הנה זהו מה שפרשנו אנחנו בזה הפרק, והוא מסכים מאד ללשון הפלוסוף ולאמת בעצמו. ואולם אבן רשד פירש בזה פירוש אחר בלתי מסכים ללשון הפלוסוף. ואיך שיהיה, הנה הוא מבואר כי הפלוסוף מסכים שהסדור אשר בכאן שופע מהסדור המושכל אשר לשם יתברך, כמו שישפע הסדור בצבא מהסדור הנמצא בנפש מנהיג הצבא. ובכאן התבאר שהוא מחויב שיהיה מושכל אלו הצורות מתאחד, ואולם היה אפשר בו זה, מפני שאין לו יסוד, וזה כי היסוד הוא סבה ברבוי הנמצא באלו הצורות. וזה אמנם יהיה משני צדדין׳ הצד האחד הוא מפני הרבוי אשר בכמות שישיג הצורות ההיולאניות מצד הנושא, כאלו תאמר שצורת זה הסוס היא זולת סוס אחר במספר׳ והצד השני הוא שהיסוד ישים הסדור האחד במספר מתחלק, מפני שקצתו אינו מוכן שיקבל כי אם חלק מה מהסדור ההוא, והמשל כי היסוד ישים הכח הזן מתחלק מהכח המרגיש, מפני טבע החמר שיהיה ממנו הצמחים, שאין בטבעו שיקבל מהשלמות יותר מזה׳ ואולם הסדור המושכל לאלו הצורות לא יתחלק בזה האופן, וזה מבואר בנפשו. והוא מבואר גם כן מזה שמושכל אלו הצורות ישלם בו ההתאחדות בצורות ההיולאניות, כי הוא ישים מתאחד, וזה שהוא מתחלק בצורות ההיולאניות. ובכאן התבאר בטול זאת הטענה אשר יחשב בעבורה שהוא בלתי אפשר שיהיה בכאן פועל נבדל תעלה אליו הויית אלו הצורות ההיולאניות הוא מסכים להם באופן מה׳

ואולם מה שנאמר בטענה התשיעית, שאם היתה בכאן צורה נבדלת המהווה הצורות ההיולאניות המסכימות לה, לא יהיה בכאן אושר בזאת ההויה, לפי שהצורות הנבדלות הם נמצאים מציאות יותר נכבד מהמציאות אשר להם בהמר׳ הנה נאמר שלא יחויב מזה שלא תעלה זאת ההויה לפועל נבדל, אבל מה שיחשב שיחויב מזה הוא שאין בכאן צורות נבדלות מסכימות בכל הפנים לצורות ההיולאניות, כמו שהיה אומר אפלטון לפי מה שהבין מדבריו הפלוסוף׳ ואולם שיהיה בכאן פועל נבדל ימצאו בו אלו הצורות על הצד שימצאו הצורות המלאכותיות בנפש העושה הוא ממה שלא ימנע מזה הצד. ובכלל הנה הפועל הטוב לא יקצר מהטובה כפי מה שאפשר, להיות החמר חסר בעצמותו׳ ואם היה אפשר לו שיקבל מהטוב והשלמות דבר הוא כמו ממוצע בין המציאות השלם אשר לאלו הצורות בפועל הנבדל ובין מציאות החמר, הנה מן הראוי היה שיושפע מהפועל הנבדל זה הצד השני אשר לאלו הצורות מהמציאות. ואם אמר אומר שאם היה הענין כן, היה מציאות הצורה

ההיולאנית בעבור החומר, וזהו הפך מה שיראהו הפלוסוף, עם שהוא האמת בעצמו, והוא שהחמר בעבור הצורה׃ אמרנו לו שזה לא יתחייב מזאת ההנחה, וזה כי אנחנו לא נאמר שתהיה הצורה ההיולאנית נמצאת כדי שיהיה הנושא לה נמצאת, אבל נאמר שזה הפועל המהווה הוא אשר יברא החמר בזה האופן מהבריאה, כדי שתגיע בו הצורה אשר היא שלמות לו׃ ואמנם היה מחויב זה הבטול, אם הנחנו בהוייה שני פועלים, האחד פעל החמר, והאחר הצורה כשהוכן החמר לקבלה. והנה כבר התבאר שלא יחויב מאלו הטענות שזכרנו לקיים בהם דעת אבן רשד שלא תעלה הויית הדברים האלו לפועל נבדל ימצאו בו אלו הצורות ההיולאניות מתחדשות על הצד שימצאו הצורות המלאכותיות בנפש העושה.

פרק רביעי

נחקור בו בזאת החקירה לפי האמת בעצמו.

ואחר שכבר התבאר שלא יחויב מהטענות שזכרנו לקיים בהם דעת אבן רשד שלא תעלה זאת ההויה לפועל נבדל, והתבאר עם זה קצת באור מהטענות שזכרנו לקיים דעת תמסטיוס שבכאן פועל נבדל תעלה אליו ההויה, והוא גם כן דבר הסכים בו הפלוסוף ואבן רשד, כמו שבארנו בפרק הקודם׃ הנה ראוי שנשלים החקירה בזאת לפי מה שאפשר.

ונאמר שהוא מבואר כי מה שיתחדש ולא כוון בו תכליה, הנה מה שימצא בו מהשלמות והטוב הוא מיוחס אל ההזדמן והקרי, ולזה נאמר באדם, בשהגיע מפעולתו תכלית לא כוון אליו, שזה יהיה בקרי׃ ובהיות הענין כן, הנה נאמר שלא ימנע בזאת ההויה הנפלאה אשר לבעלי נפש אשר בכאן אם שתהיה זאת ההוייה בקרי ובהזדמן, או שתהיה מפועל מכוין בה התכלית אשר בעבורו היתה. והוא מבואר שאין בכאן חלוקה שלישית, וזה שהוא מחוייב בזאת ההויה שיהיה לה פועל, כמו שהתבאר בטבעיות, כי לא יתהוה הדבר מעצמו. ולא ימנע בפועל הזה אשר תיוחס אליו ההוייה אם שיכוין במה שיפעלהו והתכלית אשר בעבורו היה, אם שלא יכוין בו תכלית. והנה הפועל אשר לא יכוין בו תכלית, הנה הגעת התכלית בו הוא מיוחס אל ההזדמן והקרי, כמו שקדם׃ והוא מבואר שהוא מן השקר שתהיה זאת ההויה הנפלאה מיוחסת אל ההזדמן והקרי, כי מה שזה דרכו לא יהיה מגיע בו השלמות אלא מעט ובמעט מהזמן ובמעט מהדברים, ואולם זאת ההויה ימצא בה מהשלמות שעור נפלא, והוא גם כן בהרבה מהדברים והתמיד, ולזה

הוא מבואר שאי אפשר בה שתהיה מפועל לא יכוין בה תכלית. ובהיות הענין כן, הנה לא תשאר אלא שתהיה זאת ההויה מפועל מכוין בה התכלית אשר בעבורו היתה, ולזה היה שתתישר כל ההויה אל התכלית היותר שלם שבפנים. וזה הפועל המכוין אל התכלית לא ימנע משיהיה היולאני, או נבדל· ואם היה היולאני, הנה הוא אם בזרע שיתהוה ממנו הבעל נפש, אם בדבר מחוץ, כאלו תאמר בבעל הזרע, כי אין בכאן דבר מחוץ יתכן שיהיה בו זה הכח ההיולאני הפועל להויה זולת בעל הזרע, וזה מבואר בנפשו, ועוד שהראיות אשר יבטלו שיהיה זה הכח בבעל הזרע יבטלו גם כן שיהיה זה הכח בדבר מחוץ. וזה מבואר בהרבה מהראיות אשר נביא בהם.

והנה המאמר בשיהיה זה הפועל המהווה המכוין אל התכלית בזרע הוא מבואר הבטול מפנים רבים. — מהם, שאם היה הענין כן, הנה יתחייב שיהיה זה הכח המשיג זאת ההשגה מתחדש בזרע, כמו הענין בשאר הצורות ההיולאניות, ולזה יחויב שיהיה תחלה משיג בכח, ואחר כן ישיג בפעל, כי חדוש הכח המשיג יחייב שיהיה קודם חדוש היותו משיג, כמו הענין בשאר המשיגים ההיולאניים· ולפי שהכחות ההיולאניות לא יקנו ההשגה אלא באמצעות החושים, כמו שהתבאר בספר הנפש, הנה יחויב שיהיה בזרע כלי ההרגש, וזה מבואר הבטול, כי הוא מתדמה החלקים, לא כליי. — ומהם, שאם היה הדבר כן, היה מה שימצא בעבור התכליה המגיע ממנו יותר נכבד מהתכלית ההוא, וזה שהזרעים הוא מבואר מעניינם שהם בעבור הדברים שיתהוו מהם· ואם היתה בזרעים זאת ההשגה הנפלאה, הנה יהיו הזרעים יותר מכובדים מהדברים ההווים מהם, והם הצמחים והבעלי חיים, כי לא תמצא בהם כמו זאת ההשגה הנפלאה, ויהיה מה שבכח יותר שלם ממה שבפעל, וזה בתכלית הבטול· ואולם אמרנו שההשגה תשים הדברים אשר הם משיגים יותר נכבדים, לפי שהוא מבואר שהדברים יתחלפו בכבוד ובזולת כבוד מצד התחלפם בהשגתם, ושמה שהשגתו היא יותר נכבדת הוא יותר נכבד, עד שאיננו צריך באור למעיין בזה הספר. — ומהם, שהוא מבואר שכל הצורות אשר החמר הראשון כחיי עליהם הם קצתם שלמות לקצת, וקצתם בעבור קצת, ולזה תהיה ההויה בכללה התהוות אחד, וזה ממה שיתחייב אם שתהיה כולה מפועל אחד יסודר ממנו כל ההתהוות בזה האופן מהתכמה הנפלאה והשלמות אשר אי אפשר שימצא בו יותר, והוא מכוין בו זה התכלית, כמו שהתבאר במה שקדם, או שיהיו קצת אלו הפועלים משרתים לקצת, כמו הענין במלאכות המשרתות עם המלאכה הראשיית, והפועל הראשיי הוא אשר יסודר

ממנו כל ההתהוות, ויכוין בו התכלית אשר הוא בעבורו. ואם הנחנו שתהיה כלה מפועל אחד, הנה יחויב במה שהונח היולאני שיהיה נבדל, כי הכח ההיולאני אי אפשר שימצא ממנו אחד ברבים, ולזה הוא מבואר שאי אפשר שיהיה הפועל האחד היולאני בכל אחד מהזרעים, ואמנם אפשר שיצויר זה כשיונח זה הפועל נבדל, וידבק בזרעים דבקות אינו בעצמו. ואם הנחנו שיהיו קצת הפועלים משרתים לקצת, הנה יתחייב שיהיה הפועל הראשיי הוא המחדש הפועלים המשרתים, כמו הענין במלאכה הראשיית שתחדש המלאכות המשרתות לה, כי בזולת זה לא יהיה אפשר במלאכות ההם שיתיישרו אל מה שתכוין אותו המלאכה הראשיית, ולזה יחויב בפעל הראשיי שידע בכללות נמוס אלו הנמצאות וסדרם וישרם, ומה שזה דרכו הוא נבדל, לא היולאני, וזה מבואר בנפשו. ובכלל הנה מפני שהמתחדש בזאת ההויה בעצמות הוא מהות הדבר לא משיגיו ההיולאנים, הנה יחויב בפועל המהוה המשיג התכלית אשר בעבורו יפעל שישיג המהות מהדבר, והכח המשיג המהות הוא שכל בהכרח, ולזה יחויב בזה הפועל המהווה שיהיה נבדל. וזאת הטענה תחייב שאי אפשר שיהיה הפועל להויה היולאני לא בזרע ולא בבעל הזרע.

ומהם, שהוא מבואר שאי אפשר שתהיה בזרע נפש, כל שכן שתהיה בו נפש משגת זאת ההשגה הנפלאה, וזה כי כבר התבאר מגדר הנפש שהיה שלמות ראשון לגשם טבעי כליי· ובהיות הענין כן, והיה מבואר שהזרע אינו דבר כליי, אבל הוא מתדמה החלקים, הנה הוא מבואר שאין בזרע נפש, ולזה הוא מבואר שאין בו נפש משגת זאת ההשגה הנפלאה. — ומהם, שאנחנו נראה ביותר נכבד שבמיני הזרעים שהוא מימיי נגר, ומה שזה דרכו לא יתכן שיהיה בעל נפש, כי הבעל נפש יחוייב שיהיה לו גופיות ועמידה יהיה בו נשאר הזמן האפשרי לו, וזה מבואר בחפוש בכל הדברים הבעלי נפש. ובכלל הנה אנחנו נמצא בכל מה שהיה יותר נכבד מהבעלי נפש שכבר השגיח בו הטבע יותר בששם לו כלים רבים לשמור מציאותו, כמו שהתבאר בספר בעלי חיים· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהוא מן השקר שיהיה בזרע נפש בתכלית הכבוד, ולא ישים לו הטבע כלי לשמור מציאותו, אבל הוא היותר קל שבדברים לדרוך אל ההפסד, כמו שהתבאר בספר בעלי חיים מענין זרע הבעל חיים שהוא היותר נכבד שבזרעים. — ומהם, שאם היה בזרע כח נפשיי משיג הדבר אשר יפעלהו, הנה לא אשער אם ישיג דבר זולת היצירה אשר במין בעל הזרע, או לא ישיג דבר זולתה. ואם הנחנו שלא ישיג דבר זולתה, כמה אני תמה איך יברא

זרע הסוס הפרד, ואין אצלו השגה כי אם ביצירת הסוס. ואם הנחנו שישיג יצירות אחרות זולת היצירה אשר למינו, הנה יחוייב שישיג מאי זה מין הוא זרע הנקבה אשר פגש אותו, כדי שידע איזו יצירה יפעל בו, כאלו תאמר שאם היתה הנקבה סוסיא יברא בו יצירת הסוס, ואם היה אתון יברא בו יצירת הפרד· ולפי שזאת ההשגה לזרע הנקבה אי אפשר שתהיה בזולת חוש יכיר מאיזה מין הוא זה הזרע, אם מצד המשוש, אם מצד המראה, אם מצד שאר המושגים המוחשים, הנה יחוייב שיהיה בורע כלי חושיי, וזה מבואר הבטול, כי אין בורע כלי, כל שכן שאין בו כלי חושיי. — ומהם, שאם היה בורע כח נפשיי היולאני משיג היצירה אשר יפעל אותה, כמה אני תמה מה זה שפעל בקצת העתים אברים נוספים, וזה כי לא נוכל ליחס זה הענין להכרח החמר, וזה כי הבונה לא יוכרח לעשות בבית דברים נוספים בעבור החמר, והכותב לא יוכרח לכתוב דברים נוספים בעבור יתרון הידיעה והדיו· ולזה הוא מבואר שאם היה הענין כן, הנה יחוייב שיהיה זה הכח הנפשיי אשר בזה הזרע מתחלף לאשר בשאר הכחות הנפשיות אשר בזה המין לא יעשו דברים נוספים, כאלו תאמר שזה הכח הוא משובש בזאת ההשגה, ויחשב שיהיה צריך בזה המהוה המתהוה זה האבר הנוסף· ואם היה הענין כן, כמה אני תמה, אחר שאפשר השבוש בזה הכח המשיג, מה זה שלא יקרה שתשתבש השגתו באופן שיהיו האברים בזולת מקומם, כאלו תאמר שישים אחרי הראש או במקום אחר. ועוד שאם היה אפשר בו השבוש, היה ראוי שיקרה השבוש ביצירה על הרוב, וזה כי להפלגת העומק והקושי אשר בזאת ההשגה על הרוב היה ראוי, אם אפשר בה השבוש המשיג ההיולאני המהוה, שיהיה זה השבוש כאלה לו על הטוב, וזה הפך מה שיראה מענין זאת ההויה. — ומהם, שאם היה הדבר כן, לא יתכן שהיה מזרע אחד עוברים רבים, וזה כי הוא מבואר בחפוש שהבעל נפש משגת כשיתחלק לא יהכן שיהיה כל אחד מחלקיו בעל נפש· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאי אפשר בזרע האחד, כשיתחלק ויכנסו חלקיו בחדרים רבים מחדרי הרחם, שיהיה בכל אחד מחלקיו כח נפשיי משיג באופן שיפעל כל אחד מחלקי הזרע עובר אחד. ועוד שאם הודינו שהזרע כשנחלק יהיה כל אחד מחלקיו בעל נפש משגת, הנה זאת ההשגה תהיה אם יצירת הזכר, או יצירת הנקבה, כי אי אפשר בבעל נפש האחד כשיתחלק שיהיה לחלקיו נפש זולת הנפש שהיתה לכל· ובהיות הענין כן, הוא מבואר, שאם הונח שיהיה בזרע כח נפשיי משיג בו יפעל מה שיפעל מההויה, הנה היה מחויב כשיפעל הזרע האחד עוברים הרבה שיהיו

כלם זכרים או כלם נקבות, כי הוא יפעל מה שישיג אותו מהיצירה, ואם היתה לכללות הזרע השגה ביצירת הזכר, יהיו כלם זכרים, ואם היתה לו השגה ביצירת הנקבה, יהיו כלם נקבות· וזה כלו שקר, כי אנחנו נראה מהזרע האחד עוברים רבים קצתם זכרים וקצתם נקבות. ואם אמר אומר כי בכללות הזרע השגת יצירת הזכר והנקבה, ויפעל הזכר בחמר הראוי שיהווה ממנו זכר, ויפעל הנקבה בחמר הראוי שיהווה ממנו נקבה· הנה יחויב שישיג שזה החמר אשר יפגש אותו הוא ראוי לצורת זכר או לצורת נקבה, כדי שיפעל בו מה שהוא ראוי לו מן היצירה, וזה ממה שיחייב שיהיה לזרע כלי חושיי ישיג בו זה, וזה מבואר הבטול.

ואומר גם כן שאי אפשר שיהיה זה הכח המשיג ההיולאני הפועל להוייה בדבר מחוץ, כאלו תאמר בבעל הזרע, וזה מבואר מפנים רבים. — מהם, שאנחנו נראה בזאת ההויה שכבר תשלם וכבר נפרד ממנה בעל זרע, ר"ל הזכר, עד שלפעמים תשלם זאת ההוייה, ואם אין אחד מהבעלי זרע קיימים, כמו הענין בביצה, שכבר ימות הזכר והנקבה, ויהיה אחר כן מהביצה אפרוח כשתרבץ עליה נקבה, אם ממין האפרוח, אם מזולת מינו. וזה ממה שיקיים שאין הפועל להוייה כח נפשיי בבעל הזרע, לא משיג ולא בלתי משיג. — ומהם, שאנחנו נמצא בעלי נפש רבים הווים מהעפוש· וזה ממה שהתבאר ממנו שאין הבעל זרע תנאי בהויית הבעל נפש, כל שכן שאין בו הכח הנפשיי המשיג אשר הוא פועל להויה· וזה ממה שיחייב גם כן שאין הפועל להוייה כח נפשיי בבעל הזרע, לא משיג ולא בלתי משיג. — ומהם, שהוא מבואר שאי אפשר שיפעל בעל הזרע כמו זה הפועל בזולתו מצד כח נפשיי היולאני בו משיג זאת היצירה או בלתי משיג, וזה כי מה שיפעל בעל הצורה ההיולאנית בזולתו הוא חוץ מהדבר, וזה מבואר מענין המלאכה אשר יעשו אותה האדם וקצת הבעלי חיים· ואולם זאת ההוייה היא בכל חלקי הדבר המתהוה, ולזה הוא מבואר שאין הפועל המהווה כח נפשיי הוא בבעל הזרע. — ומהם, שאין מדרך הצורה ההיולאנית שתברא צורה אפילו בנושאה, ולזה מי שהיה חסר אבר לא יוכל להוותו בעצמו· ובהיות הענין כן, מי יתן ואדע איך יתכן שתברא כל האברים בזולת נושאה, והנה בנושאה אשר היא יותר חזקה לפעול בה לא תוכל לברוא אפילו אבר אחד. ואולם שהיא יותר חזקה לפעול בנושאה מבזולתה הוא מבואר מאד, כי פעולות הצורה ההיולאנית הם מסודרות ראשונה ובעצמות בנושאה, ובו תמצאנה פעולותיה. וזה ממה שיחייב גם כן שאין הפועל להוייה כח נפשיי בבעל

הזרע, לא משיג ולא בלתי משיג. — ומהם, שאנחנו לא נמצא אומנות באדם בעשייתו ההולדה, כל שכן שאין לו זה האומנות הנפלא אשר ילאו הדעות האנושיות מהשגת חלק קטן ממנו· וזה ממה שיורה שאין לבעל הזרע אומנות ביצירת העובר. — ומהם, שאנחנו לא נמצא אחד מהאנשים שיוכל להשיג הסדר אשר ביצירת האדם, וזה כי לא יוכל האדם להשיג החום המשוער אשר באבר אבר מאברי האדם שבו יעשה פעולתו המיוחדת לו, ולא יצירת האברים בכללם, ולא יחס קצתם אל קצתם בכמות, וזה מבואר מאד, עד שהאריכות בבאורו מותר· ובהיות הענין כן, איך יתכן שיהיה לו זה הכח הנפשיי המשיג זאת היצירה הנפלאה, ולא ימצא האדם משיג אותה, הנה זה מבואר הבטול. — ומהם, שאם היה הדבר כן, הנה יהיו הנמצאים והבעלי חיים כלם משיגים זאת היצירה הנפלאה אשר יפעלו אותה, וזה כבר מבואר הבטול, כי אין לצמח השגה כלל, כל שכן שיהיה לו זאת ההשגה הנפלאה.

וכבר יתחייבו גם כן לזאת ההנחה הרבה מהבטולים שזכרנו אשר התחייבו מהנחתנו שיהיו בזרע זה הכח הנפשיי המשיג, וזה מבואר במעט עיון. וכאשר היה זה כן, רצוני שאי אפשר שיהיה הפועל בהוייה כח היולאני משיג היצירה לא בזרע ולא בדבר מחוץ, וכבר היה מחויב, אם היה הפועל להוייה דבר בזה התאר, שיהיה אם בזרע, אם בדבר מחוץ· הוא מבואר שאי אפשר מבלתי שיהיה הכח הפועל להוייה נבדל ומשיג היצירה אשר יפעל אותה. וראוי היה שיהיה הפועל להויה נבדל, וזה כי מפני שהמלאכה היא משרתת לטבע, והיתה המלאכה מסודרת משכל, הנה הטבע שהוא ראשיי למלאכה הוא יותר ראוי שיהיה מסודר משכל, כי מה שהוא יותר נכבד מהשכל וקדם לו הוא שכל בהכרח.

ואולם אם יהיה זה ממנו בזולת אמצעי או באמצעי, הוא ממה שיצטרך אל באור. ורצוני באמרי בזולת אמצעי שלא יהיה לפועל הנבדל כלי לעשות זאת ההוייה זולת החום היסודי אשר בזרעים או במה שיאות להם בדברים שאינם נולדים מזרע, והוא בעצמו יניע החמר המתהוה זאת ההנעה הנפלאה באמצעות החום היסודי אשר בזרע. ורצוני באמרי שיפעל זה הפעל באמצעות שיסודר ממנו כח טבעי בזרע תשלם בו זאת היצירה הנפלאה.

ונאמר שכבר יראה שהפועל הנבדל יפעל הויית הבעלי נפש בזולת אמצעי, זולת החום היסודי אשר בזרע· שאם הנחנו שיפעל זה באמצעות כח נפשיי יתנהו בזרע, הנה יהיה בזרע טבע יותר נכבד מהטבע הנמצא במתהוה ממנו. וזה כי הפעולות אשר יפעל הזרע הם יותר נפלאות לאין שעור מפעולת

המתהוה מהזרע, ואנחנו נקח תמיד ראיה מהפעולות על הצורות אשר יסודרו מהם אלו הפעולות, ולזה יחויב שתהיה צורת הזרע יותר נכבדת מהנפש אשר בבעל נפש המתהווה מן הזרע. ומזה יתחייבו בטולים· אם תחלה יחוייב שיהיה מה שבכח יותר שלם ממה שבפעל, וזה מבואר הבטול· ואם שנית יחוייב שתהיה הצורה המזגיית יותר נכבדת מהנפש, כי לא נוכל לומר שיהיה בזרע נפש, לפי שהוא מתדמה החלקים, ואולם מה שאפשר שיאמר הוא שתהיה בו צורה מזגית, והמאמר בשהצורה המזגית יותר נכבדת מהנפש הוא מאמר מבואר הבטול· ואם שלישית שכבר יחוייב, אם היה הזרע יותר נכבד מבעל הזרע, שישגיח בו הטבע יותר ממה שישגיח בבעל הזרע, כי כל מה שהיה הנמצא הטבעי יותר נכבד השגיח הטבע בשמירתו יותר בששם לו כלים יותר לשמור מציאותו, וזה הפך מה שיראה מזה, כי הטבע לא השגיח בזה האופן ביותר נכבד שבזורעים, אבל הוא בלתי כליי, והוא עם זה מימיי נגר דורך אל ההפסד בקלות נפלא, ולזה הוא מבואר שאין בזרע צורה נכבדת יתכן שיסודרו ממנה כמו אלו הפעולות.

ואולם שהפעולות המסודרות מהזרע הם יותר נפלאות לאין שעור מהפעולות המסודרות מהמתהוה מהזרע, הוא מבואר מאד. וזה כי בעל הזרע לא יוכל לפעול אבר קטן מאבריו, ואולם יפעל תוספת בכמות, עם היות הצורה נשארת על ענינה· ואמנם הזרע יפעל כל האברים, ולזה הוא מבואר שאין יחס בין הפעולות המסודרות מבעל הזרע ובין הפעולות המסודרות מהזרע· ולפי שאי אפשר שיהיה זה הכח בזרע מפני צורה בו, הוא מבואר שהפועל הנבדל יפעל היצירה בזולת אמצעי, זולת הכח היסודי אשר בזרע שישים הכח המתהוה מוכן לקבל רצויו. ועוד כי החום היסודי הוא מבואר מעניינו שהוא בזרע מבעל הזרע, ואולם הגרמים השמימיים יעזרו לשמור החום היסודי המשוער בנמצא נמצא בתקופות הארבעה המתחדשות מהם, כמו שהתבאר במה שקדם, כי בזה ישלם השנוי בין ההפכים. ואם הנחנו שתתחדש בזרע צורה טבעית תסודר ממנה זאת היצירה הנפלאה, הנה לא ימנע הענין בזאת הצורה מחלוקה, אם שתתחדש בזרע מבעל הזרע, או שתתחדש בו מהפועל הנבדל אשר תעלה אליו זאת ההויה. ואם הנחנו שתתחדש זאת הצורה בזרע מהפועל הנבדל אשר העלה אליו ההוייה, הנה יהיה חדוש הזרע משני פועלים, האחד יתן המזג, והאחר יתן הצורה, וזה מבואר הבטול, כמו שהתבאר במה שקדם, רצוני שכבר התבאר במה שקדם שאי אפשר שתהיה הויה אחת משני פועלים, יתן האחד מה שלפני התכלית והאחר יתן התכלית. ואם הנחנו שתתחדש זאת הצורה בזרע מבעל הזרע על הצד שתתחדש ממנו במזון צורת הבשר והעצם, הנה יתחייבו

מהם בטולים מה. מהם, שאם היה זה הכח בורע מבעל הזרע, שהוא מתיחס באופן מה לכח הזרע, הנה הוא יותר ראוי שיהיה כמו זה הכח במזונו האחרון, בו הוא יותר מתייחס ודומה לטבע בעל הזרע מהזרע שהוא מותר המזון האחרון, כי המותר הוא זר לבעל המותר· ואם היה מדרך הנזון שיתן כמו זאת הצורה המתייחסת לצורתו התיחסות מה, במה שהיה מותר מזונו אשר הוא זר מטבעו, הוא מבואר שהוא יותר ראוי שיתן זה הכח במזונו, כי הצורות המתיחסות ומסכימות הסכמה מה ראוי שיהיו נושאיהם מתיחסים ומסכימים הסכמה מה. ואם היה הענין כן, הנה יהיה במזון כח זן וכח מצייר, ודבר זה כבר מבואר הבטול, כמו שהתבאר בפרק הששי מהמאמר הראשון מזה הספר· שאם היה הדבר כן היה המזון נזון, לא מזון, ולזה לא יתכן שתשלם בו הזנה לנזון. ועוד שאם היה הדבר כן, הנה יתן בעל הזרע צורה יותר נכבדה לאין שעור מצורתו· וזה מבואר הבטול, וזה כי הדבר יתן דומה למה שבטבעו כשיתפעל ממנו המתפעל הפעלות שלם, ויתן פחות מזה כשלא יקבל המתפעל רצויו בשלמות, כאלו תאמר שהאש יחמם חמום למטה מהומו כאשר היה המתפעל בלתי מקבל פעולתו בשלמות, ויחמם חום כמהו כאשר יקבל המתפעל פעולתו בשלמות· ולזה הוא מבואר שהדבר יתן אם דומה למה שבטבעו, או פחות מזה, אבל שיתן דבר יותר נכבד ממנו לאין שעור הוא מבואר הבטול. ואם אמר אומר לנו כי הזרע בו המושכל שהוא יותר נכבד ממנו· אמרנו לו שהחוש לא יתן המושכל בעצמות ולא בכח הנתן לו מהמוחש, אבל יתן המושכל השכל הפועל, כמו שהתבאר בספר הנפש, והחוש הוא לו במדרגה הכלי· ואולם אם היה זה הכח בורע מבעל הזרע, היה בעל הזרע נותן דבר יותר נכבד ממנו, וזה דבר מבואר הבטול. ובכלל הנה הדבר לא יתן דבר יותר נכבד ממה שבעצמו, אבל יתן אם למטה ממנו בכבוד, כמו הענין במלאכה עם הדברים הנעשים במלאכה, כי המלאכה היא יותר נכבדת, לפי שהיא שכל, והצורות המלאכותיות הם תמונות ומקרים בגשם· או יתן דבר שוה לו, כמו הענין באש כשיהוה אש כמהו. ועוד שאם היתה זאת הצורה בורע מבעל הזרע, לפי שהוא מסכים באופן מה, הנה איך יהיה הענין בנולדים מבלתי זרע, מי יתן ואדע. וזה כי הדבר שיהיה ממנו העפוש יתן החום היסודי בעזר הככבים, ולזה היה שיהיה מעפושי הדברים המתחלפים בעלי נפש מתחלפים, כאלו תאמר שמעפוש היין יתהוו היתושים· והוא מבואר שאין בכאן מסכים יתן הצורה בזרע אשר ישלם בו זה הפועל הנבדל, וכבר יתבאר שאי אפשר שיתן הפועל הנבדל זאת הצורה בזרע, לפי שאם היה הדבר כן, תהיה ההויה האחת משני

פועלים, וזה דבר התבאר שהוא שקר, אם כן הוא מבואר שהפועל הנבדל לא יפעל זאת ההוייה באמצעי זולת החום היסודי אשר בזרעים או במה שיאות להם, כי אי אפשר שיהיה זה באמצעות צורה תהיה בזרע מהפועל הנבדל או מבעל הזרע. וזה אי אפשר גם כן שתהיה זאת ההוייה באמצעות צורה היא בבעל הזרע, וזה מבואר ממה שקדם. ועוד שאם היה זה הפעל מהפועל הנבדל באמצעות צורה הוא בזרע או בבעל הזרע, הנה לא אשער איך יוליד המין פעם מינו ופעם זולת מינו, כאלו תאמר שהסוס יוליד פעם סוס ופעם פרד· וזה שאם היתה זאת הצורה בבעל הזרע, הנה לא יתכן בו שתתן יצירות מתחלפות, כי הצורה האחת לא יתכן שיסודרו ממנה דברים מתחלפים בזה האופן, וזה מבואר בנפשו· ואם היתה הצורה בזרע, הנה הוא מבואר גם כן שאין בה כח כי אם לעשות מין אחד מהיצירה. ואם אמר אומר שהזרע כבר ישתנה כשיפגש זרע הנקבה אשר היא מזולת מינו, ותפסד ממנו הצורה שהיתה לו ותתהוה בו צורה אחרת תשלם בו זאת היצירה השנית· אמרנו לו שזה המאמר יראה לו שאין לו פנים, כי לא ידמה שיתכן שיפסד הזרע וישאר זרע אחר, כמו שלא יפסד הבעל נפש וישאר בעל נפש אחר. ואולם כשהונחה זאת ההוייה מהפועל הנבדל בזולת אמצעי, לא יקשה לתת הסבה בזה, וזה שהפועל הנבדל יפעל באמצעות החום היסודי אשר בזרע, ולפי מדרגת החום ההוא תהיה היצירה אשר יפעל אותה· והנה זרע הזכר כשיפגש זרע הנקבה שאינה ממינו לחזק החלוף אשר בזרעים, הנה יקרה מזה שישוב חום הנקבה הזה במדרגה מתחלפת לחום הזרע אשר יפגש זרע הנקבה שהוא ממין בעל הזרע, ולזה יעשה הפועל הנבדל מאלו הזרעים הויות מתחלפות. וכבר התבאר שהפועל הנבדל הוא הפועל הבעל נפש באמצעות החום היסודי אשר בזרעים מזולת צורה אחת בזרע תהיה במדרגה האמצע, ולזה היטיב הפלוסוף במה שאמר שבזרע כח אלהי, הוא שכל, והנה זה הכח הוא אשר יחסו מהמתהוה יחס המלאכה מהדברים הנעשים במלאכה, כמו שאמר בן רשד בשם הפלוסוף·

ואולם מה שירחיק אבן רשד בו שיהיה זה הפועל אשר בזרע שכל, מפני שהוא יעשה מה שיעשה אותו באמצעות כלי, כבר התבאר בטולו בזה שקדם. והנה אבובכר נמשך גם כן לזאת הסברה לפי מה שזכר אבן רשד ממנו בבאורו לספר בעלי חיים.

וכבר יספק מספק על מה שהתבאר בכאן, ויאמר שאם היה זה הפעל מהפועל הנבדל בזולת אמצעי, הנה איך יתכן שיהיה בכאן שבוש ביצירה

העובר, כמו שנראה זה לפעמים, עד שלפעמים יהיו שם אברים נוספים, כי זה דבר לא יתכן בפועל היודע במה שיפעל אותו ומכוין בו התכלית אשר בעבורו נעשה זה הפעל, כמו שהתבאר במה שקדם· ואולם אם היה זה הפעל ממנו באמצעי, הנה לא יקרה מזה זה הבטול, כי האמצעי לא יכוין מה שיעשהו, ולזה לא ימנע בו זה השבוש. ונאמר שאם היה זה הפועל הנבדל משיג הפרטי אשר יהווה אותו, היה לזה הספק מקום מההראות· אלא שהוא מבואר שהפועל הנבדל לא ישיג הפרטי, אבל המשך פעולתו בכל מי שהוא מוכן לקבל רצויו, ולזה כשלא היה החמר מוכן לקבל רצויו, יקרה מהכרח החמר כמו אלו השבושים ביצירה. וכבר יספק מספק ויאמר מה זה אשר ימנע שתהיה זאת ההויה מפועל בלתי משיג כלל מה שיפעל אותו, והנה אנחנו נמצא בכח הזן אשר בבעל הנפש שישפע ממנו מה שישפע מההויה החלקית בזה האופן מהשלמות הנפלא, והוא לא יבין מה שיעשהו. ונאמר שהוא מבואר ממה שקדם כי הכח הזן יעשה מה שיעשה מהפעולות מצד הכח אשר סודר לו מהפועל הנבדל· כי הוא מן השקר שתהיינה אלו הפעולות שהם בתכלית מהשלמות מפועל לא יכוין בהם התכלית אשר בעבורו היו, כי מה שזה דרכו הוא מיוחס אל הקרי וההזדמן, כמו שקדם. והנה הענין בזה הוא כמו הענין בדבר הנעשה במלאכה, שיסודרו ממנו פעולות מה מצד שהכין בו האומן מהכלים לעשות אלו הפעולות, כאלו תאמר שהאומן יעשה הריחים ויכוין בהם התכלית אשר בעבורו יהיו, ויכין להם כלים יתנועעו בו התנועה הסבובית אשר יפעלו בה הטחינה, והם לא יבינו מה שיעשוהו, ואולם האומן הוא אשר יבין זה, ולזה שם בהם מה שיש מהכלים בדרך שתשלם מהם זאת הפעולה· וכן הענין בזאת ההויה, כי הפועל הנבדל הוא אשר יביא הבעל נפש וישים בו מהכלים מה שישלם בהם בכח אשר נתן להם מה שיצטרך להשלמת הבעל נפש ההוא, כי הפועל השלם לא יספיק לו שיהווה הדבר, אבל יתן לו עם זה הסבות השומרות מציאותו לפי מה שאפשר.

ובכאן התבאר שהפועל להויית הבעל נפש הוא נבדל, ושהוא יפעל היצירה בבעלי נפש בזולת אמצעי, זולת החום היסודי הנמצא בזרעים· ולפי שכל הצורות שהחמר הראשון כחיי עליהם הם קצתם בעבור קצתם, וקצתם שלמות לקצת, הנה יחויב שתיוחס הויית כל אלו הצורות לזה הפועל הנבדל, כי הגעתם בחמר הראשון הוא ההתהוות אחר, וההתהוות האחד במה שהוא אחד הוא בהכרח מפועל אחד במספר. ולזה יתחייב בזה הפועל הנבדל המהוה אלו הדברים אשר בכאן שיהיה

משכיל נמוס אלו הנמצאות השפלות וסדרם וישרם, על שאלו הנמצאות קנו המציאות אשר להם מהסדור המושכל אשר להם בנפש הפועל הזה הנבדל, לא שיקנה הוא המושכל ממציאותם, כמו הענין בידיעתנו. ולזה יחויב שיהיה הפועל הנבדל אשר התבאר מציאותו בזה המקום הוא השכל הפועל אשר התבאר מציאותו בספר הנפש׳ ולפי שמה שיושפע מהגרמים השמימיים באמצעות הככבים לאלו הדברים אשר בכאן הוא במדרגת הכלי אל זה הפועל הנבדל, הנה יחויב אם שיהיה זה הפועל הנבדל דבר שופע ממניעי הגרמים השמימיים, בדרך שישתתפו כלם בנתינת הצורה, כמו שישתתפו בנתינת הכלי אשר בו תהיה, או שיהיה זה הפועל הנבדל אחד ממניעי הגרמים השמימיים, או כלם יחד. אלא שהוא מבואר שאין כל מניעי הגרמים השמימיים נותנים יחד הצורה באלו הדברים ההוים, כי הצורה ראוי שתהיה מפועל אחד במספר, לא מרכבים, כמו שהתבאר במה שקדם׳ ואולם החום המשוער בדבר דבר מאלו הדברים הוא ראוי שיתנוהו רבים, כי הוא יהיה בהמזגות, וההמזגות הוא מדברים רבים יתמזגו, ולזה היו כל הגרמים השמימיים ישתתפו בנתינת החום המשוער לנמצא נמצא׳ ואי אפשר שישתתפו כלם בנתינת הצורה אם לא כשיושפע מכלם פעל אחד נבדל, הוא אשר יפעל היצירה׳ ולזה לא ישאר מזאת החלוקה אלא שיהיה זה הפועל הנבדל שופע מכל מניעי הגרמים השמימיים, או שיהיה אחד מהם, או יהיה דבר יושפעו ממנו מניעי הגרמים השמימיים. ואיזה שיהיה מאלו החלוקות, הוא מבואר ממה שקדם בזה הפרק שהוא נמוס הנמצאות האלו וסדרם וישרם. הנה זהו מה שאפשר לנו לדעת אותו בזה המקום מזה הפועל הנבדל. ואולם החקירה איזה מאלו החלוקות היא הצודקות הנה יתבאר אחר השלמת המאמר במניעי הגרמים השמימיים, כי אז יובן לנו הבאור בזה.

פרק חמישי

יתבאר בו שבכאן פועל הוא נמוס הנמצאות בכללם בצד שהם בו אחד.

ואחר שכבר התבאר שבכאן נמצא נבדל הוא הפועל לאלו ההויות אשר בכאן, והתבאר עם זה שהוא נמוס הנמצאות האלו וסדרם וישרם, הנה הוא מבואר שהשכל הראשון יחויב שיהיה נמוס הנמצאות וסדרם וישרם במוחלט׳ והוא מה שבארנו שהסכים בו הפלוסוף במאמר הנרשם באות הלמד ממה שאחר הטבע. וזה כי המציאות כלו הוא מתאחד, ולזה תמצא שעולם הגלגלים הוא משגיח באלו הדברים אשר בכאן ביותר שלם שבפנים שאפשר, ובאמצעותו יעשה זה הפועל הנבדל מה

שיעשה׃ וזה ממה שיחייב שיהיה זה מסודר ממשיג זה הסדור בכלל. ובכלל הנה אם היה השכל הראשון הוא הפועל הנבדל אשר התבאר מציאותו במה שקדם, הנה יהיו הגרמים השמימיים לו במדרגת הכלי לבעל המלאכה, ולזה יחויב שיהיה עלול ממנו נמוס הגרמים השמימיים וסדרם ויושרם באופן שישלם באמצעותם נמוס הנמצאות השפלות, כמו שנמוס אלו הנמצאות השפלות וסדרם וישרם עלול ממנו׃ ובהיות הענין כן, הנה יתבאר באופן הקודם שהשכל הראשון הוא נמוס הנמצאות וסדרם וישרם במוחלט. ויתבאר גם כן שהוא ישכיל זה הנמוס אשר בו אחד, והוא הצד היותר נכבד במציאותו׃ כי הסדור המתאחד יחויב שיהיה עלול מסדור מושכל הוא אחד במספר, ואם היה זה הפועל הנבדל עלול מהשכל הראשון, הנה יתבאר במעט עיון שמדרגת השכל הראשון ממנו הוא מדרגת המלאכה הראשיית אל המלאכה המשרתת, כי המלאכה המשרתת תדע חלק מהנמוס ההוא אשר במלאכה הראשיית, והמלאכה הראשיית תדע הנמוס ההוא בכללו׃ ואם לא, הנה לא יתכן שישלם ההתאחדות בין הגרמים השמימיים והנמצא השפל, כי אי אפשר שנאמר שיהיה זה ההתאחדות מגיע בקרי ובהזדמן עם מה שימצא בו מהשלמות והתמידות׃ ולזה יחויב שיהיה השכל הראשון נמוס הנמצאות כלם וסדרם וישרם בצד אשר הוא בו אחד.

פרק ששי

יתבאר בו שהגרמים השמימיים הם בעלי שכל נבדל מניע אותם על צד הציור והתשוקה, ושאינם בעלי נפש היולאנית כמו שהיה רואה אבן סינא לפי מה שסופר ממנו.

וראוי שנחקור מענין הגרמים השמימיים אם להם מניעים נבדלים, או בלתי נבדלים, או היו בהם שני הענינים יחד, כי מהם נעמוד גם כן על מציאות השכל הראשון אשר בארנו ענינו במה שקדם, עם שזאת החקירה גם כן יקרה מאד ונכברת בעצמותה.

ונאמר כי הוא מבואר ממה שקדם בחלק הקודם לזה שהתנועה אשר יתנועעו בה הגרמים השמימיים כלם היא ביותר שלם שבפנים להשלים מה שבכאן, וזה דבר בלתי אפשר שיהיה בקרי ובהזדמן, כי מה שזה דרכו לא ימצאו ממנו דברים רבים בזה האופן מהשלמות תמיד, אבל אם היה, יהיה מעטי, וימצא גם כן במעט מן הזמן׃ ובהיות הענין כן, הנה יחויב שההיה התחלת זה הסדור אשר לאלו התנועות מציור שכל, כמו הענין בנמוס אלו הנמצאות השפלות וסדרם וישרם, ומזה הצד היה אפשר שיהיה זה הסדור מושכל, כי יראה שסבת היות סדור הדבר מושכל אצלנו הוא מפני היות הגעתו מושכל׃

והמשל שסבת מה שנדע מזה הכסא הנעשה במלאכה שהוא בזה ההאר כדי שיאות לשבת עליו, הוא מפני שהפועל אותו עשאו בזה התאר לזה התכלית, וזה דבר מבואר בנפשו. וכאשר התיישב לנו שהתחלת זאת התנועה היא מציור שכלי, הנה הוא מבואר שכבר יחויב מזה שיהיה בכאן שכל נבדל הוא התחלת אלו התנועות, או שכלים נבדלים הם ההתחלתם. ואמנם יחויב שיהיה זה הפועל מסדור שכלי, לפי שהוא מבואר שאי אפשר שיספיק לזה ציור היולאני, והוא אשר תהיה ההשגה בו לדבר פרטי· שאם היה זה כן, לא היה הפעל המגיע מזה הציור הוא מדובק, וזה כי הוא יהיה מציורים רבים נלוים ונמשכים, ומה שיהיה בזה ההואר לא ישלם בו הדבקות אלא במקרה ובמעט מן הזמן. ואולם זה הפעל המגיע מזה הציור הוא מדובק ואחד במספר לפי מה שהתפרסם מענינו· ואם כן הוא מבואר שזה הפעל המסודר מהם הוא כלו מציור אחד במספר. ואולם הציור האחד במספר המקיף בכל הזמן הוא בהכרת ציור שכלי, הנה אם כן מה שיתחייב שיהיה זה הפעל אשר לגלגלים מסודר מציור שכלי. ובכלל הנה מפני שהפעל האחד הוא בעצמות מציור אחד במספר, ואף על פי שלא יהיה הפעל ההוא מדובק, כמו שיקרה במלאכת הרפואה שיעשה פעל אחד בלתי מדובק לבקשת הבריאות, כאלו תאמר השקאת הסם המבשל תחלה ואחרי כן המשלשל להריק הליחה המהליאה, הנה הוא מבואר שהוא יותר ראוי שנאמר בפעל האחד המדובק שיהיה מציור אחד במספר.

ואחר שהתיישב לנו זה, הנה ראוי שנחקור אם הגרמים השמימיים הם משיגים בעצמם זה הסדור, או היה להם זה הסדור מזולת שיציירו דבר ממנו, כמו הענין בהרבה מהדברים הטבעיים שסדור פעולותיהם משכל, והם בעצמם אינם בעלי שכל· ואם היה שיהיו הגרמים השמימיים משיגים זה הסדור, הנה ראוי שנחקור האם הם בעלי שכל, או בעלי נפש, או יהיה להם שני הענינים יחד.

ונאמר שאם היה להם זה הסדור מזולת שיציירו דבר ממנו, הנה יהיה זה הפעל מהם אם על דרך הטבע, כמו הענין בתנועות היסודות, או על צד ההכרת, רוצה לומר שיהיה להם מכריח יניעם בזה האופן. והוא מבואר שאינה להם על דרך הטבע, כי התנועות אשר בזה האופן יש להם בהכרת דבר ממנו תהיה התנועה, ודבר אליו תהיה התנועה, כמו הענין ביסודות ובשאר המתנועעים בטבע שאינם בעלי נפש, לפי שהמתנועע שזה דרכו ידרוש המנוחה לא התנועה, ובכלל הנה המתנועע על דרך הטבע לא המצא לו בטבע כי אם המנוחה, ואולם התנועה תהיה לו במקרה כשהיה במקום בלתי נאות לטבעו ויתנועע אל המקום

ההוא וינוח· ובהיות הענין כן, והיה בלתי נמצא בתנועת הגרמים השמימיים דבר מה ממנו תהיה התנועה, ודבר אחר תהיה אליו התנועה, לפי שמה שממנו יתנועע הגלגל אליו יתנועע, ואין לו גם כן מנוחה כלל, לפי מה שהורגש מענינו בזה הזמן הארוך אשר הועתקו אלינו קורותיו, הנה הוא מבואר שאי אפשר בזאת התנועה שתהיה בדרך הטבע. וכן נאמר שאי אפשר בזאת התנועה שתהיה בדרך ההכרח, כי מה שזה דרכו אינו מתמיד ולא ימצא ממנו אלא מעט, וזה הפך מה שיראה מזאת התנועה. ועוד כי אנחנו נמצא מדרך הטבע שישים בדבר דבר מהדברים התחלה לפעולות המסודרות מהם, ונמצא עם זה שכל מה שהיה הדבר יותר נכבד היתה זאת ההתחלה בו יותר מספקת בשיסודרו ממנה פעולות הדבר ההוא· והמשל כי הצמח תמצא לו התחלה להזנה ולהולדה, וכן הענין בבעלי חיים הבלתי מדברים ובמין האנושי· והנה הצמח לפי שהוא השפל מאלו במדרגה, ימצא יותר מצטרך אל זולתו באלו הפעולות ממה שיצטרך הבעל חיים והאדם אל זולתם, וזה כי הצמח לא יהיה די לו בהזנה מזולת שיעזר בזה מן האדם בעבודת האדמה כי מפני שאין הצמח מתנועע בעצמו, יחסר לו המזון וימות במקום שהוא קיים בו לולי עבודת האדמה המכינה לו המזון שם, וכן תמצא בהולדה שהצמח יצטרך בזה יותר לעבודת האדמה לזרוע וזריעה בארץ במקום הנאות שיצמחו ממנו· ואולם הבעל חיים יצטרך יותר מעט בזה לזולתו מהצמח, לפי שהוא מתנועע מעצמו אל המזון אשר יזון ממנו, וכן יתנועע מעצמו אל נקבת מינו אשר ישלם לו ממנו ההולדה, אלא שהוא עם זה מצטרך בזה הענין אל האדם, וזה מבואר מהמינים הביתיים מה בבעלי חיים אשר ימציא להם האדם מזונם· ואולם האדם אינו צריך בזה לעזר מזולתו· וכן תמצא שהצמחים, להצטרכם יותר אל דבר מחוץ באלו הפעולות, ימצא בהם רושם מהשמש, דרך משל, יותר נפלא ממה שימצא מזה לבעל חיים, ויותר ימצא בבעל חיים מזה הרושם ממה שימצא בזה לאדם, וזה כי בהיות השמש במזלות הדרומיים יעדרו מהצמחים הרבה מפעולותיהם, עד שכבר יקרה להם דומה למות, וזה מבואר ברוב הצמחים, ובהיות השמש במזלות הצפוניים יעשו הצמחים פעולותיהם ביותר שלם שאפשר להם, וזה ממה שיורה שהצמחים יצטרכו אל עזר חזק מהככבים במה שיעשוהו מהפעולות· ואולם הבעלי חיים לא נמצא בהם שיקבלו מתקופות השמש במה שיסודר מהם מהפעולות כמו זה הרושם אשר יקבלוהו הצמחים, אלא שעל כל פנים כבר נמצאם מתעברים בעתים מוגבלים מהשנה, כמו שיתנו הצמחים פריים בעתים מוגבלים· ואולם האדם יקבל מהככבים בהזנתו ובהולדתו יותר מועט רושם, עד שכבר תמצא שהיא

יוליד ויזון בכל פרק מפרקי השנה על משל אחד. וכאשר התישב לנו זה, רצוני שכבר נמצא מדרך הטבע שישים בדבר דבר מהדברים התחלה לפעולות המסודרות מהם, ושכל מה שהיה הדבר יותר נכבד היתה זאת ההתחלה בו יותר מספקת בשיסודרו ממנו פעולות הדבר ההוא, והיה מבואר שהגרמים השמימיים הם יותר נכבדים משאר הדברים הטבעיים· הנה הוא מבואר שהוא מן השקר שלא ישים הטבע בהם התחלה לעשות פעולותיהם המסודרות מהם, אבל הוא ראוי, לעוצם מדרגתם, שתהיה זאת ההתחלה בהם יותר מספקת בשיסודרו ממנו פעולותיהם מההתחלה שתמצא לשאר הדברים הטבעיות לפעולות המסידרות מהם, ולזה הוא מבואר שלא יתכן שתהיה התנועה להם בהכרח. ואם אמר אומר שלא ימנע היות זאת התנועה מסודרת להם משכל, והם בלתי משיגים, כי אנחנו נראה שתנועת היצירה מסודרת משכל, והורעים בלתי משיגים, כמו שהתבאר במה שקדם· אמרנו לו שזה אמנם יתכן בדבר ההוה, כי הוא צריך אל דבר מחוץ יהוה אותו, כי הדבר לא יתהוה מעצמו, ואולם הדברים שלמי ההויה ימצאו בהם התחלות יסודרו מהם פעולותיהם, כמו שזכרנו· ולפי שהגרמים השמימיים הם שלמי ההויה כן אין ביצירתם דבר בכח, הנה יתחייב שתהיה בהם ההתחלה יסודרו ממנו פעולותיהם, כמו שבארנו. ובכלל הנה התנועה נמצא אותה באלו הדברים לדברים הדורשים תנועה שהיא באמצעות ציור נתן להם בטבע, והוא ההתחלת זאת התנועה, לא שיוכרחו בה· ואם הענין כן באלו הדברים השפלים שהם מתנועעים זמן מועט, כל שכן שהוא יותר ראוי שיהיה הענין כן באלו הגרמים הנכבדים שהם מתנועעים תמיד על הדבקות. ועוד שאם היתה זאת התנועה לגרמים השמימיים על צד ההכרח, הנה יתחייב שיהיה המכריח גשם, כי לא אשער איך יהיה לגרם השמימיי אופן מההשתעבד לשכל אשר ממנו יהיה זה הסדור בדרך שיעשה זאת התנועה בזה האופן הנפלא על זה הצד, אם לא היה בעל נפש ויצייר ענין ההנועה ההיא ויתנועע בה אם על צד היראה והעבדות, אם על צד ההשוקה והבחירה, וזה מבואר בנפשו· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאם היה הגרם השמימיי בלתי בעל נפש, שאי אפשר בו שיתנועע מהשכל אשר יסודרו ממנו אלו ההנועות אם לא היה שם גשם אחר יניעהו בזאת התנועה על צד ההכרח· ולפי שהגשם ההוא יתנועע בדמיון התנועה אשר יניע בה, כמו שהתבאר בספר השמע, הנה יתחייב בו שיהיה בעל נפש ויתנועע על צד הציור, או שיניעהו גשם אחר· ולפי שאי אפשר שילך זה אל לא תכליה, כי היה מציאות גשמים אין הכליה למספרם שקר, הנה הוא מבואר שכבר יכלה הענין בסוף אל גשם בעל נפש

מתנועע על צד הציור׳ וכאשר היה זה כן, הנה יחוייב שיונח הענין כן מתחלת הענין, כי לא ימצא תועלת אצל הטבע ברבוי הגלגלים על זה האופן, והנה הטבע לא ימצא בו דבר לבטלה׳ ולזה הוא מבואר שהוא מחויב שיהיו אלו הגלגלים בעלי נפש, וזה הפך מה שהונח. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאין לגרמים השמימיים זה הסדור מזולת שיציירו דבר ממנו.

ומזה הבאור יתבאר שהוא מחויב שיתנועעו על צד הציור׳ אלא שלא התבאר מזה אם זה הציור הוא היולאני או שכלי, כי לאומר שיאמר שזה הפעל מסודר להם מציור שכל, והם מציירים ציור היולאני. ונאמר שאי אפשר שיהיו הגרמים השמימיים בעלי ציור היולאני, אם לא היו עם זה בעלי ציור שכלי, וזה יתבאר ממה שאומר. והוא כי הוא מבואר שהציור ההיולאני לא יהיה אלא לדבר פרטי אשר הוא בכאן מיוחד, ולזה לא יתכן שיגיע ממנו פעל אלא פרטי, ובזמן מה׳ ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא יתכן שיגיע מהציור ההיולאני פעל מדובק, כי אם היה זה כן, הנה יהיה כשיהיו שני ציורים נלוים ונמשכים, והוא מבואר שהציורים הנלוים לא יתכן שיהיה מהם פעל מדובק. ובכלל הנה תנועת הגלגלים, בעבור שהיא אחת ומדובקת, כמו שהתבאר בספר השמע, הנה יחויב שתהיה מציור אחד במספר, והציור האחד במספר המקיף בכל הזמן הוא מגיע משכל בהכרח, כי הציורים ההיולאניים הם הווים נפסדים בהכרח, כי הם לדבר פרטי הנמצא בעת מה ובמקום מה׳ ובהיות הענין כן, הנה יחויב שיהיו בעלי שכל.

ואולם אם היו עם זה בעלי נפש היולאנית, אם לא, הנה זה ממה שיצטרך אל באור׳ וזה כי כבר חשבו קצת הפלוסופים שיהיה מחויב שיהיו בעלי נפש היולאנית ישיגו בה המצבים אשר יהיו בהם בעת עת, וזה לא יתכן אם לא היה להם כח ישיג הדבר הפרטי הרמוז אליו׳ וידמה שיחזק זה הדעת מה שכבר התבאר מדברינו מקצת תנועותיהם שיתחדשו זויות שוות בזמנים שוים בשהוקש ענינם אל חלק מה מהגלגל, כי זה ממה שיביא לחשוב שישיגו המצבים אשר להם, ולזה התישרו להשוות אלו הזויות בזה האופן. ונאמר שהוא מבואר שאם לא יצטרכו הגלגלים, כשיהיו בעלי נפש היולאנית, להשלמת מה שיראה להם מהפעולות, הנה יהיה המאמר בשיהיו בעלי נפש היולאנית דבר בטל, כי הטבע לא יעשה דבר לבטלה׳ וידמה שלא יצטרכו אל שתהיה להם נפש היולאנית מפני מה שנראה שיושפע מהם דבר

פרטי, וזה כי השכל הפועל אלו ההויות ישיג מה שיושפע ממנו, כמו שהתבאר, מפעל דבר פרטי מזולת שיהיה בו כח היולאני, כי הוא לא ישיג שהוא בזה העת פועל לזה הדבר, וכבר בארנו איך אפשר זה במה שקדם. ולזאת הסבה בעינה לא יצטרכו הגלגלים אל שישיגו המצבים אשר יהיו להם בעת עת, אבל ישיגו באופן כולל תנועותיהם, ומההשגה ההיא יתנועעו מזולת שיצטרך להם שישיגו פרטי תנועותיהם, כמו שיתנועע כלי הזמר מהמנגן מזולת שיצטרך לדעת בהתנועה הנועה איזה יותר ראוי שיניע, אבל מעצם ציורו הכולל יתנועעו אבריו בדרך שישלמו התנועה הנאותה בזה, כמו שזכרנו פעמים רבות במה שקדם. וכאשר יתבאר שלא יצטרך שיהיה להם נפש היולאנית, הוא מבואר שאין ראוי שתונח להם, כי אין בדברים הטבעים דבר לבטלה. ועוד כי השגת המצבים המיוחדים בנפש היולאנית יהיה בהכרח באחד מן החושים או בשאר הכחות ההיולאניות הנמשכות להם· ואם הוא מבואר שאין להם אחד מן החושים, כמו שבאר הפלוסוף, הנה אין להם אחד מן הכחות ההיולאניות הנמשכות להם, ולזה הוא מבואר שהם בעלי שכל, ואינם בעלי נפש היולאנית.

ובכאן התבארו שלשה דרושים יקרים מאד· האחד הוא שבכאן שכלים נבדלים הם ההתחלות אלו התנועות אשר לגרמים השמימיים· והשני הוא שהגרמים השמימיים אשר נראה אותם מתנועעים הם בעצמם בעלי שכל. והשלישי הוא שאין הגרמים השמימיים בעלי נפש היולאנית. וממה שהתבאר מדברינו יתבאר כמה מספר אלו המניעים, וזה מספרם הוא בהכרח במספר הגלגלים שהם ארבעים ושמנה לפי מה שקדם, או חמשים ושמנה, או ארבעה וששים. וזה כי לכל אחד מכוכבי לכת שבתאי וצדק ומאדים ונוגה ימצאו שבעה גלגלים, מזולת מה שיצטרך להם מהגלגלים מפני תנועת הרחב, שהם שני גלגלים בכל אחד מאלו הארבעה, אם היה שידבק שטח תנועת החלוף בשטח תנועת האורך בהיותם בראש התלי או בזנבו· ועוד שני הגלגלים לכל אחד מכוכבי מאדים ונוגה, אם היה שיהיה להם נטייה לצד אחד לבד על האופן שהניח בטלמיוס· ואם היה הענין על זה האופן האחרון, היה מספר גלגלי אלו הכוכבים ארבעים ומספר גלגלי כוכב יהיה על האופן הראשון שמנה, ועל האופן השני עשרה, ועל האופן השלישי מספר שנים עשר, ומספר גלגלי הירח הוא תשעה, ומספר גלגלי השמש הם שלשה· מספר הגלגלים ארבעה וששים. ואולם אם היה נראה בענין תנועת הכוכבים דבר יכריחנו להניח גלגלים יותר מזה המספר, הנה יהיה בהכרח מספר המניעים יותר מזה המספר· ואם לא ימצא בכאן דבר מההנועות לכוכבים יכריח להניח גלגלים

יותר, הנה יהיה מספר אלו המניעים בהכרח כמו זה המספר, לא יותר ממנו, כי המאמר בשיהיו שם גלגלים אחרים מתנועעים ולא יניעו שום ככב הוא מבואר הבטול, כמו שקדם· וזה דבר כבר זכרו גם כן הפלוסוף במה שאחר הטבע.

ואולם אם יש בכאן שכלים נפרדים זולת מניעי הגלגלים, או אין בכאן שכלים נפרדים זולתם, הנה זה ממה שלא התבאר עדין, והנה נחקור בזה במה שאחר זה.

וראוי שתדע כי הפלוסוף באר גם כן בספר השמע שהגרמים השמימיים יש להם מניעים נבדלים, אלא שלא הספיק לנו הבאור ההוא. וזה שהוא באר זה מצד ההנעה הנמצאת למניעיהם זמן בלתי בעל תכלית, ואמר שאם היו כח בגוף, היה למניעיהם כח שיש לו תכלית, כי כח מה שהוא כח בגוף נמצאהו מתחלק בהחלק הגשם· ואם היה הענין כן, היה מחויב בהכרח שתהיה זאת ההנעה נפסקת, וכבר התבאר שהיא נצחית, זה חלוף בלתי אפשר. ואולם איך יתבאר שיחויב מזה שתהיה זאת ההנעה נפסקת, הנה לפי מה שאומר. וזה שאנחנו נמצא מענין תנועת מי שהוא כח בגוף שכל מה שכחו הוא יותר גדול ישלים ההנעה המוגבלת בזמן יותר ארוך, ולזה יחויב שיהיה זמן הנעת מה שהוא כח בגוף בעל תכלית, ומזה יחויב שתהיה הנעתו נפסקת· ולפי שתנועת הגרמים השמימיים היא מתמדת, הוא מבואר מזה הבאור שהם מתנועעים מכח אינו כח בגוף. ונאמר שכאשר נעיין בזה הביאור נמצא בו הספק מה שלא יעלם. וזה מה שנראה מהנעת הכח היותר חלוש זמן יותר קצר הוא בבעלי נפש לשתי סבות או לאחת מהם· הסבה האחת היא שלא ימצא בהם היחס אשר בין המניע והמתנועע נשאר, אבל יחלש זה היחס, מפני כי התנועה מדרכה שתחליש החום היסודי, כמו שהתבאר בטבעיות, או מפני היותם דורכים אל ההפסד, כי הם בהכרח נפסדים. והסבה השנית היא שהדבר שיניע אותו הבעל נפש אשר בכאן יש לו תנועה טבעית מקבלת להתנועה שיתנועע בה מהמניע, ולזה יקרה לו לאות ויגיעה, ותפסק התנועה מזה הצד, והמשל שהאדם כשילך תפסק תנועתו בהכרח, מפני שהחום הטבעי יחלש מפני התנועה, ולא ישאר בין המניע והמתנועע היחס הראוי. וכבר יהיה זה גם כן לסבה שנית, והוא כי האדם תמצא לו בטבע התנועה אל המרכז בסבת כבדותו, ולפי שתנועתו הבחירית היא אל זולת זה הצד, הנה תנגד תנועתו הטבעית לתנועה הרצונית, וישיגהו הלאות· ולזה ישיגהו הלאות יותר מהרה כאשר היתה זאת ההקבלה יותר חזקה, והמשל שכבר ילאה האדם מפני עלייתו בהרים יותר ממה

שילאה מפני ירידתו בעמק או מפני לכתו במישור· ולזאת הסבה ילאה גם כן יותר מהרה כשישא, דרך משל, שלשה ככרים ממה שילאה כשישא ככר אחד, כי המשא אשר ישאהו לו טבע מקביל אל התנועה אשר יניעהו בה, וכל מה שהיה המשא יותר גדול היתה ההקבלה הזאת יותר חזקה, כי כבדות המשא היותר גדול הוא יותר גדול. ואולם מה שיחס המניע בו אל המתנועע יחס אחד, ואין לו טבע מקביל אל התנועה אשר יניעהו בה, לא יתחייב בו שתהיה תנועתו נפסקת· וזה מבואר ביסודות, וזה כי האבן, דרך משל, תתנועע אל המטה כשהיתה בזולת מקומה הטבעי, ואין לה טבע יחייב שתהיה תנועתה נפסקת אם לא מצד השלמת תנועתה· והיה זה כן לפי שיחס המניע אל המתנועע הוא בה אחד תמיד, מה שהתמידה להיות נמצאת, ואין לה תנועה אחרת טבעית תנגד זאת התנועה. ואולם שאין לה טבע שיחייב היות תנועתה נפסקת אם לא מצד השלמת התנועה, הוא מבואר ממה שאומר. וזה שאם הנחנו, דרך משל, שיש לה טבע מחייב שתהיה תנועתה נפסקת כשהתמידה בתנועה זמן מה, אם היה אפשר זה, והיה הזמן ההוא, דרך משל, שנה אחת, או איזה זמן שתרצה, הנה יתחייב מזה שתשאר האבן באויר ולא תרד אל המרכז, וזה בתכלית הבטול. וזה שאנחנו נשים תנועת האבן ההיא בזמן מה מוגבל, והוא השעור אשר עליו ב, ויהיה הזמן אשר עליו הפסק התנועה, אם היה אפשר זה, הזמן אשר עליו ג, והוא מבואר שכאשר יכפל שעור א פעמים רבות, יהיה העולה מההכפל יותר רב מזמן ג, ויהיה החבור מכפל א אשר הוא יותר רב מזמן ג זמן ד, ונשים בשעור ה מכפל ב כמו מה שבשעור ד מכפלי א אשר הוא יותר רב מזמן ג זמן ד, ונשים בשעור ה מכפלי ב כמו מה שבשעור ד מכפלי א· הנה אם כן תתנועע האבן, דרך משל, אם לא תפסק תנועת האבן קודם שתשלים לחהוך רוחק ה. ואם הנחנו שיהיה מרחק האבן מהארץ רוחק ה, הנה יתחייב מזה שתנוח האבן באויר, והיא אבן, וינוח אם כן הכבד על הקל, וזה שקר. והוא מבואר שזה השקר לא יצא מהנחתנו מרחק האבן מהארץ רוחק ה, ואף על פי שיהיה רוחק ה יותר גדול מרוחק שטח יסוד האש העליון מכדור הארץ, כי זאת ההנחה היא אפשרית מצד ונמנעת מצד· והנה הונחה בכאן מצד מה שהיא אפשרית, לא מצד שהיא נמנעת, והכזב האפשר לא יקרה מהנחתו בטל, ולזה יחויב שיהיה זה הבטול מתחייב מהנחתנו שיהיה לאבן טבע יחייב שתהיה תנועתה נפסקת כשהתמידה בתנועה זמן מה, ומה שיקרה ממנו הבטל הוא בטל, כמו שהתבאר במקומו· הנה אם כן מה שיתחייב בזה המשל הוא שלא

יהיה טבע לאבן יחוייב שתהיה תנועתה נפסקת אם לא מצד השלמתה תנועתה, והוא מה שרצינו באורו. ואמנם שהנחתנו שיהיה רוחק האבן מהארץ רוחק ה הוא כזב אפשר מצד, נמנע מצד, הוא מבואר, וזה שהוא נמנע שיהיו היסודות יותר גדולים ממה שהם, מפני שאין שם מזה החמר יותר מזה השעור, או מפני אלו הדברים המורכבים מהם שיש להם שעור מוגבל באופן מה, כאלו תאמר שהאדם ימצא לו שעור מוגבל בכמות, ואם היה שיהיה לו רוחב מה, ולזה יחויב שיהיו שעורו היסודות מוגבלים, כדי שלא יקבל האדם הפעלות יותר חזק ממה שראוי מתגבורת אשר יהיה ליסוד האחד הגובר בעת היותו גובר, או כדי שלא יקבל האדם, דרך משל, הפעלות יותר חלוש ממה שראוי מהתגבורת אשר יהיה ליסוד הגובר בעת היותו גובר. אבל לא ימנע היות היסודות יותר גדולים ממה שהם מצד טבע הגשם ולא מצד צורותיהם אשר הם סבות התנועה, וזה שטבע הגשם יחייב שיהיה בעל תכלית בשיעור, לפי שהוא בלתי אפשר שימצא גשם אין תכלית, ואבל לא יחויב שלא יהיו בשעות יותר גדול ממה שהם בו. והנה צורות היסודות יחייבו גם כן שיהיו בעלי תכלית בשעור, כי בזולת זה לא יהיה אפשר שימצאו שם יסודות הפכיים, אבל לא יחייבו שלא יהיו יותר גדולים ממה שהם· והמשל שכבר תהיה צורת האש צורה לאש, ואם היה שעורו יותר גדול ממה שהוא כפלים רבים, וכן הענין בשאר היסודות. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שמה שהנחנו אותו מרחק האבן מהארץ ה הבעל תכלית, איזה שיהיה שעור רוחק ה, הוא אפשר מהצד שהנחנו אותו, והוא מצד טבע הצורה המניעה. ובכאן התבאר שאי אפשר שיונח ביסודות טבע יתחייב שתהיה תנועתם נפסקת אם לא מצד השלמתם תנועתם. וכבר יתבאר זה גם כן באופן אחר, והוא שאם היה הענין כן, היתה תנועת היסודות יותר חלושה כל מה שהתמידה, וזה הפך מה שימצא ממנה, כי היא תתחזק כל מה שתמשך, כמו שנזכר בטבעיות, ולזה תמצא מהאבן האחת בעינה שכל מה שתפול ממקום יותר גבוה תהיה הכאתה מה שתפגשהו מהגשם יותר חזקה. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאין מדרך זאת התנועה הנמצאת ליסודות שתפסק קודם שלמותה. וכאשר התישב לנו זה, רצוני שכאשר היה היחס אשר בין המניע והמתנועע נשאר, ולא היה למתנועע טבע להתנועע אל צד מקביל להנועה ההיא, הנה לא יחויב שתהיה התנועה נפסקת, והוא מבואר מטבע הגרם השמימיי שאין לו הפך, ולזה הוא בלתי משתנה באחד מהשנויים זולת בתנועת ההעתק, ושאינו לא כבד ולא קל, ולזה אין לו טבע להתנועע אל צד מקביל לתנועה אשר יתנועע בה· הוא מבואר שאף על פי

שהונחה הצורה אשר לגלגלים כח בגוף, הנה לא יחויב שתפסק תנועתם, וזה שכבר יהיה המיד היחס אשר בין המניע ובין המתנועע נשאר, לפי שאין המתנועע משתנה, ואין למתנועע גם כן טבע מקביל לתנועה הסבובית אשר יתנועע בה, לפי שהוא לא קל ולא כבד, אבל התחייב שתהיה התנועה תמיד באופן אחד, ולזה הוא מבואר שאין די בזה הבאור לבאר שמניע הגרמים השמימיים נבדלים.

וכן מה שבאר בו הפלוסוף שבכאן מניע לא יתנועע, מפני שכאשר נמצאו שני דברים מורכבים, והיה נמצא האחד נפרד, הנה יחויב שימצא האחר נפרד, הוא בלהי מכפיק. וזה שכבר התבאר בטבעיות שמה שילך דרך ההיולי אפשר שיפרד ממה שילך דרך הצורה, אבל לא תפרד הצורה ממה שהוא במדרגת ההיולי· ולזה הוא מבואר שלא יחויב מזה הבאור שיהיה בכאן מניע לא יתנועע. וזה כי כבר אפשר שימצא מתנועע לא יניע, כי המתנועע הוא אצל המניע במדרגת ההיולי, ולא יחויב מפני זה המצא מניע לא יתנועע, כי היה המניע במדרגת הצורה למתנועע, ומה שילך דרך הצורה לא ימצא בו שיפרד ממה שילך דרך החמר באלו הדברים אשר בכאן· והמשל כי הנפש המרגשת הולכת מהנפש הצומחת במדרגת הצורה, ולא תמצא המרגשת מזולת הצומחת, וכבר המצא הצומחת מזולת המרגשת בצמחים. והנה מצאנו זאת הטענה באופן אחר יותר שלם לפלוסוף במה שאחר הטבע, אלא שעם כל זה יש בה כפק מה. וזה שהוא אומר במאמר הנרשם באות הלמד דבר זה לשונו· הנה כבר יחויב שימצא מה שיניע בשלא יתנועע, מפני שכבר ימצא מתנועע גם כן, וגם כן מניע ממוצע· הנה כבר ימצא אם כן דבר מניע שלא יתנועע. וזה מה שפירשנו אנחנו בו· הנה כבר יחויב שימצא מה שיניע בשלא יתנועע, מפני שכבר ימצא מתנועע לא יניע, וימצא גם כן מניע שהוא ממוצע, רצוני שהוא יצטרך בהיותו מניע אל מניע אחר קודם לו, ויניע כשיתנועע· ולפי שאי אפשר שילכו העלות אל לא תכלית על זה האופן, כאלו תאמר שיהיה למניע מניע אחר, וזה אל לא הכליה, כי כשלא ימצא הראשון, אי אפשר שימצא דבר ממה שאחריו, כמו שהתבאר בראשון ממה שאחר הטבע, הנה הוא מבואר שהוא מחויב שיכלה הענין בסוף אל מניע לא יתנועע. אלא שיש לאומר שיאמר שלא יחויב מזה שיהיה זה המניע נבדל, אבל אפשר שתהיה צורה היולאנית, כי היא בלתי מתנועעה כשתניע· והמשל שהציור הדמיוני שיניע הבעל חיים להתנועע אל דבר מה הוא בלתי מתנועע בתנועה ההיא· ובהיות הענין כן, הנה יאמר אומר שזה המניע הראשון לא יחויב מזה הבאור

שיהיה נבדל, ולזה לא הספיקו לנו אלו הטענות אשר טענו בהם הפלוסופים, והשתדלנו לבאר אלו הדרושים היקרים במה שלא יסופק בו לאחד מבעלי העיון, כי אין ראוי שנבנה אלו הדרושים היקרים על הקדמות חלושות, עם שהבאור שעשינו בזה הוא יותר עצמי ויותר מיוחד בזה הדרוש מהבאור שעשה הפלוסוף בזה, וזה מבואר בנפשו.

פרק שביעי

יתבאר בו אם ישיגו השכלים הנבדלים עלותיהם ועלוליהם ואיך.

וראוי שנחקור אם אפשר באלו השכלים הנבדלים שישיג העלול עלתו והעלה עלולה, אם היה שיהיו קצתם עלות ועלולים לקצת כמו שיאמרו קצת הקודמים, או הוא בלתי אפשר שישיג העלול מהם עלתו.

ונאמר שכבר התבאר ממה שזכרנו במה שקדם שההשגה והמשיג והמושג הוא בשכל דבר אחד במספר· ואם הנחנו שיהיה העלול משיג עלתו, הנה יתחייב שיהיה מה שישיג מעלתו הוא עלתו· ולפי שכבר ידמה שיחויב שתהיה העלה אשר בזה האופן משגת עלולה גם כן, כמו הענין במלאכה הראשיית עם המלאכה המשרתת לה, הנה יתבאר מזה שלא יהיה הבדל בין העלה ועלולה, לפי שההשגות אשר הם אצל העלה הם נמצאות לעלולה גם כן· ולפי שהעצמים יתעצמו בהשגותיהם, הנה תהיה העלה והעלול במדרגה אחת· ולפי שהשכלים אשר הם במדרגה אחת הם אחד במספר, הנה תהיה העלה ועלולה דבר אחד במספר· וזה דבר מבואר הבטול. ועוד שמי שהניח השכלים על שהם עלות ועלולים, הניח זה כדי שיתכן בהם הרבוי במספר, והוא מבואר שלא ימצא בהם רבוי במספר כשהונח הענין על זה התאר. ואם הנחנו שאין העלה משגת עלולה ולא העלול מהם משיג עלתו, יהיה זה דבר יוצא מן ההקש. וזה שאם לא היה העלול משיג עלתו באופן מה, הנה לא יהיה משיג עצמו באופן שלם, לפי שהוא עלול, והוא לא ישיג זה, ולפי שהיה מדרך השכל שישיג עצמו באופן שלם, הוא מבואר שיחויב שישיג היותו עלול, ולזה יחויב שתהיה לו השגה בעלתו באופן מה. וגם כן אם לא היתה העלה משגת עלולה, הנה באיזה צד היתה לו עלה, מי יתן וארע· ובכלל הנה הוא מבואר בשכל כשהיה עלה שאין שם דרך יהיה בו עלה אם לא כשישיג מה שיושפע ממנו וישים השופע ממנו בתכלית האפשרי אל מה שכיון בו, ולזה יראה שהוא מחויב שתשיג העלה עלולה. ובהיות הענין כן, הנה איך הענין בזה, מי יתן וארע. ונאמר שכבר יראה שיותר זה הספק בשנאמר שהעלול משיג עלתו באופן חסר, וזה שהוא ישיגהו מצד מה שישיג מעצמותו

שהוא עלול· ולפי שהעלול והעלה הם מצטרפים, הנה תהיה לו השגה מה בעלתו, אלא שהיא השגה חסרה, וזה כי הוא לא ישיג אלא שהוא עלול. ואולם העלה משגת עלולה באופן יותר שלם מהמציאות ממה שהיא בו עלה· ולזה לא יהיה מה שתשיג העלה מעלולה הוא בעינו מה שישיג העלול מעצמותו, וזה יתבאר ממה שאומר, והוא שכבר יתבאר מדברינו אחר זה שמה שישיגוהו אלו השכלים הוא נמוס הנמצאות וסדרם ויושרם, ובהיות הענין כן, והיה מבואר כי בזה הנמוס חלקים ילכו מהכל במדרגת ההיולי, הנה יהיה מושכל העלול הולך במדרגת ההיולי ממושכל עלתו· ואולם העלה תשיג זה החלק מצד הכללות אשר הוא לו צורה, והעלול ישיג זה החלק בעצמו, אלא שכבר ישיג שמציאות זה החלק הוא עלול מדבר אחר· והמשל שהמלאכה הראשיית לבנין הבתים תדע מה שיעשוהו המלאכות המשרתות לו, שמה שיעשוהו הוא חלק מהבית, כמו צורת האבנים אשר יפסלו אותם פוסלי האבנים, וכמו צורות הלבנים והקורות אשר יעשו אותם בעלי המלאכות ההם, ואולם בעלי המלאכות המשרתות לה לא יחויב שידעו אלו החלקים מצד מה שהם חלק מהבית, אבל ישיגו אותם מצד עצמותם, ואפשר שישיגו עם זה החסרון שיש במה שיעשוהו, והוא שהוא בעבור דבר אחר. וזהו ההבדל אשר בין מה שתשיג העלה מעלולה ובין מה שישיג העלול מעצמו. והנה יקרה מזה שישיג העלה עלולה בהשיגה עצמותה, כי מה שילך דרך ההיולי תוכלל השגתו בהשגת מה שילך דרך הצורה ממנו על זה האופן. וזה דבר בארנוהו במאמר הראשון והשני מזה הספר. ובכאן התבאר באיזה אופן ישיגו השכלים הנפרדים עלותיהם ועלוליהם, ושהעלול לא ישיג עלתו אלא מצד השיגו בעצמו שהוא עלול ושמציאותו מזולתו, ושהעלה בהשיגה עצמה תשיג עלולה באופן יותר שלם מהמציאות אשר הוא בו.

פרק שמיני

יתבאר בו שאין מניעי הגרמים השמימיים עלות ועלולים קצתם לקצת על האופן שהניחו אותו הקודמים.

וראוי שנחקור אם השכלים הנפרדים הם כלם עלות ועלולים על האופן שאמרו הפלוסופים, או אין בהם אחד שיהיה עלה לחבירו, או הם כלם עלולים במדרגה אחת מעלה אחת, כאלו תאמר העלה הראשונה, או היו קצתם עלולים מהעלה הראשונה במדרגה אחת, רצוני שאינם עלולים קצתם מקצת, והשאר הם עלולים מאלו השניים.

ונאמר שהוא מבואר כי מה שישיגוהו אלו השכלים הנפרדים אשר

התבאר מציאותם במה שקדם הוא נמוס אלו הנמצאות וסדרם וישרם, לפי שזה הנמוס הוא שופע מהם במה שבכאן בתכלית מה שאפשר מן השלמות באמצעות הככבים, כמו שקדם, ולזה יחויב שיציירו אותו, וזה יהיה אם בשיצייר כל אחד מהם חלק מזה הנמוס, או בשיהיה האחד מהם משיג נמוס אלו הנמצאות בכללותו והשאר ישיג כל אחד מהם חלק מזה הנמוס. וכאשר התישב זה, הוא מבואר שאם הונח האחד מהם משיג נמוס אלו הנמצאות בכללותו, והשאר ישיג כל אחד מהם חלק מזה הנמוס, הנה מה שישיג השכל העליון ילך מדרגת הצורה אל החלק אשר ישיג השכל השפל ממנו, ואמנם אמרנו שהעליון ישיג זה החלק אשר ישיג אותו השפל, לפי שאי אפשר שיושג מן המושכלות מה שילך מהם דרך הצורה והשלמות אם לא הושג מה שילך מהם דרך ההיולי· וזה מבואר למי שעיין בטבעיות ובמה שקדם מזה הספר. ואם הנחנו הענין בזה הענין הראשון, והוא שיהיה השפל מהם יודע בשלמות נמוס אלו הנמצאות השפלות וסדרם וישרם· כמה אני תמה אם היה מדרך אלו המניעים שישתוקקו מעצם ציורם להניע גלגליהם בדרך שישלם בו זה הנמוס בזה הנמצא המוחש· מה זה שיוחד אחד אחד מהם לעשות חלק מה מזה הנמוס, והנה ציורם מזה הנמוס הוא דבר אחד בעצמו, וזה שאנחנו נראה שאלו הנמצאות השפלות ישלמו במה שיושפע להם מהככבים כלם, ושמה שיושפע מזה הככב הוא זולת מה שיושפע מהככב האחר. ואם אמר לנו אומר שהם לא ישתוקקו אלא במה שיש להם כלי לעשותו מזה הנמוס, ובעבור שלא היה להם כלי להשפיע בכאן כי אם חלק מה מזה הנמוס, הנה לא יושפע מהם זולת זה החלק אשר ייוחדו בו· אמרנו לו שאין זה מדרך הדברים הטבעיים, רצוני שיהיו שם כחות פועלות ולא יניח הטבע להם כלים יפעלו בהם. ובכלל הנה מפני שאנחנו נחייב להם הציור בעבור מה שנמצא להם מההשפעה, הנה איננו ראוי שיונח להם ציור זולת במה שיחויב מפני מה שנמצא להם מהפעולות, כי אנחנו נקח תמיד מופת מהפעולות המסודרות מהצורה על ענין הצורה, כמו שנזכר בספר הנפש, ולזה איננו ראוי שיונח להם ציור אלא במה שנמצאהו מסודר מהם מהפעולות. ועוד שאם הונח הענין כן, רצוני שיהיה כל אחד מאלו השכלים משיג נמוס הנמצאות השפלות וסדרם וישרם בשלמות, הנה ישיג כל אחד מהם מה שהיה בו זה הנמוס אחד, והוא מה שילך ממנו מדרגת הצורה והשלמות· ואם היה הענין כן, מי יתן וארע מה הוא זה הדבר שישיגהו העליון שלא ישיגהו השפל, וילך במדרגת הצורה אל מה שישיגהו השפל. וזה שאם הנחנו זה הענין השגתו באופן התחייב מפעולותיו מה שיתחייב מהם מנמוס הנמצאות השפלות, הנה אם הודינו זה שיהיה

הולך מדרגת הצורה מהנמוס המסודר מהם, והוא מה שאפשר שיונח בזה, הנה יהיה זה הולך מדרגת הצורה מחלק מה מזה הנמוס, והוא החלק אשר יושפע מזה השכל באמצעות הככב, אבל לא יהיה הולך מדרגת הצורה אל מושכל נמוס הנמצאות השפלות בכללם וסדרם וישרם. ואם לא הונח מה שישיג העליון שילך מדרגת הצורה מציור השפל זאת ההשגה אשר זכרנו, אבל ענין אחר שילך דרך הצורה מציור השפל, הנה לא אשער מה הוא זה הענין. ואי אפשר לאדם שיניח זה באופן נאות, ואפילו אם רצה שיסדר זה לפי מה שיברא מלבו מזולת הבטה אל המוחש הזה. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאין ראוי לאחד מבעלי העיון שיניח שיהיו אלו השכלים כלם משיגים נמוס אלו הנמצאות וסדרם וישרם בשלמות. ואם הנחנו שיהיו כלם עלות ועלולים כשיהיה השפל יודע מנמוס אלו הנמצאות וסדרם וישרם מה שיושפע ממנו, וישיג העליון החלק מהנמוס שיושפע ממנו, וישיג עם זה ציור השפל, ויהיה סדור מה שיושפע מהעליון הולך במדרגת הצורה למה שיושפע מהשפל, כמה אני תמה אם היה מדרך הצייר שיצייר השפל שיושפעו ממנו הפעולות המסודרות מהשפל, מה זה שלא יסודרו אותם הפעולות בעצמם מהעליון, אחר שכבר הונח לו הציור הנמצא לשפל ממנו. ובכלל הנה כאשר הונח הענין בזה האופן, יתחייב הספק הראשון אשר זכרנוהו בהנחה הקודמת. ועוד שאם היה הענין כן, רצוני שיהיו ציוריהם הולכים מדרגת השלמות קצתם לקצת, הנה יתחייב שיהיה הענין כן במה שיושפע מהם מהפעולות, כי יחס הציור האחד אל הציור השני הוא כיחס השופע מהציור האחד אל השופע מהציור השני׃ ואם היה מה שיושפע מהם מהפעולות בזה האופן, רצוני שיהיה השופע מהעליון הולך במדרגת הצורה אל השופע מהשפל, הנה יהיה זה בהכרח באחד משני פנים, וכל אחד מהם הוא שקר. וזה כי האופן האחד הוא שיהיה הככב אשר ילך מדרגת הצורה מהיסוד אשר יניעהו הככב אשר ישפיע בו השכל הפועל מה שישפיע׃ והאופן השני שיהיה הככב אשר הוא כלי לשכל העליון פועל המורכב אשר ילך במדרגת הצורה למורכב או לפשוט אשר יפעלהו השפל. ואולם אם הונח הענין באופן הראשון, הנה היה ראוי שיהיה מספר אלו המניעים ארבעה לבד, כי מספר היסודות הוא זה המספר, וכבר נמצאם יותר מזה המספר, כמו שהתבאר מענין הככבים והגלגלים. ועוד שאנחנו נמצא לככב אחד רושם בשמירת היסודות הארבעה ובהווים מצד תקופותיו הארבע אשר יחדש בתנועתו. והמשל שבימות החמה יגברו האש והאויר מצד קורבת השמש לנו, ובימות הגשמים יגברו המים והארץ מצד מרחקו ממנו. ובהיות הענין כן, הוא מבואר

שאי אפשר שייוחס היסוד האחד לככב האחד על זה האופן, כי לכל אחד מהככבים ימצא רושם ביסודות כלם, ואם היו כזה הרושם מתחלפים, כמו שיראה מענינם. ואם הנחנו שיהיו קצתם מניעים היסודות על מדרגותיהם, והשאר מניעים המורכבים מהם על מדרגותיהם, ויהיה בזה האופן השופע מהעליון הולך במדרגת הצורה מהשופע השפל, הנה יחיוב, כאשר הונחו מניעים היסודות, הספק שזכרנו, והוא שכבר ימצא רושם כל אחד מהם ביסודות, וזה היה בלתי ראוי שיהיה כן לפי זאת ההנחה. ויתחייב גם כן לפי זאת ההנחה שיהיה מספר אלו המניעים במספר היסודות והמורכב מהם· וזה מבואר הבטול, וזה שמספר היסודות והמורכב מהם הוא יותר ממספר אלו המניעים כפלים רבים. ועוד שאם היה הענין כן, היה שמירת המורכב האחד מיוחסת לאחד מאלו המניעים לבד, ואנחנו נראה הענין בחלוף זה· והמשל שאנחנו נמצאם כלם משתתפים בשמירת האדם, וזה ממה שלא יסופק למי שהשתמש במשפטי הככבים השתמשות מעט· וזה דבר בלתי אפשר לפי זאת ההנחה. ובכלל אם רצינו לזכור כל הספקות המתחייבות מאלו ההנחות, הצטרכנו למאמר ארוך, ולזה נקצר ונעמוד בכאן על מה שיש בו די בבטולם. וכאשר התישב שאין השופע מהם מהפעולות הולך במדרגת השלמות מקצת אלו המניעים לקצת, והיה מבואר שאלו היו ציוריהם הולכים מקצת לקצת במדרגת השלמות, היה ראוי שיהיה הענין בפעולותיהם כן· הוא מבואר שאין ציוריהם הולכים מקצת לקצת במדרגת השלמות. ובכאן ההבאר שאין אלו השכלים כלם עלות קצתם לקצת כמו שהניחו הקודמים.

ואם הנחנו שאין אחד מאלו השכלים עלה לחבירו, יקשה לנו לחת הסבה בתנועת הגלגלים שאין בהם ככב, כי יראה שתנועתם היא בעבור הככב, ולא יושפעו מהם בעצמם דבר מהפעולות· ולזה ראוי שנאמר כי מפני שגלגלי הככב האחד הם משרתים לגלגל הככב, הנה מניעיהם הם מניעים ממניע גלגל הככב, והוא אשר סדר להם אלו הציורים אשר יסודרו מהם תנועת גלגל גלגל מהם.

ואולם אם יש בהם שכל אחד הוא עלה לשאר השכלים הנפרדים, או אין בהם אחד שיהיה עלה לחבירו, אבל כל אחד מהם משיג חלק מה מהנמוס אלו הנמצאות וסדרם וישרם, ואין בהם אחד שישיג זה הנמוס בשלמות הנה זה ממה שראוי שנחקור בו. ונאמר כי מפני שלא ישלם זה הנמוס לאלו הנמצאות כי אם בכללות אלו הגלגלים, הנה אם לא יהיה בכאן שכל אחד משיג נמוס הנמצאות בכללם, הנה יהיה הגעת השלמות באלו הנמצאות מהם במין מן המקרה, כמו הענין

בבעלי המלאכות המתחלפות, שלא יתכן שישלם מכללם מלאכה אחת במספר אם לא מפני שהם כלם משרתים במלאכה אחת, היא אשר סדרה פעולותיהם באופן שתשלם מכללותם מלאכה אחת במספר, וזה מבואר בנפשו. ובהיות הענין כן, הנה יתחייב שיהיה זה הענין מסודר להם מסבה יותר גבוה מהם תשגיח בהם ובמה שישלימוהו יחד, ולזה שפעו אלו המניעים ממנה באופן שישלם בו נמוס אלו הנמצאות וסדרם ויושרם ביותר שלם שאפשר· אלא שלא התבאר עדיין אם זאת העלה הראשונה היא ממניעי הגרמים השמימיים או היא דבר אחר זולתם, וזה ממה שנחקור עליו במה שאחר זה. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שמניעי הגלגלים שיש בהם ככב הם עלות למניעי הגלגלים אשר ישרתו שם. ואולם מניעי גלגלי הככבים הם כלם עלולים באופן אחד מאחד מהם, אם היה האחד מהם הוא העלה הראשונה· ואם לא היה אחד מהם הוא העלה הראשונה, כמו שיתבאר במה שאחר זה, הנה הם כלם עלולים מהעלה הראשונה באופן אחד, רצוני שאין האחד מהם עלה לשני, כמו שהתבאר במה שקדם· ולזה יהיה כל אחד ממניעי גלגלי הככבים משיג החלק מהנמוס מאלו הנמצאות השפלות אשר תיוחד בו פעולתו, ותהיה העלה הראשונה משגת נמוס הנמצאות האלו וסדרם ויושרם בצד אשר הם בו אחד, ותשיג עם זה אופן התחייבו מאלו המניעים העלולים ממנה, כי זה ממה שראוי שיהיה מושכל לה, לפי שהם הושמו בתכלית מה שאפשר מהשלמות, אלו שיושפע מהם מה שיושפע, וזה בלתי אפשר שיהיה בקרי ובהזדמן כמו שקדם.

ואולם איזה מהגלגלים המשרתים לגלגל הככב הוא יותר נכבד, הנה ידמה שהמאוחר התנועה הוא יותר נכבד, כי הוא ישגיח בדבר יותר ארוך הקיום מהדבר שישגיח בו הממהר התנועה, והוא גם כן יגיע השופע ממנו בפעולה יותר מעטה מהפעולה אשר יגיע בה השופע ממנו הממהר התנועה.

ואולם איזה מגלגלי הככבים הוא יותר נכבד, הנה ידמה שזה יודע מצדדים· הצד האחד התחלפם ברבוי הככבים ומיעוטם, ובגודל הככב ומיעוטו ביחס אל גלגלו· והצד השני התחלפם במהירות התנועה ואיחורה, וברבוי הכלים המשרתים להם ומיעוטם. וזה שהגלגל שיהיו בו ככבים יותר הוא יותר נכבד, כי היה השופע ממנו בתנועה אחת בעינה מספר רב מהפעולות מצד רבוי הככבים אשר בו. ולזה הוא מבואר שגלגל הככבים הקיימים הוא יותר נכבד מכל הגלגלים האחרים מצד רבוי הככבים אשר בו ולזאת הסבה בעינה יהיו גלגלי השמש והירח יותר נכבדים משאר גלגלי הככבים אשר אין

בהם כי אם ככב אחד, לפי שאלו הככבים הם יותר גדולים ביחס אל גלגליהם משאר הככבים׳ ויהיה גלגל נוגה יותר נכבד מגלגלי ככבי שבתאי צדק ומאדים וכוכב, ויהיה גלגל צדק יותר נכבד מגלגלי שבתאי מאדים וכוכב׳ ובזה ההקש יתבאר בשאר איזהו יותר נכבד מזה הצד. וכבר יתבאר מזה שגלגל השמש יותר נכבד מגלגל הירח, לפי שאור השמש הוא תמיד גדול, ואור הירח לא ימצא שלם אלא בעת הנגוד, ועוד שהירח מקבל אורו מהשמש. ואולם מצד אחור התנועה יתבאר שגלגל הככבים הקיימים הוא יותר נכבד, לפי שתנועת האורך אשר לו היא יותר מאוחרת מתנועת האורך הנמצאות לשאר הככבים. ומזה הצד יהיה גלגל שבתאי יותר נכבד מגלגלי שמש ונוגה וככב, וגלגלי שמש ונוגה וכוכב יותר נכבדים מגלגל הירח. ואולם מצד מיעוט הכלים יתבאר שגלגל הככבים הקיימים הוא יותר נכבד, ואחריו גלגלי שבתאי וצדק ומאדים ונוגה, ואחריהם גלגל ככב, ואחריהם גלגל הירח וזה כולו, אם לא יתוספו מפני תנועת הרחב גלגלים באלו הככבים׳ אבל אם יתוספו בהם גלגלים באופן שזכרנו, הנה תהיה מדרגת הירח בזה שוה למדרגת שבתאי וצדק, ואחריהם מאדים ונוגה, ואחריהם ככב. וכאן התבאר גם כן שגלגל הככבים הקיימים הוא יותר נכבד משאר גלגלי הככבים בכל אלו הפנים. וכבר יתבאר גם כן שהוא יותר נכבד מהם באופן אחר, וזה שהוא הנותן להם מה שלהם מהפעולות באופן מה, כמו שקדם, מצד היותם בחלקים מתחלפים ממנו, ולזה הוא מבואר שגלגל הככבים הקיימים הוא היותר נכבד שבאלו הגלגלים כולם, ולזה היה מקיף בכולם.

פרק תשיעי

יתבאר בו שמניעי הגרמים השמימיים לא ישיגו מנמוס הנמצאות השפלות זולת מה שיושפע מהם בזולת התמזגות נצוצי ככביהם קצתם עם קצת.

ואחר שכבר התבאר שכל אחד ממניע גלגלי הככבים ישיג החלק מהנמוס הנמצאות שיושפע ממנו ביחוד, הנה ראוי שנחקור אם ישיג מניע גלגל הככב מה שיושפע ממנו מצד ההתמזגות אשר יתחדש מנצוץ ככב גלגלו עם נצוץ שאר הככבים, או לא ישיג כי אם מה שיושפע ממנו ביחוד.

ונאמר שאם הנחנו שלא ישיג מניע גלגל הככב מה שיתחייב מההתמזגות אשר יהיה מניצוץ הככב אשר בגלגלו עם שאר נצוצי הככבים, הנה לא ישיג מה שיושפע ממנו׳ וזה יחשב שיהיה הפך מה שהתבאר מענין אלו המניעים, רצוני שכבר התבאר שהוא ראוי שישיג

כל אחד השופע ממנו ואם הנחנו שישיג המתחייב מאלו ההתמזגיות, הנה בהכרח תהיה לו ידיעה במה שיושפע מהככבים אשר יתמזג עמהם, ויהיה אצלו הציור אשר יציירוהו כלם, ויתחייב מזה שישיג כל אחד מהם נמוס הנמצאות וסדרם בשלמות, וכבר התבאר בטול זה במה שקדם.

ואולם איך יתבאר שהוא מחויב, אם הונח שישיג מה שיתחייב מן ההתמזגות, שישיג מה שיושפע מהככבים אשר יתמזג עמהם, הנה לפי מה שאומר׳ וזה כי ההתמזג, לפי שהוא מורכב מטבע הפשוטים אשר הורכב מהם, והיה מטבעם בו לפי יחס ההתמזגות, הנה יחויב למי שידע טבע ההתמזגות שידע טבע הפשוטים אשר התמזג ויחסם בהתמזג. ונאמר שכבר ידמה שישיג כל אחד ממניעי גלגלי הככבים מה שיושפע ממנו בזולת התמזגות, אבל לא ישיג מה שיושפע ממנו בהתמזגות, ואולם זאת ההשגה תהיה לעלה הראשונה לבד אשר שפעו ממנה אלו המניעים וגלגליהם באופן שישלם מהם נמוס הנמצאות וסדרם וישרם׳ וזה שכמו שימצא במלאכות המשרתות למלאכה אחת שכל אחת תשיג מה שייוחס למלאכתה לא מה שיצטרף ממלאכתו אל מלאכה משאר המלאכות המשרתות, ותשיג הצרוף הזה המלאכה הראשיית, כן הענין בזה. ובכאן התבאר כי ההבדל בין ציור העלה הראשונה וציור אלו המניעים הוא נפלא מאד, וזה שאלו המניעים לא ישיגו כי אם חלק מה מהנמוס מהנמצאות וסדרם וישרם, והוא החלק השופע מהם, וגם החלק ההוא לא ישיגו בשלמות, כי הם לא ישיגו ההתמזגות׳ ואולם העלה הראשונה תשיג נמוס הנמצאות וסדרם וישרם בשלמות. ומזה יתבאר עם מה שקדם במאמר הראשון מזה הספר שאין יחס בין ציור העלה הראשונה ובין ציור אלו המניעים.

פרק עשירי

יתבאר בו שאין יחס זמני התנועות הככבים קצתם אל קצת בלתי מדבר.

וראוי שנחקור אם יחס זמני תנועות הככבים קצתם אל קצת הוא אפשר שיהיה בלתי מדבר, או אם אי אפשר זה. ונאמר כי מפני שהתבאר כבר שאלו התנועות מסודרות משכל באופן שישלם מהם מה שבכאן, ושהשכל הוא אשר סדרם בזה האופן כדי שישלמו בהם אלו הנמצאות, הנה הוא מבואר שאי אפשר שיהיה יחסם בלתי מדבר, שאם היה זה כן, היה בלתי מושג מה שיתחייב מההתמזגות אשר להם, לפי שהם לא ישובו ביחס אשר הם בו עתה קצתם עם קצה לעולם, לפי שיחס תנועותיהם קצתם אל קצת הוא בלתי מדבר, ולזה יתחדשו

מהם יחסים בלתי מוקפים, ומה שזה דרכו לא תתכן בו ידיעה, כי הידיעה בדבר תחייב שיהיה מוקף ומוגבל, אבל אלו היחסים יחוייב שיהיו ידועים· הנה אם כן אי אפשר בזה היחס שיהיה בלתי מדבר. ואם אמר אומר שכבר ישובו בקרוב אל המקום שהם בו, ולזה לא יתחדש מהחלוף הזה רושם מוחש· אמרנו לו כי בהכפל זה השעור פעמים רבות יתחדש ממנו מה שיהיה לו שעור מוחש, ויתבלבלו מפני זה אז אלו היחסים המוקפים אשר ידעם השכל הראשון מאלו הככבים. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שכבר יתחייב מזה שלא יהיה זמני יחס התנועות אשר לככבים קצתם אל קצת בלתי מדבר.

פרק אחד עשר

יתבאר בו שאין השם יתברך השכל המניע לגלגל הככבים הקיימים כמו שחשבו אנשים.

וראוי שנחקור אם מניע הגלגל הככבי הוא השם יתברך ויתעלה, או היה האלוה למעלה ממנו במדרגה· כי כבר אמרו הקודמים שהאלוה הוא דבר זולת מניע הגלגל הככבי, וקצתם אמרו שהאלוה הוא מניע הגלגל הככביי. והנה אנחנו נמצא לכל אחת מאלו הדעות פנים מההראות. וזה שכבר יראה שיהיה מניע הגלגל הככביי הוא האלוה יתברך מפנים. מהם, כי מפני שאנחנו נמצא מדרך אלו המניעים שיניעו הגלגלים בדרך שיושפע מהם מנמוס הנמצאות לפי מה שאצלם מהציור, הנה יחשב שיחויב מזה שיהיה האלוה יתברך מניע גלגל מה, אחר שהוא משיג נמוס הנמצאות, ולולי זה תהיה בכאן עלה מניעה אין פועל לה. וזאת הטענה נשען עליה אבן רשד בפירושו למה שאחר הטבע, ובאר ממנה שמניע הגלגל הככבי הוא האלוה יתברך, וחשב שהוא דעת הפלוסוף. ומהם, שאנחנו נמצא לפי מה שקדם מהבאור שאין יחס למניעי גלגלי שאר הככבים אל מניע גלגל הככבים הקיימים, וזה שמניע גלגל הככבים הקיימים יסודרו ממנו פעולות רבות מצד רבוי הככבים אשר בו ומצד ההתמזגות אשר יתחדש מנצוציהם, והוא גם כן נותן לשאר הככבים באופן מה מה שיש להם מהפעולות· ולפי שאלו הסגולות ראוי שימצאו לראשון, הנה ידמה שיהיה מניע הגלגל הככביי האלוה יתברך. — וכבר יראה גם כן באופן אחר שאין מניע הגלגל הככביי הוא האלוה יתברך. וזה שכבר התבאר ממה שקדם שאין מניע הגלגל הככבי משיג כלל מנמוס המסודר משאר הככבים, ולא ההתמזגות אשר לנצוציהם עם נצוצי ככביו, ולא ההתמזגות אשר יהיה מנצוצי שאר קצת הככבים עם קצת· ואולם הראשון יחוייב שישיג נמוס הנמצאות בכללותו, לפי שהוא מסודר ממנו יתברך, והוא אשר

ייחד קצת הגלגלים בחלק מה מזה הנמוס, וקצתם בחלק אחר, באופן שישלם מכולם זה הנמוס על צד מה שיניח מנהיג המדינה המשובחת קצת האנשים במלאכה מה וקצתם במלאכה אחרת, בדרך שישלם מכללותם סדור המדינה, ולולי זה הנה ישלם סדור המדינה בדרך המקרה, ושלמות כמו זה הענין הנפלא בדרך המקרה הוא בלתי אפשר, ולזה יחוייב שישלם זה מהם מצד עלה אחת תשיג ענין זה הנמוס בכללותו, היא העלה לכלם, כמו שקדם· ואולם מניע הגלגל הככביי אינו בזה התאר, לפי מה שקדם, ויתבאר מזה שאין מניע הגלגל הככביי הוא האלוה יתברך. ועוד שהראשון ראוי שיהיה בתכלית מהכבוד והשלמות בדרך שלא יהיה יחס בינו ובין זולתו· ואם היה מיוחס לו הנעת גלגל אחר, היה ענינו מתיחס ומשתתף לשאר מניעי הגלגלים, וזה דבר בלתי ראוי שיונח בו יתברך. ועוד כי העלה הראשונה, בעבור שישפע ממנה המציאות בכללו, לא חלק זולת חלק, הנה אין ראוי שתהיה נקשרה לגשם מיוחד מהגשמים אשר יושפע באמצעותם נמוס אלו הנמצאות. ואולם אמרנו זה, כי יראה שמניעי הגרמים השמימיים נקשרים בגלגליהם על דרך הקשר השכל הנקנה באיש מה מאישי האדם, כמו שזכרנו במאמר הראשון מזה הספר. ומזה המקום תסור הטענה אשר חייב ממנה אבן רשד שיהיה מניע הגלגל הככביי הוא האל יתברך׳. וזה שלא יחויב מהנחתנו, שלא יהיה השם יתברך מניע גלגל מה מיוחד, שתהיה בכאן עלה מניעה אין פועל לה, אבל אמנם היה מחוייב בזה, אם הנחנו שלא יהיה מבוא לסבה הראשונה בהנעת הגלגלים כלל· וזה דבר לא יחוייב מזאת ההנחה, אבל יראה לפי זאת ההנחה שהסבה הראשונה היא המניעה כל הגלגלים באופן מה, וזה שמניעיהם יניעו אלו הגלגלים בזה האופן, מפני מה שציירו מנמוס הנמצאות אשר בנפש הסבה הראשונה אשר שפע ממנה מציאותם ומציאות הגלגלים המתנועעים מהם, ולזה תהיה פעולתם מסודרת תמיד מהסבה הראשונה. ועוד כי זה דבר ראוי שיונח כן בסבה הראשונה, כמו שזכרנו שהוא, כי מפני שיושפע ממנה כלל הנמצאות, לא חלק זולת חלק, הנה אין ראוי שתהיה נקשרת לגשם מיוחד מהגרמים השמימיים אשר יושפע באמצעותם נמוס אלו הנמצאות, ולזה ראוי שיהיה פעל כל אלו הגשמים מסודר ממנה· ובהיות הענין כן, היתה העלה הראשונה היא יותר אמתית בשתהיה פועלה משאר המניעים אשר ימצאו לגלגלים, כי היא תשימם פועלים, ומה שישים זולתו בתאר מה הוא יותר אמתי בתאר ההוא מהדבר המתואר בזה השם מצדו, כמו שהתבאר במאמרים הכוללים· ולזה הוא מבואר שהיותר אמתי בשיהיה פועל נמוס הנמצאות

וסדרם וישרם, הוא השם יתברך. והנה יתבאר גם כן שהוא פועל תמיד אלו הנמצאות כלם לפי מה שאומר. וזה כי כבר התבאר שהשגת מניעי הגרמים השמימיים בנמוס הנמצאות וסדרם וישרם היא חסרה מאד, כי הם לא ישיגו אלא חלק קטן מזה הנמוס, והוא מה שיסודר מאחד אחד מהם מזולת התמזגות· וכאשר היה זה כן, והיה מבואר שתנועתם היא על צד התשוקה והציור, והיה מבואר שאי אפשר שתהיה להם זאת התשוקה הנפלאה התמידית מפני הציור החסר אשר להם בנמוס הנמצאות, הנה הוא מבואר שזאת התשוקה תהיה להם מצד ציורה שזה הנמוס הוא חלק מהנמוס השלם אשר בנפש הסבה הראשונה, ולזה ישתעברו תמיד ויחשקו לעשות חלקם מזה הנמוס השלם, מפני החשק השלם אשר להם בסבה הראשונה· ובזה האופן יהיה השם יתברך פועל תמיד כל הנמצאות, ואליו יהיה חשק כל אחד מהמשיגים, כי כל אחד מהם כוסף שיגיע לו שלמותו, ואין זה השלמות דבר יותר מהנמוס אשר לו בנפש הסבה הראשונה.

ואולם מה שיחוייב שיהיה השם יתברך מניע הגלגל הככביי, לפי שהוא מחויב שימצאו למניע ההוא סגולות יאותו לסבה הראשונה, הוא בלתי צורק· אבל הענין בחלוף זה, והוא שכבר התבאר שאין למניע ההוא השגה בכלל נמוס הנמצאות, וזה דבר מחויב בעלה הראשונה, כמו שזכרתי, רצוני שהוא מחויב שתהיה לו השגה בכלל נמוס הנמצאות וסדרם וישרם. ובכאן התבאר שהשם יתברך הוא בלתי מניע הגלגל הככביי, והותרו הספקות הנופלות בזאת ההנחה.

פרק שנים עשר

יתבאר בו באיזה צד מהתוארים ראוי שיתואר השם יתברך, ואיך יחסו למניעים העלולים ממנו, לפי מה שאפשר לנו.

וראוי שנחקור לפי מה שאפשר לנו באיזה מהתארים ראוי שיתואר השם יתברך, ובאיזה מהם לא, ואיך יחסו למניעים העלולים ממנו. והוא מבואר שהדרך אל זאת החקירה הוא שנדע תחלה מה שימצא לשם יתברך מהפעולות, ובאיזה אופן ימצאו לו, כי כשידענו זה, הנה ידענו מה שראוי שיתואר בו השם יתברך מהתארים.

ונאמר שכבר התבאר ממה שקדם שאצל כל אחד ממניעי הגרמים השמימיים השגה בחלק מה מנמוס הנמצאות וסדרם וישרם, והוא החלק אשר תיוחס אליו השפעתו במה שבכאן· ושבעבור שלא ישלם זה הנמוס אלא בכללות אלו המניעים, הנה יחויב שיהיה זה הענין מסודר להם מסבה יותר גבוהה מהם תשגיח בהם ובמה

שישלימוהו יחד׳ ולזה שפעו אלו המניעים ממנו בזה האופן שישלם בו נמוס הנמצאות ביותר שלם שבפנים, ומפני זה היה מחויב שיהיה אצל הסבה הראשונה השגה בנמוס הנמצאות וסדרם וישרם על השלם שבפנים׳ ולזה תשיג מה שהיה בו זה הנמוס אחד, והוא מה שילך מדרגת הצורה ממנו, על שזה המושכל הוא בעינו הסבה הראשונה, כי היה השכל והמשכיל דבר אחד בהכרח, כמו שבאר הפלוסוף והתבאר גם כן במה שקדם במאמר הראשון מזה הספר׳ ולזה תהיה הסבה הראשונה משגת עצמותה, ובהשיגה עצמה השיגה הנמצאות כלם יחד ביותר שלם שבפנים, כי היא תשיג אותם בצד אשר היו כלם דבר אחד במספר, והוא מה שילך מהם במדרגת השלמות. והוא מבואר שענין זאת ההשגה הוא דבק לה תמיד, לפי שמציאות השכל הוא דבק להשגה אי אפשר זולת זה, שאם היתה נפרדת ממנו ההשגה בעת מה, לא יהיה אז שכל, ויהיה נפסד מה שאי אפשר שיפסד. והוא מבואר גם כן שהוא ישיג כל אלו המושכלות יחד, לא אחת אחר אחת, שאם הונח שיהיה משיג אותם אחת אחר אחת, יהיה עצמותו משתנה תמיד ויצטרך גם כן אל הזכירה, וזה מבואר הבטול.

והנה יתבאר שהערבות והשמחה בהשגתו ביותר שלם שבפנים, כמו שבאר הפלוסוף, וזה שההשגה היא דבר ערב למשיגים, וכל מה שתהיה ההשגה לדברים יותר ולדבר יותר נכבד, יהיה הערבות והשמחה יותר, ולזה היתה שמחתו וערבתו במה שישיגהו בתכלית מה שאפשר, כי הוא ישיג כל הדברים וישיגם בצד היותר נכבד שאפשר. וכבר תדע עוצם מדרגת זה הערבות והשמחה, כמו שזכר הפלוסוף, אם תקיש בזה בין השמחה העצומה והערבות החזק אשר ימצאנו בעת השיגנו קצת הדברים הנכבדים, שנמצא בזה מהשמחה והערבות מה שלא יתכן שיוקש אליו הערבות אשר נשיג בדברים הגופים, ובין מה שראוי שימצא מזה לסבה הראשונה. וזה שזה ימצא לנו שעור מעטי מהזמן, כי מפני היות הנפש אחת, לא יוכל השכל אשר בנו להתבודד בזאת ההשגה כי אם שעור מעטי מהזמן, וזה יהיה ממנו בקושי עצום׳ ואם היתה זאת ההשגה בעינה אשר לנו מתמדת בלא הפסק, תהיה השמחה והערבות אשר ימצא לנו יותר נפלא לאין שעור, כי אין יחס בין מה שהוא בכל הזמן בזולת קושי ומה שימצא בזמן מועט עם קושי וצער׳ ואם היתה זאת ההשגה בכל הדברים בצד היותר נכבד, הנה יהיה התענוג והשמחה יותר נפלא לאין שעור, כי אין יחס בין המושכל אשר נשיגהו אנחנו ובין המושכל אשר תשיגהו הסבה הראשונה.

ומזה הצד יתבאר גם כן שאין יחס בין השמחה והתענוג אשר לשם יתברך במה שישיגהו אל השמחה והתענוג אשר למניעי הגרמים השמימיים. ולזה הסכימו חכמינו הקודמים זכרונם לברכה שתכלית השמחה היא אצל השם יתברך, וזהו אמרם שהשמחה במעונו, רוצה לומר שתכלית השמחה היא במדרגת השם יתברך, כי המעון והמקום יאמרו על זה האופן. ולזה גם כן הסכימו שהשמחה לנו במה שנשיג מהשם יתברך, וזהו מה שאמר דוד עליו השלום הודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך, לפי שהוא מבואר שכל מה שתהיה ההשגה לדבר יותר נכבד תהיה השמחה בה יותר עצומה.

והנה יתבאר גם כן שהוא החיות היותר שלם, וזה כי ההשגה היא חיות, ואשר חלקו בה יותר יהיה חלקו בחיים יותר· ולזה יהיה האספוג הימי הפחות שבמיני החיות, כי לא היתה לו מההשגה רק מה שיושג בחוש המשוש, והיה האדם היותר נכבד שבמיני החיות שימצאו למה שבכאן, כי היתה לו מההשגה יותר. ובכלל הנה ההשגה היא מה שיובדל החי מהבלתי חי, ולזה יחויב שמי שהיתה לו ההשגה יותר שלמה יהיה החיות יותר שלם. ומזה יתבאר שהשם יתברך הוא החיות היותר שלם שאפשר, כי הוא ההשגה היותר שלמה. ויתבאר מזה שאין יחס בענין החיות בינו ובין זולתו מהנמצאות, כמו שאין יחס בין השגתו והשגתם. ובהיות הענין כן, הנה הוא החיות היותר ערב שאפשר לאין שעור.

והנה יתבאר גם כן שהוא היותר אמתי בשם העצם, לפי שכל אחד מהעצמים הם מאוחרים ממנו, ומה שקודם העצם הוא מחויב שיהיה עצם, לפי שהעצם הוא הקודם לשאר הדברים כלם, כמו שהתבאר במה שאחר הטבע. ובכלל הנה מפני שמושכל הדבר שהוא עצם הוא עצם, והיה השם יתברך הוא המושכל מכל הנמצאות בפנים מה, הנה הוא עצם בהכרח. ואולם אמרנו שהוא מושכל הנמצאות באופן מה, לפי שהוא לא קנה זה המושכל מהנמצאות, כמו הענין בידיעתנו, אבל הענין בהפך, וזה שהנמצאות שפעו מזה המושכל, כמו שיושפעו הענינים הנעשים במלאכה ממושכל ענין המלאכה ההיא אשר הוא בנפש האומן.

והנה יתבאר גם כן שהוא היותר אמתי בשם הנמצא. וזה שהנמצא יאמר בקדימה על העצם, כמו שהתבאר במה שאחר הטבע, ויאמר באחור על המקרים, לפי שהם אינם נמצאים אם לא מצד העצם אשר ימצאו בו. ומזה האופן בעינו יתבאר שהנמצא יאמר ראשונה על השם יתברך, כי הוא נמצא בעצמותו ולא קנה

המציאות מזולתו, ואולם כל אחד מהעצמים זולתו קנה המציאות ממנו, ולזה הוא מבואר שהוא יותר אמתי בשם הנמצא מכל נמצא זולתו, כי כל מה שישים זולתו אל שיתואר בתואר מה, הנה הוא יותר אמתי ממנו בתאר ההוא. ובכלל הנה מפני שהצורה היא אשר תשים הדבר נמצא באופן שהוא בו מהמציאות, ויהיה השם יתברך צורת כל הדברים וממנו יושפעו כל הצורות, הוא מבואר שהוא ישים כל הדברים באופן שיהיו מתארים בשם הנמצא.

ובזה הבאור בעינו יתבאר שהוא היותר אמתי בשם האחד מכל הדברים, כי הצורה היא אשר תשים כל אחד מהדברים באופן שיהיה אחד, וזה כי ההתאחדות לדברים מצד הצורה. ולזה הסכימה התורה לתאר השם יתברך בשני אלו התארים, רוצה לומר ההיות והאחד, אמר שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד.

ובכאן טעה אבן סינא טעות אינו מועט, וזה כי הוא חשב שאין ראוי שיתואר השם יתברך בשני אלו התארים, לפי שהוא יראה שהמציאות והאחדות היא מקרה קרה לעצם, והוא דבר נוסף על העצם. והנה באר ארסטוטלוס במה שאין ספק בו בטול זאת ההנחה בפרק השלישי ממאמר הנרשם באות הגימל, והוא המאמר הרביעי ממה שאחר הטבע, וזה לשון הפרק ההוא· ואולם האחד והנמצא אחר שהיו דבר אחד, או שהיה לשניהם טבע אחד, הנה ימשך כל אחד מהם לחבירו בהמשך הראשית והעלה קצתם לקצת, ולא לפי שגדר אחד מורה על שניהם· ואין הבדל ביניהם ואם חשבנו כמו זאת המחשבה, לפי שהמאמר האומר אדם אחד, ואדם נמצא, ואדם זה מורה על דבר אחד, ולא יורה על דברים מתחלפים כאשר יכפלו אותם· הנה ידוע כי המלה אשר אדם הוא אדם אחד לא הורה על דברים מתחלפים, אמר שאין הפרש בין מאמר האומר אדם הוא, או אדם אחד, לא בהויה ולא בהפסד. וכן המאמר באחד גם כן, הנה ידוע שהתוספת בזה מורה על דבר אחד, ולא יורה האחד על דבר אחר זולת הנמצא. ועוד נאמר שעצם כל הדברים אחד לא במין המקרה, ולזה נאמר שעצם כל דבר נמצא, הנה ידוע שמספר צורה האחד על מספר צורת הנמצא. וזה מה שפירשנו אנחנו בזה המאמר לפירושינו למה שאחר הטבע. ואולם האחד והנמצא אחד שהם דבר אחד בעינו, לפי שאיזה טבע שיהיה נמצא הנה הוא אחד, ולזה ינשאו שניהם על דבר אחד בעינו· הנה הוא מבואר, איך שהונח זה, הנה ימשך כל אחד לחבירו בהמשך הראשית והעלה קצתם לקצת, לפי שהם מורים על דבר אחד בעינו, ואם היה שיהיו מורים עליו מצדדים מתחלפים. והנה יתבאר כי אין זה הענין בהם לפי שגדר אחד מורה

על שניהם, עד שיהיו הנמצא והאחד במדרגת השמות הנרדפים, שאם היה הדבר כן, היה אמרנו הנמצא אחד במדרגת אמרנו הנמצא נמצא, אבל יורו על מהות אחד בעינו מצדדים מתחלפים. ובכלל הנה האחד יורה עליו מצד העדר החלוקה, והנמצא יורה עליו מצד המציאות אשר לו. וארסטוטלוס יבאר שאף על פי שנחשוב כמו זאת המחשבה בנמצא והאחד, רוצה לומר שלא יהיו אחד בגדר, והוא האמת בעצמו, הנה עם כל זה אין הבדל בין האחד והנמצא· ואולם אמר זה לפי שהרבה מהדברים הם נמשכים קצתם לקצת, והם מתחלפים במהותם, כמו הצוחק והמדבר, ולזה ישתדל ארסטוטלוס לבאר שהאחד והנמצא הם מהות אחד בעינו. וזה יתבאר מזה הצד, לפי שמאמר האומר אדם אחד, ואדם נמצא, אדם זה, והוא האיש המוחש אשר יורו עליו במלת זה, הנה זה כלו מורה על דבר אחד בעינו, כי אין אלו הנשואים דברים נוספים על מהות האדם, כאמרנו אדם כותב, ואדם לבן, כי אלו יורו על דברים מתחלפים בעצמות, ויורו במקרה על דבר אחד, רצוני מצד שקרה לאדם הכותב שיהיה לבן. והנה יתבאר כי אלו הנשואים, רצוני האחד והנמצא, לא יורו על דברים מתחלפים כאשר יכפלו אותם, ונאמר זה הוא אחד, או זה אדם, או זה אדם אחד נמצא· ואולם היה זה כן, לפי שכל אחד מהם מורה על מהות אחד בעינו, ואם הורו עליו מצדדים מתחלפים. וזה כי הנשואים המתחלפים הנה כאשר נכפלו הורו בהכרח על דברים מתחלפים, כאמרנו בראובן שהוא אדם לבן כותב, כי הנשוא האחד הורה בזה המאמר על דבר זולת מציאות המקרה שהוא הלובן בראובן, והאחר הורה על מציאות הכתיבה בו· ואולם כשלא נכפלו יחשב ששניהם יורו על דבר אחד בעינו, והוא ראובן דרך משל, כי כשתאר ראובן שהוא לבן, הורה זה השם על הלובן והנושא יחד, והוא ראובן, וכן הענין כשנקראהו כותב. ובהיות הענין כן, רצוני שאלו הנשואים, בשהוכפלו האחד והנמצא, לא הורו על דברים מתחלפים, לפי שאין הפרש בין מאמר האומר אדם נמצא או אדם אחד לא יורו על דברים מתחלפים בזולת שיחבר אליו הנשוא השני, והוא האחד, ובין המאמר אשר יחוברו שני אלו הנשואים ויאמר אדם אחד, לא בהויה ולא בהפסד, רוצה לומר נמצא, כי אשר ידרך אל ההויה איננו נמצא על שיהיה אדם בפעל, ולא מה שהוא בהפסד, הנה זה המאמר כמו אמרנו אדם אחד נמצאו. אמנם לא רצה ארסטוטלוס להמשיל בזה בשיאמר אדם אחד נמצא, לפי שלא יאמר אחד מן האנשים כמו זה המאמר להגלות הענין במה שהוא אחד שהוא נמצא. ואפשר שנאמר שהרצון באמרו אין הפרש בין מאמר האומר האדם הוא אדם אחד לא בהפסד שאין

הפרש בין מאמר האומר הארם הוא אחד אדם לא בקנין ולא בהעדר, כי לא יורה האחד מהם על דבר זולת מה שיורה עליו האחר. והנה הבאור הראשון הוא יותר נאות. וכן המאמר באחד, רוצה לומר כי אין הפרש בין אמרנו אדם אחד ואמרנו אדם אחד לא בהוייה ולא בהפסד, כמו שאין הפרש בין אמרנו אדם נמצא ואדם אחד לא בהויה ולא בהפסד. הנה אם כן הוא מבואר שהתוספת בזה בהכפל אלו הנשואים הוא מורה על דבר אחד בעינו, ולזה הוא מבואר שלא יורה האחד על דבר אחר זולת הנמצא, וזה שאם היה מורה על דבר אחר זולתו, היו בהכרת אלו הנשואים מורים על דברים מתחלפים בשנכפלו. ועוד יתבאר באופן אחר שהאחד אינו דבר זולת הנמצא, וזה שעצם כל אחד מהדברים הוא אחד לא במין המקרה, רוצה לומר שאינו אחד מצד המקרה ימצא בו, כמו שיהיה הדבר לבן מצד מקרה הלובן הנמצא בו, אבל הוא אחד מצד מהותו, ולא יורה האחד בו על דבר נוסף על עצמותו. וזה מבואר, לפי שאם היה האחד נשוא על כל הדברים מצד מקרה מה נמצא בהם, היה האחד סוג לכל הדברים, כמו שהכמות סוג לכל הכמיות, וזה דבר בלתי אפשר, לפי שאם היה האחד סוג, היה בלתי אפשר שינשא האחד על ההבדלים אשר יחלקו בהם המינים אשר תחתיו, כי הסוג אי אפשר בו שינשא על ההבדלים אשר יחלקו בהם המינים אשר יקיף בהם, והמשל כי החי לא ינשא על הדבור והעופפות, ואמנם ינשא על המדבר והמעופף· ואולם האחד מבואר מענינו שהוא נשוא על כל אחד מהבדלי הנמצאות. וגם כן הנה אם היה כל דבר אחד מצד מקרה מה נמצא בו, הנה הוא מבואר שכבר אפשר שנורה על הדבר ההוא מופשט מהמקרה ההוא כשנקרא אותו בשם בלתי נגזר, והוא אז הדבר ההוא בלתי מתואר בשהוא אחד, כי אין בו המקרה אשר ישימהו אחד· וזה שקר, כי כבר נמצא שכל דבר אפשר שיתואר בשהוא אחד. ועוד שאם היה כל דבר אחד מצד מקרה מה נמצא בו, הנה יתחייב בזה המקרה, כשהורינו עליו בשם בלתי נגזר, שיהיה מתואר בשהוא אחד מצד מקרה אחר נמצאנו בו, וילך אל לא הכלית· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהאחד לא יורה על מקרה נוסף על מהות מה. ולזאת הסבה גם כן נאמר שעצם כל דבר הוא נמצא, ר״ל שלא יורה הנמצא עליו מצד מקרה נוסף על המהות. וזה גם כן מבואר ממה שקדם, לפי שאם היה הנמצא מורה על הדברים מצד מקרה נוסף על עצמותם, היה הנמצא סוג לכל הדברים, וזה דבר בלתי אפשר, לפי שהנמצא הוא נשוא על כל אחד מההבדלים אשר יחלקו בהם הנמצאות אשר יקיף בהם הנמצא. הנה יתבאר בזה במה

שאין ספק בו בטול מה שאמר אותו אבן סינא מענין הנמצא והאחד. ומזה יתבאר שבאלו התארים ראוי שיתואר השם יתברך, כמו שיסדה אותו התורה.

וכן יתבאר ממה שקדם שהוא היותר ראוי שיקרא פועל מכל נמצא זולתו, כי הוא ישים שאר הדברים פועלים במדרגת המלאכות הראשיות עם המלאכות המשרתות לה, כי המלאכה הראשיית היא אשר תיישיר המלאכות המשרתות לה לעשות מה שיעשוהו בדרך שיהיה נאות אל התכלית אשר תכוונהו המלאכה הראשיית, וזה אמנם יהיה בתשוקה אשר תמצא לכל אחד ממניעי הגרמים השמימיים להשיג חלקם מהנמוס אשר בנפש הסבה הראשונה, מצד מה שהוא חלק מהנמוס השלם ההוא, כמו שבארנו במה שקדם, וישתוקקו מעצם הציור ההוא להניע גלגליהם בזה האופן הנפלא׳ ולזה הוא הראשון פועל תמיד בזה האופן הנמצאות כלם. — ולפי שזה הפעל המסודר ממנו לנמצאות הוא שלמותם ותכליתם אשר הוא הטוב, הנה ראוי שיתואר השם יתברך בשהוא מטיב וחונן ומשפיע יותר מכל נמצא זולתו. ולפי שהצורה היא התכלית אשר היא הטוב, והיה השם יתברך צורת כל הנמצאות, כמו שקדם, כי הוא מה שהיה בו נמוס כל הנמצאות אחד, הנה הוא יותר ראוי שיקרא טוב ותכלית מכל דבר זולתו, כי הוא יתן לכל הדברים מה שלהם מהטוב והתכלית, ותתחלפנה מדרגותיהם בטוב לפי התחלף מדרגותיהם בנמוס המסודר להם מהסבה הראשונה. — וכן יתבאר גם כן בשהוא היותר ראוי שיקרא נצחי וקיים כי הוא אשר יתן לשאר הדברים כולם נצחיותם וקיומם, ואולם נצחיותו וקיומו הוא מעצמותו. — וכן יתבאר שהוא היותר ראוי שיקרא צדיק וישר מכל נמצא זולתו, לפי שהצדק והיושר קנו הנמצאות כלם ממנו. — וכן יתבאר שאצלו העוז והממשלה והיכולת אשר בתכלית, וזה מבואר ממה שישפע ממנו בזה האופן שאין בו לאות ולא קצור. ובכלל הנה הוא אשר יתן העוז והיכולת לשאר הצורות לפעול מה שיפעלו אותו בזה האופן הנפלא, ולזה הוא מבואר שהשם יתברך הוא יותר ראוי שיקרא עזוז וגבור מכל נמצא זולתו. וראוי שתדע שאלו השמות כלם יורו על דבר אחד במספר, ואם היה שיהיו מתחלפים בצדדי ההוראה. וראוי שנודע להמון כי כאשר יתואר השם יתברך באלו המקרים והתארים, יתואר בהם באופן יותר נכבד לאין שעור מהאופן אשר יתוארו בהם שאר הנמצאות. וכן ראוי שנשלל ממנו הדברים אשר הם חסרונות, והיה אפשר שיחשב שיהיו נמצאים בו.

ואולם יחס השם יתברך אל המניעים הנבדלים אשר קדם זכרם הוא בתכלית הרוחק וההבדל, עד שלא יתכן שיפול יחס בינו וביניהם.

וזה יתבאר לך אם תניח שתהיינה כל המושכלות אשר בנפש הסבה הראשונה אצל כל אחד מאלו המניעים, ותניח שלא ישיגו מה שהיו בו כל אלו המושכלות דבר אחד במספר, והוא מה שילך מהם דרך הצורה, הנה לא יהיה יחס בינו וביניהם כלל, כי אין יחס בין ההיולי והצורה, וכאשר נניח שלא תהיה לכל אחד מהם כי אם קצת אלו המושכלות, הנה יהיו אלו המניעים יותר רחוקים ממדרגת השם יתברך לאין שעור, וכל שכן כאשר הונח מה שישיגוהו מנמוס אלו הנמצאות חלק קטן מנמוס הנמצאות כלם, כמו שכבר התבאר מענין אלו המניעים, וזה שכבר יתבאר שאחד אחד מהם לא ישיג כי אם נמוס מה שיושפע ממנו ביחוד, ולא ישיג מה שיושפע משאר המניעים, ולא מה שיושפע מהתמזגות נצוצי ככביהם. ובכאן התבאר שאין יחס כלל בין השם יתברך ובין מניעי הגרמים השמימיים, כי הם חסרים מאד ביחס אל שלמותו, ולזה אמר הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה. ועוד כי אין יחס בין מה שמציאותו וקיומו מעצמותו ובין מה שמציאותו וקיומו והשגתו מזולתו.

וראוי שתדע שכאשר הונח ענין אלו המניעים כמו שהתבאר מענינם, רצוני שיהיה המושכל אצל האחד מנמוס הנמצאות זולת מה שהיה ממנו אצל האחר, לא נצטרך אותם להניח כלם עלות קצתם לקצה, כדי שיהיה האחד מהם דבר זולת האחר. וזה כי השכלים אשר מושכליהם דבר אחד בעינו הם כלם בהכרח דבר אחד במספר, כי לא ימצא רבוי בדברים המסכימים בצורה אם לא מצד ההיולי· ולפי שאלו השכלים הם בלתי בעלי היולי, הנה אי אפשר שימצא בהם רבוי כשהונח ענינם בזה האופן· ואולם השכלים אשר מושכליהם מתחלפים, כמו הענין באלו המניעים, לפי מה שהתבאר מענינם, הנה הם בהכרח רבים במספר.

פרק שלשה עשר

יתבאר בו מה הוא השכל הפועל להויות השפלות.

וראוי שנחקור בכאן בשאלה עמוקה וקשה מאד, והוא אם השכל הפועל ההויות אשר בכאן, שהוא השכל הפועל אשר התבאר מציאותו בכפר הנפש, כמו שבארנו במה שקדם, הוא אחד ממניעי הגרמים השמימיים, או הוא דבר שופע מכלם, או הוא הסבה הראשונה בעינה, או הוא דבר שופע ממנה.

וכבר יראה שאי אפשר שיהיה השכל הפועל אחד ממניעי הגשמים השמימיים, לפי שאי אפשר, אם הונח הענין כן, שתהיה בשכל הפועל השגה מנמוס אלו הנמצאות כלם אשר בכאן, כי אין לאחד

ממניעי הגרמים השמימיים השגה כי אם בחלק מהנמוס הזה, כמו שהתבאר. וכבר יראה מצד אחר שהוא מחויב שיהיו מניעי הגרמים השמימיים הם הפועלים אלו ההוית, לפי שהם נותנים המזג, וראוי שתהיה ההויה והיצירה ממי שיתן המזג, כי הכל הוא התהוות אחד, וההתהוות האחד במספר ראוי שיהיה מפועל אחד. אלא שעם העיון יתבאר שאין זה אפשר, לפי שהמזג הוא אפשר שיתנוהו רבים, ויתחדש המזג מפני הדברים המתחלפים אשר יתנו אותם אחר אחד מהם׳ ואולם היצירה ונתינת היצירה אי אפשר שתהיה מדברים רבים, וזה מבואר בנפשו. ואולם יהיה זה ההתהוות מאחד, אם בשיונחו אלו המניעים אשר לגרמים השמימיים מהשכל הפועל אלו ההויות, ויהיו הגרמים השמימיים לו במדרגת כלי במה שיתנוהו מהמזג, או בשיושפע זה השכל ממניעי הגרמים השמימיים, כמו שיושפעו הנצוצים אשר יתנו המזג מהגרמים השמימיים כלם. וכבר יחשב גם כן שהוא בלתי אפשר שיהיה השכל הפועל שופע ממניעי הגרמים השמימיים, לפי שאם הונח הענין כן, לא יתכן שיהיה אצל השכל הפועל השגה מנמוס הנמצאות אם לא במקובץ ממה שישיגוהו כלם׳ ולפי שכאשר התקבץ מה שישיגוהו כלם, לא יהיה זה כי אם קצת מנמוס אלו הנמצאות, לפי שהם לא ישיגו מה שיושפע מההתמזגות, כמו שקדם בזה הספר, הנה לא יהיה אצל השכל הפועל אלא השגה קצת מנמוס אלו הנמצאות, וכבר התבאר ממה שקדם שיש לשכל הפועל השגה בנמוס אלו הנמצאות כלם, וזה חלוף בלתי אפשר.

וכבר יחשב גם כן שהוא בלתי אפשר שיהיה השכל הפועל דבר שופע מהשם יתברך, שאם היה הענין כן, הנה לא ימנע הענין מחלוקה בזה, אם שיהיו השכל הפועל והגרמים השמימיים שופעים מהשם יתברך במדרגה אחת מזולת שיהיה לאחד מהם ראשיות על האחר, או שישפע השכל הפועל מהשם יתברך, ומהשכל הפועל יושפעו מניעי הגרמים השמימיים. ואם הנחנו שיושפעו יחד מהשם יתברך השכל הפועל ומניעי הגרמים השמימיים במדרגה אחת, הנה הוא מבואר שזאת ההנחה היא בלתי צודקת, וזה מפני שאצל השכל הפועל ידיעה בנמוס אלו הנמצאות בכללות, וידע עם זה מה שיתחייב מהגרמים השמימיים, כמו שהתבאר בראשון ובשני מזה הספר, ולמניע הגרמים השמימיים אין השגה כי אם בחלק מזה הנמוס, הנה הוא מבואר לפי זאת ההנחה שהשגתו היא בהקש אל השגתם במדרגת המלאכה הראשיית עם המלאכות המשרתות לה. ועוד שכבר יתחייב מזאת ההנחה שתהיה הכנת החומר לפועל אחד ונתינת הצורה לפועל אחר, וזה דבר בלתי

ראוי שיונח כן. וזה כי מפני שהיתה הכנת החומר מסודרת ממי שיתן הצורה, ומפני זה יכוין בהכנת החמר באופן היותר שלם שאפשר להגיע זה התכלית אשר הוא הצורה, הנה ראוי שיהיה הפועל לשני אלו הדברים דבר אחד בעינו׃ וזה מה שיניע הפלוסוף אל שיניח מי שיתן הצורות באלו הדברים נפש נאצלת מהגלגלים. ואם הנחנו שהשכל הפועל הוא אשר יתן לאלו המניעים הסדורים אשר ישלם בהם הכנת החמר, והוא בעצמו יתן הצורה, כמו הענין במלאכה הראשיית עם המלאכות המשרתות לה, הנה יתחדשו מזאת ההנחה שתי ספקות. האחד מהם הוא שאם הונח הענין כן, נמצא לפחות נכבד הגעה בגשם יותר נכבד מהגשם אשר יתנועע מהיותר נכבד, וזה שהשכל הפועל לא ימצא לו פועל כי אם בחמר השפל, ומניעי הגרמים השמימיים השופעים ממנו ימצא להם פעל בגרם השמימיי שהוא יותר נכבד לאין שעור מהחמר השפל. וזה הספק יחייב גם כן שלא יהיה השכל הפועל אשר בו החקירה הוא השם יתברך בעינו. והספק השני הוא שכאשר הונח הענין כן, תהיה הנחתנו שבכאן שכל יותר קודם מהשכל הפועל לבטלה, כי די בזה השכל כאשר הונח בזה התאר בהשלמת הנמצאות כלם, ויהיה אם כן פעל הראשון אשר הוא בתכלית הכבוד מיוחד בגשם יותר פחות לאין שעור מהגרם השמימיי אשר יניעוהו השכלים העלולים ממנו, וזה בתכלית הגנות. ואם אמר אומר שהשם יתברך הוא פועל הכל, כי הגרמים השמימיים הם לו במדרגת הכלי במה שיפעלוהו, כי פעולותיהם הם שופעות ממה שישיגו מעוצם מדרגת השם יתברך, כמו שקדם, ולהיות השכל הפועל הוא השם יתברך, נמצא בו שהוא בלתי דבק לגרמים השמימיים ולמה שבכאן דבקות בעצמו, אבל תתפשט פעולתו בכל מה שיוכן לקבל אותה באופן שהוא מוכן לקבלה׃ הנה ישאר הספק הקודם בעצמו, אבל פעולתו בכל מה שיוכן לקבל בעינו, וזה שכבר ימשך מזאת ההנחה שיהיה פעל השם יתברך מיוחד בזה החמר השפל, ובו יפעל בזולת התחלה אחרת בו, זולת המזג אשר בו יוכן החמר לקבל רצויו, ואולם בגרמים השמימיים לא יהיה לו פעל כי אם בהתחלה היא בהם יסודר ממנה זה הפעל. ועוד שכאשר יונח הענין כן, יקשה לתת הסבה איך היה הראשון בטל תמיד מהפעל קודם בריאתו העולם, ואחר כך יהיה פועל תמיד היצירה על זה האופן, וזה שכבר יתבאר במה שאחר זה במה שאין ספק בו שהעולם הוא מחודש חדוש מוחלט׃ ואולם כשהונח השכל הפועל עלול ממניעי הגרמים השמימיים, לא יפול זה הספק, וזה כי פעל השם יתברך המיוחד בו הוא השגתו עצמותו, וזה הפעל לא סר ולא יסור, ואמנם יצירתו העולם היה בדרך פעל הפועל

השלם שיפעל הדבר שיפעלהו באופן שיתן לו הסבות שישמרו מציאותו לפי מה שאפשר, וזה מבואר מענין המלאכות השלמות, והוא בדברים הטבעים יותר מבואר, וזה כי בריאת הבעלי חיים היא באופן היותר שלם לשמור מציאותו הזמן האפשרי במה שהוכן לו מהכחות הפועלות והמתפעלות· ולזה הוא מבואר שהוא ראוי שתהיה יצירת השם יתברך העולם בזה האופן, כי הוא השלם בתכלית, ולזה יחויב שתהיה פעולתו בתכלית מהשלמות· והנה ישמור השם יתברך המציאות תמיד במה שנתן מהחשק לסבות השומרות אותו לעשות מה שסודר להם ביום הבראם. אלא שכאשר הונח הענין כן, יקשה בענין השכל הפועל מה שקדם זכרו· הנה זה העומק הוא אשר בענין השכל הפועל לפי הנראה לנו.

ונאמר שכבר ידמה שיהיה השכל הפועל דבר שופע ממניעי הגרמים השמימיים, כמו שהתבאר, וכמו שכבר יושפעו מהם באמצעות נצוציהם מה שיצוייר אצלם מזה הנמוס ומה שלא יצוייר אצלם, והוא מה שיתחייב ויושפע מהמזגיות.

ואולי יספק מספק ויאמר איך יתכן שיושפע מהדבר דבר אינו מצוייר לו באופן מהאופנים· ונאמר שזה הספק יותר מזה הצד, והוא שאם לא היה שם שכל תהיה לו זאת ההשגה, היה לזה הספק אופן מההראות, אבל למה שהיה בכאן שכל לו זאת ההשגה בכללותה, והוא השם יתברך, הנה לא ימנע שיושפע ממנו באמצעות ככביהם מה שלא יצויר מאלו המניעים. ועוד שכמו שיהיה הבריאות השלם לאיש החולה מהבריאות החסר, כמו שזכר הפלוסוף, כן אפשר שתושפע מההשגה החסרה השגה יותר שלמה. ועוד כי מפני שיושפעו מהם הציורים אשר ישיגו, והיה מתחייב מקבוץ הציורים ההם הנפרדים השגת מה שיושפע מהמזגיות, הנה תהיה לשכל השופע מאלו המניעים השגת מה שיושפע מהמזגיות, מפני שאצלו קבול כל הציורים ההם. ובכאן הותר זה הספק כפי מה שאפשר לנו, והתבאר שהשכל הפועל הוא ציור נאצל ממניעי הגרמים השמימיים כלם. ובזה האופן יהיה שופע מהם זה המציאות השפל, וזה שהם יעשו הכנת החמר באמצעות נצוצי ככביהם, ויתנו הצורה באמצעות השכל הפועל מהם. והנה זה הענין מהשכל הפועל הוא דעת הסכימו עליו הקודמים מהפלוסופים שראוי שיעוין בדבריהם, שהם הסכימו שהשכל הפועל הוא שפל במדרגה ממניעי הגרמים השמימיים. והוא עוד דעת תורתנו, לפי מה שיראה מענין הכרובים הנזכר בתורה, והוא גם כן דעת הרבה מרבותינו זכרונם לברכה, כמו שיראה מדבריהם המפוזרים בתלמוד.

והנה ענין הצורה הוא במדרגות, וזה כי שם צורה אין לה יחס

פרטי באחד מחלקי העולם, וישפעו ממנה ראשונה צורות ימצא להם דבקות מה בנכבד שבחלקי העולם, והם מניעי הגרמים השמימיים, ובאמצעותם תושפע צורה ימצא לה דבקות מה בחמר השפל, ובאמצעותה יושפעו הצורות ההיולאניות על מדרגותיהם. אלא שכבר יקרה מזאת ההנחה ספק חזק ראוי שנשתדל בהתרתו, והוא שכאשר הונח שאצל השכל הפועל השגה בנמוס אלו הנמצאות השפלות בכללו, הנה יהיה השם יתברך והשכל הפועל דבר אחד במספר, ויתחייב אם כן הספק הקודם. ונאמר שזה הספק יותר בשנאמר שאצל השכל הפועל השגה שלמה בנמוס הנמצאות השפלות וסדרם וישרם המתחייב מהגרמים השמימיים, ואין לו השגה שלמה בנמוס הגרמים השמימיים ואיך יתחייב מהנמוס ההוא נמוס הנמצאות השפלות, זולת הידיעה החסרה שיש לעלול בעלתו׃ ואולם אצל הראשון יתברך תהיה השגה בנמצאות כלם, העליונים והתחתונים, בצד היותר שלם שאפשר. ומזה יתבאר שאין יחס בין השם יתברך והשכל הפועל. ולהיות השכל הפועל משתתף לשם יתברך בהשגת נמוס הנמצאות השפלות בכללותו, אמרו עליו חכמינו זכרונם לברכה ששמו כשם רבו. והנה טעה אלישע בעיונו וחשב שיהיה האלוה המנהיג הדברים השפלים זולת האלוה המנהיג העליונים׃ וטעותו היה בזה, כי הוא חשב שהתחלת הדברים הנפסדים תהיה בהכרח מתחלפת להתחלת הדברים הבלתי נפסדים, והיא אחת מהשאלות אשר יחקור בהם הפלוסוף במה שאחר הטבע׃ וכאשר התישב לו זה, חשב שהתחלת הדברים הנפסדים יחויב שתהיה נפסדת, והביא זה להשוב שלא יהיה בכאן לאדם השארות נפשיי כלל, כי אין באלו הדברים הנפסדים לפי מחשבתו דבר יהיה אפשר בו הקיום, כי ההתחלתם היא נפסדת. וכבר התבאר אופן הטעות בזה במה שאחר הטבע.

והנה ידמה שיהיה השכל הפועל הוא ערבות, לפי מה שהבינו קצת מהכמינו הקודמים, ואמרו עליו שבו נשמות של צדיקים ונשמות ורוחות העתידות להבראות, וקראוהו חכמים והנביאים ערבות, להתערב בו שפע כל מניעי הגרמים השמימיים. ואפשר שיהיה ערבות גלגל הככבים הקיימים, וקראוהו ערבות, להתערב בו פעולות רבות מצד רבוי הככבים אשר בו, ומצד שהוא יתן באופן מה לשאר הככבים מה שימצא להם מהפעולות, וזה גם כן דעת קדמונינו זכרונם לברכה, לפי מה שאמרו בפרק אין דורשין. ויאפשר שתהיה הכונה בערבות כלל כל הגלגלים, כי במה שיתערב מהשפע השופע מהם ישלמו הנמצאות השפלות, ולזה קרא להשם יתברך רוכב בערבות, כי הוא מנהיג אלו

הגלגלים בכללם ונותן להם מה שלהם מהפעולות, כמו שהתבאר במה שקדם.

ובכאן נשלם מה שיעדנו לחקור בו בזה הפרק, והתבאר שבכאן שני שכלים נפרדים זולת מניעי הגרמים השמימיים, והם השם יתברך והשכל הפועל· ולפי שמספר מניעי הגרמים השמימיים הוא ארבעים ושמנה, כמו שקדם, לפי ההנחה הראשונה אשר לא נוספו בה גלגליה מפני תנועת הרחב, הנה יהיה מספר השכלים הנפרדים חמשים. וידמה שזהו דעת תורתנו, ולזה צוה השם יתברך לקדש שנת החמשים שנה ביובל, והיום החמשים בעצרת, להורות על שבכאן עלה היא עלה לכל אלו השכלים אשר מהפרם תשעה וארבעים. וענין המעשר היה גם כן לזאת הסבה· וזה כי מניעי הגלגלים שיש בהם ככבים, והם המניעים הראשיים מהם, כי השאר הם עלולים מהם, הם שמנה, והשכל הפועל הוא התשיעי, והשם יתברך הוא העשירי אשר הוא קדש.

פרק ארבעה עשר

יתבאר בו מדרגת זה המאמר מן החכמות.

וראוי שלא תעלם ממנו מדרגת זה המאמר משאר החכמות, כי כבר נמצא מדרגתו מהם עצומה מאד, עד שהוא פרי החכמות כלם והכליתם. וזה כי החכמות כלם הם שלשה, והם הלמודיות, והטבעיות, והאלהיות, כמו שזכר הפלוסוף במקומות רבים. ואולם החלק הראשון מזה המאמר הוא פרי החכמה הלמודית ותכליתה, כי תכלית החכמה הלמודית היא ידיעת חכמת הככבים, וזה מבואר מענינה· ולפי שכבר נשלמה בו החקירה בזה החלק ביותר שלם שאפשר, עד שהוא מקיף בתכונה האמתית ובדקדוק השעורים בה, אם בכח, אם בפעל, אם בכח קרוב מאוד, כמו שהתבאר בדברינו, הנה הוא אם כן פרי החכמה הלמודית ותכליתה ביותר שלם שאפשר. והנה החלק השני מזה המאמר הוא פרי החכמה הטבעית ותכליתה, וזה כי מפני שהיה הגרם השמימיי הולך במדרגת הצורה והשלמות משאר הדברים הטבעיים, הנה תהיה ההשגה בו הולכת במדרגת הצורה והשלמות משאר הדברים הטבעיים, וזה כי יחס הדבר האחד אל הדבר השני הוא יחס מושכל האחד אל המושכל השני· ולפי שכבר נשלמה בזה החלק ההשגה בסבות הדברים הנמצאים לגרמים השמימיים באופן שלם לפי מה שאפשר לנו, הנה אם כן הוא פרי החכמה הטבעית ותכליתה באופן היותר שלם שאפשר לנו. והנה החלק השלישי מזה המאמר הוא פרי החכמה הכוללת ותכליתה, וזה כי לחכמה האלהית דרושים

רבים יתחייב לה החקירה בהם, כמו שבאר הפלוסוף, ומה שילך מהם דרך התכלית והצורה הוא ההשגה בשם יתברך ובמניעי הגרמים השמימיים לפי מה שאפשר לנו, וזה מבואר בנפשו׳ ולפי שכבר נשלמה החקירה בזה החלק ביותר שלם שאפשר לנו, הנה הוא אם כן פרי החכמה האלהית ותכליתה באופן היותר שלם שאפשר לנו. וזה מה שראינו לחתום בו זה המאמר החמישי.

יתברך האל אשר עזרנו ברחמיו וברוב חסדיו.

והיתה השלמת המאמר הזה בשני מחדש טבת של שנת שמנים ותשע לפרט אלף הששי.

מאמר ששי

בחדוש העולם

חלק ראשון

נשלים בו החקירה בזה הדרוש ונסיר הספקות הנופלות בה לפי מה שאפשר לנו.

פרק ראשון

נזכור בו מה שבזאת החקירה מהקושי.

וראוי שנגיד תחלה מה שבזאת החקירה מהקושי העצום, וזה כי זה מה שיישירנו באופן מה אל השלמת החקירה בזה הדרוש, וזה כי כאשר ידענו הקושי אשר בדרוש, נתיישר בזה אל הדרך אשר תוביל אותנו אל הגעת האמת בה.

וכבר יורה על קשייה חלוף דעות המעיינים בו עד היום חלוף רב, כי זה ממה שיורה שכבר ימצאו טענות רבות מטבע הנמצאות יקויים בהם או יבוטל אחד אחד מחלקי הסותר, ומה שזה דרכו תקשה מאד החקירה בו. — וממה שיורה בלי ספק על הקושי החזק אשר בזאת החקירה הוא, כי מפני שיחקר בה בכל הדברים הנמצאים אם חדשם השם יתברך אחר שלא היו, או לא היתה להם הויה בכללם, והיה מבואר שכאשר נרצה לעמוד בדרך החקירה העיונית על משיג ממשיגי הדבר אם הוא נמצא לדבר, או לא, שכבר יחויב שנדע קודם זה מהות הדבר ההוא ומשיגו, כי מהם יתכן שנעמוד על מה שחקרנו בידיעתו, הוא מבואר שכבר יצטרך למי שירצה לחקור חקירה שלמה בזה הדרוש שידע התחלה מהות הדבר אשר בו תהיה זאת החקירה ומשיגיו לפי מה שאפשר השגתו לאדם. וזה ממה שיחייב למי שירצה להשלים זאת החקירה שידע טבע הנמצאות בכללם ומשיגיהם, עד שיוכל לבאר אם יש בהם דבר או משיג יחייב שיהיה העולם בלתי הווה, או אם יש בהם דבר או משיג יחייב שיהיה העולם הווה, או אם אין בהם דבר או משיג יחויב ממנו שיהיה העולם הווה, ולא שיהיה העולם בלתי הווה. ובהיות הענין כן, הנה מי שיבצר ממנו ידיעת דבר מה מהנמצאות או ממשיגיו לפי מה שאפשר לאדם, יבצר ממנו שלמות החקירה האפשרית לאדם בזה הדרוש׃ והוא מבואר ששלמות הידיעה האפשרית לאדם שיגיע לו בנמצאות ובמשיגיהם הוא ממה שתקשה הגעתו מאד. — וממה שיוסיף קושי בזאת החקירה הוא, שהוא מחויב לחקור בה שתהיה לו ידיעה בסבה ראשונה לפי מה שאפשר. וזה כי מפני שהיתה זאת החקירה ממה שיביאנו לחקור אם השם יתברך אפשר שיהיה נמצא תחלה בזולת זה העולם ואחר כן המציאו וחדשו, או הוא מחויב שיהיה העולם נמצא תמיד עמו היה׃ הוא מבואר באופן הקודם בעינו שכבר יחוייב למי שירצה להשלים זאת החקירה לפי מה שאפשר, שידע מעצמות השם יתברך מה שאפשר, עד שיוכל לשפוט משפט ישר אם הוא אפשר עשם יתברך שיהיה פועל פעם ולא יהיה פועל פעם, או אי אפשר בו

זה. וזה ממה שיוסיף קושי עצום בזאת החקירה, וזה כי ידיעתנו בעצם הסבה הראשונה יחויב שתהיה חלושה מאד, וזה מבואר ממה שקדם. — וממה שיוסיף קושי בזאת החקירה הוא, שכבר יקשה לדעת מאיזה מהעצמים ומהמשיגים אשר לנמצאות יתכן שנעמוד על אמתת זה הדרוש, כי זה ממה שיחויב שיודע תחלה למי שירצה להשלים זאת החקירה, ואם לא, הנה תהיה נפילתו על האמת בה במקרה. — וממה שיורה על קשיה הוא מאמר הפלוסוף, לפי מה שספר הרב המורה, וזה לשונו׃ ואשר אין לנו בהם טענה, או הם גדולים אצלינו, הנה מאמרינו בהם לפי זה יקשה, כאמרנו אם העולם קדמון, אם לא. וזה ממה שיורה כי זאת השאלה היתה אצל הפלוסוף בתכלית הקושי, עד שכבר היה נבוך ומסופק בה, עם רוב מה שזכר מהטענות לקיים שהעולם קדום׃ וזה אמנם היה בלי ספק, לפי שהפלוסוף כבר שער שכבר ימצאו טענות רבות גם לקיים שהעולם הווה, ושטענותיו לא יתנו האמת בזה על כל פנים, וזהו האמת בעצמו, כמו שיתבאר אחר זה׃ ואם היתה זאת השאלה קשה מאד אצל הפלוסוף עם רוב מעלתו בחכמה, כל שכן שתהיה יותר קשה לשאר האנשים אשר הם למטה ממנו במדרגת החכמה.

פרק שני

נזכור בו דעות הקודמים בזה הדרוש.

ואולם דעות הקודמים מצאנום בזאת החקירה בתכלית מן החלוף. וזה שקצתם אמרו שהעולם נתחדש ונפסד פעמים אין תכלית להם. וקצתם אמרו שכבר התחדש פעם אחת לבד׃ ואלו נחלקו לשתי דעות׃ מהם מי שיראה שהעולם נתחדש מדבר, והוא אפלטון והאוחזים דרכו מהאחרונים׃ ומהם מי שיראה שהעולם נתחדש מלא דבר במוחלט, והם הראשונים מן המדברים, כמו יחני המדקדק, לפי מה שספר ממנו אבן רשד בפירושו למה שאחר הטבע, ואחריהם נמשכו המדברים בזה הדעת׃ וכבר נטו לזה הדעת הפלוסוף המעולה הרב המורה ורבים מחכמי תורתנו. וקצתם אמרו שהעולם הוא קדמון, והוא הפלוסוף והנמשכים אחריו. והוא מבואר שסבת חלופם באלו הדעות הוא אם מפני התחלפות הענינים שלקחו מהם ראייה מטבע הנמצאות, אם מפני שלחצה אותם התורה, אם להתקבץ שתי הסבות יחד.

פרק שלישי

נזכור בו מה שיש מאופני ההראות לדעת דעת מהם.

וכבר ימצאו לדעת דעת מאלו, לפי מה שנראה אנחנו, פנים רבים מההראות. וזה שמי שיאמר בהויית העולם והפסדו פעמים אין תכליה להם יש לו קצת דמויים יקיימו דעתו לפי מה שיחשב. — מהם, שכבר נמצא בכל הדברים אשר אצלנו שהם הווים נפסדים, ולזה יחשב מזה החפוש שיחויב שיהיה הענין כן בעולם בכללו· ובהיות הענין כן, והיה בלתי ראוי שיהיה השם יתברך פועל פעם ובלתי פועל פעם, הנה יתחייב לפי מה שיחשב שיהיו שם עולמות אין תכלית להם הווים קצתם אחר קצת, כמו שיהיה אדם אחר אדם אל לא תכלית. — ומהם מה שיחשב שיחויב מפני טבע הזמן שלא יהיה אפשר היותו מחודש במוחלט. וכבר זכר בזה הפלוסוף שתי טענות· האחת לפי שאם היה הזמן הווה, היה הווה בזמן, וזה ממה שיורה שאין לזמן הויה· והשנית שאם היה הזמן הווה, היה שם עתה נמצא בפעל ממנו התחיל, וזה בלתי אפשר, כי אין בזמן דבר שימצא כי אם בכח. והיות הענין כן, והיה ראוי לפי הטענה הקודמת שיהיה העולם הווה, הנה ראוי שיהיה לפניו עולם אחר, וזה אל לא תכלית, בדרך שיהיה הזמן בלתי מחודש. — ומהם מה שיחשב שיחוייב מטבע התנועה שלא תהיה מחודשת במוחלט, כמו שזכר הפלוסוף במה שטען לקיים שיהיה העולם קדום· כי זה גם כן ממה שיחייב, כשהונח העולם הווה, שיהיה לפניו עולם אחר זה אל לא תכלית, בדרך שתהיה התנועה בלתי מחודשת. — ומהם מה שיחשב שיחויב מטבע החמר הראשון שלא יתכן שימצא ערום מצורה, כי זה ממה שיחייב שילבש החמר הזה צורה ויפשט צורה, בדרך שלא יהיה ערום ממנה· ולפי שהדבר מבואר בעצמו שהדבר לא יתהווה מלא דבר ולא יפסד אל לא דבר, אבל ישאר החמר, הנה יחשב שיחויב מזה שיהיה קודם זה העולם עולם אחר, בדרך שלא ימצא זה החמר רק מצורה. — ומהם, שכבר יחשב שיהיה כל הווה נפסד, כמו שבאר הפלוסוף· ובהיות הענין כן, והיה ראוי לפי מה שקדם שיהיה העולם הווה, הנה ראוי שיהיה נפסד. וזה מקיים דעת כל מי שיראה בהויית העולם והפסדו. — ומהם, שכבר יחשב שיחויב בעולם שיהיה הווה, לפי שאי אפשר שימצא בגשם בעל תכלית כח בלתי בעל תכלית, כמו שבאר הפלוסוף, ולזה יחויב שיהיו השמים נפסדים, כי הם בעלי תכלית בשעור· ואם היה להם כח שיתקיימו ויתנועעו זמן אין תכלית לו, היה בגשם הבעל תכלית כח בלתי בעל תכלית, וזה דבר כבר הונח

שהוא שקר· ובהיות הענין כן, הנה יהיו השמים נפסדים בהכרח· ואם הם נפסדים, הנה הם הווים, לפי שכל נפסד הווה, כמו שבאר הפלוסוף. וזה ממה שיקיים לפי מה שיחשב דעת כל מי שיאמר בהוית העולם ובהפסדו. וזאת הטענה טען בבאור יחני המדקדק לפי מה שספר ממנו אבן רשד בפירושו למה שאחר הטבע.

ואולם דעת מי שיניח העולם הווה פעם אחד ולא יפסד, ויניחהו הווה מדבר מהעדר הסדר אל הסדר, יש לו גם כן פנים מההראות. וזה שכבר יראה שהשכל הוא התחלת כל הדברים, מפני מה שנמצא בזה מטוב הסדר והיושר, ונמצאים מתאחדים בזה הענין· וזה ממה שיורה ששכל אחד הוא התחלה לכולם, והוא אשר שם בהם מה שבהם מטוב הסדר והיושר, ולזה אמר אפלטון, לפי מה שאחשוב, שהשכל הוא אשר הניע כל הדברים מהעדר הסדר אל הסדר· ולפי שאנחנו נמצא בכל דבר שכבר יתהווה מדבר, הנה הוכרח להניח שם דבר יתהווה ממנו העולם· ולפי שלא יצוייר לתנועה התחלה, כמו שקדם, הוכרח להניח שם תנועה מבולבלת בלתי בעלת סדר קודם הויית העולם· ולפי שטבע הגרם החמישי לא יחייב שיהיה נפסד, והיה מבואר שההפסד לא יהיה לדבר מצד הצורה, אבל יהיה מפני טבע החמר, וזה שאנחנו נראה מפועל כל צורה שהיא תשתדל לשמור מה שהיא לו צורה בתכלית מה שאפשר, עד שיגבר החמר וינצח הצורה, וזה יהיה כשיגברו הכחות המתפעלות על הכחות הפועלות וינצחו אותם, הנה הוא מבואר שהשמים ראוי שיהיו בלתי נפסדים, ולזה יחויב שיהיה העולם בלתי נפסד. ואם אמר אומר שאם היו בלתי נפסדים, היה מחויב שיהיו בלתי הווים, לפי שכבר באר הפלוסוף שכל בלתי הווה הוא בלתי נפסד, וזה הפך מה שהניחו אפלטון· אמרנו לו שאין זה מחויב, וזה שכבר התבאר בראשון מזה הספר שבכאן דבר הווה, והוא מחייב שיהיה נשאר נצחי, והוא השכל הנקנה· ועוד שכבר יתבאר במה שיבא שאין הבאור שעשה בזה הפלוסוף ממה שיחויב ממנו חיוב אמתי מה שחייבו ממנו.

ואולם מי שיניח העולם הווה יש מאין יש לו גם כן פנים מההראות. — מהם, שמה שנמצאהו הווה נמצאהו כלו הווה מלא דבר, וזה כי כל מה שנמצאהו הווה הם צורות, כי הדבר לא נמצאהו הווה במה שהוא גשם, אבל יתהווה כשיתהוו בו הצורות אשר מדרך הגשם שיקבל אותם, וזה אם חום, ואם קור, או שאר הצורות המגיעות באמצעותם· ולפי שהצורה היא הווה מלא דבר, הנה יהיו כל הדברים אשר נמצאים הווים הווים מלא דבר· ובהיות הענין כן, הנה יראה שיהיה אפשר

שיתהוה העולם מלא דבר, כמו שתתחדש הצורה מלא דבר, כשיתכן שיתחדש החמר מלא דבר. וכאשר התישב זה, והיה שכבר חושב ממה שקדם שיחויב בעולם שיהיה הווה, וכאשר הונח הווה מדבר על צד שהניחו אפלטון, יתחייבו ספקות עצומות אין המלט מהם, כמו שהתבאר ממה שטען הפלוסוף לבטל דעת אפלטון׃ הנה הוא מבואר שכבר ראוי שיונח העולם הווה מלא דבר, כי בזה יסתלקו הספקות ההם לפי מה שיחשב. והמשל שלא יחויב מזאת ההנחה שיהיה קודם הויית העולם נמצא אפשרות בדבר שיתהוה ממנו זמן בלתי בעל תכלית, אשר הוא שקר לפי מה שיראה מדברי הפלוסוף, וזה שלא היה שם דבר מקבל לזה האפשרות, כי לא יונח בזאת ההנחה החמר נמצא קודם הוייה העולם׃ ואולם לאפלטון יחויב זה הספק, ולזה נטה יחני המדקדק לזה הדעת, לפי מה שיראה מדברי הפלוסוף אבן רשד ממה שספר בפירושו למה שאחר הטבע. וכן יתחייב לאפלטון שיהיה העולם נמצא קודם הויו, מפני מה שהניח ממציאות התנועה המבולבלת קודם הוית העולם׃ וזה הבטול לא יחויב לבעל זה הדעת. והנה אחשוב שלזאת הסבה בעינה בחר הרב המורה זה הדעת, ואמר שהוא דעת תורתנו, רצוני שהוא כבר הניח הענין בזה התאר כדי שימלט מהספקות אשר כפק הפלוסוף על מי שהניח שיהיה העולם הווה׃ והעד על זה שהוא כתב בפרק החמשה ועשרים מהחלק השני ממאמרו הנכבד מורה הנבוכים שדעת אפלטון הוא גם כן מסכים לדעת תורתנו אם היה שיאות מצד העיון.

ואולם שהצורה היא הווה מלא דבר הוא מבואר. וזה כי אין שם בהוייה דבר ישתנה בעצמותו, וישוב להיות ממנו הצורה ההווה, ואין מה שנאמר שהצורה היא מצורה כמוה ממה שיורה שתהיה הויית הצורה מדבר, וזה שאנחנו לא נאמר, דרך משל, שתהיה הצורה המתחדשת מהמלאכה מהצורה אשר בנפש האומן על מה שנאמר שהורדיט יתהוה מהנחשת, אבל נאמר שהצורה אשר בנפש האומן היא פועלת לה, לא שתהיך הצורה אשר בנפש האומן ותהיה ממנה הצורה המגעת במלאכה, וזה מבואר בנפשו.

וממה שיחזק גם כן דעת המדברים האוחזים זה הדעת במה שהניחו העולם הווה מחלקים בלתי מתחלקים, והנה זה באופן שיהיה השם יתברך פועל העולם תמיד, כמו שזכר הרב המורה מדעותיהם, הוא כי הם יראו שהוא ראוי שיהיה העולם שופע מהשם יתברך תמיד, ואם לא יהיה לו פועל אלא בעת שהווה אותו׃ ולזה הניחו אותו פועל בזה התאר, כדי שיהיה השם יתברך פועל תמיד הנמצאות. אלא שזה הדעת נבנה

על שרשים רבים כוזבים, כמו שהתבאר ממה שספר הרב המורה מדעותיהם׃ עם שמזאת ההנחה יתחייב שלא יהיה לכללות העולם הויה במוחלט, כי הם יניחו השם יתברך פועל אותו תמיד, וזה ממה שיחויב ממנו במעט עיון שיהיה העולם בלתי נכנס במציאות בעת מן העתים, אבל יהיה תמיד שופע מציאותו מהשם יתברך.

ואולם דעת הפלוסוף יש לו פנים מההראות. — מהם, שכבר יראה שאי אפשר שיהיה הזמן הווה במוחלט׃ שאם היה הווה, היה הווה בזמן, ויהיה אם כן לפני הזמן הראשון זמן, וזה מבואר הבטול. ובהיות הענין כן, הנה יחויב שתהיה התנועה נצחית והמתנועע נצחי, וזה שהזמן לא יצוייר מזולת תנועה, ולא תצוייר תנועה מזולת מתנועע׃ ולפי שאי אפשר מציאות זמן בלתי בעל תכלית אם לא בהנחתנו תנועה מדובקת ואחת, וזה בלתי אפשר אם לא בתנועה הסבובית, כמו שבאר הפלוסוף, הנה יראה שיחויב מזה שיהיה בכאן גשם נצחי מתנועע בסבוב תמיד. ובזה הבאור בעינו יתבאר שאי אפשר שיהיה הזמן נפסד׃ שאם היה נפסד, היה מחויב שיהיה נפסד בזמן, ויהיה אם כן הזמן נמצא אחר הפסדו׃ ולזה יחייב ארסטוטלוס שהזמן הוא נצחי, לא סר ולא יסור, ומזה יבאר שיש שם מתנועע בסבוב לא סר מהיותו מתנועע ולא יסור. — ומהם, שאי אפשר שיונח הזמן הווה במוחלט׃ שאם היה הדבר כן, היה שם עתה בפעל ממנו התחיל הזמן׃ ואולם אמתת העתה וענינה, לפי מה שיראה מענינו, הוא שהוא יחלוק בין הקודם והמתאחר, הנה אם כן אין שם עתה ממנו התחיל הזמן התחלה מוחלטת, שאם היה אפשר זה, יהיה שם עתה לא יחלק הקודם והמתאחר בזמן, וזה שקר לפי מה שיראה מענין העתה. ועוד שמי שאמר בהויית הזמן אין לו המלט משישתמש במלות המורות על מציאותו קודם שיהיה נמצא׃ וזה שאם היה הזמן קודם בלתי נמצא ואחר כן נמצא, והיה מבואר מענין הקודם והמתאחר שהם בזמן בהכרח, הנה אם כן יהיה הזמן קודם הויו. וכן הענין אם נניחהו נפסד, כי הנפסד הוא הנעדר אחר שהיה נמצא, ואמר אחר הוא זמן. ולזה יחייב הפלוסוף שיהיה הזמן נצחי. והמבואר מהאופן הקודם שכבר יחויב מזה שיהיה העולם נצחי. — ומהם, כי מפני שהיתה תנועת ההעתק קודמת לשאר התנועות, לפי מה שבאר הפלוסוף, והיה בהכרח שתעלה אל מתנועע ראשון מפאת עצמו, הנה יחויב, אם היו הגרמים השמימיים הווים, שיהיה שם מתנועע במקום אליו תעלה הוייתם, וזה יחוייב במתנועע ההוא, אם הונח הווה׃ ואי אפשר שילך זה לאין תכלית, כי הוא בלתי אפשר שיהיו שם גשמים אין תכלית למספרם, הנה אם כן מה שיחוייב שיהיה שם

מתנועע מעצמו בלתי הווה׳ ואם היה שם מתנועע מצד עצמו בלתי הווה, הנה יחויב בעולם שיהיה קדום. וזה מבואר במעט עיון למי שעיין בטבעיות. — ומה ב, שהפלוסוף יראה שאם היה העולם הווה, היה מחויב שתהיה מציאותו בכח קודם למציאותו בפעל בזמן, כי כל הווה זה ענינו, ויהיה אם כן בהכרח זמן קודם הויית העולם׳ ואם היה שם זמן, הנה שם תנועה׳ ואם היה שם תנועה, הנה שם מתנועע׳ ואם היה שם מתנועע, הנה הוא מתנועע אם בטבע, אם בהכרח׳ ואם הוא מתנועע תנועה הכרחית, הנה לא ימנע משתהיה שם תנועה טבעית, כי התנועה ההכרחית אמנם האמ׳ ביחס אל הטבעית׳ ואי אפשר שתהיה שם תנועה טבעית זולת אלו התנועות הטבעיות הנמצאות, ויהיה אם כן העולם נמצא קודם הויו, וזה שקר. וזה השקר יצא בהכרח מן ההקדמה המסופק בה, והיא מה שהצענו בעולם שיהיה הווה, וההצעה אשר יצא ממנה השקר היא שקר, הנה אם כן יחויב שיהיה העולם בלתי הווה. וזאת הטענה לא מצאנו לפלוסוף בבאור, אבל הוצאנו אותה מכח דבריו. — ומ ה ס, שהפלוסוף יראה שאי אפשר שהונח התנועה מחודשת במוחלט. וזה שאם הנחנו בכאן תנועת מתחדשת ראשונה, הנה יחויב שיהיה המתנועע בהם אם הוה, ואם בלתי הוה. ואם היה הווה, היתה התנועה שהונחה ראשונה בלתי ראשונה, כי כבר תוקדם לה תנועת ההויה. ואם הנחנו שתהיה תנועת ההויה ההיא הראשונה, הנה יחוייב בה גם כן שתהיה בלתי ראשונה, וזה יחוייב אצלו אם מצד הפועל ואם מצד המתפעל. ואולם חיוב זה מצד הפועל הוא, כי הוא יאמר שהפועל כאשר יפעל עת ולא יפעל עת, הנה שם בהכרח שנוי חודש לו בעבורו התעורר עתה לעשות זה הפעל, ויהיה אם כן לפני השנוי הראשון שנוי׳ ואם אמתו שהשנוי ההוא הוא הקודם, הנה יחוייב בו גם כן לזאת הסבה בעינה שיהיה לפניו שנוי, וזה לאין תכלית, וזה החיוב הוא שוה אם הונח המתנועע הראשון הווה או בלתי הווה׳ ואולם חיוב זה מצד המתפעל, כי כל הווה, לפי מה שיראה הפלוסוף, יקדם לו שנוי בהכרח, ולזה יחויב בתנועה שנניחנה ראשונה שתהיה בלתי ראשונה׳ ואם הנחנו השנוי ההוא הוא הראשון, הנה יתחייב שיהיה קודם חרוש השנוי ההוא אפשרות השנוי, כי הכח קודם לפעל בכל הדברים המתחרשים, וחרוש אפשרות השנוי הוא שנוי או נמשך לשנוי׳ ואם הנחנו השנוי אשר יחודש בו אפשרות השנוי הוא הראשון, הנה יתחייב בו גם כן שיהיה בלתי ראשון לזאת הסבה בעינה, וזה שחרוש אפשרות זה השנוי היא קודם לחרוש זה השנוי, וזה לאין תכלית. ואם הוא בלתי הווה, והיה מדרך המניע לו שיניע, ומדרך המתנועע שיתניעע, מה הענין

שיתנועע פעם ולא פעם· הנה שם בהכרח שנוי במניע, או במתנועע, או בשניהם, ותהיה אם כן התנועה שהונחה ראשונה בלתי ראשונה. ואם נאמר שהשנוי ההוא הוא הקודם, הנה יחויב בו שיהיה לפניו שנוי, כמו שהתחייב בראשון, וזה לאין תכלית. וכאשר היה זה כן, הנה יחויב שלא תהיה שם תנועה מחודשת ראשונה, וזה המתנועע הראשון הווה, או בלתי הווה. והנה הפלוסוף יעשה עוד בזה שני באורים יאמת בהם שאין שם תנועה ראשונה· האחד הוא שהוא יאמר כי המניע כאשר היה מניע בכח ואחר כן שב מניע בפעל, הנה יחויב שיהיה שם שנוי, לפי שהמציאה מהכח אל הפעל הוא שנוי· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאין שם תנועה ראשונה. והשני הוא שאם היתה התנועה מחודשת במוחלט, היה מתחדש צרוף במניע הראשון, רוצה לומר הצרוף אשר בין המניע והמתנועע, וההתחדש הצרוף אי אפשר מזולת שנוי· ובהיות הענין כן, הוא מחויב בשנוי הראשון שיהיה בלתי ראשון, ולזה יחוייב שלא תהיה שם תנועה מחודשת ראשונה. זה מה שיחייב שתהיה התנועה נצחית, ושיהיה שם מתנועע נצחי יתנועע תנועה סבובית אל הדבקות, כמו שקדם. ובזה האופן בעינו יבאר שאי אפשר שתהיה שם תנועה אחרונה, מפני זה יחויב שיהיה שם מתנועע בכבוב לא סר משיהיה מתנועע ולא יסור. — ומהם שכבר יראה מטבע החמר הראשון שאי אפשר שיונח העולם הווה בכללותו. וזה שזה החמר יחויב בו שלא יהיה הווה ולא נפסד בעצם· שאם היה הווה, היה לו נושא יתהווה ממנו· ואם היה לו נישא יתהוה ממנו, היה הוא הנושא בעצמו, לפי שמה שבכח לא יפרד ממה שבכח, ויחויב מזה שיהיה זה החמר נמצא קודם שימצא, או שיהיה נמצא בפעל, וזה כלו שקר· וכן יתחייב בו זה אלו יפסד· ובהיות הענין כן, והיה מדרך החמר הראשון שלא ימצא ערום מהצורה, הוא מבואר שכבר יחוייב בעולם שיהיה קדום. — ומהם, כי מפני שהוא מבואר בגשם החמישי שאין לו הפך, הנה יתבאר שהגשם החמישי הוא בלתי הווה. וזה שכל הווה הוא הווה מהפכו ונפסד אל הפכו, ויחויב מזה לפי הפך הסותר שמה שאי אפשר בו שיהיה הווה מהפכו או נפסד אל הפכו איננו הווה ולא נפסד· אבל זה הגשם החמישי אין לו הפך יהווה ממנו או יפסד אליו, הנה אם כן יחוייב שלא יהיה הגרם החמישי הווה ולא נפסד. — ומהם, כי מפני שהוא מבואר בגרם החמישי שאי אפשר שיפסד, לפי שאין לו סבות ההפסד, כמו שזכרנו במה שקדם, הנה יראה הפלוסוף שהוא מחויב בו שיהיה בלתי הווה, וזה שהוא יראה שהוא מחויב במה שהוא בלתי נפסד שיהיה בלתי הווה. וזה דבר בארו ממה שאימר אותו, וזה שכבר

יראה שאי אפשר שימצא דבר הווה שישאר נצחי· כי ההווה יחויב בו שיהיה הכח על ההוייה קודם על ההוייה בכל הזמן העובר שאין לו תכלית, וכאשר הנחנו זה האפשרות נמצא בפעל בכל חלק מהזמן ההוא, היה מחויב מזה שקר, רוצה לומר שימצאו שתי הפעולות המתנגדות יחד· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שמה שהנחנוהו אפשר הוא שקר. וכבר יראה זה עוד לפי מה שאומר, והוא שהנמצא בזמן בלתי בעל תכלית הנה יחויב שיהיה נעדר התכלית בקודם וכמהאחר, שאם היה בעל תכלית מצד אחד מהם, הנה יהיה מה שאין תכלית לו, וזה שקר לפי מה שיראה הפלוסוף. וכבר יראה זה עוד מצד אחר, והוא שאם היה בכאן דבר הווה שישאר נצחי, הנה יהיה לו כח על המציאות וההעדר, והכחות המתהפכים כשיהיו בדבר אחד בעינו, יחויב שיהיו נגדרים, כי אי אפשר שימצאו שני הכחות הסותרים יחד בכחות אשר אין ביניהם אמצעי, כמו הענין באלו הכחות אשר המאמר בהם, והם המציאות וההעדר, כמו שאי אפשר שתמצאנה שתי הפעולות המתנגדות יחד בדבר האחד בעינו· ולזה יחוייב בכחות אשר בהם שיהיו נגדרים, שאם לא היו נגדרים, לא ימצא הזמן היותר גדול שימצא בו זה הכח, ויהיה שם כה אין תכלית לו, ואם היה הדבר כן, ימצאו שני הכחות יחד, כי הזמן האחד שאין לו תכלית הוא הזמן האחר שאין לו תכלית, כי אין שם כי אם זמן אחד· וזה שחויב בכחות שיהיו נגדרים הוא ראוי בכל המאמרות לפי מה שיאמר הפלוסוף, רוצה לומר שהמצאם בכח הוא נגדר כשילקח הכח במקומו הקרוב המיוחד, רצוני הזמן שידרוך בו אל הפעל. וכבר יראה זה עוד מצד אחר, והוא שטבע הנמצאות הוא מחייב להם ההוייה וההפסד, או העדרו· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאי אפשר בנעדר ההוייה מצד טבעו זמן שאין תכליה לו שישוב נמצא זמן אין תכלית לו אם לא יעתק טבע הנמנע אל ההכרחי. וכבר יראה זה עוד מצד החפוש, והוא שכבר יראה בכל הווה שהוא נפסד, ובכל נפסד שהוא הווה, וזה בכל מיני השנויים הארבעה· ולזה ידמה שיחויב לפי הפך הסותר שמה שאיננו נפסד איננו הווה, ושמה שאיננו הווה איננו נפסד. וכבר חזק עוד הפלוסוף זה הדעת מצד הפרסום, וזה שכבר היה מפורסם לאנשים בזמנו שהשמים הם מקום לשם יתברך, כאלו ירצו בזה שהם נצחיים בנצחיותו. — ומהם, שהפלוסוף יראה שאי אפשר שיהיו כל הדברים נופלים תחת ההוייה, וזה שכל הווה אם שיהיה גשם, או בגשם· ואם היו כל הדברים מתהוים אחר שלא היו, יתחייב שיהיה הגשם בכללו מתהוה במוחלט, רוצה לומר מלא גשם, ויחויב שיקדם להויות הגשם רקות בו יתהוה, כי המקום

הוא מהכרח המתהווה גם כן, הנה הויית הגשם מלא גשם במוחלט היא בלתי אפשר׳ וכן הויית הגשם מגשם בכח, רוצה לומר מחמר בלתי צורה, כי החמר אי אפשר בו שיפשיט צורה, כי אלו הפשיט צורה, יהיה מה שלא נמצא בפעל נמצא, וזה שקר׳ הנה אם כן מה שיחויב הוא שהגשם הוא בלתי הווה.

וכבר זכר הפלוסוף אלו הטענות קצתם בספר השמע וקצתם בספר השמים והעולם וקצתם במה שאחר הטבע. ואחשוב שמה שהניע יותר הפלוסוף אל שיאמין שיהיה העולם קדמון הוא מה שהאמין מעצם השם יתברך שהוא מניע גלגל הככבים הקיימים, ושהוא נמוס הנמצאות וסדרם ויושרם. וזה שכאשר הונח השם יתברך מניע מיוחד לאחד מהגלגלים, הוא מבואר שלא יתכן שיהיה העולם הווה, וזה שאין ראוי שיונח הווה זה הגלגל אשר הוא מניע לו, עד שיהיה לשם יתברך פעם קשר עם זה הגלגל אשר הוא מניע לו, בדרך שיהיה שלמות לו וישימהו חי, ופעם לא יהיה קשר לו עמו. וזה ממה שלא יצטרך באור למעיין בזה הספר.

וכבר יחשב גם כן, שאם היה השם יתברך נמוס הנמצאות וסדרם וישרם, שאין ראוי שיהיה נמצא השם יתברך בזולת הנמצאות, כי המושכל אשר אין לו נושא חוץ לשכל יחשב שהוא מחויב שיהיה כוזב, כמו שהסכים עליו אבן רשד בקצורו לספר הנפש, וזה אצלו מה שהכריח הפלוסוף להאמין שיהיה העולם קדמון, כי הוא כבר שער בשאין אלו הטענות שזכרנו נותנות האמת בזה על כל פנים, כמו שיתבאר מדברינו בחקרנו בהם במה שאחר זה. והנה לא זכר הפלוסוף אלו הטענות לפי מה שהניח מאלו הענינים האלהיות שהם דברים לא בא עליהם מופת, אבל הם יותר מעטי הספקות משאר הדעות אשר האמין בהם זולתו, כמו שספר אלכסנדר, לפי מה שזכר אבן רשד והרב המורה׳ ובהיות הענין כן, לא יתכן שישים כמו אלו הדברים ההחלה מופת לקיים שיהיה העולם קדמון, כי הפלוסוף לא אמת עניינם, אבל הניחם על צד הסברה המשובחת.

פרק רביעי

נבאר בו באופן מה שלא יחויב מפני מה שזכרנו מהטענות המקיימות דעה דעת מאלו הדעות שיצדק הדעת ההוא.

ואחר שזכרנו כבר באופן מה מה שיש מאופני ההוראות לדעת דעת מאלו הדעות, והיה מבואר למעיין בזה הספר במעט עיון שאין בראיות אשר קיימנו בהם דעות אלו האנשים מה שיקויים בו דעת קיום אמתי

זולת מה שזכרנו לקיים דעת הפלוסוף, וזה מבואר ממה שטען הפלוסוף לבטל אלו הדעות· הוא מבואר שכבר היה ראוי שנחקור תחלה בטענות אשר טען הפלוסוף, אם יקוים בהם דעתו קיום אמתי, אם לא, כי אלו הטענות הם אשר יחשב שתהיינה צודקות לבד מבין שאר הטענות שזכרנו· אלא כי לעומק זאת החקירה לא יובן לנו הבאור בזה בשלמות בזה המקום, עד שנבאר בדרך החקירה העיונית אמתת זה הדרוש, ואז יתכן שנבאר שמה שהביאנו אליו העיון הוא מסכים לאמת מכל הפנים ונמלט מכל ספק. ואי אפשר גם כן מזולת שנשיב בכאן על אלו הטענות קצת תשובה, וזה כי מפני שהחזקנו באלו הטענות וחשבנום אמתיות, יקשה לנו להאמין חלופם, אם לא יתבאר לנו תחלה באופן מה שהם אינן נותנות האמת על כל פנים, ולזה ראינו להשיב עליהם בכאן קצת תשובה.

ונאמר כי מה שיראה שיחויב שיהיה העולם קדום מפני הנחתנו שיהיה השם יתברך מניע גלגל מיוחד מהגלגלים, הוא בלתי מחויב, וזה שכבר בארנו במה שאין ספק בו שאין השם יתברך אחד ממניעי הגרמים השמימיים. ואם אמר אומר שעם מה שהתבאר מדברינו מענין הסבה הראשונה יתחייב גם כן שיהיה העולם קדום, וזה כי כבר בארנו שהשם יתברך פועל כל הנמצאות, ושהוא היותר אמתי בשיקרא פועל מכל נמצא זולתו, ובהיות הענין כן, הנה יחשב שיחויב מזה שיהיה העולם קדום, וזה כי מן המגונה שנניח עלה פועלת בטלה זמן אין תכלית לו· אמרנו לו שאם היה בכאן דבר יביאנו בדרך המחקר העיוני להאמין בעולם שיהיה הווה, הנה לא יוציאנו זה הספק מההאמנה בו שיהיה הווה· וזה שיש לאומר בחדוש העולם שיאמר שהעלה הראשונה היתה תמיד פועלת הפעל אשר ייוחס לה עתה, והוא השגתה עצמותה, ואולם הפעל שיסודר ממנה על צד ההטבה והחנינה, והוא נתינת הצורה לנמצאות בשלם שבפנים, איננו מיוחס לה כי אם בעת ההויה, אבל ייוחס לה היותה חשוקה לצורות המניעות, ומצד חשקם בה ישתוקקו שיושפעו מהם פעולות בזה העולם לפי מה שתגזרהו, לפי מה שהשיגו מהנמוס אשר אצל הסבה הראשונה. ובכלל הנה אם היה זה הפועל לשם יתברך להשלמת מציאותו, היה לזה הספק אופן מההראות· אלא שהוא אינו לשם יתברך כי אם על צד ההטבה והחנינה, ומה שזה דרכו לא יחויב שיצא לפעל. וכבר יתבאר ההר זה הספק באופן יותר שלם אחר השלימנו זאת החקירה. וכן נאמר כי מה שהונח שהשם יתברך הוא נמוס הנמצאות לא יחייב שתהיינה הנמצאות נמצאות תמיד עמו, וזה כי זה הנמוס לא קנה איתו

השם יתברך מהנמצאות כמו הענין בידיעתנו, אבל קנו הנמצאות מציאותם מזה הנמוס· ובהיות הענין כן, הנה לא ימנע היות הנמוס נמצא, והנמצאות אשר אפשר שיושפעו מציאותם מזה הנמוס בלתי נמצאות· והמשל שאם חדש אדם מלאכת כלי אחד לעצמו, הנה יקרה לו שיהיה נמוס המלאכה ההיא נמצא, ואם אין לו נושא חוץ לנפש· וכבר בארנו זה בראשון מזה הספר. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא יחויב מפני אלו הטענות שיהיה העולם קדום.

ואולם בשאר הטענות אשר זכרנו שיחשב שיקיימו דעת הפלוסוף קיום אמתי נשיב בכאן קצת תשובה על דרך הכללות, עד שיתבאר לנו האמת בזה הדרוש, ואז נשוב לחקור בהם חקירה שלמה. ונאמר שאלו הטענות כשחקרנו בהם, מצאנום רובם לקוחות מן ההקש בין ההויה הכללית אשר נחקור בה ובין אלו ההויות החלקיות אשר יתחדשו מן הטבע· והוא מבואר שאין ראוי שנקיש בין אלו ההויות, עד שנחייב לזאת ההויה כל מה שיחויב להויה אשר נמצאה לחלק מחלקי העולם, וזה כי שם דברים יחויבו להוייה בחלק מצד מה שהיא הויה בחלק, ואלו הדברים לא יתכן שיהיו נמצאים להוייה הכללית, אם היה שתהיה שם הוייה בזה התאר. וכבר תעמוד על ההבדל שיש בין אלו ההויות, כשתקיש בזה בין הויית איש בכללותו ובין ההזנה בו אחר שנתהווה שהיא הוייה בחלק, כי ההקש הזה בעינו יהיה בין ההוייה הכללית אשר נחקר בה ובין ההוייה החלקית הנמצאת לחלק מה מחלקי העולם, וזה שהעולם בכללו הוא איש אחד, וזה דבר ביארו אותו רבים מן הקודמים, עד שהם יקראו העולם אדם גדול והאדם עולם קטן· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שההוייה אשר תהיה בחלק מה מחלקי העולם יחסה מהויית העולם בכללו יחס ההזנה באיש הרמוז אליו אל הויית האיש ההוא בכללו. וזה היחס הוא מבואר מאד בין אלו ההויות, וזה שכמו שההזנה היא הוייה בחלק, ובכללות האיש ההוא עומד על תאר אחד, כן יהיה כללות העולם עומד על תאר אחד עם התהוות חלקיו והפסדם· וכמו שיחויב בהזנה כשתתחדש שיהיה האיש ההוא קודם זה נמצא בפועל, כי בו ימצאו סבות ההזנה, כאלו תאמר נפש הזנה והלב והכבד והאצטומכא ושאר כלי הבשול, ואלו האברים אי אפשר שימצאו נבדלים משאר האברים, כמו שהתבאר בספר בעלי חיים, ולזה התחייב שיהיה זה האיש נמצא בפעל בכללות קודם זאת ההזנה, כזה יחויב בהויית חלקי העולם שיהיה העולם קודם זה נמצא בפעל, כי בו ימצאו סבות זאת ההוייה, לפי שההוייה לא תהיה באלו מזולת תנועה קודמת, כמו שהתבאר בספר השמע, וכל התנועות יעלו אל

תנועת הגרם השמימיי, כמו שהתבאר שם· וכשהיה שם גרם שמימיי, יחויב שיהיו כל היסודות נמצאים והמורכב מהם, כמו שהתבאר בטבעיות. וכאשר התאמת זה היחס, נאמר, דרך משל, שכמו שלא יחוייב בהויית האיש בכללותו שיהיה האיש ההוא נמצא קודם ההויה, ולא חלק ממנו תעלה אליו ההוייה ההיא, כן לא יחויב בהויית העולם בכללותו, אם הונח הווה, שיהיה העולם ההוא נמצא קודם זאת ההוייה ולא חלק ממנו תעלה אליו ההוייה ההיא, אבל יצטרך להכניס בזה מניע מחוץ נבדל, הוא זולת המניע הקרוב בהוייות החלקיות, כצורך הכנסת מניע מחוץ נבדל בהויית החי והצמח, כמו שהתבאר בספר בעלי חיים ובמאמר הקודם לזה, והוא זולת המניע הקרוב בהזנת האיש ההוא. ומי שיחייב להוייה הכללית הדברים שיחויבו להוייה החלקית יקרה לו שיחייב בזה האיש הרמוז אליו שהוא בלתי הווה, כמו שחייב הפלוסוף מפני זה ההקש שיהיה העולם בלתי הווה· והמשל שכבר יאמר אומר שראובן העומד לפנינו הוא בלתי הווה מפני ההקש בין הוייתו הכללית וההוייה החלקית הנמצאת בו, והיא ההזנה· וזה שאם הונח ראובן הווה, הנה יחויב שיהיה נמצא קודם הוייו, וזה שאנחנו נמצא מתנאי ההוייה החלקית הנמצאת בו שתהיה בכאן נפש זנה וכליה, כאלו תאמר הלב והכבד והאצטומכא, כי הנפש הזנה לא תעשה בזולת כלי, ואלו הכלים אי אפשר שימצאו נפרדים משאר האברים, אלא אם כן היו אברים בשתוף השם, רוצה לומר שאם היו נפרדים משאר האברים לא ימצאו בהם אלו הכחות הנפשיות אשר בהם· ובהיות הענין כן, הנה יביאנו זה ההקש לחייב שאם היה זה האיש הווה, הנה יהיה זה האיש בעינו נמצא קודם הוייו. ובזה בעינו יביאנו ההקש הזה לחשוב שיהיה העולם בלתי הווה, לפי שאם היה הווה, היה זה העולם בעינו נמצא קודם הוייו, והוא מבואר שאין זה החיוב צודק. ובזה האופן יסתלקו הרבה מהטענות שטען הפלוסוף לקיים שיהיה העולם קדום, רצוני מפני מה שהתבאר בכאן שיש הבדל נפלא בין ההוייה הכללית ובין ההוויה החלקית, ולזה לא יחויב בהוייה הכללית כל מה שיחויב בהוייה החלקית. ודי בזה הציור בזה המקום בשטענות הפלוסוף אינם נותנות משפט הכרחי על שיהיה העולם קדמון, עד שיתבאר זה בשלמות מדברינו.

ואולי יאמר אומר שבכאן הטעאה מה במה שהמשלנו בו מאלו ההויות, וזה כי האיש לא יתהווה בכללותו אלא אם נמצא קודם זה איש ממינו בפעל תעלה אליו ההוייה באופן מה, וכן יחוייב שיהיה הענין בעולם, אם הונח הווה, ויצדק מפני זה מה שחייבו הפלוסוף, שאם היה

העולם הווה, היה שם מתנועע במקום תעלה אליו הוייתו· אלא שהתר זה הספק אינו ממה שיקשה, והוא שזה קרה לאיש ההווה מצד שהוא הוייה בחלק מחלקי העולם, וזה בענינו יקרה באופן מה בהזנה אשר המשלנו בה, וזה שלא יתכן שיעשה בהזנה חלק מהמהדמי החלקים אשר הורכב מהם היד, דרך משל, אם לא היתה היד נמצאת· ואולם מצד מה שזה האיש הווה במה שהוא זה האיש לא ימצאו בו חלק ממנו תעלה אליו ההוייה. ועוד שהאדם גם כן אשר יהיה ממנו הזרע אין לו פעל בהוית זה האיש המתהווה, בדרך שנאמר שתעלה ההוייה אליו, וזה שכבר יתהווה זה האיש המתהווה, ואם כבר מת תחלה האדם אשר יהיה ממנו, ולזה יצטרך בזאת ההוייה אל מניע אחר נבדל, כמו שהתבאר בספר בעלי חיים.

והנה השתמש הרב המורה בדחיית טענות הפלוסוף בכמו זאת ההקדמה שהשתמשנו בה בזה המקום, אלא שהוא השתמש בזה באופן יותר כולל ממה שנשתמש בו אנחנו· וזה כי אנחנו לא נשתמש בה אלא במה שיגזרהו העיון האמתי שימצא מההבדל בין הוית כלל העולם והוית חלק מחלקיו, והרב המורה השתמש בה בכללות לבאר שלא יחויב להוייה הכללית דבר מהדברים אשר יקרו להוייה החלקית, וזה אינו מחויב על כל פנים, כי כבר אפשר שימצאו בכאן דברים משותפים להוייה הכללית והחלקית. וכבר תעמוד על ההבדל שימצא בין השתמשנו בזאת ההקדמה ובין השתמשות הרב המורה ממה שקדם לו מהדברים בה וממה שנאמר אותו בהשלימנו החקירה בטענות הפלוסוף אם יחויב מהם חיוב אמתי שיהיה העולם קדמון, אם לא.

פרק חמישי

נבאר בו מאיזה הדברים ראוי שנשים התחלת החקירה בזה הדרוש.

וראוי שנחקור תחלה אם העולם קדמון, או הווה, קודם שנכנס בחקירה איך הוא הווה, כאלו תאמר אם הוא הווה מדבר, או מלא דבר, וזה מבואר בנפשו. וממה שאין ספק בו עם מה שקדם מהדברים שכבר יחויב לנו שנחקור מאיזה מהדברים והמשיגים יתכן שנעמוד על אמתת זאת החקירה קודם שנחקור אם העולם קדום, או מחודש.

ונאמר שהוא ראוי שנשים חקירתנו בזה מהדברים שאפשר שיחשב בהם שיהיו בלתי הווים, והם הדברים שנמצא מציאותם מרובק, כמו הגרמים השמימיים ומשיגיהם, והזמן, והתנועה, והגלות הארץ, ומה שירמה לזה מאלו הדברים· וזה שכאשר שמנו החקירה מהם, יתכן

שיוליכו אותנו אל אמתת זה הדרוש. וזה שאם היה בהם דבר יחייב שיהיו הוים, הנה יתבאר בלי ספק שהעולם הווה׃ וזה שאם יתבאר, דרך משל, שהגרמים השמימיים הם מחודשים, הנה יחויב שיהיה כלל העולם מחודש, לפי שאליהם תעלה הויית חלקי העולם, כמו שבאר הפלוסוף, וכמו שהתבאר מדברינו במאמר הקודם לזה׃ ואם יתבאר כי הזמן מחודש או התנועה, הנה יחויב גם כן שיהיה העולם מחודש, כי המאמר בשימצאו הגרמים השמימיים זמן אין תכלית לו בזולת תנועה ואחר כן יתחילו להתנועע הוא מאמר מבואר הבטול, וזה מבואר למעיין בזה הספר׃ ואם נניח שיתבאר שיהיה הגלות הארץ מחודש, ויהיו מפני זה מחודשים בכללות כל ההוים אשר בכאן אשר מציאותם מדובק באופן מה, והם המינים אשר בכאן, הנה יתבאר כי העולם מחודש, וזה שאם היה זה הענין מחודש במוחלט, הנה יחויב שיהיו הגרמים השמימיים קודמים להדוש אלו הדברים זמן בעל תכליה, לפי שהם פועלים אלו הדברים אשר בכאן, כמו שקדם, ואם היו קודמים לחדוש אלו הדברים זמן בלתי בעל תכליה, היה בכאן אפשרות טבעי לא יצא לפעל אם לא בזמן בלתי בעל תכליה, וזה מבואר הבטול. ואם יתבאר באלו הדברים אשר מציאותם מדובק שהם בלתי הוים, הנה יתבאר שהעולם קדום, וזה מבואר בנפשו. ואולם אם נשים חקירתנו בזה מהדברים האלו אשר אין מציאותם מדובק, והם הדברים ההוים הנפסדים בצד אשר הם בו הווים נפסדים, הנה לא ימצא תועלת בזאת החקירה במה שיתבאר מהם שהם הווים, כי ידמה שבזה יתחלפו אלו הדברים ההוים הנפסדים מהדברים שמציאותם מדובק. ואם היה מחויב באלו שיהיו הווים, הנה יתבאר שהעולם הווה׃ ואם היה בהם מה שיתחייב בו שיהיה בלתי הווה, הנה יתבאר שהעולם הוא קדמון׃ ואם לא היה בהם דבר יחייב שיהיה הווה ולא שיהיה בלתי הווה, הנה יהיה אפשר מזה הצד שיהיה העולם קדום או מחודש.

והנה יתבאר גם כן שהיא יותר ראוי שנשים התחלת החקירה בזה הדרוש מן הענינים אשר זכרנו משנשים התחלת חקירתנו בו מהשם יתברך, אם הוא מחויב שיחדש העולם אחר שלא היה, או הענין בזה בהפך. וזה כי השגתנו בזה בעצם השם יתברך היא חלושה מאד, ולזה אין ראוי שנשים במה שזה דרכו התחלת החקירה בדרוש שנרצה לקנות בו ידיעה שלמה. וכאשר התישב לנו שהוא ראוי שנשים התחלת החקירה בזה הדרוש מהדברים הנמצאים בעולם שמציאותם מדובק, יהיה מבואר שחקירתנו מהם תהיה אם הם הווים, הוא מבואר שהוא ראוי שנדע התחלה מה שיוכר בו ההויה מהבלתי הווה, כי כשידענו

זה וחקרנו באלו הדברים אשר מציאותם מדובק אם יש בהם דבר מהדברים הנמצאים להווה במה שהוא הווה, או אין בהם דבר מהם, הנה יתכן שנעמוד בקלות מענינם אם הם הווים או בלתי הווים. ובכאן התבאר מאיזה מהנמצאות ראוי שנשים החקירה הזאת, ואיך יתכן שנעמוד מהם על אמתת זה הדרוש.

פרק ששי

נבאר בו במה זה יוכר ההווה מהבלתי הווה.

והיותר מיוחדת שבסגולות ההווה היא שהוא נעשה לתכלית מה, האלהים, אלא אם היה התהוותו בקרי, ומה שזה דרכו הוא מעטי. וזה מבואר בכל מה שהוא הווה בטבע, או מצד המלאכה, וזה כי הטבע יעשה כל מה שיעשה לתכלית מה, כמו שהתבאר בטבעיות, כן הענין במלאכה. ואולם מה שאינו הווה, לפי שאינו מפעולת פועל, לא תהיה בו סבה תכליתית, וזה מבואר בנפשו, וזה כי אמרנו במה שאינו מפעולת פעל שהוא בזה התאר בעבור זה התכלית הוא מבואר סותר נפשו, וזה כי תכף שנאמר שהוא היה בזה התאר בעבור זה התכלית הודינו שיש לו פועל. ולפי שמה שאינו מפעולת פעל אין בו סבה תכליתית, היה שלא תנתן בדבר מהחכמות הלמודיות סבה תכליתית, אם לא היה מה שבהם מצד הטבע או הבחירה· והמשל שלא יאמר לאיזה תועלת היו זויות המשולש שוות לשתי נצבות, וקוטר המרובע בלתי שוה לצלעו, וכן הענין בשאר הדרושים הלמודים, והיה זה כן, לפי שאין בכאן פועל הוא אשר שם זויות המשולש שוות לשתי נצבות, כי אין זה הדבר במשולש מפעולת פועל, ולזה לא תנתן הסבה הפועלת ולא התכליתית בלמודיות· ואולם המשולש הנעשה במלאכה לתכלית מה כבר יתכן שיאמר בו לאיזה תועלת היה הדבר כן בתמונה המשולשת, כי בזה האופן היה מפעולת פועל, אבל לא יאמר לאיזה תועלת היתה זויתו החיצונה שוה לשתי הזויות הפנימיות, כי אין זה הענין במשולש מפעולת פעל.

וראוי שלא יעלם ממנו שכבר יתכן שתמצא סבה תכליתית לדבר ההווה תמיד, ואם אין למציאותו הויה מוחלטת, לפי שמציאותו הוא תמיד מפעולת פועל, כאלו תאמר שכבר יושפע תמיד מהציור אשר למניעי הגרמים השמימיים שיתנועעו הגלגלים מעצם הציור ההוא בתנועות אשר הם מתנועעים בהם, ולזה אם היו הגלגלים ומניעיהם בלתי מחודשים, הנה יתכן שתשלם מהם תנועה בלתי מחודשת במוחלט, עם היות

ההנועה ההיא באופן היותר שלם שאפשר להשלים מה שכיון בה, לפי שהיא מחודשת תמיד מהציור ההוא, ובזה האופן היא מפעולת פועל. ובזה האופן לבד יתכן שיתחדש מפעולת פועל מה שאין למציאותו התחלה זמנית, כי הוא מתחדש תמיד ממנו. ואולם מה שלא יתכן שיתחדש תמיד על הדבקות מהפועל, הנה יחויב, כשיהיה מפעולת פועל, שיהיה למציאותו הויה מוחלטת, כי הוא לא יהיה מפעולה פועל אם לא הונח שיהיה שם פועל חדש אותו· והמשל כי הבית כאשר הונח שהוא מפעולת הבונה, והיה בלתי אפשר שיהיה תמיד שופע מציאותו מהבונה, הנה יתחייב שיהיה הבונה הוא אשר הדש הבית אחר שלא היה נמצא, וזה מבואר בנפשו. וראוי שלא יעלם ממנו כי מה שלא יוכר בו בזה האופן ההווה מהבלתי הווה אינו באופן שיתחייב, כאשר היה בכאן בדבר מה שלא ימצא הועלת בו, שיהיה הדבר ההוא בלתי מחודש, כי כבר אפשר שיהיה חדושו בקרי· אבל מה שהתבאר בו הוא שכבר יחויב, כשנמצאו בו דברים לתכלית מה, שזה הדבר הוא מפעולת פועל, וזה מבואר מאד. והנה הענין בזה הוא כמו ההשלכה במספרים, רוצה לומר כשנשליכם השעה לבחון אם טעינו במספר ההוא, וזה שההשלכה לא תתן האמת על שוה החשבון נעשה בכיון, אבל תשפוט בהכרח על הטעות, אם היה בזה המספר· וכן הענין בזה בשוה, וזה שזאת הבחינה לא תתן משפט אמתי על שהדבר ההוא הוא בלתי הווה, אבל תתן משפט אמתי על שהוא הווה כשיהיה בו מה מהדברים לתכלית מה, וזה מבואר בנפשו. ולזה ילקח תועלת בזאת הבחינה לחייב שהדבר הווה, ולא ילקח תועלת בה לחייב שהדבר הוא בלתי הווה.

וכבר יוכר עוד ההווה מהבלתי הווה, שההווה אפשר שימצאו בו דברים בלתי מחוייבים לו מצד טבעו ועצמותו, כמו הענין בדברים ההוים במלאכה, וזה שכבר ימצא לעץ מצד המלאכה צורת הכסא או צורת התיבה, ואין אחת מהם מחויבת לו מצד טבעו· ואולם מה שהוא בלתי הווה הוא מבואר שאי אפשר שימצאו בו דברים בלתי מחויבים לו מצד טבעו ועצמותו, מהצד אשר הוא בלתי הווה, כי אם היה נמצא לו דבר בלתי מחויב לו מצד טבעו ועצמותו, הנה יהיה מציאותו בו במקרה אחר שאין לו טבע יחייב היותו נמצא בו, ואין שם גם כן פועל הווה זה הדבר בו, וזה דבר לא יתכן שימצא בדברים התמידיים, כל שכן שאינו ראוי שימצא בהם תמיד, כי מה שבמקרה לא ימצא אלא במעט מן הזמן. ועוד כי כבר יקשה להניח איזה דבר חייב שיהיה זה הדבר נמצא עם המהות אשר לא יחייב טבעו שיהיה זה הדבר נמצא בו, כי זה ממה שאי אפשר הנחתו אם לא יונח בכאן פועל אחר

הוא אשר שם אלו הדברים מחוברים ודבקים קצתם עם קצת׃ וזה, עם שהוא מבואר בנפשו, כבר תמצא שהפלוסוף הודה בו, כי הוא אמר מה שבזאת ההקדמה מהכח בטבעיות ובאלהיות. וממה שיוכר עוד ההווה מהבלתי הווה הנה הוא שההוה אפשר שיהיה בעצמותו דבר בעבור זולתו, וזה מבואר אם בהווה בטבע, אם בהווה מצד הבחירה והרצון, והוא ההווה במלאכה׃ ומשל זה בהווה בטבע שהצמח היא בעבור הבעל חי כדי שיזון ממנו, ומשל בהווה במלאכה שהלבוש הוא בעבור האדם להיות לו למחסה מקרירות הקיף בו. ואולם הבלתי הווה לא יתכן בו שיהיה בעצמותו דבר בעבור זולתו, וזה מבואר, כי לא יתכן שתהיה לו סבה תכליתית כלל, כמו שקדם, כל שכן שאין ראוי שתהיה בו סבה תכליתית לתועלת זולתו. וכבר יראה זה גם כן ממה שאומר, והוא שהדבר שהוא בעבור זולתו הוא מתאחד ונקשר עמו, ולא יתאחד המהות התמידי עם מהות אחר אם לא מצד פועל משגיח בכללותם, הוא אשר קשר אלו המציאויות ושם קצתם בעבור קצת, וזה מבואר בנפשו למעיין בזה הספר.

פרק שביעי

יתבאר בו מצד אחר שהשמים מחודשים זולת הצד הראשון.

ואחר שהתבאר מה שיוכר בו ההווה מהבלתי הווה לפי מה שאפשר לנו, הנה ראוי שנחקור אם יש באלו הדברים אשר מציאותם מדובק דבר מהמשיגים הנמצאים להווה במה שהוא הווה, או אין בהם דבר מאלו המשיגים, ונשים חקירתנו בזה תחלה מהגרמים השמימיים, כי הם הסבה בהתדבקות אשר בשאר הדברים אשר מציאותם מדובק, כמו הזמן והתנועה ומה שידמה להם.

ונאמר שכבר התבאר במה שאין ספק בו במה שקדם שכל מה שימצא בעצם השמים הוא בתכליה מה שאפשר מהשלמות להשלים אלו הנמצאות, עד שאם היה נפסד מעט מהסדור ההוא, היו נפסדות אלו הנמצאות. והמשל שמרחק הגרם השמימיי מהארץ הוא בתכלית השלמות, כדי שיושפע ממנו הפעל אשר יצטרך שיהיה ממנו להשלים אלו הנמצאות, וזה שכבר התבאר שבהתחלף המרחק יתחלף הפעל המסודר ממנו. וכן יתבאר ששעור הככב הוא בתכלית מה שאפשר מהשלמות אל שיושפע ממנו בכאן מה שיושפע, עד שאם היה יותר גדול או יותר קטן, היה נפסד זה הסדור. וכן התבאר שתמונת גלגלי הככב, עד שיהיה קצתם בלתי נכחי השטחים ויהיה מרחק מרבוי

שטחיו המרחק ההוא אשר ימצא בהם לפי מה שהתבאר, הוא גם כן על האופן היותר שלם שאפשר להשלים מה שבכאן, מפני מה שיתחדש מזה מקורבת הככב ממנו פעם ומרחקו פעם, ומפני מה שיתחדש מזה מחלוף התנועה לככב, עד שתהיה תנועתו פעם מהירה ופעם מתאחרת. וכן יתבאר שסדור גלגלי הככב הוא גם כן באופן היותר שלם שאפשר אל שיושפעו מהככב הפעולות אשר יצטרך זה המציאות שיושפעו ממנו, עד שאם היה סדורם באופן אחר, לא היה אפשר שתתחדש מהם זאת התנועה המורכבת הנמצאת להככב, אשר אי אפשר שיושפע ממנו מה שיצטרך להשלמת אלו הנמצאות אלא בה. וכן יתבאר שחלוף נצוצי הככבים הוא בתכלית מה שאפשר מהשלמות בדרך שיושפעו מהם הפעולות המתחלפות אשר יצטרכו להשלמת מה שבכאן· וזה שנצוץ השמש היה, דרך משל, מתחלף לנצוץ הירח, כדי שיתכן שיושפע מהשמש חמום האויר ומהירח נתינה הלחויות, ולזאת הסבה היו צבעי אלו הנצוצים מתחלפים, כמו שקדם. וכן יתבאר שמקום הככב בגלגלו הוא בתכלית מה שאפשר מהשלמות, בדרך שיושפע ממנו אל מה שבכאן מה שיצטרך שיושפע ממנו, שאם היה הככב יותר קרוב אל הצד הצפוני או אל הצד הדרומי, לא היה שופע ממנו מה שיצטרך שיושפע ממנו לאלו הדברים, כמו שהתבאר במה שקדם. וכן התבאר שמספר גלגלי הככב הוא ביותר שלם שאפשר אל שתשלם בו התנועה המורכבת הנמצאת לככב אשר אי אפשר שיושפע ממנו מה שיצטרך להשלמת אלו הנמצאות אלא בה. וכן התבאר שהיות בגלגל העליון ככבים רבים באופן אשר הם נמצאים בו הוא בתכלית מה שאפשר מהשלמות להשלים מה שבכאן מהנמצאות השפלות, כי בזה יתחדשו מהככבים פעולות מתחלפות ישלם בזה האופן רבוי הנמצאות. וכן התבאר שהיות לקצת הככבים אור מעצמם ולקצתם מזולתם הוא בתכלית מה שאפשר מהשלמות להשלים מה שבכאן מהנמצאות. וכן התבאר שחלוף חלקי הירח קצתם מקצת, עד שקצתם הוא מקבל האור וקצתו בלתי מקבל האור, הוא בתכלית מה שאפשר מהשלמות להשלים מה שבכאן. וכן התבאר שהעגול החלבי ומקומו מגלגל הככבים הקיימים הוא בתכליה מה שאפשר מהשלמות להשלים אלו הנמצאות. וכן התבאר ששעור הגשם הבלתי שומר תמונתו שבין גלגלי הככב האחד לגלגל הככב האחר הוא בתכלית מה שאפשר מהחכמה, בעבור שלא יתבלבלו תנועות הגרמים השמימיים, כדי שישלם מהם מה שבכאן. וכן יתבאר שמספר הגלגלים בכללם והככבים הוא בתכלית מה שאפשר מהשלמות אל שישלם מה שבכאן מהנמצאות ביותר שלם שאפשר

מצד הפעולות אשר ייוחדו לככב ככב מהם, ומצד היחסים שיתחדשו מהתמזגות נצוציהם, כי בזה ישלם נמוס הנמצאות השפלות וסדרם וישרם ביותר שלם שאפשר. ובהיות הענין כן, והיה שכבר התבאר שמה שימצא לו סבה תכליתית הוא בהכרח מפעולת פועל, הוא מבואר שהגרמים השמימיים וכל מה שבהם הוא מפעולת פועל, ולזה הטיב הפלוסוף במה שאמר בשני מספר השמע אצל המאמר בקרי ובהזדמן שטעות מי שיאמר באלו הגרמים השמימיים שהם מעצמותם הוא יותר גדול מטעות מי שיאמר זה בחי ובצמח, לפי שלא ימצא בגרמים השמימיים דבר יתכן שייוחס אל הקרי וההזדמן, ובאלו הדברים מקרים רבים אפשר שייוחסו אל הקרי וההזדמן, והם המקרים הנמצאים בחי והצמח, לא מפני הטבע המיניי. הנה זה כונת הפלוסוף בזה, אף על פי שלא אמר אותו בזה הלשון. וכאשר התישב לנו זה, והיה מבואר שהדבר שהוא בזה התאר מהקיום בעצמו הוא הווה בהכרח, כשהונח היותו מפעולת פועל, הנה הוא מבואר במה שאין ספק בו שהשמים הווים.

ואולם איך יתבאר שהדבר הקיים בעצמו יתחייב היותו הווה במוחלט כשהונח היותו מפעולת פועל, הנה זה יתבאר ממה שאומר. וזה שכבר יתכן שיהיה הדבר פועל דבר, אם כשיושפע ממנו מציאותו תמיד, כמו שנאמר שכבר יושפע תמיד מהציור אשר לגרמים השמימיים בנמוס הנמצאות מה שלהם מהתנועות, ואם כשיושפע ממנו מציאותו בעת חדושו לבד. והוא מבואר שאי אפשר שנניח בגרמים השמימיים, ובמה שזכרנו מענינם שהוא נמצא להם בשלם שבפנים אל שיושפע מהם מה שישלם זה המציאות השפל, שיהיה שופע מציאותו מהשם יתברך תמיד, וזה שכאשר הנחנו זה, כבר יתחייב לנו בטולים רבים אין המלט מהם בשום פנים, אם תחלה שכבר יתחייב מזה שיהיה הזמן הווה מלא דבר ונפסד אל לא דבר, ואם שנית שכבר יתחייב מזה שיהיה הזמן מחובר מעתות, ואם שלישית שכבר יתחייב מזה שלא יהיו הגרמים השמימיים נמצאים כי אם בכח, ואם רביעית שכבר יתחייב מזה שלא תהיה בכאן תנועה אחת מדובקת, אבל לא תהיה בכאן תנועה לגרמים השמימיים, ולא תהיינה להם תנועות מתחלפות במהירות ואיחור כלל· ובכלל אם באנו למנות כל הבטולים המתחייבים מזאת ההנחה, הצטרכנו למאמר ארוך, ולזה נקצר ונעמוד על מה שיש בו די ברחיית זאת ההנחה.

ואולם איך יתבאר שכבר יתחייבו מזאת ההנחה כמו אלו הבטולים שזכרנו, הנה לפי מה שאומר. וזה שכאשר כבר הנחנו שיהיה מציאות הגלגלים ומה שבהם מאלו הענינים שזכרנו שופע תמיד מהשם יתברך,

הנה יחוייב שיפסדו הגלגלים אל לא דבר תכף השפעם ממנו, וישובו שופע ההוא מלא דבר· וזה שאם הונח שיפעל השם יתברך מהגלגלים הנמצאים עתה הגלגלים הנמצאים אחר זה, הנה לא יהיה בכאן פועל כלל, אחר שהם תמיד באופן אחד מהמציאות. ובכלל הנה הדבר ההווה מדבר יהיה הווה מדבר זולתיי לו, לא מדבר כמוהו בכל הפנים· והמשל שכבר יתהוה הורדיט מהנחשת, ולא תהווה זה הנחשת מזה הנחושת בעצמו אשר היה כמוהו בכל הפנים· ולזה יחויב, אם הנחנו מציאות הגלגלים ומה שבהם שופע תמיד מהשם יתברך כמו שישפע אור השמש מהשמש, שיהיו הגלגלים הווים נפסדים תמיד מלא דבר ואל לא דבר, וזה בתכלית הבטול. וגם כן הנה יתבאר שכבר יחויב מזה שיהיו בעתה אחד הווים ונפסדים, לפי שאם הונחו הווים בעתה אחד ונפסדים בעתה הסמוך לו, וישובו להיות הווים בעתה השלישי, לא יהיה מציאות הגרם השמימיי מרובק, אבל יהיה זמן העדרו שוה לזמן מציאותו, וזה מבואר הבטול· עם שבזה האופן לא יושפע תמיד מציאותם מהשם יתברך, כמו שהונח· ואם הנחנוהו נפסד בעתה אשר הוא בו הווה, הנה יתחייב שיהיה בעתה אחד הווה ונפסד, וזה גם כן בטול, רצוני שיתקבצו ההפכים תמיד יחד. — ועוד שכבר יתחייב מזה שיתהוה הגרם השמימיי בכל עתה ועתה, אחר שהוא שופע תמיד מהשם יתברך, ומזה יתחייב שיהיה העתה דבק לעתה, ויהיה אם כן הזמן מחובר מעתות. וזה שאם היה בין העתות אשר תהיה בהם ההויה הזאת זמן, הנה לא יהיה בזמן ההוא מציאות הגלגלים שופע מהשם יתברך, וכבר הנחנו מציאותם שופע מהשם יתברך תמיד, זה חלוף בלתי אפשר, הנה אם כן מה שיחוייב מזאת ההנחה הוא שיהיה העתה דבק לעתה. — וכבר יחויב מזה גם כן שלא יהיו הגרמים השמימיים נמצאים כי אם בכח. וזה כי מפני שלא יתמיד מציאות אל הגרמים השמימיים כי אם עתה אחד, והיה מבואר שהדברים הנמצאים בעתה לבד הם נמצאים בכח, לא בפעל, כמו שהתבאר בספר השמע, הנה יחויב שלא יהיו הגרמים השמימיים נמצאים כי אם בכח. — וגם כן הנה יתחייב מזה שלא תהיה בכאן תנועה מרובקת לגרמים השמימיים, וזה כי התנועה המרובקת יחויב שתהיה למתנועע אחד, כמו שהתבאר בספר השמע, ואין בכאן מתנועע אחד לפי זאת ההנחה. — וגם כן הנה יחויב מזה שלא תהיה בכאן תנועה, לפי שהגרמים השמימיים לא יהיו נמצאים כי אם בעתה, ואין בעתה תנועה· וכאשר לא תהיה תנועה לאחר אחד מהם, לא יתכן שישלם מכללותם תנועה, כי התנועה כבר תהיה לכללותם מצד הכפל התנועה אשר לאחר אחד מהם בעת מציאותו. ובזה יתבאר שלא יתכן

שתהיה בהם תנועה מתונית ותנועה מהירה. ובזאת ההנהגה יתבאר לך שכבר יתחייבו לזאת ההנחה שקרים רבים, זולת אלו אין המלט מהם בשום פנים. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאי אפשר שיונח מציאות הגלגלים ומה שבהם מהכבכים שופע תמיד מהשם יתברך. ובכלל הנה לא יתכן שימצא דמיון זה ההשפע כי אם במקרים אשר אין להם קיום, כמו התנועה ומה שידמה לזה, ואולם בדברים אשר להם קיום לא יתכן זה בשום פנים.

וכאשר התישב לנו שאין מציאות הגלגלים שופע תמיד מהשם יתברך, והיה מחוייב בהם לפי מה שקדם שיהיו מפעולת פועל, הנה לא ישאר אלא שיושפע מציאותם מהפועל בעת התהוותם, וזה מה שיחויב ממנו שיהיו השמים הווים. ואם אמר אומר שכבר יתכן שיהיה קיום הגרמים השמימיים שופע תמיד מהשם יתברך, כמו שישפע קיום החמר בדברים הטבעיים מהצורה על האופן שהתבאר בטבעיות, ומזאת ההנחה לא יתחייבו אחד מהבטולים הקודמים· אמרנו לו שכבר ישלם בזה האופן סבות קיום הגרמים השמימיים, אבל לא ישלם בזה הסבה הפועלת למציאותם, ומה שהתבאר במופת הקודם הוא שמציאותם הוא מפעולת פועל, ולפי שאי אפשר שיונח מציאותם שופע מהשם יתברך תמיד, הנה יחוייב שיהיה שופע מציאותם ממנו בעת התהוותם כמו שבארנו. ועוד שזה האופן מהשפע קיום החמר מהצורה לא יהיה אלא במה שהוא מורכב מהפכים, כאלו תאמר שיעמיד החום הטבעי אשר לדבר דבר והלחיות וישמר הדבר בעל הצורה ההיא על ענינו מה שיהיה אפשר לכחות הפועלות שיפעלו ויגברו על הכחות המתפעלות· ואולם הגרמים השמימיים אינם צריכים לזה, כי אינם מורכבים, ואין להם טבע יחייב להם הפסד, ולזה לא יתכן שנאמר שיהיה קיום מציאותם שופע תמיד מהשם יתברך.

ובכאן התבאר שהגלגלים הם מחודשים מהתחלה אחת שמה אותם בזה התאר אשר הם בו אחר שהוא בשלם שבפנים, לתכלית שישלמו בו הנמצאות השפלות, כי אי אפשר שנאמר שתהיינה במקרה תמונותיהם ושאר הענינים הנמצאים בהם, אחר שהם בשלם שבפנים שאפשר אל מה שיראה בלי ספק שכוון בהם מהפעולות. ועוד שאי אפשר גם כן שנאמר שתהיינה להם במקרה מזולת סבה פועלת תמונותיהם ושאר הענינים בהם, ותהיינה פעולותיהם מסודרות להם מסבה פועלת· שאם הונח הענין כן, הנה יהיו פעולותיהם בזה האופן מצד שקרה שיהיו תמונותיהם בזה האופן אשר הם בו, וזה הפך מה שיראה, וזה כי התמונות נמצאים בדברים הטבעיים בעבור הפעולות, ולא הפעולות בעבור התמונות,

כבר באר זה הפלוסוף בספר בעלי חיים· והמשל שאנחנו לא נאמר שכבר היה העין רואה, מפני שכבר היתה תמונתו והרכבתו באופן שהיא בו, אבל נאמר שהיא בזה האופן מהתמונה וההרכבה, בעבור שיהיה רואה· וכן הוא מבואר שהגרמים השמימיים היו בזה האופן שהם בו מהתמונה ומשאר הענינים הנמצאים בהם בעבור הפעולות המסודרות מהם שלא ישלמו כי אם בזה האופן. וגם כן הנה מאין קרה לתמונותיהם ושאר הענינים הנמצאים בהם שיהיו מושכלים, בעבור מה הם, אם לא היה מציאותם מסודר, מי יתן ואדע. ועוד כי איך יצוייר שיסכימו במקרה שישלם מצד תמונת האחד מהגלגלים וכוכביו מה שיחסר מהשלמת בשאר הגלגלים, הנה זה בתכלית הבטול· אבל הוא מבואר בלי ספק שזה מסודר להם בהכרח מעלה אחת המציאה כלם באופן הזה אשר הם בו מהככבים, וגדליהם, ואיכות זהרם, והתמונותיהם, ומספר הגלגלים המשרתים לככב ככב, כדי שישלם מהם מה שכוון בהם ביותר שלם שבפנים שאפשר. וכאשר הונח שזה הענין הוא בהם מסבה פועלת, כמו שהוא מבואר בנפשו מענינם, הוא מבואר שיחוייב ממה שקדם מהדברים שיהיו הגרמים השמימיים מחודשים. ובכלל הנה אם ישיג ההפישה מי שיאמר באלו הדברים אשר בכאן, כמו החי והצמח ושאר הדברים הטבעיים, שהם מסבה פועלת, הנה יותר ראוי שישיג ההפישה מי שיאמר זה בגרמים השמימיים. וזה כי מפני שאנחנו נחייב בדברים שיהיו מסבה פועלת, מפני מה שנמצא בהם מהטוב והסבה התכליתית, הנה מה שימצא בו יותר מהטוב והסבה התכליתית הוא יותר ראוי שיהיה מסבה פועלת, וזה כי כבר יתכן שיגיע לדבר מעט מן הטוב והתכלית מזולת סבה פועלת, כאלו תאמר שתפול אבן ותתפוצץ במקרה, באופן שיהיה שם חלק ממנה נאות לשבת עליו. ובהיות הענין כן, והיה מבואר מהגרמים השמימיים שהם קנו יותר מהטוב והתכלית, עד שאין בהם דבר במקרה, כמו הענין באלו האישים הטבעיים שימצאו בהם משוגים רבים ללא תועלת, והם המקרים הנמצאים לאיש במה שהוא איש, ואין בהם זה הטבע בעת זולת עת, כמו הענין באלו האישים אשר הם נפסדים· הוא מבואר שיותר בטל הוא המאמר בשהגרמים השמימיים אינם מסבה פועלת מהמאמר בחי והצמח ובשאר הדברים אשר בכאן שאינם מסבה פועלת. ולזה הסכים הפלוסוף באלו הגרמים השמימיים שהם מסבה פועלת, כאלו טבע האמת הכריחו על זה. וכבר התבאר מדברינו, שכאשר הונח בגרמים השמימיים שיהיו מסבה פועלת, הוא מחויב שיהיו השמים מחודשים. ובכאן התבאר שהשמים מחודשים במה שאין ספק בו· ומספר המופתים אשר יתבאר בהם זה מזה

הבאור הם במספר הדברים העצמים בעצם השמים, שאין בהם דבר שלא היה להועלה מבואר, כמו שהתבאר במה שקדם· והיותר נפלא בזה המופת הוא שהוא נעשה מהקדמות הם כלם ידועות בעצמם, ולהגלות הענין, כמו שבארנוהו.

בכאן אחשוב שכבר הוכרחו קצת האחרונים הנמשכים אחר דעת הפלוסוף שיורו שהשם יתברך יחד ענין השמים וסדר אותם לפי מה שהם, כמו שספר הרב המורה, כאלו רצו לקבץ בין ההפכים, כי זה המאמר יחייב בשמים שיהיו מחודשים, והם האמינו שהם בלתי הווים. וכאשר התבאר שהשמים מחודשים, הנה לא יקשה לבאר מזה שהעולם מחודש, כי כשלא היו בכאן שמים, לא היו בכאן מעלה ומטה, וכאשר לא יהיה בכאן מעלה ומטה, לא יהיו בכאן יסודות, וכאשר לא יהיו בכאן יסודות, לא יהיה בכאן המורכב מהם. ובכלל הנה מפני שהשמים הם התחלה פועלה באופן מה לשאר הדברים הטבעיים, והיה מן המבואר שכאשר לא תמצא התחלה, לא תמצא מה שהוא דבק להתחלה ונמשך לה, הוא מבואר שכאשר התבאר שהשמים מחודשים, התבאר שהעולם בכללו מחודש.

פרק שמיני

יתבאר בו שהשמים מחודשים מפני סגולות מה נמצאות בהם מהסגולות הנמצאות להווה במה שהוא הווה.

וראוי שנחקור בהתר ספק מה משותף לאומר בהויית העולם ולאומר בקדמותו, קודם שנשלים החקירה בשאר הדברים אשר ילקח מהם מופת אם העולם קדום אם מחודש. וזה הספק הוא לקוח מהדברים הנמצאים בשמים אשר לא יתן טבע השמים שיהיו נמצאים בהם· וזה שאם היו הויים, הנה נחשוב שיחוייב שלא יהיה בהם, דרך משל, לחמר האחד צורות מתחלפות, כמו הענין בשאר הדברים ההוים מהדברים הטבעיים, שאנחנו נמצא בהם לנושא המיוחד צורה מיוחדת, והצורות המתחלפות בהם הם צורות לנושאים מתחלפים· ואם היו בלתי הווים, הנה בהם יותר מבואר החיוב, כי לא יצויר שיהיה בדבר הבלתי הווה רק מה שיתחייב לו מצד טבעו ועצמותו.

ואולם שיש בשמים דברים רבים בלתי מחוייבים להם מצד טבעם ומציאותם, הוא מבואר. וזה שכבר התבאר בטבעיות שטבע הגרם השמימיי הוא אחד אין בו חלוף כלל, אבל הוא פשוט ומתדמי החלקים, כי טבעו הוא לא קל ולא כבד· וכאשר התישב זה, הנה ימצאו בו בשמים דברים רבים לא יתן טבע השמים שיהיו נמצאים בהם. וזה

שאיך שהונח הענין ממניעי הגרמים השמימיים אשר הם צורותיהם, הנה הם מתחלפים במין· וזה שאם הנחנו על האופן שבארנו עניינם במאמר הקודם לזה, הנה הענין מבואר שהם מתחלפים במין, וזה שאם הונחו עלות ועלולים כמו שיניחו אותם המפרשים דברי הפלוסוף, לפי מה שהבינו מדבריו, הנה הם גם כן מתחלפים במין בלא ספק· ובכלל הנה מפני שאנחנו נקח ראיה המיד מהפעולות על הצורות אשר יסודרו מהם אלו הפעולות, והיה מבואר שכבר יסודרו מאלו המניעים פעולות מתחלפות, לפי מה שהתבאר ממה שיושפע בכאן מאחר אחד מהככבים, הוא מבואר שאלו המניעים הם מתחלפים· ובהיות הענין כן, רצוני שאלו המניעים אשר הם צורות לגלגלים הם מתחלפים, והיה מבואר שהגרם השמימיי הוא כלו מטבע אחד, הוא מבואר שהצורות המתחלפות אשר ימצאו לאלו הגלגלים הוא דבר לא יתנהו טבע הגלגלים. ואומר עוד כי היות הגלגלים מתחלפים בכמותם הוא דבר לא יתנהו טבע הגלגלים. וזה שכבר יראה שכמות דבר דבר מהדברים הטבעים הוא משוער לפי טבעו. ולזה לא תמצא, דרך משל, נמלה בשעור גמל, ולא גמל בשעור נמלה, ואולם היה אפשר באלו הדברים אשר בכאן שיהיו אישי המין האחד מתחלפים בכמותם, מפני שהוא מחויב בהם, להיותם מורכבים מהפכים, שיהיה לחמרם רחב בכמות ובאיכות, ולזה יתחלפו מזגי אישי המין האחד חלוף מה מצד טבעם הפרטי, וימצאו מפני זה קצתם יותר גדולים מקצת, להיות מזג קצת יותר נאות אל הצמיחה יותר מקצתם· ואולם הגרמים השמימיים שאינם בעלי מזג באופן שיתכן להיות חלוף בין גלגל האחד וגלגל השני במזגו, הוא מבואר שלא יתן טבעם שיהיו מתחלפים בכמותם, כי אין להם משיגים מצד טבעם הפרטי, לפי שאין בהם דבר במקרה, כמו הענין באישי אלו הדברים אשר בכאן.

ואולם שהוא מחויב באלו הדברים אשר בכאן שיהיה לחמרם רחב בכמות ובאיכות מפני היותם מורכבים מהפכים, והוא מה שהצענוהו בכאן, הוא מבואר ממה שאומר. וזה שאם לא היה לחמר המין האחד רחב, הנה יהיו בכאן מינים אין תכלית למספרם, וזה שכבר יתחדשו מערוב טבעי היסודות יחסים מצד ההרכבה והמזג לאין תכלית, ואם היה לכל מזג מהם צורה מיוחדת, היו בכאן מינים אין תכלית למספרם· ואולם המינים יחויב בהם שיהיו מוגבלי המספר, לפי שהוא מחוייב שיהיה מהותם מושכל לשכל הפועל ולשם יתברך, ומה שלא יקיף בו מספר לא יתכן שיהיה ידוע, הנה אם כן מה שיחוייב שיהיו המינים בעלי תכלית במספר· וזה ממה שיחייב שיהיה לחמר המין האחד רחב באיכותו, עד שיתכן שימצאו לאנשים מתחלפים ממין אחד מזגים

מתחלפים חלוף מה. ועוד כי חמר אישי אלו המינים, להיותו מקבל תמיד השנוי באיכות, אם בסבת האויר המקיף בו ומה שידמה לו מהדברים אשר מחוץ, אם בסבת ענינים אחרים, כמו המזונות והדומה להם, הנה אם לא היה לו רחב באיכות, היה בלתי אפשר שיתקיים כי אם זמן מועט מאד, כי כבר יצא מהמזג המיוחד לו תכף שנתהווה, והנה ימשך לו המות בהכרח מפני צאתו מהמזג המיוחד לו. ולזאת הסבה בעינה היה מחויב שיהיה לו רחב בכמות, וזה כי מפני שההפוך דבק לו בסבת הענינים אשר מחוץ, והצמיחה מצד המזון, הנה אי אפשר שיתקיים האיש בכמות אחד כלל, ואם היה כמות אישי המין מוגבל שלא יקבל הפחות והיתר, הנה נמשך בהכרח אל השנוי בכמות המות· עם שהוא בלתי אפשר התהוות אישי המינים אשר בכאן אם לא היה לחמרם רחב בכמות, וזה שלא יתכן בהם שיהיו בהתחלת ההויה בכמות השלם אשר ימצא לאישי המין ההוא, והמשל כי לא יתכן שיתהווה בבטן הבעל חיים חי גדול כמהו, וכן הענין בצמחים הנולדים מהזרעים, וזה מבואר מאד. והוא מבואר שהחלוף אשר באישי המין האחד בכמות הוא מפני החלוף אשר להם באיכות, כאלו תאמר שמזג זה יותר נאות אל הצמיחה וגודל הגוף ממזג זה. ובהיות הענין כן, והיה מבואר שאי אפשר בגרמים השמימיים שיהיה ביניהם חלוף באיכותם, כי אינם בעלי איכות, הוא מבואר שלא יתן טבעם שיהיו מתחלפים בכמות, כל שכן שהוא מבואר שלא יתן שיהיו מקיפים קצתם בקצתם, וזה שאנחנו נמצא בדברים אשר זה דרכם שהם בעלי טבעים מתחלפים, כמו הענין ביסודות שכבר ימצא המוקף טבעו מהם זולת היסוד אשר יקיף בו. והנה היה ראוי מצד טבע גרם השמימיי שלא יהיה בכאן ממנו זולת אחד במספר, כמו הענין בטבע טבע מהיסודות הארבעה. והוא מבואר גם כן שלא יתן טבעם שיהיו בלתי נכחיי השטחים, בדרך שיהיה הגלגל יותר עב מהצד האחד ממה שהוא מהצד האחר· וזה כי מפני שהוא מטבע אחד, הנה יתן טבעו שיהיה מתדמה בכל צדדין. ועוד שחלקי הגלגל הם כלם מטבע אחד, ולזה לא יתן טבע הגלגל שיהיה בו חלק אחד ממנו מתחלף לשאר חלקי הגלגל, בשיהיה החלק ההוא מאיר ובלתי ספיריי, והוא הכבב, ושאר חלקי הגלגל הם ספיריים ובלתי מאירים· וזה כי הדבר המורכב מהפכים הוא אפשר שיהיה בו כמו זה החלוף בחלקיו, להיותו מורכב מדברים מקבילים, ולזה יתכן שיהיו קצת חלקיו מתחלפים לקצתם, כאלו תאמר בחי שטבע הכבד ממנו הוא מתחלף לטבע המוח, ואולם הגרם השמימיי לא ימצא בו חלוף בין חלקיו, לפי שהוא מטבע אחד, כמו שהתבאר מענינו·

ולזה הוא מבואר שלא יתן טבע השמים שיהיו בו אלו הככבים שהם בו.

וכבר יתבאר באופן הקודם כי מפני שהככבים כלם הם מטבע אחד, הנה לא יתן טבעם שיהיו מתחלפים בכמותם, כמו שנמצא מעניינם׃ ובזה יתבאר כי מפני שהככבים הם כלם מטבע אחר, הנה לא יתן טבעם שיהיה צבע זהר נצוציהם מתחלף, עד שיהיה קצתם אדום וקצתם לבן וקצתם במראה אחר, כמו שהתבאר מעניינם, כי זה אמנם אפשר בדברים אשר בכאן להתחלפם בחום והקור והלחות והיובש, כמו שהתבאר בטבעיות, ואולם הככבים שאי אפשר שיהיה ביניהם חלוף כלל, לפי שהם כלם מטבע אחד, הנה לא יתן טבעם שימצא חלוף ביניהם בצבעיהם׃ ובזה יתבאר כי מפני שהככבים הם כלם מטבע אחד, לא יתן טבעם שיושפע מנצוץ אחד מהם דבר מתחלף למה שיושפע מנצוץ האחר, והמשל שאי אפשר שיתן טבע הככבים שיהיה השמש מחמם ומיבש יובש מזוג מה שבכאן, והירח מקרר ומלחלח, כמו שנתפרסם מעניינם. ובזה יתבאר כי מפני שהככבים הם כלם מטבע אחד, לא יתן טבעם שיהיו קצתם מאירים מעצמם וקצתם מקבלים האור מזולתם, כמו שנראה מענין השמש והירח. ובזה יתבאר, כי מפני שהככב הוא כלו מטבע אחד, הנה לא יתן טבעו שימצא חלוף בין קצת חלקיו לקצת, בשיקבלו קצת חלקיו האור, וקצתם לא יקבלוהו, כמו הענין בירח, וזה מבואר מהצל הנראה בו, כמו שבארנו במה שקדם. ובזה יתבאר כי מפני שהגרם השמימיי הוא כלו מטבע אחד, הנה לא יתן טבעו שיהיו קצת הגלגלים עם ככבים רבים, וקצתם עם ככב אחד לבד, וקצתם מבלי ככב. ובזה יתבאר כי מפני שהגרם השמימיי הוא כלו מטבע אחד, לא יתן טבעו שיהיו קצת חלקיו שומרים תמונתם, וקצתם בלתי שומרים תמונתם, כי זה דבר יתכן שימצא במה שבכאן להתחלף קצת הדברים מקצת בעובי והדקות, מפני התחלפם בחום והקור והלחות והיובש, ואולם בגרם השמימיי לא יתכן זה, לפי שהוא כלו מטבע אחד.

ובהיות הענין כן, והיה מבואר שאם היה הגרם השמימיי קדום, לא יתכן שימצאו בו אלו הדברים אשר לא יתן טבעו שימצאו בו, והיה גם כן ממה שיחשב שאם היה הגרם השמימיי הווה, הנה לא יתכן שימצאו בו אלו הדברים, לפי שכבר נמצא מההוים בטבע אשר בכאן שלא ימצא בהם רק מה שיתנהו טבעם, הנה איך הענין בזה, מי יתן וארע. ונאמר כי כבר התבאר בפרק הקודם שהשמים מחודשים במה שאין ספק בו, ולא התבאר שיהיה הדישם על דרך חדוש ההווים אשר בכאן, והוא הצד אשר חוייב בו זה הספק׃ אבל אולם בזה תבדל ההוייה

הכללית להויות החלקיות, כי יש בין אלו ההויות הבדל נפלא בהכרח, כמו שקדם, ולזה לא ימנע בזאת ההוייה שתהיה בזה האופן אשר לא תדמה בה ההוייה החלקית. וגם כן הנה אנחנו נמצא בהווה במלאכה מה שינהג זה המנהג, וזה כי בעל המלאכה יתן לחמר האחד צורות מתחלפות מהצורות אשר מרכם שיגיעו מכמו זה הפועל, וזה שהצורף יעשה מזה הכסף הרמוז אליו גביע או טבעת או נזם, או מה שירצה משאר הענינים אשר אפשר שיעשה אותם מהכסף· ובהיות הענין כן, הנה תהיה הויית השמים מהשם יתברך על זה האופן, רצוני שתהיה התחלת ההוייה ההיא הרצון והבחירה, כמו הענין במלאכה, אלא שהמלאכה לא תתן מזה כי אם התמונות, להיותה חוץ מהדבר, והשם יתברך יתן טבע בכללות הדבר, כמו שנמצא מפעולות שאר השכלים הנבדלים. והוא ראוי שיהיה פועל השם יתברך יותר נפלא ויותר נעלה מפעל שאר הפועלים העלולים ממנו, כמו שמדרגתו גבוהה ממדרגתם לאין שעור, ושתהיה פעולתם מפני זה מוגבלת ומסודרת, לא יוכלו לשנות הסדור ההוא, כמו הענין בפקידי המדינה אשר הם תחת הראש הראשון· ותהיה פעולת השם יתברך לפי מה שיגזרהו רצונו, כמו הענין בראש הראשון על המדינה שיסדר ענין המדינה לפי מה שירצה. ובהיות הענין כן, הנה מה שיתחייב מהמופת הקודם, שיהיו השמים מחודשים, יהיה כשיהיה חדושם על דרך מה שיתחדש מהבחירה והרצון, לא על דרך מה שיתחדש מהטבע. ואולם איך אפשר שיונח זה הענין בשם יתברך בדרך שלא יתחדש ממנו ספק, הנה נחקור עליו אחר השלימנו החקירה בקדמות העולם וחדושו בכל הפנים שאפשר לנו. ובכאן התבאר שההוייה אשר התחלתה הבחירה והרצון היא קודמת להוייה אשר התחלתה הטבע· וראוי היה להיות כן, וזה שכמו שתנועת הבחירה היא הקודמת לשאר התנועות, כמו שהתבאר בספר השמע, כן הויה המתחדשת מהבחירה קודמת להויות המתחדשות בדרך הטבע. ואולם אם יחוייב שתהיה לפני זאת ההוייה תנועה, אם לא, הוא ממה שנחקור עליו אחר השלימנו החקירה בקדמות העולם וחדושו לפי מה שאפשר לנו וראוי שלא יעלם ממנו שכל אלו הדברים אשר זכרנו שהם נמצאים בשמים שלא יתן טבע השמים שימצאו בו, הם כלם מופתים על שהשמים מחודשים מהרצון והבחירה, ולזה יהיו בכאן גם כן מופתים רבים הם זולת המופתים הקודמים יתבאר מהם שהשמים מחודשים.

פרק תשיעי

יתבאר בו מצד אחר שהשמים מחודשים זולת שני הצדדים הראשונים.

ונאמר גם כן שיש בשמים דברים רבים הם בעבור זולתם, והם מן סגולות הנמצאות להווה במה שהוא הווה, כמו שקדם. וזה שהתנועות הנמצאות לגלגלים על האופן שהם בו שתשלם מהם התנועה המורכבת הנראת לככבים שישלם ממנה זה המציאות השפל ביותר שלם שאפשר, כמו שהתבאר מדברינו במאמר הקודם, הם בהכרח בעבור זולתם, כמו שנבאר· ואולם כל מה שנמצא בשמים מתמונותיהם וממרחקם מהארץ ומהככבים, לפי מה שהם בו מהגודל והזוהר ומהנטיות שזכרנו שהם נמצאים בהם, הוא אם מפני שיתכן בהם מציאות, כמו אלו התנועות שיצטרכו להשלמת מה שבכאן מהנמצאות, אם מפני שימצאו בו הנמצאות אשר בכאן מאלו התנועות· ובהיות הענין כן, הנה הוא מבואר שכל מה שנמצא בשמים מאלו הדברים שקדם זכרם הוא נמצא להם בעבור זולתם, והוא זה המציאות השפל. וכאשר התישב זה, והיה מבואר ממה שקדם שמה שימצא בו דבר בעבור זולתו הוא בהכרח הווה, הנה יתחיב מזה שיהיו השמים מחודשים. והנה מספר המופתים אשר יתחייב מהם זה מזה הצד הם במספר הדברים הנמצאים בשמים. ואולם שהתנועות הנמצאות לגלגלים על האופן שהם בו הם בעבור זולתם בהכרח, הנה זה יתבאר ממה שאומר. וזה שתנועותיהם אי אפשר שיהיו לכוין אל דבר שיצטרך לעצמותם, או לברוח ממה שהוא כנגד, כמו הענין בבעלי חיים, לפי שהם לא יצטרכו אל דבר מחוץ ישלם בו מציאותם, כמו הענין בחי שיצטרך, דרך משל, אל המזון או אל מה שידמה לו מהדברים אשר יצטרכו לו להעמדת מציאותו, ואין להם גם כן דבר יתנגד לטבעם יברחו ממנו, כי אין להם הפך, ולזה לא יתכן שתהיינה תנועתיהם לברוח ממה שהוא כנגד, ולכוין אל הנאות. ואם אמרנו שהתנועה היא להם בעבור שהם חיים, כי התנועה היא חיוב מה לדברים הטבעיים, כמו שיאמר הפלוסוף· הנה ימשך לזה המאמר שיהיו הגלגלים מתנועעים תנועה מה, אבל לא יתחייב מזה שיהי מתנועעים בנד אשר הם בו מתנועעים שלא יתכן השלמת אלו הנמצאות השפלות אלא בו, כמו שהתבאר. ועוד שזה המאמר יראה שאין לו פנים, וזה כי התנועות הנמצאות לחי במה שהוא חי הוא להשלים מציאותו, ולא ימצאו בו התנועות לבטלה בטבע אם לא בבקשת הערבות, כמו תנועות האדם במחולות, וזה לא יהיה מהם כי אם מעט מהזמן, להיות מה שזה דרכו בלתי נאהב אצל הטבע· ולזה לא יתכן

שתהיה זאת התנועה התמידית נמצאת בהם בעבור עצמותם ללא דבר ימשך להם בעצמותם בעבורה מהטוב. ואם אמר אומר שזאת התנועה היא להם בעבור הערבות במה שהם השיגו, כמו שיקרה לאדם בעת השיגו דבר מה שיתנועע במקום· אמרנו לו שהתנועה תקרה לאדם בעת חקרו ברדוש מה, מפני שהוא כבר יתנועע בעיונו מדברים יוליכוהו אל הגעת האמת בחקירה ההיא, כי התנועות נמצאות נמשכות קצת לקצת בזה האופן, כמו שיתנועעו במחולות מתנועת הקול השיריי על יחס תנועת הקול ההוא מהמהירות והאיחור, וזה בעינו יקרה לאדם בעת דרכו אל האמת בדרוש מה, ולפי מהירות מחשבתו ועיונו ואיחורו להתנועע מקצת הדברים אל קצת בחקירתו תהיה תנועתו ואיחורו· אבל הגלגלים אין להם תנועה להשיג מה שכבר לא השיגו אותו, כי אין בהשגותיהם דבר יהיה להם בכח, אבל תמצא להם תמיד ידיעה והשגה לא תחייב תנועה, אבל היא מנוחה, כמו שזכר הפלוסוף, ולזה לא תחויב לה זאת התנועה בעבור ההשגה. ועוד שאם הודינו שהחויב להם תנועה בעבור זאת ההשגה, הנה לא תחויב להם בזה האופן הנפלא אשר היתה בו שימשך בכאן מרבוי הפעולות אשר אי אפשר שישלמו אלו הנמצאות אלא בה. ועוד שהתנועה יראה מענינה, כמו שזכר הפלוסוף, שהיא תמנע ההשגה, וזו היא הסבה שהשכור לא יבין מושכל בעת שכרותו מפני התנועה החזקה הנמצאת לו, וכן הנער בעת הגדול, וזה ממה שיתבאר ממנו שאין מתנאי ההשגה שתמצא עמה תנועה. ובכלל הנה אין דרך להניח שתהיינה בהם אלו התנועות בעבור השגותיהם, אם לא שנניח כי מפני שציירו נמוס אלו הנמצאות וסדרם וישרם לפי מה שאפשר להם, השתוקקו מעצם הציור ההוא להתנועע באופן יושפעו מהם אלו הנמצאות אשר בכאן ביותר שלם שאפשר· וזה ממה שיחייב שתהיינה אלו התנועות בהם בעבור זולתם, כמו שהנחנו.

וכאשר התישב לנו שהתנועות אשר לגלגלים הם בהכרח בעבור זולתם, והתבאר גם כן במאמר הקודם שמציאות הככבים בגלגלים הוא גם כן בעבור זולתם, והיה מבואר ששאר הדברים הנמצאים בשמים מתמונות הגלגלים ומספרם וסדורם ונטיותיהם ומה שידמה להם הם בעבור שישלמו לככבים אלו התנועות אשר להם, הוא מבואר שכל אלו הדברים הם בגרמים השמימיים בעבור זולתם. ובהיות הענין כן, הנה יתחייב מכל אחד מאלו הדברים אשר נמצאים בשמים בעבור זולתם שיהיו השמים מחודשים, כמו שבארנו זה במה שקדם אצל החקירה במה שיזכר בה ההווה מהבלתי הווה.

וראוי שתדע שכבר שער הפלוסוף בזה הספק, ולזה חתר לתת סבה

באלו הענינים הנמצאים בשמים שיהיו מפני טבעם· ולזה תמצא שהוא יבקש להת סבה בהיות צד התנועה היומית מהמזרח אל המערב, ואמר שזה הענין הוא בה כדי שתהיה התנועה מהימין ולפנים, כי זה הוא היותר נכבד, וזה כי הפלוסוף יראה שיש לגרמים השמימיים ימין ושמאל ופנים ואחור מצד מה שהם בעלי נפש· והוא מבואר שמזה יתחייב לו שיהיה מצב שאר הגרמים השמימיים המתנועעים לצד המזרח בהפך מצב הגלגל היומי, כאלו תאמר שיהיה המעלה בשאר הגלגלים לצד המטה בזה הגלגל, בדרך שתהיה תנועת שאר הגלגלים גם כן מהימין אל השמאל ולפנים. וכן תמצא שהוא נתן סבה בהיות הכבבים העליונים יותר מאוחרי התנועה מצד קורבתם יותר אל הגרם הראשון המניע אותם להפך צד תנועתם, ולזה ימנעם מהתנועע להפך הצד ההוא מצד תשוקתם להמשך תנועתו. וכן תמצא שהוא נתן סבה בהיות בגלגל עליון ככבים רבים ובשאר הגלגלים לא ימצא כי אם כוכב אחד, לפי שאם היו בהם ככבים יותר, היה משיג הגלגל העליון לאות בהניעו אותם. ואולם שאר הסבות שנתן בענין מה שבשמים, הנה כשיעויין בהם, נמצאם כלם מסכימות אל מה שהנחנו מעניינם במה שאמרנו שכל זה הוא בהם בעבור אלו הדברים אשר בכאן, בכדי שיהיה ההויה וההפסד בהם שומר כדר ויושר. והנה שתק הפלוסוף בהרבה מהדברים הנמצאים בשמים, אם מפני שלא יוכל להת בהם הסבה מצד טבעם, כמו שיתחייב לו לפי מאמרו בקדמות העולם, אם מפני שהלמודיות היו בזמנו בלתי שלמות. ועל כל פנים הנה המצאהו מסבים שהגרמים השמימיים הם עלולים, ולזה חהר להת סבות במה שימצא בהם, ואמר בספר השמים והעולם שאם היו עלה לבד, לא יתכן לבקש בעניניהם עלה וסבה. וכאשר הודה בהם שהם עלולים, הנה הוא מבואר שיחויב היותם מה רשים במוחלט, או יתחייבו הבטולים שזכרנו בפרק השביעי מזה המאמר. ולזה נשאר הפלוסוף נבוך בזה הדרוש, עם היות אצלו טענות רבות לקיים בהם שיהיה העולם קדום, כי האיש הזה לגודל מעלתו בחכמה לא היה נעלם ממנו זה, אבל להצהו מה שכבר זכרנו אותו. וזה אשר היה מצער בו הפלוסוף מחולשת טענותיו ומהספקות אשר ישיגו מי שיניח העולם קדום נעלם מהנמשכים אחריו, ולזה חשבו שבאר ככר במופת שהעולם קדום, וסדרו אופן חיוב הדברים מהשם יתברך בשיווייב ממנו דבר אחד, וממנו יתחייבו שני דברים מצד הרכבה מה נמצאות בו, לפי שבו שני ענינים, ענין בו ישכיל עצמו, וענין בו ישכיל סבתו. וככר זכר אבן רשד בפירושו למה שאחר הטבע מה שישיג לזאת ההנחה מהספק, ובאר שאין זה דעת הפלוסוף, אבל יתחייבו מהראשון

שני דברים, והם גלגל הככבים הקיימים, והשכל אשר יניע הגלגל אשר למטה ממנו במדרגה, ואמר שזה החיוב אינו אלא ציור והשגה, ולא ימנע בנמוס האחד שיושגו ממנו דברים מתחלפים. והוא מבואר שמאמר אבן רשד יתחייב לו מהספק מה שלא יעלם· וזה שכבר תשאר עמו השאלה ממי יתחייבו עצמי הגלגלים, כי הם עלולים, כמו שזכר הפלוסוף בספר השמים והעולם, כאלו טבע האמת הכריחו על זה, וזה כי מה שישלם בזה האופן הוא השפע ההשגה והציור, לא השפע העצם, ואם לא היה עצמם עלול, הנה איך קרה שיהיה מה שנמצא מעצמיהם בתכלית השלמות להשלמת מה שיושפע מהם.

ואולם לקודמים ממנו יתחייב, כשהונח הגלגל תמיד מתחייב מהשם יתברך והמניעים אשר להם, שיהיו הגלגלים הווים מלא דבר ונפסדים אל לא דבר, וזה בכל עתה ועתה, ושיהיו העתות נמשכים, ושאר הבטולים שזכרנו· ולזה הטיבו קצת האחרונים מהפלוסופים כשהניחו שהשם יתברך ייחד וסדר מה שבגלגלים, וזה ממה שיחייב שיהיה העולם מחודש, אלא שהם לא שערו בזה לפי מה שזכר הרב המורה מדעותיהם.

וראוי שלא יעלם ממנו שכבר ימצא בסבות אשר נתן הפלוסוף באלו הדברים אשר זכרנו שחתר לתת סבה בהם מצד עצם הגלגלים וטבעם מן הספק מה שלא יתכן היציאה ממנו בשום פנים, כאלו טבע העניינים חייב כן שלא ימצא להם סבה מצד עצם הגלגלים וטבעם, וזה ממה שיוסיף גלוי ושלמות על מה שבארנו שכל אלו הדברים הם בגרמים השמימיים בעבור הדברים אשר בכאן. וזה שהוא אמר שתנועת הגלגל היומי היתה מהמזרח אל המערב, לפי שההחלת התנועה הוא ראוי שההיה מפאת הימין שהוא המזרח, כי הימין הוא יותר נכבד מהשמאל· וכאשר יתנועעו השמים בפאה המערבית, יתנועעו על הכונה השנית, כדי שהשוב התנועה אל הימין, כמו הענין בתנועת הבעלי חיים. והנה זה המאמר ישיגהו מהדבה והספק מה שלא יעלם, וזה כי היות הימין יותר נכבד מהשמאל בבעלי חיים הוא בעבור חלוף האברים אשר באלו הפאות, אבל הגלגל שאין בו חלוף כלל אי אפשר שנניח בו הימין יותר נכבד מהשמאל, אף כי הימין ממנו ישוב שמאל. ואם יאמר זה מצד המקום המזרחי, כמו שיאמר זה אבן רשד, הנה זה בלתי מכפיק, וזה שחלוף מקום ממקום במעלה וכבוד אינו מצד המרחקים הלמודיים, אבל מצד הגשם אשר בו בטבע· ובהיות הענין כן, והיה הגשם אשר בימין בטבע הוא הגשם אשר בשמאל, הוא מבואר שאין שם חלוף מצד המקומות. ועוד שהימין והשמאל בגלגל אינו שיהיה לו מצד עצמו מקום נגדר יהיה ימין, או חלק נגדר. אמנם שאין לו חלק

נגדר יהיה ימין כבר התבאר במה שקדם. ואמנם שאין לו מקום נגדר הנה זה יתבאר לפי מה שאומר. וזה שאם הנחנו מקום הימין נגדר, והוא החלק המיושב מהארץ, וככה השמאל, הנה יהיה לגלגל הימין והשמאל בהקש אל זולתו, עד שאם היה הישוב בחלק האחר, יהיה הימין ממנו שמאל, והשמאל ימין, הנה אם כן אין לגלגל מצד עצמו מקום נגדר יהיה ימין או שמאל, אבל הוא בהקש אל זולתו· ואולם הימין הוא יותר נכבד מהשמאל לאשר יש לו הימין והשמאל מצד עצמו, לא בהקש אל זולתו, וזה כי בהקש אל זולתו יהיה אפשר בדבר האחד שיהיה פעם ימין ופעם שמאל, ויהיה הדבר שהוא יותר נכבד מדבר הוא בעינו יותר מעט ממנו בכבוד, וזה בתכלית הבטול. ועוד שכאשר הונח גלגל הככבים הקיימים הוא המתנועע התנועה היומית, כאשר יראה הפלוסוף לפי מה שהבין ממנו אבן רשד, הנה אומר שכבר יחויב שתהיה התנועה היומית מהשמאל אל הימין, והוא הפך מה שהניחו הפלוסוף. וזה יתבאר כאשר יתבאר איזה מהקוטבים הוא יותר ראוי שיהיה מעלה, ואיזה מהקוטבים הוא יותר ראוי שיהיה מטה, כי הוא מחויב בכל מי שיש לו ימין ושמאל שיהיה לו מעלה ומטה, פנים ואחור, כמו שבאר הפלוסוף.

ונאמר שהוא מבואר שאין חלוף בגלגל מצד עצמו אם לא מצד הככבים, או בהקש אל זולתו, וזה יהיה בהכרח בהקש אל עולם היסודות, כי אין חוץ מהשמים דבר, כמו שבאר הפלוסוף· ואם היה שיהיה שם דבר, הנה אין לו טבעים מתחלפים בהקש אל הדבר ההוא· ובהיות הענין כן, והיה מבואר שמה שהוא יותר נכבד מהגלגל מצד הככבים הוא מה שיש בו ככבים יותר, כי הככב הוא היותר נכבד שבחלקי הגלגל, וכן יתבאר שמה שהיה מעולם היסודות יותר נכבד הוא במקום הצפוני אשר בו ימצאו כל הדברים הטבעיים אשר בעולם היסודות, הנה הוא מבואר שהצד הצפוני מגלגל המזלות הוא יותר נכבד להתקבץ בו שתי אלו הסבות יחד, רצוני שבזה החלק מהגלגל ימצאו בו ככבים יותר ממה שימצא מהם בצד הדרומי, וזה מבואר מהמספר שעמדו עליו מזה חכמי התכונה, והוא גם כן כנגד המקום היותר נכבד שיהיה בעולם היסודות. וכאשר התישב זה, רצוני שהקוטב הצפוני הוא יותר נכבד מהדרומי, והיה מבואר מהבעל נפש שהמעלה ממנו הוא יותר נכבד מהמטה, וכבר עמדנו על שהימין הוא יותר נכבד מהשמאל בגלגל מהבעל נפש אשר בכאן, הוא מבואר שאם היה לגלגל מעלה ומטה, שהוא ראוי שיהיה הקוטב הצפוני הוא המעלה· ואם היה הדבר כן, הנה תהיה תנועת גלגל היומי מהשמאל אל הימין,

והוא הפך מה שהניח הפלוסוף. וכבר תעמוד על זה שהמשל שעשה בזה אבן רשד. ועוד כי כאשר הונח הענין בזה האופן, יקשה לתת סבה למה היתה תנועת שאר הגלגלים לצד הפכי אל צד התנועה היומית, וזה כי הוא ראוי שתהיה זאת התנועה גם כן בהם מהימין אל השמאל, כמו שזכר אבן רשד. ובהיות הענין כן, והיה שכבר התבאר שהוא ראוי שיהיה הימין והשמאל לקוח בהם מן ההקש אל עולם היסודות, הוא מבואר שלא יתכן שיהיה בהם הימין והשמאל הפכי אל הימין והשמאל בגלגל היומי, וזה כי הוא בכלם לקוח בהקש אל עולם היסודות, לא מצד עצמם. ועוד שאם הודינו שכבר יהיה בהם הימין והשמאל בהפך הצד אשר היה בו הגלגל היומי, הנה יקשה לתת הסבה למה היה מצבי אלו הגלגלים מתחלפים, אם לא הונח זה מסבה פועלת תכוין שתהיה תנועותיהם לצדדים הפכים, כמו שנאמר אנחנו. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שבזאת הסבה שנתן הפלוסוף בכאן ימצא מהספק העצום מה שלא תתכן היציאה ממנו בשום פנים.

וכן נאמר שמה שנתן מהסבה בהיות הככבים קצתם ממהרי התנועה וקצתם מאוחרי התנועה, מפני קורבתם ורחקם מהגלגל היומי, שכל מה שקרב אליו מהגלגלים היתה תנועתו יותר מאוחרת, להיות מה שיגיע אליו מהגלגל היומי מהכח המניע אותו להפך צד תנועתו יותר חזק, וימנעהו מפני זה מהתנועע להפך הצד ההוא, ולזה תהיה תנועתו להפך הצד ההוא יותר מאוחרת, הוא מאמר אין פנים לו לסבות רבות. מהם, כי אם הודינו זה, הנה יתחייב שיהיה הגלגל העליון מניע שאר הגלגלים אשר תחתיו מזולת שתבא תנועת העליונים שבשאר הגלגלים אל הגלגלים התחתונים· וזה מבואר הבטול, כמו שזכרנו במאמר הקודם, ששאר הגלגלים יתנועעו מעצמם על צד התשוקה והבחירה בתנועה היומית, עם התנועעם מעצמם בתנועתם המיוחדת, הנה יתחייב מזאת ההנחה מהבטולים מה שכבר זכרנו במאמר הקודם. ועוד שהפלוסוף בעצמו יראה כי לכל אחד מכוכבי לכת גלגל יומי, כמו שיתבאר במה שזכר מזה במה שאחר הטבע· ואם היה הענין כן, הנה תהיה זאת הסבה שנתן בזה מבוארת הבטול. וגם כן הנה אם היה הענין כן, הנה הוא מבואר שכבר תהיה התנועה אשר יתנועעו אליו הגלגלים בה על זולת המדרגה מהמהירות שהיה נותן טבעם שיתנועעו, אם לא היתה זאת התנועה היומית מונעת אותם מזה, ויחויב מזה שתהיה תנועתם המיוחדת מוכרחת שתהיה בזה האופן מהאיחור אשר הוא בו מפני המונע שיש להם מהשלים מה שיגזור טבעם ממהירות התנועה· וזה בתכלית הבטול, שאם היה הענין כן, הנה יהיה הטבע אשר בהם מענין

זאת התנועה לבטלה, אחר שאין לו כלי ישלים בו מה שיגזרהו מענין זאת התנועה. וזה כלו דבר יוצא מן ההקש, והוא במדרגת מה שיאמרו הקודמים שהארץ לא תתנועע מפני שיחסה אל כל האופקים יחס אחד, וכבר באר הפלוסוף מה שיש בזה המאמר מהבטול. ובכלל הנה הנחת טבע אחד לא יצא לפועל בעת מן העתים הוא בתכלית הבטול· וזה כי הדבר היוצא מן הטבע אם היה שימצא, הנה ימצא במעט מן הזמן, עם מה שבזאת ההנחה מהמום בהניחנו לגרמים השמימיים מונע ימנע תמיד מהשלים מה שיציירוהו מענין התנועה, כי יתחייב מזה שיהיה הסדר אשר יציירוהו דבר זר מהסדר אשר יושפע מהם. וזה שהוא מבואר ממה שקדם שמה שיושפע מהם אם היתה תנועתם יותר מהירה הוא זולת מה שיושפע מהם בהיות תנועתם יותר מאוחרת· ואם הנחנו שיהיו להם שתי תשוקות מקבילות יחד, רוצה לומר שישתוקקו להמשך לתנועה היומית, וישתוקקו עם זה להתנועע להפך הצד ההוא, ותמנע התשוקה האחת התשוקה השנית, כמו שיראה ממה שאמר אבן רשד בזה, הנה יתחייבו מזה כל השקרים הקודמים, עם שהנחת שתי תשוקות מקבילות לגלגל אחד יתנועע מהם יחד הוא בתכלית הבטול, כמו שבארנו זה כלו במאמר הקודם לזה.

וכן נאמר שמה שנתן מהסבה בהיות בגלגל העליון ככבים רבים ובשאר הגלגלים אשר תחתיו לא ימצא כי אם ככב אחד, לפי שאם היו בהם ככבים יותר, היה משיג הגלגל העליון לאות בהניעו אותם, הוא מאמר אין פנים לו. וזה שהגלגל והככב הם מטבע אחד, כמו שבאר הפלוסוף, שאם לא היה הענין כן, הנה יהיה הככב עומד מוכרח במקומו, וזה מבואר הבטול· ולזה יתחייב, שאם היה משיג הגלגל לאות בהניעו הגלגלים אשר תחתיו אם היו בהם ככבים רבים, שישיגהו כמו הלאות ההוא בעצמו בהניעו הגלגלים ההם רקים מככב, כי טבע חלקי הגלגל, עם היותם מאירים או בלתי מאירים, הוא טבע אחד בעינו. ועוד שכבר יתחייב מזאת ההנחה שיניע גלגל העליון כל הגלגלים אשר תחתיו, וכבר התבאר במה שקדם מה שישיג זאת ההנחה מהבטול. ועוד שכאשר הונח הענין כן, הנה יתחייב שיהיה לגלגלים טבע אל שיהיו בהם ככבים יותר, אלא שכבר נמנע מהם זה כדי שיוכל הגלגל העליון להניע אותם, ויהיה אם כן הטבע אשר להם אל שיהיו בהם ככבים יותר לבטלה, לפי שהוא בלתי יוצא אל הפעל בעת מן העתים. וזה כלו דבר יוצא מן ההקש, עם מה שיתחייב בזאת ההנחה מהבטול בהניחנו שלא יהיה לגרמים השמימיים מה שיתן טבעם שימצא להם מהככבים מה, שכאשר הונח הענין כן, יתחייב שלא יהיו להם כלים אל שיושפע מהם

מה שיציירוהו מענין התנועה, ויהיה הסדר השופע מהם זולת הסדר אשר יציירו אותו.

ובכאן התבאר שמה שנתן הפלוסוף מהסבות באלו הענינים מצד עצם השמים הוא בלתי צודק׃ וזה ממה שיוסיף גלוי ושלמות על מה שבארנו מאלו הענינים שהם כלם בעבור הדברים אשר בכאן להשלים ההויות, וזה דבר מוסכם גם כן עליו מהפלוסוף, כמו שזכרנו, כאלו טבע האמת הכריחו על זה. ובכאן התבאר שכל דבר מהדברים הנמצאים בשמים הוא מופת על שהשמים הווים משלשה צדדים׃ הצד האחד מצד היותו מכוון לתכלית מה ביותר שלם שאפשר, וזה בלתי אפשר בדבר הבלתי הווה הקיים בעצמו׃ והצד השני מצד שאין טבע השמים שימצא זה הענין בו, וזה גם כן דבר בלתי אפשר בבלתי הווה, כמו שהתבאר במה שקדם׃ והצד השלישי מצד היותו מכוון ביותר שלם שאפשר בעבור דבר אחר זולת השמים, וזה גם כן בלתי אפשר בבלתי הווה, כמו שהתבאר במה שקדם. ולזה יהיה מספר המופתים שיהיה לו מהדברים הנמצאים בשמים על שהשמים הוים במספר הדברים ההם כשהוכה על שלשה.

פרק עשירי

יתבאר בו מהו הזמן ואיזה מציאות מציאותו.

ואחר שהתבאר לנו מהדברים הנמצאים בשמים שהשמים הם הווים בהכרח, הנה ראוי שנחקור אם הזמן הווה, או בלתי הווה׃ וזה כי מזה נעמוד אם היה בכאן עולם אחר עולם, וזה אל לא תכלית, כמו שיאמינו קצת הקודמים. וזה שאם היה מחויב בשמים שיהיו הווים, ובזמן שיהיה קדום, הנה יהיה שם בהכרח עולם אחר עולם, וזה אל לא תכלית׃ ואם לא היה מחויב בזמן שיהיה קדום, הנה לא יחויב מזה הצד שיהיו בכאן עולמות אחד אחר אחד אין תכלית למספרם׃ ואם היה בלתי אפשר בזמן שיהיה קדום, הנה יהיה בלתי אפשר שיהיו בכאן עולמות אחד אחר אחד אין תכלית למספרם. ועוד כי מפני שהפלוסוף הביא ראיה מטבע הזמן על שהשמים בלתי מחודשים, והוא ספק על מה שהתבאר מהשמים, הנה ראוי שנחקור אנחנו באופן שלם איך הענין בזה. והוא מבואר שקודם שנחקור מענין הזמן אם הוא הווה, או בלתי הווה, הנה ראוי שנחקור במהות הזמן, כי הוא יישירנו לעמוד על האמת בזה.

ונאמר שהוא מבואר בנפשו כי הזמן הוא מהכמה, וזה שכבר יאמר בו שוה, או בלתי שוה, שהם מסגולת הכמה. ואולם מאיזה חלק מהכמה

הוא, הנה הוא מבואר שהוא מהכמה המתדבק, כי כבר יאמר בו ארוך וקצר. ועוד שהוא ישוער כלו במה שהוא חלק ממנו בהנחה, לא בטבע, וזה מסגולות הכמה המתדבק. ועוד שתכליתו הוא העתה, אשר עם היותו תכלית הוא התחלה, והוא בעצמו בלתי מתחלק. ואם הוא בנושא, או הוא נבדל, זה ממה שראוי שנחקור עליו, כי היה הזמן לא ימלט מאחד מאלו הענינים. ואולם שאיננו בנושא זה מבואר, שאם היה זה כן, היה מתרבה בהתרבות הנושאים, וזה שקר, כי לא ימצא שם כי אם זמן אחד כמו שהתבאר זה כלו בספר השמע. ונאמר שאין הזמן נבדל, ונציע לבאור זה שתי הקדמות ידועות· האחת היא שהזמן יש בו חלק זולת חלק, וזה שזה הזמן הוא זולת הזמן הקודם לו וזולת הזמן המתאחר, שאם היה אפשר זולת זה, היה הזמן החולף הוא הזמן העתיד, וזה מבואר הבטול. ועוד שאם לא היה בזמן חלק זולת חלק, היו ההפכים בנושא אחד מצד אחד בזמן אחד· וזה כי מגדר ההפכים שיהיו בנושא אחד מצד אחד בשנוי זמנים מתחלפים, ואם לא היו שם זמנים מתחלפים, הנה יחויב שיהיו ההפכים נמצאים בדבר האחד בזמן האחד בעינו. ואולם ההקדמה השנית היא שהזמן הוא מתדמה החלקים במה שהוא זמן. ואולם התנינו בזה במה שהוא זמן, כי כבר יחשב בו חלוף בחלוף זמן היום לזמן הלילה, או חלוף זמן הקיץ לזמן הסתו· אלא שזה החלוף הוא לזמן במקרה, לא במה שהוא זמן. וכאשר התישבו לנו אלו ההקדמות, הנה נאמר שאיננו נבדל. וזה שאם היה נבדל, הנה יחויב, מפני שהוא מתדמה החלקים ואיננו בנושא, שלא יהיה שם חלק זולת חלק, כי אין שם חלק זולת חלק במתדמה החלקים אם לא מצד הנושא, וכאשר לא היה שם נושא, הנה אין שם חלק זולת חלק· ואולם בזמן ימצא חלק זולת חלק, כמו שקדם, הנה אם כן איננו נבדל. ועוד שאם היה הזמן נבדל, הנה אומר שיחוייב שיהיה החלק הוא הכל· וזה כי היה בכל מתדמה החלקים החלק המסכים לכל בשם ובגדר, ואמנם היות החלק זולת הכל הוא מצד הנושא, וכאשר לא היה שם נושא, הנה יחויב שיהיה החלק הוא הכל, וזה בתכלית הבטול. ואחר שכן הוא, רוצה לומר שאיננו בנושא, ואינו נבדל, ואין שם חלק שלישי, הנה יחויב שיהיה מצד מה בנושא, ומצד מה נבדל, והוא מבואר שהשקרים הקודמים חוייבו בהניחנו אותו בנושא מיוחד, או נבדל במוחלט· ואולם אם הנחנו אותו בנושא בלתי מיוחד, לא יתחייב דבר מהשקרים הקודמים. ואולם איזה הוא זה הנושא, הנה הוא מן המבואר שהוא התנועה, כמו שהתבאר בספר השמע. והנה יהיה יחס הזמן אל התנועות יחס המספר אל הספורים, שלא יתרבה ברבוים, כן לא יתרבה הזמן

ברבוי התנועות, והוא מזה הצד נקי מנושא, עד שאיננו במקום מיוחד. ואם היה שיהיה מיוחד לתנועה היומית, הנה זה בהנחה, לא בטבע, כי כאשר ישוער באיזו תנועה שתהיה, הנה ישוער בקודם ובמתאחר, וכאשר ישוער בקודם ובמתאחר, ישוער בזמן.

ואחר שהתבאר מענין הזמן מה הוא, ראוי שנחקור איזו מציאות מציאותו, אם הוא נמצא בכח, או בפעל, או במדרגה ממוצעת בין הכח והפעל· ואם היה שיהיה במדרגה ממוצעת בין הכח והפעל, אם יש הבדל בזה בין החולף ממנו והעתיד, אם לא· ואם הוא אחד, או הרבה, וזה אם יחד, אם בבא זה אחר סור זה. ואולם איזה מציאות מציאותו, היא מבואר שאינו נמצא בכח גמור, שאם היה זה כן, לא ימצא חלק ממנו חולף וחלק עתיד, אבל יהיה כלו עתיד, כי זה דרך מה שמציאותו בכח גמור· וכן אומר שהוא מבואר שאיננו נמצא בפעל, וזה שאין שם חלק מה ממנו יהיה נמצא יחד, כי היה הנמצא יחד ממנו הוא העתה, והוא איננו זמן· ולזה לא ישאר אלא שיהיה מציאותו ממוצע בין הכח והפעל, כמו הענין בתנועה· והנה היה ראוי להיות כן, לפי שהזמן הוא מקרה דבק לתנועה. ובהיות הענין כן, הנה ראו שנחקור אם יש בין חלקי הזמן הכח בזה הענין, עד שיהיה בקצתם די מה שבפועל, ובקצתם דין מה שבכח, כאלו תאמר שהחלק החולף מהזמן יהיה דינו דין מה שבפועל, והחלק העתיד יהיה דינו דין מה שבכח· או יהיה דין שניהם דין מה שבכח, מפני שאין שם חלק מהזמן נמצא בפעל, לא מהזמן החולף ולא מהזמן העתיד· או יהיה דין החולף מהזמן דין מה שבכח, ודין העתיד ממנו דין מה שבפעל. ונאמר שהוא מבואר שהכח אמנם יאמר ביחס אל העתיד· לא ביחס אל החולף· ובהיות הענין כן, הנה הוא מבואר שמה שימצא מהזמן בכח הוא הזמן העתיד, לא הזמן החולף. והנה הענין בזה בזמן כמו הענין בתנועה, וזה שהתנועה היא דבר ממוצע בין הכח והפעל, ומה שעבר ממנה יהיה דינו דין מה שבפעל· ואלא שההבדל בזה בין התנועה והזמן, כי התנועה ימצא ממנה רושם בפועל במהנועע במה שקנה מהשלמות הבלתי גמור מצד מה שעבר מן התנועה, ואולם הזמן לא ימצא ממנו רושם בפעל במה שעבר ממנו אם לא היה זה מצד התנועה אשר ישערה זה הזמן. וכבר יתבאר גם כן שמציאות הזמן יצא לפעל על נכחותו, ושהכח הוא בזמן העתיד, לא בזמן העובר, ממה שאומר. וזה שאם היה הזמן בכללו נמצא בכח, לא היה הזמן משער התנועה החולפת על נכחות התהוותה, כי היא נמצאת בפעל בפנים מה, ומפני זה יתחייב במשער אותה שיהיה משער אותה בפעל, ואי אפשר בזמן

שישער אותה אם לא היה נמצא בפעל באופן מה. וכבר יראה זה גם כן ממה שאומר, והוא שאם היה מציאות הזמן החולף והעתיד בכח על משל אחד, הנה יחויב שיהיה כל אחד משני חלקי האפשר אפשר בזמן העובר, כמו שהוא אפשר בזמן העתיד, וזה מבואר הבטול. ואולם איך יתבאר שכבר יחויב לפי זאת ההנחה שיהיה כל אחד משני חלקי האפשר אפשר בזמן העובר כמו שהוא אפשר בזמן העתיד, הנה הוא מבואר מאד. וזה שאין מה שימנע היות כל אחד מחלקי האפשר אפשר בזמן העובר זולת שהזמן העובר כבר יצא אל הפועל באופן מה, ואין הענין כן בזמן העתיד, ולזה ישאר האפשר אפשר בזמן העתיד, ולא יהיה בו אפשרות בזמן העובר כי כבר יצא אל הפעל כל אחד משני חלקי האפשר. ועוד שאם היה מציאות הזמן החולף והעתיד בכח על משל אחד, יהיה מאמר האומר, דרך משל, שאחר יום אחד יהיה השמש בראש טלה דבר שלא יתכן שיהיה, וזה שכאשר עבר קצת הזמן לא יתקרב אל שלמות היום, אבל ישאר כל היום ההוא בכח תמיד על משל אחד, ולא יתכן שיצא לפעל ויגיע שלמות ההוא׃ וזה דבר מבואר הבטול, והוא מבואר שכבר יתקרב תמיד אל שלמות היום מה שיצא לפעל מהיום ההוא, עד שכאשר ישלם מציאותו יהיה השמש בראש טלה לפי משלנו זה, לפי שכבר יצא אז לפעל מציאות היום ההוא באופן מה. וכאשר התישב זה כלו, הוא מבואר שהזמן, ואם אין בו חלק בפעל, הנה מה שעבר ממנו דינו דין מה שבפעל באופן מה, ומה שעתיד דינו דין מה שבכח הגמור.

ואולם אם הזמן אחד או הרבה, אם לא, וזה אם יחד אם בבא זה אחר כור זה, הנה מבואר שלא ימצא ממנו הרבה יחד, כי הזמן אינו במקום שיתרבה בזה האופן, כמו שהתבאר בספר השמע. וכן יתבאר שאיננו הרבה במספר בעצם בבא זה אחר סור זה, שאם היה זה כן, היה זה הרבוי בו כמו הענין באישי האדם, דרך משל, שהם הרבה בעצם, והם הווים זה אחר זה׃ ואולם היותם הרבה בעצם הוא מבואר, לפי שכל אחד מהם הוא אחד במספר, וזה בטבע, לא בהנחה׃ ואם היה הענין כן בזמן, הנה יחויב אם שימצאו אלו האחרים בו אשר בעבורם יהיה הרבוי בעצמות, באופן שיהיה כל אחד מהם נמצא יחד, וזה מבואר הבטול, שאם היה זה כן, הנה יהיו האחדים אשר בזה התאר עתות, והם אינם זמן, ולא חלק מזמן, או ימצאו אלו האחדים באופן שלא יהיה כל אחד מהם נמצא יחד, כאלו האמר שיהיו אלו האחדים ימים או שנים, והוא מבואר שכאשר הונח הענין בזה התאר, יחויב שיהיו לאלו האחדים הכליות נגדרים ואמצע, אי אפשר בתכלית שיהיה

אמצע, ולא באמצע שיהיה תכלית, וזה שאם לא הונח הענין בזה התאר, לא יהיה בכאן רבוי בעצמות בחלקי הזמן, אבל יהיה הרבוי בו בהנחה. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאי אפשר שיהיה בזמן רבוי בעצמות על זה האופן, כי אין בזמן במה שהוא זמן תכלית מוגבל בטבע יהיה בלתי אפשר בו שיהיה אמצע, כי מה שידומה היותו תכלית הנה אפשר בו היותו אמצע. ועוד שהחלקים ההם הם מתדבקים קצתם בקצת התדבקות חלקי החלק האחר מהם קצתם בקצת, על כן יתחייב, שאם היה החלק ההוא אחד, שיהיה הזמן בכללו אחד. ובכאן התבאר כי הזמן איננו הרבה בעצם, לא יחד ולא בבא זה אחר סור זה, אמנם הרבוי במספר בבא זה אחר סור זה הוא בהנחה, לא בטבע, כי היה הרבוי בו אמנם הוא בשעור לבד, על כן הוא אחד בפעל רבים בכח, כמו הענין בשעור, אלא שהשעור נמצא יחד, והזמן לא ימצא יחד, ולא התנועה. ועוד ימצא הבדל בין הזמן והתנועה ובין השעור, והוא שהקודם והמתאחר הוא בגודל בהנחה לא בטבע, ולזה אפשר בקודם שיהיה מהאחר למתאחר, כאשר הונח התכלית האחר קודם· ואי אפשר זה בזמן ובתנועה, כי לא יהיה בהם המתאחר קודם לקודם בשום פנים. והם בזה הצד דומים למספר הנקי מהחמר, כי הקודם בו הוא קודם בטבע, על כן אי אפשר במספר הנקי מהחמר התוספת מאיזה שיהיה קצותיו, כמו שאפשר זה בשעור, וזה כי אין לפני האחד דבר מה.

פרק אחד עשר

יתבאר בו שהזמן מחודש.

ואחר שהתישב לנו זה מענין הזמן, ראוי שנחקור אם הוא מחודש במוחלט או קדמון.

ונאמר שכבר יראה שהוא מחויב בזמן שיהיה מחודש. וזה שהכמה במה שהוא כמה הוא בעל תכלית, כי הוא מה שיורע בו כמות הבעל כמה, כשנשאלנו ממנו השאלה בכמה· ובהיות הענין כן, והיה מבואר שהזמן הוא מהכמה במה שהוא זמן, הנה יחויב מזה שיהיה הזמן בעל תכלית. והנה עם שהוא מבואר בנפשו שהכמה במה שהוא כמה הוא בעל תכלית, לפי שהוא שעור והגבלה לבעל כמה, הנה כבר יעיד על אמתת זה גם כן שאתה, כשתחקור בסוגי הכמה, תמצאם כלם בעלי תכלית. וזה שהגשם, והשטח, והקו, והמקום, הם בעלי תכלית בהכרח, כי כבר התבאר בספר השמע שהגשם הוא בעל תכלית בהכרח· ובהיות הענין כן, והיה המקום תכלית לגשם באופן מה, כי הוא מה שיכלה

אליו הגשם, והוא גם כן שוה לשעור הגשם אשר יקיף בו, הוא מבואר שהמקום הוא גם כן בעל תכלית· וכן התבאר שהשטח הוא בעל תכלית, לפי שהוא נמצא בגשם בעל תכלית· וכן נאמר שהמספר הוא בעל תכלית, לפי שכל מספר הוא אם זוג, אם נפרד, וזהו תכליתו. וזהו מה שיוסיף גלוי ושלמות על מה שאמרנו שהכמה הוא בעל תכלית במה שהוא כמה.

ואולי יספק מספק על המופת הנעשה בכאן ויאמר שכבר ימצא בכמה מה שאין תכלית לו, וזה שהמספר יתוסף אל מה שיתוסף, וזה תמיד לבלתי תכלית, והשעור יתחלק אל מה שיתחלק, וזה גם כן אל לא תכלית· וכן יתבאר שהשעור במה שהוא שעור יתכן שיתוסף אל מה שיתוסף, וזה אל לא תכלית, וזה כי אינו נמנע בבעל שעור במה שהוא בעל שעור שיהיה יותר גדול מהעולם, ואולם מה שהוא נמנע בו שיהיה בלתי בעל תכלית, וזה שכבר נמנע בגשם שיהיה יותר גדול מן העולם מצד שאין שם מקום יותר גדול מהעולם, מצד שאין חוץ לעולם גשם, לפי מה שיראה הפלוסוף, אבל לא נמנע בו זה במה שהוא גשם, כי מה שנמנע בו מזה הצד הוא שיהיה בלתי בעל תכלית, וזה מבואר מהמופתים שבאר מהם הפלוסוף זה· וכאשר התישב שכבר ימצא בכמה מה שאין תכלית לו, הנה ידמה שיהיה אפשר בזמן שיהיה בלתי בעל תכלית, וזה הפך מה שהתבאר ממנו בזה המופת הקודם. ונאמר שהוא מבואר במעט עיון שאין בזאת הטענה מה שיבטל ההקדמה אשר בארנו אותה במה שקדם, והוא שהכמה במה שהוא כמה הוא מחויב שיהיה בעל תכלית, לפי שטבע הכמה יחייב זה כמו שקדם. וזה שהעדר התכלית הנמצא בזה האופן במספר ובשעור אינו העדר התכלית בכמות, אבל הוא העדר התכלית בפיעל החלוקה וההוספה, רוצה לומר שכל מה שתחלק אותו ישאר בו כח על החלוקה מצד טבע ההתדבקות, וכל מה שתוסיף ישאר בו כח על ההוספה· אלא שכל אשר תחלק או תוסיף ישאר תמיד התכלית בכמות, וזה שהמספר איננו בזה הכח כחיי על שיהיה ממנו מה שאינו מספר, אבל הוא כחיי על שיהיה מספר יותר גדול· ובהיות הענין כן, הנה לא יהיה לו כח על שיהיה בלתי בעל תכלית בכמות, כי כבר התבאר שכל מספר הוא בעל תכלית בכמות. וכן יתבאר זה בשעור, רצוני שהכח אשר ימצא בהוספה אין השעור בו כחיי על שיהיה דבר אינו שעור, אבל הוא כחיי על שיהיה שעור יותר גדול· ובהיות הענין כן, והיה כל שעור בעל תכלית, כמו שבאר הפלוסוף, הוא מבואר שאין העדר התכלית הנמצא בזה האופן בשעור העדר התכלית בכמות, אבל הוא העדר התכלית בפעל ההוספה,

עם שמרו תמיד התכלית כל אשר יתוסף. ובכלל הנה אמרנו במספר ובשעור שיהיו בכח בלתי בעל תכלית בכמות הוא מבואר הבטול, וזה כי המספר והשעור אינם בכח אלא מספר ושעור, רצוני שאינם בזה הכח דבר מתחלף להם בסוג· ובהיות הענין כן, והיה המספר והשעור במה שהם מספר ושעור מגבילים מה שיקיפו בו, הוא מחויב שלא יהיו המספר והשעור לא בפעל ולא בכח בלתי בעלי תכלית בכמות. ומזה הבאור בעינו יתבאר שאין בשעור חלקים בלתי בעלי תכלית, לא בכח ולא בפעל, שאם היו שם חלקים בלתי בעלי תכלית במספר בכח, הנה יתחייב מזה דבר מבואר הבטול, והוא שיהיה הבעל שעור המונח בעל תכלית בכמות בלתי בעל תכלית בכמות· וזה כי המדובק מחלקים בלתי בעלי תכלית במספר הוא בלתי בעל תכלית בשעור, וזה כי כל אחד מאלו החלקים אשר יחלק אליהם בכח הוא בהכרח בעל כמות, כי לא יתחלק הבעל שעור אל דברים אינם בעלי שעור, והוא מבואר שאיזה שעור שיונח לאחד אחד מהחלקים הבלתי בעלי תכלית במספר, יהיה המחובר מהם בלתי בעל תכלית בכמות. ולזה הוא מבואר גם כן שלא יהיו בכח בבעלי שעור נקודות אין תכלית למספרם, וזה שאם היו שם בכח נקודות אין תכלית למספרם, הנה יהיו שם בכח חלקים אין תכלית למספרם, וכבר התבאר שזה שקר. ואולם מה שנרצה כשאמרנו שהשעור יתחלק אל מה שיתחלק הוא שההחלק ישמור מה שבכח, עם שמספר החלוקות הוא תמיד בעל תכלית, והנה הענין בזה כמו הענין במספר, רצוני שכמו שהמספר יתוסף אל מה שיתוסף תמיד מזולת שיהיה בכח אלא מספר בעל תכלית. וכן ראוי גם כן שיובן הענין בתוספה אשר הנחנוהו אפשרי בשעור לבלתי תכליה, רצוני שלא יתוספו בו בכח כי אם חלקים בעלי תכלית במספר, שאם היה אפשר זה, היה תכליה כחיי על שיהיה בלתי בעל תכלית, וזה כבר התבאר שהוא שקר·׳ ואמנם יהיה העדר התכליה בפועל ההוספה, עם היות מספר החלקים תמיד בעל תכלית, ואם היה שיתוסף זה המספר אל מה שיתוסף. וכאשר התישב זה, הוא מבואר שלא ימצא בכמה במה שהוא כמה מה שהוא בלתי בעל תכלית בכמות, ואמנם ימצא בו במקרה העדר התכלית, כאלו תאמר בפעל החלוקה ובפעל ההוספה. וזה דבר יחויב שימצא בזמן במה שהוא זמן, רוצה לומר שהוא יתחלק אל מה שיתחלק, וזה תמיד, ושיהיה נוסף אל מה שיהוסף, וזה תמיד· אלא שהתוספת לא יהיה אפשר בו אלא מהצד המהאחר, כי הכח אמנם יהיה בזמן מצד המהאחר לבד, כמו שבארנו במה שקדם.

וכבר יספק מספק ויאמר כי אף על פי שיתבאר מהמופת הקודם

שהוא מחויב בזמן שיהיה בעל תכלית בכמות, הנה לא יתחייב מזה שיהיה הזמן מחורש במוחלט, וזה שכבר אפשר שיהיה הזמן הבעל תכלית חלק מה מהזמן, ויהיה לפניו חלק בעל תכלית, ולפני החלק ההוא חלק אחר, וזה אל לא תכלית, כי זה דבר לא ימנע בגשם על זה האופן, רוצה לומר שאיננו נמנע בגשם שיתהוה חלק ויפסד חלק, וזה אל לא תכלית· ובהיות הענין כן, היה הזמן נפסד בהתהוותו על נכחותו, רצוני שכל אשר נתהווה ממנו חלק יפסד ממנו חלק, הנה לא ימנע בו שיהיה בלתי בעל תכלית על זה האופן, כאלו תאמר שיהיה לפני זה הזמן הבעל תכלית זמן אחר בעל תכלית, וזה לאין תכלית בבא זה אחר סור זה. ונאמר שכבר התבאר במה שקדם שהזמן בכללו הוא אחד ומדובק, ואין בו רבוי בעצמות, כמו שימצא זה בגשם· ובהיות הענין כן, והוא מבואר מענין הגשם שלא יהיה בלתי בעל תכלית בכמות במה שהוא אחד ומדובק, והוא הצד אשר הוא בו מהכמה, הנה הוא מבואר שאי אפשר בזמן שיהיה בלתי בעל תכלית במה שהוא אחד ומדובק. ועוד שהוא מן השקר שנאמר שיהיו חלקי הזמן מהכמה, ולא יהיה הזמן בכללותו מהכמה, וזה שהזמן הוא מהדמה החלקים, ולזה יהיה החלק מסכים לכל בשם ובגדר· וכאשר התבאר שהזמן הוא בכללותו מהכמה, הוא מבואר ממה שקדם שהזמן הוא בעל תכלית בהכרת, כי זה ממשיגי הכמה במה שהוא כמה.

וכבר יספק מספק ויאמר כי מפני שאנחנו נמצא בגשם ובשעור ובמספר במה שימצא בהם בכח שהוא לבלתי תכלית, כאלו תאמר החלוקה וההוספה, והיה מבואר מענין הזמן שלא ימצא ממנו דבר בפועל, הנה אפשר בו מזה הצד שיהיה לבלתי תכלית, כי אנחנו נמצא מה שאין תכלית לו במה שהוא בכח. והנה מזה האופן חייב הפלוסוף בזמן שיהיה בלתי בעל תכלית, וזה שכאשר התבאר לו במה שאין לו תכלית שהוא בלתי אפשר שימצא, והתבאר לו אחר זה שהוא נמצא באופן מה מצד מה שנראה מטבע החלוקה במתדבק ומטבע ההוספה במספר, אמר דבר זה ענינו· ואחר שיהיו אלו הדברים יחייבו מציאות מה שאין תכלית לו, והמופתים אשר הקדמנו הרחיקו מציאותו, הנה לא ישאר אלא שיהיה מצד נמצא, ומצד בלתי נמצא· ואמנם הצד אשר בו סולק מציאות מה שאין תכלית לו במופתים הקודמים הוא מצד הפעל, ואלו הדברים אשר חויב מהם מציאות מה שאין תכלית לו בזמן ובשעור הוא מצד הכח. והנה מה שחייב הפלוסוף בכאן לזמן שיהיה בלתי בעל תכלית בכמות הוא מפני מה שטען בזה מפני טבע העתה ומפני טבע ההוייה וההפסד, שכבר חויב מהם שלא יהיה לזמן

החחלה, כמו שזכרנו אצל זכרון טענות הפלוסוף שיחוייב מהם שיהיה העולם קדום. והנה יתבאר אחר זה אצל חקירתנו בטענות הפלוסוף שלא יחוייב מפני זה בזמן שיהיה בלתי מחודש במוחלט· ואמנם בזה המקום נחקור אם יחוייב מפני מה שנמצא מהזמן שלא ימצא ממנו דבר בפעל שיהיה בלתי בעל תכלית.

ונאמר שהוא מבואר שאין זה מחוייב, וזה שהעדר התכלית הנמצא במספר ובשעור הוא אשר יתחייב שימצא בזמן מפני היותו מדובק ומפני היותו אפשרי שיתוסף אל מה שיתוסף, אבל לא יתחייב מפני זה שיהיה הזמן בלתי בעל תכלית בכמות, כי העדר התכלית הוא נאמר בשני אלו הדברים בשתוף השם, וזה שהאחד הוא במשיג ממשיגי הכמה, כאלו תאמר ההוספה והחלוקה, והשני הוא בכמות בעצמו שיהיה לבלתי תכלית, כמו שהתבאר במה שקדם, ולזה לא יתכן שנשפוט שיהיה בזמן העדר התכלית בכמות מפני מה שנמצא במספר ובשעור מהעדר התכלית במשיג ממשיגי הכמה, כמו ההוספה והחלוקה, לא בכמות בעצמו, וזה מבואר מאד. ועוד כי העדר התכלית, הנמצא במספר ובשעור הוא מצד הכח הגמור, לא מצד מה שהוא פעל מה, וזה שכל מה שיצא לפעל ההוספה והחלוקה הוא בעל תכלית, ואמנם יהיה בו העדר התכלית מצד מה שהוא פעל מה, והוא הזמן החולף, וזה דבר לא יתנהו ההמשל בזה, ואמנם יהיה אפשר בזמן מצד הכח הגמור העדר ההכלית, והוא מהצד המתאחר, עם היות תמיד מה שיצא לפעל ממנו בעל תכלית בכמות. ועוד שאנחנו לא נודה שיהיה מחוייב בגשם ובמספר ובשעור שיהיו בעלי תכלית בכמות מצד היותם נמצאים בפעל, כמו שיאמר הפלוסוף, אבל נאמר שזה אמנם חויב בהם מפני טבע הכמות, והמופת על זה כי המספר יחויב בו שיהיה בעל תכלית, ואף על פי שאינו נמצא בפעל, וזה אמנם יהיה כשיהיה הספור כפור בכח. וזה מבואר מהמופת אשר חייב ממנו הפלוסוף במספר שיהיה בעל תכלית, וזה שהוא מבואר שאפשר במספר שיהיה למה שמציאותו בכח, ומזה הצד יאמר בזמן רב ומעט מצד המספר אשר יפול בו שהוא בכח, בלי ספק אין בזמן רבוי כי אם בכח, כמו שבארנו. וכן יפול המספר בחלקים אשר יחלק אליהם בכח הבעל שעור, וכבר התבאר שזה המספר יהיה תמיד בעל הכלית בהכרח. והוא מבואר עוד שלא יחויב במה שמציאותו בכח שיהיה בלתי בעל תכלית בכמות, כי התנועה הישרה לא ימצא ממנה דבר בפעל, והיא בהכרח בעלת תכלית בכמות, כמו שבאר הפלוסוף. וכבר התבאר גם כן קודם זה שאין זה אפשר מפני ההמשל בעינו שחייב ממנו הפלוסוף אפשרות היות הזמן בלתי בעל תכלית בכמות, והוא מה שנמצא במה שבכח מהעדר התכלית.

וזה שכבר בארנו שהעדר התכלית הוא נאמר על אלו הענינים בשתוף השם׃ ולזה הוא מבואר שהוא מחויב בזמן שיהיה מחודש, וזה שאם היה בלתי מחודש, היה בלתי בעל תכלית בכמות, וזה דבר התבאר שהוא שקר בכמה במה שהוא כמה.

ונאמר עוד שאי אפשר בזמן שיהיה בלתי בעל תכלית בכמות. וזה שכבר יראה בחפוש בכל המאמרות שהגשם וכל אחד ממשיגיו הם בעלי תכלית בעצם, ואם השיגם מה שאין תכלית לו הוא במקרה׃ ובהיות הענין כן, והיה מבואר גם כן שהזמן הוא ממשיגי העצם, כי הוא דבק להנועה, והתנועה דבקה למתנועע, והמתנועע הוא גשם בהכרח, כמו שבאר הפלוסוף, הנה נסדר זה ההקש ונאמר, הזמן הוא ממשיגי הגשם, והנה הגשם וכל אחד ממשיגיו הם בעלי תכלית בעצם, ואולם אם השיגם העדר התכליה הוא במקרה, כמו הענין בכמה אשר הזמן מין ממיניו. ואולם שהגשם וכל אחד ממשיגיו הם בעלי תכלית בעצם הוא מבואר ממה שאומר. וזה שהגשם כבר התבאר מענינו שהוא מחויב שיהיה בעל תכליה מפני טבע הכמות, וכן התבאר זה בשטח, ובקו, ובמקום, ובמספר, ואמנם יקרה לו העדר התכלית מצד ההוספה או מצד החלוקה בכמה המתדבק לבד, ואולם במה שהוא כמה לא ימצא בו העדר התכלית. ולזה הוא מבואר שלא ימצא בכמה במה שהוא כמה מה שאין תכליה לו, אבל ימצא לו במקרה, לא במה שהוא כמה, כאלו האמר מצד ההוספה והחלוקה. ואולם מה שיקבלהו הגשם מהעצם והוא החמר והצורה הוא גם כן בעל תכליה, כמו שהתבאר בראשון ממה שאחר הטבע, וזה כי מה שיקבלהו הגשם מהצורות קצתם באמצעות קצת הוא מוגבל בהכרח, והצורה גם כן היא מוגבלת בעצמה, לפי שכבר יסודרו ממנה פעולות מוגבלות, וזה מבואר מענינה, וכן הענין בחמר. ואולם מה שיקבלהו הגשם מהאיכיות הוא גם כן מוגבל אם במספר האיכיות, אם בעצמותם. ואולם שהוא מוגבל בעצמות האיכיות הוא מבואר, וזה שכל איכות הוא מוגבל, כאלו תאמר באיכות ההפעלותיי שלא ימצא חום לבלתי תכליה, ולא קור, שאם היה הדבר כן, לא ימצא שם הכלית המרחק, וכבר נאמר בגדר ההפכים שהם בהכלית המרחק׃ ובזה יתבאר שמספר האיכיות הוא מוקף, לפי שהמושג מהם בחוש חוש ימצאו בו שני ההפכים, ושאר הדברים אשר מהסוג ההוא הם אמצעיים ביניהם, והוא מחויב מפני היות הקצוות נמצאות שיהיה מה שביניהם מוקף ומוגבל, ואולם סוגי האיכיות המושגים בחוש חוש הם ידועים ומוקפים, הנה אם כן היה מה שבסוג האיכות ההפעלותיי מוקף ומוגבל אם בעצמות האיכיות, אם במספרם. ואולם בסוג האיכות אשר בבעל

הנפש במה שהוא בעל נפש הוא מבואר גם כן, וזה שהתכונה המשובחת בדבר דבר תהיה מוגבלת בעצמותה, לפי שהיא תהיה בשווי, והתכונה אשר היא הפכה היא אשר תהיה נוטה לאחד מהקצוות, ומה שביניהם מהתכונות בזה הסוג הוא מוגבל ומוקף, לפי ששני הקצוות נמצאים· ואולם מספר סוגי התכונות אשר יתכן היותם בבעל נפש במה שהוא בעל נפש הוא מוגבל בהכרח, וזה כי האדם, דרך משל, אי אפשר שיונח כחיי על שלמיות אין תכלית למספרם, וזה מבואר מאד למעיין בזה הספר. ואולם בסוג הכח הטבעי, ולא כח טבעי, הוא גם כן מבואר, וזה שכבר ימצא במין מין מהדברים הטבעיים שהכח הטבעי הוא בהם מוגבל, רצוני שלא ימצא בו היתרון הולך לאין תכלית, שאם היה אפשר זה, היה במין האחד קצת אישים בלתי נפסדים בעת מן העתים, והם אשר יהיה כחם הטבעי בלתי בעל תכלית, וזה דבר מבואר הבטול· ובהיות הענין כן, הנה הכח הטבעי בדבר דבר יש לו גבול יעמוד אצלו· וכן הענין בלא כח טבעי ולזה יהיה מה שביניהם מוקף ומוגבל. וכן יתבאר שהאיכות הנמצא בכמה במה שהוא כמה הוא בעל תכלית בעצמותו, וזה יתבאר במספר ממה שאומר. והוא כי מפני שהיה כל מספר בעל תכלית, הנה יתבאר שכל זוג הוא בעל תכלית, וכן הענין בזוג הזוג, ובזוג הנפרד, ובמספר הראשון, והמורכב, ושאר האיכויות הנמצאים במספר· וכן יתבאר, דרך משל, שמספר אלו המינים לא יהיה בלתי בעל תכלית, לפי שאי אפשר שיהיו בכאן מספרים מתחלפים אין תכליה למפרם, שאם היה הדבר כן, הנה יהיה בהכרח מספר מה מהם בלתי בעל תכלית, וזה דבר כבר התבאר שהוא שקר. ואולם בשיעור יתבאר בתמונה, לפי שכל תמונה היא מוגבלת ומוקפת, כי כבר יקיפו בה קו או קוים, או שטח או שטחים. וכן יתבאר שמספר התמונות לא יהיה בלתי בעל תכלית, וזה שסוגי התמונות הראשונים הם מוקפים כאלו תאמר מה שיקיף בו קו אחד, ומה שיקיפו בו קוים יותר מאחד· והנה מה שיקיפו בו קוים יותר מאחד לא ימצא ממנו מספר שאין תכלית לו ממינים מתחלפים, שאם היה אפשר זה, הנה יהיה בהכרח בתמונה מה מהם מספר מהקוים בלתי בעל תכלית, ואם היה הענין כן, הנה הקף התמונה ההיא בלתי בעל תכלית, וזה ממה שיחוייב ממנו שתהיה התמונה ההיא בלתי בעל תכלית, וזה מבואר הבטול, כי כל תמונה היא בהכרח בעלת תכלית. ואולם איך יתבאר שכבר יחוייב בתמונה ההיא שתהיה בלתי בעל תכלית בכמות הנה ממה שאומר. וזה שכבר התבאר באקלידס שכל תמונה בעלת קוים ישרים תחלק אל משולשים כמספר הקוים המקיפים בה· ובהיות הענין כן, הנה התמונה

הזאת התך אל משולשים אין תכלית למספרם, ותהיה התמונה בהכרח היא בלתי בעלת תכלית בשעור. ובזה יתבאר שאי אפשר בתמונה המוגשמת שימצאו ממנה מינים אין תכלית למספרם, שאם היה אפשר זה, היה אפשר שתהיה בכאן תמונה יקיפו בה שטחים אין תכלית למספרם, וזה שקר, כי כבר יחויב מזה בתמונה הבעלת התכליה שתהיה בלתי בעלת תכלית, לפי שהיא תתך אל מחודדים אין תכליה למספרם. ואולם בקו יתבאר ממה שאומר, וזה שסוגי הקו הראשונים הם מוקפים, וזה שהקו אם שיהיה ישר, או מעוות, ואולם מיני הקו, כאלו האמר המדבר, והמדבר בכח, והממוצע, ושאר הקוים הבלתי מדברים, לא ימצא מהם מינים אין תכלית למספרם, וזה שהוא מבואר שכבר אפשר שנבדיל מקו מה מונח כל אלו המינים, כשנשים התחלת כל אלו המינים מהקוים נקודה אחת בעינה, מקצות הקו המונח, וזה מבואר מאקלידס׳ ואם היה אפשר שיהיו אלו המינים לאין תכלית, ימצאו בקו המונח שהוא בעל תכליה נקודות אין תכלית למספרם, וזה דבר בלתי אפשר שימצא בו לא בכח ולא בפעל, כמו שקדם. ובכאן התבאר שמה שישיג הגשם מהאיכות הוא מוגבל. ואולם באנה הוא מבואר שהוא מגבל, וזה כי המקומות הטבעיים הם מוגבלים ומוקפים, והמקומות ההנחיים הם גם כן בעלי תכלית, לפי שהם בגשם ולגשם, והגשם הוא בעל תכלית בהכרח. וכן יתבאר שמספר המקומות האפשריים להיות בו איננו בלתי בעל תכלית, שאם היה אפשר זה, היה הגשם מתחלק לחלקים יקיף בהם מספר אין תכלית לו, ויתחייב מזה בגשם הבעל תכלית שיהיה בלתי בעל תכלית. ובכלל הנה מפני שאמתת האנה וענינו הוא להודיע מקום הדבר בעל האנה, כאשר נשאלנו ממנו, הנה יתחייב שיהיה מוקף ומוגבל. ואולם במתי הוא מבואר, כי כל מתי נגדר, וזה בעצם, כי כבר תהיה התשובה, כאשר נשאלנו ממנו, בעת הפלוני או הזמן הפלוני. ואומר שאי אפשר שיהיה שם מן המתי מספר שאין תכלית, וזה שכל מתי ימצא מרחקו מהעתה העומד זמן בעל תכלית בהכרח׳ ואם היו שם מן המתי מספר שאין לו תכלית, הנה יתחלק בהם הזמן אשר בין המתי אשר הוא יותר רחוק מהעתה העומד ובין העתה העומד לחלקים אין תכלית להם במספר, ויהיה אם כן הזמן שהונח בעל תכלית בכמות בלתי בעל הכלית בכמות, וזה שקר. ואולם במצטרף הוא מבואר וזה שסוגי ההצטרפות הראשונים יקיף בהם מספר בהכרח, וזה מבואר ממה שהיה ממנו במאמר מאמר שהיא מקיף בהכרח, והמאמרות הם גם כן מוקפים, ולזה יהיו סוגי ההצטרפות הראשונים מוקפים׳ ולפי שההצטרף לסוג אחד מהם הוא אחד, כי יהיה המצטרף במה

שהוא מצטרף לדבר מה מודיע מהותו אשר הוא בו מצטרף, הנה יהיו ההצטרפות מוגבלים ומוקפים. וכבר יספק מספק על מה שהנחנו בכאן שהמצטרף לדבר מה הוא אחד לבד, מפני שהוא מודיע מהותו אשר הוא בו מצטרף, וזה שכבר ידמה שיהיה המצטרף למעט במספר, או לגדול ולקטן בשעור דברים אין תכלית להתרבותם, והמשל שאנחנו נניח שיהיה המעט שנים, הנה הוא מצטרף לשלשה, כי מספר השלשה הם רב ביחס אליו, וכן הענין באחד אחד מהמספרים אשר הם אחר השלשה, וזה לאין תכלית· וכן יתבאר זה בזה האופן בגדול ובקטן בשעור. והנה התר זה הספק איננו ממה שיקשה, וזה כי לצד ההצטרפות אשר בעצם היה מחויב שיהיה המצטרף למעט אחד במספר, והוא הרב, ואולם קרה שיהיו לו מצטרפים רבים מצד מה שלקחנו המצטרף לו רב מה, וזה לו במקרה, כי מצד ההצטרפות אשר לו בעצם לא יודע אלא הרב במוחלט. ובזה האופן יותר הספק בגדול ובקטן בשעור, וזה כי הוא מן המבואר שזה הצרוף לא יודיע כי אם דבר אחד בעצמו, ואמנם יקרה שימצאו לו מצטרפים יותר מאחד, כאשר לקחנו המצטרף לקטן גדול מה, או כאשר לקחנו המצטרף לגדול קטן מה. ואולם כלו הוא מבואר גם כן שהוא מוגבל, וזה כי הקנינים הדבקים לדבר, כאלו תאמר הנעל והלבוש לאדם, או הקליפה והעלים לאילן, הם בהכרח מוגבלים, וכן הענין בשאר הקנינים, היו גשמים או תכונות נפשיות, כי כל זה מבואר הוא ממה שקדם שהוא מוגבל. ואולם בפועל וההפעלות הוא מבואר, וזה שכל גשם יפעל פועל מוגבל ומוקף, וכן יתבאר זה בהפעלות, וזה שההפעלויות אשר יהיו סמיכות ההפעלותי הוא מוגבל, לפי שהאיכות ההוא הוא מוגבל. ובכלל הנה מפני שההפעלות הוא אם בעצם, אם באיך, אם בכמה, אם באנה, והיה כל אחד מהם מוגבלו הוא מבואר שההפעלות הוא מוגבל ומוקף· וזה שההפעלות אשר בעצם יהיה תכליתו העצם המגיע בסוף ההויה, וההפעלות אשר באיך יהיה תכליתו האיכות אשר יתחדש בסוף ההפעלות ההוא, וההפעלות אשר באנה יהיה תכליתו האנה אשר ידרך אליו, וההפעלות אשר בכמה יהיה תכליתו הכמה התכליתיי לצומח ההוא. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהפועל וההפעליות מוגבל בעצמותו. והוא גם כן מוגבל מצד הדברים אשר יהיה בהם· וזה שההפעלות אשר בעצם יהיה לדברים בעלי תכלית, כי העצמים הם בעלי תכלית במספר· וההפעלות אשר באיך יהיה גם כן לדברים אשר הם בעלי תכלית במספר, לפי שהאיכויות הם בעלי תכלית· וההפעלות אשר באנה יהיה גם כן לדברים בעלי תכלית במספר, כי היו מיני האנה בעלי תכלית במספר, כמו שקדם· וההפעלות

אשר בכמה הוא גם כן לדברים בעלי תכלית במספר, כי היה הכמות, בצומחים מוגבל היהרון ומוגבל ההסרון, ולזה יהיה מה שבין שני אלו מוגבל. ואולם במצב הוא מבואר שהמצב נגדר במה שהוא מצב, שאם היה אפשר זולת זה, לא יהיה נודע, כי היתה ההודעה בו מצד היותו נגדר, אבל המצב יחוייב שיהיה נודע, הנה אם כן יחוייב שיהיה המצב נגדר. וכן אומר שמיני המצבים אשר אפשר שיהיו לדבר אחד הם מוגבלים ובעלי תכלית במספר, וזה שהמצב הוא יחס צדדי הדבר אל הדבר המקיף בו׃ ולפי שצדדי הדבר יקיף בהם מספר בעל תכלית בהכרח, הנה יהיה מספר המצבים בעל תכלית. ואולם איך יתבאר שצדדי הדבר יקיף בהם מספר בעל תכלית, הנה ממה שאומר, וזה שאם היה שיקיף בהם מספר שאין תכלית לו, היה שטח הדבר ההוא בעל המצב מתחלק אל חלקים יקיף בהם מספר שאין תכלית לו, וזה דבר התבאר שהוא שקר. ובכאן התבאר שהגשם וכל אחד ממשיגיו הוא בעל תכלית בהכרח, והוא מה שהצענוהו בזה המופת.

ונאמר עוד שאי אפשר שיהיה הזמן בלתי בעל תכלית בכמות, וזה שאם היה זה כן, יהיה הזמן החולף בלתי בעל תכלית בכמות, וזה יתבאר שהוא שקר ממה שאומר. וזה שהוא מבואר שמה שהוא מהיר התנועה מהגלגלים יתנועע בזמן מה מספר הככבים אשר ינועע אותם מה שהוא מאוחר התנועה בזמן יותר גדול׃ והוא מבואר גם כן שאם לא היה מספר סבובי האחד בזמן אחד יותר גדול ממספר סבובי האחר, לא תהיה תנועת האחד יותר מהירה מתנועת השני, וזה מבואר בנפשו׃ והוא מבואר גם כן שבכאן גלגלים יותר ממהרי התנועה מגלגלים אחרים, כאלו תאמר שהגלגל היומי הוא יותר מהיר התנועה מגלגל הככבים הקיימים׃ והוא מבואר גם כן שאם היה הזמן החולף בלתי בעל תכלית, היה העולם קדום, כמו שיחוייב למי שיניח הזמן בלתי בעל תכלית, וזה כי לא יתכן שיהיה מהתנועות הנכרכות זמן מדובק נצחי, כמו שהתבאר בספר השמע, הנה יהיה מספר הסבובים אשר התנועע בו כל אחד מהגלגלים מספר שאין לו תכלית׃ והוא מבואר גם כן שהמספר שאין לו תכלית אינו יותר גדול ולא יותר קטן במספר אחר שאין לו תכלית, כי היות המספר האחד יותר גדול מהאחר יהיה בהכרח מצד מה בעל התכלית, וזה מבואר בנפשו׃ וכאשר ההישב זה כלו, הנה אומר שיחוייב, אם היה הזמן חולף בלתי בעל תכלית בכמות, שלא ההיה לגלגלים תנועה מהירה ותנועה מתונית, וזה כי מספר הסבובים שהתנועע בהם הגלגל מהיר התנועה בזה הזמן החולף אשר הונח בלתי בעל תכלית הוא בלתי בעל תכלית בהכרח, וכן מספר הסבובים אשר

התנועע בהם הגלגל מאוחר התנועה· ולפי שהמספר שאין לו תכלית איננו יותר גדול מהמספר שאין לו תכלית, ולא יותר קטן, הנה לא יהיה בכאן גלגל יותר מהיר התנועה מגלגל אחר, שאם היה בכאן גלגל יותר מהיר התנועה מגלגל אחר, היה בהכרח מספר סבובי המהיר בזמן האחד בעינו יותר גדול, וזה דבר מבואר הבטול, כי החוש יעיד שבכאן גלגלים יותר ממהרי התנועה קצתם מקצת. ובכלל הנה מפני שהיה תנועת המהיר בכל הזמן החולף על נכחותו יותר מתנועת המאוחר יחס מה, הנה יחויב שיהיה יחס מספר סבובי המהיר בזמן החולף אל מספר סביבי המאוחר כיחס המהירות אל האיחור· ולפי שזה לא יתכן שיהיה אם לא היה שיהיה כל אחד מאלו המספרים בעל תכלית, הוא מחויב שיהיה כל אחד מאלו המספרים בעל התכלית בהכרח, ולזה יחויב שיהיה הזמן החולף בעל תכלית.

ונאמר עוד שאי אפשר שיהיה הזמן החולף לאין תכלית, שאם היה אפשר זה, היה מחויב שיהיה זמן הכנס הירח בצל הארץ בכל זה הזמן החולף זמן שאין לו תכלית, שאם הונח זה הזמן בעל תכלית, הנה יחויב שיהיה הזמן החולף בכללו בעל תכלית· ולפי שהזמן החולף איננו יותר גדול מהזמן החולף אשר נכנס בו הירח בצל הארץ, כי כל אחד מהם הוא בעל תכלית, ולא יתכן שיהיה הזמן החולף שאין לו תכלית יותר גדול מהזמן החולף שאין לו תכלית, והיה מבואר עם זה כי אין שם אלא זמן אחד, הנה יחויב שתהיה הירח לוקה תמיד בזה הזמן החולף, וזה בתכלית הבטול. ובכלל הנה מפני שהזמן החולף שאין לו תכלית הוא בעינו הזמן החולף שאין לו תכלית, לפי שאין שם כי אם זמן אחד, והזמן שאין לו תכלית בחולף לא יתכן שיהיה חלק לזמן שאין לו תכלית בחולף, הנה יחויב שתהיה הירח לוקה תמיד בכל זמן החולף. ובזה יתבאר שהוא מחויב שלא תכנס כלל בצל הארץ בזמן החולף, לפי שהזמן שלא תכנס בו יחויב גם כן שיהיה בלתי בעל התכלית, ויחויב מזה שתכנס הירח תמיד בצל הארץ ובלתי נכנסת בו יחד, ויהיו אם כן שני ההפכים בנושא אחד יחד, וזה בתכלית הבטול. ובזה המופת בעינו יתבאר שהוא מחויב שיהיה החלק המאיר מהירח מהצד המביט ממנה אל הארץ תמיד מזרחי אל השמש ומערבי יחד, וזה בתכלית הבטול, וזה שזמן היות הירח מזרחית לשמש בזה הזמן החולף הוא בהכרח בלתי בעל תכלית, אם הונח הזמן החולף לאין תכלית· וכן זמן היות הירח מערבי לשמש, ויחויב מזה שיהיה הירח מערבי ומזרחי לשמש יחד בכל הזמן החולף, ויהיו אם כן ההפכים יחד, וזה כלו מבואר הבטול. וכן יחויב מזה שיהיה בכאן נראה אור הירח תמיד נוסף ונחסר יחד, וזה בתכלית הבטול. וכן יתחייב מזה שיהיה שבתאי

וצדק ומאדים וכוכב ונגה תמיד בזמן החולף מורחיים ומערביים לשמש, וזה בתכלית הבטול. וכן יחויב מזה שיהיו שבתאי וצדק ומאדים ונגה וכוכב תמיד בזמן החולף נזורים וישרים יחד, ושיהיו נוטים לצפון ולדרום יחד, וזה בתכלית הבטול. והנה זה המופת דומה אל המופת שבאר ממנו הפלוסוף שאי אפשר בתנועה הגלגלים שישיגה החוזק והחולשה.

, ונאמר עוד שאי אפשר שיהיה הזמן החולף בלתי בעל תכלית, וזה שהוא מבואר שאיזה חלק שיהיה בזמן הוא אפשר שיהיה מתי על משל אחד, מפני שהוא מתדמה החלקים, כמו שאיזה חלק שיהיה במקום אפשר בו שיהיה אנה לפי ההנחה על משל אחד· ולפי שאין שם מתי אין תכלית לו, הוא מבואר שאין שם חלק מהזמן החולף יהיה מרחקו מהעתה העומד כי אם זמן שיש לו תכלית· ואם הונח הזמן החולף בלתי בעל תכלית, הנה יהיה יחס הזמן שלא יפול בו מתי יחס שאין לו תכליה, וזה שאיזה מתי שיונח, הנה יהיה יחס הזמן אשר לפניו אל הזמן אשר בו המתי והעתה העומד יחס שאין לו תכלית· וכבר הונח על שהוא ידוע בעצמו במה שאין בו ספק שאיזה חלק שיהיה בזמן הוא אפשר בו שיהיה מתי על משל אחד, זה חלוף בלתי אפשר, הנה אם כן מה שיחויב שלא יהיה הזמן החולף בלתי בעל תכלית.

ונאמר עוד שאי אפשר שיהיה הזמן החולף בלתי בעל תכלית. וזה שהזמן מדובק מחלקיו, וכמותו מתהווה בהתהווה התנועה על נכחותה, כמו שכמות חלקיו הוא מתהווה בהתהוות התנועה אשר ישערה על נכחותה, והכמות המתהווה במה שהוא מתהווה יתחייב שיתוסף תמיד מה שהתמידה ההויה, וזה דבר מבואר בחלקי הזמן· והוא מבואר שזה יחויב בזמן בכללו, לפי שהוא אחד ומדובק, כמו שהתבאר במה שקדם· וכאשר התישב זה, הנה אומר שאי אפשר שיהיה הזמן החולף בלתי בעל תכלית, שאם היה אפשר זה, לא יהיה רושם במה שיתחדש מהתנועה בהוספת הזמן, אבל יחויב, אם הונח שנחסר ממנו מהתנועה החולפת בבא זה אחר סור זה אל לא תכלית, שלא יהיה שעורו קטן משעורו, אם הוספנו בו מהתנועות העתידות בבא זה אחר סור זה לאין תכלית· ואם לא יהיה רושם בהוספת התנועה וחסרונה בכמות הזמן, הנה לא יהיה הזמן מתהווה מהתנועה, ויהיה מציאותו אם דמינו שלא תהיה שם תנועה במציאותו, אם דמינו שתהיה שם מהתנועה כפלים רבים יותר על מה שהיה ממנה בזמן החולף, וזה מבואר הבטול, כי כבר התבאר שהזמן הוא מתחדש מהתנועה על נכחותה ומשער אותה בצד אשר הוא בו אחד ומדובק, כי אין בזמן חלקים בפעל, כמו שקדם, ולזה יחויב שיהיה כמות הזמן נוסף תמיד כל מה שתתחדש התנועה

אשר הוא משער לה. ובכלל הנה אם לא יתוסף כמות הזמן מפני התנועה המהחרשת, והיה מבואר מענין התנועה שהיא כלה מתחדשת חלק אחר חלק, הנה לא יהיה כמות הזמן מתחדש מהתנועה, וזה מבואר הבטול, כי כבר קדם והתבאר בספר השמע כי הזמן מקרה דבק לתנועה, מפני היותו סופר אותה בקודם ובמתאחר. וכאשר התישב זה הנה יתחייב אחד משני דברים, אם שנניח שהזמן נתחדש מהתנועה, והוא נוסף בהתחרושה כמו שיראה מענינה, ויהיה אם כן הזמן התולף בעל תכלית, או נאמר שהזמן נתחדש מהתנועה, עד שנהיה בלתי בעל תכלית, ואחר כן לא היה לו רושם במה שהתחדש מהתנועה· ואם היה הדבר כן, הנה יחויב בזמן הבלתי בעל תכלית בעת התחרשותו מהתנועה שיתחדש ממנה זה אחר זה, ולזה יחויב שיהיה בעל תכלית קודם היותו בלתי בעל תכלית, ובזה האופן יתחדש ממנה, וזה שאם היה תמיד בלתי בעל תכלית, הנה לא יתחדש מהתנועה כלל. ואם הנחנו שיהיה בעל תכלית קודם היותו בלתי בעל תכלית, הנה יהיה לזמן התחלה, ויהיה הנמצא ממנו תמיד בעל תכלית. וזה שאם היה אפשר שיעתק על צד ההוספה מהיותו בעל תכלית אל היותו בלתי בעל תכלית, הנה יהיה בזה העת אשר ידרוך, להיותו בלתי בעל הכלית בו, אמצעי בין הבעל תכלית והבלתי בעל תכלית, והאמצעי בין שני דברים יצדק עליו שלילת שתי הקצוות, ואם היה הדבר כן, הנה יהיה כמות זה האמצעי לא בעל תכלית ולא בלתי בעל תכלית, וזה מבואר הבטול. ובכלל הנה כאשר נניח שיהיה לזמן התחלה, הנה יחויב תמיד שיהיה מה שיתחדש ממנו בעל תכלית בכמות, ואם היה שיתוסף אל מה שיתוסף, וזה אל לא תכלית· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שכבר יחויב מזה שיהיה לזמן התחלה.

ונאמר עוד שאי אפשר שיהיה הזמן החולף לאין תכלית. וזה כי הזמן הוא משער התנועה בפעל על נכחות התהוה, ולזה יחויב שישערה בכללה במה שהיא אחת ומדובקת, והמשער במה שהוא משער יחויב היותו בעל תכלית, כי אין לבלתי בעל תכלית שעור ולא הגבלה· ובהיות הענין כן, הנה יחויב שיהיה הזמן בצד אשר הוא בו משער התנועה בפעל בעל תכלית, והוא הזמן החולף, ולזה יחויב שיהיה לזמן התחלה.

ונאמר עוד שאי אפשר שיהיה הזמן החולף לאין תכלית, וזה שאם היה אפשר זה, הנה לא יהיה זה בשנניח שכבר היה בזמן החולף זמן מה, ואחריו זמן, וזה אל לא תכלית, כי בזה האופן יהיה תמיד המתחדש מכמות הזמן בעל תכלית, אבל יהיה זה כשנניח שיהיה לפני זה הזמן זמן אחר, ולפניו זמן, וזה אל לא תכלית· ואם היה הענין כן, הנה תהיה

הווית הזמן החולף מהצד הקודם, וזה מבואר הבטול, כי הכח אמנם יהיה בזמן מהצד המתאחר, לא מהצד הקודם. ועוד שאם היה זה כן, הנה הזמן האמצעי אשר תהיה ממנו הדריכה מהזמן הבעל הכלית אל הזמן הבלתי בעל תכלית יצדק בו שאיננו בעל הכלית ולא בלתי בעל תכלית, וזה בתכלית הבטול· עם שהמאמר בשיתחדש בלתי בעל תכלית מהבעל תכלית בהתדבקם זה קודם זה הוא בתכלית הבטול, וזה שכמו שלא יתחדש בחלוקה מהבעל שעור מה שאין שעור לו, כי המתחלק ישמור תמיד גדר הבעל שעור, כן לא יתחדש בהוספה מהבעל שעור מה שאין תכליה לשעורו, וזה כי אי אפשר בבעל שעור שישער הבלתי בעל תכלית, ושיתחדש ממנו על צד ההתדבקות חלק אחר חלק, כמו שאי אפשר בנקודה שתשער הקו, ושיתחדש ממנה על צד ההתדבקות חלק אחר חלק, וזה שכמו שהנקודה כל מה שתכפל לא תצא מגדר הנקודה, כי לא יתחדש ממנה כי אם דבר בלתי מתחלק, כן הבעל שעור כל מה שיכפול לא יצא המחובר מגדר הבעל שעור, כי הוא תמיד לאין תכלית בעל תכלית עם זאת ההוספה, כמו שהתבאר במה שקדם.

ונאמר עוד שאי אפשר שיהיה הזמן החולף לאין תכלית, וזה שאם היה אפשר זה, הנה יותר ראוי בו שיהיה לאין תכלית בכמות מהצד המתאחר, כי הוא הנמצא ממנו בכח גמור, וכבר ימצא מה שאין תכלית לו במה שהוא בכח, לא במה שהוא בפעל. ובכלל הנה מפני שהכח הבלתי תכליתיי הוא בזמן בהכרח מהצד המתאחר, כמו שקדם, כי לא יתחדש הקודם ממנו אחר המאוחר, הוא מבואר שהוא יותר ראוי שיהיה בלתי בעל תכלית מהצד המתאחר ממה שהוא מהצד הקודם· והוא מבואר שאי אפשר שיהיה מהצד המתאחר בלתי בעל הכלית בכמות, ואף על פי שנתחיל הזמן המתאחר מאיזה מתי שנרצה מהזמן החולף, אבל יהיה תמיד אל לא תכלית המתחדש, וזה בעל תכלית· ובהיות הענין כן, רצוני שמה שיתכן בו יותר מהזמן שיהיה נמצא בו העדר התכלית בכמות, והוא מהצד המתאחר, הוא בלתי אפשר שיהיה בלתי בעל הכלית, כל שכן שהוא בלתי אפשר שיהיה הזמן החולף בלתי בעל הכלית בכמות.

ונאמר עוד שאי אפשר שיהיה הזמן החולף לאין תכלית, וזה שאם היה אפשר זה, היה מחויב שיהיה בכאן מתנועע נצחי הוא מתנועע בתנועה מדובקת, כי התנועות הנכרכות לא יתכן בהם שיהיה מהם זמן מדובק נצחי, כמו שביאר הפלוסוף· ואם היה בכאן מתנועע נצחי, הנה ראוי שיהיה מתנועע בתנועה סבובית, כי לא ישלם ההתדבקות בתנועה הישרה· ואם היה הענין כן, יהיה המתנועע אשר בזה התאר

הוא הגרם השמימיי, כי אין בכאן מתנועע אחר בזה התאר, והוא מבואר גם כן מענין הזמן שהוא סופר תנועת הגרם השמימיי בקודם ובמתאחר, כמו שהתבאר בספר השמע, ואף על פי שכבר אפשר שיצוייר הזמן בציירנו אותו משתי התנועות, וזה שהציור השלם לזמן במה שהוא אחד ומדובק לא יהיה אלא כאשר רק יוקש אל תנועת הגרם השמימיי, ואולם הגרם השמימיי כבר התבאר מענינו שהוא הווה, הנה אם כן יחויב שיהיה הזמן החולף בעל תכלית. ואין לאומר שיאמר כי מציאות הזמן החולף הוא בלתי נמצא, וזה כי מציאות הזמן אינו זולת זה המציאות, כי אי אפשר שימצא ממנו חלק רמוז אליו, והנה המציאות אשר לחלק הקרוב מהזמן החולף הוא המציאות אשר לזמן החולף בכללו.

ואולם שהזמן מהנמצאות הוא מבואר, כי כבר ימצא בו הקודם והמתאחר, וזה לא יתכן שימצא אל מה שהוא העדר מוחלט. ועוד שהכל יאמרו בו שהוא בעל תכליה, או בלתי בעל תכלית, ואולם אלו התארים לא יתכן שיהיו אלא לדבר נמצא בעל שעור. ועוד שכבר יאמר בו רב, ומעט, וארוך, וקצר, וזה לא יתכן כי אם בבעל שעור.

וראוי שלא יעלם ממנו שהוא מחויב שימצאו בזמן סגולות המספר והשעור, אם סגולות המספר להיות ספירת התנועה בקודם ובמתאחר, ואם סגולות השעור להיותו מתדבק· ולזה יאמר בו רב ומעט מצד היותו ספירה, ויאמר בו ארוך וקצר מצד היותו מתדבק· ובהיות הענין כן, הנה יחויב שיתחלק אל מה שיתחלק, כמו הענין בשעור. ויחויב בו שיהיה אפשר בו ההוספה אל לא תכלית, כמו הענין במספר ובשעור. והנה ראוי שיהיה ההוספה האפשרית בו מהצד המתאחר לבד, כמו הענין במספר. ובכאן התבאר שהוא מחויב שיהיה הזמן הווה במוחלט. והוא מה שכוננו באורו בזה הפרק.

פרק שנים עשר

יתבאר בו שהתנועה מחודשת.

וראוי שנחקור גם כן מענין התנועה אם היא מחודשת אחר שלא היתה נמצאת, או לא סרה ולא תסור, כמו שיאמר האומר בקדמות העולם.

ונאמר שכבר יראה משני המופתים הראשונים שבארנו מהם שהזמן מחודש שהוא מחויב שתהיה התנועה מחודשת. וזה כי התנועה היא מהכמה, כמו שהזמן הוא מהכמה, והיא גם כן ממשיגי הגשם כמו הענין בזמן, אבל הזמן הוא מאוחר ממנה בזה הענין, כי התנועה תתן לזמן מה שיש לו מטבע הכמות מצד הקודם והמתאחר אשר בה,

והזמן הוא ממשיגי הגשם באמצעות התנועה׃ ולזה הוא מבואר שהוא מחויב בתנועה שתהיה מחודשת. המשל שכבר נאמר כי מפני שהיתה התנועה מהכמה, והיה הכמה במה שהוא כמה בעל תכלית בכמות, הנה יחויב בתנועה שתהיה בעלת תכלית בכמות. וכן נאמר שהתנועה היא ממשיגי הגשם, והנה הגשם וכל אחד ממשיגיו הוא בעל תכלית בכמות, כמו שהתבאר במה שקדם, הנה אם כן יחויב שתהיה התנועה בעלת תכלית בכמות.

ובזה הוא מבואר ששאר המופתים שחייבנו מהם בזמן שיהיה הווה יחויב גם כן בתנועה שתהיה הווה, כשנעתיק המאמר בהם אל התנועה. והמשל שכבר נאמר שאי אפשר שתהיה התנועה החולפת בלתי בעלת תכלית בכמות, שאם היה אפשר זה, היה מספר סבובי הגלגל מהיר התנועה בלתי בעל תכלית, וכן מספר סבובי הגלגל מאוחר התנועה׃ ולפי שלא יהיה יותר רב מספר סבובי המהיר ממספר סבובי המאוחר, הנה לא יהיה בכאן בגלגלים מהירות ואיחור, וזה מבואר הבטול. ועוד כי מפני שהיה בכאן הלוף בתנועה המורכבת לכבבים ההולכים נבוכים מפני תנועה החלוף אשר בהם, עד שיקרה להם נזורות בהיותם במאה ושמנים מעלה מתנועת החולף, הנה יקרה להם שיהיו סבוביהם ספורים מזה הצד, ומצד הרשמים המתחלפים שיקרו מהם בתקופה תקופה מתקופותיהם הארבע במה שבכאן׃ וכאשר היה מבואר שסבוביהם יהיו ספורים מזה הצד, והיה מבואר שכל מספר הוא בעל תכלית בהכרח, הוא מבואר שמספר הכבובים ההולכים הוא בהכרח בעל תכלית.

וכן נאמר שאי אפשר שיהיה כמות התנועה החולפת לאין תכלית, שאם היה אפשר, היה מתחייב שההיה התנועה אשר התחדשה במה שעבר לגלגל הירח בעת הכנס הירח בצל הארץ בלתי בעל תכלית, ויחויב מזה שיהיה הירח לוקה תמיד במה שעבר מהזמן, ויחויבו מזה גם כן שאר הבטולים שחייבנו בזה המופת, אם הונח הזמן החולף בלתי בעל תכלית, וזה ממה שלא יקשה לעמוד עליו עם מה שקדם מהדברים.

וכן נאמר שאי אפשר שיהיה כמות התנועה החולפת בלתי בעל תכלית, וזה שהוא מבואר שאיזה חלק מהתנועה החולפת שיהיה הוא אפשר שיפול בו מתי מצד הזמן אשר תהיה בו התנועה ההיא על משל אחד׃ ולפי שאין שם מתי אין תכלית לו, הוא מבואר שאין שם חלקים מהתנועה החולפת יהיה מרחקו מהתנועה ההווה עתה תנועה בלתי בעלת תכלית׃ ואם הונחה התנועה החולפת בלתי בעלת תכלית, יהיה יהם התנועה שלא יפול בה מתי אל התנועה שיתכן שיפול בה מתי יהם שאין לו תכלית׃ וכבר התבאר באיזה חלק שיהיה מהתנועה החולפת

יפול בה מתי על משל אחד, זה חלוף בלתי אפשר, ולזה יחוייב שתהיה התנועה החולפת בעלת תכלית. וכן נאמר כי מפני שכמות התנועה מתהווה בהתהווה על נכחותה, הנה יחויב שיתוסף הכמות מה שהתמידה הויית התנועה· ואולם אם היתה התנועה בלתי בעלת הכלית במה שעבר, היה בלתי אפשר זה בה, ולזה יחויב שיהיה להנועה התחלה.

וכן נאמר כי מפני שכל מה שיצא לפעל מהתנועה הוא משוער על נכחות התהוותו, והיה מבואר שהמשוער במה שהוא משוער הוא בעל תכלית, הנה יחויב שתהיה התנועה החולפת בעלת תכלית בכמות. וכן נאמר שאי אפשר שתהיה התנועה החולפת לאין תכלית, כי זה לא יתכן אלא בשנניח שיהיה לפני זאת התנועה הבעלת תכלית תנועה אחרת בעלת תכלית, וזה אל לא תכלית· ואם היה הענין כן, ההיה הויית התנועה מהצד הקודם, וזה מבואר הבטול, כי הכח בתנועה הוא מהצד המתאחר ממנה, לא מהצד הקודם. ועוד שאם היה זה כן, הנה כמות התנועה האמצעי בין כמות התנועה הבעלת תכלית ובין כמות התנועה הבלתי בעלת תכלית יצדק עליו שלילת שתי הקצוות, רוצה לומר שכבר יצדק עליו שאינו בעל הכלית ולא בלתי בעל הכלית, וזה בתכלית הבטול· עם כי המאמר בשיתחדש בלתי בעל תכלית בכמות מהבעל תכלית בהתדבקם זה קודם זה הוא בתכלית הבטול, וזה שכמו שלא יתחדש בחלוקה מהבעל שעור מה שאין שעור לו, כי המתחלק ישמור תמיד גדר הבעל שעור, כן לא יתחדש בדרך ההוספה מהבעל שעור מה שאין תכלית לשעורו, וזה כי אי אפשר בבעל שעור שישער הבלתי בעל שעור, ושיתחדש ממנו על צד ההדבקות חלק אחר חלק, כמו שאי אפשר בנקודה שתשער הקו ושיתחדש ממנה על צד הדבקות חלק אחר חלק, וזה שכמו שהנקודה כל מה שתכפל לא תצא מגדר הנקודה, כי לא יתחדש ממנה כי אם דבר בלתי מתחלק, כן הבעל שעור כל מה שיכפל לא יצא המחובר מההכפל מגדר הבעל שעור, כי הוא תמיד לאין תכלית בעל תכלית עם זאת ההוספה, כמו שהתבאר במה שקדם.

וכן נאמר שאי אפשר שתהיה התנועה החולפת בלתי בעלת תכלית בכמות, שאם היה אפשר זה, הנה יותר ראוי בה שתהיה לאין תכלית בכמות מהצד המתאחר, כי הוא הנמצא ממנה בכח הגמור, ומה שאין תכלית לו אם היה שימצא, הנה ימצא מצד הכח, כמו הענין בחלוקת המתדבק ובהוספת המספר· והנה יתבאר שהוא בלתי אפשר שתהיה בלתי בעל תכלית בכמות מהצד המתאחר, כמו שהתבאר זה בזמן, ולזה יתבאר שאין התנועה החולפת בלתי בעלת הכליה בכמות.

וכן נאמר שאין התנועה החולפת בלתי בעלת תכלית, שאם היה

אפשר זה, הנה יחויב שיהיה בכאן מתנועע קדמון הוא מתנועע בתנועה מדובקת, וזה כי התנועות הנכרכות, לא יתכן שיהיה מהם תנועה נצחית מדובקת, כמו שביאר הפלוסוף· ואם היה בכאן מתנועע בזה התאר, הנה ראוי שיהיה זה המתנועע הוא הגרם השמימיי, כי לא תמצא בכאן תנועה יתכן בה ההתדבקות זולת תנועת הגרם השמימיי, ואולם הגרם השמימיי אינו קדמון, כמו שהתבאר במה שקדם, ויחויב מזה שלא תהיה התנועה החולפת בלתי בעלת תכלית בכמות. ואין לאומר שיאמר כי התנועה החולפת היא דבר בלתי נמצא, וזה כי מציאות התנועה אינו דבר זולת זה המציאות, כי אין בתנועה חלק ימצא בפעל, לפי שהתנועה תעדר על נכחות התהווהה, ועם זה הנה היא בכלל הנמצאות הטבעיות בהכרח, כמו שביאר הפלוסוף· ואם היתה התנועה מהנמצאות, הנה יותר ראוי שתהיה מהנמצאות מהצד החולף ממנה משתהיה מהנמצאות מהצד העתיד ממנה, כי הצד העתיד ממנה הוא נמצא בכח גמור, והצד ההולף ממנה הוא פעל מה. ובזה האופן היתה התנועה שלמות מה שבכח מצד מה שהוא בכח, רצוני שהחולף ממנה הוא פעל מה, אלא שכבר יתחבר אליו הכח, כמו שהתבאר מגדר התנועה. ועוד שכבר ימשך מהתנועה שלמות אם במתנועע עצמו, כמו הענין בשנוי אשר באיך, או בכמה, או באנה, או בדבר אחר תהיה התנועה בעבורו, כמו התנועה אשר בריחיים לטחון התבואה, או תנועת הקולמוס לעשות הספר, או תנועה הגרמים השמימיים להשלים מה שבכאן מהנמצאות· והנה התנועה החולפת יחוייב שייוחס לה מציאות מה מצד השלמות הנמשך ממנה אם במתנועע אם בזולתו, שהוא נמצא בהם בפעל, והוא הרושם המגיע להם מהתנועה· וזה ממה שיחייב שנשים התנועה החולפת נמצאת מציאות מה, והנה המציאות אשר לחלק הקרוב ממנה הוא המציאות אשר לכללה, כי היא כולה מדובקת ואחת, וזה מבואר מהביאור בעינו אשר בארנו זה בזמן.

פרק שלשה עשר

יתבאר בו שהגלות הארץ מחודש.

וראוי שנחקור מהחלק הנגלה מהארץ אם הוא קדום, או מחודש, כי הוא מהענינים אשר מציאותם מדובק. וזה שאם היה אפשר שיפסד זה החלק ויקיף בו היסוד המימיי, יפסדו כל אלו הנמצאות השפלות הנולדות ממינם, ולא יתכן שישובו להתהוות על המנהג הטבעי, וזה שאנחנו נמצא שהאדם יהיה מהאדם, והשור מהשור ואילן התמר מאילן התמר, ולזה הוא מבואר שאם יפסד הנמצא מאלו המינים, לא

יתכן שיתחדש על המנהג הטבעי מערוב היסודות, כמו שיתהוו ממנו שאר המינים, וזה מבואר למי שעיין בחכמה הטבעית· וכאשר התישב שזה החלק הנגלה מהארץ הוא מהדברים שמציאותם מדובק, מה שהתמידו מיני המורכבים מהיסודות אשר יתהוו בו להיות נמצאים, הנה ראוי שנחקור אם תמצא לה סגולה מסגולת ההווה אם לא.

ונאמר שכבר יראה שהגלות זה החלק הוא לתכליה שיתהוו בו אלו הנמצאות השפלות, ושהוא דבר לא יתנהו טבע היסוד הארצי והמימיי, ולא טבע הגרמים השמימיים, כמו שיתבאר אחר זה· ובהיות הענין כן, הנה כבר נמצא להגלות הארץ כל הסגולות הנמצאות להווה במה שהוא הווה, וזה שהוא לתכלית, והוא ממה שלא יתן אותו טבעו, ולא יתן אותו גם כן טבע מה שיושפע אליו מהגרמים השמימיים, והוא גם כן נמצא בעבור זולתו· ובהיות הענין כן, הנה יתחייב שיהיה הגלות הארץ מחודש. ואמנם שהגלות הארץ הוא לתכלית, זה ממה שאין כפק בו, לפי שאנחנו נמצא בו תועלת עצום אל שיתהוו בו אלו הנמצאות השפלות, ומה שיתהוו בו אי אפשר שיהיו בקרי ובהזדמן, שאם היה הדבר כן, לא יתכן שימצא אלא במעט מהחלק הארצי ובחלק קטן מהזמן. ואמנם שלא יתן אותו טבע הארץ והמים הוא מבואר, כי כבר היה טבעם נותן שיהיו המים מקיפים היסוד הארצי מכל צדדיו. ואמנם שלא יתן אותו טבע מה שיושפע אליו מהככבים הוא מבואר ממה שאומר, וזה שכבר התבאר מן החוש שהחלק הנגלה מהארץ לא ימצא נגלה ממנו יותר משתים עשרה שעות, וזה דבר עמדו עליו מהלקויות הירחיים כאשר עמדו עליהם המזרחיים והמערביים· והוא מבואר שאיזה מהככבים שייוחס אליו זה הפעל, הוא ראוי שישים נגלה תחתיו מהארץ עשרים וארבע שעות, כי הפעל המגיע מהככב ההוא או מהככבים ההם ברוחב אחד מהארץ, והוא אחד בעינו, וזה מבואר מאד, וכל שכן עם מה שקדם מזה במאמר החמישי מזה הספר. וכאשר התישב זה כלו, הוא מבואר ממה שקדם שכבר יתחייב שיהיה החלק הנגלה מהארץ מחודש. וזה שאי אפשר שנאמר שישפע תמיד מציאותו מהסבה הפועלת אותו, וזה לשתי סבות, אם מפני שאין בכאן מי שייוחס לו תמיד זה הנגוב לזה החלק מהארץ, כמו שבארנו, והשנית כי הוא מבואר שזה החלק הנגלה מהארץ הוא יותר גבוה משאר חלקי הארץ אשר יקיף בה היסוד המימיי, ואם לא, הנה יהיה הים יותר גבוה מהחלק הנגלה מהארץ אשר יקיף בהם, וזה מבואר הבטול, אם מצד החוש, אם מצד העיון, וזה שכבר היה מחויב אם היה הענין כן, שיגר היסוד המימיי אל החלק הנגלה מהארץ שהוא שפל ממנו, כמו שית[?] טבע המים שיהיו נגרים אל

המקומות השפלים מהמקום אשר הם בו· וכאשר ההישב שזה החלק הנגלה מהארץ הוא יותר גבוה משאר חלקי הארץ, הוא מבואר שכבר יתחיב, אם הנחנו בכאן סבה פועלת תמיד, שיתהווה תמיד מה שהיה ממנו יותר גבוה משאר חלקי הארץ מלא דבר ויפסד אל לא דבר, וזה בכל עתה ועתה, ויתחיב גם כן שיהיה הזמן מחובר מעתות, וזה מבואר ממה שקדם· וכאשר היה זה כלו שקר, הוא מבואר שהוא מחויב שיהיה הגלות הארץ מחודש מפעולת פועל בהתחלת הכנסו במציאותו, כי אי אפשר שיהיה שופע מציאותו תמיד מהפועל אותו, כמו שבארנו. והנה יהיו הגרמים השמימיים שומרים זה המקום באופן שזכרנו במה שקדם. והוא מבואר שכאשר הונח מציאות זה המקום מסבה פועלת, והונחה סבת שמירתו הככבים, לא יקרה מזה ספק למה לא יהיה נגלה מהארץ עשרים וארבע שעות, וזה מבואר בנפשו.

ובכאן התבאר מענין הגלות הארץ שהוא מחויב שיהיה מחודש בשלשה צדדים מהכ״פ ז. וכאשר התבאר שהוא מחודש, יתבאר בקלות שהעולם בכללו מחודש· וזה שאם הנחנו הגרמים השמימיים נמצאים מקדם, והיסודות הארבעה, הנה יהיה בכאן אפשרות בזה החלק שיגלה זמן אין תכלית לו, וזה דבר מבואר שהוא שקר· עם מה שישיג זאת ההנחה מהבטול שיהיה לגרמים השמימיים כלים להשפיע בכאן אלו הנמצאות השפלות, ולא יושפע מהם דבר מהנמצאות האלו בזמן שאין לו תכלית, ותהיה תנועתם לבטלה, כי תנועתם היא כדי שיושפע ממנה מה שבכאן מהנמצאות, כמו שהתבאר במה שקדם, וזה דבר בתכלית הבטול, רצוני שתהיה תנועת אלו הגרמים הנכבדים לבטלה זמן שאין לו תכלית, ולזה יתחיב מזה שיהיה העולם בכללו מחודש.

וראוי שלא יעלם ממנו שכבר שער בזה הפלוסוף באופן מה, ולזה חתר שיתן בזה סבה מצד טבע המציאות, ואמר שהסבה בזה הוא חום השמש בזה המקום, כי היה מדרך החום שינגב הלחות והוא מבואר שאי אפשר שישלם מזאת הסבה מציאות זה החלק הנגלה מהארץ, וזה שחום השמש גם כן גובר בפאה הדרומית, כמו שגובר בפאה הצפונית, או יותר מזה מפני יציאת מרכזו ממרכז העולם· ובהיות הענין כן, הנה יתחיב, אם היתה זאת הסבה צודקת, שיהיה החלק הדרומי נגלה גם כן, ויתחיב מזה שתהיה הארץ נגלית בכללה לבד מעט משני צדדי הצפון והדרום, וזה שקר אם מצד החוש, אם מצד העיון. אמנם שהוא שקר מצד החוש, כי לא נמצא בחוש נגלה ממנה באורך יותר משתים עשרה שעות· ואמנם שהוא שקר מצד העיון, הוא מבואר, כמו שיאמר אבן רשד, שאם היה הדבר כן, לא יהיה למים יחס אצל אחד

משאר היסודות, והיה ראוי, כשיגבר היסוד שהוא הפך לזה היסוד עליו, שיפסידהו, כמשפט כל הפך שמפסיד הפכו כשיגבר עליו. ולזה הוסיף אבן רשד בזאת הסבה אשר זכרה הפלוסוף בכאן רבוי הככבים אשר הם בזאת הפאה הצפונית אשר שם הישוב, ואמר שהסבה בזה הוא חום השמש עם מה שהתמזגה מחום שאר הככבים אשר הם בזה המקום הצפוני, כי הוא מבואר כי בפאה הצפונית ימצא מהככבים יותר ממה שימצא מהם בפאה הדרומית, וזה יתבאר מהמספר אשר עמדו עליו מהם חכמי התכונה, ולזה יאמר שהפאה הדרומית בלתי נגלית, ואם חום השמש שם יותר. ונאמר שכבר יחויב גם כן, אם היתה הסבה בזה מה שאמר אותו אבן רשד, שיהיה הפאה הנגלה מהארץ נגלה באורך עשרים וארבע שעות, וזה דבר בלתי נמצא כן.

ועוד יתחדש ספק על הסבה אשר נתנוה בזה, והוא מבואר שלא יספק הנגוב אשר יהיה מהחום כשיפעל הגלות מהארץ, וזה שכבר יחויב עם זה שיושפע ממנו טבע מיוחד מתמיד זה החלק הנגלה מהארץ יותר גבוה משאר חלקי הארץ, והנה הויית היסוד הארצי אינו מיוחס אל החום, אבל הוא מיוחס אל הקור, וזה דבר מבואר מאד למי שעיין בטבעיות. ואם אמר אומר שבכאן ככבים אחרים יפעלו זה מצד הקרירות השופע מהם באמצעות זהרם, הנה עם זה ישאר הספק הקודם בעינו, והוא שכבר היה מחויב מזה שיהיה החלק הנגלה מהארץ נגלה באורך עשרים וארבע שעות.

ובכאן התבאר לנו במה שאין ספק בו שאי אפשר שישלם הגלות הארץ לא מפני טבע היסוד הארצי והמימיי ולא מפני מה שיושפע להם מהככבים באמצעות נצוציהם, ולזה הוא מבואר שהגלות הארץ הוא מחודש בהכרח. אלא שכאשר הונח הענין כן, יתחדש מזה ספק עצום, והוא שכבר יתחייב מזה שיהיו אלו הדברים אשר בכאן מחודשים במוחלט, ובהיות הענין כן, הנה לא אשער איך יתהוו המינים הנולדים ממינם, וזה שכאשר נניחם מחודשים במוחלט בזה האופן, הנה יחויב שיהיה התחלת חדושם מזולת מינם, וזה מבואר הבטול למי שעיין בטבעיות. ונאמר שכבר התבאר במה שקדם שאין ראוי שתוקש ההוויה הכללית להויית החלקית, וזה כי ההוויה החלקית יחויב שיהיה הכל אשר הוא חלק ממנו נמצא תחלה, ולא יחויב זה בהוויה הכוללת. ועוד כי כבר התבאר מענין הויית השמים שזאת ההוויה הכללית היא מיוחסת אל הרצון והבחירה, לא אל הטבע, ולזה היה אפשר שיהיו בגרמים השמימיים צורות מתחלפות עם היותם כלם מטבע אחד· ואם היה אפשר זה בגרמים השמימיים שאין בכאן דבר יתכן שיתחלפו בו גרמיהם

בטבעם, כל שכן שזה אפשר באלו הדברים אשר בכאן שאפשר שיתחלפו גרמיהם בטבעם מצד היחסים המתחלפים שיקרו ליסודות אשר הורכבו מהם מהערוב וההתמזגות. ובכאן הותר זה הספק. והתבאר גם כן מזה הצד שההוייה אשר התחלתה הרצון והבחירה היא קודמת להוויה אשר התחלתה הטבע׳ והנה שם בהם הבורא בעת התהוותם התחלה אשר יהיה בהם כמותם במין, כדי שישמר מציאותם לפי מה שאפשר, כי מפני שהיה בלתי אפשר בהם שיהיו נשארים באיש, הוכנה להם השמירה במין על זה האופן. ישתבח יוצר הכל אשר לא יושג יכולתו וחכמתו.

פרק ארבעה עשר

נחקור בו אם יחויב שיהיה העולם הזה הווה מפני מה שטען בזה יחני המדקדק, מפני המנע מציאות כח בלתי בעל תכלית בגשם בעל תכלית.

ולפי שכבר זכרנו במה שקדם כי יחני המדקדק חשב לבאר מדברי הפלוסוף שהעולם הוא מחודש, ראוי הנה שנחקור בכאן אם מה שחייבו מזה יחני המדקדק הוא צודק, אם לא.

ונאמר שהפלוסוף כבר באר, לפי מה שיחשב, שאי אפשר שימצא כח בלתי בעל תכלית בגשם בעל תכלית׳ ובהיות הענין כן, והיו השמים גשם בעל תכלית, הוא מבואר לפי זה המאמר שאי אפשר שיהיה לו כח בלתי בעל תכלית, ולזה חייב יחני המדקדק שיהיה הגרם השמימיי נפסד, ושתהיה תנועתו נפסקת. והנה החכם אבן רשד חשב להתיר זה הספק בשאמר שאין לגרם השמימיי כח כי אם באנה, ולזה איננו מהויב שיפסד, אבל הוא מחויב לו מצד עצמו שתפסק תנועתו, ותהיה תמידית ונצחית מפני הכח המניע שאינו בגשם שהוא לבלתי תכלית. וזה דבר אפשר אצל אבן רשד בתנועה, כי היא לדבר המתנועע מצד המניע, ולזה יתכן שתהיה אפשרית מצד עצם המתנועע, ותהיה נצחית בבחינת סבתה שהוא נבדל, ולזה יהיה כחו לאין תכלית.

ונאמר כי כאשר הונח כן, רצוני שיהיה האפשרות אשר במתנועע להתנועע בעל תכלית, הנה יהיה למתנועע לאות אחר אשר הגיע אל גבולו מההתנועה, ולזה תהיה תנועתו נפסקת מצד טבעו, כי הפסק תנועת המתנועע יהיה בהכרח מצד הלאות אשר יקרה לו מצד כח המניע׳ והמשל כי המנגן יתנועעו אבריו אשר ינגן בהם מהשיר המצויר בנפשו, וכאשר התמידו שיעור מה בזאת התנועה יקרה להם לאות ויגיעה, עם היות המניע נשאר על ענינו, והוא הציור אשר לו בשיר׳ ובהיות הענין כן׳ הנה יחויב מזה שתהיה תנועתו נפסקת, האלהים,

אם לא נניח שהמניע יכריחהו להתנועע על צד שיניע גשם אחר גשם ממשש אותו, וזה מבואר הבטול. והוא מבואר גם כן, שכאשר הונח הענין בזאת התנועה על זה האופן, הנה תהיה תמיד תנועת הגרמים השמימיים בלתי אפשרית מצד עצמם, ומחוייבת מצד סבתם, ותהיה אם כן תנועתם תמיד מוכרחת על צד האונס׃ וזה שכאשר הונח הזמן החולף בלתי בעל תכלית, הנה יחויב בכל חלק מהתנועה אשר לגרמים שתקדם לו תנועה יותר גדולה לאין תכלית מהתנועה אשר להם אפשרית מצד עצמם להתנועע בה, ולזה תהיה כל התנועה אשר יתנועע בה על צד ההכרח והאונס, לפי שאין להם מצד עצמם אפשרות להתנועע בה, וזה בתכלית הבטול, כי לא ימצא בדברים הטבעיים דבר בזה התאר, כל שכן שאי אפשר בו שיהיה מתמיד. ועוד שזאת התנועה היא לגרמים השמימיים על צד הציור וההשגה, כמו שקדם, ולזה הוא מבואר שלא יניעם מניעיהם על דרך ההכרח והאונס, אבל על דרך הבחירה והתשוקה׃ ובהיות הענין כן, הנה לא ישים תנועתם תמידית הכח המניע, אבל תשים תנועתם תמידית תשוקתם ובחירתם להתנועע, לפי מה שיחייבהו הציור ההוא. וכאשר נניח האפשרות אשר להם על התנועה בעל תכלית, הנה יחויב מזה שתפסד תנועתם. וזה שאנחנו נראה באופן כולל שהכחות אשר יגיעו מהצורות המניעות לא תפסד תנועתם מצדם, אבל מצד המתנועע, והמשל שהנפש שהיא המניעה באדם תהיה תמיד בענין אחד, ויקרה לה מצד חולשת כליה שתפסד הנעתה, ולא יקרה לה זה מצד הכלות בזה, כי כבר יהיה בזה האופן שיהיה בעת הנעתה ותפסק עם זה הנעתה׃ ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהפסק התנועה הוא מפני המתנועע, לא מפני המניע, ולזה לא הורחנו כלום לצאת מזה הספק כשהנחנו המניע בלתי כח בגשם.

והנה יתבאר לך שהפלוסוף יראה שכבר אפשר בגרמים השמימיים שישיגם לאות ממה שנתן מהסבה בשהגלגל העליון יהיו בו ככבים רבים ובמה שלמטה ממנו לא יהיה בגלגל האחד כי אם ככב אחד, וזה שהוא אמר שהסבה בזה שאם היה באלו הגלגלים ככבים יותר, היה משיג הגלגל העליון לאות בהניעו אותם. הנה לא ארע, אם היה מדרך זאת התנועה הסבובית שהיא מסכמת לטבע הגלגלים שימשך ממנה לאות ויגיעה, איך יקרה מזה הענין לאות לגלגל העליון, כל שכן עם מה שהבין אבן רשד מענין זאת התנועה היומית שהיא לשאר הגלגלים המתנועעים בה על צד התשוקה והבחירה, וזה שכאשר הונח הענין כן, לא יתכן שיצויר שיהיה לגלגל העליון לאות ויגיעה מזה הצד, וזה כי החשוק לא ילאה כאשר התנועעו שאר הדברים ממנו, אבל יהיה הלאות

דבק למתנועע. והנה בארנו במה שקדם מה שיש בזאת הסבה שנתן הפלוסוף בכאן מהספק העצום, אבל אמנם זכרנו זה בכאן לבאר שהפלוסוף לא ירחיק שלא יהיה אפשר שיהיה לגרמים השמימיים לאות בזאת ההנועה הסבובית אשר יתנועע בה. וכבר אפשר שנבאר חיוב זה מצד עצם מאמרו, וזה שכאשר הנחנו שאם היה בגלגל השמש, דרך משל, שני כבבים, היה משיג הגלגל העליון לאות בהנעתו אותו, הנה לא ימנע אם שיהיה זה הלאות באופן שיוכל על הנעתו זמן מה, או שיהיה באופן שלא יוכל על הנעתו כלל. ואם אמרנו שיוכל על הנעתו זמן מה ואחר כך תפסק תנועתו מצד הלאות, הוא מבואר ממה שנאמר בזה בספר השמע שזה הגלגל יוכל על הנעת גלגל השמש, כשלא היה בו כי אם ככב אחד, זמן יותר ארוך ממנו ביחס המתנועע אל המתנועע, ולזה יחוייב שתהיה הנעת הגלגל העליון שאר הגלגלים אשר תחתיו נפסקת. ואם אמרנו שהלאות יהיה באופן שלא יוכל על הנעתו כלל, הוא מבואר שכבר יתחייב מזה שלא יוכל הגלגל העליון על הנעת גלגל השמש, כשהונח שלא יהיה בו כי אם ככב אחד, אם לא זמן יותר קצר מהזמן אשר היה אפשר לו להניע אותו לפי ההנחה הראשונה· והמשל כי מי שיוכל להניע ארבעה ככרים חצי שעה יוכל יותר להניע שני ככרים ממי שלא יוכל להניע ארבעה ככרים כלל, והנה יחס הזמן אל הזמן כיחס הכח אל הכח. ואם הודינו שהלאות אשר למתנועע לא יפסיק התנועה, לפי שהמניע ישימה תמידיה מפני הכח שיש לו שאין לו תבלית, הנה מה ענין הסבה אשר נתן בזה הפלוסוף, מי יתן וארע, וזה שאף על פי שישיג הגלגל העליון לאות, לא תפסק תנועתו, וכשלא תפסק הנועתו, הוא מבואר שלא תפסק הנעתו.

ובכאן התבאר לך במה שאין ספק בו שכבר יחויב מדברי הפלוסוף בזה המקום שתהיה תנועת הגרמים השמימיים נפסקת, כמו שיאמר יתני המדקדק· אלא שכאשר הסתכלנו בזה לפי הענין בעצמו, לא נמצא שיהיה מזה מופת על חדוש העולם, וזה שכבר בארנו במה שקדם שאיננו מחויב שלא נמצא בגשם בעל תכלית כח על ההנעה לאין תכלית, כשלא היה למתנועע ממנו טבע מקביל לזאת התנועה, כל מה שהתמיד להיות היחס אשר בין המניע והמתנועע נשאר· ולזה הוא מבואר שכבר יתכן שלא תפסק תנועת הגלגלים, כי אין להם טבע מקביל לזאת התנועה אשר יתנועעו בה, והיחס אשר בין המניע והמתנועע הוא תמיד בהם אחד, כי אינם בעלי מזג, ואין להם הפך. והוא מה שכווננו באורו בזה הפרק.

פרק חמשה עשר

נזכור בו ראיה תוסיף גלוי ושלמות על מה שבארנו מחדוש העולם.

וממה שיוסיף גלוי ושלמות על מה שהתבאר מענין חדוש העולם הוא, שאנחנו נמצא כל מה שחובר בחכמות הוא חדש בא מקרוב, ונמצא הראשונים אמרו בחכמה חכמה דבר מה, ואחר כן נשלמה באורך הזמן, עד שבכאן חכמה לא נמצא השלמות בה עד הפלוסוף, ובכאן חכמה לא נמצא השלמות בה עד גלינוס, ובכאן חכמה לא מצאנו השלמות בה לאחד מהקודמים, והיא חכמת הככבים, עד שהחכמה שתצטרך זמן יותר ארוך להשלמתה מצד מה שתצטרך שתעמוד עליו מן החוש נמצא השלמות בה יותר מאוחר· וזה שהחכמות הלמודיות, כמו ההנדסה והמספר, נמצאם קודמות יותר משאר החכמות, כי הקודמים לארסטוטלוס כבר אמרו בהם מאמר שלם, לפי מה שיראה שסופר מהם, ואולם החכמה הטבעית, להצטרכה יותר אל החוש, היה השלמות בה יותר מאוחר· והנה מלאכת הרפואה היא צריכה יותר אל החוש, ובפרט במה שיודע בה בנסיון ובמה שיודע בה מהנתוח, ולזה היה השלמות בה יותר מאוחר· ואולם חכמת הככבים, להצטרכה אל החוש באופן שלא יתכן שישלם לה ממנו זה כי אם בזמן ארוך אורך נפלא, היה שלמותה יותר מאוחר· ולפי שאלו החכמות הולכות לאדם מדרגת השלמות, והוא משתוקק להם בטבע, הנה לא יתכן שיאמר שיהיה המין האנושי קדום, ואלו החכמות מחודשות להם מזמן קרוב, שאם היה הדבר כן, היה בכאן אפשרות לא יצא לפעל כי אם בזמן בלתי בעל תכלית, עם היות שם כלים טבעיים רבים להוצאתו אל הפעל והיות תשוקת האנשים בטבע בהוצאתו אל הפעל חזקה מאד, וזה מבואר הבטול. וכבר יראה זה גם כן מענין התורה האלהית אשר נמצאה מתפשטת היום, בכלל האומות, שיהיה חדושה מזמן קרוב· ואם היה העולם קדום, היה ראוי שיהיה התחדשותה קודם זה, אמר אבל הוא ראוי שתהיה קודם זה הזמן אשר אנחנו בו זמן שאין לו תכלית. וכבר נמצא גם כן בה דומה למה שמצאנוהו בחכמות, והוא שהנמוסים אשר היו קודמים לה היו חסרים מאד, עד שהגיע זה הנמוס התוריי האלהי ביותר שלם שאפשר, כמו שיתבאר למי שיבין ענינו. והנה החלונו לבאר ממנו זה במה שלא יסופק בו לאחד מבעלי העיון, וזה אמנם הוא בפירושנו לדברי התורה. וכן נראה הענין גם כן מענין הלשונות, וזה שהלשונות יראה מענינם שהם הסכמיים, לא טבעיים, וזה שאם היו טבעיים כצהלה לסוס והנערה לחמור, היה מתחייב אחד משני דברים, אם שיהיה המין האנושי נחלק למינים,

לפי ההחלף הלשונות, או שיהיו הלשונות מתחלפים מצד התחלף האקלימים. ואולם שיהיה המין האנושי נחלק למינים לפי התחלף הלשונות הוא שקר מבואר, לפי שכבר יתחייב מזה שלא ישוב איש מלשון אחד מדבר בלשון אחר ויהיה נעדר הלשון ההוא אשר היה לו בטבע אחר שהיא סגולה נמצאת במינו, וזה שקר לפי מה שהתבאר מן החוש, וזה שאנחנו נראה אנשים מלשון אחד ישתקעו בין אנשי לשון אחר, וישוב זרעם להיות מדבר בלשון ההוא ויעדר מהם לשון מולידם. ואולם שיהיו הלשונות לפי האקלמים הוא שקר גם כן, לפי שכבר היה מתחייב מזה שידברו בטבע בלשון ההוא המיוחס לאקלים אחד כל הבאים שם מהאנשים. ועוד שלפי האקלים אמנם יתכן שיתחייב מהירות ההנועה ואיחורה בלשון, לפי התחלף טבע אקלים אקלים, לא רושם השמות והפועלים באלו האותיות הרמוז אליהן. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהלשונות אינם טבעיים, ולזה יחויב שיהיו הסכמיים. והוא מבואר שכבר יחויב שיהיו המסכימים קודמים ללשון בזמן׃ ואם היה להם לשון אחר קודם, יהיה מתחייב בו גם כן מה שחייבנוהו, רצוני שכבר יחויב שיהיה הסכמיי, ושיהיו המסכימים קודם ללשון ההוא בזמן. ואין לאומר שיאמר שיהיה להם בזה האופן לשון לפני לשון אל לא תכלית׃ וזה כי מפני שכבר התבאר מענין הלשון שהוא הסכמיי, הנה לא יתכן שיסכימו אומה מהאומות יחד לשנות לשונם, אחר שלא יתכן שתהיה שם סבה תביאם אל זה, והוא מגונה מאד שיאמר שיסכימו אומה מהאומות יחד בדבר לבטלה, כל שכן שיהיה זה פעמים אין תכלית להם בכל אחד מהלשונות. ועוד שהלשונות לא הורגשו מעולם משתנים זה השנוי בזה הזמן הארוך אשר העתקו אלינו קורותיו, רוצה לומר שיקומו אנשים יבטלו לשונם ויחדשו להם לשון אחר׃ כל שכן שאין ראוי זה מצד מה שיקרה מההפסד לאומה ההיא בזה הפעל, וזה כי בעבור שיחויב בחכמים שבדור ודור שיחברו חבורים וספרים בחכמות ובנמוסים להשלים בעלי הבריאה החסרה ולהיישירם אל ההצלחה, אין ספק שהכלל לא יסכימו לבטל הלשון ולמנוע התועלת בספרים ההם מהבאים אחריהם׃ הנה אם כן הוא מבואר שאין ראוי שלא יהיה לשון אחר קודם אלו הלשונות, והם מהודשים בהכרח כמו שקדם. ואולם המין האנושי הוא מבואר שהוא מצטרך ללשון להעמיד אישיו ומיניו הזמן האפשרי, לפי שהוא מדיני בטבע, כי היה המצטרך אליו בעמידתו לא ישלם אלא במלאכות רבות, ולזה יחויב שיהיה לאנשי המדינה לשון ישאלו בו קצתם לקצת מה שיצטרך להם לקיום גופם ולהגיעם אל השלמות האנושי כפי מה שאפשר. ובהיות הענין כן, הוא מבואר

שהוא רחוק שימצא המין האנושי זמן שאין לו תכלית בזולת לשון, ולזה יחויב שיקדם מציאותו ללשון זמן שיש לו תכלית, ומה שיקדם זמן שיש לו תכלית למחודש הוא מחודש בהכרח· הנה אם כן יהיה המין האנושי מחודש במוחלט.

וראוי שתדע כי הפלוסוף הרגיש בזה כלו הרגש מה, ולזה אמר בכפר אותות השמים כי אפשר שתשוב היבשה ים והים יבשה, ולזה יתחלפו הלשונות והכתיבות, ויתכן שיהיו נמצאים הספרים, ולא ימצא מי שידע לקרא אותם. ולזאת הסבה גם כן יראה הפלוסוף שיתחדשו החכמות האנושיות בבא זה אחר סור זה פעמים אין תכלית להם, כמו שאמר זה בבאור במה שאחר הטבע ובזולת המקום ההוא מהחכמה הטבעית. ועם כל זה לא תועיל כלום במה שלקחנו מאלו הענינים ראיה על חדוש העולם, וזה שהוא רחוק שתאבד בזה האופן אומה מהאומה יחד· וגם כן הנה אם תאבד בכללה, לא יתחדש בזה לשון אחר· ואם לא תאבד בכללה, הנה הנשארים ידברו בלשונם בהכרח, או אם יגלו בין אנשים לשון אחר, הנה ידברו הבאים אחריהם בלשון ההוא, ולא יתחדש בזה לשון. ועוד שיחויב לפי זאת ההנחה שיתמעטו הלשונות תמיד, ויחויב מזה שלא ישאר כי אם לשון אחד בזה הזמן הארוך שאין לו תכלית, וזה שקר. וגם כן הנה יחויב בלשונות הנשארים שיהיו מחודשים, ושיהיו המסכימים קודם להם בזמן שיש לו תכלית, ויחויב מזה שיהיה המין האנושי מחודש במוחלט, וזה כי כבר ישלם ממה שאמר הפלוסוף סבת הפסד הלשונות, לא סבת הוייתם, וזה מבואר בנפשו. וכן יראה גם כן מענין החכמות, וזה שאם הודינו שכבר יפסדו הלשונות, הנה יחויב בלשונות הנשארים שיהיו לחכמות הנמצאות להם זמן שיש לו תכלית, ואף על פי שנודה ששאר הלשונות נפסדו ונפסדו בהפסדם החכמות אשר המציאום. ועוד שלא יחויב מהפסדם הפסד החכמות אשר המציאום, וזה שאנחנו נראה בחכמות הנשלמות שהם מתפשטות בכל האומות, כמו הענין בחכמת ארסטוטלוס ובחכמת גלינוס ושאר החכמות אשר יחשב בהם שיהיו שלמות, כמו זה הענין בחכמת בטלמיוס בתכונת הגלגלים, וכמו שנמצא הענין מתורתנו התמימה, עד שלא יתכן באלו שיפסדו, אם לא יפסד המין האנושי בכללו, ואמנם היה זה כן, כי מפני שהיתה תשוקת האדם בטבע להשגת חכמה, כי היא שלמותו והצלחתו, ישהדלו להעתיק להם אלו החכמות אל לשונם, עד שיתפשטו בזה האופן בכל הלשונות· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שכבר תהיה מאלו הענינים אשר זכרנו בזה הפרק ראיה חזקה על שהעולם מחודש, וזה מסגולת האמת שהוא מסכים לעצמו מכל צד.

פרק ששה עשר

יתבאר בו שאי אפשר בעולם שיפסד.

ואחר שהתבאר מכל אלו הדברים הקודמים שהוא מחויב בעולם שיהיה הויה, הנה ראוי שנחקור אם אפשר בו ההפסד, אם לא, ולזה נחקור תחלה מה הם סבות ההפסד.

ונאמר שההפסד הטבעי יהיה לדבר הנפסד בטבע מצד החמר, לא מצד הצורה, כי הצורה היא אשר תשתדל לשמור מציאות הנמצא בעל הצורה כפי מה שאפשר, כמו שהתבאר בטבעיות· וההפסד הזה יהיה כאשר יגברו הכחות המתפעלות על הפועלות, וזה אמנם יתכן שימצא לבד בדבר שיש לו הפך, או הוא עם זה מורכב מהפכים, כי היה מדרך ההפך שיפסיד הפכו. וכאשר התישב זה, והיה מבואר שאין לגרם השמימיי הפך ואינו מורכב מהפכים, הוא מבואר שאי אפשר בגרם השמימיי שיפסד, כי אין לו מצד החומר סבת ההפסד, ואין מדרך הצורה שתהיה מפסדת, אבל היא אשר התן הטוב והשלמות לדבר בעל הצורה כפי מה שאפשר· וכאשר היה הגרם השמימיי בלתי נפסד, הוא מבואר שאי אפשר בעולם שיפסד, כי הגרמים השמימיים ישפעו בכאן מה שישלימו בו אלו ההויות מה שהתמידו נמצאים, ולזה היה זה המציאות השפל גם כן בלתי נפסד.

וכבר יספק מספק ויאמר שמזה המופת יתבאר שאין העולם נפסד בטבע, כי אין לו סבות ההפסד, ומה שאין לו סבות ההפסד אי אפשר שיפסד· אבל מה זה ימנע היותו נפסד בכונה ורצון, כמו שהונח הווה בכוונה ורצון, וזה שהדבר כבר יפסד ברצון, ואם לא יתן טבעו שיפסד בעת ההוא, וזה שהאומן יפסיד התיבה כאשר ירצה ויעשה ממנה כסא. ונאמר כי מה שהונח מההוייה הרצונית אשר לא תאות לפי הטבע חייב אותו מה שנמצאהו מענין הככבים ושאר מה שבשמים, שאי אפשר התהוותו כי אם אל הרצון, ואולם ההפסד לא יכריחנו דבר להניח אותו אם לא יחייבהו הטבע. ועוד כי ההוייה היא מה שדרכו שייוחס לפועל, ואין הענין כן בהפסד, כמו שהתבאר במה שקדם. ועוד כי כאשר חקרנו בהפסד אשר יהיה בזה האופן, נמצאהו אם לכוין אל הטוב והשלמות, אם לכוין אל ההפסד וההשחתה, כמו שיקרה זה לקצת האנשים רעי התכונה שישחיתו הדברים בחמתם להנקם בו מאויביהם, או להיותם שמחים בהשחתה מפני רוע תכונתם. ואשר יהיה לכוין אל הטוב והשלמות יהיה באחד משני פנים, אם שיפסיד הדבר להתן לו צורה יותר שלמה, או שיפסדהו לעשות ממנו מה שיצטרך

אליו יותר· והמשל שכבר יתיך האומן הגביע, כאשר היתה המונתו בלתי נאותה, לעשותו בתמונה אחרת יותר שלמה, או לעשות ממנו כלי אחר יותר נכבד מהגביע, וכבר יתכן שיתיך אותו לעשותו ממנו כלי פחות ממנו, מפני היותו צריך אל הכלי ההוא בזה העת. וכאשר היה זה כלו מבואר מענין ההפסד המגיע בכונה ורצון שהוא יהיה בהכרח לאחר מאלו הסבות אשר קדם זכרם, הנה כאשר יתבאר שאין דבר מאלו הסבות אפשרי בשם יתברך, יתבאר שאי אפשר בעולם שיהיה נפסד בכונה ורצון. וזה ממה שיתבאר בקלות, וזה שאין ראוי שניחס אל השם יתברך הפועל המגונה אשר יעשוהו פחותי האנשים שיפסידו לכוין אל ההשחתה וההפסד, אבל נמצאהו פועל הטוב והשלמות בתכלית מה שאפשר· ולא יתכן שיכעס, כי אין לו סבות בכעס. וכן לא יתכן שיעשה זה להנקם מהאויב, וזה ממה שלא יצטרך אל באור למעיין בזה הספר. וכן נאמר שאי אפשר שיאמר שיפסד השם יתברך זה העולם לעשות ממנו עולם אחר יותר שלם, שאם היה הדבר כן, הנה לא אשער מה הסבה אשר מנעתהו לתת לו זאת הצורה בהוייו אותו, האם שם מונע ימנעהו, או ההתחדש לו ידיעה, הנה זה כלו מבואר הבטול בשם יתברך, וזה שאי אפשר שתתחדש לו ידיעה, כי אם היה אפשר זה, היה משתנה בעצמותו, וזה שקר. ואי אפשר שיונח שם גם כן מונע ימנעהו, כי הוא בתכלית העוצם והיכולת לתת מהטוב והשלמות לנמצאות מה שאפשר, וזה מבואר למי שעיין בדברים הטבעיים ובאופן תכלית העוצם והיכולת אשר ימצא בבריאתם לתת להם מהטוב והשלמות בתכלית מה שאפשר. ובכלל הנה אם היה שם מונע, הנה יהיה זה אם מצד החמר, או מצד דבר מחוץ. ואי אפשר שיונח מצד החמר, שאנחנו נמצאהו מושל עליו ומניע אותו אל כל אשר יחפוץ, עד שכבר ישלים בו מה שאפשר שיהיה מן ההויות. ואי אפשר גם כן שיונח זה מצד דבר מחוץ, שאם היה זה כן, הנה לא יתכן שיהיה אלא כשיהיה למונע ההוא שולטנות ושררה על השם יתברך, ויכריחהו לעשות העולם באופן שלא יהיה בו מהשלמות מה שאפשר, כי אין השם יתברך בעל גשם שיוכל אחר למנוע אותו מעשות מה שירצה, כמו שאפשר זה באדם שיאסרו ידיו, דרך משל, וימנעוהו מעשות פעולתו· ואם היה לאחר שולטנות עליו ושררה, הנה אי אפשר שיהיה גשם, ולא בעל גשם, כי יהיה הנמצא החסר מושל על הנמצא השלם, ואין בכאן גם כן צד יהיה אפשר בו לגשם או לבעל גשם למנוע פעל הנבדל, ולזה יחויב, אם היה אפשר זה, שיהיה המונע ההוא שכל נבדל. ולא יצוייר שיהיה זה הפעל ממנו על צד האונס וההכרח,

אבל על צד התשוקה, כאלו האמר שישתוקק השם יתברך אל הנמוס אשר בנפש השכל ההוא תשוקה תמנעהו משיחדש מה שאפשר שיתחדש מהנמוס אשר בנפשו, וזה דבר מבואר הבטול, רוצה לומר שלא יהיה תשוקת השם יתברך אל מה שהוא יותר נכבד, עם מה שנראה מהשלמות בפעולותיו. ועוד שכבר יתחייב מזה שיהיה השם יתברך מורכב משני אלו הנמוסים, כי כל אחד מהם מושכל אצלו בהכרח לפי זאת ההנחה, ויהיה השם יתברך הרבה בפעל, כי אין בכאן דבר ישים אלו הנמוסים אחד במספר, כי אינם מתאחדים בשיהיה קצתם שלמות לקצת, וזה מבואר מאד. ועוד שאם היה הענין כן, הנה ישאר זה העולם ההסר לנצח, כי אין בכאן דבר יפסיד המונע ההוא, כי אין לו סבות ההפכר. והוא מבואר גם כן שאי אפשר שנניח שיפסיד השם יתברך זה העולם לעשות ממנו מה שיצטרך אליו יותר, כי אין פעולת השם יתברך להשלים עצמו, אבל להשלים הדבר המתפעל ממנו· ולזה הוא מבואר, שאם היה שיפסיד השם יתברך זה העולם, הנה יפסידהו לעשות ממנו עולם אחר יותר שלם, וזה דבר כבר התבאר שהוא שקר. ועוד שאם היה השם יתברך מפסיד זה העולם לעשות ממנו עולם אחר, הנה יהיה בהכרח העולם ההוא כמו זה העולם, ויהיה הדבר הווה ממה שהוא כמוהו בכל הפנים, וזה מבואר הבטול. ואולם שהוא מחויב שיהיה העולם ההוא כמו זה העולם הנה זה מבואר, וזה כי אין בכאן תנועות טבעיות זולת אלו אשר בעולם הזה, ומהם יחויב מציאות היסודות והמורכב מהם. ובכלל הנה אם היתה שם תנועה, הנה בהכרח שתהיה ישרה או סבובית· ואם היתה ישרה, יחויב שיהיה מעלה ומטה, ויתחייב מזה המצא הגשם המתנועע בסבוב, כי הוא המחדש המעלה והמטה· וכאשר נמצא, הנה כבר יחויב שימצאו היסודות והמורכב מהם, ובזה הוא מבואר שאם היתה שם תנועה סבובית, שהוא מחויב שימצאו שם היסודות והמורכב מהם· וכאשר היה זה כן, הוא מבואר שאי אפשר שיפסד זה העולם לא מצד הטבע ולא מצד הכונה והרצון. ומזה הביאור בעינו יתבאר שאי אפשר שיהיה לפני זה העולם עולם אחר, שאם היה זה כן, לא היה אפשר בעולם ההוא שיהיה נפסד. ובכאן התבאר שהעולם הווה פעם אחת לבד, ושהוא בלתי אפשר שיפסד, ולזה הוא מבואר שהמאמר בשיהיו שם עולמות אין תכלית למספרם בבא זה אחר סור זה הוא שקר. וכבר יתבאר גם כן בטולו מפנים זולת אלו, וזה שאם היה הענין כן, היו הזמן והתנועה בלתי בעלי תכלית בכמות, וזה ממה שהתבאר בטולו. ועוד שאם היה זה כן, היה מהתנועות הנכרכות זמן מדובק ונצחי, וזה דבר בלתי אפשר, כמו שבאר הפילוסוף.

פרק שבעה עשר

יתבאר בו איך היתה הויית העולם.

ואחר שהתבאר שהוא מחויב שיהיה העולם הווה, ושהוא בלתי נפסד, ושהוא בלתי אפשר שתהיה הוייתו מעולם אחר נמצא קודם לו, הנה ראוי שנחקור איך יתכן שתהיה זאת ההוייה.

ונאמר שלא ימנע הענין בזאת ההוייה מחלוקה, וזה שהיא תהיה בהכרח אם יש מיש, אם יש מאין. ואולם אם הונחה יש מיש, הנה ידמה שיחויב שיהיה לחמר ההוא אשר נהיה ממנו העולם צורה מה, כי אנחנו לא נמצא החמר רק מצורה· וכאשר היתה לו צורה, הנה בהכרח שתהיינה לו תנועות מה, ואי אפשר שנניח לו כמו התנועות הנמצאות בזה העולם, לפי שאם היה הדבר כן, היה לפני העולם הזה עולם אחר, וזה דבר כבר הונח שהוא שקר· הנה אם כן לא ישאר אלא שתהיינה לו תנועות בלתי בעלות סדר, ולזה הוכרח אפלטון שיאמר שהעולם נתהווה בששב מהעדר הסדר אל הסדר.

והנה כאשר הונח הענין כן, יתחייבו ספקות עצומות אין המלט מהם. מהם, כי מפני שהיו שם תנועות הם בהכרח סבוביות, או ישרות, ואיזה מהם שתמצא, יחויב שתמצאנה האחרות, כמו שקדם, ולזה יחויב שיהיה קודם זה העולם נמצאים היסודות והגרם השמימיי· ובהיות הענין כן, הנה יחויב אם שיהיה העולם הוא בעינו נמצא קודם הויו, וזה מבואר הבטול, כמו שקדם, או נאמר שהעולם ההוא היה נמצא באופן שלא יתכן שישלם בו הסדר והיושר הנמצא בעולם הזה, ולא יתכן זה אלא כשיונחו היסודות נמצאים והגרם השמימיי נמצא, אלא שאין בגרם השמימיי מה שישלם בו הסדר והיושר הנמצא באלו הדברים, וזה אם בשלא יהיו שם ככבים שומרים היסודות בסדר ויושר, או שלא תהיינה תנועותיהם באופן מהמהירות והאיחור והנטייה שישלמו מ' אלו הנמצאות השפלות, או יהיה זה להתקבץ אלו הסבות יחד, ר"ל שאין שם ככבים ואין שם גם כן התנועות באופן שיצטרך להשלמת מה שבכאן· וזה שאם היה נמצא בגרם השמימיי מה שישלם בו הסדר והיושר ביסודות, והיו היסודות נמצאים, היה מחויב שימצאו מהם אלו הנמצאות אשר יתחדשו מערוב היסודות והמזגם, וזה הפך מה שהונח, ולזה יחויב, אם היה הענין כמו שהונח, שלא יהיה בגרם השמימיי נמצא מה שישלם בו הסדר והיושר באלו הנמצאות השפלות. אלא שכאשר הונח הענין כן, יחויב שיפסדו היסודות ההם, ולא יהיה שם מה שיהווה אותם אחר זה בזה הזמן הארוך שאין לו תכלית. וזה כי מפני שלא היה בגרם השמימיי

מה שישמור השווי והסדור והיושר בהם, חויב שיגבר אחד מההפכים על הנשארים מהיסודות ויפסידם כמשפט כל הפך שמפסיד הפכו כאשר יגבר עליו, ולא יהיו היסודות נמצאים כלל בחלק מחלקי הזמן ההוא הבלתי הכליתיי, אבל ימצא אחד מהם לבד, והוא הגובר· ואם היה הגובר הוא היסוד הקל, כמו שיראה שיחויב זה מפני התנועה המהווה אותו תמיד, הנה יהיה היסוד הקל במקום השפל זמן אין תכלית לו, וזה מגונה מאד, עם שהוא מן השקר שיהיו היסודות נמצאים לבטלה זמן אין תכלית לו, כי מה שזה דרכו יהיה מציאותו מעט וכמעט מהזמן. ואולם אמרנו שיחוייב מזה שיהיו היסודות לבטלה, כי הוא מבואר שהיסודות הם נמצאים בעבור מה שהורכב מהם, ועוד שכבר יחויב מזה שלא תהיה שם הנועה בעולם היסודות, כי לא היה שם כי אם יסוד אחד, והתנועה לא תהיה שם אם לא במציאות הקל והכבד, כמו שהתבאר מדברינו במה שקדם במאמר החמישי מזה הספר, וזה הפך מה שהניח אותו אפלטון, כי הוא הניח הדברים אשר מהם נתהווה העולם מתנועעים. ועוד שכבר יחויב מזה שתהיה תנועת הגרם השמימיי ההוא לבטלה, אחר שלא יתחדש ממנה דבר בעולם היסודות זולתי הפסד לקצת היסודות מפני התגברותה אחד מהיסודות, וזהו היותר גדול שבשקרים, רצוני שתהיה בכאן מתנועע תנועה בלתי בעלת תכלית בכמות לא לשום תועלת אבל ליגיעה ועמל. ועוד שהתנועה ההיא הסבובית יחויב שתהיה התחלת ציור, כי אין שם דבר ממנו תהיה זאת התנועה ואליו, ואין זה הציור דבר אלא שיושפע ממנה שפע מה בנמצא השפל, כי זאת התנועה אי אפשר שיגיע ממנה תועלת לגרם השמימיי, ויתבאר ממה שקדם שזה המניע צריך שיהיה נבדל, לפי שהתנועה ההיא תהיה תמיד מציור אחד במספר, והוא בתכלית הבטול שנאמר שיהיה בכאן מניע נבדל יניע להכליתמה, ואין לו כלים שישלם ממנו זה התכלית. ואם הנחנו שיהיה לגלגלים ההם קצת הכלים והתנועות אשר ישלמו בהם אלו הנמצאות השפלות ולא יהיו להם כולם, ולזה לא ישלם בהם הסדר והיושר באופן שלם, וזה יהיה בהכרח כשיהיו שם כבבים מה, הנה יחויב בהכרח בכמו המופתים הקודמים אשר חייבנו מהם הוית זה העולם שיהיה העולם ההוא הווה, ושתהיה התחלת חדושו מיוחסת לרצון הבורא, ואם היה זה כן, יהיה שם מהשם יתברך עולם אחר עולם, וזה כבר התבאר שהוא שקר. ועוד שכבר יחויב מזה שיהיו הזמן והתנועה בלתי בעלי תכלית בכמות, וזה דבר כבר התבאר שהוא שקר. ואם אמר אומר שאפלטון לא ירצה בכאן בזאת התנועה הבלתי בעלת סדר שיהיה לחמר המתנועע צורה תניעהו, אבל יתנועע מעצמו תנועה

מבולבלת· אמרנו לו שזה גם כן מבואר הבטול, וזה שכבר התבאר בספר השמע שאי אפשר שיהיה החמר מניע עצמו, אבל יחויב שיהיה לו מניע.

וכאשר התבאר שהוא שקר שתהיה הויית העולם יש מיש על זה האופן, הנה ידמה שלא תשאר אלא שתהיה הוייתו יש מאין. והנה ידמה שיהיה זה אפשר מפני מה שנראה אותו מכל מה שיתחדש שהוא יש מאין, כמו שזכרנו במה שקדם· אלא שזה הדמוי כאשר הושתכל בו, לא התבאר ממנו שיהיה אפשר שיהיה הגשם מלא גשם במוחלט, כי המתחדש על זה האופן הם צורות לא גשם. ובכלל הנה הצורה התן דומה למה שבעצמה, ולזה תתן הצורות, כי הצורות הם כלם מושכלות. אך איך יתן הגשמות, מי יתן וארע. ובכלל הנה אנחנו נראה בכל הווה, היה הווה בטבע או בכונה ורצון, שלא יתחדש בו דבר זולת הצורה, אבל הגשמות לא יתחדש בהם כלל, ולזה היה שיהוו הטבע והמלאכה דבר מדבר. וכן ימצא זה במה שיתחדש מההזדמן והקרי, ולזה הוצע בחכמה הטבעית על שהוא מבואר בנפשו שלא יתהוה דבר מלא דבר. והנה הצורה גם כן אין לה הויה בעצמותה, אבל יתהוה המורכב מהחמר, והצורה מדבר לו אפשרות מה לקבל זאת הצורה. ולזה הוא מבואר שלא יתבאר מזה הדמוי שיהיה בכאן גשם הווה בעצמותו מלא גשם. ועוד שכאשר הונח הענין כן, הנה יחויב בהכרח שיהיה הרקות נמצא, והוא ממה שהתבאר בחכמה הטבעית שהוא שקר. ואולם שהוא מחויב מזאת ההנחה שיהיה שם רקות הוא מבואר מאד, וזה שלא ימנע קודם הויית העולם ברחקים אשר בהם נמצא העולם משיהיה אפשר שיהיה בהם גשם, או יהיה מחויב, או נמנע. ואולם אם היה מחויב, לא סר היותו, ויהיה אם כן העולם נמצא קודם הויו, וזה שקר מבואר. ואם היה נמנע, היה בלתי אפשר שיצא לפעל בעת מהעתים, ואם הוא אפשר, הנה יהיה המקום ההוא רקות, כי גדר הרקות הוא שהוא מקום פנוי מגשם, והוא אפשר שיהיה בו גשם· ובהיות הענין כן, הנה יהיה שם רקות קודם הוית העולם. ועוד כי מפני שלא היה במקום ההוא טבע ישים בו אפשרות, להיות בו גשם יותר ממה שימצא מזה לשאר הפנוי אשר הוא חוץ לעולם, הנה היה אפשר בהם על יחס אחד שיתהווה בהם הגשם, כי אין בין חלקי הפנוי ההוא חלוף יחייב האפשרות לאחר מהם, ולא לאחר, כי הוא כולו הערר מוחלט· ובהיות הענין כן, הנה יהיה שם נמצא רקות אין תכלית לו גם אחר הויית העולם, וזה בתכלית הבטול. ועוד כי כבר ישאל שואל מה הסבה אשר הביאה שימציא השם יתברך את העולם הזה בזה החלק מהפנוי ההוא אשר הוא נמצא

בו, ילא המציא אותו באחד משאר חלקי הפנוי ההוא, והנה יראה שהצורה הנבדלת לא יגיע פעולתה במקום מיוחד, וזה מחויב בה, מפני שאינה במקום, אלא נמצא שתגיע פעולתה באיזה מקום שיהיה מוכן לקבל רצויו, ולזה תמצא שישפיע השכל הפועל לאלו הנמצאות מה שישפיע באיזה מקום שיהיו נמצאים· ובהייה הענין כן, והיה הפנוי כלו מקבל רצוי הסבה הפועלת על יחס אחד, הנה יחויב שושפע ממנה גשם בכל הפנוי, ויהיה נמצא גשם אין תכלית לו בפעל, וזה מבואר הבטול. ובכלל הנה לא יתהוה דבר במקום מיוחד אם לא מפני שהחמר שהתהוה ממנו הוא במקום מיוחד, או מפני שהפועל אותו הוא במקום, או להתחבר שהי אלו הסבות יחד· והמשל כי האיד יתהדש ממנו המטר בזה המקום מצד היותו בזה המקום, ולא יתהוה הבית מראובן הבונה בזה המקום, אלא מפני היות ראובן והדבר שיתהוה ממנו הבית בזה המקום, ולא תתהוה זאת הצורה ההווה בזה המקום אלא מפני שיהיה המקבל אותה בזה המקום· וההבדל בין מה שהפועל אותו הוא במקום מיוחד ובין מה שהפועל אותו אינו במקום מיוחד, כי הפועל שהוא במקום מיוחד לא יתכן שיהיה ממנו פעל בעת אחד כי אם במקום אחד במספר, והפועל שאינו במקום יתכן שיהיה ממנו פועל בעת אחד במקומות רבים, כאשר היה מי שיוכן לקבל רצויו. וכאשר התישב זה, הוא מבואר שבאשר הונח העולם הווה יש מאין, לא יהיה בכאן דבר יחייב שיהיה במקום מיוחד, לא מצד הפועל ולא מצד מה שיתהוה בו העולם, ולזה יחויב שיהיה בכל המקומות הפנוי ההוא שאין תכלית לו על יחס אחד, אי שיהיה שם במקום העולם לבד הוא במקום הוא אשר חייב שתהיה זאת ההויה במקום מיוחד. ואם היה הענין כן, הנה יחויב שיהיה שם גשם, כי מה שהוא במקום הוא גשם בהכרח. ועוד כי העולם לא ימלט קודם הויו אם שיהיה מציאותו מחויב, או נמנע, או אפשרי· אבל אם היה מחויב, לא סר היותו, ואם היה נמנע, לא יתכן היותו, ולזה יחויב שיהיה מציאותו אפשרי· אבל האפשרות הוא ממה שיצטרך אל נושא, הנה אם כן יחויב שיהיה שם נושא הוא אשר היה בו אפשרות לקבל הוויה הרצונית אשר התבאר חיובה, ולזה יחויב שתהיה זאת ההוייה יש מיש, וזה הפך מה שהונח. ועוד כי הפועל הראשון יחויב היותו פועל בכח זאת ההוייה קודם חדוש העולם· ולפי שהמצטרפים הם נמצאים יחד, הנה יחויב, כאשר היתה העלה עלה בכח, שיהיה המתפעל מתפעל בכח· ואולם המתפעל בכח הוא גשם, והנה אם כן מה שיחויב שיהיה שם גשם קודם הויית העולם. ובכלל הנה המאמר בשיהיה גשם הווה מלא דבר הוא מבואר הבטול, כי לא יתכן שתהיה

לגשם הויה כלל במה שהוא גשם, כל שכן שיתהוה מלא דבר במוחלט, ואמנם יתהוה הגשם לא במה שהוא גשם, אבל במה שהוא בעל צורות מה יתחרשו בו. והוא מבואר שאי אפשר לנו לצאת מאלו הספקות, מפני מה שהקדמנו שהוא מחויב שימצא מן ההבדל בין ההויה הכללית וההויה החלקית, כי אלו הדברים כלם הם מחויבים להווה במה שהוא הווה, היה חדושו מהרצון או מהטבע, לא להווה בחלק במה שהוא הווה בחלק, וזה מבואר בנפשו מענין אלו הספקות· ואם אמר אומר שכבר נצא מאלו הספקות בהקדמה אשר זכרה הרב המורה, והיא שטבע הנמצא בעת הויו הוא זולת טבעו אחר הויו והשלמו, ולזה לא יעיד המציאות על מה שהיה קודם הויו· אמרנו לו שהמחויב מזאת ההקדמה חיוב אמתי הוא שמה שהוא נמצא בזה המציאות מפני היותו בזה התאר אשר הוא בו הוא בלתי מחויב שימצא לו קודם היותו בזה התאר· ואולם מה שחויב בו מפני היותו נמצא באי זה תואר הזדמן יחויב שיהיה נמצא בו בעת הויו· והוא מבואר שהרבה מאלו הספקות חויבו מזולת הבטה אל התאר אשר זה המציאות בו, ולזה ישאר עם זאת ההקדמה הספק הקודם בהם. וכבר הודענוך שהרב המורה לא לקח זה הדעת אלא להמלט מהספקות אשר יחוייבו למי שיניח העולם מחודש באופן שהניח אותו אפלטון, כמו שיראה ממה שטען עליו הפלוסוף, לא שיחויב זה מדעת התורה, כי כבר זכר הרב המורה שאם יתבאר דעת אפלטון במופת שהוא ראוי שיאמן, שהוא בלתי חולק על השרשים התוריים, אלא שהוא מסכים להם· ואם היה דעת תורתנו הוא שהעולם הווה יש מאין, לא יצדק זה המאמר· ומזה יתבאר לך שדעת תורתנו הוא שהעולם הווה, אבל לא יחויב ממנה שתהיה ההויה יש מאין במוחלט, אבל בחיי יראה מדברי התורה בכל הבריאה שהיא יש מיש זולת העולם השכלים· והוא אשר בו אמר בבריאתו יהי אור, ואולם הרקיע נתהוה מהמים, כאמרו יהי רקיע בתוך המים, ושאר כל הדברים שזכר בבריאת העולם מבואר בהם שבריאתם היתה יש מיש, אמר תדשא הארץ, ישרצו המים, תוציא הארץ, ויצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה. וזה יתבאר ביאור שלם בגזרת השם במה שיבא. ואולם הרב המורה אמר שזה הדעת הוא פנת תורתינו, לחשבו שבזה האופן נצא מהספקות אשר ספק הפלוסוף על מי שיאמר בהויית העולם, ולזה הקדים זאת ההקדמה, ואמר שכבר בנאה לחומה סביב התורה מונעה כל משליך אבן אליה. והוא מבואר שכבר נחשוב לצאת בזאת ההקדמה מכל אלו הספקות אשר זכרנו כשנתחייב ממנה מה שלא יחויב ממנה חיוב אמתי.

ועוד שזאת ההקדמה כאשר לוקחה באופן כולל, לא הניחה לנו עיון בהויית הנמצא, ולזה סותרה לנו העיון אחר הויו׳ ואם הדבר כן, הנה לא יהיה לנו תועלת בהנחת העולם מחודש לקיים אמונת המופתים אשר בעבורם היה ההכרח להאמין שהעולם מחודש, כמו שזכר הרב המורה, וזה שהמופתים היו אחר הויית העולם נמצא, ואם לא יהיה אפשר אחר הויית העולם אלא מה שיחייבהו טבע המציאות, כמו שיראה מזאת ההקדמה, הנה לא יהיה דרך לאמונת המופתים. וכבר יצאנו מכונתינו, אלא שהכריחנו לזה שלא יחשדנו המעיין בדברינו שנחלוק על התורה בחלקנו על זה הדעת, וזכרנו הספקות הנופלות בו מצד העיון. ובכלל הנה כמו שאמר הרב המורה איזה דעת שיתבאר חיובו במופת הוא ראוי שנאמין בו, ואפילו דעת הפלוסוף אם היה שיתבאר במופת, היה ראוי שנאמין בו, ויפורש מה שבא בתורה שיראה שהוא חולק עליו באופן מסכים על האמת.

ונשוב אל כונתינו ונאמר, כי מפני שכבר היה מחוייב בזאת ההויה אשר התבאר חיובה במופתים רבים, שתהיה אם יש מיש, אם יש מאין, וכבר התבאר שאי אפשר שתהיה באחד מאלו הפנים, הנה לא ישאר אלא שתהיה יש מאין מצד, ויש מיש מצד. והנה זאת החלוקה היא אשר נעלמת מהקדמונים. ואולם היותה יש מיש היא שתהיה מגשם׳ ואולם היותה יש מאין היא שתהיה מגשם נעדר כל צורה. והוא מבואר שבזה האופן יוסרו כל הספקות אשר ספקנו על אלו שתי הדעות, וזה כי מה שיתחייב מהספק לאפלטון לפי מה שזכרנו הוא מפני מה שהיה מניח לזה הגשם תנועות מה, ואולם כאשר הנחנוהו נעדר מצורה, יסורו כל הספקות ההם, כי מה שזה דרכו לא תהיה לו תנועה, כי החמר לא יניע את עצמו. ומה שיתחייב מהספק למי שיניח הויית העולם יש מאין במוחלט אמנם חויב מפני שלא הניח לזאת ההויה נושא, ואמנם כאשר הנחנו לזאת ההוייה נושא, יסורו כל הספקות.

ואולם איך תצוייר זאת ההוייה, הנה לפי מה שאומר, והוא שזה הגשם אשר ממנו נהיה העולם שם השם יתברך קצתו שומר תמונתו, והוא הגשם השמימיי, וברא בו הככבים והגלגלים אשר יניעום באופן שיושפע מהם מה שיצטרך להשלים מה שבכאן, וקצתו נשאר בלתי שומר תמונתו, והוא מה שבין גלגלי הככב האחד לגלגלי הככב השני, ובקצתו שם טבע אל שיהיה בו אפשרות לקבל כל הצורות, והוא החמר השפל מפני הצורות היסודיות אשר ברא בו, והכח אשר נתן ליסודות להשתנות קצתם אל קצת ולהתמזג קצתם עם קצת, כי בזה יוכן זה החמר השפל לקבל כל הצורות. והנה יראה כי זה הגשם היה קודם

בריאת העולם בלתי שומר תמונתו מפנים. מהם, כי היה שמירת התמונה הולך במדרגת הצורה והשלמות אל העדר שמירת התמונה, ולזה תמצא בבעלי נפש כלם שהם שומרים תמונתם, ומה שיהיה מהם יותר דבק בחיים, היה יותר אמתי בשמירת התמונה, כגון הענין בככבים ובגלגלים. ומהם, שאנחנו נמצא מה שאין לו צורה מהגשמים בלתי שומר תמונתו, והוא הגשם הבלתי שומר תמונתו אשר התבאר שהוא נמצא בין הגרמים השמימיים. ואולם היה אפשר לשם יתברך שיתן לחמר אחד בעינו צורות מתחלפות או הכנות מתחלפות מפני היות זאת ההויה רצונית, ובזה האופן היה אפשר שיהיו הככבים מתחלפי הטבעים במה שיושפע מהם באמצעות זהרם, עם היות חמרם אחד בעינו כמו שקדם. ובכאן התבאר כי התחלת כל החמרים היא אחת במספר, כי הגשם הנעדר מכל טבע לא יתכן שיתחלפו חלקיו קצתם לקצת· וראוי היה להיות כן, וזה שכמו שהתחלת הצורות כלם היא צורה אחת במספר, כן ראוי שתהיה התחלת כל החמרים חומר אחד. ולזאת הסבה חייבו קצת הקודמים שיהיו בכאן שני אלוהות, לחשבם שיהיו ההתחלות החמריות שתים, והם החמר השפל והגרם השמימיי. ואין ראוי שיחשב עלינו שנרצה באמרנו בזה הגשם שנהיה ממנו העולם שהוא בלתי שומר תמונתו שתהיה לו תנועה מה יתבלבל בה מצב חלקיו וישוב מצבם קצתם מקצת באופן אחר, כי זה המאמר יהיה סותר נפשו, אבל אמנם נרצה שהוא נעדר הטבע אשר ימשך ממנו לגשם שמירת התמונה.

פרק שמונה עשר

נתיר בו הרבה מהספקות הנופלות בהויית העולם.

וראוי שנחקור בכאן בספקות מה יתחייבו מזאת ההויה אשר התבאר חיובה, כי בזה תשלם לנו הידיעה האמתית בה, רצוני כשלא ישאר בה ספק ולא דחייה.

ואולם הספק הראשון הוא שכבר יחויב בזה הגשם אם שלא יותיר ממנו דבר כשנהיה ממנו העולם, או שיותיר ממנו. ואם היה שיותיר ממנו, הנה יהיה המותר ההוא לבטלה, וזה שקר לפי מה שיחשב. ואם אמרנו שלא יותיר ממנו דבר, הנה לא ימלט אם שימצא מעצמו כדורי התמונה, או שיהיה בתמונה אחרת ויהיה השם יתברך הניע חלקיו ושם אותו בתמונה כדורית. ואם אמרנו שיהיה מעצמו כדורי התמונה, כמה אני תמה איך קרה בזה הגשם שיהיה כדורי התמונה, והנה אין לו טבע מהטבעים, כמו שהתבאר מעניינו· ולזה הוא מבואר

שאין לו טבע יחייב לו הכדוריות. והוא רחוק שתגיע לו זאת התמונה השלמה שבתמונות במקרה, עם שהוא רחוק גם כן שיסכים גודל זה הגשם לגודל שהיה ראוי לעולם, וזה שכבר יראה שגודל העולם אי אפשר שיהיה יותר גדול ולא יותר קטן מהשעור שהוא נמצא בו, וזה שהגודל אשר לאחד אחד מהדברים הטבעיים הבעלי נפש הוא מוגבל, כמו שזכרנו במה שקדם׃ ואם היה שיהיה לו רוחב מה בזה השעור, הנה זה לו מפני טבע האישיי, לא מפני המניי. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאם היו היסודות יותר גדולים ממה שהם, או יותר קטנים, לא יתכן שיהיה נמצא בדברים אשר בכאן מה שיצטרך להם להשלמת מציאותם ולשמירתם. וזה שאם היו יותר גדולים ממה שהם, הנה יקבלו אלו הנמצאות רושם מתגבורת אחד אחד מהיסודות בתקופות אשר יגבירו אותם יותר מן הראוי׃ ואם היו יותר קטנים ממה שהם, לא יקבלו אלו הנמצאות אשר בכאן מהם הרושם הראוי בעת הגברתם. ובזה יתבאר שאין ראוי בגלגלים ובככבים שיהיו יותר גדולים ממה שהם ולא יותר קטנים, אבל זה בהם יותר ראוי, כי אין להם טבע אישיי יתכן בו שיהיה לאישיהם רוחב בכמות. ולזה הוא מבואר שאם היה בכאן עולם אחר, היה ראוי שיהיה מסכים לזה העולם בשעורו ובכל הענינים הנמצאים בו, כי אין, דרך משל, לגלגלי השמש, אם היה נמצא בכאן יותר משמש אחד, טבע אישיי יתחלפו בו, וכן הענין בגלגלי שאר הככבים. וגם כן הנה מפני שאי אפשר לעולם, אם היה נמצא ממנו עולם יותר מאחד, שיתחלף האחד לשני מפני הטבע האישיי, כי אין לעולם הפך, הוא מבואר שאי אפשר שימצא העולם אלא בזה התאר שהוא בו מהגודל ומהטבעים הנמצאים בו. ועוד כי מפני שיהיה נמוס העולם וסדרו וישרו שופע מהשם יתברך מצד מה שהוא נמוס הנמצאות וסדרם וישרם, והיה הסדר אשר בנפש השם יתברך אחד בעינו ולא ישתנה, הנה יחויב בנמוס השופע ממנו בעולם שיהיה אחד במספר, ולא ימצאו ממנו נמוסים מתחלפים. ולזה הוא מבואר שלא יתכן שנאמר שימצא זה הגשם אשר ממנו נתהווה העולם כדורי התמונה מעצמו, ולא יותיר ממנו דבר, כי זה רחוק שישלם במקרה. ואם אמרנו שלא היה כדורי התמונה ולא יותיר ממנו דבר כשנהיה ממנו העולם, היה מחויב מזה שיהיה בכאן רקות כשהנחנו שהשם יתברך קבץ אותו ושמהו בתמונה כדורית, וזה מבואר בנפשו׃ עם שכבר יתחייב מזה הבטול השני אשר זכרנו, והוא שלא אשער איך הסכים במקרה שיהיה גודל זה הגשם שוה לגודל הראוי לעולם. ובהיות הענין כן, הנה בכאן ספק עצום איך שהונח מאלו המחלוקות.

והספק השני הוא שכבר יתחייב מזה, שאם לא היה נמצא מזה הגשם השעור הראוי להיות ממנו העולם, שלא יהיה בכאן עולם, ויהיה אם כן תמיד השם יתברך באופן שלא ישפע ממנו דבר לזולתו, וזה מגונה מאד. ובכלל הנה יתחייב מזה שלא יהיה הויית העולם אפשרית אלא מצד שקרה שיהיה נמצא מזה הגשם השעור שישלם בו העולם, ותהיה אם כן התחלת הויית העולם נשלם מקרי וההזדמן, וזה מבואר הבטול לפי מה שיחשב.

והספק השלישי הוא שכבר יחשב שאם היה בכאן דבר קדמון זולתי השם יתברך, שיהיה אלוה כמהו, וזה בתכלית הגנות.

והספק הרביעי הוא שכבר יחשב שיחויב בזה הגשם קודם הויית העולם שיהיה אם מתנועע, ואם נח. ואם היה מתנועע, יתחייבו מזה כל הבטולים אשר חייבנו לדעת אפלטון. ואם היה נח, או שיהיה נח בטבע, או בהכרח, ואיך שיהיה, יחויב לו שיהיה לו טבע וצורה, וזה הפך מה שהונח. עם שכבר התבאר מזה שיהיה העולם נמצא קודם הויו, וזה שאם היה נח, אם בטבע אם בהכרח, היו בהכרח היסודות נמצאים, כי לא תמצא בכאן מנוחה טבעית ולא הכרחית אם לא היו נמצאים המעלה והמטה, ויתחויב בנח בהכרח שיהיה אחד מהיסודות, ושיהיה תחת הכבד ממנו או על הקל ממנו· ואם היה הענין כן, הנה יהיה בכאן קל וכבד, ויחויב ממציאות המעלה והמטה שיהיה הגרם השמימיי נמצא, כמו שהתבאר בטבעיות, ויתחייבו גם כן מזאת ההנחה הרבה מהבטולים אשר התחייבו לדעת אפלטון, וזה מבואר מאד למעיין בזה הספר.

והספק החמישי הוא שהחמר לא ימצא רק מהצורה כלל לפי מה שהתבאר מטבע המציאות השפל, כל שכן שימצא רק מצורה זמן אין תכלית לו.

והספק הששי הוא שהדבר כשימצא בתאר חסר לפי טבעו ימצא במעט מהזמן, ויהיה על כל פנים זמן המצאו בתאר שלם יותר ארוך מאד לאין תכלית מזמן המצאו באופן שלם.

והספק השביעי הוא שאנחנו נמצא בכל הויה, היתה מהרצון או מהטבע, שלא תהיה מאיזה דבר הזדמן, והמשל שלא יעשה במלאכה הטבעת מהמים ולא מהמלח ולא מהעפר, אבל יעשה מהדבר שיתכן שיקבל רצוי הפועל, כמו המתכות, ומה שידמה להם ממה שיתכן שיעשה ממנו הטבעת, ואולם בטבע הוא יותר מבואר, והמשל כי האדם לא יתהוה מזרע הסוס· ובהיות הענין כן, הנה איך יתכן שיתהוו מחמר אחד בעינו כל הטבעים הנמצאים בעולם, מי יתן וארע. ועוד

שכבר ישאל שואל מה זה אשר הכריח החמר לקבל רצוי הצירה הפועלה, וזה כלו חשוך ומסופק מאד.

והספק השמיני הוא שכבר יחשב שיחויב שיהיו היסודות והמקום נמצאים קודם הויית העולם, וזה כי מקומיה המעלה והמטה ידמה שכבר היו נמצאים, רוצה לומר הרחקים אשר בהם נמצא המעלה והמטה אחר הויית העולם. וכאשר היה שם מעלה ומטה, הנה שם גרם שמיימי, ויחויב מזה שיהיו היסודות נמצאים בטבע במעלה ובמטה.

והספק התשיעי הוא שכבר ישאל שואל מה הענין שהביא הפועל שרצה בזאת ההויה בזה העת, ולא רצה בה קודם זה, האם נתחדשה לו ידיעה לא היתה לו קודם זה, או הצטרך אליו עתה ולא קודם זה, או היה לו מונע והוסר, הנה זה כלו מבואר הבטול, במו שהתבאר במה שקדם.

ואחר שזכרנו הספקות הנופלות בזאת ההנחה אשר ההחייבה במה שאין ספק בו, ראוי שנשתדל בהתירם לפי מה שאפשר. וקודם שנאמר דבר בהתר הספק הראשון נציע הצעה אחת מועילה בזאת החקירה, והוא שהוא ראוי לכל מי שיחקור בחכמה מהחכמות שידע מה שאפשר שיתבאר בחכמה ההיא ומה שאי אפשר, והמשל שהגמטרי לא יתכן שיבאר דעת מבלאכת הרפואה במה שהיא גמטריא, ואם לא היה יודע איזה מהדרושים הם מיוחסים לחכמתו ואיזה מהם לא יקרה לו, שיחקור במה שאין לו דרך אל השגתו במה שהוא גמטריא. וכן ראוי שידע איזה מהדברים הנמצאים בנושא אשר יחקור בו מצד מה שהוא גימטרי ימצא לו דרך אל שתשלם לו הידיעה בו, ואיזה מהם לא יתכן בו, והמשל שאורך קו העגול, עם היותו מהדברים שאם היה אפשר שיתבארו בשום חכמה יתבארו בחכמת הגימטריא, הנה לא יתכן שתשלם הידיעה בו בחכמת הגימטריאה, ולזה הוא מבואר שאי אפשר שתשלם הידיעה בזה בשום חכמה. ואם לא ידע הגימטרי שזה הדרוש הוא ממה שאי אפשר שתשלם הידיעה בו, יקרה לו שייגע לריק בחקרו בו, או יטעה בו, כמו שקרה למי שחשב לרבע העגול מהקודמים. וכאשר היה זה כן, הנה ראוי שנחקור החלה בזה הענין אם ההשגה היא אפשרית לנו, רצוני אם הוא אפשר שתשלם לנו הידיעה בתמונת זה הגשם אשר נהיה ממנו העולם וכמותו. ונאמר שהוא מבואר שאין דרך לנו אל שתגיע לנו זאת הידיעה, וזה כי זה הגשם בעבור שאינו מפעולת פועל, הנה אין לנו דרך לחקור על תמונתו וכמותו בשנאמר שתמונתו היתה כך בעבור זה התכלית, וכן כמותו, כי מה שאינו מפעולת פועל אי אפשר שתנתן בו סבה הכליתית, אם לא יהיה זה מהצד אשר הוא בו מפעולת פועל. ובהיות הענין כן, הנה אי אפשר

לנו לבאר אם נותר ממנו דבר כשנתהוה ממני העולם, או לא נותר ממנו דבר, אבל על כל פנים מה שנודע אלינו מזה הוא שכבר היה נמצא ממנו בשיעור יתכן שיהיה ממנו העולם, וזה שאם לא היה הענין כן, לא נהיה העולם. והוא אפשר שכבר נותר ממנו, וזה שאנחנו לא נדחיק במה שאינו מפעולת פועל שיהיה בו דבר ללא תועלת, אבל זה הענין הוא מהסגולות הנמצאות למה שאינו מפעולת פועל מצד מה שאינו מפעולה פועל. וכן יתחייב שיהיה בתמונה שיתכן שישלם בהוכה כדור העולם, שאם לא יהיה הדבר כן, היה שם בהכרח רקות. וכן יתחייב שיהיה בעל הכלית, כי זה מחויב בגשם במה שהוא גשם. הנה זהו מה שאפשר שיודע לנו מזה הגשם, אבל לא נוכל לדעת באמתות אם נותר ממנו, או לא נותר, כי אולי קרה שיהיה כמותו באופן שישלם ממנו לבד והיתה תמונתו כדורית, ואם הוא רחוק שישלם זה במקרה, ואולי נותר ממנו.

והנה אפשר שנבאר לפי מה שבידינו בזה מההקדמות אשר הוא מעט מאד שהוא ראוי שנאמין שכבר נותר ממנו, וזה כי הוא רחוק שיסכים במקרה כמות זה הגשם ותמונתו לכמות העולם ותמונתו. ועוד שהוא ראוי שיהיה בין מה שהוא מהגשמים בתכלית השלמות והחיות ובין ההעדר המוחלט אמצעי, והוא זה הגשם הנעדר הצורה אשר הוא כמו ממוצע בין המציאות וההעדר, כמו שזכרנו במה שקדם. והוא מבואר שזה האמות הוא חלוש מאד, אלא שאי אפשר לנו בו יותר מזה השעור, כי טבע זה הגשם חייב שלא תשלם ידיעה בו בזה האופן, מפני שאינו מפעולת פועל. ואולם אם יהיה בו עולם אחר או עולמות אחרים, אם היה שיותר בו בשעור שיתכן שישלם ממנו זה, אם לא, זה ממה שנחקור עליו בפרק הבא אחר זה לפי מה שאפשר לנו. והוא מבואר שכבר נשלם בזה האופן התר הספק הראשון, וזה שכבר הונח בו שיהיה שקר שיותר מזה הגשם אשר נהיה ממנו העולם דבר, לפי שאם היה הענין כן, יהיה הנותר ממנו לבטלה. והוא מבואר שזה אינו שקר במה שאינו מפעולת פועל, אבל הוא מהסגולות שייוחס בהם מה שאינו מפעולת פועל, כמו שקדם.

ואולם מה שנאמר בספק השני, שאם היה הענין כן, היה מחויב שלא תהיה הויית העולם אפשרית אם לא מצד שקרה שיהיה נמצא מזה הגשם השעור שאפשר שישלם בו העולם, ותהיה אם כן ההחלת הויית העולם מיוחסת אל הקרי וההזדמן, עם שיתחייב מזה, שאם לא היה מזה הגשם בשעור שישלם ממנו הויית העולם, שיהיה השם יתברך תמיד באופן שלא ישפע ממנו לזולתו דבר, וזה כולו מבואר הבטול. הנה

כשהושתכל בו, לא ימצא בהתרו מהקושי. וזה כי התהלת ההויה היא משני צדדים, מצד הפועל ומצד המתפעל, ומה שהוא מצד הפועל יחויב שיהיה מכוון, כי הפועל הוא פועל מזה הצד, ואולם מה שהוא מצד המתפעל לא יחויב בו זה, כי אין למתפעל אומנות בהפעלות אשר יקרה לו, אבל מה שיחויב במתפעל הוא שיהיה נמצא, כי אם לא היה נמצא, לא יתכן שיגיע מהפועל פעל, כמו שלא יתכן למטיב שייטב מה שלא ימצא מי שיקבל ההטבה, וכמו שלא יהיה חסרון בחק השם יתברך, אם לא יברא העולם כשלא היה שם גשם כלל יקבל הבריאה, כן לא יהיה חסרון בחק השם יתברך, אם לא יברא העולם כשלא יהיה מהגשם המקבל הבריאה השעור הראוי. והוא גם כן ממה שהתבאר ממה שקדם שהשם יתברך לא יצטרך אליו מציאות זה העולם, לפי ששלמותו הוא בעצמותו ולא יקנה אותו מזולתו, אמנם יפעלהו על דרך ההטבה והחנינה. ובהיות הענין כן, הנה לא ימנע היות השם יתברך נמצא תמיד בזולת זאת ההטבה, כשלא יהיה שם מקבל יקבל אותה. ובכאן הוסר זה הספק השני.

ואולם הספק השלישי הוא חלוש מאד, וזה שלא יחויב, כשהונח זה הגשם קדמון, שיהיה במדרגת השם יתברך עד שיהיה אלוה כמוהו, וזה שאין האלהות לשם יתברך מצד היותו קדמון ושאר הדברים אינם כן, כי אם היה אפשר שיהיו כל הדברים קודמים, היה גם כן השם יתברך הוא האלוה מצד הנהגתו שאר הדברים ונותנו להם הנמוס והסדר אשר ימצא להם. ובכלל הנה השם יתברך הוא האלוה מצד עוצם מדרגתו שיושפע ממנה מפני עוצם חכמתו ויכלתו מה שימצא מטוב הסדר והיושר בנמצאות׳ ואולם הגשם הקדמון אין בו דבר מזה, אבל הוא בתכלית מההעדר ומהטוב בעצמותו, וכבר ימצא שכל מה שקנה יותר מהטוב הוא יותר נכבד, ולזה היה האדם יותר נכבד מהבעל חיים והבעל חיים יותר נכבד מהצמח. ובהיות הענין כן, והוא מבואר כי זה הגשם הוא בתכלית מן החסרון, ואולם השם יתברך הוא בתכלית מן השלמות, הנה אם כן הוא מבואר שאין לזה הגשם השתתפות באלהות כלל, כי הוא יותר רחוק מכל דבר מהשלמות. ובכאן הותר זה הספק ההלציי. והנה הטוב קנו הנמצאות מהשם יתברך, והרע קנו מפני ההתחלה הזאת החמריה מצד החסרון אשר לה בעצמותה בטבע, וזה מבאר ממה שקדם, ולזה הסכימו רבותינו זכרונם לברכה שהתחלה הטוב הוא זולת ההחלה הרע, אמרו אין דבר רע יורד מלמעלה, ומה שזה דרכו לא יתכן שיתואר באלהות בשום פנים, וזה מבואר מאד, עד שהארוכות בביאורו מותר.

ואולם הספק הרביעי הוא גם כן הלציי, וזה שכבר יהיה מחויב בגשם שיהיה אם מתנועע אם נח כשיהיה לו טבע להתנועע, וזה שכאשר לא יתנועע הגשם אשר בזה התאר יהיה נח בהכרת, ואולם הגשם שאין לו טבע להתנועע, הנה לא יתכן שיתואר בשהוא נח, כמו שלא יתכן, דרך משל, בכותל שיתיאר בשהוא עור, כי אין מדרכו שיתואר בשהוא רואה, ולזה הוא מבואר שזה הגשם לא היה מתואר לא בתנועה ולא במנוחה. ובזה הותר זה הספק. ומזה התבאר שקודם בריאת העולם לא היה שם זמן כלל, כי לא היתה שם תנועה ולא מנוחה, ומה שלא יתנועע ולא ינוח לא ילובש בזמן כלל, כמו שהתבאר בספר השמע.

ואולם הספק החמישי כבר אמרנו בהתרו במאמר הקידם אצל החקירה בגשם בליתי שומר תמונתו הנמצא בין הגלגלים. והנה אפשר שנבאר גם כן חיובו בכאן באופן אחר. וזה כי מפני שהיתה הצורה נמצאת עם החמר, כמו שימצא בצורות ההיולאניות, והיתה הצורה נמצאת נפרדת בעצמותה, כמו שהתבאר מענין הצורות הנבדלות, הנה יתחיב שימצא החמר מזולת צורה, כי אין בכאן טבע לשני אלו המציאיות יחייב שלא יהיו נמצאים כי אם יחד, ואולם היה בלתי אפשר שימצא חמר בזולת צורה באלו הנמצאות להיות כל אלו הדברים מלובשים באיכיות הראשונות אם הם צורות ליסודות והיה בלתי אפשר בהם שיופשטו מהם במוחלט, אבל ישתנו מהפך אל הפך ויקנו מן הצורות בהכרת מה שיאות להם מצד המדרגה שיהיו בה מאלו האיכיות ומהתמזגותם, וזה כלו מבואר למי שעיין בטבעיות, וזהו הטבע אשר נתן להם השם יתברך בחמר השפל לקבל כל הצורות קצתם באמצעות קצת באלו הצורות היסודיות אשר נתן להם ראשונה ובאפשרות אשר נתן להם להשתנות מהפך אל הפך באלו האיכיות, כי מן השקר שיהיה לחמר מצד שהוא מופשט בטבעו מכל צורה אפשרות לקבל כל הצורות, וזה שהאפשרות יהיה לדבר בטבע מצד הצורה, כי לא יתהוה איזה דבר הזדמן מאיזה דבר הזדמן, אבל יתהוה מדבר מיוחד, כאלו תאמר שהורדיט יתהוה מהנחשת והאדר יתהוה מזרע האדם, והנה היחוד בדברים הוא מצד הצורה, כי החמר הוא משותף לכולם. ואולם מה שנאמר בזאת הטענה שכבר יחויב מזה שיעמד זה הגשם בזולת צורה זמן אין תכלית לו הוא מבואר שהוא שקר ממה שקדם, וזה שלא היה שם זמן קודם הויית העולם, כל שכן שלא היה שם זמן אין תכלית לו.

ואולם הספק הששי הנה ההרו גם כן ממה שיקל. וזה שכבר ימצא דבר התאר השלם בו יותר מהתאר החסר מצד הטבע אשר לו אשר יחויב ממנו על מנהג הטבעי שימצא לו התאר היותר שלם, כמו הענין

בבריאות הבעל חי, כי טבעו יתן שיהיה בריא אם לא היה זה מסבת דברים מקריים יוצאים מן הטבע, ומה שזה דרכו יהיה מעטי· אבל זה הגשם שלא היה לו טבע יחייב לו שלמות לא יחויב בו זה. וכבר יתבאר זה במה שבכאן, כאשר לוקח הנושא מופשט מהטבע אשר יחויב לו השלמות, שכבר ימצא זמן היותו בתאר היותר חסר ארוך הרבה מזמן היותו בתאר היותר שלם, והמשל כי החמר אשר הורכב ממנו ראובן ימצא זמן יותר ארוך בזולת חיים אנושיים מהזמן אשר ימצא דבק לחיים האנושיים. וגם כן הנה הוא מבואר ממה שקדם שלא יהיה נמצא זה הגשם בזמן קודם בריאת העולם, ולזה הוא מבואר שלא נמצא זמן שאין תכלית לו, כי המאמר בשימצא שם זמן אין תכלית לו הוא שקר, כמו שהתבאר במה שקדם.

ואולם הספק השביעי הוא חזק העומק מאד, ועם זה לא יקשה התרו עם מה שקדם מהדברים. וזה שכבר התבאר שההוייה הכללית לא יתכן שתוקש אל ההויה החלקית במה שהיא הויה בחלק, והוא מבואר שהיות האדם הווה מאדם הוא בהוייה החלקית מצד מה שהיא הוייה בחלק, כמו שקדם· ועוד כי זאת ההוייה, כמו שהתבאר מענינה, היא מיוחסת אל הרצון לא אל הטבע, ומפני זה היה אפשר שינהן בה לחמר האחד צורות מתחלפות, כמו שהתבאר חיובו ממה שנמצאהו בשמים מהככבים ומה שנמצא מהחלוף ביניהם, כמו שקדם. והנה יהיה למלאכה חמר מיוחד, מפני שהפועל במלאכה היא חוץ מהדבר ולא יוכל לתת לדבר אשר יפעלהו טבע לקבל רצויו, אבל יתן לו התמונה כאשר יאות להמר ההוא לקבל אותה· ואולם השם יתברך שפעולתו מתפשטת בכל חלקי הדבר, כמו שימצא הענין בפעולת הטבע אשר הם עלולות ממנו, יש לו שיתן טבע לדבר לקבל רצויו. וכבר תעמוד על עוצם השמע חחמר לפועל הצורה הנבדלת ממה שימצא בבריאת הבעל חיים מהפלא מהנעת החמר, עד שיוברר ממנו מה שיאות להעשות ממנו אבר אבר מהאברים הנמצאים בו. והנה מדרגת השם יתברך בזה הענין עם שאר הפועלים הנבדלים אשר שפעו ממנו מדרגת הראש הראשון במדינה החשובה אשר דבר בה אפלטון, וזה שהוא ישים במדינה ההיא קצת אנשיה בתאר שיעשו מלאכה אחת מהמלאכות אשר ישלם בה ענין המדינה, ולא יתן להם כח שיעשו מלאכה אחרת, אבל ימנעם מזה, לפי שאין ראוי לבעל מלאכה שישתמש בשתי מלאכות, כמו שאמר אפלטון, ויתן בהם התחלה אל שיושפע מהם זה האומנות לזולתם מצד מה שלמד אותו מהמלאכה, ובזה האופן יעשה קצתם בונים וקצתם נגרים וקצתם אורגים, וכן הענין במלאכה מלאכה, עד שישלמו בזה

האופן כל המלאכות הצריכות להשלמת המדינה ההיא· הנה הראש הראשון שפעו ממנו כל אלו המלאכות תחלה ואחר כן תושפע מלאכה מלאכה מהם מאנשי המלאכה ההיא, וכן השם יתברך שפעו ממנו כל הנמצאות תחלה ושם בהם כח אל שיתהוה מהם דומיהם, שיתהווה מהאדם אדם ומהסוס סוס, עם מה שהכין לזאת ההויה מהפועלים מפאת הגרמים השמימיים והשכל הפועל. והנה כמו שיקבל כל אחד מאלו הדברים רצוי הצורה הפועלה על משל אחד, להיות פעולתה מתפשטת בכל חלקי החמר השפל לפי מה שנתן לה מהפועל, רוצה לומר משכל הפועל אשר הוא נותן לאלו הדברים צורותיהם, כן יקבל החמר בכללותו רצוי הצורה אשר פעולתה בלתי מיוחד לחלק ממנו זולת חלק. והנה הטבע בזה במדרגה, וזה כי הצורה אשר לה חמר מיוחד אחד במספר ימצא החמר ההוא לבד מקבל רצויה, וזה באופן נפלא מאד, כמו שיתבאר מתנועות האדם הטבעיות והרצוניות, שכבר ימצא בהם באופן השמע החמר לצורה מה שהוא נפלא מאד, כאשר יעויין בענין הזנתו איך תשלם ובשאר התנועות הטבעיות אשר לו שהם בעבור הזנה, והמשל כי כבר ימצא לצורה מהנעת החמר מה שהוא נפלא מאד, כאלו תאמר שתהפך המזון ותשיבהו אל עצם הנזון כשתברור ממנו מה שיאות לאבר אבר ולחלק חלק מהאבר ההוא. וכן יתבאר עוצם השמע החמר לצורה בענין התנועות הרצוניות, שאתה תמצא שהאדם ישיר ויניע האויר אשר בכלי הקול באלו ההנעות הנפלאות מזולת שיתבונן בחלק חלק ממנו איך ראוי שיעשה זה בדרך שיתהדשו ממנו אלו המדרגות הקוליות, אבל יצייר ענין השיר, ומהציור ההוא יתנועע כלי הקול בזה האופן הנפלא. והצורה אשר פעולתה מיוחדת בחמר מיוחד, כמו הענין בשכל הפועל, ימצא כל החמר אשר תגיע בה פעולתה מקבל רצוי הפועל באופן יותר נפלא מקבול החמר המיוחד רצוי הצורה המיוחדת והצורה הפועלה אשר ייוחד לה חלק מיוחד מהנמצא, אבל תתפשט פעולתה בכללותו, כמו כן הענין בשם יתברך יקבל כל החמר רצויו באופן יותר נפלא מקבול החמר השפל רצוי השכל הפועל. ובכאן הותר זה הספק.

ואולם הספק השמיני הוא הלציי, וזה שהמעלה והמטה לא יהיה מצד הרחקים הלמודיים אשר הם בו, אבל מצד הדברים הנמצאים בו, ובזה האופן יתנועע הקל למעלה, והכבד למטה, וכשלא היה שם קל וכבד, לא היה שם מעלה ומטה. ובכלל הנה המעלה והמטה לא יתכן שימצא אם לא היה שם גשם סבובי מתנועע בסבוב, כמו שהתבאר בטבעיות· וכאשר לא היה בזה הגשם טבע מהטבעים, הוא מבואר

שלא היה שם מקיף ולא יסודות, ולזה לא היה שם לא מעלה ולא מטה.

ואולם הספק התשיעי הנה אין התרו ממה שיקשה עם מה שקדם מהדברים. וזה שאם היתה בריאת השם יתברך העולם להועלה לו יתברך, היה לזה הספק פנים מההראות, אבל למה שהתבאר שאין לשם יתברך תועלת בבריאתו, אבל היה זה על צד ההטבה והחנינה, הנה זה מיוחס לרצונו לבד. ואם אמר אומר כי מפני שמציאות השם יתברך הוא באופן אחד תמיד, הנה יחויב שיהיה הענין כן ברצונו, ובהניחנו שיהיה רוצה פעם ולא יהיה רוצה פעם, יהיה זה בהכרח שנוי מה בחק השם יתברך׃ אמרנו לו שכבר חייב טבע ההתחלה החמרית שיהיה למציאות הטוב בה התחלה ומנית, לפי שזה הטוב היה בהכרח לה מסודר מזולתה, כמו שהתבאר במה שקדם, ולזה היה מחויב שיהיה העולם מחודש, וכאשר היה זה כן, הוא מבואר שהיות הטוב נמצא בזאת ההתחלה החמרית הוא מהשם יתברך, והיותו בלתי נמצא בה תמיד הוא מפני טבע החסרון אשר היה בזאת ההתחלה שחייב שיהיה מציאות הטוב בה מחודש, ולולי זה היה הטוב בה מזולת פעולת פועל, כמו שהתבאר, וזה שקר, כמו שבארנו. ובהיות הענין כן, הנה בהכרח שיכנס העולם במציאות בעת מה, ולזה לא יתכן השאלה למה לא הווה אותו השם יתברך קודם זה, לפי שאם היה פועל אותו קודם זה איזה שעור שיהיה מהזמן, תפול השאלה הזאת גם כן. והנה כמו שלא יתואר השם יתברך ביכלת שיברא ההפך בדבר עם מציאות ההפך האחר בו, כי טבע המקבל ימנעהו מזה, כן לא יתואר השם יתברך ביכלת שישים נמצא תמיד הטוב בגשם אשר נתהווה ממנו העולם, כי החסרון אשר בטבע הגשם ההוא בעצמו יחייב שיהיה הטוב בו נברא. וכבר נרחיב המאמר בזה יותר בחקרנו על טענות הפלוסוף אשר חייב מהם קדמות העולם. וכבר אפשר שנבאר ממה שהתבאר בכאן שהצורות אשר נתן השם יתברך לגרמים השמימיים התחדשו מזולת תנועה קודמת, לפי שההויה היתה בהם מהעדר שמירת התמונה אל שמירת התמונה, וזאת ההויה, מפני שהיא מלא מציאות אל מציאות, לא תהיה שם תנועה ושנוי, כי השנוי הוא מהפך אל הפך, וכבר התבאר גם כן שלא היתה שם תנועה קודם הויית העולם, הנה אם כן תהיה תנועת ההוייה הקודמת שבתנועות. וראוי היה להיות כן, וזה כי מפני שתנועות הנמצא מסודרות מההויה אשר לו, הנה ראוי שיקדם הוייתו לתנועתו, ולזה תמצא גם כן בהויות החלקיות שתנועותיהם מאוחרות מתנועת ההוייה בהם, ואמנם קרה להם שתמצא שם תנועה קודמת להוייתם בהכרח מפני היות ההוייה

ההיא חלקית בו, כי מפני זה יחויב שיהיה הכל נמצא, כי בו ימצאו סבות ההוייה ההיא תחלה, וזה לא יהיה מהכל אם לא בתנועה, כמו שמבואר למי שעיין בטבעיות ובמה שקדם מזה הספר.

פרק תשעה עשר

נבאר בו שאין שם כי אם עולם אחד.

וראוי שנחקור לפי מה שבידנו מן ההקדמות אם הוא אפשר שיהיו בכאן עולמות יותר מאחד, אחר שכבר התבאר שאי אפשר שיהיו בכאן עולמות רבים בבא זה אחר סור זה. ואנחנו מתנצלים תחלה על הכנסנו בזאת החקירה הקשה, לפי שבה צד מה אי אפשר שתשלם לנו החקירה בו, וזה שהגשם אשר נהיה ממנו העולם, למה שלא היה מציאותו מפעולת פועל, לא יתכן שנדע בו אם נותר ממנו בשעור שיתכן שיהיה ממנו עולם אחר, וזה מבואר מאד. אלא כי מפני שבכאן צד אפשר שנקח ממנו מופת מה על זה, והוא אם מצד הפועל, אם מצד החוש, אם היה אפשר שיהיה לנו ממנו התחלת מופת על זה, כמו הענין בזה העולם שהודיענו מה שנתבאר לנו מציאותו מן החוש, שזה הגשם היה בהכרח בשעור שאפשר שיתהווה ממנו העולם· הנה ראוי שנחקור בזה כיד שכלנו, כי ההצלחה האנושית אמנם תגיע לאדם בשידע דבר דבר מה שאפשר לו שידעהו.

ונאמר שלא ימלט אם שימצא מהגשם אשר התבאר מציאותו במקום אחד לבד, או במקומות רבים, ויהיה ביניהם העדר מוחלט. וידמה שאין ראוי שימצא ממנו במקומות רבים, כי הרבוי לא יתכן שיהיה במה שבמקרה, כי הוא מעטי, כמו שהתבאר מענינו. ועוד כאשר הונח הענין כן, הנה יחויב שימצא שם רקות ושימצא שעור להעדר המוחלט וחלוקה ויחס לקצתו אל קצת, וזה דבר מבואר הבטול. ואולם איך יתבאר זה הנה לפי מה שאומר. וזה שאנחנו נניח הגשם האחד גשם א והאחר גשם ב, ונדמה בשטח אחד מהם קו אג, ובשטח האחר בד, ויהיו אלו הקוים בתכליות אלו הגשמים בצד שלא יהיה ביניהם כי אם העדר מוחלט· והוא מבואר שהוא אפשר שנשים שני אלו הקוים בתאר שיהיו שניהם בשטח אחד, וזה מבואר למי שעיין עיון מעט בהנדסה, ולא ימנע באלו הקוים אם שיהיו ישרים, או מעוותים· ואם היו ישרים, הנה לא ימנע אם שיהיו נכחיים, או בלתי נכחיים· ואולם אם היו נכחיים, יהיו שוי המרחק קצתם מקצת בכל חלקיהם· ואולם המרחק אשר ביניהם הוא העדר מוחלט, הנה יהיה ההעדר שוה להעדר, וזה מבואר הבטול, כי השווי והסדור לא יהיה אלא לנמצא· ואם הנחנו שאינם נכחיים, או

שהם מעוותים, הנה יהיה מרחקם במקום אחד יותר גדול ממרחקם במקום אחר, ויהיה חלק מה מההעדר המוחלט יותר גדול מהחלק האחר ממנו, וזה בתכלית הבטול, עם שכבר יתחייב מזה שיהיה ההעדר מתחלק אל מה שיתחלק, כי המרחק הוא מה שיחויב בו זה, וזה כלו שקר מבואר. וכאשר התישב זה, הוא מבואר שהוא ראוי שלא יהיה נמצא מזה הגשם דבר כי אם במקום אחד. ובהיות הענין כן, הנה אומר שאין ראוי שיהיה שם כי אם עולם אחד. וזה שהגשם אשר בין העולמות לא ימנע אם שיהיה שומר תמונתו, או בלתי שומר תמונתו׃ ואם היה שומר תמונתו, הנה יתנועע בהתנועע העולם אשר הוא מקיף בו, ויתנועעו בזה האופן אלו העולמות כלם מצד תנועת כל אחד מהם, כי זה הגשם האמצעי בין העולמות יתנועע בכללותו מפני תנועת כל אחד מהם, ובהתנועע ישא העולם אשר הוא מקיף בו ויתחדש מפני זה לעולמות תנועה מבולבלת, עם מה שיתחייב מזה שיהיה הרקות נמצא, וזה כלו מבואר הבטול, לרוב השקרים המתחייבים מזאת ההנחה עד שהאריכות בביאורו הוא מותר. ולזה יחויב, אם היה הענין כן, שיהיה בלתי שומר תמונתו, כמו הענין בגשם אשר בין גלגל הככב האחד לגלגל הככב השני, אבל אם היה הענין כן, הוא מפני שזה הגשם הוא ספיריי, כמו שהתבאר מענינו, הנה יתחייב שיראו לנו הככבים אשר בעולמות אשר על אופקינו, ויראו שם לפעמים יחד שני ירחים או יותר. ועוד שהירח לא יתכן שיהיה אורה נוסף ונחסר על יחס מרחקה מהשמש אשר בזה העולם, כי כבר יתכן שתקבל אורה גם כן מהשמש אשר בעולמות ההם. ועוד שהככבים הקיימים אשר שם יחויב שיראו לנו יותר גדולים פעם מפעם שעור נפלא על יחס קורבתם ומרחקם ממנו, ולא נמצא בככבים הקיימים דבר בזה התאר. ועוד שהככבים אשר שם יחויב שלא ימצאו תמיד על מרחק אחד מהככבים הקיימים אשר בזה העולם, וזה כלו הפך מה שנתבאר מהככבים הקיימים המורגשים לנו, כי הם כלם תמיד על מרחק אחד לפי מה שנמצא בזה הזמן הארוך, לפי מה שהועתקו אלינו קורותיו מזה הגרם השמימיי׃ עם שכבר יתחייב מזה שילקו הרבה מאלו הככבים הנראים לנו מהעולמות ההם בהיות הארץ אשר בעולם ההוא אמצעית בין ראותינו ובין הככבים. ואם אמר אומר שכבר יעלמו ממנו הככבים אשר בעולמות ההם ליתרון מרחקם ממנו, אמרנו לו שזה לא יקרה לכולם, ועוד שמה שספקנו בו מענין הירח אשר בזה העולם ישאר בו הספק עם זה המאמר. ובכלל אם באנו למנות כל הבטולים שיקרו מזאת ההנחה לפי העיון הלמודי, הצטרכנו למאמר ארוך, ודי במה שזכרנו מזה. ואם אמר אומר שזה הגשם אינו

ספיריי, ולא יתחייב דבר מאלו הבטולים, אמרנו לו שאם הורינו שיהיה זה החלוף בין הגשם ההוא הבלתי שומר תמונתו ובין הגשם הבלתי שומר תמונתו שימצא בין הגלגלים, הנה יחויב מזה ספק אינו פחות מהספק הראשון, והוא שאנחנו נמצא בזה הגשם כשלא היה ספיריי, שהוא מקבל האור, ואם היה הדבר כן, היה מחויב בזה הגשם שיקבל תמיד אור השמש בכללותו, ויהיר תמיד אור נפלא, וזה מבואר הבטול. ועוד כי מפני שהיה מחויב בעולמות ההם שיהיו מסכימים לזה העולם בשם ובגדר, כמו שקדם, הנה יחויב שיהיה, דרך משל, מניע גלגל השמש שבאחד מן העולמות מסכים במין אל מניע גלגל השמש שבעולם האחר, וכן הענין בשאר המניעים עם המניעים הדומים להם בעולמות האחרים׃ והנה הצורות הנבדלות המסכימות במין לא יתכן שיהיה בהם רבוי במספר, כי זה קרה לצורות ההיולאניות מפני ההיולי אשר היא דבקה לו, ותהיה אם כן צורה אחת במספר צורה לגשמים רבים, על שתדבק בכל אחד מהם דבקות בעצמה באופן שתתן חיות לכל אחת מהם, וזה מבואר הבטול, ואולם היה אפשר שיגיע פועל הצורה הנבדלת ביותר מאחד במספר כאשר לא תדבק מהם דבקות בעצמה, כמו הענין בשכל הפועל עם הדברים אשר בכאן. ועוד שהאחדות הוא יותר נכבד מהרבוי, ולזה היה האחדות בדברים מצד הצורה, והרבוי מצד החמר׃ ולפי שפעולות השם יתברך ראוי שיפנו לצד היותר נכבד, הוא מבואר שהוא ראוי שלא יהיה בכאן כי אם עולם אחד. ועוד שאנחנו נמצא שהראוי באיש לא ימצא אלא מפני שמירה מציאות המין, ולזה לא נמצאו בדברים הבלתי נפסדים רבוי באיש, והמשל שכבר חויב שימצאו אישים רבים במין האנושי, שאם לא היה שם כי אם איש אחד, היה אפשר שישיגהו המות קודם שיוליד, אם להפסד יקרה לחלק מן הארץ שהוא בו, או לסבה אחרת, וכן היה אפשר שיהיה עקר ויפסד בזה האופן המין האנושי, עם שהרבוי יצטרך למין האנושי, להצטרכו בעמידתו למלאכות רבות׃ ולזאת הסבה בעינה היה ממנו רבוי באיש באופן שתתפשט המין האנושי בכל היישוב, שאם לא היה ממנו רבוי בזה האופן, הנה מפני שטבעו הוא שיהיה מתקבץ להצטרך האנשים קצתם אל קצת, הנה יקרה שיעמוד בחלק מיוחד, וכאשר יקרה הפסד למקום ההוא, יפסד המין האנושי בכללו, ולזה יחויב שיהיה ממנו רבוי יתפשט בכל הישוב, כדי שישאר המין האנושי, ולאלו הסבות או לקצתם חויב שיהיה הרבוי בשאר המינים באופן שהוא בו׃ ועוד כי מפני שהיו שאר המינים בעבור האדם, וזה אם להזון מהם, אם לעשות מהם מלאכתו, חויב שיהיו שאר המינים באופן מהרבוי שיספיק מציאותם

לארם׳ וכאשר התישב זה, רוצה לומר שהרבוי באיש כאשר ימצא לא ימצא אלא מפני שמירת המין שלא יפסד, והיה מבואר ממה שקדם שאי אפשר בעולם שיפסד, הוא מבואר שאין ראוי ממנו רבוי באיש. ובכאן התבאר שאין שם עולמות יותר מאחד, לא יחד ולא בבא זה אחר סור זה, לפי מה שאפשר לנו.

פרק עשרים

נתיר בו הספק שיקרה מפני מה שטען הפלוסוף מפני טבע הזמן.

ואחר שבארנו ענין זאת ההויה הכללית והתרנו הספקות אשר זכרנו הנופלות בה, והיה מבואר שהטענות אשר טען הפלוסוף לבאר שהעולם קדום הם כלם ספקות על מה שהתבאר מענין זאת ההויה, הנה ראוי שנחקור בהם באופן שלם, כדי שלא ישאר בזאת הידיעה מחלוקת ולא דחייה, כי זה מסגולות הידיעה השלמה. והנה אלו הטענות כבר זכרנום במה שקדם, ונשוב עתה לחקור באחת אחת מהם בפרק נפרד.

ונאמר שהטענה הראשונה שטען הפלוסוף היא מצד טבע הזמן, וזה שהוא יאמר שהזמן יראה מענינו שהוא בלתי בעל הכליה, לפי שאי אפשר שירומה היותו הווה ולא נפסד, יחויב לו שיהיה שם זמן נמצא קודם היותו יהיה בו הווה, וזמן נמצא עם הפסדו יהיה בו נפסד, וזה שכל הווה הווה בזמן, וכן כל נפסד נפסד בזמן, ואמר הפלוסוף שזאת הגזרה הסכימו עליו הקודמים, ועוד שהוא יאמר שיחויב למי שיהווה הזמן שיניה זמן קודם הויו, לפי שההווה הוא הנמצא אחר שהיה נעדר׳ ובהיות הענין כן, הנה יהיה הזמן קודם שיהיה נמצא, אבל אמרנו קודם הוא זמן, לפי שהקודם והמתאחר הם מהבדלי הזמן, הנה אם כן יהיה הזמן נמצא בהכרח קודם הויו, ובזה יתבאר שאי אפשר בזמן שיהיה נפסד, שאם היה נפסד, היה נעדר אחר שהיה נמצא׳ ואמרנו אחר הוא זמן, הנה יהיה אם כן הזמן נמצא אחר הפסדו, ולזה יחוייב בזמן שלא יהיה הווה ולא נפסד׳ ולפי שהזמן מדובק ואחד, לפי מה שנראה מענינו, והיה בלתי אפשר מציאות זמן בלתי תנועה, הנה יחויב שיהיה שם תנועה מדובקת ואחת נצחית, כי התנועות הנכרכות לא יתכן בהם שיהיה מהם זמן מדובק, ולזה לא יהיה מהם זמן מדובק בלתי בעל תכלית, כאשר היתה שם תנועה נצחית מדובקת ואחת, הנה יחויב שימצא שם מתנועע אחד נצחי, כי התנועה האחת אמנם תהיה למתנועע האחד. הנה זהו מה שבכח דברי הפלוסוף מזאת התנועה, כמו שהתבאר ממה שאמר אותו בספר השמע ובמאמר הנרשם באות הלמד ממה שאחר הטבע.

וראוי שלא נעלם ממנו כי הפלוסוף כבר שער בחולשה זאת הגזרה שחייב ממנה שאם היה הזמן הווה, הנה הוא הווה בזמן, ולזה נעזר בהסכמת הקודמים עליה. ואחר שזכרנו זאת הטענה, הנה ראוי שנעיין בה באופן שלם לפי האמת בעצמו. ונאמר שהוא מבואר כי המבוקש הנה מענין הזמן אם אפשר שיהיה הווה או נפסד, או אי אפשר זה, הוא אם אפשר שיהיה לזמן התחלה או תכלית, כאלו האמר שיהיה שם עתה ממנו התחיל הזמן לא יהיה לפניו זמן, או עתה יהיה תכלית לזמן לא יהיה אחריו זמן, או אי אפשר זה, וכשההבאר שזה הוא בלתי אפשר, יתחייב בהכרח שיהיה הזמן בלתי בעל תכלית בעובר ובעהיד. ואולם אם היתה הכונה בכאן בהויית הזמן שיתהווה חלק ממנו, רוצה לומר שיהיה שם זמן, הנה יהיה זה הבאור בלתי מוליד מה שחייב ממנו הפלוסוף, וזה שאנחנו, ואם הודינו שאי אפשר שיהיה שם חלק מהזמן יתהווה יחד, כמו שהוא מבואר מענינו, הנה לא יתחייב מזה שלא תהיה לזמן התחלה, וכן לא יחוייב מפני שאין שם חלק מהזמן יפסד יחד שלא יהיה לזמן תכליה, וזה כי זה יצדק עם הנחתנו הזמן בלתי נצחי, כמו שיצדק עם הנחתנו הזמן נצחי, וזה כי לא יתחייב מזה שיהיה שם זמן נמצא קודם זה החלק מהזמן המתהווה, כי הזמן בשיתהווה על זה האופן לא יתהוה בזמן קודם לו, כאלו האמר שאין זאת השעה מתהוה בשעה אחת קודמת לה, אבל היא הווה בזמן מתחדשה בהתחדשה, עד שתהיה הויית השעה בשעה אחת, והויית חצי שעה בחצי שעה, ובזה יתבאר שלא יהיה הפסד השעה בשעה אחת היא אחריה, אבל הפסד על נכהותה בשעתה. וכאשר התבאר שלא החויב מזה שיהיה שם זמן קודם הויית הזמן, או שיהיה שם זמן אחר הפסד הזמן, הוא מבואר שלא יחוייב מזה מה שחייבו הפלוסוף, אם היה שהבין בהויית הזמן והפסדו שיתהוה חלק ממנו או יפסד. ועם זה הנה יתחייב מהודאתנו שהחלק מהזמן יתהוה בזמן מתהוה בהתהווהו, ושהחלק מהזמן יפסד בזמן נפסד בהפסדו, ספק אינו מעט, וזה שהזמן אשר בו מתחדש זה החלק מהזמן המתחדש הוא גם כן מתחדש עם חדוש זה החלק, רצוני ששני הזמנים מתחדשים יחד, ולזה יחויב שיהיה חדושו גם כן בזמן שלישי מתחדש בהתחדשו, והזמן השלישי יתחדש גם כן בזמן רביעי, וזה אל לא תכלית, ויהיו אם כן נמצאים זמנים אין תכלית למספרם יחד, והוא שקר שימצאו שני זמנים יחד לפי מה שהתבאר מענין הזמן שהוא נקי מחמר באופן מה, ולזה לא יתרבה בהתרבות התנועות, כל שכן שהוא בלתי אפשר שימצאו זמנים אין תכלית למספרם יחד. והנה זה הספק יותר בשנאמר שאין הזמן הווה בזמן על שיהיה הזמן אשר הוא נמצא בו

זולת הזמן ההווה מכל הפנים, אבל יהיה הוא הוא מצד, וזולת מצד. וזה כי הזמן ההווה, מפני שהוא הווה מעט מעט, היה בהכרח מציאות חלקיו מעט בכללותו, כי לא ימצאו בפחות ממנו כל חלקי זה הזמן, ולזה יהיה אמרנו זה הזמן ההווה הוא הווה בזמן כאלו אמרנו שחלקיו נמצאים בכללותו, כאמרנו שהשמונה זרתים נמצאים בקנה המדה, הנה אם כן יהיה אמרנו שהשעה הווה בשעה עניינו שכל חלקי השעה לא ימצאו בפחות מהשעה בכללה, וזה כי אי אפשר בהם שימצאו יחד, ולזה ימצאו זה אחר זה בהכרח, ואם היו נמצאים זה אחר זה, הנה יחויב שיהיה מציאותם בזמן שוה לכל החלקים, ולזה הוא מבואר שלא יהיה בכאן זמן שני זולת הזמן ההווה מכל הפנים, אבל הוא זולתיי על האופן שהיה הכל זולתיי לחלקיו.

ואחר שהותר זה, הנה נתקור אם היה שם עתה ממנו התחיל הזמן, אם הוא מחויב שתהיה העתה ההוא הווה בזמן קודם לה׳ וזה כי כבר בארנו שזה הענין הוא הדרוש בכאן, לא הויית חלק מהזמן. וכן נחקור כמו זה הענין בעצמו בהפסד הזמן. ונאמר שהוא מבואר שלא יחויב לכל מהחדש שיתחדש בזמן. וזה שהשנוי המתחדש במשתנה הרמוז אליו הוא מתחדש בזולת זמן, כמו שזכר הפלוסוף בספר השמע, וזה כי אין בין השנוי ומה שממנו השנוי אמצעי, ובזה הוא מבואר שאין בין השנוי בכללו ומה שאליו השנוי אמצעי, ולזה יהיה השנוי בזולה זמן׳ ולפי שהענין כן בשנוי, ויהיה הזמן מקרה דבק לשנוי ומתהדש בהתחדשו, כמו שביאר הפלוסוף, הנה הוא מבואר שכבר יחויב בזמן, אם היה הווה, שיהיה הווה בזולת זמן, ובזה יחויב בו, אם היה נפסד, שיהיה נפסד בזולת זמן, והוא הפך מה שחייבו הפלוסוף בזאת הגזרה. ורצוננו בכאן בשנוי התנועה באיך או בכמה או באנה. ונאמר עוד שכבר יתבאר מטבע הזמן, שאם היה הווה, שאיננו הווה בזמן קודם להוייתו׳ וזה שההווה בזמן אם שתהיה הוייתו שנוי או נמשכת לשנוי, ואיך שיהיה, הנה בהכרח יקדם להוייתו השתנות הוא הווה בתכלית השנוי ההוא, והזמן אשר הוא הווה הוא מה שבין התחלת השנוי ותכליתו, וזאת ההקדמה היא מבוארת בנפשה למי שעיין בטבעיות. וכאשר התישבה לנו זאת ההקדמה, רצוני שכל הווה בזמן יקדם להוייתו השתנות הוא הווה בתכלית השנוי, הנה יתחייב ממנה לפי הפך הסותר שמה שלא יקדם להוייתו השתנות הוא הווה בתכלית השנוי ההוא איננו הווה בזמן, ואולם הזמן הוא מבואר שלא יקדם להוייתו השתנות יהיה הווה בתכלית השנוי ההוא, כי הוא נמצא בהכרח עם התחלת השנוי, וזה שהוא בהמצא הגשם המתנועע איזה גשם שיהיה ובאיזה תנועה שיתנועע׳

ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאם היה הזמן הווה, שאיננו הווה בזמן. ובזה התבאר שאם היה הזמן נפסד, שאיננו נפסד בזמן נמצא אחריו, וזה כי הוא איננו נפסד עם תכלית השנוי אשר יקדם להפסד, אם היה שיהיה הפסד הזמן נמשך לשנוי. ובהיות הענין כן, הוא מבואר במה שאין ספק בו שאיננו מחויב, שאם היה הזמן הווה, שימצא זמן קודם התהוותו, ושאם היה נפסד, שימצא זמן אחר הפסדו, אבל יחויב הפך זאת הגזרה, כמו שבארנו.

ואולם מה שחייב הפלוסוף שימצא זמן קודם הויית הזמן אם הונח הווה, וזמן אחר הפסדו אם הונח נפסד, מפני התיבות אשר נשתמש בהם המורות על הזמן, והם אמרנו קודם ואחר, שאין לנו המלט מההשתמשות בהם, הנה בחיי זאת הטענה חלושה היא מאד. וזה שאנחנו נאמר שאמרנו בכאן קודם ואחר הוא נאמר בשתוף השם עם הקודם והמתאחר אשר הם מהבדלי הזמן. והנה כמו זה הספק בעינו אפשר שיכופק על הפלוסוף כאשר ביאר שהעולם בעל תכלית בשעור, וזה שהוא יאמר שאין חוץ לעולם לא רקות ולא מלוי, ולזה יאמר שאין שם מקום· והוא מבואר שאמרנו חוץ מורה על מקום כמו שיורה עליו אמרנו תוך, וכן אמרנו שם מורה על מקום בהכרח בזאת הגזרה, ואם היה שכבר ישתמשו בזאת המלה במה שלא יורה על מקום, וזה כי כמו שבארנו שיש שם מלוי היה בהכרח אמרנו שם מורה על מקום, כן כאמרנו שאין שם מלוי יחוייב שיהיה אמרנו שם מורה על מקום, וזה כי כונת הנשוא והנושא יחויב שתהיה אחת בגזרה המחייבת והשוללת, ואם לא, לא יהיה בין אלו הגזרות תנאי ההקבלה, כמו שהתבאר בספר המליצה. ובכלל הנה כונת הנשוא או הנושא לא תשתנה מפני היות הגזרה שוללת או מחייבת, וזה מבואר בנפשו. וכאשר היה זה כן, הוא מבואר כי מי שיניח העולם בעל תכלית בשעור יניח בהכרח מאמר סותר בנפשו, וזה כי הוא יאמר שאין שם חוץ לעולם לא רקות ולא מלוי, והנה אמרנו שם או חוץ הוא מורה על מקום בהכרח, כמו שקדם, וכאשר היה שם מקום, הנה יהיה שם גשם, כי המקום לא יהיה רק מגשם, ובזה יחויב שיהיה חוץ לגשם ההוא גשם אחר, וילך זה אל לא תכלית· הנה אם כן הוא מבואר כי מי שיניח העולם בעל תכלית יניחהו בהכרח בלתי בעל תכלית מצד התיבות אשר ישתמש בהם אשר אין לו המלט מהשתמשות בהם, ולזה הוא מבואר שאלו התיבות ישתמשו בהם באלו המקומות על זולת המובן מהם אצל ההמון, כי הכונה כולה היא להורות על ההעדר המוחלט, וזה שוה במה שישתמשו בו מהמלות בהנחת הזמן הווה או נפסד, או בהנחת העולם

בעל תכלית, ועוד שהלשונות הם הסכמיים, כמו שהתבאר. ובהיות הענין כן, הנה לא תהיה טענה עלינו, אם לא הניח הלשון לשוללות מה תיבה תורה עליו, כי הוא בלתי צריך להשתמש בו, אחר היות המציאות על מה שהוא עליו, והוא מבואר גם בקצת העניינים הנמצאים אין שם לבעלי הלשון, וישתמשו בהם החכמים בשמות מושאלים על צד קצת דמיון· ואם היה הענין כן, כמה שנאמר קודם ואחר וחוץ ושם, הנה לא תהיה טענה עלינו מהוראתם אצל ההמון, כי אנחנו הנחנום בזולת הכונה ההיא. ובכאן הותר זה הספק והתבאר שלא יחוייב מזאת הטענה שיהיה הזמן נצחי לא בעובר ולא בעתיד, וזה מה שכוננו ביאורו בזה הפרק.

פרק אחד ועשרים

נתיר הספק שיקרה מצד העתה.

הטענה השנית אשר יטעון הפלוסוף היא מצד העתה. ושרש דבריו הוא זה· העתה יראה מענינו שהוא תכלית הזמן החולף והתחלת העתיד, כי המאמר בשיהיה שם עתה אין לפניו זמן או לאחריו הוא דבר לא יכילהו דמיון האדם· ואם היה הזמן הווה, הנה יהיה שם עתה אין לפניו זמן, וזה דבר בלתי אפשר בעתה, כי הוא יחלוק הקודם מהמתאחר, והקודם והמתאחר הם מהבדלי הזמן, ויהיה אם כן מחויב שיהיה שם זמן קודם הויית הזמן, וזה בטל. ויחזק עוד זה הרעת בטענה השנית לפי מה שאחשוב. וזה שהוא יאמר שהעתה יותר דומה מכל דבר אל הנקודה בקו הסבובי, וזה כי הנקודה היא אם נמצאת בפעל, והיא הנקודה אשר היא תכלית הקו או התחלתו בפעל, אם נמצאת בכח, והיא הנקודה אשר תחלק הקו· והנה הנקודה כאשר היתה נמצאת בכח היא התחלה והכלית יחד, רצוני שהיא תכליה לקודם והתחלה למתאחר. ובהיות הענין כן, והיה בלתי אפשר בעתה שיהיה נמצא אלא בכח, והיתה הנקודה כשהיתה נמצאת בכח היא התחלה למתאחר ותכלית לקודם, הוא מחויב שיהיה העתה תכלית לקודם והתחלה למתאחר. ואולם שאי אפשר בעתה שיהיה נמצא אלא בכח הוא מבואר, וזה שאם היה נמצא בפעל, יהיה נמצא בזמן, ויהיה העתה מתחלק. ועוד שאי אפשר שימצא מחלקי הזמן דבר רמוז אליו בפעל, כי מציאות הזמן הוא בכח, כל שכן שאי אפשר שימצא העתה בפעל, כי אין דרך למציאות התכלית או ההתחלה בזולת מציאות מה שהוא לו הכלית או התחלה, ולפי שהזמן אשר העתה תכליתו או התחלתו הוא בלתי נמצא בפעל, הוא מחויב שלא ימצא העתה בפעל. הנה זהו שורש דבריו בזאת הטענה.

ונאמר כי מה שחייב הפלוסוף בעתה שיהיה לפניו זמן ואחריו, לפי שלא יכיל דמיון האדם שיהיה שם עתה אין לפניו זמן או לאחריו, הוא בלתי מחויב, וזה שבזה האופן בעינו יתחייב שיכלה כל גשם אל גשם אחר מחוץ ממנו, לפי שהדמיון לא יכיל שיהיה שם גשם לא יכלה אל גשם, כמו שזכר הפלוסוף, ואם היה הדבר כן, הנה יחויב בעולם שיהיה בלתי בעל תכלית וזה שקר. ובכלל הנה אין כל מה שידמה האדם צורך, ולא ידמה האדם כל צורך, אבל שם דברים צורקים לא יתכן שידמה אותם האדם, כמו כלות העולם אל ההעדר המוחלט שאינו לא רקות ולא מלוי, ומה שידמה לזה. והנה קרה זה הדמיון לנו, מפני שאנחנו נראה בגשמים אשר הם אצלינו שכל גשם מהם יכלה אל גשם אחר, ובזה קרה לנו זה הענין בעצמו בזמן, וזה כי הזמן מקיף בנו משתי קצותיו, ולזה לא נראה מהעתה אלא העתה שיחלוק הזמן. והנה זאת הטענה דומה למה שזכרנו בפרק הקודם מטענת הפלוסוף ממלת קודם ואחר אשר נשהמש בהם, וזה כי מזה הצד קרה לנו הדמיון הזה, כי אנחנו נחשוב שיהיה לכל עתה קודם ואחר, ונדמה מפני זה שיהיה שם זמן, כי הדמיון לא יצייר ההעדר המוחלט, אבל ידמה לכל קודם קודם, ולכל מהאחר מתאחר, וכבר התבאר בטול זאת הטענה במה שקדם. ואם יחייב הפלוסוף בעתה שיחלק הקודם מהמתאחר, מפני מה שהתבאר מגדר הזמן שהוא מספר התנועה בקודם ובמתאחר, כמו שיראה מדברי הפלוסוף בזה המקום, וזה אמנם יהיה בשיונח שם עתה או עתות יחלקו הקודם מהמתאחר, כמו שהתבאר
ב ג בספר השמע, עד שכאשר לא נצייר בעתה, לא נצייר בזמן, ולזה ידמה שלא יהיה ענין העתה ומהותו אלא חלוקת הקודם בתנועה מהמתאחר להשים התנועה ספירה׃ הנה נאמר שלא יחויב גם כן מזה שיהיה לכל עתה קודם ומתאחר. וזה שהזמן הוא מבואר מענינו שהוא משער התנועה על נכחותה, אלא שהוא לא ישערה אלא מצד מה שהיה טבע התנועה שלא תהיה יחד ולא חלק ממנה, כי מה שהוא יחד לא ישערהו הזמן מצד מה שהוא יחד, וזה מבואר בנפשו, ואמנם ישער הזמן התנועה מצד טבע הקודם והמתאחר אשר בה, עד שאין בה חלק שלא יהיה בה קודם ומתאחר, וזה אל לא תכלית, כי היא מתחלקת אל מה שיתחלק ותמיד ימצא בחלוקה החלק האחד ממנה קודם והחלק האחר מתאחר׃ ולפי שבזה האופן היה הזמן משער התנועה, הוא מבואר שמי שלא ישער בקודם ומתאחר לא ישער בזמן, וזה כלו ממה שהתבאר מדברי הפלוסוף בספר השמע במה שאין ספק בו. ובהיות הענין כן, הנה לנו שנניח שיהיה הזמן הווה, וזה שהעתה אשר הוא התחלת הזמן

שאינו חולק הקודם מהמתאחר בתנועה לא יחויב שיתן לנו ציור בזמן, כי לא היה שם זמן כלל, ואולם יחויב זה במה שאחר העתה ההיא, כי אז היה הזמן נמצא על נכחות ההוות התנועה, והוא מבואר שכל עתה שיפול במה שאחר העתה ההוא יחלוק הקודם מהמתאחר בתנועה מה שהמדה התנועה להיות נמצאת. וכן נאמר שאם היה נפסד הזמן, הנה לא יחויב בעתה האחרון שיתן ציור בזמן, וזה שכבר כלה אליו הזמן וכבר נשלם ציור הזמן בעתות אשר לפני העתה האחרון. וכאשר היה זה כן, הוא מבואר שכבר יחויב בעתה הנותן ציור בזמן הקודם שיחלק מהמתאחר, אך לא יחויב זה בעתה במוחלט, וזה כי העתה אשר הוא התחלת הזמן או תכליתו, אם היה הזמן בזה התאר, לא יחויב בו שיתן ציור בזמן, וזה הוא מבואר שלא יחויב מזה בזמן שיהיה בלתי בעל תכלית. ובכלל הנה אנחנו נראה מענין העתה שיש לו שני צדדים מהמציאות, הצד האחד הוא חלוקת הקודם מהמתאחר והצד השני הוא הגבלת החלק הרמוז מהזמן או מהתנועה, כאלו תאמר יום אחד או שעה אחד, וזה כי היום יהיה מוגבל אליו מצד שתי העתות אשר יגבילוהו, וכן השעה. ואם לא היה ענין העתה אלא חלוקת הקודם מהמתאחר בזמן, היה אמרנו שלשה ימים או שלשה שעות דבר אחד בעינו, כי הספירה בכל אחד מאלו הזמנים היא אחת בעינה מצד העתות אשר יחלקו הקודם מהמתאחר. כי הם שתי עתות בכל אחד מאלו הזמנים, ואולם היה ההתחלפות אלו הזמנים מצד חלוף חלקי אלו הזמנים, וחלוף חלקי אלו הזמנים הוא מצד מה שיתחלפו קצתם מקצת במרחק אשר בין העתות אשר ישימם מוגבלים, וזה שהמרחק אשר בין שתי העתות אשר יגבילו היום הוא יותר גדול מהמרחק אשר בין שתי העתות אשר יגבילו השעה. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהעתה ימצאו לו שני צדדים מהמציאות, האחד הוא אשר יחודש בו מספר, והוא חלוקת הקודם מהמתאחר, והאחר הוא הגבלת הכמות המתדבק, והוא הגבלת החלק האחד מהזמן. ומשני אלו הצדדים ימצאו לזמן סגולת הכמה המתחלק וסגולת הכמה המתדבק, וזה כי אנחנו נאמר בזמן רב, ומעט, וארוך, וקצר, הנה אמרנו בו רב ומעט הוא מצד העתות אשר יחלקו הקודם מהמתאחר, ואמרנו בו ארוך וקצר הוא מצד המרחק אשר בין שתי העתות אשר יגבילו הזמן ההוא. והנה הענין בזה בעתה הוא כמו הענין בנקודה, וזה כי הנקודה ימצאו לה שני אלו הצדדין מהמציאות, רצוני שהיא תשים הקו מוגבל מצד הנקודות אשר יכלה אליהם, ותשימהו ספור כאשר החלק הקודם בקו מהמאחר. והוא ראוי שיהיה זה בעתה כמו הענין בנקודה,

לפי שמציאות העתה הוא מתחדש ממציאות הנקודה על הרוחק אשר בו התנועה, כמו שהתבאר בספר השמע. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא ימנע בעתה מצד מה שישים הזמן מוגבל שימצא מזולת זמן נמצא לפניו, אבל הוא דבר כבר התבאר חיובו במה שקדם.

וגם כן אם הנחנו שיהיה הזמן משער התנועה מצד העתות אשר יחלק בהם הקודם מהמתאחר בזאת התנועה הרמוזה אליו לבד, לא מצד העתות אשר הם תכלית זאת התנועה, הנה יחויב מזה אחד משני דברים, אם שנאמר שהזמן אשר ישער התנועה הוא מה שבין העתות אשר יחלקו התנועה, וזה אמנם יהיה כשיהיה משער התנועה אשר בין העתות ההם, או שנאמר שהזמן אשר ישער התנועה הוא מספר אלו התנועות. ואם הנחנו שיהיה הזמן מספר העתות, הנה לא יהיה הזמן משער התנועה, אבל ישער מה שיחלקה, והוא העתה, ולא יהיה גם כן מרובק, כי אין העתה דבק לעתה, וזה בתכלית הבטול· עם שכבר יחויב מזה שיהיה זמן התנועות המתחלקות אשר חולקו במספר שוה מהעתות שוה, עד שיהיה, דרך משל, זמן התנועה אשר היא בשלש שעות שוה לזמן התנועה אשר היא בשלש שנים, כאשר נחלקו כל אחד מהם בשתי עתות לבד, ויתחייב מזה גם כן שיהיה זמן התנועה האחת בעינה יותר גדול לאיש אחד ממה שהוא לאיש אחר, כאשר חלקו האחד לעתות יותר מהעתות אשר חלקו האחר בהם, וזה מבואר הכזב. ואם הנחנו שהזמן אשר ישער התנועה הוא מה שבין העתות האלו אשר יחלק הקודם מהמתאחר בזאת התנועה, הנה יחויב מזה שלא ישער הזמן כל התנועה, אבל ישער לבד מה שבין החלק הראשון הקודם ממנה והחלק האחרון המתאחר, וזה בטל, כי הוא מבואר שהזמן הוא משער כל התנועה על נכחותה. ועוד שכבר יחויב מזה שתהיינה התנועות המתחלפות בזמן שוה כאשר חולקו בעתות יהיה מה שביניהם שוה, והמשל שכבר תהיה התנועה אשר תהיה באלף שנה בזמן שוה לתנועה אשר תהיה ביום אחד, כאשר חולקה כל אחת מהן בשתי עתות, יהיה מה שבין אלו העתות בכל אחת מהם שעה אחת. ועוד שכבר יחויב מזה בתנועה שלא נחלקה כי אם בעתה אחד, שתהיה בזולת זמן, כי אין שם שתי עתות יחלקו הקודם מהמתאחר בזאת התנועה, ולזה לא יהיה שם זמן. כאשר היה זה כלו שקר, הוא מבואר שהזמן הוא משער התנועה בכללה מצד העתות אשר הם תכליות התנועה, לא מצד העתות שיחלקו בה הקודם מהמתאחר לבד.

ואולם הטענה אשר חויב בה בעתה במה שהוא עתה שיחלוק הקודם מהמתאחר, לפי שהעתה אינו נמצא כי אם בכח, והנקודה אשר תהיה

בכח זה ענינה, היא בלתי צודקת. וזה שענין הכח אשר יחייב בהכלית שיחלק הקודם מהמתאחר הוא זולת הכח אשר למציאות העתה, וזה שענין הכח אשר יחויב בתכלית שיחלק הקודם מהמתאחר הוא היותו ההחלה והכלית יחד מפני ההתדבקות הנמצא במה שיחלקהו, וענין הכח אשר לעתה הוא שאיננו נמצא בזמן, כמו הענין בדברים הנמצאים בפעל, כי זה דבר יחייבהו טבע הזמן, כמו שקדם, לפי שאי אפשר שימצא הזמן בפעל כשיהיה רמוז אליו ועומד, כל שכן שאי אפשר זה בעתה. והוא מבואר שזה הכח לא יחייב בעתה שיהיה התחלה והכלית יחד, אבל מה שיחויב ממנו הוא שאיננו ההחלה בפעל, לפי שלא ימצא עמו מה שהוא לו התחלה, והוא עם זה אפשר שימצא התחלה בכח מזולת שיהיה תכלית, וזה מבואר מאד. ובהיות הענין כן, הנה לא ימנע מזה הצד שיהיה הזמן מחודש במוחלט, וכל שכן שכבר יתבאר מזה שאיננו נמנע בזמן מזה הצד שיהיה נפסד במוחלט, וזה שכבר אפשר שימצא עתה הוא תכלית בפעל מה שאי אפשר זה בעתה אשר הוא ההחלה, וזה שהזמן העובר הוא פעל מה, ובזה האופן יהיה נמצא עם העתה אשר הוא תכלית הזמן במוחלט באופן מה, ואין הענין כן בעתה אשר הוא ההחלה במוחלט, ובזה האופן ביאר הפלוסוף שתכלית התנועה הוא נמצא וההתחלה אינה נמצאת. ואם אמר אומר כי מה שהוא ההחלה בכח בקו הוא חולק הקודם מהמתאחר, ולזה יתחייב בעתה שיהיה חולק הקודם מהמתאחר, לפי שאי אפשר שיהיה ההחלה אלא בכח· אמרנו לו שזה המאמר הוא בלתי צודק, כי ענין אלו שמות הכחות הוא נאמר בשתוף השם, וזה כי הוא בזמן, מפני שלא ימצא עמו מה שהוא לו התחלה, והוא בקו, מפני שזאת הנקודה הוא התחלה ותכלית יחד לדברים מתדבקים. וכבר יתבאר לך מום זה הביאור, שכבר התבאר ממנו בתנועה הישרה ושאר התנועות שהם מדבר אל דבר שתהיינה לבלתי תכלית, לפי שלא תמצא בם ההחלה כי אם בכח, וזה מבואר הבטול. ואם אמר אומר כי מפני שיהיה הזמן נמשך לתנועה מדובקת, והיה מחוייב בזאת התנועה שתהיה סבובית, ומפני זה יחויב בגודל אשר בו תהיה זאת התנועה שיהיה סבובי, והיה מבואר בעתה שהוא מתחדש בנקודה אשר יצויירו על הגודל אשר בו תהיה התנועה, הנה יהיה טבע העתה טבע הנקודה בקו הסבובי, כי ממנה מציאותו, ובהיות הענין כן, והיתה הנקודה אשר בגודל הסבובי הוא תמיד התחלה ותכלית יחד, הנה אם כן יהיה העתה ההחלה ותכלית יחד· אמרנו לו שזהו בלתי צודק, וזה שכבר חויב זה בנקודה אשר בגודל הסבובי מפני היות הגודל סבובי, ואולם הזמן אינו הולך בסבוב,

כי לא ישוב הזמן החולף בעינו כשוב התנועה על הגודל הסבובי, ולזה לא יחויב בו מה שחויב בגודל הסבובי מצד מה שהוא גודל סבובי. וכבר יתבאר לך מום זה הביאור, שכבר יחויב ממנו ברחים המתנועעים בסבוב שיהיה זמן התנועה ההיא בלתי בעל הכליה, וזה מבואר הבטול. ובכאן הותר זה הספק במה שאין ספק בו.

פרק שנים ועשרים

נתיר בו הספק שקרה מטבע ההויה.

הטענה השלישית אשר יטעון הפלוסוף היא מצד טבע ההויה. ושורש דבריו הוא זה׳ בעבור שהיתה תנועת ההעתק היא הקודמת שבתנועות, והיה מחויב בהכרח שתכלה אל מתנועע ראשון מפאת עצמו, הנה יחויב, אם היו הגרמים השמימיים הווים, שיהיה שם מתנועע במקום אליו תעלה הויהם, וזה יחויב במתנועע ההוא אם הוא הווה, ואי אפשר שילך זה לאין תכלית, כי הוא בלתי אפשר שיהיו שם גשמים אין תכלית למספרם הנה אם כן מה שיחויב שיהיה שם מתנועע מצד עצמו בלתי הווה, ואם יהיה שם מתנועע מצד עצמו בלתי הווה, הנה יחויב בעולם שיהיה קדום.

ונאמר שהתר זה הספק אינו ממה שיקשה, וזה שזה הענין אמנם יחייב בהויה בחלק במה שהיא הויה בחלק, אבל כשהונח העולם בכללו הווה, הנה לא יחויב שיהיה שם חלק ממנו נמצא אליו תעלה הויתו, כמו שבארנו בפרק הרביעי מזה המאמר. ועוד שכבר התבאר במה שקדם שאין תנועת ההעתק היא הראשונה, אבל הראשונה היא תנועת ההויה. ועוד שכבר התבאר במה שקדם שזאת ההויה אינה כדרך ההויה אשר על דרך הטבע, אבל היא מיוחסת אל הבחירה והרצון, ולזה הוא מבואר שלא יחויב שתדמה להויה הטבעית, כי הענינים שההחלותיהם מתחלפות אפשר שיהיו מתחלפים. ובכאן הותר זה הספק.

פרק שלשה ועשרים

נתיר בו הספק שיקרה מפני טבע הדברים המתחדשים.

הטענה הרביעית אשר טען הפלוסוף היא מצד טבע הדברים המתחדשים, כי היה בכל אחד מהם הכח קודם אל הפעל, והיה זה כן, כי הכח והפעל הם סותרים, ולזה הוא בלתי אפשר שיהיו יחד בנושא אחד מצד אחד. ושרש דבריו הוא זה׳ אם היה העולם הווה היה מחויב שיהיה מציאותו בכח קודם למציאותו בפעל בזמן, כי כל הווה זה ענינו, ויהיה אם כן בהכרח זמן קודם הויית העולם׳ ואם היה שם זמן, הנה שם תנועה׳ ואם היתה שם תנועה, הנה שם מתנועע׳ ואם היה שם

מתנועע, הנה היא מתנועע אם בטבע אם בהכרח· ואם הוא מתנועע בהכרח, הנה לו תנועה טבעית, כי התנועה ההכרחית אמנם האמר ביחס אל הטבעיות· ואי אפשר שתהיה שם תנועה טבעית זולת אלו התנועות הטבעיות הנמצאות, ויהיה אם כן העולם נמצא קודם הויו, וזה שקר. וזה השקר יצא בהכרח מההקדמה המסופק בה, והיא מה שהצענו בעולם שיהיה הווה, וההצעה אשר יצא ממנה השקר היא שקר, הנה אם כן יחויב בעולם שיהיה בלתי הווה. הנה על זה האופן אפשר שיתבאר מזאת ההקדמה שהעולם קדום, ואם לא נמצא זה בדברי הפלוסוף ולא בדברי המפרשים דבריו.

ונאמר שמה שנאמר בזאת הטענה שהוא מחויב בכל מתחדש שיהיה מציאותו בכח קודם למציאותו בפעל בזמן, הנה לא ימנע, אם היה הענין כן, אם שיהיה חיוב היות הזמן נצחי, ולזה ימצא קודם חרושו מצד הכח הקודם לחרושו, או שיהיה זה מצד חיוב היות הזמן נצחי, ולזה ימצא קודם כל מתחדש. ואולם אם חייב הפלוסוף זה מפני חיוב היות הזמן נצחי, הנה לא לקח המבוקש בבאור עצמו. ובכלל הנה הוא מבואר כי זה אמנם קרה להוייה בחלק במה שהיא הוייה בחלק, לפי שכבר היה הזמן נמצא קודם ההוייה ההיא, ואולם ההוייה הכללית לא יחויב זה בה, לפי שהזמן מתחדש בחדושה.

ואולם אם יחייב זה מצד טבע הכח הקודם לפועל אם לא, הנה זה ממה שיצטרך אל באור. ונאמר, כי הכח הוא שני מינים, אם הכח הגמור, והוא בהיות המשתנה במה שממנו התנועה, אם הכח הבלתי גמור, והוא בהיות המשתנה במה שבין מה שממנו התנועה ומה שאליו התנועה. והנה הכח שהוא במה שבין מה שממנו התנועה ומה שאליו התנועה, מפני שהוא נמצא עם מציאות התנועה, הוא מבואר שכבר יחויב ממציאותה מציאות זמן, כי הזמן הוא נמצא בהמצא התנועה איזו תנועה שהיתה· אבל הכח שהוא במה שממנו התנועה לא יחויב ממציאותו מציאות זמן, כי אין שם תנועה. ובהיות הענין כן, הוא מבואר, שאם נניח שם שנוי ראשון מתחדש, שלא יחויב המצא זמן לפניו. ובכאן הותר זה הספק. ואם אמר אומר שהכח והפעל אי אפשר היותם יחד מצד אחד, ולזה יחויב שיהיה הכח על זה השנוי קודם לפעל, ואם היה הכח קודם לפעל, הנה יחויב היותו קודם לו בזמן, כי הקודם והמתאחר הם חלקי הזמן· אמרנו לו שאין שם קודם אלא בדרך השאלה, לפי שאין שם זמן. וכאשר היה זה כן, הנה לא יחויב לו ממאמרנו קודם שיהיה קודם בזמן, ואם היה זה, לא יכילהו הדמיון, כמו שקדם, כי לא ידמה האדם כל צורך.

פרק ארבעה ועשרים

נתיר בו הספק שיקרה מטבע התנועה.

הטענה החמשית אשר יטעון הפלוסוף היא מצד טבע התנועה. וזה שהוא יאמר שאי אפשר שתהיה התנועה מתחדשת במוחלט, או נפסדת, ובהיות הענין כן, הנה הוא מחויב מזה שיהיה שם מתנועע נצחי לא סר ולא יסור, כי התנועות הנכרכות לא יתכן שתשלם בהם ההתדבקות והתמדיות. ואופן ביאורו בזה המקום הוא זה. אם הנחנו בכאן תנועה מתחדשת ראשונה, הנה יתחייב שיהיה המתנועע בה אם הוה אם בלתי הוה. ואם הוא הוה, היתה התנועה שהונחה ראשונה בלתי ראשונה כי כבר תקדם לה תנועת ההויה. ואם הנחנו תנועת ההויה היא הראשונה, הנה יתחייב בה גם כן שתהיה בלתי ראשונה, וזה יתחייב אם מצד הפעל אם מצד המתפעל. ואולם חיוב זה מצד הפועל הוא, מפני שהוא יאמר שהפועל כאשר יפעל עת ולא יפעל עת הנה בהכרח שנוי חודש בו בעבורו התעורר עתה לעשות זה הפעל, ויהיה אם כן לפני השנוי הראשון שנוי. ואם אמרנו שהשנוי ההוא הקודם, הנה יתחייב בו גם כן לזאת הסבה בעינה שיהיה לפניו שנוי, וזה אל לא תכלית. והוא מבואר שזה החיוב אשר חויב מצד הפועל שיהיה לפני השנוי שהונח ראשון שנוי אחר הוא שוה הונח זה המתנועע הראשון הווה או בלתי הווה. ואולם חיוב זה מצד המתפעל הוא, כי כל הווה, לפי מה שיראה הפלוסוף, יתחייב שיקדם לו שנוי, ולזה יתחייב בתנועה אשר נניחה ראשונה שתהיה בלתי ראשונה. ואם הנחנו שיהיה השנוי ההוא הוא הראשון, הנה יתחייב שיהיה קודם חדוש השנוי חדוש אפשרות השנוי, כי הכח הוא הקודם לפעל בכל הדברים המתחדשים, והנה חדוש אפשרות השנוי הוא שנוי או נמשך לשנוי. ואם הנחנו שיהיה השנוי הראשון הוא השנוי אשר יחודש בו אפשרות השנוי, הנה יתחייב בו גם כן שיהיה בלתי ראשון לזאת הסבה בעינה, וזה שחדוש אפשרות זה השנוי הוא קודם על חדוש זה השנוי, וזה לאין תכלית. ואם הונח המתנועע בתנועה המחודשה בלתי הווה, והיה מדרך המניע לו שיניע ומדרכו שיתנועע מזה הענין שיתנועע פעם ולא יתנועע פעם, הנה שם בהכרח שנוי במניע, או במתנועע, או בשניהם, ותהיה אם כן התנועה שהונחה ראשונה בלתי ראשונה. ואם נאמר שהשנוי ההוא הוא הקודם, הנה יתחייב בו שיהיה לפניו שנוי כמו שיתחייב בראשון, וזה לאין תכלית. וכאשר היה זה כן, הנה יתחייב שלא תהיה שם תנועה מחודשת ראשונה, היה המתנועע הראשון הווה או בלתי הווה. והוא יעשה עוד בזה

שני באורים יאמת בהם שאין שם תנועה ראשונה, האחד הוא מצד היציאה מהכח אל הפועל, והשני הוא מצד הצרוף המתחדש למניע הראשון. ואולם מה שיחייב מצד היציאה מהכח אל הפעל הוא, כי הוא יראה כי המניע כאשר היה מניע בכח ואחר כן שב מניע בפעל הנה יחויב שיהיה שם שנוי, לפי שהיציאה מהכח אל הפועל הוא שנוי, וזה החיוב הוא שוה הונח המתנועע הראשון הווה או בלתי הווה. ואולם מה שיחייבהו מצד הצרוף המתחדש למניע הוא, כי הוא יראה שאם היתה התנועה מחודשת, היה מתחדש צרוף במניע הראשון, רוצה לומר הצרוף אשר בין המניע והמתנועע, והנה ההחדשות הצרוף אי אפשר שיהיה מזולת שנוי. ובהיות הענין כן, הנה הוא מחויב בשנוי הראשון שיהיה בלתי ראשון, ולזה יחויב שלא תהיה שם תנועה מחודשת ראשונה, וזה החיוב גם כן הוא שוה היה המתניעע הראשון הווה או בלתי הווה. ובזה יתבאר שאין שם תנועה אחרונה, וזה שאם היתה שם תנועה אחרונה, הנה לא ימנע המתנועע בה מאחד משני ענינים, אם שתהיה שם תנועה פסק משיהיה דרכו שיתנועע בהפסקו, או שלא יפסק משיהיה דרכו שיתנועע. ואם היה שלא יפסק עם הפסקו מהתנועה בו אפשרות התנועה, הנה אחר התנועה האחרונה אפשרות במציאות תנועה· וכאשר הנחנו זה האפשרות נמצא בפעל, היה שקר, והוא שתהיה אחר התנועה האחרונה תנועה, והכזב האפשר לא יקרה מהנחתו שקר, הנה אם כן מה שיחויב, אם היתה שם תנועה אחרונה, שלא ישאר בה אפשרות תנועה עם הפסקו מהתנועה. ואם הנחנו שהמתנועע פסק משני הענינים יחד, היו שם שני שנויים, והשנוי אשר הוא הפסד אפשרות חדוש התנועה יחויב בהכרח שיהיה חדושו אחר הפסד התנועה, כי התנועה ואפשרות התנועה שני דברים מקבילים אי אפשר שימצאו לדבר אחד מצד אחד אם לא בשני עתים מתחלפים, הנה אם כן אפשרות התנועה לא ימצא אלא אחר הפסד התנועה, אבל הוא לא יפסד אלא אחר שימצא, הנה הפסדו בהכרח הוא אחר הפסד התנועה, הנה אם כן אחר התנועה האחרונה אפשרות במציאות תנועה, וזה כבר התבאר שהוא שקר. וגם כן הנה יחויב שיהיה המפסיד לתנועה אחרונה נפסד אחר הפסד התנועה, שאם לא יפסד, היה אפשר שיפסיד· וכאשר הנחנו אפשרות ההוא נמצא בפעל, יתחייב ממנו שקר, והוא שתהיה אחר התנועה האחרונה תנועה. וכאשר התאמת זה כלו, רוצה לומר שאי אפשר שתמצא שם תנועה ראשונה ולא תנועה אחרונה, חויב מפני זה שתהיה התנועה נצחית, ויתחייב מזה שיהיה שם מתנועע נצחי לא סר ולא יסור.

ונאמר שהוא מבואר במעט עיון עם מה שקדם שהוא אפשר שתונח התנועה מחודשת במוחלט, כשיונח המתנועע הראשון הווה על האופן שההבאר חיובו. והוא מה שטען הפלוסוף לבטל זאת ההנחה, מפני שהפועל כאשר יפעל עת ולא יפעל עת הנה שם בהכרח שנוי חודש בו בעבורו התעורר עתה לעשות זה הפעל ולא התעורר לזה קודם, הנה כבר אמרנו בו התר זה הספק בפרק השמנה עשר מזה המאמר. וכן נאמר שהחיוב שחייבו מצד היציאה מהכח אל הפעל במניע שלא יהיה שם שנוי ראשון הוא בלתי מחויב, וזה כי כל שנוי הוא יציאה מהכח אל הפעל, כמו שהתבאר מגדרו בספר השמע, אבל לא יחויב מפני זה שתהיה כל יציאה מהכח אל הפעל שנוי, וזה שהשנוי הוא היציאה מהכח אל הפעל אשר במתפעל להתפעל, לא היציאה מהכח אל הפעל אשר בפועל לעשות פעולתו, וזה מבואר בנפשו ממה שנאמר בזה הגדר, וזה שכבר נאמר בתנועה שהוא שלמות המתנועע במה שהוא מתנועע. ובכלל הנה השנוי הוא במתנועע, לא במניע, ולולי זה היה הפועל מתנועע מהמלאכה. ועוד שאם היה היציאה מהכח אל הפעל בפועל שנוי, הנה נאמר שיחויב שיהיה כל מניע משתנה מצד מה שהוא מניע. וזה שכבר התבאר במאמרים הכוללים שהתנועה היא אחת בנושא, שהים בצר, וזה שכאשר תיוחס אל המניע תקרא הנעה, וכאשר תיוחס אל המתנועע תקרא התנועעות, ובהיות הענין כן, הוא מבואר שכאשר היה ההתנועעות בכח היתה ההנעה בכח, וכאשר היה ההתנועעות בפעל היתה ההנעה בפעל, ולזה יחויב שיהיה גדר ההנעה שהוא שלמות ההנעה אשר בכח מצד מה שהוא בכח כמו שהיה גדר ההתנועעות שהוא שלמות ההתנועעות אשר בכח מצד מה שהוא בכח· וכאשר התישב חיוב מציאות הכח על זה האופן בהנעה, הוא מבואר שיחויב, אם היתה היציאה מהכח אל הפעל שנוי בהנעה, שיהיה כל מניע משתנה במה שהוא מניע, וזה דבר כבר התבאר בחכמה הטבעית שהוא שקר. ועוד שכבר היה מחויב מזה שתהיינה שם שתי תנועות יחד, האחת במניע והאחרת במתנועע, וזה חלוף מה שכבר ביאר הפלוסוף במה שאין ספק בו מענין התנועה, וזה שהוא באר בספר השמע שאין שם כי אם תנועה אחת, והיא במתנועע. ועוד שהוא מבואר גם במניעים אשר אצלנו שכבר יניעו פעם ולא יניעו פעם מזולת שנוי יתחדש בהם, וזה שהחשוק, ואם הוא בעל גשם, הנה מניע בעת שיבחרהו, והוא בלתי משתנה בזה, ואולם השנוי הוא דבק למתנועע· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא ימנע מזה הצד שתהיה התנועה מחודשת.

ואולם מה שחייבו הפלוסוף מפני המתפעל כאשר הונח הווה שלא תהיה התנועה מחודשת, מפני שכל הווה הוא מחויב שיקדם לו שנוי, ואם הונח השנוי ההוא הוא הקודם, הנה יחויב שיקדם לו חדוש אפשרות השנוי, וכן אל לא תכלית, הנה אין התרו ממה שיקשה עם מה שהתבאר מענין זאת ההוייה אשר בה המאמר הנה. וזה שאנחנו נאמר כי האפשרות בשנוי יאמר על שלשה פנים, האחד הוא האפשרות אשר על דרך הטבע, והשני הוא האפשרות אשר מצד הבחירה והרצון, והשלישי הוא האפשרות אשר מהטבע והבחירה יחד. והנה האפשרות אשר על דרך הטבע ייוחד מבין שאר האפשריות שאין יחסו אל כל העתים יחס אחד, אבל יחסו אל העת אשר יקרב לו עת יציאתו אל הפעל יותר חזק, והמשל כי האפשרות אשר בנחשת להתהוות הורדיט יחסו אל העת הסמוך לעת ההוייה יותר חזק, לפי שאז יקרב אליו יותר הפועל המהווה· ואין יחס הפועל בו אל המתפעלים המתחלפים באיש יחס אחד, אבל יחסו אל המתפעל אשר הוא יותר קרוב לו יותר חזק, כי הוא יותר מוכן לקבל פעולתו· וכן אין יחס המתפעל האחד אל הפועלים המתחלפים יחס אחד, אבל יחסו אל הפועל היותר קרוב לו יותר חזק, וזה מבואר בנפשו מענין האפשרות אשר בטבע, והמשל אפשרות ההתהוות הארץ אשר הוא יותר חזק בעת החום ממה שהוא בעת הקור, וכן כשהיה האש במקום מה, הנה אין אפשרות הפעלות הארץ ממנו על משל אחד, אבל החלקים אשר הם יותר קרובים אליו הם יותר מוכנים לקבל פעולתו, או כשהיתה הארץ במקום מה והיו סביבותיה נמצאים אשים רבים, הנה אין אפשרות הפעלות הארץ מהאשים ההם על משל אחד, אבל אפשרות הפעלותה מהאש היותר קרוב יותר חזק· וכן ראוי שתדע שאפשרות התפעל המתפעלים המתחלפים באיש אשר הם ממין אחד הרחוקים מרחק אחד מהפועל בטבע הוא על יחס אחד, כאשר היו על שעור אחד מהגודל, וכן אפשרות ההפעלות בטבע המתפעל האחד מהפועלים המתחלפים באיש אשר הם ממין אחד הוא על יחס אחד כאשר היו הפועלים ההם בשעור אחד מהגודל. והנה האפשרות אשר מהבחירה לבד ייוחד מבין שאר האפשריות שיחסו אל כל העתים הוא יחס אחד, לפי שאין יציאתו אל הפעל נמשך לשנוי כלל, אבל הוא נמשך לרצון הפועל, ולזה אין שם עת מהעתים אשר נמצא בהם זה האפשרות עת יהיה יותר ראוי אל הפעל מעת אחר· ויחסו גם כן אל המתפעלים המתחלפים באיש אשר הם ממין אחד יחס אחד, רצוני שאין יותר ראוי שיצא אל הפועל המתפעל היותר קרוב מהיותר רחוק, והמשל כי ראובן הצורף כשירצה לעשות טבעתזהבמ לא לשום תועלת,

אם היה אפשר זה, והיו נמצאות סביבו חתיכות זהב רבות, הנה אין החתיכה היותר קרובה לו יותר ראויה שיעשה ממנה טבעת מזולתה, לפי שזה הפעל הוא נמשך לרצון הפועל, ואיזה שיבחר מהם יעשה ממנה הטבעת, רצוני שכבר יבחר אם ירצה לעשות הטבעת מהחתיכה היותר רחוקה ממנו, מה שאי אפשר זה בפועל בטבע· וכן יהיה יחס המתפעל אל הפועלים המתחלפים באיש אשר הם ממין אחד יחס אחד, והמשל שהאפשרות אשר בזאת החתיכה מהזהב להיות טבעת אין יחסו לצורף האחד יותר מיחסו אל הצורף האחר, ואם היה יותר קרוב אליה ממנו, והיה זה כן, לפי שאין קורבת הפועל בבחירה אל המתפעל ממה שיחייב שיפעל בו, אבל כבר יהיה נמצא הפועל אצל המתפעל זמן רב ולא יפעל בו כלל· ולזה לא יחויב במתפעלים הרבים שירחקו מהפועל בבחירה מרחק אחד שיתפעלו ממנו יחד על משל אחד, ולא יחויב גם כן בפועלים בבחירה הרחוקים ממתפעל אחד מרחק אחד שיפעלו בו יחד על משל אחד. ואולם האפשרות אשר מהטבע והבחירה יחד, כמו הענין באפשרות אשר בראובן לבנות בית, כאשר התחזק הקור, להיות לו למגן, הוא כמו ממוצע בין שני אלו האפשריות הקודמים· וזה שאין יחסו אל כל העתים יחס אחד, לפי שהטבע ישים העת היותר ראוי שיצא בו זה האפשרות אל הפועל נגדר, ואולם יחסו אל המתפעלים המתחלפים אשר הם ממין אחד הוא יחס אחד, ואם היו קצתם יותר קרובים מקצת, רצוני שאין האחד יותר קרוב מהאחר אל הפועל ממה שיחייב שיהיה יותר ראוי שיתפעל ממנו, כי זה הוא נמשך לבחירת הפועל· והמשל כי ראובן כשירצה לבנות הבית, הנה אין זה האפשרות יותר חזק באבנים היותר קרובים אליו, כי כבר אפשר שיבנה ראובן הבית מהאבנים אשר אינם יותר קרובים לו, אם היה שיבחרם יותר· וכן יחס המתפעל אל הפועלים בבחירה המתחלפים באיש הוא יחס אחד לזאת הסבה בעינה· וכן לא יחויב במתפעלים הרבים שירחקו מרחק אחד מהפועל שיתפעלו ממנו יחד על משל אחד, ולא יחויב גם כן בפועלים הרבים הרחוקים ממתפעל אחד מרחק אחד שיפעלו בו יחד על משל אחד, כי היתה פעולתם בהם נמשכת לרצונם.

וכאשר התישב זה מאלו האפשריות, הנה נאמר שלא יחויב בכל שנוי שיהיה שם שנוי קודם לו, והוא השנוי אשר יחויב ממנו חדוש אפשרות זה השנוי. וזה שזה אמנם יחשב שיתחויב בשנוי אשר על דרך הטבע, לפי שהאפשרות אשר על דרך הטבע הוא נגדר בהכרח, וכו עת יותר ראוי שימצא בו, והוא מבואר כי היות בו עת מה יותר ראוי שימצא בו הוא דבר נמשך לשנוי בהכרח, ומצדו היה יחסו אל זה העת

יותר חזק׳ ואולם השנוי אשר חדושו מהרצון, כמו הויית העולם, כמו שהתבאר במה שקדם, הנה לא יחויב שיקדם לו שנוי יחדש בו אפשרות זה השנוי אל הפועל נמשך לשנוי כלל, ולזה היה יחסו אל כל העתים יחס אחד, ולא ימנע במה שיחסו אל כל העתים יחס אחד שיהיה נמצא זמן אין תכלית לו, אם היה אפשר שימצא זמן בזה התאר, וזה מבואר מאד, כי אין שם עת יהיה יותר ראוי שיצא בו אל הפעל מעת אחר, ולזה יהיה זה האפשרות נמצא תמיד קודם זה השנוי המגיע מהרצון, ולא יחויב שנניח בו שנוי יחודש בו אפשרות זה השנוי׳ והמשל שאם הנחנו שתמצא חתיכה זה הזהב אצל ראובן הצורף, והיה אפשר לו שיעשה ממנה טבעת על דרך הבחירה לבד, לא להועיל לעצמו, הנה לא יחויב שיצא זה האפשרות אל הפעל, ואם הנחנו הצורף והזהב נצחיים, אבל יהיה בכל עת יחס יציאתו אל הפועל ובלתי צאתו אל הפעל על משל אחד, וזה כי בעבור שהיה האפשרות אשר הוא נגדר הזמן בהכרח אמנם הוא נגדר הזמן, מפני שאין יחסו אל כל העתים אשר הוא נמצא בהם יחס אחד, וזה דבר מבואר בנפשו, הנה יחויב מזה לפי הפך הסותר שהאפשרות שיחסו אל כל העתים אשר הוא נמצא בהם יחס אחד לא יחויב בו שיהיה נגדר הזמן ובהיות הענין כן, הנה הוא אפשר שיהיה אפשרות זאת ההוייה הרצונית נמצא תמיד לא סר עד ההתחדשה, לפי שמה שיהיה מהרצון לא ימנע בו זה, כמו שקדם. וראוי שתדע שאמרנו זמן בזה המקום הוא על דרך ההרחבה, כי אין שם זמן קודם הויית העולם אם הונח הווה. ועוד שאנחנו נאמר שלא יחויב שיהיה נמצא מה שדרכו שישתנה קודם שיהיה השנוי נמצא קדימה זמנית, כמו שיאמר הפלוסוף, אבל הוא אפשר שיתחדשו יחד השנוי ומה שדרכו שישתנה בו, ולזה לא יחויב, דרך משל, שיהיו השמים נמצאים זמן מה קודם שיתנועעו, וזה שאנחנו נמצא כמו זה הענין בדברים הטבעיים, כי הארץ כאשר נתהווה ממנה אש, הנה יהיה חדוש האש אשר דרכו שיתנועע למעלה וחדוש תנועתו למעלה יחד, מה שלא היה שם מונע, שאין לאומר שיאמר שיהיה האפשרות על זאת התנועה למעלה נמצא בארץ אשר נתהוה ממנה האש, כי אין מדרך הארץ שיתנועע למעלה, האלהים, אם לא שנאמר שזה האפשרות נמצא בארץ באמצעות האפשרות אשר בה להיות ממנה אש על דרך האמת, הנה יהיה זה האפשרות נמצא באש, לא בה, וזה שאם הונח זה האפשרות נמצא בארץ, מפני שהוא נמצא בה באמצעות האפשרות אשר בה להיות אש, כמו שיאמר אבן רשד בזה המקום להשובת על מה שספק בזה יחני המדקדק, הנה ימצא האפשרות הטבעי זמן בלתי בעל

הכלית ובלתי נגדר· והמשל כי הכח אשר בזרע שנתהוה ממנו ראובן להתהוות ממנו ראובן כבר היה נמצא לפי זאת ההנחה במזון שנתהוה ממנו הזרע באמצעות האפשרות אשר בו להתהוות ממנו זרע, וזה יחייב שיהיה האפשרות הזה נמצא במה שנתהוה ממנו זה המזון, וזה לאין תכלית, וזה בתכלית הבטול, וכל שכן שהוא יותר מבואר הבטול למי שיאמין בקדמות העולם. ועוד שהוא מן המבואר מהבאור שביאר ממנו הפלוסוף שהוא מחויב שיקדם לשנוי אפשרות השנוי, מפני שאנחנו נמצא שהכח קודם לפועל בכל הדברים המתחדשים, כי הפלוסוף אמנם ירצה בזה הכח מי שדרכו שיתנועע בזאת התנועה, ולזה באר זה הענין מגדר התנועה, והוא שהיא שלמות המתנועע במה שהוא מתנועע, הנה אם כן לא תמצא התנועה אלא אם כן נמצא קודם זה מי שדרכו שיתנועע בה בטבע, כמו הענין במתנועע אשר לוקח בגדר התנועה, לא מי שדרכו בטבע שלא יתנועע בה, כמו הענין בכח הטבעי שיאמר אבן רשד שהוא בארץ לעלות למעלה, כי זה הכח אמנם יהיה בארץ על צד מה שדרכה בטבע שלא תתנועע בזאת התנועה, וזה דבר הוא זולת הכח שחייב הפלוסוף שיקדם לפעל ברברים המתחדשים. וגם כן הנה מפני שנאמר ברושם הקל שהוא אשר מדרכו שיתנועע למעלה ובגדר הכבד שהוא מדרכו שיתנועע למטה, הוא מבואר שאי אפשר שנאמר בארץ שיהיה דרכה שיתנועע למעלה מפני האפשרות אשר בה שיהיה ממנה אש, כי אי אפשר שיהיה דרכה יחד להתנועע אל המעלה ולהתנועע אל המטה, ולזה הוא מבואר שאי אפשר שנשים האפשרות אשר באש לעלות למעלה תכף התהוותו נמצא בארץ אשר ממנה יהיה האש, ובהיות הענין כן, הנה ימצא מי שדרכו שיתנועע בזאת התנועה והתנועה יחד, ואמנם תהיה קדימה למתנועע על התנועה בטבע, לא בזמן. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא יחויב מזאת הטענה בשנוי שהונח ראשון שיהיה בלתי ראשון, ולזה כבר נניח הויית העולם הוא השנוי הראשון, אלא שאינו תנועה, כמו שבארנו במה שקדם, ואמנם תהיה התנועה הראשונה תנועת הגרמים השמימיים, וכבר בארנו שלא יחויב שיהיו הגרמים השמימיים קודם לה בזמן.

וכן נאמר שהחיוב שחייבו הפלוסוף שלא יהיה שם שנוי ראשון מפני הצרוף המתחדש הוא בלתי הכרחי. וזה שהצרוף הוא מבואר שהוא אפשר שיתחדש כשישתנה אחד מהצטרפים לבד מזולת שישתנה השני, והמשל שהמשתנה אל שיהיה דומה לדבר אחר הנה יתורש זה הצרוף בהם, רצוני שיהיה האחד דומה לשני, ולא השתנה כי אם האחד מהם· ובהיות הענין כן, הנה נאמר שזה השנוי אשר חודש בו הצרוף הוא השנוי שהונח ראשון,

כאלו תאמר הויית העולם היה שיהיה חדושה בזמן או בזולת זמן. וזה שאם היתה בזולת זמן, הנה זה מבואר מענינה שיחד התחדש השנוי והצרוף· ואם היה בזמן, הנה יתבאר זה גם כן ממה שאומר. וזה שהצרוף ממנו מה שחדושו הוא בהכליה השנוי, כמו הענין בדומה אשר המשלנו בו ובמה שינהג מנהגו, וממנו מה שהוא מתחדש בתחלת השנוי, וזה אמנם יהיה כאשר יהיה הצרוף מצד השנוי, כמו הענין בצרוף אשר בין המשנה והמשתנה, ולזה הוא מבואר שהצרוף המתחדש מפני זה השנוי הראשון למשנה עם המשתנה יתחדש עם התחדשות זה השנוי· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא ימנע מזה שלא תהיה הויית העולם הוא השנוי הראשון.

ואולם מה שחייב הפלוסוף שלא תהיה שם תנועה אחרונה, הנה נאמר גם כן שהוא בלתי מחויב מהצד ההוא, וזה שכבר יאמר אומר שכבר יפסק המתנועע יחד מהתנועה ומשיהיה דרכו שיתנועע בתנועה ההיא, והמשל שהנזון כשימות יפסק יחד מתנועת ההזנה ומהיות דרכו שיזון, וזה יהיה אפשר מזה הצד במתנועע הראשון, אם הונח נפסד, שיפסק מהתנועה הסבובית ומשיהיה דרכו שיתנועע בה. וכבר התבאר שההקדמה שחייב ממנה הפלוסוף שהשנוי אשר הוא הפסד אפשרות חדוש התנועה יתחייב שיהיה חדושו אחר הפסד התנועה היא בלתי צודקת. וזה שאנחנו נאמר שהתנועה ואפשרות התנועה הם נמצאים יחד מה שהתמיד המתנועע להיות מתנועע, ואם היה שיהיה זה מצדדים מתחלפים, וזה כי התנועה לפי מה שהתבאר מענינה היא מורכבת מהכח והפעל, אלא שהפעל הוא בה מצד מה שיצא לפעל מהתנועה. והאפשרות הוא בה מצד מה שנאמר להשלים מן התנועה· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהתנועה ואפשרות התנועה ימצאו יחד מה שהתמידה התנועה הזאת להיות נמצאת, ולפי שהם ימצאו יחד, הוא מבואר שלא ימנע הפסדם יחד ממה שאמר שהדבר לא יפסד א"א אחר שימצא, וזה מבואר מאד.

וכבר יראה מום זה הבאור הראות נגלה שכבר אפשר שיתבאר ממנו בראובן הרמוז אליו שהוא בלתי אפשר שימות, וזה מבואר הבטול, והנה מה שיצא ממנו שקר הוא שקר, ולזה יחויב שתהיה זאת ההקדמה אשר חייב ממנה בלתי צודקת. ואולם איך אפשר שיתבאר ממנה שהוא בלתי אפשר בראובן שימות, הוא מבואר. וזה שאם היה אפשר שימות, היה שם הרגש אחרון לזה החי, והוא מבואר שהפסקו משירגיש הוא זולת הפסקו מהיות דרכו שירגיש, והנה יפסד בהכרח היות דרכו שירגיש אחר הפסקו מההרגש, הנה אם כן אחר ההרגש שהונח אחרון אפשרות במציאות ההרגש, וכאשר הנחנוהו נמצא בפעל, יתחייב ממנו שקר,

והוא שיהיה לזה החי אחר ההרגש האחרון הרגש, ואולם הכזב האפשרי לא יתחייב ממנו שקר, אם כן השקר יצא מהניחנו בראובן שאפשר שימות הוא· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאי אפשר בראובן שימות, וזה בתכליה הבטול והגנות. ואולי יחשוב חושב שזה הבטול לא יתחייב מזה הבאור שעשה בזה הפלוסוף, לפי שהוא אולי יאמר שהפלוסוף לא חייב שיהיה נפסק מהתנועה אשר יתנועע בה לבד, אבל חייב שיהיה נפסק מכל תנועה אחרת, וזה האפשרות אמר שיפסד אחר הפסד התנועה, ובהיות הענין כן, הנה יחשב שלא יחויב מזה הבאור הבטול אשר זכרנוהו, וזה כי ראובן, ואם היה שימות, הנה לא יפסק משיתנועע בתנועה אחרת זולת התנועות הנמצאות לחי במה שהוא חי· אלא שכאשר יעויין בדבר הפלוסוף בזה הבאור יתבאר שהוא ירצה באפשרות התנועה אשר הוא מתנועע בה לא תנועה אחרת, וזה שאם היה זה האפשרות ביחס אל תנועה אחרת, הוא מבואר שלא יצדק מה שאמר שהתנועה ואפשרות התנועה הם שני דברים מקבילים, כי לא תהיה בכאן הקבלה ביניהם אם לא מצד שהאפשרות הוא ביחס אל התנועה ההיא, וזה אמנם יחשב שיהיה כן, לפי שהכח והפעל הם סותרים· והמשל שלא יתכן שימצא בראובן השחרות בפעל ובאפשרות יחד, ואולם אם לקחנו האפשרות ביחס אל דבר אחר זולת השחרות, לא ימנע זה, והמשל שהוא אפשר שיהיה שחור בפעל, ויהיה אפשר שיהיה לבן יחד, וכל שכן שהוא אפשר עם זה שיהיה חם או קר, או מה שינהג מנהג הדברים שאינם שחרות ולא מקביל השחרות, כי אלו הדברים אפשר שימצאו יחד בפעל. ובהיות הענין כן, הוא מבואר כי הפלוסוף ירצה בכאן באפשרות על התנועה האפשרות אשר על התנועת ההיא אשר הוא מתנועע בה בזאת התנועה האחרונה, ובהיות הענין כן, הוא מבואר שכבר יתחייב מזה מה שחייבנוהו מהבטול. ועוד כי אף על פי שנודה, דרך משל, שאחר ההרגש האחרון אפשרות במציאות ההרגש, הנה לא יתחייב מזה שלא ימצא שם הרגש אחרון לזה החי, וזה כי אנחנו לא נחייב, עם הודאתנו בזה החי שימות, שיהיה שם הרגש מונח הוא אחרון בהכרח, אבל אמנם נחייב שיש שם הרגש אחרון במוחלט· ולזה הוא מבואר שאיזה הרגש מונח שיהיה לזה החי שישאר אחריו היות דרכו שירגיש הנה אפשר בו שיהיה אחרון ואפשר בו שלא יהיה אחרון, וזה שאם יצא האפשרות לפעל, לא יהיה ההרגש ההוא אחרון, ואם לא יצא לפעל אחר כן מה שההמיד החי ההוא להיות חי, הנה יהיה ההרגש ההוא אחרון· ולפי שזה האפשרות כבר אפשר שיצא לפעל, וכבר אפשר שלא יצא לפעל, הנה אפשר בהרגש ההוא המונח שיהיה

אחרון ושלא יהיה, אלא שהוא מחויב שיהיה לו הרגש אחרון, לפי שהוא נפסד בהכרח. ובהיות הענין כן, הנה לא ימנענו מונע, אם נניח העולם נפסד ונודה עם זה שהיות דרכו שיתנועע ימצא בהכרח אחר הפסק התנועה, כמו שהניח הפלוסוף, משנאמר שכבר תהיה שם תנועה אחרונה על זה הצד שהנחנו בהרגש האחרון, והוא שכבר נאמר שאיזו תנועה שתהיה לו אפשר בו שתהיה אחרונה ושלא תהיה, וזה שהאפשרות הנשאר בו להיות מתנועע בזאת התנועה, אם יצא לפעל, לא תהיה זאת התנועה המונחת אחרונה, ואם לא יצא לפעל, הנה היא אחרונה. ובכלל הנה כאשר נניח בעולם שיהיה מחויב שיפסד בעת מן העתים, הנה לא יתחייב באיזו תנועה שירמז אליה ממנו שתהיה אחרונה, אבל הוא אפשר. ובזה האופן היה מחויב, דרך משל, בראובן שימות, ואין שם עת מחויב שימות ראובן בו, וזה שכבר היה מחויב בראובן שימות בעת מה, לא שימות בזה העת, וכן הענין בעולם בשוה, אם הנחנו שיהיה מחויב שיפסד בעת מהעתים, וכל שכן שאם הנחנו שיהיה אפשר בו שיפסד בעת מהעתים שלא יחויב בתנועה מה מתנועותיו שתהיה אחרונה, אבל יהיה זה אפשר. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא יחויב מזה הבאור שלא תמצא שם תנועה אחרונה.

ואולם מה שחייבו הפלוסוף מצד המפסיד הוא מבואר ממה שקדם שהחמר הוא המפסיד, אם היה בכאן מפסיד. והוא מבואר כי מהבאור ההוא לא יחויב, אם הודינו בו, שלא יפסד העולם, אבל יחויב ממנו, לפי מה שיחשב, שלא יפסד הפסד לא ישוב להיות הווה אחריו. ובכאן התבאר שמה שחייבו הפלוסוף בתנועה שהיא לא סרה ולא תסור הוא בלתי מחויב. והוא מבואר שאנחנו גם כן לא נניח בתנועה שיהיה אפשר שתפסק בעת מהעתים, אבל בארנו שזה בלתי אפשר בה במה שאין ספק בו, ואמנם בארנו זה בזה המקום שלא יחוייב מ״ה הבאור שבאר הפלוסוף שלא תהיה שם תנועה אחרונה, לפי שאין ראוי שנונה נפשינו בחשוב שכבר התבאר זה מזה הבאור, והוא לא התבאר ממנו, כמו שבארנו. ובכלל מי שיבאר האמתות בטענות בלתי צודקות אינו, מחזק האמות בהם, אבל הוא מחליש אותו, וזה מבואר מאד.

פרק עשרים וחמשה

נתיר בו הספק אשר יקרה מצד החומר הראשון.

הטענה הששית אשר טען הפלוסוף הוא מצד טבע החמר הראשון. וזה שהוא יאמר שזה החמר איננו לא הווה ולא נפסד בעצם׃ שאם היה הווה, היה לו נושא יתהוה ממנו׃ ואם היה לו נושא יתהוה ממנו

היה הוא הנושא בעצמו, לפי שמה שבכח לא יפרד ממה שבכח, ויחויב מזה שיהיה נמצא קודם שימצא, או היה נמצא בפעל, וזה כלו שקר· וכן יתחייב בו אלו יפסד· ובהיות הענין כן, והיה מדרך החמר הראשון שלא ימצא ערום מצורה, הוא מבואר שיחויב בעולם שיהיה קדום.

ונאמר שהוא מבואר ממה שקדם שלא יחויב מצד זה שיהיה העולם קדום, וזה שאנחנו נאמר שכבר הודש בחמר הראשון זה הטבע בהתחדש הצורות היסודיות בו, כמו שהתבאר בפרק השמנה עשר מזה המאמר, ושם הותר זה הספק באופן שלם.

פרק עשרים וששה

נתיר בו הספק שיקרה מפני טבע הגשם השמימיי.

הטענה השביעית אשר טען הפלוסוף היא מצד טבע הגשם השמימיי. ושרש דבריו הוא זה· כל הווה הוא הווה מהפכו ונפסד אל הפכו, ויחויב מזאת ההנחה, לפי הפך הסוהר, שמה שאי אפשר בו שיהיה הווה מהפכו ונפסד אל הפכו אינו הווה ולא נפסד· ואולם זה הגשם השמימיי אי אפשר בו שיהיה הווה מהפכו ונפסד אל הפכו, לפי שאין לו הפך, הנה אם כן יחויב מזה שיהיה הגרם השמימיי בלתי הווה ולא נפסד, ולזה יחויב בעולם שיהיה קדום.

ונאמר שהוא מבואר עם מה שקדם מהדברים שהתר זה הספק אינו ממה שיקשה. וזה כי זאת ההוייה הכללית לא יחויב בה מה שיקרה להוייה אשר בחלק מצד מה שהיא הוייה בחלק שהיא מהפך ואל הפך, כמו שבארנו במה שקדם. ועוד כי זאת ההוייה הכללית היא גם כן מצד אחר מתחלפת לאלו ההויות החלקיות, לפי שאלו ההויות הם מיוחסות אל הטבע, וזאת ההוייה היא מיוחסת אל הרצון, ואנחנו נמצא בהוייה הרצונית שהיא מלא דבר אל דבר, כמו הענין במלאכה שהיא מלא תמונה אל תמונה, כאלו תאמר שהטבעת יעשה ממה שאין לו תמונת טבעת, כי התמונה היא ממה שאין לו הפך. ועוד כי גם בהויות הטבעיות נמצא כי מה שיש לו הפך הוא אשר יתחדש מהפכו, כמו הענין במזג, ואולם מה שאין לו הפך הוא מלא דבר, כמו הענין בצורה. ובהיות הענין כן, הוא מבואר כי העולם לא ימנע היותו הווה מפני שאין לו הפך, כי אנחנו נמצא גם בדברים הטבעיים שרוב מה שיתחדש בהם הווה לא מהפך, וזה שרוב הדברים המתחדשים הם צורות באופן מה, ואם היה שתהיינה קצתם שלמות לקצת, והצורות הוא מבואר שאין להם הפך אם לא לצורות היסודיות לבד, כמו שבארנו בבאורנו לספר בעלי חיים. בכלל הנה ההוייה לדברים המורכבים אינה מהפך

בעצמיותה, לפי שהצירה ההוה בהוייה ההיא אין לה הפך, אלא שקרה שהיא נמשכת לשנוי באיך אשר הוא מהפך ואל הפך להכין החמר, ואולם הכנת החמר תצטרך בהוייה בחלק במה שהיא הוייה בחלק, לפי שהיתה ההוייה ההיא הפסד למה שיתהוה ממנו הדבר ההוה, ולזה יצטרך שישתנה החמר בדרך שתפסד צורתו הראשונה, ויוכן לקבול זאת הצירה השנית, ואולם ההייה שאינה הפסד לדבר, כמו הענין בהוית הגרם השמימיי, לפי מה שהתבאר מענינה, לא ימנע היות הענין בה קבול לבד, כמו הענין בקצת הענינים הטבעיים המתחדשים, כאלו תאמר השכל הנקנה, וזה שכבר התבאר במאמר הראשון מזה הספר שהוייתו הוא קבול לבד, ובזה אפשר שתהיה הוית הגרם השמימיי קבול לבד בשיקבל צורת שמירת התמונה, ובאמצעותה יקבל הצורה הנבדלת המניעה, ולזה הוא מבואר שלא ימנע בגרם השמימיי שיהיה הווה מזה הצד, אבל יתבאר מזה במה שאין ספק בו שאי אפשר בגרם השמימיי שיהיה נפסד, לפי שההפסד יהיה לדבר הנפסד מזה הצד בהכרח, כמו שבארנו במה שקדם.

פרק עשרים ושבעה

נתיר בו הספק, שיקרה מצד טבע הנצחי וההווה והנפסד.

הטענה השמינית אשר טען הפלוסוף היא מצד טבע הנצחי וההווה והנפסד. וזה כי הוא יאמר שכל הווה נפסד, וכל נפסד הווה, ויחויב מזה במה שהוא בלתי נפסד שיהיה בלתי הווה׃ ובהיות הענין כן, והיה מבואר מענין הגרם השמימיי שאי אפשר בו שיהיה נפסד, הוא מבואר שהוא בלתי הווה, ולזה יאמר הפלוסוף שאי אפשר בבלתי הווה שיהיה נפסד, ולא בבלתי נפסד שיהיה הווה. ושרש דבריו הוא זה׃ אם ימצא בדבר האחד בעצמו כח על ענין אחד ועל שכנגדו, הנה כמו שהיא ראוי שתהיה פעולת אחד משני הכחות בזמן בלתי זמן פעולת הכח האחר, כי שתי הפעולות המתנגדות אי אפשר התקבצם בעת אחד, כן היה ראוי שיהיה זמן אחד משני הכחות בלתי זמן הכח השני, ושיהיה כל אחד משני הכחות המתהפכים נגדר. ואמנם יהיה אפשר זה כשהיו הכחות נגדרים, כי אם לא יהיו הכחות נגדרים, לא ימצא הזמן היותר גדול שימצא בו הכח, כי כמו שהכח הפועל אמנם יגדר ביותר מה שיפעלהו, כן הכחות המתפעלות אמנם יגדרו בזמן הגדול שימצאו בו, וזהו אשר יפול תכלית ההפעלות ושלמותה. וזה דבר ימצא בחפוש שהוא צודק בכל המאמרות כשנחשוב הכח הזה במקומי המיוחד,

לא במקום הרחוק, וזה שראובן, דרך משל, כבר היה נעדר במקרה זמן אין תכלית לו, ואמנם העדרו הנמצא בזרע ובדם הנדות אשר נתהוה מהם הוא הבליתי בזמן. ויאמר עוד שאי אפשר שימצאו בדבר אחד בעצמו כחות מתנגדות ימצא כל אחד מהם בזמן שאין לו תכלית ובלתי נגדר, עד שיהיה בדבר האחד בעצמו, על דרך משל, כח המציאות בלתי בעל תכלית וכח ההעדר בלתי בעל תכלית. וזה שאם היה אפשר זה, לא ימלט מאחד משלשה ענינים׃ אם שלא נציע פעולת אחד משני הכחות המתנגדים נמצאת בעת מן העתים, וזה שקר במתנגדים אשר אין ביניהם אמצעי, כמו פעולת כח המציאות וההעדר׃ או שנציע פעולותיהם יחד בכל הזמן, וזה גם כן שקר, כי שני ההפכים אי אפשר מציאותם בזמן אחד בנושא אחד׃ או שנציע שפעולת אחד משני הכחות היא הנמצאת תמיד ופועלת והאחרת נעדרת תמיד, וזה החלק הוא אשר יחשב בו שהוא אפשרי.

ונציע עתה על דרך משל שהעולם יש בו כח תמידי שימצא ושיעדר, ונציע פעולת כח המציאות הוא הנמצא תמיד ופעולת כח ההעדר בלתי נמצא כלל ובלתי יוצאת אל הפעל בעת מהעתים׃ ואם היה הדבר כן, הנה פעולת הכח הנעדר הפעל תמיד לא ימלט מציאותה ויציאותה אל הפעל אם שיהיה אפשר או נמנע, כי ההעדר בפעל לא ימלט מאלה השני מתנגדים לעתיד. ואם נציע חדוש פעולת זה הכח נמנע, לא יהיה שם כח כלל, כי ההמנעות הוא סתירת האפשרות וסתירת הכח׃ ואם נציע פעולת זה הכח רוצה לומר הנעדרת פעולתו תמיד אפשרית, מבואר הוא שאם נציע זה האפשרות נמצא בפעל, יהיה כזב אפשר, אבל כשהצענו זה האפשרות נמצא בפעל, התחייב ממנו שקר, והיא שההינה שתי הפעולות המתהפכות יחד, רוצה לומר שיהיה הדבר האחד בעצמו תמידי המציאות וההעדר׃ ולזה הוא מבואר שמה שהצענוהו אפשר הוא שקר. ואם היה הדבר כן, הוא מבואר שאין בתמיד המציאות כח ההעדר כלל, והיה זה כן, כי הדבר שיש לו כחות מתנגדים יחויב שיהיה כל אחד מהם נגדר ובעל תכלית, ולזה יאמר הפלוסוף שאי אפשר שימצא דבר תמיד המציאות במה שעבר נפסד בעתיד. ואי אפשר גם כן בדבר הווה שיהיה בלתי נפסד, וזה שהנפסד הוא אשר נעדר אחר המציאות, וההווה הוא הנמצא אחר ההעדר, ואם יהיה הדבר נצחי נפסד בעתיד, הנה ימצא לו כח ההעדר זמן אין תכלית לו, וזה שקר לפי מה שהתבאר קודם זה. והדבר תמיד המציאות איננו מן השקר שימצא בו כח ההעדר זמן בלתי בעל תכלית בלבד, כי אף זמן בעל תכלית גם כן, כי הענין המחויב מזה אחד, וזה שהאפשרי

המונח מזה ישוב שקר. וכן כשנציע הווה שישאר נצחי, יהיה בו כח ההעדר זמן אין תכלית לו, כי המתהוה הוא הנמצא אחר ההעדר, אם כן הנה יש שני נגדרים, האחד מהם קודם בטבע על האחר, והוא המקבל ההעדר וההווה הנפסד, כי המקבל ההעדר קודם בטבע להווה הנפסד כקדימת החי על האדם, וכשיסתלק הקודם יסתלק המתאחר. וכאשר התישב זה, יעשה מזה הקש תנאי ויאמר, אם הדבר הנצחי הוא בלתי מקבל ההעדר, הוא בלתי הווה ובלתי נפסד, אבל הוא בלתי מקבל ההעדר, כמו שהתבאר קודם זה, הנה הוא אם כן בלתי הווה ובלתי נפסד בהכרח. והנה הפלוסוף טען בזה עוד טענות רבות, וראינו לחקור בזאת הטענה תחלה קודם שנזכור שאר הטענות אשר לו, כי זה ראוי מצד אורך מאמריו בזה המקום.

ונאמר כי מה שחייב הפלוסוף שהדבר שיש לו כח על דבר אחד ועל שכנגדו שהוא מחויב שיהיו הכחות נגדרים, הנה זה יצדק בהכרח, כמו שהמשיל בזה בכח הקרוב המיוחד, והוא אשר ידרך הנושא בו, דרך משל, אל ההויה או אל ההפסד, כי הוא מבואר שאי אפשר שיהיה דורך אל המציאות זמן אין תכלית לו או שיהיה דורך אל ההפסד זמן אין תכלית לו, שאם היה הדבר כן, היה הדבר דורך אל מה שאי אפשר שיצא לפעל, וזה מבואר הבטול, ולזה היה האפשרות אשר בזרע ובדם הנדות שיתהווה ממנו ראובן נגדר. אלא שעם כל זה מבואר שלא ימנע מזה הצד היות העולם הווה ונשאר נצחי, וזה שאנחנו לא הנחנו שיהיה זמן דריכתו אל ההויה בלתי בעל תכלית, אבל הוא בזולת זמן, כמו שקדם. ואם הודינו שיהיה שם שנוי קודם להוייה העולם, הנה ההיה זאת הדריכה בזמן בעל תכלית בהכרח, והנה אחר שנמצא העולם, לא נניח בו כח על ההפסד כלל, ולא ידרוך אליו, ולזה לא יתחייב מזאת הטענה שלא יהיה העולם הווה וישאר נצחי, וזה שלא הונח בכאן כח אל הגשם שנתהוה ממנו העולם אלא רק אל ההייה, לא אל ההפסד, וזה מבואר בנפשו. ובכלל הנה אם היה העולם הווה בדרך הטבע, היה בלתי אפשר שיהיה נעדר זמן אין תכלית לו, כי הכח הטבעי הוא נגדר בהכרח, ואולם כאשר היה התהוותו מיוחס לרצון הבורא, כמו שהתבאר במה שקדם, לא ימנע היותו נעדר זמן אין תכלית לו, ואחר יתהוה, כמו שהתבאר זה כלו בפרק העשרים וארבעה מזה המאמר. ואם אמר לנו הפלוסוף כי מפני שזמן מציאות העולם הוא בלתי בעל תכלית לפי זאת ההנחה, וכן זמן העדרו, הנה יתחייב שיהיה מציאות העולם והעדרו יחד, לפי שהזמן הבלתי בעל תכלית הוא הזמן הבלתי בעל תכלית, וזה שאם הנחנו שיהיה הזמן אשר בו נעדר העולם בלתי

בעל תכלית בחולף והזמן אשר נמצא בו העולם בלתי בעל הכלית בעתיד, הנה יהיה כל אחד מאלו הזמנים שאין להם תכלית חלק לזמן הבלתי בעל תכלית בחולף ובעתיד, ויהיה אם כן מה שאין תכלית לו חלק למה שאין תכלית לו, ויחוייב מזה שיהיה מה שאין תכלית לו יותר גדול ממה שאין תכלית לו, לפי שהכל הוא יותר גדול מהחלק, וזה בטל לפי מה שיראה הפלוסוף, כמו שיאמר בביאור במה שאחר זה, ולזה יחויב שיהיה כל אחד מאלו הזמנים בעל תכלית, שאם לא הונח הענין כן, יחויב שיהיה העולם נמצא ונעדר יחד׃ אמרנו לו כי אם הודינו שיהיה העולם נעדר זמן אין תכלית לו, הנה לא יחויב מזה שיהיה העולם נמצא ונעדר יחד. וזה שהזמן, אם היה בלתי בעל תכלית בחולף ובעתיד, והנחנו העולם נמצא תמיד, כמו שיראה הפלוסוף, יתחייב זה הבטול בעינו, וזה כי לא ימלט הענין בו מחלוקה, אם שיהיה אפשר שיחלק בעתה אחד, או שיהיה בלתי אפשר זה׃ ואם היה בלתי אפשר שיחלקהו עתה מה, הנה איננו זמן, אבל הוא עתה, כי מה שאינו מתחלק בזמן הוא העתה, ואם היה אפשר שיחלקהו, הנה יהיה כל אחד מהחלקים בלתי בעל תכלית, ויהיה נקבצם יותר גדול מכל אחד מהם׃ ואם היה בלתי אפשר שיהיה מה שאין תכלית לו יותר גדול ממה שאין תכלית לו, הנה יהיה בלתי אפשר שיהיה הזמן בלתי בעל הכלית, וזה הפך מה שיראה הפלוסוף. ולזה הוא מבואר שכבר יוכרח הפלוסוף שיודה שהוא אפשר בזמן הבלתי בעל תכלית מצד אחד ובעל הכלית מצד אחר שיהיה חלק לזמן הבלתי בעל הכלית משני הצדדים, ואמנם יתכן זה מצד שהיה הזמן בעל תכלית, לא מהצד שהוא בלתי בעל הכלית, וזה מבואר בנפשו. ואמנם היה שקר שיהיה הבלתי בעל תכלית חלק לבלתי בעל תכלית מהצד שהוא בלתי בעל תכלית, כי מהצד ההוא לא יקבל התוספת, ואולם מהצד שהוא בעל הכלית כבר יחשב שיהיה אפשר שיקבל בו ההוספת כשהוסף בו זמן בלתי בעל תכלית, לא כשהוסף בו זמן בעל הכלית, כי הזמן הבעל הכלית לא יוסיף דבר בזמן הבלתי בעל תכלית. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שכבר אפשר שיהיה בזה האופן זמן מציאות העולם בלתי בעל הכלית במתאחר, וזמן העדרו בלתי בעל תכלית בקודם, ויהיה הזמן האחר זולת הזמן האחר, עם הנחתנו כל אחד מהם בלתי בעל תכלית. ובהיות הענין כן הוא מבואר שלא יחויב מפני היות חיוב זמן העדר העולם זולת זמן מציאותו שיהיה כל אחד מאלו הזמנים בעל תכלית, וזה מבואר מאד, כל שכן שלא יחויב מזה בעולם שיהיה קדום, אם הונח בלתי נפסד, וזה כי אנחנו לא נניח קודם הויית העולם זמן לא בעל תכלית ולא בלתי בעל תכלית,

ונניח גם כן זמן מציאות העולם תמיד בעל תכלית, ואם היה שיתוסף אל מה שיתוסף, וזה אל לא תכלית, כמו שבארנו במה שקדם. ולזה הוא מבואר שלא יחויב לנו הבטול שחייבו הפלוסוף, והוא שיהיה מה שאין תכלית לו יותר גדול ממה שאין תכלית לו, אבל יתחייב זה הבטול בהכרח למי שיניח העולם קדום. וכאשר התישב לנו זה, הנה נאמר שהוא מבואר ממה שזכרנוהו מהטענות לפלוסוף שאמנם נבנה על ששני הכחות הבלתי נגדרים יאחז כל אחד מהם כל הזמן, ולזה יחייב אם שיהיה הנושא נעדר תמיד מפעולות שתי הכחות, וזה שקר באלו המתנגדים שאין ביניהם אמצעי, או שיהיה בו פעולות השני כחות המקבילים יחד בכל הזמן, וזה גם כן שקר, או שתהיה פעולת אחד מהכחות נמצאות בו תמיד בכל הזמן והאחרת נעדר תמיד, וביאר שזאת החלוקה היא גם כן שקר׃ ובהיות הענין כן, והיה שכבר התבאר שלא יחוייב מפני טבע הזמן, כאשר הונח זמן כל אחד מאלו הכחות בלתי בעל תכלית מצד ובעל תכלית מצד שיאחז כל אחד מהם כל הזמן, הוא מבואר שמה שחייבו הפלוסוף מזה היא בלתי מחויב מזה הצד. ועוד כי מה שהניח שאי אפשר שתהיה פעולה אחת מהכחות נמצאת תמיד והאחרת נעדרת תמיד, לפי שאם הונח הענין כן, יחויב מזה שיהיה הזמן נמצא ונעדר יחד, הנה נאמר שהוא בלתי צודק. וזה כי לא ימנע אם שנניח פעל אחד מהכחות נמצא תמיד בחיוב ופעל האחר נעדר תמיד בחיוב גם כן, ואם הונח הענין כן, לא יהיה בכאן אפשרות, והוא הפך מה שהונח׃ או שנניח אחת מהפעולות בחיוב והאחרת המקבלת לה באפשר, ויהיה המאמר סותר נפשו, והמשל שאם היה הדבר מחויב שימצא ואפשר שיפסד, הנה יהיה מה שהוא מחויב שימצא אפשר שלא ימצא, וזה מבואר הבטול׃ ואם הנחנו כל אחת מהפעולות באפשרות בכל הזמן הבלתי בעל תכלית, הנה לא יקרה מזה שקר, ואף על פי שנניח שתהיה הפעולה האחת מהם נמצאת תמיד, אחר שאינה נמצאת תמיד בחיוב. ואנחנו מציעים לביאור זה, כי מה שנאמר בגדר האפשר, שכאשר הונח נמצא, לא יקרה מהנחתו בטל, הוא צודק כשהונח נמצא באופן שיהיה בו אפשר, לא כשהונח נמצא באופן שלא יהיה בו אפשר, והמשל שראובן העומד אפשר שישב, אלא שאי אפשר בו שישב עם היותו עומד, כי שני ההפכים לא יתכן שיתקבצו יחד בנושא אחד מצד אחד, ואולם היה אפשר בו שישב עם הסתלקות מציאות העמידה ממנו אשר היא מקבלת לישיבה׃ ואם הונח ראובן יושב באופן שיהיה זה אפשר בו, והוא עם הסתלקות העמידה ממנו, הוא מבואר שלא יקרה ממנו בטול, כי זה הכזב הוא כזב אפשרי׃ ואולם אם הונח ראובן יושב

בזולת הסתלקות העמידה ממנו, יהיה זה שקר לא כזב אפשר, וזה שכבר הונח נמצא מה שלא היה אפשר שימצא. וכאשר התישב לנו זה, הוא מבואר שאם הונח פעל אחד משני הכחות המקבילים תמיד נמצא לא בחיוב, ויהיה הפעל אשר הוא מקבילו נעדר תמיד לא בחיוב, שלא יקרה מזאת ההנחה שקר, וזה שאם הונח הפעל הנעדר נמצא עם הסתלק הפעל שהוא מקבילו, לא יקרה מזה בטול, אבל יהיה כזב אפשרי ואולם אם הונח הפעל הנעדר נמצא בזולת הסתלק מקבילו, כמו שהניחו הפלוסוף, הנה מן הראוי שיקרה ממנו שקר, כי כבר הונח בו נמצא מה שאי אפשר שימצא. ובהיות הענין כן, הנה לא יתכן שיתבאר מפני הבטול שיקרה ממנו שלא יהיה אפשר מה שהונח אפשר, כי לא הונח בזאת ההנחה נמצא מה שהוא אפשר באופן שהוא בו אפשר, והמשל שאם הנחנו העולם נמצא תמיד לא בחיוב, ונעדר תמיד לא בחיוב, והונח נעדר, הנה לא יתחייב מזה שיהיה נמצא ונעדר יחד, וזה לא היה אפשר בו שיהיה נעדר עם היותו נמצא· ואם הנחנוהו נעדר עם היותו נמצא, הנה ראוי שיתחייב מזאת ההנחה שקר, כי אנחנו הנחנו נמצא מה שאי אפשר שימצא, וזה מבואר מאד, עד שהאריכות בבאורו מותר. והפלא אם נעלם זה מהפלוסוף, כי מדרגהו בחכמה עצומה מאד, ואין ראוי שייוחס לו העלם בכמו זה הענין הנגלה, ואחשוב כי הפלוסוף שיער כבר שזה הבאור אינו נותן האמת על כל פנים, וכבר יורה על זה מה שאמר אחר קצת אלו הטענות אשר טען בזה הדרוש, שיורה שאין אלו הטענות נותנות האמת בזה על כל פנים, ולזה אמר אם יהיה אחר מציע דבר הווה בלתי נופל תחת ההפסד, או דבר תמידי נופל תחת ההפסד יתחייב שיבטל קצת אלו ההקדמות וההקשים אשר הצענום· ואם יהיה בטולם בלתי אפשרי ההצעה הבאה לבטלם נמנעים בהכרח. ודי בזה ההערה למי שיבין דברו, שהוא לא יחשוב באלו הטענות שיהיו מופת על שאי אפשר שימצא בכאן דבר הווה שישאר נצחי. ובכאן התבאר בטול אלו הטענות שזכרנו לפלוסוף בזה הדבר הדרוש, וכמעט שרוב הטענות אשר יזכר אחר זה יתבטלו בזה האופן.

והנה הפלוסוף יטעון עוד טענות אחרות יבאר שאי אפשר בהווה שישאר נצחי, כמו שהיה אומ־ אפלטון. וזה כי הפלוסוף יאמר שהאמצעי בין הנמצא תמיד והנעדר תמיד יצדק עליו בהכרת שלילת שתי הקצוות, והוא לא נמצא תמיד ולא נעדר תמיד, ולזה יחויב שיהיה האמצעי ביניהם נמצא בעת מהעתים ונעדר בקצתם, ומה שהוא בזה התאר ראוי שיהיה הווה נפסד, אחר שלא יצדק עליו שהוא לא הווה ולא נפסד. ואולם האמצעי שיצדק עליו הסותר לכל אחד מהקצוות הנה טבעו מובדל

מטבע הקצוות, ולזה יראה שההוה והנפסד הוא בלתי תמיד המציאות, כמו שנראה קודם זה שאין מה שהוא תמיד המציאות הוא בלתי הווה ובלתי נפסד, וזה שאם נציע ההווה והנפסד תמיד המציאות, יתחייב שיהיה דבר לו כח המציאות וההעדר תמיד, וזה שקר לפי מה שהתבאר קודם. ועוד כי ההוה והנפסד אמצעי בין הנמצא תמיד והנעדר תמיד, וזה שההווה אינו נמצא תמיד ולא נעדר תמיד, וכן הנפסד· וכאשר היה זה כן, והיה האמצעי הוא אשר לו כח המציאות וכח ההעדר, והיה כל אחד מאלה מההפך על האמצעי, הנה מן הראוי שיתהפך כל אחד מהם על חבירו דמיון זה ההווה, והוא מה שיש לו כח המציאות וההעדר, ומה שיש לו כח המציאות וההעדר הוא נפסד, אם כן כל הווה נפסד, וכן יתבאר שכל הווה נפסד בזה המין מהבאור בעצמו, והנה אם כן יתבאר מזה שאי אפשר בדבר בלתי נפסד שיהיה הווה, ולא בדבר בלתי הווה שיהיה נפסד, ומזה יתבאר שכל מה שהוא בלתי הווה הוא בלתי נפסד, וכל מה שהוא בלתי נפסד הוא בלתי הווה.

ועוד טענה אחרת, והיא כי כל דבר שיש בו כח שיפעל או שיתפעל כחו אמנם ימצא בתכלית מה שאפשר בו שיפעל או שיתפעל בדבר ההוא בתכליה מן הפועל או ההתפעלות ההוא, ומה שהוא בזה ההאר כחו נגדר, לפי מה שהוצע קודם, ומה שהוא בזה הענין ויש בו כח לקבל ההויה וההפסד, הזמן שיקבל בו ההויה נגדר, וכן הזמן שיקבל בו ההפסד, ולזה היו כחות הדברים המקבלים ההויה וההפסד בעלי תכלית, ואין הנה נמצא כי אם אחד משני דברים, אם כח בלתי בעל תכליה או כח בעל תכליה, אמ"ם הבעל תכליה נגבל, מפני שיש לו התחלה וסוף, ואולם הבלתי בעל הכליה בלתי נגבל, אלא אם יאמר אומר שהוא גם כן נגבל, כי לא ימצא יותר גדול ממנו· ואם ימצא דבר נצחי הווה, הנה ימצא כח בלתי בעל תכלית שיש לו תכלית· ומה שאין לו תכלית לא יתחלק למקצת עד שיהיה קצת הדברים כח אין תכליה לו במה שעבר, ולקצתם כח אין תכלית לו במה שעתיד, ולקצתם כח אין תכלית לו בשני החלקים יחד, כי יתחייב מזה דבר רחוק, והוא שיהיה מה שאין תכליה לו יותר גדול ממה שאין תכלית לו, כי היה נקבץ השני כחות אין תכליה לו חלק למה שאין תכלית לו. ואם יאמר אומר שהוא אפשר שימצאו בהווה ובנפסד כחות בלהי בעלי תכליה, והנה יאמר הפלוסוף שכבר יתחייב מזה השקר שהוזכר בהצעה, והוא שישוב האפשרי שקר, ולזה יראה הפלוסוף שאי אפשר בהווה שיהיה בלתי יפסד, ולא בנפסד שיהיה בלתי הווה. והנה זכר הפלוסוף לקיים זה הדעה עוד טענות זולה אלו, אבל ראינו

שנחקור תחלה באלו הטענות קודם שנזכור שאר הטענות, כי זהו מן הראוי מפני רוב טענותיו בזה הדרוש.

ונאמר כי מה שאמר הפלוסוף כי בין הנמצא תמיד והנעדר תמיד אמצעי, והוא לא נמצא תמיד ולא נעדר תמיד, והוא הנמצא בקצת העתים ונעדר בקצתם, ומה שהוא בזה התאר ראוי שיהיה הווה נפסד, אחר שלא יצדק עליו שהוא לא הווה ולא נפסד, הוא בלתי מחויב. וזה שכבר יצדק בהווה הבלתי נפסד לא נמצא תמיד ולא נעדר תמיד, או נמצא ונעדר, וכן הענין בנפסד הבלתי הווה· ובהיות הענין כן, הנה לא יחויב שיצדק תמיד בממוצע בין שתי אלו הקצוות שהוא הווה נפסד, אבל יהיה בהכרח הווה או נפסד, לפי שאם לא היה הווה או נפסד, היה נמצא תמיד, ואם לא שיאמר הפלוסוף מצד שהכחות המקבלים הבלתי נגררים יחויב שיאחז כל אחד מהם כל הזמן, כמו שהציע במה שקדם, ולזה יהיה, דרך משל, ההווה הבלתי נפסד נמצא תמיד במוחלט או נעדר תמיד, אם הנחני שיהיה פעולת כח ההעדר היא הנמצאת תמיד· אלא שאם חייב זה הענין הפלוסוף מפני מה שכבר הציעו במה שקדם מזה, הנה כבר התבאר שאין זה מחויב במה שקדם מדברינו, ואין תועלת בכפול הדברים.

ואולם איך יתבאר שההוה הבלתי נפסד או הנפסד הבלתי הווה יצדק על כל אחד מהם לא נמצא תמיד ולא נעדר או נמצא בקצת העתים ונעדר בקצתם, והוא הממוצע בין הנמצא תמיד והנעדר תמיד, הנה זה יתבאר ממה שאומר. וזה שהנמצא יאמר על יותר ממה שיאמר עליו ההווה, וזה שהוא יאמר על הנמצא ההווה, והוא הנמצא אחר ההעדר, ועל הנמצא הבלתי הווה, והוא אשר לא קדם למציאותו העדר, וכן הנעדר יאמר על יותר ממה שיאמר עליו הנפסד, וזה שהוא יאמר על הנפסד, והוא אשר קדם להעדרו מציאות, ועל מה שהוא נעדר תמיד בחולף, והוא אשר לא קדם אל העדרו מציאות· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שכבר יצדק על ההווה הבלתי נפסד נמצא ונעדר, וזה שהוא נמצא מפני היותו הווה, והנמצא יאמר על ההווה, כמו שקדם. ובזה יתבאר שכבר יצדק על הנפסד הבלתי הווה נמצא ונעדר, והוא ממה שלא יצטרך אל באור, שכבר יצדק על כל אחד מהם שהוא לא נמצא תמיד ולא נעדר תמיד, רוצה לומר על ההווה הבלתי נפסד ועל הנפסד הבלתי הווה. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא יחויב שיצדק על האמצעי בין הנמצא תמיד והנעדר תמיד שהוא הווה נפסד, כמו שיאמר הפלוסוף. ואם חייב הפלוסוף לאמצעי ביניהם שיהיה הווה נפסד, להיות טבעו מובדל מטבע הקצוות, עד שהוא הסותר להם, כמו שזכר,

ולזה יחויב שלא ישתתף עמהם בהעדר התכלית כלל, הנה יהיה זה החיוב חלוש מאד, לפי שבזה האופן בעינו יתחייב שיהיה טבע האמצעי מתיחס לטבע שתי הקצוות, ולזה יצדק עליו שני אלו התארים שיתוארו בהם הקצוות, וזה שכבר יצדק על האמצעי שהוא נמצא ונעדר, ולזה יחויב שיהיה טבעו מתיחס לטבע שתי הקצוות, וזה שהאמצעי בין שני דברים יצדק עליו בהכרח היות שני הדברים ההם יחד או שללותם, וזה, עם שהוא מבואר בנפשו, כבר זכרו גם כן הפלוסוף במקומות רבים.

ואולם מה שאמר הפלוסוף כי ההווה והנפסד יתהפך כל אחד מהם על חבירו, מפני שהם מתהפכים על האמצעי בין הנמצא תמיד ובין הנעדר תמיד, והנה מה שיש לו כח על המציאות ועל ההעדר, הוא מבואר שהוא בלתי מחויב, וזה שמה שיש לו כח על המציאות ועל ההעדר, ר"ל הנמצא בעת מהעתים ונעדר בקצתם, שהוא אמצעי בין הנמצא תמיד ובין הנעדר תמיד, הוא יותר כולל מההווה או הנפסד, וזה שהנמצא והנעדר יותר כולל מההווה, כי הוא יצדק על ההווה ועל הבלתי הווה שהוא נפסד, אם היה שיהיה אפשר שימצא דבר כזה התאר. וכן הוא מבואר שהנמצא ונעדר הוא יותר כולל מהנפסד, כי הוא יצדק על הנפסד ועל ההווה הבלתי נפסד· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא יחויב שיתהפך ההווה על הנפסד, וזה שכבר יצדק שכל הווה נמצא ונעדר, ולא יחויב שיהיה כל נמצא ונעדר נפסד, ולזה לא יחויב מזה שיהיה כל הווה נפסד, ובזה יתבאר שלא יחויב מזה הבאור שיהיה כל נפסד הווה, וזה שכבר יצדק כי כל נפסד נמצא ונעדר, ולא יחויב שיהיה כל נמצא ונעדר הווה, ולזה יחויב שיהיה כל נפסד הווה. ואולם חייב הפלוסוף בכאן זה החיוב לפי מה שאחשוב, לפי שכבר ביאר הוא שאי אפשר שימצאו בדבר אחד שני כחות מתנגדים בלתי נגדרים, ולזה חייב שיהיה מי שיש לו כח על המציאות ועל ההעדר הווה נפסד, ומפני זה שב להזכיר השרש ההוא ולהוסיף בו ביאור. וכבר בארנו במה שקדם שאין זה השרש מחויב, ולזה לא נצטרך להשיב עליו בזה המקום.

והנה הפלוסוף טען עוד לבאר שאי אפשר להווה שישאר נצחי בטענות רבות. מהם שאם ימצא דבר קדמון במה שעבר נפסד במה שעתיד, אין ספק שכח ההפסד בו קודם על ההפסד בזמן· ומפני שהוא נמצא תמיד בזמן העיבר, הוא נפסד בכח בכל הזמן העובר שאין לו תכלית· ואם היה זה הכח נמצא בזמן בלתי בעל תכלית, הנה אין שם עת מיוחד בטבע להפסדו, אבל יחס הפסדו אל כל העתים אשר אין תכליה להם אחד· ואם היה הדבר כן, הנה כשנציעהו נפסד בכל הנקודות אשר בזמן העובר, יהיה זה אפשרי כוזב שיקרה בעבורו שקר·

ולזה גם כן יחויב שלא ימצא דבר הווה שישאר נצחי במה שעתיד, כי ההווה יחויב שיהיה כח ההויה קודם לו בכל הזמן החולף שאין לו תכלית. — ועוד טענה אחרת, והיא שאם ימצא דבר קדמון נפסד או הווה נצחי, יחויב שיהיה הנפסד בלתי נפסד, והנמצא בלתי נמצא. וזה שאם לא נציע זמן ההוייה נבדל בטבע מזמן ההפסד, יחויב שיהיה אפשרות הפסדו והוייתו בכל הזמן אפשרות אחד, ויחויב שיהיה הווה נפסד יחד, או לא הווה ולא נפסד יחד, לפי מה שהתבאר קודם, וזה כלו שקר. וזה אמנם חייבו הפלוסוף, לפי שהוא הציע והשריש שהכחות המתנגדים אשר לא יהיו נגדרים יאחז כל אחד מהם כל הזמן, וכאשר חבר אל זה השרש שכבר יצא מהאפשרות הזה כשהונח נמצא שקר, חויב לו מזה שיהיה מה שהונח אפשר בלתי אפשר. — ועוד טענה אחרת, והיא שהפלוסוף יאמר שהוא מן השקר שיהיה דבר הווה ולא נפסד, ודבר בלתי הווה נפסד. וזה שהדבר הבלתי הווה והבלתי נפסד אי אפשר שיהיה מציאותם בזה הענין במקרה ולא מפאת עצמם, כי אם מצד טבעם, וזה כי התחלף טבעי הנמצאים הוא הסבה שיקבל קצתם ההוייה וההפסד וקצתם לא יקבל זה׃ ואם היה הנה טבע מקבל ההוייה וההפסד, אי אפשר שישאר נצחי, וכן אם היה הנה טבע מקבל התמידות, אי אפשר בו שיפסד, אלא אלו היה אפשר שיעתק טבע ההכרחי אל טבע האפשרי. והנה זאת הטענה היא היותר חזקה מכל הטענות שטען בזה הענין הפלוסוף. ואם יאמר אומר שכח ההעדר בהווה הנצחי הוא בערך אל הזמן העובר, ולא יתחייב דבר מהשקרים הנזכרים, אם הונח ההווה נצחי במה שעתיד בכל ההקדמות האלה או ברובם׃ הנה הפלוסוף ישיב על זאת הטענה ויאמר שהוא מן הידוע בעצמו שאמרנו שיש בדבר כח הנה נרצה בו שיהיה בערך אל הזמן העתיד, ואלו היה מובן ממאמרנו שיש בדבר כח שיהיה הכח ההוא ביחס אל הזמן העובר, היה הזמן העובר והעתיד אחד, וזה שקר. — ועוד טענה אחרת, והיא שכבר יראה בחפוש באישים הנמצאים ההווים הנפסדים שכל הווה נפסד ושכל נפסד הווה, וזה נראה בכל מיני השנויים הארבעה, ויעזור זה החפוש מה שיראה מההווים הנפסדים שהם אשר להם הפכים, ושהנצחי ראוי שלא יהיה לו הפך. ואחר זה חזק הפלוסוף דעתו בהסכמת האומות הקודמות והדורות החולפים שהשמים הם מקום לשם יתברך להאמנתם תמידות מציאותם והמנע ההפסד מהם מבין שאר הנמצאים, וזה ממה שיורה כי הפלוסוף שער בחולשת הטענות האלו כלם, ולזה נעזר בהסכמת הקודמים לזה הדעת, שאם היה זה הדרוש מהבאר מצד העיון ביאור שלם, לא היה צריך להסכמת הקודמים.

ונאמר כי מה שחייב בטענה הראשונה מאלו הטענות שאם היה בכאן הווה שישאר נצחי, הנה מפני שהוא הווה בכל העתות אשר בזמן החולף שאין להם תכלית, הנה הוא אפשר שיהיה הווה בכל העתות אשר בזמן העובר, וכאשר הונח זה האפשרות נמצא בפעל, יקרה מזה שקר, והוא שיהיה העולם נמצא ונעדר יחד, וזה שקר· הנה ההר זה הכפק הוא מבואר ממה שקדם, וזה כי לא היה זה האפשר אפשר בזה האופן שהונח נמצא. ואם אמר לנו אומר כי אף על פי שלא יונח זה האפשר נמצא עם מקבילו, הנה יקרה ממנו שקר, והוא שיהיה ההווה בלתי הווה, וזה כי כאשר הונח הווה בכל אחד מהעתים אשר בזמן ההולף אשר הוא לאין תכלית, הנה יחויב מזה שיהיה ההווה בלתי הווה, וזה שקר· אמרנו לו שאין הענין כן, וזה שאם הונח שיהיה שם זמן קודם הויית העולם, הוא מבואר שבאיזה עת מהעתים אשר בזמן העובר שאין תכלית למכפרים שיהיה אפשר בו שיהיה הווה, הנה אם הונח הווה בעת ההיא יהיה נמצא אחר ההעדר. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שלא יחוייב מזה בהווה שיהיה בלתי הווה. — ואולם מה שחייב בטענה השנית מאלו הטענות, הנה כבר בארנו שם שהוא נבנה על שהכחות המתנגדים כשיהיו בדבר יאחז כל אחד מהם כל הזמן, וזה דבר בלתי מחויב כמו שקדם. ועוד שכבר הונח בה האפשר נמצא באופן שלא היה בו אפשר. ובהיות הענין כן, הנה אם יקרה ממנו שקר, לא יחויב במה שהונח אפשר שלא יהיה אפשר, כמו שבארנו במה שקדם. ואם אמר אומר שכבר הונח בה האפשר נמצא באופן שהוא נמצא אפשר, וזה כי מפני שהיה כל אחד מאלו הכחות אוחז כל הזמן, הוא מבואר שמציאות העולם ולא מציאותו אפשר הוא בכל עת מהזמן· ואם הנחנו זה האפשרות נמצא בפעל, הנה יתחייב מזה שקר, והוא שיהיה העולם נמצא ונעדר יחד, ובהיות הענין כן, הנה מה שהונח אפשר הוא בלתי אפשר — אמרנו לו שזה הוא בלתי צודק, וזה שכבר היה אפשר בכל עת מהעתים ההם שיהיה נמצא או נעדר, לא שיהיה נמצא ונעדר יחד, ובהיות הענין כן, הנה הונח בכאן נמצא מה שהוא בלתי אפשר. והוא מבואר שזה הבטול בעינו יקרה בכל אפשר, וזה שהדבר הבלתי נמצא שהוא אפשר שימצא הוא אפשר שימצא ושלא ימצא, שאם לא הונח שיהיה אפשר שלא ימצא, אמנם יהיה צודק בו אמרנו אי אפשר שלא ימצא שהוא סותרו, ויהיה אם כן מה שאפשר שימצא מחויב שימצא, וזה בטל. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שכבר יצדק בו שהוא אפשר שימצא ושלא ימצא. ואם הנחנו זה האפשר נמצא יחד, יקרה לנו שקר, ואמנם היה זה כן, לפי שכבר הונח בכאן

נמצא מה שלא היה אפשר, וזה שכבר היה אפשר שימצא או שלא ימצא, לא שימצא ולא ימצא יחד, כי זהו בלתי אפשר, וזה מבואר בנפשו. ואם אמר אומר שאי אפשר שיהיה בכאן הווה שישאר נצחי, לפי שהמקבל ההעדר הוא קודם בטבע על ההווה, כמו שזכר הפלוסוף, ובהיות הענין כן, הנה יהיה בעולם כח על ההעדר, ומה שיש לו כח על ההעדר איננו נצחי, וכבר הונח נצחי, זה שקר· ואין לאומר שיאמר שיהיה כח על ההעדר בו כיחס אל הזמן העובר, ולא יקרה ממנו זה הבטול, וזה שהכח הוא מבואר מענינו שהוא נאמר ביחס אל הזמן העתיד, כמו שאמר הפלוסוף — אמרנו לו שאינו מחויב במה שנתהווה ממנו העולם שיהיה מקבל ההעדר, ואמנם הוא מקבל ההוייה כאשר ירצה הפועל, לא שיהיה לו בעצמו התחלה, לא על ההוייה ולא על ההפכד, כמו שהתבאר מעניינו· והנה זה האפשרות היה נמצא קודם קבולו ההוייה, ואמנם אחר קבולו ההוייה אין שם אפשרות כלל, שאם היה שם אפשרות על ההפסד, היה זה האפשרות לו מצד הפועל, כי אין לו בעצמו כח על זה, וכבר התבאר במה שאין ספק בו שאי אפשר שיהיה לו כח על זה מצד הפועל. ובכלל הנה ההעדר היה לגשם שנתהוה ממנו העולם מטבעו, מפני היותו בעצמו משולל מכל הטבעים ונשאר בזה החסרון, עד שהקנהו השם יתברך אלו הטבעים הנמצאים בו, ולזה הוא מבואר שהאפשרות שהיה לו הוא לקבול ההוייה, לא לקבול ההעדר.

ואולם מה שיאמר הפלוסוף כי היות הדבר הווה או נפסד הוא מצד טבעו, מפני שיש לו הפך, ולזה הוא מחויב שיהיה כל הווה נפסד, כי הטבע שחייב לו ההוייה הוא בעינו יחייב לו ההפסד, כמו שיגלה זה מאלו הדברים אשר בכאן, שנמצאם כלם הווים נפסדים, ואולם העולם שאין לו טבע על ההפסד, לפי שאין לו הפך, הנה אין לו טבע על ההוייה, ולזה יחויב בעולם שיהיה בלתי הווה· הנה נאמר שלא יחויב מזה בעולם שיהיה בלתי הווה, וזה שאנחנו מודה שאין לו טבע יחייב לו ההפסד וההוייה, לפי שאין לו הפך, ולא ימנע מפני זה היותו הווה על האופן שכבר התבאר. ובכלל התבאר הנה בפרק הששה ועשרים מזה המאמר שלא ימנע היות העולם הווה מפני שאין לו הפך. ואם אמר אומר שהטבע בעינו שחייב לו ההוייה, כאלו תאמר רצון השם יתברך, ראוי שיחייב לו ההפסד, כמו שנמצא בדברים אשר בכאן שהטבע שחייב להם ההוייה יחייב להם ההפסד· אמרנו לו שזה החיוב חלוש מאוד, וזה שכבר התבאר שמדרך השם יתברך הוא שיבא ממנו המציאות והטוב, לא ההפסד והרע, ואולם ההפך הנה מדרכו שיהיה כלי להוייה

ולהפסד. והנה תראה גם כן בדברים אשר התחלת חרושם הוא הרצון, והם הענינים ההוים במלאכה, שאין להם כח על ההפסד במה שהם הווים במלאכה, והמשל שהכסא הנעשה במלאכה לא יחוייב הפסדו במה שהוא כסא נעשה במלאכה, ואולם יקרה לו ההפסד מפני היותו מעץ שהוא גשם טבעי מורכב מהפכים.

ואולם מה שטען הפלוסוף מצד הסכמת הקודמים שיהיה השמים מקום לשם יתברך הוא ממה שלא נצטרך להשיב עליו, כי האמת לא יחלש מפני הסכמת האנשים על חלופו, עם שמה שהניחוהו מזה הוא גם כן בלתי חולק על מה שהתבאר בכאן מענין הויית העולם, כי גם אנחנו נאמר על צד הרחבת הלשון שהאלהים בשמים, לפי שהנמצאות אשר שם הם יותר קרובות למדרגתו לאין שעור מהנמצאות אשר בכאן. ובכאן התבאר שלא יחויב מהטענות אשר טען בזה הפלוסוף שיהיה בלתי אפשר בהווה שישאר נצחי· והפלא מהמפרשים דברי הפלוסוף שהאמינו שיהיו אלו הטענות מופתים אמתיים, וחייבו מפני זה שיהיה השכל הנקנה נפסד, וזה בהכלית הבטול, רצוני שיהיה נפסד מה שאין לו סבות ההפסד, וזה שכבר יתבאר במעט עיון שהוא מחויב שלא יפסד, וזה שהשכל הנקנה אין לו סבות ההפסד, כמו שהתבאר מעניינו, ואי אפשר במה שאין לו סבות ההפסד שיהיה נפסד, ויוליד בתמונה הראשונה שהשכל הנקנה אי אפשר שיפסד.

פרק עשרים ושמנה

נהיר בו הספק שיקרה מפני מה שטען הפלוסוף שאי אפשר שיהיו כל הדברים נופלים תחת ההוייה.

הטענה התשיעית אשר טען הפלוסוף לקיים שאי אפשר לעולם שיהיה הווה הוא שהוא יאמר שאי אפשר שיהיו כל הדברים נופלים תחת ההוייה. וזה שכל הווה אם שיהיה גשם או בגשם, ואם היו כל הדברים מתהוים אחר שלא היו, יתחייב שיהיה הגשם בכללו מההווה במוחלט, רוצה לומר מלא גשם, ויחויב שיקדם להויית הגשם רקות בו יתהוה, כי המקום הוא מהכרח המתהוה, וגם כן הנה הויית הגשם מלא גשם במוחלט שקר, וכן הויית גשם מגשם בכח, רוצה לומר מחומר בלתי צורה, כי החמר אי אפשר בו שיפשיט צורה, כי אלו הפשיט צורה, היה מה שלא ימצא בפעל נמצא, וזה שקר, הנה יחויב אם כן שיהיה הגשם בלתי הווה.

נאמר שהוא מבואר ממה שקדם בפרק השמנה עשר מזה המאמר שאינו נמנע התהוות העולם מגשם נעדר כל צורה, ואמנם היה בלתי

אפשר בחמר השפל שיהיה נעדר כל צורה מפני הצורות היסודיות הנמצאות בו אשר אי אפשר שיופשט מהם, ואולם קודם הויית העולם שלא היו בו אלו הטבעים, לא היה בלתי אפשר בו שיהיה נעדר כל צורה, אבל היה מחייב, כמו שהתבאר במה שקדם. וראוי שתדע שזה האפשרות אשר לחמר הראשון לקבל כל הצורות הוא לחמר הראשון מפני אלו הצורות שזכרנו אי אפשר זולת זה, כי אי אפשר שיהיה אפשרות לחמר רק מצורה, שאם היה לו אפשרות, היה יחסו אל כל הצורות יחס אחד, וזה מבואר הבטול, וזה שהאפשרות הוא אל דבר מיוחד. ובכלל הנה האפשרות נמצאהו לדבר בעל צורה מיוחדת ואל צורה מיוחדת, כאלו תאמר הנחש"ז ימצא לו אפשרות אל שיתהוה ממנו הורדיט, ובזה האופן היה החמר הראשון כחיי על שיקבל כל הצורות קצתם באמצעות קצת מצד הטבעים אשר בו שישתנה בהם ממזג אל מזג, ויפשט צורה וילבש צורה המתיחסת למזג ההוא. ובכאן הותר זה הספק ונשלם בהתרו ההר כל הספקות הנופלות על מה שהתבאר בכאן מהויית העולם מפני טענות הפלוסוף. וכבר התרנו גם כן במה שקדם שאר הספקות אשר אפשר שיסופק בהם בזאת ההויה הכללית על האופן שהתבאר חיובה, ולזה הוא מבואר שכבר נשלם לנו האמת בזאת החקירה באופן שלם, וזה שכבר בארנו במופתים רבים חיוב היות העולם הווה, והתרנו כל הספקות הנופלות בו מעצם מה שהתבאר מענין זאת ההויה. ובכאן נשלמה החקירה באלו הדרושים העיוניים אשר היתה הכונה בהם לחקור בזה הכפר בדרך המחקר העיוני.

פרק עשרים ותשעה

בחתימת מה שכללו הספר הזה מהדברים העיוניים ובנתינת השבח וההודאה לשם יתברך אשר הכל מאתו.

וראוי שלא יעלם ממנו מה שיקרה לנו באלו השאלות העמיקות אשר כלל אותם זה הספר מהקושי. וזה שמה שנמצא מהם לקודמים כמעט שיהיה יותר ראוי שימנע מהגעת האמת בהם משיישירנו אליו. וזה שמה שנמצא לפלוסוף בענין השארות הנפש אינו באופן שיבאר אם אפשר זה אם לא, אבל אמר שהוא ראוי שיחקר מזה, וזה דבר אמר אותו בספר הנפש ובמה שאחר הטבע, ולא נמצא לו שיחקור מזה כלל והנה האחרונים שהסכימו על ענין ההשארות הוכרחו כלם אל שיאמינו שהשכל הנקנה נפסד, ולזה הניחו ענין השארות הנפש באופן ההוא שכתב החכם אבן רשד באגרותיו, שהוא מבואר ההמנע, רצוני שישוב האדם במדרגת השכל הפועל, עם שיחויב, אם היה הענין כן, שלא תהיה

בכאן הצלחה כלל לנפש האנושית, אם היה ההשארות על זה האופן. והנה הענין בחלום ובקסם ובנבואה לא מצאנו כי אם מעט בקצור אבן רשד לספר החוש והמוחש, והנה שם באופן חסר מאד, כמו שהתבאר מדברינו, עם מה שיש מהקושי החזק בזאת החקירה. ובענין ידיעת השם יתברך הדברים לא מצאנו לאחד מהקדמונים מאמר אמתי לא חסר ולא שלם זולתי מה שנמצא לזה לרב המורה, וכבר התבאר מדברינו שאין ראוי שתונח ידיעת השם על זה האופן. וכן הענין בהשגחה. והנה בענין הכונת הגרמים השמימיים לא מצאנו לאחד מהקדמונים מאמר אמתי כלל, כמו שהתבאר מדברינו. וכן הענין בסבות הדברים הנמצאים בשמים, עד שקצתם לא אמרו בו הקדמונים דבר וקצתם אמרו בו מאמר בלתי צודק, כמו שהתבאר מדברינו. וכן במניעי הגרמים השמימיים, ובסבה הראשונה, וביחס קצת אל קצת, לא מצאנו לקודמים סדור יאות אל הענין הטבעי, כמו שהתבאר מדברינו. וכן בחדוש העולם לא מצאנו לאחר מהקודמים מאמר אמתי בדרך העיון, זולת מה שנמצא ממנו בתורה בדרך הקבלה. והנה מה שנמצא ממנו בזה לרב המורה כמעט שסוגרו בו דלתי זאת החקירה, כי הוא הניח חדוש העולם באופן שהמנעו מבואר, וגזר עם זה שאי אפשר לאדם שישיג זאת החקירה בדרך העיון. ובהיות הענין כן, הוא נפלא מאד השלם לנו החקירה בכל אלו הדרושים העמוקים והתרת כל הספקות הנופלות בהם, לזה ראוי שנתן תודה לשם יתברך אשר גלה לנו אלו העמוקות הנפלאות.

יתברך ויתעלה לעד ולנצח על כל ברכה ותהלה.

והנה היתה השלמת זה החלק מזה המאמר בראש שבט של שנת שמנים ותשע לפרט האלף הששי ליצירת העולם.

וראוי שלא יפלא עלינו המעיין בזה הספר בראותו זה הזמן אשר השלמנו בו זה המאמר, ויראה עם זה מספרינו האחרים שכבר חברנו זה הספר קודם זה הזמן יותר משמונה שנים. וזה שאנחנו כבר חברנו זה הספר לנו כמו שתים עשרה שנה, ולא היתה חקירתנו בו כי אם בקדמות העולם וחדושו, וכשהצטרכנו להביא בו ראיות מקצת הדברים העיוניים אשר לא אמר בהם זולתנו דבר, לא היה לנו דרך לדבר בו באלו הדברים באופן שלם, והיה מפני זה הספר ההוא בעומק נפלא, עד שכמעט שהיה בלתי אפשר שיקח בו תועלת המעיין בו. וכאשר ארך הזמן וראינו שלא היה לנו דרך אל השלמת הבאור בספר ההוא, התעוררנו לחבר זה הספר על זה האופן, כי בזה מהתועלת הנפלא למעיין בו בכל אחד מאלו הדרושים היקרים, עם שקצתם עוזר לקצת ומעיד עליו.

חלק שני

נבאר בו שמה שהביא אליו העיון הוא דעת תורתנו. ושם יתבאר מה שנזכר ממעשה בראשית. ואחר כן נביא בזה החלק שתי שאלות דתיות ונחקור בהם לפי מה שיתנהו העיון והתורה, והם במה יתכן שיהיו האותות והמופתים ואיך יהיו ועל יד מי יהיו ומי הוא הפועל, ובמה יבחן הנביא.

פרק ראשון

נבאר בו שלא יתחייב מפני מה שנזכר בתורה ובדברי הנביאים שיהיה העולם הווה יש מאין במוחלט.

מבואר נגלה שלא יחויב מצד הפנות התוריות שיהיה העולם הווה יש מאין. וזה שאנחנו נמצא בכל הנפלאות שהם יהיו יש מיש, כהתהוות מהמים דם, ומהעפר כנים, ומהמטה נחש, וכן בלוע מטה אהרן שאר המטות אינו הפסד אל לא דבר, וכן מופת השמן שנעשה על ידי

אלישע אינו מזה שיחייב שיהיה יש מאין, וזה שהוא אצלינו כההפך המטה לנחש, וזה בהתפך האויר הנכנס בכלי בהריקה אותה לשמן, ובכלל הנה התורה איננה נמוס מוכרח שתכריחנו להאמין דברים בלתי צודקים ולעשות דברים אין תועלת בהם, כמו שיחשבו ההמון, אבל היא נמוס שלם בתכלית השלמות, כמו שיתבאר מפירושינו לדברי התורה, עד שהשלמות אשר בה יביא האנשים לחשוק אל שיתנהגו בזה הנמוס השלם, והנה זהו מגדר הנמוס השלם, כמו שבאר הפלוסוף· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאין בתורה דבר יביאנו להאמין מה שהוא כוזב, כי מה שהוא כוזב לא יביא עצמותו אל ההאמנה בו והנמשך אחריו, ולזה ראוי שנניח מה שבא בתורה באופן שיאות אל העיון. ומפני זה ביאר הרב המורה כל מה שבא בתורה ממה שיביא לחשוב שיהיה השם יתברך בעל גשם באופן שלא יסתר מה שהתבאר מדרך העיון, ולזאת הסבה גם כן אמר שאם היה מתבאר חיוב קדמות העולם מדרך העיון, שכבר יוכרח לפרש מה שבא בתורה שיראה חולק עם זה הדעת באופן שיאות אל העיון.

וראוי שתדע שכבר קרה לנו במה שנזכר בתורה מענין חדוש העולם הפך זה הענין, רצוני שלא נצטרכנו ללחץ עצמנו לבאר מה שבא בתורה מזה הענין באופן יאות אל העיון, אבל היה מה שבא בתורה מזה כבה באופן מה אל שיגיע לנו האמת בזה מדרך העיון. ומה שכבר העירנו למצא האמת בזאת החקירה מה שנתבאר לנו מבאור מה שבא בה בחדוש העולם, כי מה שנזכר בה מזה הענין הוא באופן מיישיר מאד החוקר בזאת החקירה למצא האמת בה, כמו שהתבאר מביאורנו לזאת הפרשה אשר נזכר בה ענין חדוש העולם. וראוי היה שיהיה הענין כן בתורה, וזה כי התורה, למה שהיא נמוס יודרך בו האדם אל קנין שלמותו האחרון, כמו שביארנו בפירושנו לדברי התורה, חויב שתהיה מיישרת האדם להגעת האמת בדרושים העמוקים אשר יקשה מאד ההגעה אליהם, וזה כי אלו הדרושים כשנגלה האמת בהם על דרך הקבלה והיישרה עם זה הידיעה באופן מה בדברים אשר יובילו האדם לאמתת זה הדרוש, הנה יסור מאד מהקושי אשר בהגעה אליהם. ואמנם רצינו להקדים תחלה קודם באורנו דברי תורה בחדוש העולם, שלא יחויב מהנפלאות שיהיה העולם הווה יש מאין, לפי שהרב המורה ביאר שזה הדבר אשר יכריחנו להאמין בחדוש העולם, שאם לא היה מחויב שנאמין בנפלאות, היה קל לנו לבאר זה מה שבא בתורה מחודש העולם באופן יאות לדעת הפלוסוף. ואולם איך יתכן שיהיו הנפלאות, ומי הוא הפועל, ובאיזה מהדברים יתכן שיהיו, ולאיזה הכליה יהיו,

הנה זה ממה שנחקור עליו אחר השלימנו ביאור מה שבא בתורה מענין חדוש העולם.

פרק שני

יתבאר בו על כמה פנים יאמר ראשית בלשוננו.

וראוי שנבאר תחלה השמות אשר השתמשה בהם התורה בזכרון חדוש העולם קודם שנבאר דברי התורה בזה, כי הבנת הדבור הפשוט קודמת בהכרח להבנת הדבור המורכב.

ונאמר כי ראשית כבר ההיה הכונה בו בלשוננו החלק מהדבר אשר הוא קודם לשאר חלקיו, איזו קדימה שתהיה מהקדימות, אם קדימת זמן, כאמרנו ראשית ממלכת יהויקים, רוצה לומר בחלק הקודם מהזמן אשר מלך בו יהויקים, וכן ראשית עריסותכם, רוצה לומר החלק אשר ירימו מהעסה קודם בזמן, וכן ראשית גז צאנך, וכן הרבה׃ ואם קדימה בסדר, כאמרנו ולא ימיר ולא יעביר ראשית הארץ, כי קדש לה׳, רוצה לומר החלק הקודם ממנה בסדר, והוא לאחת מהפאות אשר זכרם קודם, ומזה אפשר גם כן שיהיה אמרו ותהי ראשית ממלכתו בבל, ומזה אמרו ראשית חכמה יראת ה׳, כי יראת ה׳ היא חכמה, מאמרו הן יראת ה׳ היא חכמה, ולזה יאמר שהחלק הקודם מהחכמה היא החכמה אשר ייושרו בה ליראת השם, והיא הפילוסופית המדינית, וזה כי שלמות המדות יחויב היותו קודם בסדר לשלמות המושכלות, וזה ממה שאין צריך בו באור למעיין בזה הספר׃ ואם קדימה במעלה, כאמרו קדש לה׳ ראשית תבואתו, רוצה לומר שזה החלק מן המין נבדל לעבודת השם יותר משאר מינו, והוא הקודם במעלה׃ ואם קדימה בסבה ובטבע, כאמרו ה׳ בחכמה קנני ראשית דרכו, וזה כי הסדור המושכל קודם בסבה ובטבע אל הפועל המתחדש ממנו, ומזאת הכונה האחרונה היה אמרו בראשית ברא אלהים, כמו שיתבאר אחר זה.

פרק שלישי

יתבאר בו על כמה פנים יאמר ארץ בלשוננו.

ארץ שם משתתף יאמר בפרט על היסוד הארצי, וזה ימצא הרבה׃ ויאמר בכלל על כל היסודות, והיה זה כן, מפני שהיה יסוד הארץ במקום השפל, והיו היסודות בכללם למטה מהשמים, לזה אמנם יהיה ברוב בהיותו אצל השמים, כאמרו אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וגומר, בראשית ברא אלהים את השמים ואת

הארץ וזה ימצא גם כן הרבה, ומזה הענין היה אמרו והארץ היתה תהו ובהו, כי זאת היא הארץ אשר זכר בפסוק הקודם.

פרק רביעי

יתבאר בו המכוון בתורה בתוהו ובוהו.

תהו ובהו יאמר בלשוננו על החמר הרחוק לנמצא ההוא והצורה האחרונה לו אשר היא הקודמת בסדר, ראה אמרו ונטה עליה קו תהו ואבני בהו, וזהו משכן הבעלי חיים ההם אשר זכר הוא במקום החרב, וירצה בזה שהם ישבנו שם עד שיכינו המקום ההוא להם, כאלו יטו שם להם החמר הראשון והצורה האחרונה לבנין המצטרך להם שם אשר הם יסודות הדבר ושתותיו. והמשל בזה כי מי שירצה לבנות בית צריך שירשום תחלה תמונת השטח השפל מהביה בגודל שירצה ובתמונה שירצה, אם מריבעת, אם עגולה, ואחר כן יביא האבנים אשר הם יסודות הכותלים ושתותיהם. והנה יחס הצורה לתהו, והוא הקו אשר יטו תחלה על הבנין, כיחס החמר לבהו, והם האבנים, כי היה החמר נושא לצורה, כאלו יאמר בו הוא. וכבר זכר מזה הענין משם בהו הנשיא רבי אברהם בר חייא בספר צורת הארץ. והנה הקדים הצורה לחמר, כי היה החמר בעבור הצורה. ובזה האופן בא אמרו והארץ היתה תהו ובהו, ר"ל הצורה האחרונה והחמר הראשון, וזה הצורה היא הצורות היסודיות אשר באמצעותם הוכן החמר הראשון לקבול שאר הצורות.

ומה נפלא בזה באור רבותינו זכרונם לברכה. אמרו תהו זה קו ירוק שמקיף את העולם, בהו אלו אבנים מפולמות. וזה כי אלו הצורות למה שהם הפכיות, והיו היסודות יסודות לדברים מצד התמזגותם, והוא הדבר הממוצע, הנה לקחו בכאן דבר ממוצע בין ההפכים, והוא הירוק, והנה לקחו הממוצע בצבעים כי הוא יותר מפורסם מהממוצע בין שאר ההפכים. ואולם אמ"ם מפולמות ענינו כמו פלמוני, שכונתו תכלית ההעלם וההסתר, ולזה היה מורכב מפלוני ומאלמוני, שהם שתי שמות מורות על הכהר והעלם, וכבר ידעת אתה המעיין מה שיש מההעלם בענין החמר הראשון והחסרון אשר בציורו מצדו.

פרק החמישי

יתבאר בו על־כמה פנים יאמר אור וחושך.

אור וחשך שמות משותפים, וזה שהאור יאמר ההלה על האור המוחש, והחושך על העדר האור המוחש, וזה הרבה, אור החכמה,

לאור יומם, וכן הענין בחשך, חשך השמש בצאתו, ובתחפנחס חשך היום, וזה הרבה. ומזה הענין על צד קצת הדמיון אמרו חשך משחור תארם. ואחרכן הושאל האור אל העינים הרואות בשלמות, אמר כי אורו עיני, וכן הושאל החשך אל העינים שלא יוכלו לראות, אמר וחשכו הרואות בארובות, והיה זה כן לפי שבחשך לא השלם השגת הדברים הנראים. ולפי שהצורה היא דומה לאור, להיותה שלמות לדבר שהיא צורה לו, כמו שהאור הוא שלמות לגשם הספיריי במה שהוא ספיריי, ועוד שהיא תשים הדברים בעלי הצורה מושכלים, כי מזה הצד לבד יהיו מושכלים, כמו שישים הדברים אשר ישיגם האחר נראים, הנה השאיל הצורה לאור, והחמר לחושך ואפל, ואמר אבן אפל וצלמות על החמר הראשון מצד העדר הצורות אשר הוא דבק לו, כמו שבארנו לפירושנו ספר איוב. ומזה הענין יהיה אמרו וחשך על פני תהום, רוצה לומר יסוד הארץ שהוא בתכלית מהעדר הצורה והטוב, עם שהוא הפחות שבכל הנמצאות. ולהיותו בתכלית מהעדר הצורה המשילוה: אל החמר הראשון, אמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב, האדם ישוב אל עפרו כשהיה. ולזה אמר שהוא על פני תהום, וזה כי תהום הוא מקום השפל מהמים, וזה מבואר מענינו, ולזה יהיה פני תהום השטח השפל מהמים, ויהיה ביאורו אמרו על פני תהום אצל השטח השפל מהמים, כי מלת על תאמר בכמו זאת הכונה, כאמרו ועליו מטה מנשה, ונתת על המערכת לבונה זכה, שבאורו הוא אצל המערכה, כמו שהתבאר במנחות.

ואולם הרב המורה אמר כי הכונה במלת חושך היא יסוד האש, והביא ראייה ממה שאמרה התורה בשמעכם את הקול מתוך החשך, ובמקום אחר נאמר מתוך האש, וזה לאות כי האש יקרא חשך, וכן אמר כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש, לא נופח, וזה גם כן לאות כי החשך הוא האש, ואולם נקראת האש׳ היסודית חשך לפי מה שיראה הרב המורה, לפי שהאש היסודית אינה מאירה, כמו שהתבאר בטבעיות, ואולם יקרה לה האור כאשר הסתבכה בגשמים. והנה אין הענין נאות אצלנו, וזה כי לא יחויב מאמרו במקום אחד מתוך האש ובמקום אחר מתוך החשך שיהיה החשך הוא האש, ואולם היה החשך הוא הענן החשוך שהיה שם שיצא ממנו אש, כי הענן שזה דרכו ימצא חשוך מאד, ולזה אמר את הדברים האלה דבר ה׳ אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל, כבר באר לך שהם שמעו דבריו מתוך האש ומתוך הענן והערפל אשר הוא חשך, ולזה הוא מבואר שאמרו כשמעכם את הקול מתוך החשך לא

יחויב שיהיה הרצון בו מתוך האש. וכן אמרו כל חשך טמון לצפוניו, אם היה שנודה שירמוז על האש הנזכר בזה הפסוק, הנה יהיה שב אל הענן שיצאו ממנו הלהבות והדברים המפסידים, כי הוא ימצא ברוב העתים חשוך מאד. ועוד שכבר יקשה לרב המורה למה יחס מקום האש על השטח השפל מהמים, וזה שכבר היה ראוי שייחסהו על פני הרוח, לא על פני המים, כל שכן שלא היה ראוי שייחסהו על השטח השפל מהמים, וזה מבואר מאד. ועוד שהארץ היא יותר רחוקה מהאור משאר היסודות, כי הוא גוף חשוך מאד, ולזה יחוייב יותר שתתואר בשם החשך מאיזה שיהיה משאר היסודות, עם שהיא גם כן יותר נעדרת הצורה והטוב מאיזה שיהיה משאר היסודות, ולזה ראוי שתקרא חשך, כמו שבארנו. ואולם הושאל שם החשך על מי שלא יוכל להשיג המושכלות אשר הם הצורות, כמו שהושאל שם החשך להעדר הצורות, אמר והכסיל בחשך ילך. ולזאת הסבה הושאל האור למי שישיג השגה שלמה, אמר בשם יתברך ונהורא עמיה שריה׳ ומזה אמרו עוטה אור כשלמה, וזה האור הם השכלים הנפרדים אשר הם מניעי הגרמים השמימיים. ומזאת הכונה יהיה אמרו יהי אור. וכבר העירו רבותנו זכרונם לברכה על זה הענין במדרש. וירא אלהים את האור כי טוב, אמר רבי יודא בר סימון הבדיל הקב״ה את האור לעצמו, משל למלך שראה מנה יפה ואמר זאת לעצמי, כך כשבראו הקב״ה, אמר אין כל בריה יכולה להשתמש בו אלא אני, הדא הוא דכתיב ונהורא עמיה שריה. אמר רבי אבין הלוי נטלו הקב״ה ונתעטף בו כטלית והבריק את עולמו מזיוו, הדא הוא דכתיב עוטה אור כשלמה. ורבנין אמרי הבריק לו ליתנו לצדיקים לעתיד לבא, משל למלך שראה מנה יפה ואמר זו לבני, הדא הוא דכתיב אור זרוע לצדיק. כבר התבאר לך שהם כלם הסכימו שזה האור איננו אור מוחש, אבל הוא אצלם אור השכל. ומה נפלא מאמרם בזה למי שיתבונן בו ויבין אופן המחלוקת אשר ביניהם, וזה שרבי יודא בר סימון ראה שאי אפשר לשכל האנושי שישיג השכלים הנפרדים בשום צד מההשגה, וחכמים יראו שאפשר להם השגתם באופן מה במה שישפע לו מאורם וזיוום בדרך שישלם לו ההשארות בזאת ההשגה, ואף על פי שאי אפשר לו השגתם באופן שלם, כמו שהתבאר בראשון מזה הספר, ואולם מאמר רבי אבין הלוי הוא נפלא מאד יתבאר בו שזה האור קודם בסבה לשאר הנבראות, ובזה אמר החכם שהשם יתברך עיין בעולם השכלים הנפרדים והשפיע מהם המציאות.

פרק ששי

יתבאר בו על כמה פנים יאמר רוח.

רוח שם משתתף יאמר על הרוח המנשבת, רוח ים חזק מאד, וזה הרבה, ומזה הענין נקרא על צד קצת דמיון הנפש רוח, לפי שהחום הטבעי הוא הכלי הראשון לנפש, ונושאו הוא הרוח המתהווה בלב הבא אל האברים באמצעות העורקים הדופקים. ויאמר רוח על האויר היסודי, ומזה הענין אמרו ורוח אלהים, והנה סמכו לאלהים להורות על גודל כמותו, כי הרוח הנמשבת מעטת הכמות· ולהיות הרוח משותף לאויר היסודי ולרוח הנמשבת תארו בגודל, להורות מאיזה רוח ידבר ככר תמצא זה בלשוננו הרבה, רצוני שיסמוך אחד משמות השם יתברך כשירצה להפליג בגדלו או בחזקו, אמר כהררי אל, שלהבת יה, חצי שדי, כקול שדי. והנה אמרו בזה הרוח שהיה מרחפת על פני המים, רוצה לומר שהיה נוחה על שטח המים, וכן על גוזליו ירחף הרצון בו ינוח.

והנה כלל בשם הרוח יסוד האויר ויסוד האש, לפי שכבר ברחה התורה לקרא ליסוד האש אש, להורות על המרחק אשר בינו ובין האש המוחש. והנה הוא כמו אויר, אלא שהוא יבש, והוא יותר חם מהאויר, ובזה אמרו החכמים שהאויר הוא שני חלקים, החלק השפל אשר יהיה בו הגשם והמטר ושאר הדברים הנוהגים מנהגם, והוא חם ולח, והחלק העליון, והוא חם ויבש.

פרק שביעי

יתבאר בו המכוון בתורה בשם רקיע ובמים התחתונים ובמים העליונים.

רקיע יאמר ענינו על כל דבר נרקע שומר תמונתו, אמר וירקעו את פחי הזהב, רקועי פחים, לרוקע הארץ על המים, רוצה לומר שכבר רקע בה חלק מה יגבה על המים היסודיים, והוא הגובה אשר בחלק הנגלה מהארץ אשר היא כלי לא ישלם אלא בו לזה החלק ההגדלות, כמו שקדם. ומזה הענין תרקיע עמו לשחקים. ואולם שם הרקיע תמצאהו מיוחד בלשוננו לגרם השמימיי, אמר יהי מאורות ברקיע השמים, ויתן אותם ברקיע השמים. ומזה הענין אמרו על פני רקיע השמים, כי העוף יעופף למעלה מהארץ אל צד שטח המים שהוא סביבי, ולא יתנועע בזאת התנועה תנועה ישרה למטה או למעלה, כמו הענין בחלקי היסודות. ומזה הענין הוא אמרו יהי רקיע בתוך המים, והם הגלגלים. והנה נבראו

ראשונה בסבה ובטבע מניעי הגרמים השמימיים, כי הם סבה וצורה ושלמות להם, והנה הצורה היא הקודמת במציאות, ואם היא מאוחרת בהוייה. ואולם אמר בתוך המים, לפי שכבר התבאר ששם היה גשם בלתי שומר תמונתו נתהוו ממנו העליונים והתחתונים, וכבר ייוחס בלשוננו הענין הבלתי עומד בתכונה אחת אל המים, אמר כמים הנגרים, וימס לבב העם ויהי למים, הנה ייחס לבבם למים לרכותו ולקלות התפעלותו· ולפי זה הענין היה מיוחס למים הגשם אשר אין לו טבע שישמור תמונתו. הוא מה שאמר דוד הללוהו השמים המים אשר מעל השמים, והוא הגשם הבלתי שומר תמונתו אשר על הגלגלים, כדי שלא יבאו כל תנועות קצתם לקצת.

והנה הרב המורה הבין בכאן בשם רקיע החלק הקר מהאויר אשר תהיה בו הויית הענן והמטר, והנה הביאו לזה כי היה זר אצלו שיהיה על הגרם השמימיי מים. וראוי שתדע כי עם שהענין אמתי כזה הוא מה שכבר בארנוהו, לפי מה שכבר התבאר במופת במה שקדם, הנה הוא עוד דעת כל חכמי תורתנו הקודמים אשר אמרו בבאור זה הפסוק דבר, כמו שיתבאר לך ממאמריהם. אמרו בבראשית רבה בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא יהי רקיע בתוך המים גלדה טפה האמצעית ונעשו שמים התחתונים ושמי השמים העליונים, לחים היו שמים ביום ראשון ובשני קרשו, רוצה לומר שנתן להם עמידה וקיום. יהי רקיע, יחזק הרקיע. ר׳ יהודה בר סימון יעשה מטלית הרקיע, כמה דתימר וירקעו את פחי הזהב. אמ׳ רבי חנינא יצתה אש מעלה וליהכה פני רקיע וכו׳. ר׳ פנחס בשם הושעיה אמר כחלל שבין הרקיע לארץ, כך יש בין הרקיע למים העליונים, יהי רקיע בתוך המים בינים ובנתים. אמר רבי תנחומא אנא אמירת טעם, אלו נאמר ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר על הרקיע, הייתי אומר על זופו של רקיע המים נתונים, כשהוא אומר בין המים אשר מעל לרקיע, הוי המים העליונים תלויים במאמר.

והנה לך ראיות בזה המאמר שהם הבינו זה הרקיע הגשם השמימיי. הראשונה היא אמרו ונעשו שמים התחתונים ושמי השמים העליונים, וזה ממה שאין ראוי שיאמר על הענן, ולא על המקום שנהוה בו. והשנית היא שאמר יצתה אש של מעלה וליחכה פני רקיע, וזה אין ראוי שיאמר על הענן, כי התעבותו הוא התלחלח ודריכה אל המים, לא יובש, והפועל לו הוא קור אשר בחלק ההוא מהאויר, כמו שהתבאר בספר האותות, לא האש, כל שכן שאין ראוי שיאמר זה על החלק הקר מהאויר אשר יתהווה בו הענן. ומה נפלא

אמרו אש של מעלה, וזה כי מפני שאנחנו לא נשער שיקנה הדבר שמירת התמונה אם לא מצד היובש, והיא האש הוא המייבש והמנגב, ייחס זה הפעל לאש, ולהורות שאין זה הטבע כמו הטבע מהאש היסודי, אמר אש של מעלה. ובזה האופן תמצאם אומרים במקומות רבים שהשמים נתהווה מאש ומים, רוצה לומר שיש בו שני טבעים, טבע שומר תמונתו וטבע בלתי שומר תמונתו. וחלילה שירצה זה החכם שיעשה השם יתברך השמים באמצעות כלי, הוא אש או דבר מתיחס לאש, אבל רצה בזה שהשם יתברך הקנהו זה הטבע אשר בו יהיה שומר תמונתו. והראיה השלישית היא מה שאמר בחלל שיש בין הרקיע לארץ כך יש בין הרקיע למים העליונים· ואלו היה הרקיע הענן או מקום הענן, היו שם גם כן מים העליונים בכח, לא עליו· ואולם כשיובן זה לפי מה שספרנו, יאות זה המאמר, כי כבר תמצאם אומרים שעביו של רקיע הוא בשעור מה שבין הארץ לרקיע, וכן יהיה השעור אצלם בין רקיע לרקיע, ושם יהיה הגשם בלתי שומר תמונתו אשר התבאר שהוא ביניהם, כי הוא מן השקר שיהיה שם רקות, וזה שהם אמרו בבראשית רבה מהארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה. ואולם מאמר רבי תנחומא שהמים העליונים תלויים במאמר הוא נפלא מאד, וזה שהוא יאמר שאין טבעם כטבע אלו המים התחתונים שהם כבדים, והארץ נושאת אותם, אבל הם תלויים במאמר, רוצה לומר שאין להם דבר ישאם, כי אינם קלים ולא כבדים, ולזה דקדק ואמר שאלו היה כתוב ויבדל בין המים אשר על הרקיע, הייתי אומר על גופו של רקיע המים נתונים, רצוני שהם עליו והוא ישאם, אבל אמר שהם מעל לרקיע, ולא תאר אותם בשהם על הרקיע, להיותם נסמכים על עצמם. וזה דקדוק נפלא מאד.

וכבר הורו לנו שמה שיאמר בשמים שהם אש ומים הוא על צד הרמיון, מזולת שיהיה כן, באמרם בבראשית רבה, שאינו שהבריות משתוממין עליהם לומר של מים הם של אש הם, הורו בזה המאמר שזה נאמר לבד על צד הדמיון וההמשל. ולזה אמר ר׳ עקיבא בפרק אין דורשין כשאתם מגיעין לאבני שיש טהור, אל תאמרו מים מים, שכן כתוב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. הנה זה החכם קרא אבני שיש טהור הגרמים השמימיים, וקראם כן להיותם ספיריים ונקיים מכל עכירות ועובי, ואמנם אמר זה, להורות שמה שנקרא מים הגשם הבלתי שומר תמונתו אשר הוא שם הוא על צד הדמיון וההמשל, לא שיהיה טבעי בטבע אלו המים היסודיים.

ואולם מה שיאמר בן זומא בפרק אין דורשין, שאין בין המים העליונים למים התחתונים אלא שתי אצבעות, הוא נפלא מאד. וזה שהמים התחתונים, והוא החמר השפל, נבדל מהמים העליונים בצורות היסודיות אשר נתן בו השם יתברך, שבהם הוא כחיי לקבל כל הצורות, ואלו הצורות היסודיות ימצאו להם שתי כחות פועלות, והם החום והקור, ובהם יפעלו קצתם בקצת, וזה דבר לא ימצא למים העליונים. וכבר ידעת כי האצבע יאמר בלשוננו על הכח הפועל, אמר אצבע אלהים, אצבע אלהים חרות על הלוחות, ואמנם היה זה כן, לפי שהיד הוא כלי נפלא לעשות בו כל דבר, וזה אמנם הוא בו באמצעות האצבעות אשר נבראו בו, וזה מענייננו מבואר.

וכבר תמצא עוד לרבותינו זכרונם לברכה מאמר מורה בלי ספק שזה הרקיע הוא הגרם השמימיי· אמרו בבראשית רבה בדרש אלה תולדות השמים והארץ, ר' עזריה בשם רבי כלפי למעלן הדבור אמור, שכל מה שאתה רואה תולדות השמים והארץ הן, שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ· בשני בראו מן העליונים, שנאמר ויאמר אלהים יהי אור· בשלישי בראו מן התחתונים שנאמר ויאמר אלהים תדשא הארץ· ברביעי בראו מן העליונים שנאמר ויאמר אלהים יהי מאורות ברקיע השמים וכו'. הנה התבאר לך מזה המאמר שזה החכם יראה שהרקיע שנברא ביום שני הוא מהגרמים השמימיים.

פרק שמיני

יתבאר בו מה שנזכר בתורה ממעשה בראשית.

כבר ידעת ממה שקדם שהויית העולם מהשם יתברך היתה בזולת זמן, מפני היותה מלא דבר אל דבר. וכן הסכימו רבותינו זכרונם לברכה שהשמים והארץ נבראו יחדיו· אמרו בפרק אין דורשין, זה וזה כאחד נבראו, שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שחקים, קורא אני אליהם ויעמדו יחדיו. ולזה הוא מבואר שמה שייוחס בהויה הזאת שהיה נשלמה בששת ימים אינו באופן שיהיה האחד לשני יום אחד, דרך משל, אבל אמרו זה להורות על הקדימה שיש לקצת הנמצאות על קצתם· והמשל שמניעי הגרמים השמימיים הם קודמים בסבה ובטבע לגרמים השמימיים, והגרמים השמימיים קודמים בסבה ובטבע ליסודות ולמה שיתחדש מהם, והנה היסודות קודמים למה שיתחדש מהם קדימה היולאנית, והמורכב הוא גם כן קודם קצתו לקצת בזה האופן מהקדימה, והמשל שהצמח הוא

קודם לחי השלם, ובזה האופן יהיה הבעל חי המימיי קודם למעופף, והמעופף להולך, וההולך למדבר, וזה שהבעל חי המימיי עושה ביצה בלתי שלמה, והמעופף עושה ביצה שלמה, וההולך עושה בעל חי בגופו. ולזאת הסבה התבאר בספר הבעלי חיים שהמעופף הוא יותר שלם מהמימיי, וההולך יותר שלם מהמעופף, ואין ספק שהאדם הוא יותר שלם משאר בעלי חיים ההולכים. ומזה הצד יוסר הספק אשר ספק לקצת הקודמים מרבותינו זכרונם לברכה באיזה דבר שוער יום ראשון ויום שני ויום שלישי, והנה לא היו המאורות נמצאים עד יום רביעי. וזהו ענין אמרם זכרונם לברכה בהתר זה הספק, הן הן מאורות שנבראו ביום ראשון ולא תלאן עד יום רביעי, רוצה לומר שלא תלה הנהוותם בזמן קודם ליום רביעי, אבל הם היו נמצאים ביום ראשון, כי הכל נברא יחד ברצון השם יתברך. ואין ספק שאי אפשר שיובן מענין אמרם ולא תלאן עד יום רביעי זולת מה שזכרנו, כי הוא בלתי אפשר שנאמר שיהיו הככבים נבראים ביום ראשון נפרדים, ואחר כן תלאן ביום הרביעי ברקיע, כי הם אינם תלויים בו, אבל הם בעומק הרקיע, וישימם בו הוא גם כן מבואר הבטול, ולזה הוא מבואר כי הכוונה בתלאן בכאן הוא ההתיחסות, כי שם התלייה יאמר הרבה בלשוננו בזאת הכונה.

וממה שראוי שתדעהו הוא שכל מה שאפשר חדושו מהטבע לפי מה שהטביעו השם יתברך לא יותסה בריאתו לשם יתברך בזה הספור הנפלא, כי הוא יעשהו באמצעות הטבע, ולזה לא ייחס לשם יתברך הויית הצמחים והבעלי חיים המתהוים מהעפוש ומזולת מינם, אבל ייחס לשם יתברך בריאת מה שלא יתהוה על המנהג הטבעי כי אם ממינו, כי בריאתו לא ממינו היתה דרך פלא, ולזה לא יחס הוית המתדמה החלקים לשם יתברך, כי די בתנועות הגרמים השמימיים עם הכח אשר בחמר השפל לקבל כל הצורות באמצעות הצורות היסודיות אשר ברא בו אל שיתהוו מזה החמר השפל המתדמי החלקים ואלו המינים מהצמח והבעלי חיים הנולדים מהעפוש, וזה מבואר למעיין בזה הספר. הנה זהו מה שראינו להציע קודם שנבאר דברי זאת הפרשה אשר נזכר בה חדוש העולם, ומהנה נתחיל בבאורה.

אמר כי בראשית הבריאה, כאשר ברא השם השמים ומה שתחתיהם, וברא בחמר השפל התחלותיו הראשונות אשר הם החמר הראשון והצורות הראשונות לו כסדר, והם הצורות היסודיות, כי בהם הוכן לקבול כל הצורות אשר אלו היסודות הם באופן שהיסוד הארצי הוא בשטח השפל מיסוד המים, ושהאש ושהאויר הם על שטח המים העליון —

הנה בראשית זאת הבריאה כולה אמר השם יתברך שימצא עולם האור, והוא עולם המלאכים שהם מניעי הגרמים השמימיים, ותכף שרצה זה נהיה, לא נצטרך לשום מעשה. והנה הבדיל השם יתברך בין זה האור, והוא העולם זה הנכבד, ובין מה שילך ממנו מדרגת ההיולי, והוא הגרם השמימיי, והוא החשך בזה המשל, עם היותם שניהם דבר אחד, כי אלו הצורות הם שלמות לגרמים השמימיים. ובזה האופן יהיה הערב והבקר מאלו הנמצאים מדרגה אחת ממדרגות הנמצאות, כי הצורה מהאחדת עם מה שהיא לו צורה, כמו שהתבאר במה שאחר הטבע אצל החקירה בענין הגדרים. והנה קרא האור והחשך ערב ובקר להוסיף העלם בזה המשל הנפלא, עם שכבר יתבאר בו ענין ההאחדות, כי מהיום והלילה יהיה יום אחד. ואפשר שנאמר שהרצון בזה שבזה האור מדרגות חלוקות קצתם מקצת, קצתם יותר נכבד מקצת, וקצתם הולכים מדרגת הצורה לקצת, כמו שבארנו בחמישי מזה הספר, ולזה יהיה קצתם חשך ביחס אל מה שילך מהם דרך הצורה, והם כלם מתאחדים באופן שישפע מכלם נמוס אחד במספר, כמו שהתבאר במה שקדם. והנה זכר בזאת הבריאה שהיא נתחדשה כשאמר זה השם יתברך, להורות על הרצון, כי אין אצל השם יתברך מאמר באותיות וקול, כמו שבאר הרב המורה.

ואחר ספור אופן בריאת זאת המדרגה הראשונה מהנמצאות החל לספור אופן בריאת המדרגה השנית, ואמר שהשם יתברך אמר שיהיה גרם שמימיי מקצת הגשם הבלתי שומר תמונתו, ושיהיה נברא טבע מבדיל בין החלק מזה הגשם הבלתי שומר תמונתו למטה מהרקיע. וזה הטבע המבדיל ביניהם הוא בריאת הצורות היסודיות בזה החלק השפל מזה הגשם אשר הוא בה מוכן לקבול כל הצורות, ואולם החלק העליון מזה הגשם לא ימצא בו זה הטבע, אבל הוא נשאר תמיד על ענינו, ובזה האופן היה החמר השפל כן, רוצה לומר מה שנראה מענינו ממציאות הצורות היסודיות בו, או יהיה שב אמרו יהי כן אל מה שזכר בפרשה הראשונה מענין מציאות הצורות היסודיות בו, ויהיה אמרו ויהי כן שבזה האופן היה החמר השפל באופן הנזכר החלה בפסוק והארץ היתה תהו ובהו, ולא רצתה התורה לשוב להזכיר זה, כדי שלא יהיה מותר בדברים. ולפי שהרקיע הוא שם משותף לכל דבר נרקע, קרא השם יתברך זה הרקיע בשם ייחדהו, הוא שמים. וכבר היה הערב והבקר גם כן בזאת המדרגה מהנמצאות דבר אחד, וזה שהגלגלים הולכים מהלך הצורה והשלמות מהיסודות, ובזה האופן הם מתאחדים. והנה לא נאמר במה שנברא בשני כי טוב, לפי שמה שנברא בו מהגלגלים

לא נשלם עדין, עד שיזכר בריאת הככבים ההם, וזה דבר זכרו ביום הרביעי, ואז נאמר כי טוב. ומה שנברא בו מהצורות היסודיות לחמר השפל אינו גם כן ענין שלם, וזה שכבר נבראו בהם אלו הצורות בעבור שאר הצורות אשר החמר השפל כחיי על קבולם. וזהו אמרם בבראשית רבה למה אין כתוב בשני כי טוב, ואמרו קצתם לפי שנברא בו גיהנם, ירצו בזה שבזה הכח אשר לחמר השפל לקבול כל הצורות מפני הצורות היסודיות שנבראו בו יקרה לנמצאות השפלות ההפסד וההעדר׳ וקצתם אמרו מפני המחלוקת, רצוני כי מפני שנבראו ההפכים בחמר השפל, אין ראוי שיאמר בו כי טוב, לפי שהם מפני זה מפסידים קצתם קצת׳ וקצתם אמרו לפי שלא נשלמה מלאכת המים העליונים והם הגרמים השמימיים, ולא מלאכת המים התחתונים, והוא החמר השפל, כמו שבארנו.

וראוי שתדע שא׳ אפשר שנאמר שיהיה זה ההבדל אשר נאמר בזאת הפרשה הבדל במקום, שאם היה הדבר כן, היה בזה המא׳ר מותר. וזה שהגשם שהוא באמצע המים הוא בלי ספק מבדיל בין מה שממעל ממנו ומה שמתחת, ולזה יהיה אמרו ויהי מבדיל בין מים למים מותר אין צורך לו׳ וכן יהיה מותר אמרו ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע׳ ועוד שכבר יהיה לפי זאת הכונה אמרו ויהי כן בתכלית הזרות, וזה כי אחר שעשאו, אין צורך לומר שהיה כן, ואמנם יצטרך לזה, אלו לא זכר שעשה השם יתברך הרקיע, וזה יהיה כשאמר ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים ויהי כן, וזה מבואר מאד, ולזה הוא מבואר שאמרו ויהי כן הוא רמז אל ההוייה אשר ברא השם בחמר השפל, והם הצורות היסודיות הנזכרות בפסוק והארץ היתה תהו ובהו. והנה הועילתנו התורה תועלת גדולה כאשר הודיע לנו שבכאן התאחדות מה לחמר השפל עם הגרם השמימיי, וזה שאם לא היה ביניהם׳ התאחדות, היה מחויב שיהיו בכאן שני אלוהות ישגיח האחד מהם בחמר הגלגלים וינהיגהו, ואחר ישגיח בחמר השפל, ומזה המקום היה טעות המאמינים בשני אלהות.

ואחר שהשלים ספור זאת המדרגה השנית מהבריאה ספר מדרגה אחרת ממנה, ואמר שכבר אמר השם יתברך שיאספו אל מקום אחד המים אשר היו מקיפות בטבעם ביסוד הארצי בדרך שתראה היבשה, וזה אמנם היה בהכרח בשברא בארץ בזה החלק הנגלה דבר יוצא מכדוריתו יגבה על היסוד המימיי שעור מה, כמו שקדם. ולזה יאמר שהשם יתברך רקע הארץ על המים, ותכף שרצה השם יתברך זה הענין, היה הדבר

כן. והנה קרא השם יתברך ליבשה ארץ, ואף על פי שהארץ יאמר בכלל על כל היסודות בכלם, כמו שקדם, כבר נתיחד שם א״ץ לזה היסוד. ולמקוה המים קרא השם יתברך ימים, ואמנם אמר ימים ולא אמר ים, לפי שטבע הים מתהלף להתחלף טבע מקומות הארץ אשר יעברו מימיו בהם, כמו שהתבאר בספר האותות. וזהו אמרם זכרונם לברכה בבראשית רבה, והלא ים אחד הוא, מה תלמוד לומר ולמקוה המים קרא ימים, אלא אינו דומה טעם דג העולה מעכו לעולה מצידון ולעולה מאספמיא. והנה למדתנו התורה בזה שהיה הוא היסוד המימיי, וכבר ביאר זה הפלוסוף בספר האותות. ועוד ספר שכבר ידע השם יתברך שמה שהמציאו מזה הוא טוב, לפי שבו תועלת להויות ההוות בחלק הנגלה מהארץ, ובעבור זה התכלית המציאו. ואחר זה אמר השם יתברך שתוציא הארץ צמחיה ההווים ממינם. וזכר התחלה הצמח החסר, והוא העשב המזריע זרע, ואחר כן זכר הצמח השלם, והוא האילן העושה פרי אשר בפרי ההוא זרע יתהוה ממינו, לפי שזה הוא הסדור הנאות לפי הטבע, ולזה אמר מין האילן הוא יותר שלם מהצמח, ולזה היו פעולותיו יותר שלמות, וזה כי אנחנו נקח ראיה תמיד מהפעולות המסודרות מהצורות על הצורות, כמו שזכר הפלוסוף בספר הנפש. והנה בעת שאמר השם יתברך שיהיו אלו הצמחים מן הארץ, היו כמו שרצה, רוצה לומר שכבר הוציאה הארץ דשא עשב מזריע זרע יתהוה מהזרע ההוא מינו עץ עושה פרי אשר בפרי ההוא זרע יתהוה מינו. וידע השם יתברך כי מה שהמציאו מזה הוא טוב, ונתיחסה זאת ההויה ליום השלישי. והנה הערב והבקר אשר בזאת המדרגה מהבריאה הוא מתאחר, והמשל כי הגלות הארץ היא בעבור אלו ההויות, וכן הצמח החסר והשלם הם מתאחרים, וזה שכל הצורות אשר החמר השפל כהיו על קבולם הם קצתם לקצתם במדרגת הצורה והשלמות, ובזה האופן יתאחרו כלם ויהיה מהם התהוות אחר, כמו שזכרנו בראשון מזה הספר. ואפשר שנאמר שהרצון בזה שהשם יתברך אמר שיהיה אז כח לארץ להוציא אלו הצמחים, ויהי כן, רצוני שכבר נתן לארץ זה הכח וההכנה על דרך פלא, והוציאה אלו הצמחים בשצמחו ממנה כאלו היו נזרעים הזרעים בארץ, ולזה היו הזרעים האלו נמצאים יחד בעת הבריאה, כמו הענין בשאר הנבראים, ולזה אמר כמה שאחר זה וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר וגומר. כבר התבאר כי אחר זאת הבריאה הנזכרת בכאן היתה הצמיחה. וזהו אמרם בבראשית רבה, ותוצא הארץ דבר שהוא פקוד בידה, רוצה לומר שהוא כמו פקדון בידה. ועוד אמרו שם תולדות

הארץ בראשון כדברי בית הלל, ושהתה שלשה ימים, ראשון ושני ושלישי, והוציאה שלש תולדות, אילנות ודשאים וגן עדן, וכבר בארו לך שהצמיחה אחר ששם השם יתברך כח ההולדה הזאת בארץ זמן מה. והנה ידע השם יתברך באלו הצמחים שהמציא שהם טובים, ולזאת הסבה לא אמר ויברא אלהים דשא עשב וגומר, כמו שאמר זה בשאר הבריאות, וזה שכבר אמר ויעש אלהים את הרקיע ויעש אלהים את שני המאורות, ויברא אלהים את התנינים, ויעש אלהים את חית הארץ, ויברא אלהים את האדם, אבל אמר ותוצא הארץ, להורות על מה שברא השם יתברך מהצמח לא היה נשלם הצמיחה, כמו הענין בשאר הדברים שברא, וזה כי שאר הדברים בראם שלמי הבריאה ביום הבראם.

וראוי שתדע כי לא אמר במה שנברא ביום ראשון ויעש אלהים את האור, לפי שהאור הוא צורה לגשם השמימיי, ואין לצורה התהוות בעצמותה, אבל תתהווה בהתהוות מה שהוא לו שלמות. ואין ראוי שתחשב שלא תהיה הצורה ההיא נקשרת בגשם השמימיי, מפני שכבר הונחה נבדלת, וזה כי כבר בארנו שבהנחתנו אותה נבדלת אמנם נרצה שהיא לא תעשה פעולתה המיוחדת לה, והיא השגחה עצמותה בכלי גופיי, כמו הענין בצורות ההיולאניות. ואפשר עוד שנאמר כי הסבה באמרו ותוצא הארץ, ולא אמר ויעש אלהים דשא עשב, לפי שזה המין מן הבעלי נפש לא ילבש צורה אחרת בתכלית שלמות הויתו, כמו הענין בבעלי חיים. וזה שכבר ימצא בבעלי חיים תחלה הכח הצומח, עד שתשלם הוייתו שלמות מה והגיע בו הנפש החיונית, ולזה הצטרך בו להכנים התחלה אחרת זולת ההתחלה אשר שם אותה אז השם יתברך במים והארץ, ולזה יחס זאת הבריאה לשם יתברך. אבל הצמח לא יצטרך אל התחלה אחרת זולת ההתחלה אשר שם אותה השם יתברך בארץ להצמית אלו הצמחים, כי אין להם צורה׳ נוספת על הצמיחה.

ואחר שהשלים הספור בזאת המדרגה השלישית מהבריאה החל לספר מדרגה אחרת מהבריאה, ואמר שכבר אמר השם יתברך שיהיו גופים מאירים ברקיע השמים, והם השמש והירח ושאר הככבים, ואמנם רצה במציאותם, להבדיל בין היום ובין הלילה, רוצה לומר שיתחדשו מהם בזה החמר השפל דברים מקבילים מצד היום והלילה המתחדש מהם, וזה שכבר יתחדשו ממנו בזה האופן ארבע תקופות מתחלפות קצתם לקצת. והנה זה היום והלילה המתחדש מהם הוא מתחדש מהם מכל אחד ממיני הסבוב הנמצאים להם, ויהיה יום הככב בהיות

בגופם אם ביצה שלימה אם בלתי שלימה, ולזה הם צריכים בהולדת מינם אל השגחת אלהית נוספת, כדי שתשלם ההויה ויתקיים מינם יותר מהבעל חיים ההולך, כי הוא עושה בעלי חיים בגופו. וזאת ההשגחה היא שנתן להם השם יתברך כלי תשלם בו הולדתם החסרה. ואולם האדם לא הוצרך לברכה בשיפרה וירבה, כי הולדתו שלמה, ואמנם היה זה על צד המצוה, רוצה לומר שהשם יתברך צוהו שיפרה וירבה, כדי שלא ישחת מינו. וככר ביארנו זה במה שאין ספק בו בפירושנו לדברי התורה, ואין הנה מקום זאת החקירה.

ואחר שהשלים זאת המדרגה מהבריאה החל לספר מדרגה אחרת ממנה. ואמר שכבר אמר השם יתברך שיהיו כל מיני הבעלי חיים הגדולים ההולכים המולידים מינם, וכן היה רוצה לומר שכבר עשה השם יתברך כל מיני הבעל חיים ההולכים הבלתי מדברים בזה האופן. וכבר ידע השם יתברך במה שהמציאו מזה שהוא טוב, למה שהמציאו בתכלית מה שאפשר מהשלמות, וזה כי הוא שם יצירתו באופן היותר נכבד שאפשר למה שכוון בו. ואחר כן אמר השם יתברך לעליונים ולתחתונים שיעשה מהם אדם בעל שכל, ואמר השם יתברך גם כן שיהיה זה האדם באופן מהבריאה שישלטו אישיו בכל בעלי נפש הנמצאים בעולם ההויה וההפסד. וכן היה רוצה לומר שכבר ברא השם יתברך בזה האופן את האדם בצורה האנושית המיוחסת לו, והוא השכל ההיולאני, ולזה ברא אותו בצלם העליונים באופן מה, כי הם בעלי שכל, והנה שכל האדם מתיחס באופן מה לשכל העליונים. והנה ברא אותם זכר ונקבה, כי בזולת זה לא תשלם ההולדה. וכן ראוי שנבין שיהיה הענין במה שבראו השם יתברך משאר בעלי חיים. והנה ברך אותם השם יתברך להשגחה על קיומם ושמירתם, ואמר להם שיפרו וירבו וימלאו את הארץ ויחזיקו בה, כי זה הכרחי לאדם לשמירת מינו, וזה שאם היה המין האנושי כלו בחלק מיוחד מהארץ, היה נפסד זה המין, כאשר יקרה הפסד מה לחלק ההוא, כמו שהתבאר בחלק הקודם מזה המאמר. ולזאת הסבה היה מן ההכרח שיתחלפו הלשונות, כמו שבארנו בפירושנו לדברי התורה. והנה נתן להם גם כן כח ביום הבראם שישלטו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרומשת על הארץ, וזה כי מפני שהם כלם בעבור האדם, חויב שיהיה לאדם שולטנות בהם, שאם לא היה הענין כן, לא יהיה מגיע לאדם מהם התכלית אשר בעבורו נמצאו. ואחר כן ספר שכבר אמר להם השם יתברך הנני נותן לכם טבע וכח שיהיה כל עשב זורע זרע ופרי העץ הזורע זרע נאותים לכם למזון, וזה אמנם היה בששם באדם כח לשנות אלו הדברים בשיוון מהם ולהשיבם אל עצם הנזון. וכן נתן

כח וטבע לכל סוגי הבעל חיים אשר על הארץ שיהיה להם זה נאות למזון עם כל ירק עשב, רוצה לומר שגם עלי הצמחים והאילנות היה נאות להם למזון. וכאשר רצה השם יתברך שיהיה זה כן, היה כן כמו שרצהו. ואולם זכר בכאן זאת הבריאה, כי בה יתקיימו אלו המינים וישמר מציאותם הזמן האפשרי. והנה ידע השם יתברך שכל אשר עשה הוא טוב מאד למה שכוון, ולזה המציאו באופן היותר שלם שאפשר. וכבר כלל בזה המאמר כל אשר עשה, לפי שמה שעשה אותו מהעולם השפל היה קצהו בעבור קצהו, ולא נשלם הטוב עד שהגיע אל התכלית אשר בעבורו היה מה שלפני התכלית, וכן הטוב השלם לא נשלם לעולם בכללו עד שיהיה בשלמתו ותמותו. והנה הערב והבקר אשר בזאת המדרגה מהבריאה הם מתאחדים, רוצה לומר החי הבלתי מדבר והחי המדבר, לפי שקצתם הולך מהלך השלמות לקצת. ובזה האופן התבאר שחלקי העולם כלם מתאחדים, ובזה ההתאחדות היה העולם בכללו כמו איש אחד. וכבר הודיע אותנו בזה הספור הנפלא שורש אחד נבנית עליו כל החכמה הטבעית, והוא שאין בנמצאות הטבעיות דבר לבטלה, וזהו שהודיע אותנו שכל מה שעשה השם יתברך מאלו הנמצאות הוא טוב מאד.

וראוי שתדע שכבר אמר באדם נעשה אדם בלשון רבים, ולא אמר כן בשאר ההויות, אבל אמר תדשא הארץ, ישרצו המים, הוציא הארץ, לפי ששאר ההוים לא המצא בהם צורה בלתי היולאנית, ולזה יחס הויתם אל היסודות עם הכח אשר נתן להם אז בפליאה אל שיהיו מהם אלו ההויות· ואולם האדם להמצא בו צורה בלתי היולאנית בפנים מה, לא ייחס הוייתו אל היסודות נפרדים, אבל אל היסודות תיוחס הויית חמרו, והויית צורתו הנבדלת באופן מה אל העליונים, כמו שבארנו והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. ולזה תמצא שאמרו זכרונם לברכה במקומות רבים שהאדם נברא מן העליונים ומן התחתונים, וזה כלו להעיר על שיש לאדם שכל יתיחס בו באופן מה אל העליונים. ומפני שזכר בכאן בקצור בריאת האדם להשלים הספור בבריאת העולם, שב אחר כן לספר סודות בריאת האדם, והשלים אשר נתן לו השם יתברך להגיע אותו אל הצלחתו הנפשית, כמו שבארנו זה בפירושנו לדברי התורה אצל המאמר באדם וחוה, והנחש, וגן עדן, והכרובים, ולהט החרב המתהפכת. והנה אין הנה מקום זאת החקירה, כי הכוונה בזה היא לבאר מה שכפרה התורה מתאר בריאת העולם.

וראוי שתדע שכבר זכרה התורה בביאור בספור ההוא שהשכל הנקנה הוא נצחי. וזה שכבר יאמר שהאדם היה לנפש חיה, רוצה לומר שכבר

ימצא מה הבדל בין נפשו ובין נפשות שאר בעלי חיים שנפש האדם יש לה כח על שתהיה חייה וקיימת בעצמותה, מה שאין כן בשאר בעלי חיים. והנה לא תמצא בזולת האדם שיהאר הנפש בשהיא חיה, וזה שמה שאמר תוצא הארץ נפש חיה למינה אין שם החיה בו תאר לנפש, אבל הוא שם לסוג מה שהבעלי החיים, והם החיות, וזה מענינו מבואר. ובכלל הנה אמרו באדם שהוא לנפש חיה הוא בהכרח להודיע לנו היחוד שבזאת הנפש מבין שאר נפשות הבעלי חיים, ולהורות על זה היחוד אמר גם כן שהאדם נברא בצלם העליוני. ואחר כן ביארה התורה באיזה אופן יתכן שיהיה לנפש האנושית הקיום בעצמותה, וספרה שהאדם היה בטבע שיקרא שמות לכל בעלי חיים, רוצה לומר השם המורה על מהותם, והוא מה שיורה עליו הגדר והרצון בזה, כי באדם כח שישכיל מהות אלו הדברים, ואמר כי כל מה שיקרא לו האדם שם בזה האופן, הנה שמו הוא נפש חיה, רוצה לומר שמושכל המהות ההוא הוא שכל קיים בעצמותו. ראה איך ביארה התורה שהשכל הנקנה הוא נצחי, והעידה עם זה שהצלחה תהיה בציור, לא בהאמתה במה שהיא האמתה, אבל יהיה זה לה מצד שהוא ציור, כמו שבארנו בראשון מזה הספר. ואמנם העידה אותנו מפני זה שקריאת השמות לדברים הוא ציור, לא אמות, וזה מבואר מאד. והנה לקחה התורה בזה סוגי הבעלי חיים מבין שאר הדברים הטבעיים אשר בכאן, כאלו האמור היסודות והמתדמי החלקים והצמחים, והנה ההצלחה המגעת לאדם בהשגת הענינים היותר נכבדים היא יותר עצומה, כמו שהתבאר בראשו מזה הספר. ראה איך ביארה התורה זה הענין בלשון מבואר, והנה לא נעלם ענינו מן הקודמים אלא מפני הסנוורים אשר הושמו בעיניהם מפני דעות הפלוסופים בהשארות הנפש, ולזה טעו האומרים שההורה לא העירה בענין ההצלחה הנפשית טעות נפלאה, אבל הקדימה התורה זכירתו, לפי שבזולת זה לא יהיה התועלת בענין מה שיהישר אליו התורה משלמות הנפש בעיון אשר תכליתו ההשגה לבד, אבל יהיה זה ההשתדלות ממנה לבטלה, ולזה חויב שתקדים התורה ההודעה בענין ההשארות הנפשיי, כי הוא התכלית אשר בעבורו ראוי שישתדל כל משתדל בקנין שלמות הנפש.

ובכאן נשלם באור הספור במדרגות הבריאה בעת חדוש העולם. ולפי שבכאן מדרגה שביעית מיחס השם יתברך לבריאת העולם, והוא שמירתו אותו תמיד על זה האופן שהוא בו, לפי שזאת הפעולה אינה במדרגת המלאכה אשר נעשה אותה באומנות שלא תצטרך אל הפועל אחר ההשלמה, אבל היא צריכה אל הפועל תמיד, וזה אמנם יהיה במי שיהיה לו תמיד חשק נפלא על זאת ההשגה הנכבדת שבהשגות ומפני החשק הנפלא

שימצא בטבע בזאת ההשגה הנכברת יחשקו מניעי הגרמים השמימיים אל שיושפע מהם תמיד מה שיושפע באלו הנמצאות. כי מן החשק שיהיה להם זה החשק הנפלא מצד הנמוס החסר אשר בנפשם, אבל יהיה בהכרח להם זה החשק הנפלא מצד מה שהם ישיגו שזה הנמוס החסר אשר בנפשם הוא חלק מהנמוס השלם אשר אצל השם יתברך, וישתעבדו מפני זה החשק אשר להם בנמוס אשר בנפש השם יתברך להניע גלגליהם תמיד באופן שישפע מהם נמוס אלו הנמצאות. ואלו יצויר סור מהם זה ההשתעבד לשם יתברך כזה הענין רגע אחד, היו נפסדות כל אלו הנמצאות, כי זה ההשתעבד הוא הסבה אל שתהיינה תנועות הגלגלים תמיד על האופן שהם עליו. ועוד כי הם כשיציירו מענין עצמותם שכבר שפע מציאותם מהשם יתברך ומציאות הגלגלים והככבים אשר הם דבקים בו בזה האופן הנפלא, יחשקו להדמות לשם יתברך לפי מה שאפשר, ובזה האופן שיחשקו להשפיע למה שלמטה מהם להשלים הכונה האלהית במה שבראם בעבורו בזה האופן הנפלא. ולזה ספר ואמר שכבר נשלמה בריאת השמים והארץ וכל מה שבהם משאר הנמצאות, ושהמדרגה השביעית מהבריאה היא שכבר חשק השם יתברך מלאכתו אשר עשה, רוצה לומר המושכל מהמלאכה, והוא נמוס הנמצאות וסדרם וישרם. ובזה האופן המשיך השם יתברך המציאות, ולא נצטרך לעשות בו כמו אלו המציאות בזה האופן שהוא בו, במה שימצא למניעי הגרמים השמימיים תמיד מהחשק להשתעבד לשם יתברך להניע גלגליהם בזה האופן אשר ישלם בו נמוס אלו הנמצאות. ולזאת הסבה ברך השם יתברך היום השביעי וקדשו בעת נתינתו התורה לישראל להעיר על ענין חדוש העולם, וזה כי בזאת המדרגה השביעית מהבריאה שבת השם מעשות כמו אלו הפעולות שפעל בעת חדושו העולם, והיא זאת המלאכה אשר ברא השם יתברך לעשות תמיד המציאות לפי מה שהוא בטבע אשר נתן לו בעת הבריאה.

והנה פירשנו ויכל אלהים מענין החשק, כמו ותכל דוד. ואם אמר אומר שאם היה הדבר כן, היה חסר נפש, כי זה הפעל הוא נקשר תמיד עם נפש, כאמרו נכספה עם כלתה נפשי, וכמו ותכל דוד שענינו ותכל נפש דוד. אמרנו לו שזה אמנם יתכן כשיהיה החושק מורכב מגוף ונפש, כמו האדם, וזה שהוא ראוי שייוחס זה החשק לנפש שהוא החלק ממנו שאפשר שייוחס לו החשק והכוסף, אמנם השם יתברך אין בו חלק ייוחס לו לבדו החשק, כי אינו מורכב, ולזה ייוחס החשק אשר הוא חשק אליו בעצמו, לא אל חלק ממנו. ואפשר שנאמר שהרצון באמרו ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה שהוא השלים בזאת המדרגה השביעית מלאכתו אשר עשה במה שהוא נותן תמיד

פעולתו בזה החלק הנגלה מהא"ץ בתכלית החוזק, ולילו בהיותה בתכלית החולשה, והמשל כי כמו שהיה יום השמש בהיותו על האופק ולילו בהיותו תחתיו, כן יהיה יום השמש בהיותו במזלות הצפונים, ולילו בהיותו במזלות הדרומיים, ובזה האופן יתחדשו מהשמש ארבע תקופות בשנה מתחלפות קצתם לקצת.

וזכר עוד שאמנם רצה השם ית' במציאותם להועלת שנית, והוא שיהיו מהם פעולות מתחלפות ייוחדו בהם הככבים קצתם מקצת, ויהיו הככבים לאותות לאלו הפעולות אשר ייוחדו בהם, וזה אמנם יהיה מהם למועדים ולשנים וימים, כאלו תאמר שבזה המועד יהיה המתחדש לפי מה שיגזרהו הככב הפלוני ובמועד השני כפי מה שיגזרהו הככב האחר, עד שתאמר שהמושל בזאת השעה הוא שבתי והמושל בשעה השנית הוא צדק, והמושל ביום הזה הוא שבתי והמושל ביום השני הוא השמש. וכן הענין בשנים ובשאר המועדים היותר גדולים מהשנה אשר תיוחס הממשלה בהם לככב ככב, לפי מה שהתבאר מן החוש למי שהשתמש במשפטי הככבים. והוא מבואר ממה שקדם בחמישי מזה הספר שאלו שתי הסבות שזכר בבריאתם הם הסבה בהשלמת רבוי ההויות בזה החמר השפל.

וזכר עוד שכבר רצה השם יתברך במציאותם לתועלת שלישית, והוא שיהיו מאירים על הארץ, כי בזה ישלם מציאות האדם ושאר הבעלי חיים אשר יש להם חוש הראות, וזה מבואר מאד. וזה כי בזולת האור לא ישיג דבר הכלי אשר בו יראה הבעל חיים מוחשיו, והנה ראותו המוחשים הוא הכרחי לו מאד, כי היא מהסבות היותר גדולות אל שיברח מהמזיק אל הנאות. והוא באדם עם זה מבוא גדול אל השלמתו במושכלות, לפי שהתחלות המושכלות אמ"ם נקנה אותם מן החוש, והחוש אשר יראה לו בהם מבוא גדול הוא חוש הראות, וזה מבואר מענינו. ולפי שכבר רצה השם יתברך בבריאת הככבים כדי שיגיע בהם אלו הפעולות, הוא מבואר שזה היה סבה אל שהמציאם באופן היותר שלם שאפשר מהקורבה והרוחק, והגודל והקטנות, וחלוף הצבעים בנצוציהם, ורבוי התנועות ומעוטם, ושאר הדברים הנמצאים בגרמים השמימיים בעביר זה התכלית, כדי שיגיעו מהם אלו התועלות באופן היותר שלם שאפשר.

והנה זכר שתכף שרצה השם יתברך זה נהיה. ושב לספר אופן זאת הבריאה. ואמר שכבר עשה השם יתברך שני המאורות הגדולים, והם השמש והירח, והנה עשאם יותר גדולים משאר הככבים, לפי שצורך אלו הנמצאות השפלות אל השמש והירח יותר רב מצרכם לשאר הככבים, ולזה חויב שיהיו באופן מהגודל שימשלו בו על שאר הככבים,

כמו שקדם, ומפני זה אמר שכבר עשה השמש לממשלת היום והירח לממשלת הלילה, והככבים אשר להם גם כן ממשלה, כמו שקדם. וזכר שכבר עשאם באופן שישלמו בו מהם אלו התועלות הנזכרות, רוצה לומר שיאירו על הארץ כדי שיוכל הבעל חיים לראות מוחשיו ולמשול ביום ובלילה בדרך שיסודרו ממנו אלו המקרים המתחלפים המתחדשים בזה העולם השפל בשימשול זה פעם וזה פעם, כמו שקדם ולהבדיל בין אור הככב והוא עת היותו על האופק, ובין חשכו, והוא עת היותו תחת האופק. וכן יהיה אור הככב וחשכו מיוחס אל התקופות הארבעה המתחדשות מכל מיני הסבוב הנמצאים בו, כמו שקדם. ולזה אמר בכאן ולהבדיל בין האור ובין החשך תמורת מה שאמר ראשונה להבדיל בין היום ובין הלילה, להוסיף באור על מה שכיון בזה המאמר, וזה שהיום והלילה היה אפשר שיחשב שלא יכוין בו אלא ההקף היומי, ולזה העתיק הלשון בזה המקום אל האור והחשך. ובזה אמר למשול ביום ובלילה תמורת אמרו והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים, וזה ממה שיוסיף גלוי ושלמות על מה שבארנו בזה המאמר, רצוני אמרו והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים. ואמר אחר כן שהשם יתברך ידע מה שהמציאו מהככבים הוא טוב, ולזה התכלית בראם, כי מן השקר שישלם מהם זה הטוב במקרה. והנה היות הערב והבקר בזאת המדרגה מהבריאה מתאחד, וזה שהם כלם משתתפים כשיושפע מהם נמוס אלו הנמצאות השפלות וסדרם ויושרם. והנה הערב והבקר הוא בהם משני צדדים. האחד מהם מפני הככב האחד מהם שיתחדשו ממנו יחסים מתחלפים אל זה החלק הנגלה מהארץ, ויהיה הבקר העת אשר תחזק בו זאת הפעולה המגעת ממנו בחלק הנגלה מהארץ, והערב העת אשר תחלש בו פעולתו והנה זה הענין מתאחד, ואף על פי שיסודרו בו פעולות מתחלפות באופן מה. והאופן השני הוא כי הככבים יתחלפו קצתם לקצת בכבוד וזולה כבוד על יחס מדרגות הפעולות המסודרות מככב ככב והנה עם זה הם מתאחדים כלם, עד שישלם מכללם זה הנמוס הנפלא הנמצא באלו הנמצאות השפלות.

והנה בכאן שני ספקות עצומות ראוי שנשתדל בהתרם. האחד הוא שכבר יתבאר מזה שאמרנו שכבר המציא השם יתברך אלו הדברים בעבור אלו הנמצאות השפלות. ויהיה אם כן הנכבד בעבור הפחות, וזה שקר עצום אצל החכמים. והשני הוא שכבר ראוי לפי הסדר הטבעי שתיוחס זאת ההויה ליום השלישי, כי השמים והככבים קודמים בסבה ובמציאות ליסודות ומה שיתהוה מהם. — ונאמר שהספק הראשון

לא ימצא בהתרו מהקושי עם מה שקדם מהדברים בזה המאמר. וזה שכבר יראה תמיד שהנכבד ישלים השפל במה שישפיע לו, ובזה האופן ישפיע השם יתברך כל הנמצאות, ולא נאמר מפני זה שיהיה השם יתברך בעבור הדברים השפלים ממנו, אבל נאמר שמציאותו הוא באופן מהשלמות שיוכל להשפיע משלמותו לכל הנמצאות לפי מה שאפשר להם שיקבלו ממנו· ואמנם מה שהוא מהשקר הוא שיקנה הנכבד שלמותו מהפחות. ובהיות הענין כן, הנה יסור זה הספק במה שאומר, וזה שהגלגלים ומניעיהם נמצאו בעבור עצמותם, ומפני שהיה יותר נכבד לבעל גשם שיפעל פעולות מה במה שהוא בעל גשם משלא יפעל אותם, כי היו הפעולות הויות מה לגשמים, ולולי זה היו גופים מתים, הושמו מתנועעים· ולפי שלא היה ראוי שיפעלו פועל הבטלה, רוצה לומר שיתנועעו ולא יתחדש מתנועתם שום תועלת, והיה בלתי אפשר שיתחדש זה התועלת לעצמותם, לפי שאין בהם כח בעצמותם, הושמו אלו הפעולות בהם להשלים שאר הנמצאות· ולזאת הסבה היו תמונות הגלגלים ומספרם ונצוצי הככבים ושאר הענינים הנמצאים בשמים באופן היותר שלם שאפשר להשלים אלו הנמצאות. והוא מבואר שזה הספק לא יתכן שיותר כי אם בהנחת העולם מחודש, ולזה יתבאר ממנו חדוש העולם, כמו שקדם. — ואולם הספק השני הוא קשה מאד, וראוי שנאמר בהתרו לפי קצורנו. ונאמר כי בעבור שהיה תכלית הכונה בהורתנו התמימה להגיע המעיין בה ההולך בדרכה אל ההצלחה האמתית, כמו שבארנו בפרושנו לדברי התורה, הנה רצתה להעיד האדם מצד העיון בזה הסדור הנמצא לה בספור תואר בריאת העולם על סודות המציאות. וכוונה עם זה להעיר אותו מצד העיון שהוא מחויב שיהיה העולם מחודש, והנה היה זה ממנה בשומה לפניו דבר יעמד בו, וזה כי כמו שההולך בדרך אם היה בטוח שאין בה מכשול, לא יפליג בעיון בדרך ההוא בלכתו בה, עד שלפעמים יהיה זה סבה שיטה מתכליתה באופן שיהיה יותר טוב שיהיה נשאר במקומו, להיותו מתרחק בדרכו תמיד מהמקום אשר כיון לבא אליו, ואמנם כשהיה בה מכשול, יפליג העיון בה וישים השתדלותו להסירו, או לסור ממנו אל הדרך אשר תוליכהו אל המקום אשר כיון ללכת אליו· וכן הענין בתורה, שאם לא היה בה דבר יביא האדם לעמד בו, לא היה המעיין מפליג בעיון בה, ויהיה זה סבה להמנע ממנו תועלתה. והנה שנוי סדר הבריאה בזה הענין הוא לזאת הסבה בעינה, וזה שאם היה נזכר ענין בריאת הככבים קודם הגלות הארץ, היה אפשר לחושב שיטעה ויחשוב שיהיה אפשר שיהיה הגלות הארץ מיוחס אל הככבים, כמו שחשבו הפלוסוף והנמשכים

אחריו, ולזה זכר בתורה תחלה ענין הגלות הארץ קודם שיזכור בריאת הככבים· ולפי שזכר הגלות הארץ וענינו היה בלתי מכוון בעבור עצמותו, אבל הוא מכוון בעבור הויית ההוים בו, הוכרח שיזכור עמו הויית הצמחים· וכבר הוכרח לזה גם להודיע ענין הערב והבקר בזאת ההויה, ושהם מתאחדים. ועוד שאם היה זוכר בריאת הככבים אחר בריאת הגרם השמימיי, היה אפשר למעיין שיטעה ויחשוב שיהיו הככבים בגלגלים בעבור עצמותם, ושהתועלת המגיע מהם באלו הנמצאות הם מהם על הכונה השנית, ולזה הפסיק ביניהם בבריאת הגלות הארץ והצמחים להעיר אותנו שבריאת הגלגלים היתה נשלמת בזולת ככבים במה שיצטרך אל עצמותם, ואמנם היו הככבים בהם לאלו התועלות שזכר, והיתה התורה מישרת אותנו בזה אל מה שנקח ממנו מופת על חדוש העולם. ועוד כי מפני שזכר עם בריאת הגלגלים בריאתו בחמר השפל הצורות היסודיות אשר בהם היה כחיי לקבל כל הצורות, הנה לא היה ראוי שיפסיק המאמר בזה החמר השפל קודם שיגיד מהשלמות אשר הוא כחיי עליו דבר מה, ולזה הוכרח להזכיר הויית הצמחים, ומפני זה חויב שיזכיר עמו בריאת הגלות הארץ, כי היא הסבה באופן מה בהמצא אלו ההויות בכאן, ואחר זה השלים לספר בריאת מה שהיה לו להשלים מבריאת הגלגלים, והם הככבים.

ואחר שהשלים הספור בזאת המדרגה מהבריאה, החל לספור מדרגה אחרת מהבריאה בזה החמר השפל. ואמר שכבר אמר השם יתברך שישרצו המים נפש חיה ושיתהווה עוף יעופף על הארץ באויר על פני רקיע השמים, וכן היה רוצה לומר שכבר ברא השם יתברך בזה האופן כל מיני הדגים המולידים מינם נמצאים במים וכל מיני העוף המולידים מינם. וידע השם יתברך שמה שהמציאו מזה הוא טוב מאד לתכלית אשר בעבורו נברא, וכבר בראו גם כן באופן היותר שלם שאפשר בבריאתם, עד שמה שנשיגהו מהטוב והחנינה אשר המציא בבריאתם, ואם הוא רב מאד, כמו שהתבאר בחכמה הטבעית אצל זכרון תועלות איברי הבעל חיים, הנה הוא מוער מעט בהקש אל מה שיש מן הטוב והחנינה ביצירתם. והנה נתן בהם השם יתברך כח על שיולידו מינם, וברך אותם בשיפרו וירבו וימלאו הדגים את המים בימים והעוף יפרה וירבה בארץ. והנה היה הערב והבקר בזאת המדרגה מהבריאה מתאחד, והערב הוא החי היותר חסר, כאלו תאמר הדגים על מדרגותיהם, והבקר הוא החי היותר שלם מהם, והם העופות על מדרגותיהם. והנה נצטרכו אלו שני הסוגים מהבעל חיים אל הברכה בשיפרו וירבו, ולא הוצרך אליה החי השלם, לפי שהולדת אלו הסוגים היא חסרה, כי הם עושים

תהיה בדבר בשלא ישאר בו ספק, כמו שזכר הפלוסוף במה שאחר הטבע.

ונאמר שכבר ימצא לכל אחד מאלו החלוקות פנים מההראות, וזה שכבר ידמה שיהיה מהויב שתהיה הויית הנפלאות מיוחסת לשם יתברך, לפי שההויה בהם היא ממין ההויה הרצונית המיוחסת לשם יתברך בבריאת העולם, וזה מבואר מענין זאת ההוייה. ועוד כי מפני שהשם יתברך סדר זה הטבע הנמצא לנמצאות כלם, הנה ראוי שלא ימשול אחד מהם לשנות הטבע והסדור ההוא זולת השם יתברך אשר סדר להם זה הטבע. והנה זה הענין כמו הענין במלך הגדול המסדר נמוסים לשריו יתנהגו בהם וינהיגו בהם אשר תחתיהם, שהוא מבואר שלא ימשול אחד מהם לשנות הנמוס ההוא, אבל המושל על זה הוא המלך המסדר הנמוס. וממה שיעזור לזה הדמוי הוא שכבר תמצא כל המופתים הנזכרים בתורה ובדברי הנביאים מיוחסים אל השם יתברך, וזה מבואר מענינם. וכבר יראה גם כן שקצת רבותינו זכרונם לברכה הסכימו שהפועל בנפלאות הוא השם יתברך, ולזה אמרו בענין מכת בכורות ועברתי בארץ מצרים, אני ולא מלאך וגומר.

וכבר ימצא גם כן פנים מההראות בשהשכל הפועל הוא הפועל באלו הנפלאות, וזה כי מפני שההודעה בנבואה היא מגעת משכל הפועל, כמו שהתבאר במאמר השני מזה הספר, הוא מבואר שהשכל הפועל יודע חדוש אלו הנפלאות, ובזה האופן יודיעם לנביא· ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהשכל הפועל הוא פועל הנפלאות, וזה שאם היה מיוחס חדוש אלו הנפלאות לשם יתברך לבד על צד הרצון, לא היה אפשר שתגיע הידיעה בהם לשכל הפועל, כי אין לחדושם נמוס וסדור יתכן שתהיה בו ידיעה לו. ובכלל הנה מפני שהפועל הנבדל פועל מה שפועל מפני הידיעה אשר לו בנמוס ההוא, והיתה אצל השכל הפועל ידיעה בחדוש הנפלאות, הנה ראוי שיהיה הוא הפועל אותם. ואולם אמרנו שיש לנפלאות נמוס מוגבל, כי בזולת זה לא יתכן שתפול ההודעה בהם, כי ההודעה תהיה בדברים המוגבלים ומסודרים מצד מה שהם מוגבלים ומסודרים, כמו שהתבאר במאמר השני מזה הספר. ועוד שהוא בלתי אפשר שתהיה לשכל הנבדל ידיעה בדבר הפרטי במה שהוא פרטי, ולזה הוא מבואר שיש בהכרח לנפלאות נמוס כולל, והגיע הידיעה בהם לנביא במופת הפרטי על האופן שהתבאר במאמר השני מזה הספר מהגעת ידיעת הדבר הפרטי מהשכל הפועל. ועוד כי אלו הפעולות נמצאם כלם באלו הדברים אשר בכאן אשר תיוחס הפעולה בהם לשכל הפועל, וזה שאתה לא תמצא, דרך משל, שיחודש אחר בריאת העולם

ככב מה בגרם השמימיי על דרך פלא, אבל תמצא כשתחפש בזה שכל מתחדש מהנפלאות, יהיו עצמים או מקרים, הם כלם באלו הנמצאות השפלות· ובהיות הענין כן, הנה הוא מבואר שהוא ראוי שיהיה הפועל בהם השכל הפועל. ועוד כי מפני שהיה חדוש הנפלאות להשגחה ולהטבה לאלו הדברים אשר בכאן, והיה השכל הפועל הוא המשגיח בהם בתכלית מה שאפשר, הנה ראוי שהיוחס זאת ההשגחה לו, וזה שאם היתה זאת ההשגחה לש"ל אחר, הנה מפני שהיא הולכת באופן מה מהלך השלמות אל ההשגחה אשר ישגיח בה השכל הפועל באלו הדברים, הנה יחויב בזה השכל השני שידע הנמוס אשר בנפש השכל הפועל שהסודר ממני זאת ההשגחה באלו הדברים, כי אי אפשר שידע מה שישלים הדבר, אם לא ידע מה שהוא שלמות לו, וזה מבואר בנפשו· ואם היה הענין כן, הנה יחויב שיהיה זה השכל השני הפועל אלו הדברים אשר בכאן, מפני שיש לו ידיעה בשלמות בנמוס הדברים אשר יסודר מציאותם מכנו, ויהיה מדרכו שיגיעו ממנו פעולות באלו הדברים· לזה הוא מבואר שהשכל הפועל הוא הפועל באלו הנפלאות.

וכבר ימצא גם כן אופן מההראות בשהאדם הוא הפועל בנפלאות, וזה כי מפני שזה הרצון אשר הוא ההחלה חדוש המופת הוא מהחדש, והיה בלתי אפשר שיונח רצון מתחדש לשם יתברך ולא לשכל הפועל, והיה אפשר שיונח לאדם רצון מתחדש, הנה ראוי שיהיה האדם הוא הפועל, ואמנם היה אפשר בו זה, כאשר יודע בנמוס אלו הנמצאות שעור גדול, ושב באופן מה במדרגת השכל הפועל מצד הנמוס המושכל אשר בנפשו, ויקרה לו אז שיפעל פעולות מתיחסות לפעולות הנבדל, ויקרה לו חדוש הרצון מצד היותו דבק בחמר. וכבר העמיד על ציור זה הענין כשיתבאר לך קלות ההפעל החמר המיוחד מצורתו המיוחדת, וזה שכבר תמצא שיתחדש האדמימות ביישן בקלות נפלא, מפני הפעלות הנפש מהבושת. ובכלל הנה השמע החמר המיוחד לצורה המיוחדת הוא נפלא מאד, כמו שזכרנו במה שקדם, ובזה האופן יתכן שיצוייר בארם, כשהיתה צורתו מקפת באופן מה באלו הדברים השפלים, שיתפעלו ממנו באופן שירצה, וזה שכבר יהיו לו כלם במדרגת החמר המיוחד אל הצורה המיוחדת. וכבר יעזור לזה הדמוי מה שנמצא מהנאי הנפלאות שהיה בהם מבוא לנביא, כי האדם הנביא הוא היודע מאלו הנמצאות יותר משאר האנשים, וזה היה בשלם לו ההתבודדות לשכל מבין שאר חלקי הנפש ליתרון שלמותו וחוזק השתמשותו בפעולתו אשר היא ההשגה. ועוד שכבר נמצא שכל אשר היתה מדרגת הנביא יותר גבוהה יהיו המופתים הנעשים על ידו יותר נפלאים, ולזה העידה התורה

שיש הבדל נפלא בין המופתים שנעשו על יד משה רבינו עליו השלום ובין המופתים הנעשים על יד זולתו, וזה מבה שיורה שהנביא הוא הפועל הנפלאות. והנה ידמה שכבר נטה לזה הדעת החכם רבי אברהם אבן עזרא זכרונו לברכה, ומפני זה חשב שהוצרך משה להכות במטה פעמים להוציא המים, כי בפעם הראשונה לא היה מתבודד בהשגתו הכוללה מפני הכעס שקרה לו, ולזה אמר שכבר שב החלק חלק, וזה כי בעת שלא ישתמש הנביא בהשגתו לא תהיה צורתו מקפת רק בהמרה המיוחד לפי מה שיחשוב זה החכם.

הנה אלו הם אופני ההראות אשר ימצאו לחלק חלק מחלקי הסותר בזאת החקירה. וכבר ימצא גם כן מה שיבוטל בו חלק חלק מהם, וזה שכבר ידמה שאין ראוי שיהיה השם יתברך הוא הפועל הקרוב באלו הנפלאות, שאם היה הדבר כן, יהיה פעל השכל הפועל בזה העולם השפל יותר נכבד מפועל השם יתברך בו, וזה כי פעל השכל הפועל הוא בו טוב תמיד בעצמות, וזה הפעל איננו טוב כי אם במקרה, רוצה לומר פעל הנפלאות, וזה מבואר הגנות, רצוני שיהיה פעל השכל הפועל באלו הדברים יותר נכבד מפעל השם יתברך בהם. והמשל שהיות הנחש מהמטה איננו טוב מצד עצמותו, ואמנם היה טוב מצד שיקנו מזה אמונה טובה מי שיראו זה המופת. וכן היות יד הנביא מצורעת איננו טוב מצד עצמותו, אבל הוא רע מצד עצמותו, ואמנם היה טוב במקרה להקנות לאנשים הרואים זה אמונה טובה. ועוד כי אם היה השם יתברך פועל בזה הנה יהיה פעל השכל הפועל באלו הדברים יותר נכבד, מפני שפעולתו מקפת בהם בכל הזמן בדבקות, ואולם פעל השם יתברך בהם יהיה במעט מן הזמן, ויהיה עומד בטל מהפועל המיוחס לו ברוב הזמן וזה בתכלית הגנות. ועוד שאם היה הדבר כן, היה בלתי אפשר שהגיע זאת ההודעה לנביא בנבואה, וזה כי הפועל בזאת ההודעה הוא השכל הפועל, כמו שהתבאר במה שקדם, ולא יתכן שתהיה לשכל הפועל זאת הידיעה, אם הונח השם יתברך פועל הנפלאות. כמו שבארנו במה שקדם. ועוד שאם הנחנו השם יתברך פועל הנפלאות, היה מחויב אם שיתחדש לו רצון וידיעה כשירצה לחדש המופת אשר יחדשהו, ואם שיהיה חדוש זה המופת בזה העת אשר יחדש בו מוגבל ומסודר מרצונו הקדום. והנה המאמר בשיתחדש לו רצון וידיעה הוא בתכלית הבטול. ואם הנחנו שיהיה חדוש זה המופת בזה העת אשר יתחדש בו מוגבל ומסודר מרצונו הקדום, כמו שיראה שידמו קצת רבותינו זכרונם לברכה במה שאמרו בענין הנפלאות שהתנאי התנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית, ובמה שאמרו גם כן שהם נבראו בין השמשות,

רוצה לומר שכבר נבראו אחר הויית העולם בששת הימים קודם שיכנס יום השבת, הנה יתחייבו מזה בטולים רבים אין המלט מהם. מהם, שאם היה הענין כן, לא היה צריך חדוש המופת לנביא, אבל היה מהחדש בבא העת ההוא בזולת נביא, וזה חלוף המפורסם. ומהם, שאם היה הענין כן, הנה לא ימנע הענין בזה מחלוקה, אם שנאמר שהשם סדר לפי רצונו הקדום שיהיה חדוש זה המופת בזה העת לא לתכלית אשר בעבורו נמצא, אבל קרה שיגיע ממנו זה התכלית הטוב, והנה המאמר כשיהיה השם יתברך מסדר חדוש אלו המופתים בעת אשר ימצאו בו לא לשום תועלת הוא מאמר מבואר הבטול והגנות, שאם היה הדבר כן, יהיה השם יתברך פועל פעל הבטלה׃ ועוד שלא אשער איך יתכן שיגיע מהמופתים במקרה זה התועלת הנפלא המגיע מהם. ואם אמרנו שהשם יתברך סדר לפי רצונו הקדום שיהיה חדוש המופתים בזה העת אשר יתחדשו בו לתכליה אשר בעבורו נמצאו, הנה יחויב מזה שיהיה בטל טבע האפשר׃ והמשל שקריעת ים סוף אם היה ידוע מקדם לשם יתברך שיהיה חדושו בעת שנתחדש להטביע המצרים ולהקנות לישראל אמונה שלמה בשם יתברך, הנה יהיה מחויב שיהיו רודפים המצרים בזה העת אחר ישראל בים, ושיהיו ישראל אז בלתי שלמי האמונה בשם יתברך, שאם לא היה זה מחויב, הנה אפשר שיתחדש זה המופת בעת ההוא אשר הגבילו השם יתברך, ולא יתחדש ממנו תועלת, וזה כי המצרים היה אפשר שלא ילכו אז במקום ההוא, כי זה מיוחס לבחירתם, וכן היה אפשר זה לישראל. וכבר היה אפשר לישראל שיהיו שלמי האמונה בשם יתברך קודם זה הזמן׃ וכאשר היה זה כן, הוא מבואר שכבר יתחייב מזה שיסתלק טבע האפשר, וזה בתכלית הבטול. והנה זאת הטענה תבטל גם כן שיהיה השכל הפועל פועל אלו הנפלאות. ועוד כי השם יתברך הוא נמוס הנמצאות וסדרם וישרם ובזה האופן יתכן שיהיה פועל הנמצאות׃ ובהיות הענין כן, והיה מבואר שחדוש המופתים הוא דבר יוצא מגדר נמוס הנמצאות, לפי שאין לזאת ההוייה הגבלה, אבל יתכן שתהיה מדברים רבים מאד, כאלו תאמר שחדוש הנחש יתכן שיהיה בזה האופן מאיזה דבר שיהיה מאלו הדברים, כן הענין בדבר דבר מהדברים אשר בכאן, הנה הוא מבואר שאי אפשר שיהיה הפועל לזאת ההוייה השם יתברך, לפי שהוא בלתי אפשר שיהיה זה הסדור נכלל בסדור נמוס הנמצאות אשר בנפש השם יתברך. וזאת הטענה תבטל גם כן שיהיה השכל הפועל פועל אלו הנפלאות׃

וכבר יתבאר גם כן שהוא בלתי אפשר שיהיה האדם פועל אלו הנפלאות, וזה שאם היה הענין כן, לא תגיע לו ההודעה בנבואה, אבל

מההשתעבד לו למניעי הגרמים השמימיים מצד עוצם מדרגתו במציאות אשר היא סבה שיחלקו אליו תמיד מניעי הגרמים השמימיים, ויניעו מפני זה גלגליהם בזה האופן אשר ישלם בו נמוס אלו הנמצאות. והיה הענין אחד איך שיפורש מאלו הפרושים, אלא שהבאור האחרון הוא יותר נאות לפי מה שנחשוב. והנה זאת המדרגה השביעית היא המתמדת אשר לא תכלה ולא הפסק, כמו שבארנו במה שקדם מענין העולם שהוא בלתי אפשר שיפסד.

הנה זהו שעור מה שאינו בזה המקום ממעשה בראשית, והוא בעינו מה שהביאנו אליו העיון מענין חדוש העולם· והיה ראוי להיות כן, כי הוא בלתי אפשר שתיסד לנו התורה דעת כוזב, ולזה היה מחויב שתהיה התורה מסכמת אל מה שהתבאר חיובו במופת.

ואתה המעיין ראה איך נפלינו בבאור זאת הפרשה מכל מי שקדמנו, עד שלא יתכן בשום פנים היות ביאורה זולת מה שזכרנו. וזה ממה שלא יסכל המעיין בדברינו, וזה כי זאת הפרשה מעידה עלינו, אם מצד הלשון אם מצד הסדור, שזהו ביאורה בלא ספק. ולא רצינו להאריך המאמר לבטל באור מי שקדמנו בה, לראותנו שזה יהיה מותר אחר הגלות האמת והערת הפרשה עצמה על שזהו באורה בלי ספק, עם הודאת בעל הריב לא נצטרך לעדים.

וראוי שנתן תורה נפלאה לשם יתברך בהמצאו זה ספור הנפלא לנו אשר העיר עינינו, והיה סבה אל שנמצא האמת בזאת החקירה המישרה הנפלאה אשר בו אל זה, כמו שהתבאר מדברינו.

פרק תשיעי

יתבאר בו מה שילך דרך השרשים מענין הנפלאות.

ואחר שכבר התבאר במה שאין ספק בו שהעולם נתהוה אחר שלא היה נמצא, והיה מבואר שהנפלאות אשר נתפרסם מציאותם מדברי התורה ומספורי דברי הנביאים יהיה חדושם בהכרח מסוג ההויה הזאת באופן מה, וזה כי לא יהיה בה ההווה הווה מדבר מוגבל, כמו הענין בהויה הטבעית, הנה ראוי שנחקור בכאן מענינם לאיזה תכלית יהיו, ובאיזה מהדברים יתכן שיהיו ובאיזה מהם לא, ומי הוא הפועל בזאת ההויה, כי כאשר השגנו זה מענין הנפלאות, ידענו מה שנכספת ידיעתו מענינם. והוא מבואר שהוא ראוי שנקדים בכאן מה שנתפרסם מענין המופתים מספור התורה ומספור דברי הנביאים לקחת מהם ראיה על מה שנרצה לחקור עליו מזה, כמו שיקדם בדברים העיוניים מה שהושג בחוש מענינים אשר תהיה בהם החקירה לעשות מהם ההחלת מופת

על מה שישתדלו בידיעתו. וזה שקצת הדברים יתכן שיעמד האדם עליהם מן החוש בשירגיש בהם הוא בעצמו לקלת השגה החוש מה שיצטרך בהשלמת החקירה ההיא, וקצתם לא יתכן בהם זה, אבל יצטרך שיעזור האדם בהם מה שהושג בחוש מענינם לזולתו ממי שראוי לסמוך עליו, כמו שעשה הפלוסוף במיני הבעלי חיים ובטלמיוס במבטי הכבבים, שכבר לקחו הרבה מהקודמים, לקושי הגעת החוש אל מה שיצטרך בהשלמת אלו החקירות, אם לא יעזור האדם בזה במה שהושג לקודמים. והוא מבואר שענין הנפלאות הוא מכמו זה הסוג, וזה שאנחנו לא השגנו מהם דבר בחוש נוכל לעשות ממנו התחלת מופת בזאת החקירה, ולזה ראוי שנקבל זה מהקודמים אשר נבטח בהם שיגידו לנו האמת, והם הנביאים בכלל והאנשים שהיו בזמנם שנתפרסם להם זה הענין במה שאין ספק בו.

ונאמר שאנחנו כשחקרנו בענין הנפלאות, מצאנו קצתם בעצמים, וקצתם במקרים· משל מה שבעצמים ההפך המטה לנחש והמים לדם ומה שינהג מנהגם, ומשל מה שבמקרים ההפך יד אדון הנביאים מצורעת לשעתה בזולת סבה קודמת יתחייב ממנה על המנהג הטבעי הצרעת ביד ההיא, והתייבש יד ירבעם בזה האופן גם כן כשהיה מצוה לתפוש הנביא שיעד מה שיעד על דבר המזבח שהיה עובד בו עבודה זרה. וכן הוא מבואר שקצת הנפלאות הגיעה בהם ההודעה לנביא בנבואה טרם בואם, וקצתם לא הגיעה בהם הודעה לנביא טרם בואם, וזה שני מינים, המין האחד יתבאר בו שהנביא היה מתפלל אל השם יתברך שיעשה זה המופת, והמין השני לא יתבאר בו זה, אבל נזכר שהנביא היה גוזר שיתחדש זה המופת, והיה מתחדש בגזרתו· משל מה שהגיעה בו ההודעה לנביא בדרך הנבואה המכות בכללם אשר חדש השם יתברך במצרים ומה שידמה לזה משאר הנפלאות, ומשל מה שלא הגיעה בו ההודעה לנביא, אבל סופר שכבר התפלל הנביא לשם יתברך שיביא זה המופת, הוא מה שהתפלל אלישע לשם יתברך שיכה בסנוירים העם הבאים עליו, ומה שהתפלל אליהו לשם יתברך להחיות בן האלמנה, ומה שידמה לזה משאר הנפלאות, ומשל מה שלא הגיעה בו ההודעה לנביא, אבל סופר שהנביא היה גוזר שיתחדש זה המופת והיה מתחדש בגזרתו, הוא מה שאמר אליהו אם איש אלהים אני תצא אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמשיך, והמופת שעשה אלישע מן השמן, ומה שידמה לזה משאר הנפלאות. וגם כן הנה כאשר חפשנו בענין הנפלאות מצאנו בהם בכלם נביא יתכן שייוחסו אליו, וכבר יעזור על זה החפוש מה שנזכר בתורה למשה, כשהיה מבקש ראיה יתאמת בה לישראל שכבר נראה אליו השם יתברך, מענין המופתים אשר

צוהו לעשות בפניהם כדי שיתאמת להם שהוא נביא, ואלו היה אפשר העשות המופתים בזולת נביא, לא תהיה מזה הענין ראיה לישראל שהיה משה נביא. ואל תקשה עלינו ממופת שנעשה לחזקיה כאשר הכה מלאך ה׳ במחנה אשור מה שהכה, כי כבר היה שם ישעיה, והוא יעד לחזקיהו זה הענין. וכן מה שהשמיע השם יתברך מחנה ארם קול רכב וקול סוס ונסו מפני זה ועזבו אהליהם, הנה כבר היה שם אלישע, והוא יעד זה הענין במה שאמר שכבר יהיה בשער שומרון ביום ההוא כאה סולת בשקל וסאתים שעורים בשקל. וכן מה שעצר השם יתברך בעד כל רחם לבית אבימלך, וננע את פרעה נגעים גדולים על דבר שרה, הנה היה שם אברהם שהיה נביא. ובכלל כשהחקור תמצא בכל הנפלאות אשר סופרו בתורה ובדברי הנביאים שהם נעשו אם על יד נביא אם בעבור הנביא, עד שלא ימצא אחד מהם שלא יהיה בהדוש מבוא מה לנביא. וגם כן הנה כאשר חפשנו בכל הנפלאות, מצאנו כלם על צד ההטבה והחנינה וההשגחה, וזה אם להקנות אמונה טובה, אם להקנות טוב גופיי, אם להציל מהרע, וזה אם מרע נפשיי, אם מרע גופיי· משל מה שהיה להקנות אמונה טובה המופתים שעשה משה לישראל כדי שיאמינו שהוא נביא ושיאמינו בשם יתברך, והמופת שעשה אליהו כדי שיאמינו ישראל כי ה׳ הוא האלהים, ושאר המופתים שינהגו מנהגם· ומשל מה שהיה להקנות טוב גופיי מופת המן שנעשה על ידי משה רבינו עליו השלום, ומופת כד הקמח וצפחת השמן שנעשה על יד אליהו, ושאר המופתים שינהגו מנהגם· ומשל מה שהיה להציל מהרע קריעת ים סוף, והכאת מלאך השם יתברך במחנה אשור, ושאר המופתים הנוהגים מנהגם. ולא תקשה עלינו ממופת בליעה הארץ קרח ועדתו ושאר המופתים הנוהגים מנהגם, כי זה גם כן היה על צד ההטבה וההשגחה על ישראל, כדי שיכנעו כלם לשמוע דברי השם יתברך אשר דבר ביד משה עבדו. וכזה תמצא בשאר המופתים כשתחקור בהם שהם כלם מכוונים לתכלית טוב, וראוי היה להיות כן, לפי שהמופתים הם בהכרח מסודרים משכל, כי כבר יתחדשו בהם עצמים, כמו שזכרתי, ונותן הצורה צורה נבדלת, כמו שיתבאר מהענינים ההוים במלאכה, והנה אין מדרך הצורה שיגיע ממנה כי אם טוב, ואמנם הרע יגיע מפאת החמר, כמו שהתבאר במה שקדם.

פרק עשירי

יתבאר בו מי הוא הפועל הנפלאות ואיך ישלם זה ממנו.

ואחר שהצענו זה הענין מענין הנפלאות, הנה ראוי שנחקור מי הוא

הפועל לנפלאות, כי אי אפשר להם מזולת פועל. וזה כי מפני שכבר נמצאם כלם לתכלית טוב, והיה זה ממה שייוחד בו מה שהוא מפעולת פועל מצד מה שהוא מפעולת פועל, כמו שהתבאר במה שקדם, הנה מבואר שכבר יחויב שיהיו הנפלאות מפעולת פועל. ועוד שכבר ימצא בנפלאות שיתחדש בהם הבעל חיים, כהתחדש הנחש מהמטה, והוא בתכלית הבטול שיאמר שיתחדש הבעל חיים בקרי או מפאת נפשו, עם מה שימצא ביצירתו מהשלמות הנפלא. ועוד כי כבר תגיע בחרושם הודעה לנביא, וזה לא יתכן שיהיה אם היה חדושם בקרי ובהזדמן, וזה מבואר מאד ממה שקדם לנו בזה במאמר השני מזה הספר. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שהנפלאות בחדושם הם מסוג הפעולות אשר בחדוש שאר הדברים אשר בכאן שיכללם נמוס הנמצאות וסדרם וישרם, וזה שהאומנות, דרך משל, אשר יהיה בחדוש הנחש מהמטה לא ישלם אם לא בידיעת נמוס מציאות הנחש וסדרו וישרו, כמו שלא ישלם העשותו ממינו בזולת זאת הידיעה׃ ובהיות הענין כן, הנה הוא מבואר שאצל הפועל הנפלאות ידיעה באופן מה בנמוס אלו הנמצאות וכדרם וישרם. ובהיות הענין כן, הנה יראה שלא ימלט הענין בזה מחלוקה, אם שיהיה הפועל הוא השם יתברך, כי לו תמצא ידיעה בנמוס הנמצאות, כמו שקדם, או שיהיה הפועל השכל הפועל, כי לו גם כן ידיעה מה בנמוס אלו הנמצאות השפלות, או שיהיה הפועל הנביא, כי אצלו גם כן ידיעה מה בנמוס אלו הנמצאות השפלות. והוא מבואר שאין בכאן פועל אחר יתכן שתייוחס לו זאת הפעולה, וזה כי אי אפשר שנניח הפועל בזה אחד ממניעי הגרמים השמימיים, מפני שאנחנו נמצא אלו הפעולות מסוג הפעולות שישתתפו כלם בחדושם, ואי אפשר שייוחס חדושם לשכל אחר זולת אלו, כמו שיתבאר מדברנו במה שאחר זה. ולפי שההקדמות הצודקות הנמצאות לנו בזאת החקירה הם מעטות, ולא יוכנו לנו כי אם בקושי עצום, וכל שכן שיוסיף לנו קושי במציאותם מפני שלא מצאנו בזה לאחד מהקודמים דבר, הנה ראוי שנקדים תחלה כל ההקדמות אשר ימצא אצל מחשבתנו המקיימות חלק חלק מחלקי הסותר בזאת החקירה והמבטלות אותם, כי בזה יוכנו לנו הקדמות רבות, ויקל לנו ברור הצודק מהבלתי צודק, כמו שזכר הפלוסוף בספר הנצוח, עם שבזה היישרה להגיענו אל האמת בדרוש ההוא באופן שלא ישאר בו ספק, כי המחשבות המקבילות אשר לנו בדרוש האחד הם ממה שיתנו לנו ספק בדרוש ההוא, ואם נתבאר האמת בזה הדרוש, ולא נתבאר בטול המחשבות המקבילות לו הנמצאות לנו, הנה נשארנו נבוכים בזה הדרוש, ולא תהיה לנו בזה הדרוש ידיעה בו, וזה כי הידיעה השלמה

יהיה זה הענין מיוחס אל רצונו. ועוד כי הוא מבואר שהוא בלתי אפשר שיהיה האדם הוא הפועל בזה, לפי שאי אפשר שתהיה לו ידיעה שלימה בנמוס אלו הנמצאות, בדרך שיהיה אפשר בו שיהיה פועל, כבר התבאר זה בראשון מזה הספר עד שגם נמוס אחד ממיני הבעלי חיים לא יתכן שיושג לו בשלמות. ובהיות הענין כן, הנה איך יתכן שיהיה פועל, מי יתן ואדע. ועוד שאם היה הדבר כן, כמה אני תמה למה היה האדם פועל הדברים היוצאים מגדר נמוס הנמצאות האלו אשר הוא מושכל לו, וזה כי מפני שהאדם, אם היה פועל כמו אלו הדברים, היה פועל אותם מצד מה ששכלו מתבודד מבין שאר חלקי הנפש בהשגתו, ומזה הצד היה בלתי דבר בחמר, הוא מבואר שאי אפשר בחדוש הרצון בו שהוא סבה לחדוש המופת לפי זאת ההנחה שנייחס אותה לשכל האנושי מפני היותו דבק בחמר, כי הוא יפעל מזה הצד, וזה מבואר מאד, עד שהאריכות בבאורו הוא מותר. ועוד שאם היה הענין כן, היה אפשר באדם שתשנה עצמותו, וזה בתכלית הבטול. וזה יתבאר כמה שאומר, והוא כי מפני שהיה האדם מושל לשנות אלו הדברים ממנהגם הטבעי לפי זאת ההנחה, מפני היותו להם כמו צורה, הוא מבואר שכבר יתחייב מזה שיהיה יותר מושל לשנות מציאותו, כאלו תאמר שיעשה מעצמו נחש, וזה כי הוא יותר אמתי בשיהיה צורה לחמר המיוחד, והנה המאמר בצורה שתשנה המהות אשר הוא בו ה״א מאמר סותר נפשו, וזה כי הצורה הוא מה שיבודר ממנו מהות הדבר אשר היא לו צורה, ולזה לא יתכן שתצויר בצורה שתפכיך מה שהיא לו צורה. ובכלל הנה אם באנו לזכור כל הבטולים המתחייבים מהנחת האדם פועל הנפלאות, הצטרכנו למאמר ארוך, ולזה נקצר ונעמוד מזה על מה שיתבאר בו בטול זאת ההנחה.

ואחר שכבר התבאר מה שיש מאופני ההראות לחלק חלק מאלו החלקים ומה שיבוטל בו אחד אחד מהם, הנה ראוי שנברר הצודק מהבלתי צודק. ונאמר שהוא מבואר שמה שיבוטל בו באלו הטענות שיהיה האדם פועל הנפלאות הוא צודק בלי ספק, וזה מבואר מדברינו בזכרנו אלו הטענות. ואולם מה שקיים שיהיה האדם הוא הפועל מפני ידיעתו באופן מה נמוס אלו הנמצאות, כבר התבאר בטולו אצל מאמר בטענות המבטלות שיהיה האדם הוא הפועל בנפלאות. וכן מה שקיים שיהיה האדם הוא הפועל מפני מה שנמצא מתנאי המופתים שיהיה שם נביא. ושכל מה שהיתה מדרגת הנביא יותר גבוהה היה אפשר שיהיה המופת יותר נפלא, הוא גם כן מבואר שלא יחויב מזה שיהיה הנביא פועל הנפלאות, אבל מה שיחויב הוא ש״ש לנביא רושם

מה בחדוש הנפלאות, וזה שאין כל מה שיהיה לו מבוא בחדוש הדבר הוא פועל אותו, כמו שימצא לנפש מבוא בחדוש האדמימות בביישן, ואינה פועלת אותו, אבל היא מקבלת, וכן ימצא למוח רושם מה במציאת ההרגש בבעלי חיים אשר לו מוה, ואינו הפועל בזה, כמו שהתבאר בספר בעלי חיים. וכאשר היה זה כן, הנה ראוי שנחקור באיזה אופן יתכן שיהיה לאדם מבוא בזה הפעל מזולת שיהיה הוא הפועל, וזהו ממה שיתבאר במה שאחר זה. — וכן נאמר שמה שנתבטל בו שיהיה השם יתברך הוא הפועל באלו הנמצאות הוא מבואר שהטענות ההם צודקות כלם או רובם, וזה מבואר מעצם הטענות ההם· ואולם מה שנתקיים בו שיהיה השם יתברך הוא הפועל מפני הדמות זאת ההויה להוית העולם המיוחסת לשם יתברך לא יחויב בו על כל פנים שיהיה השם יתברך הפועל הקרוב, וזה שזאת ההויה היא הויה בחלק מחלקי העולם, והיא מנמצא אל נמצא, כמו הענין בשאר ההויות אשר יעשה אותם השכל הפועל, והוית העולם המיוחסת לשם יתברך היא הויה כללית, והיא אינה מנמצא אל נמצא. וכן מה שקיים שיהיה השם יתברך, הוא הפועל בנפלאות מפני שהוא סדר זה הנמוס לנמצאות, ואין ראוי שימשול אחד מהם על סדורו זולת השם יתברך, איננו גם כן ממה שיחייב שיהיה השם יתברך הוא הפועל, וזה שאנחנו נאמר שחדוש הנפלאות הוא מעצם הנמוס אשר סדר השם יתברך לנמצאות, ולזה היה אפשר שתפול בו ההודעה לנביא בנבואה, כי ההודעה לא יתכן שיהיה אלא בדברים המוגבלים ומסודרים מצד מה שהם מוגבלים ומסודרים, כמו שהתבאר במאמר השני מזה הספר. ומזה המקום תסור הטענה המבטלת שיהיה הפועל לנפלאות השם יתברך או השכל הפועל מפני היות חדושם יוצא מגדר נמוס הנמצאות. ואולם מה שנמצא כתוב שיחס פועל הנפלאות לשם יתברך איננו גם כן מה שיחייב שיהיה השם יתברך הוא הפועל הקרוב, וזה שכבר תמצא שכל הענינים המתחדשים יחס הכתוב לשם יתברך, ואפילו הענינים שהתחלתם הבחירה האנושית, כאמרו כי ה׳ קלל את דוד, ואמנם היה זה כן, לפי שהשם יתברך הוא התחלת כל הדברים המתחדשים לפי מה שהתבאר מענינו, אלא שאינו הפועל הקרוב להם. — וכן נאמר שהוא מבואר שמה שקיים שיהיה השכל הפועל הוא הפועל באלו הנפלאות מאלו הטענות אשר זכרנו הוא אמתי שאין ספק בו, וזה מבואר בנפשו מעצם הטענות אשר זכרנו בזה. ואולם מה שבטל היות השכל הפועל פועל אותם מפני היות הנפלאות דברים יוצאים מגדר נמוס הנמצאות, הנה כבר אמרנו בהתרו במה שקדם, וזה שהוא מבואר שהם בעצם נמוס הנמצאות, ולזה היה

אפשר בהם שתגיע הודעה לנביא מהם. ואולם מה שבטל שיהיה השכל הפועל פועל הנפלאות מפני שכבר יחויב לו בזה אם חדוש ידיעה וחדוש רצון, או בטול טבע האפשר, הנה ראוי שנעיין בו. וזה שזאת הטענה תבטל גם כן שיהיה השם יתברך הוא הפועל· ולפי שבכאן פועל בהם זולת השם יתברך או השכל הפועל, כי אי אפשר שייוחס זה הפעל לאדם, כמו שבארנו, ואי אפשר גם כן שייוחס לשכל אחד נבדל זולת השכל הפועל וזולת השם יתברך, לפי שכאשר הונח הענין כן, הנה יהיה השכל ההוא הוא השכל הפועל בעינו, כמו שבארנו במה שקדם, עד שכאשר נייחס זה הפעל לאיזה שכל נבדל שיהיה, הנה יחויב זה הבטול בעינו· הנה הוא מבואר שאי אפשר שיהיה מזולת שיהיה נכלל בזאת הטענה דבר בלתי צודק, או שיהיה האדם הוא הפועל· ולפי שכבר התבאר שאי אפשר שיהיה האדם הוא הפועל, הנה הוא מבואר שיחויב שיהיה נכלל בזאת הטענה דבר בלתי צודק. ובהיות הענין כן, הנה מה הוא זה הדבר אשר הוא בלתי צודק בה, מי יתן וארע. ונאמר שכבר התבאר במאמר השני מזה הספר איך יתכן שיגיע מהפועל הנבדל הגעה פרטית או פעל פרטי, וזה אמנם יהיה מצד המקבל, והתבאר אצל המאמר בהשגחה כי השכל הפועל הוא משגיח יותר במה שיקרב יותר למדרגתו, ומזה הצד חוייב שתהיה השגחתו באישי האדם מתחלפת להתחלף מדרגות האנשים בקורבה ורוחק ממדרגת השכל הפועל· והוא מבואר שזאת ההשגחה שיש לו באנשים מצד קורבתם אליו יש לה גם כן נמוס וסדר, וימשך זה השעור מן ההשגחה לזה האיש, לא במה שהוא זה האיש, אבל במה שהוא איזה איש הזדמן שיהיה בזאת המדרגה מהקורבה לשכל הפועל. וכאשר היה זה כן, והיה מבואר מענין הנפלאות שהם על צד ההשגחה, הוא מבואר שבזה האופן ישלם ענין הנפלאות מהשכל הפועל מזולת שתתחדש לו ידיעה ורצון. והנה אין חדושם גם כן הכרחי, כי כבר אפשר שתבלבל הבחירה האנושית זה הנמוס, כמו הענין בשאר הדברים המסודרים מהשכל הפועל ומהגרמים השמימיים, כמו שבארנו במאמר השני והשלישי והרביעי מזה הספר. וכמו ששם השם יתברך טבע בבחירה האנושית להשלים מה שחסר מן הטוב מפאת הסדור המסודר מהגרמים השמימיים, כמו שקדם בשני וברביעי מזה הספר, כן שם זה הסדור בנפש השכל הפועל מההשגחה באישי האדם להשלים מה שחסר מן הטוב מצד הסדור המסודר מהגרמים השמימיים. ובכאן הותר הספק בטענה ההיא, וזה מבואר מאד.

והנה מפני זה היה מהכרח מציאות הנפלאות שיהיה שם נביא, כי הקורבה אשר לאדם למדרגת השכל הפועל ידמה שלא ימשך ממנה

זה השעור מן ההשגחה אם לא היה שכל האיש ההוא באופן מהשלמות יתכן בו שיהיה נביא, ולזה היה אפשר במופת שיהיה יותר עצום כל מה שהיתה מדרגת הנביא יותר עצומה. וככאן התבאר מי הוא הפועל בנפלאות, ובאיזה צד יהיה לאדם מבוא בהם, והוא מה שכוננו באורו בזה הפרק.

והוא מבואר שמה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה מענין המופתים תנאי התנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית, ושהם נבראו בין השמשות, הוא מסכים אל מה שהתבאר בכאן מענין הנפלאות, וזה שכבר התבאר בכאן שיש לחדוש הנפלאות נמוס וסדור, וזה הנמוס הוא מסודר בהכרח בהתחדש העולם. והתבונן חכמתם באמרם בכמו אלו הענינים שהם נבראו בין השמשות, וזה שההויה אשר תהיה בששת הימים אשר נתיחסה להם בריאת העולם היתה רצונית, ומה שנמשך מן ההויה ביום השביעי היה הויה טבעית. וכבר ידעת שהם יקראו בין השמשות הזמן הממוצע בין שני הימים אשר יהיה בו חלק מה מכל אחד מהם, ובזה אמרו בכאן שהויית הנפלאות היא כמו ממוצעת בין ההויה הרצונית אשר נתחדש ממנה העולם ובין ההויה הטבעית אשר נמשך בה מציאות העולם אחר התחדשו. וזה כי מפני שיש לה נמוס וסדור באופן מה היא דומה להויה הטבעית, ומפני שלא היה המתחדש בה מתחדש מדבר מוגבל, כמו שימצא זה בהויה הטבעית, הנה היא דומה להויה הרצונית. ועוד כי זאת ההויה מפני שלא תהיה באמצעות תנועת הגרמים השמימיים והפעל אשר יתחדש בכאן מנצוצי הככבים, כמו שימצא זה הענין בהויה הטבעית, הנה היא דומה להויה הרצונית אשר נתחדש בה העולם, כי לא התחדש המתחדש באמצעות הככבים ותנועת הגרמים השמימיים. ולזאת הסבה אמרו רבותינו זכרונם לברכה שחדוש המופת יהיה בזולת אמצעי, כי זה הפעל אינו מסודר מהגרמים השמימיים, אבל הוא מסודר מהשכל השופע ממניעי הגרמים השמימיים. וזהו אמרם ועברתי בארץ מצרים, אני ולא מלאך וכולי, להורות על שזאת המכה הותה על דרך מופת, ולא היתה מסודרת מהגרמים השמימיים. ומפני זה אמרו רבותינו זכרונם לברכה בכמו אלו הדברים אשר יתחדשו מהשכל הפועל על צד ההשגחה האישית שהמפתחות ההם לא נמסרו ביד שליח. וזהו אמרם שלשה מפתחות לא נמסרו ביד שליח ואלו הן מפתח של חיה, מפתח של גשמים, מפתח של תחיית המתים. והנה רצו בזה מה שיהיה מהפתח רחם של עקרה על צד ההשגחה האישית, ומה שיתחדש מהגשמים מפני ההשגחה האישית, ואולם תחיית המתים, להיותו מהנפלאות היותר עצומות, הוא מבואר גם כן שחדושו הוא מפני ההשגחה האישית, כאלו

תאמר להקנות לאנשים כלם בעת ההיא אמונה שלמה בשם יתברך, וזה שכמו שהיה חדוש הנפלאות על יד משה להקנות לישראל אמונה שלמה בשם יתברך, כאמרו אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו וכו׳, וסוף המאמר וידעתם כי אני ה׳, כן יהיה חדוש זה המופת בזמן ההוא להקנות לכל האנשים אמונה שלמה, כמו שיעד ואמר אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה׳ ולעברו שכם אחד. והנה אין הכונה בכאן לחקור בענין החית המתים, כי זה ממה שהוא יותר ראוי שתהיה החקירה בו בפירושנו לדברי הנביאים ולדברי חכמי תורתנו, אלא שסדר הדברים הביאנו לזה. וכבר תמצא גם כן שרבותינו זכרונם לברכה הסכימו שכל מה שיתחרש בכאן יחדשהו השם יתברך על יד אמצעי, לא שיהיה הוא הפועל הקרוב· אמרו אין הקדוש ברוך הוא עושה דבר אלא אם כן נמלך בפמליא של מעלה· וראוי שנבין שמאמרם הוא במה שעשה אותו השם יתברך אחר חדוש העולם, לא במה שעשה אותו בחדשו העולם, כי זה ממה שלא יתכן שייוחס לאמצעי למי שיאמין בחדוש העולם, וזה מבואר.

פרק אחד עשר

יתבאר בו שהוא אפשר שיתחדשו הנפלאות על יד חכם שאינו נביא.

ואולם על יד מי יתכן שיהיה חדוש הנפלאות, הנה הוא מבואר ממה שקדם שהוא ראוי שיהיה על יד נביא, שאם לא היה הענין כן, לא היה מופת לישראל שכבר נראה השם יתברך למשה מפני מה שעשה משה בפניהם מהמופתים. וראוי היה להיות כן, וזה כי מפני שהעש״ת הנפלאות הוא על צד ההשגחה היותר נפלאה שאפשר שתהיה, והיתה ההשגחה הזאת מצד עוצם קורבת מדרגת האיש ההוא למדרגת השכל הפועל, הנה ראוי שתהיה כמו זאת ההשגחה למי שיהיה מן האנשים בתכלית מה שאפשר מן הקורבה לשכל הפועל ולמדרגתו. אלא שכאשר הנחנו הענין כן, יקשה להה הסבה במה שספרו רבותינו זכרונם לברכה במקומות רבים שנתחדשו נפלאות מה על יד חכמי הדורות ההם שלא היו נביאים.

ונאמר שכבר ידמה שיהיה אפשר התחדש המופת על צד ההשגחה לחכם שאינו נביא, כאשר היתה מדרגתו בחכמה עצומה. ואולם המופת שיהיה בזה הענין לנביא בנבואה הוא מפני ההגדה בחדוש אלו הנפלאות טרם בואם, וזה כי כבר יתכן שידע הקוסם הרבה מהדברים המתחדשים אשר הם מסודרים מהגרמים השמימיים, כמו שהתבאר בשני מזה הספר, ולזה לא יתבאר על כל פנים במה שיגיד בחדושם שהוא נביא· ואולם הנפלאות, מפני שאי אפשר שתהיינה מסודרות מהגרמים השמימיים,

כמו שקדם, הנה מי שיגיד בחרושם קודם בואם בהכרח הוא נביא, ובזה האופן היה מופת לישראל שכבר היה משה נביא בהודיעו אותם חדושי אלו הנפלאות טרם בואם. והנה מה שנראה בספורי דברי הנביאים בכל מה שיתחדש מאלו הנפלאות שכבר היה לנביא מבוא בחדושים לא יחויב שלא יהיה אפשר התחדשם על יד חכם שאינו נביא, והנה לא בא ספור מזה הענין בדברי הנביאים לרוחק המצא חכם שאינו נביא במדרגה מהשלמות שתדבק בו כמו זאת ההשגחה, ועוד שכבר היו אז נמצאים הנביאים, והיה מה שיתחדש על ידם מספיק, עם שהוא אפשר שכבר קרה זה גם כן בזמנים ההם, אלא שלא נזכר זה בדברי הנביאים, כי די במה שנזכר בדבריהם מהמופתים שנעשו על יד הנביאים. ולפי שזאת ההשגחה יחוייב שתהיה יותר חזקה בהיות מדרגת המושגח יותר חזקה, היה שיתחדשו נפלאות יותר עצומות על יד הנביא אשר מדרגתו יותר עצומה, כמו שזכרנו במה שקדם.

פרק שנים עשר

יתבאר בו באיזה מהדברים יתכן שיתחדשו הנפלאות ובאיזה מהם לא, ואיך יתכן שיתחדשו בהם.

וראוי שנחקור באיזה מהדברים יתכן שיתחדשו הנפלאות ובאיזה מהם לא יתכן זה.

ונאמר תחלה שכבר יראה שאי אפשר שיתחדש דבר מה מהנפלאות ימשך מציאותו מציאות מתמיד, כאלו תאמר שישתנה טבע דבר מהנמצאות בפליאה שנוי מתמיד לא יפסק, שאם היה אפשר זה, היה אפשר זה בהכרח, מפני שאין המסודר מזה מהגרמים השמימיים טוב בעצמותו, שאם היה טוב בעצמותו לא יתכן בו שישתנה תמיד מפני ההטבה, וזה שכבר אפשר שיקרה למה שהוא טוב בעצמותו שיהיה יותר טוב במקרה בעת מה שישתנה הסדור בו, אבל אי אפשר בו שיהיה תמיד במקרה יותר טוב שישתנה הסדור ההוא, כי לא יתכן במה שבמקרה שיהיה מתמיד על זה האופן, אבל על כל פנים אם היה, יהיה במעט מן הזמן. והוא מבואר שאם הנחנו שהוא לא יהיה טוב מה שהיה מסודר מזה הענין מהגרמים השמימיים, הנה נייחס חסרון לשם יתברך בשומו הטבע על זה האופן שימשך ממנו המשך מתמיד זה החסרון, ולזה הוא מבואר שהוא מחויב בנפלאות שלא ימשך מציאותם המשך מתמיד. ובזה בעינו יקרה בהורה, והוא שכבר אפשר שישתנה בה דבר בעת מה, להיותו יותר טוב בעת ההיא, כמו הקרבן שהקריב אליהו בהר הכרמל בעת אסור הבמות, ומה שידמה לזה, אבל לא יתכן שתשתנה דבר מן התורה

שנוי מתמיד, כי מה שימצא בו השלמות והטוב בעצמותו אי אפשר שיהיה חלופו יותר טוב התמיד, אבל אם היה, הנה יהיה זה במעט מהזמן ובדרך מקרה. ומזה הצד ימצא הבדל עצום בין הנפלאות אשר יתחדשו על יד הנביא האחד ובין הנפלאות אשר יתחדשו על יד הנביא אשר הוא למטה ממנו במדרגה, וזה כי כל מה שהיתה מדרגת הנביא יותר גבוהה יהיה המופת שיתחדש על ידו יותר כולל וימשך מציאותו יותר מהזמן, כאלו תאמר שהוא מתקרב יותר אל טבע הדבר הטבעי, להיות הטוב המקרי בו יותר מתיחס אל העצם. ובזה האופן נמצא הבדל נפלא בין מופתי משה רבינו עליו השלום ובין מופתי זולתו מהנביאים, וזה שמופתי משה תמצא כוללים מאד, וזה מבואר מהמכות שהתפשט ענינם בכל המצריים, ותמצא בהם גם כן מה שנמשך מציאותו זמן ארוך, כמו מופת המן ועמוד האש ועמוד הענן שנמשך מציאותם כמו ארבעים שנה, וזה דבר לא תמצאהו זולתי במשה רבינו עליו השלום, וזה כי מה שעשה אליהו מכד הקמח וצפחת השמן שנמשך מציאותו זמן מה לא היה אלא לאשה אחת, ולא היה שעור הזמן ההוא ארוך כמו אורך זמן המשך מציאות המן ועמוד האש ועמוד הענן. והנה היה זה הענין כן במשה לרוב התבודד שכלו תמיד בהשגתו באופן שיהיה אפשר שימשך תמיד לו מהשכל הפועל זה האופן מההשגחה· הנה מפני מה שנמצא בהשגתו מהקורבה למדרגת השכל הפועל יותר ממה שנמצא מזה לזולתו, היה המופת שנעשה על ידו יותר כולל ויותר נפלא· ומפני מה שנמצא בהתאחדותו עם השכל הפועל מהתמידות, היו מופתיו מתמידים זמן ארוך. וזהו מה שהעידה התורה מההבדל הנמצא בין הנפלאות שנעשו על יד משה רבינו עליו השלום ובין הנפלאות שנעשו על יד זולתו.

ונאמר עוד שאי אפשר שיתחדשו הנפלאות בדברים אשר הציור במצאותם סותר נפשו, כאלו תאמר שישוב השחור לבן, והוא שחור, בדרך שיתקבצו המקבילים יחד בנושא אחד מצד אחד, כי התכף שנניח דבר נמצא בזה התאר הנה תהיה זאת ההנחה סותרת נפשה, וזה כי מה שהוא לבן איננו שחור, ויהיה אם כן הדבר האחד שחור ובלתי שחור יחד, וזה בתכלית הבטול. ומפני זה הוא מבואר שלא יתחדשו הנפלאות בענינים הלמודיים במה שהם למודיים, והמשל שאי אפשר שיתחדש משולש ישר הקוים יהיה זוויותיו פחות משתי זויות נצבות, וזה שאם היה אפשר זה, הנה יהיו זויות זה המשולש שוות לשתי נצבות ובלתי שוות יחד, וזה שקר, כי הסותרים לא יתקבצו יחד בנושא אחד. ולזאת הסבה בעינה יתבאר שלא יתחדשו הנפלאות בדברים החולפים מצד מה שהם חולפים, כאלו תאמר שיהיה שם יום אחד חולף לא ירד בו מטר בירושלים

ויתחדש אחר זה על דרך הפלא שכבר ירד המטר ביום ההוא בחולף בעינו בירושלים, וזה כי מפני שכבר יצא לפעל היום ההוא, והיה בלתי יורד בו המטר, הנה אם ישוב אחר זה על דרך פלא שיהיה כבר ירד המטר בו, יתקבצו שני המקבילים בעת ההוא שננית שירד בו המטר ושלא ירד בו במקום אחד בעינו. ועוד כי המתחדש במה שהוא מתחדש הוא מתחדש בזמן העתיד לא בזמן החולף, וזה מבואר מאד, עד שהאריכות בבאורו מותר.

ונאמר עוד שאי אפשר שיתחדש מופת בגרמים השמימיים, וזה כי כבר התבאר שהשכל הפועל הוא הפועל באלו הנפלאות, כמו שקדם, ולא יתכן שיהיה השכל הפועל פועל בגרמים השמימיים, כי הוא עלול מהם. ועוד כי מפני שהיה מציאות הנפלאות על צד ההטבה והחנינה, כמו שהתבאר, והיה מבואר ממה שקדם שבהשתנות סדר מה מעניני הגרמים השמימיים יתחדש הפסד נפלא לאלו הדברים השפלים בכללם, הנה מן השקר שישתנה דבר מהגרמים השמימיים על דרך מופת. ולא יספק אדם עלינו מעמידת השמש ליהושע, כי אין הכונה בו שתתבטל תנועת השמש, והעד על זה אמרו ולא אץ לבוא כיום תמים, ר"ל שלא מהר לבוא, ומה שאינו מתנועע לא יתכן שיאמר בו שלא מהר הנועהו, אבל יאמר זה במה שמתנועע לא במהירות, ולזה הוא מבואר שאין הכונה באמרו שמש בגבעון דום שתתבטל תנועתו, אבל הכונה בזה שלא יסור השמש משיהיה אצלם כנגד גבעון, ולא יסור הירח משיהיה אצלם כנגד עמק אילון, עד שהשלם נקמת גוי אויביו בזה השעור המעטי אשר יראו בו השמש כנגד גבעון והירח כנגד עמק אילון. והוא מבואר שהשמש והירח, עם היותם מתנועעים תנועתם הנהוגה, ימצאו כנגד מקום אחד רחב זמן מה, כמו הענין בגבעון ובעמק אילון, והוא מה שאמר וידום השמש וירח עמד, ר"ל שכבר דם השמש בגבעון ועמד הירח בעמק אילון, עד שנשלמה נקמת גוי אויביו, כמו ששאל יהושע, ואמנם קצר הכתוב בזה הספור כמנהגו. ואולם מה שאמר שכבר עמד השמש בחצי השמים ולא אץ לבוא כיום תמים, הנה הכונה בזה הוא מה שאומר. וזה שכבר התבאר בחכמת הכוכבים הגלות מבואר שהשמש או איזה ככב שיהיה, כשהיה בחצי השמים, לא יורגש לו ירידה בכמו חצי שעה הרגש מבואר, אבל יהיה גבהו קרוב להיות אחד מכמו חצי שעה קודם חצי היום עד חצי שעה אחר חצי היום, וזה מבואר כשיובט בגבהו באחד מהכלים העשוים לזה, כמו האצטרולב ומה שידמה לו, והוא מבואר שסבת היום הוא השמש, והנה עד חצי היום יתחזק פועל השמש ואורו, ואז היום תמים ושלם,

ואחר כן יתחסר מעט מעט, עד שיעדר אורו בכלותו וילך זה בסבוב׃ ומפני זה הוא מבואר שהתמימות הוא נמצא ביום כשהיה השמש בחצי השמים, כי עד הזמן ההוא יהיה אור היום ושלמותו ופעולתו הולך אל ההוספה והשלמות, ואחר כן דורך אל החסרון, ולזה אמר בעת הערב כי היום רד מאוד, וזה ממה שיורה שהיום עולה ומוסיף עד חצי היום, ולזה הוא מבואר שהיום הוא תמים בחצי היום. והנה מופת יהושע היה שהוא אמר שתשלם נקמת גוי אויביו בזה הזמן הקצר אשר לא תורגש בו לשמש ירידה בהיותו בחצי השמים, וזהו אמרו וידום השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו הלא היא כתובה על ספר הישר ויעמוד השמש בחצי השמים ולא אץ לבא כיום תמים: ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו לשמוע ה׳ בקול איש כי ה׳ נלחם לישראל: רוצה בזה שלא הורגש השמש יוצא מכנגד גבעון לעיני ישראל, ולא יצא הירח מכנגד עמק אילון עד שנשלמה נקמת גוי אויביו. ואחר כן ביאר הסבה בזה, כדי שלא יחשוב חושב שנתבטלה תנועת השמש, ואמר כי השמש היה בחצי השמים, והיה זה סבה שלא מהר לרדת, כמו שימצא זה הענין בכל יום כשהוא בתמימותו ושלמותו שלא ימהר אז השמש לרדת, ולזה אמר שלא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו שישמע השם לקול איש לעשות תכף דבר גדול כזה בזה השעור המעטי מן הזמן, ואמנם היה זה כן רוצה לומר שתשלם זאת הנקמה בזה הזמן המעטי, כי ה׳ נלחם לישראל. ואולם בירח לא נתן סבה איך יתכן שתעמוד כנגד עמק אילון כל הזמן הזה, לפי שעמק אילון היה לפי מה שאחשוב יותר רחב מגבעון, ולזה יתכן שתעכוב הירח שם זמן מורגש מה. ומה שיוסיף גלוי ושלמות על מה שבארנו מזה הענין הוא מה שנזכר בתורה מההבדל בין מופתי משה רבינו עליו השלום למופת זולתו, ואם היה מופת יהושע על זה האופן שישתנה בו נמוס תנועת הגרמים השמימיים, היה יותר נפלא לאין שעור זה המופת ממופתי משה רבינו, וזה מבואר מאד. ומפני שהוקשה זה הענין לקצת רבותינו זכרונם לברכה, להיותם מבינים מזה הענין שישתנה בו תנועת הגרמים השמימיים, הסכימו שכבר נעשה זה המופת על יד משה רבינו, אלא שהוא מבואר שאם היה הענין כן, לא השמיטה התורה זכרו, עם היות קטנה אשר עליה תסוב האמנת המופתים. וכבר יתבאר לך עוד שזה המופת לא היה שתתבטל תנועת השמש והירח, כמו שזכרנו, לפי שהוא מן השקר שיתחדש מופת מהמופתים לבטלה לפי מה שהתבאר מענינם, וזה שעמידת השמש אם היתה אז, לא נמצא ממנה תועלת לא לישראל ולא לזולתם, וזה שישראל היו מאמינים

בנבואה בעת ההיא, ולא מצאנו שהשתדלה אומה מהאומות האחרות לשוב לשם יתברך בעבור זה המופת, ולא הישירם בזה שום נביא מפני זה המופת, כאלו האמר שיאמר להם שיאמינו בשם יתברך ויכנעו לעבודתו, כי הוא אדון לכל הנמצאות, והמופת על זה שכבר יבטל השם יתברך תנועת השמש, שאם היה הענין כן, היה נזכר זה הענין בספור זה המופת. ובהיות הענין כן, הוא מבואר שאי אפשר שנאמר שיהיה זה המופת מתחדש בגרמים השמימיים, ואולם היה המופת נצוח ישראל אויביו בזה הזמן המעטי, כמו שבארנו, והנה התועלת שהגיעה לישראל מזה הענין מבואר מאד. ובכאן התבאר שאין הרצון בעמידת השמש בזה המקום שתתבטל תנועתו, ולזה גם כן אמרו רבותינו זכרונם לברכה בזכירת מופת העמדת השמש זה התנאי, ר"ל שהיה בחצי הרקיע. אמרו אפילו העמיד חמה באמצע הרקיע אין שומעין לו, אמר רב עקיבה חס ושלום אין הקדוש ברוך הוא מעמיד חמה באמצע הרקיע לעובדי רצונם. ואלו היתה כונתם בהעמדת חמה שתתבטל תנועתה, אז יהיה אמרם באמצע הרקיע מותר, כי המופת בהעמדו זה באיזה מקום שיהיה מהרקיע הוא אחד בעינו, ואולם אמרו באמצע הרקיע להורות שההעמדה לא היתה אלא מפני היות השמש באמצע הרקיע, וזה כי במקום ההוא יתכן שיעמד השמש זמן רחב מבלתי שתורגש לו ירידה ולא עליה, כמו שקדם, ורצו בזה שלא יתכן למי שיעבור על מצות השם שישמע השם יתברך לקולו, אם יגביל זמן קצת שתשלם בו הצלחה עצומה, כמו שעשה זה יהושע. וממה שיעיד עדות אמתי שלא נתבטלה תנועת השמש לגמרי הוא אמרו ולא אץ לבא, הנה שלל ממנו מהירות התנועה אצל החוש, ולא שלל ממנו התנועה במוחלט· ואם היה בזולת תנועה כלל, היה מחויב שישלול ממנו התנועה במוחלט, לא מהירות התנועה לבד, וזה מבואר מאד. ואם ספק עלינו מספק מענין מופת הצל שנעשה לחזקיה, שאי אפשר היותו לפי מה שיחשב מזולת השתנות סדור תנועת השמש· אמרנו לו שלא היה זה המופת בסבת השתנות סדור תנועת השמש, שאם היה הענין כן, לא היה מיחס זאת התנועה לצל, אבל היה מיחס זאת התנועה לשמש, כי תנועת הצל הוא דבר נמשך לתנועת השמש. ועוד שאם היה הענין כן, לא יתכן שיאמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות, כי לא יתכן שם שיתבלבל סדר תנועת השמש במהירות התנועה, כמו שלא יתכן שיתבלבל בחזרתו לאחור, והמופת בשני הענינים אחד הוא. והנה הענין בזה המופת לפי מה שאומר. וזה שהמקבל שיש לו קצת עובי בדרך שישוב במדרגת המראה יראה בו בעצמו הככב, וזאת היא הסבה

בהאלה ובושת כמו שהתבאר בספר האותות· והנה הענן כשהיה תחת השמש ירשם בו השמש, ואם היה מתנועע זה הענן במרוצה, יקרה שיתנועע עמו נצוץ השמש ויראהו בזולת מקומו, כי כבר יתנועע שעור מה קודם שימחה זה הרושם ממנו, ובזה האופן תראה בעבור ענן תחת השמש שיראה נצוץ השמש בזולת מקומו הראוי, וזאת היא הסבה בעינה במה שיקרה במים הרצים, שיראה האדם תמונתו בהם נכפלת, כי למהירות התנועה יסורו המים אשר נרשמה בו זאת התמונה, ולא תמחה זאת התמונה בהם אם לא אחר שנראה בחלק אחר מהמים· ולפי שכבר ראה יחזקיה תמונת הענן לאיזה צד היא, אמר שהוא נקל לצל שיטה עשר מעלות לצד תנועת הענן מפני מהירת התנועה ההיא, אבל יהיה פלא אם ישוב הצל אחורנית עשר מעלות להפך צד תנועת הענן, והנה היה המופת אז בשנוי תנועת הענן להפך הצד שהיה תנועהו אליו בעת ההיא שהגביל הנביא. ובכאן התבאר שלא יהיה המופת באלו הענינים הנצחיים.

וראוי שתדע כי דעת האחרונים מחכמי תורתנו היא מסכמת למה שהתבאר מדברינו בזה הפרק, וזה שכבר תמצאם אומרים על אמרו ואם בריאה יברא ה׳ אם נברא פה לגיהנם מוטב, ואם לאו יברא ה׳, רוצה לומר כי פתיחת פי הארץ יקרה שיהיה בסבת האיד העשני והמתילד בבטן הארץ שתקרה ממנו הויה דומה לאש ותפתח הארץ במקום ההוא כשארך זמן זאת ההויה שם, כמו שהתבאר בספר האותות, ויצא האש מהמקום שתפתח הארץ בו, וזה דבר נקרא גיהנם בלשוננו, כמו שהתבאר מענין גיא בן הינום שהוא סמוך לירושלים. והקשו והא כתיב אין כל חדש, רוצה לומר שאי אפשר שתשתנה הטבע ממנהגו· ותרצו ההוא לאקרובי פתחא, רוצה לומר שלא היה בזה המופת דבר מחודש במוחלט, כי מציאת פתיחת פי הארץ בזה האופן הוא דבר יתכן שימצא על המנהג הטבעי, לא היה מחודש כי אם באורך הזמן. והנה זה הענין הוא כמו הענין בשאר המופתים בשוה, וזה כי ההפך המטה לנחש היה נעשה מהטבע באורך נפלא מהזמן, כשיקנה המטה ההיא צורתו ויפשיט צורה עד שיהפך לנחש. והנה המופת היה בהיותו מתחדש בזולת אמצעיים אשר היה דרכו שיתחדש על המנהג הטבעי. הנה התבאר מזה המאמר שהם יראו שלא יתכן שיתחדש על דרך המופת אם לא מה שיתכן שיתחדש על המנהג הטבעי באורך הזמן· ובהיות הענין כן, והיה מבואר שאי אפשר שישתנה על המנהג הטבעי סדר תנועת הגרמים השמימיים ושאר הענינים הנמצאים בהם, הוא מבואר שאי אפשר שיפול בכמו אלו הענינים

מופת. ובכאן התבאר באיזה מהדברים יתכן שיהיה מופת, ובאיזה מהם לא יתכן, והתבאר עם זה שהמופתים כלם הם בדברים השפלים העתידים במה שהם עתידים, כי מזה הצד יהיה בהם אפשרות מה.

פרק שלשה עשר

יתבאר בו במה יבחן הנביא.

וראוי שנחקור במה יבחן הנביא, כי בזה ספק איננו מעט במה שהשרישו מזה ירמיה לחנניה בן עזור.

ונאמר שכבר התבאר בלי ספק במה שקדם כי הנביא יבחן בלי ספק בהגדתו חדוש הנפלאות טרם בואם, כי זה ממה שלא יתכן שתשלם הידיעה בו כי אם לנביא. וכן יראה ממה שקדם בשני מזה הספר שלא תשלם ההודעה והשלמה כי אם לנביא, ולזה יבחן הנביא אם ימצאו כל דבריו אשר יגידם בנבואה צודקים. ובזה האופן נודע לישראל ששמואל היה נביא, וזהו מה שספר הכתוב ויגדל שמואל ויהוה היה עמו ולא הפיל מכל דבריו ארצה: וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא ליהוה. ככר ביאר לך כי הסבה בידיעתם כי נאמן שמואל לנביא לה' מפני שלא הפיל מכל דבריו ארצה. והנה ההבדל בין שתי אלו הבחינות מבואר, וזה כי בחינה בהגדת חדוש הנפלאות יודע בה בהגדה אחד לבד שהמגיד הוא נביא, ואולם זאת הבחינה השנית לא יתאמת שיהיה נביא המגיד כי אם בהכפל נפלא ושימצאו כל דבריו שיגיד עליהם בנבואה צודקים. ולזאת הסבה הביא משה רבינו עליו השלום ראיה על היותו נביא מה שהגיד עליו מהנפלאות, כי זה ממה שתשלם בו הבחינה בהגדה אחת לבד.

ואולם מקום העיון בזה הוא מה שיאמר ירמיה שהנביא יבחן ביעודים הטובים ולא יבחן ביעודים הרעים, וזה שאם אמרנו שהנביא לא יבחן ביעודים הרעים, כי חנון ה' ונחם על הרעה, בשיהפך המקבל ענינו באופן שתדבק ההשגחה האלהית בו ויסיר ממנו זה הרע, הנה מה נאמר ביעודים הטובים, האם יתכן שיהיה הגעת הטוב ההיא אשר הגיד עליו לאיש הזה הכרחי, הנה יבטל הרבה מטבע האפשר. ועוד שאנחנו נמצא ביעוד הטוב שאיננו מחויב שיגיע, וזה שכבר ייעד השם יתברך ליעקב אבינו הנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך, ועם כל זה ויהי מתירא יעקב מעשיו אחיו, ואלו היה מחויב שיתאמת הייעוד ההוא הטוב, לא היה ראוי שיירא יעקב. ונאמר שכבר התבאר במה שקדם שהרע כשיגיד עליו הנביא יגיד עליו לשמירה שלא יבא. ולזה התכלית הגיע ההודעה בו. ובהיות הענין כן, הנה כבר יתכן שלא יתאמת זה הייעוד, וזה שבהשתדלות המקבל לקחת עצות שלא יפול זה המקרה

עליו או בהטיבו דרכיו באופן שהדבק בו ההשגחה האלהית, וינצל. ואולם הטוב כשהיה מסודר שיבא לאיש מה, הנה לא יתכן שלא יגיע, וזה כי הבחירה השמה באדם לתקן אשר עוותו הסדור אשר מפאת הגרמים השמימיים, לא לקלקל מה שיסודר ממנו מהטוב, ולא תמצא לאדם בחירה על המנהג הטבעי לברוח מן הטוב להסיר ממנו הטוב אשר יעד הנביא שיגיע לו, אבל ימצא לו בטבע חריצות על בקשתו, לזה יהיה רחוק שיהיה טוב מסודר לאדם ולא יגיע, ובזה הצד יתכן שתשלם בו בחינת הנביא כשלא יגיע, וזה כי אז יתאמת שאינו נביא, שאם היה זה הטוב מסודר מצד הגרמים השמימיים, היה רחוק שלא יגיע. ואולם אם יגיע הטוב ההוא, לא יתאמת מפני זה שהמגיד היה נביא, כי יתכן שישלם זה בקסם או בחלום. והוא מבואר מדברי ירמיה שהוא שם זאת הבחינה בכאן בזה האופן שכבר זכרנו, רצוני שאם לא יגיע הטוב ההוא, יהיה מתבאר לישראל כי חנניה איננו נביא.

וראוי שתדע שזה הטוב אשר אמרנו שהוא רחוק שיסור הוא הטוב המסודר מהגרמים השמימיים, ואולם הטוב המסודר מההשגחה האישית, הנה ימצא ביעודו בו תנאי, ולזה לא יתחייב שיגיע, והמשל שכבר יעדה התורה לנו טובות רבות אם נלך בדרכיה על צד ההשגחה האישית, והוא מבואר שכאשר לא נלך בדרכיה, יסורו אלו הטובות, כמו שאמרה התורה ואם לא תשמעו לי וגומר. ובזה האופן היה חוזר יעוד הנביא לישראל, כמו שאמר ולא יוסיפו בני עולה לענותו, כי זה היעוד היה בהכרח מצד ההשגחות האישיות, כי לא יתכן שישלם זה הטוב תמיד מצד הסדור אשר מפאת הגרמים השמימיים, וזה מבואר למי שהשתמש מעט במשפטי הכוכבים, וזה שהוא בלתי אפשר שלא יקרה מהם בעת מה מהעתים רע מה. והנה ההשגחה האישית ימצא בה תנאי בהכרח, כי הוא לא תהיה אלא למי שידבק בשכל הפועל באופן שתדבק בו זאת ההשגחה. וכן יעוד יעקב היה בהכרח מצד ההשגחה האישית, כי לא יתכן שתשלם לו השמירה בכל אשר ילך מפאת הסדור אשר מהגרמים השמימיים, ולזה היה ירא יעקב שמא יגרום החטא ותסור ממנו זאת ההשגחה האישית. וכן ראוי שתקשה ממה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה כל יעוד שיוצא מפי הקב״ה לטובה אפילו על תנאי לא חזר בו, וזה שזה המאמר הוא כשלא יהיה התנאי תנאי בעצמות, כמו שבארנו זה מענין משה כשאמר לו השם יתברך ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול, וזה שאין ראוי שנאמין שיהיה אמרו הניחה לי תנאי בזה היעוד הטוב, עד שאם יתפלל עליהם, תסור ממנו זאת הטובה, כי זה ממה

שאין ראוי שיאמר, רצוני שיהיה הפועל הטוב מונע ממנו הטוב שיעדו לו השם יתברך, אבל היה בלי ספק חטא מה למשה, אם לא היה מתפלל עליהם, כמו שאמר שמואל גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדל להתפלל בעדכם. ובהיות הענין כן, אין הכונה בזה המאמר אלא שלא ישתדל על הצלתם ולא יפחד שיכלה זרע ישראל, כי כבר יהיה ממנו גוי גדול, ולזה לא סר ממנו זה הייעוד הטוב בעבור התפללו על ישראל. והנה הרב המורה התיר זה הספק אשר זכרנו מבחינת הנביא ביעוד הטוב כשלא יגיע הטוב ההוא שיורה שהיעוד הטוב אינו חוזר, וכבר יראה מיראת יעקב מעשיו אחיו שיהיה יעוד הטוב חוזר, בשאמר בפתיחתו לפירוש המשנה כי היעוד שיהיה בו הנביא שלוח לזולתו ליעד להם יה היעוד אינו חוזר, ואולם היעוד הטוב אשר יעד השם יתברך לנביא בעצמו שאינו בו שלוח לזולתו הוא אפשר שיהיה חוזר. והוא מבואר שזאת הסבה אינה סבה כזה, כי כבר תשאר עמה השאלה למה יהיה חוזר היעוד הטוב אשר נאמר לנביא בעצמו, ולא יהיה חוזר היעוד הטוב אשר היה בו שלוח לזולתו. ועוד שכבר מצאנו יעוד טוב היה הנביא בו שלוח לזולתו, ולא נתקיים, והוא אמרו על ישראל ולא יוסיפו בני עולה לענותו, ולבסוף לכלותו. ובכאן התבאר כמה זה יבחן הנביא ואיך יבחן ב'.

פרק ארבעה עשר

נהיר בו קצת ספקות יקר בענין הנבואה והנפלאות מפני קצת ספורים באו בהם בדברי הנביאים.

וראוי שנחקור בכאן בהתר ספק חזק יקרה בענין הנבואה ובענין הנפלאות במה שסופר מזה בדברי הנביאים. ואולם הספק שיקרה מזה בנבואה הוא מה שסופר משמואל שהגיד אחר מותו בנבואה לשאול, וזה הספק הוא שכבר התבאר בשני מזה הספר שכבר התחדש הדבר הפרטי בנבואה, לא מפני השכל הפועל, אבל מפני הנביא, מפני היות מחשבתו משוטטת בפרטים ההם. ובהיות הענין כן, איך יתכן שתגיע לנביא הודעה בדבר הפרטי אחר מותו, והנה אין לו אז מחשבה השוטטת בפרטי העולם, כי כבר נפסדה הנפש ההיולאנית, ועם זה גם כן הוא בהכלית ההמנע שתשפע ממנו אחר המות זאת ההודעה לאיש אחד ממנו, וזה מבואר מאד. וכמו זה הספק בעינו יקרה בענין הנפלאות מענין המת שהחיה אלישע אחר מותו כאשר שמוהו בקברו, וזה כי הפלא הזה ראוי שהיה חדושו על יד נביא, ולא מצאנו שם איש יתכן שיוחס לו זה הפלא העצום זולת אלישע, והנה המאמר בשיתחדש זה

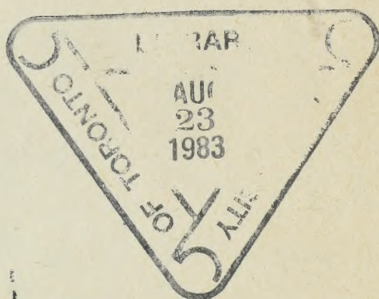
הפלא על ידו ידמה היותו בהכלית הזרות, כי לא כן שתדבק ההשגחה בו מהשכל הפועל אחר המות, כי לא יצטרך אז, וזה כי כבר הגיע לו מה שאפשר שיגיע לו מהטוב והשלמות.

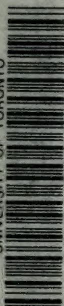
ונאמר שהספק הראשון אין התרו ממה שיזה. וזה שאנחנו לא נודה שיהיה מה ששמע שאול דבר הגיע לו משמואל בנבואה, אבל היתה זאת ההודעה לשאול באופן מאופני הקסם וזה כי הקסם יצטרך לפעולות מה ישלם בהם ההתבודדות לכח הדמיוני בדרך שיקבל כח עליון, והנה האוב הוא אחד מהמינים שישלם בו הקסם, ולזה היה שישמע קולו נמוך מאד, כאמרו שפל מאוב קולך, וזה גם כן סבה שלא ישמע קולו זולת השואל בו, כמו שספרו רבותינו זכרונם לברכה מענינו, ואם היה זה אמתות, היה נשמע הקול לכל העומדים שם, לא לשואל בו לבד, וזה מבואר בנפשו, והיה זה ממאמר שאול באמרו לאשה ההיא קסמי נא לי באוב, לפי שזה הענין הוא מין ממיני הכאת הקסם במה שיעוררו הכח הדמיוני בפועל הוא וירדימו שאר כחות הנפש באופן שישלם לכח הדמיוני ההתבודדות מבין שאר כחות הנפש. ואולם התר הספק השני הוא ממה שיקשה וידמה שנאמר בהתרו, כי כמו שימצאו להשגחה אשר מפאת הגרם השמימיים שני מינים, המין האחד שמירת האיש והמין האחר שמירת הכלל, כן ימצאו להשגחה אשר מצד הדבקות בשכל הפועל שני מינים, המין האחד שמירת האיש ההוא והמין האחר שמירת הכלל המתחדש ממנו בדרך שתהיה ההשגחה בו במה שיתחדש מענינו אחר המות. ובזה האופן תמצא שכבר יעד השם יתברך לאברהם מענין ההשגחה האלהית אשר תמצא לזרעו במה שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, הנה הודיעו ענין המופתים שחדש להכות את המצרים על צד ההשגחה האלהית מפני דבקות האב הבחר. ובזה האופן יתכן שיהיה דבק לאלישע מההשגחה מה שיסודר ממנו זה הפלא אחר מותו לכבוד אלישע, כי אין זה יותר מהתפשט ההשגחה בשמירת קניניו. או אפשר שיהיה שם מי שהיה ראוי שיהיה זה המופת על ידו, ואם לא סופר. הנה זהו מה שנראה לנו בהתר אלו הספקות הנמצאות.

ובכאן נשלם מה שיעדנו לחקור בו בזה הספר. והיתה השלמתו בשבעה ימים לירח שבט של שנת שמנים ותשע לפרט האלף הששי ליצירת העולם.

יתברך ויתעלה יוצר הכל אשר עזרנו ברוב רחמיו וחסדיו על כל ברכה ותהלה אמן.

Fr. Nies'sche Buchdruckerei (Carl B. Lorck) in Leipzig.




UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01124337 5